

TÜRKİYE AİLE YAPISI
ARAŞTIRMASI
TESPİTLER, ÖNERİLER

TÜRKİYE AİLE YAPISI ARAŞTIRMASI

TESPİTLER ÖNERİLER

TÜRKİYE AİLE YAPISI
ARAŞTIRMASI
TESPİTLER, ÖNERİLER

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TÜRKİYE AİLE YAPISI ARAŞTIRMASI
TESPİTLER ÖNERİLER

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler

Proje Koordinatörü

Mustafa Turğut

Proje İzleme ve Değerlendirme Grubu

Emre Ertekin, Dursun Ayan, Mustafa Nuri Nuruan

Editör

Mustafa Turğut, Semiha Feyzioğlu

Redaksiyon

Haşim Akman, Derya Avcı

Akademik İçerik Danışmanlığı

Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

Tasarım ve Uygulama

Hande Akgün

Kapak Fotoğrafi

Jozef Sowa/Shutterstock

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık

Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07

Birinci Basım, 2014, İstanbul

ISBN: 978-605-4628-55-1

Baskı ve Cilt

Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti.

Mrk. Efendi Mah. Davutpaşa Cad. Kale İş Merkezi

No: 231-232 Zeytinburnu/İstanbul

T: +90 212 482 5628

İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177 Sokak

No: 10/A Kat: 24 Çankaya/Ankara

T: +90 312 705 5513 F: + 90 312 705 5599

e-posta: arsopol@bile.gov.tr

www.aile.gov.tr

©2014 Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın izni olmaksızın tamamı veya herhangi bir bölümü herhangi bir biçimde veya yöntemde, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt olarak çoğaltılamaz.

Kitapta yer alan görüşlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bireylerin hayatlarına yön veren ve toplumların devamlılığını sağlayan, değer yargılarının ve davranışların şekillenip kuşaktan kuşağa dönüşerek aktarıldığı bir kurum olarak aile, toplum bilim araştırmalarının önemli bir öznesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir toplumsal kurum olan ailenin yapısal olarak yakından tanınması toplumun ve bireylerin yaşam biçimlerinin anlaşılabilmesi noktasında önemi haizdir. Anne karnından bebekliğe, bebeklikten çocukluğa ve gençliğe, buradan da yetişkinlik ve yaşlılığa kadar geçen tüm hayat dönemlerinde birey değişen birçok şekilde toplumsal ağlardaki diğer aktörlerle münasebetlerini aile bağlarına göre kurmaktadır. Bu minvalde dengeli bir toplum hayatı için sağlıklı aile ilişkileri büyük önem taşımaktadır.

Hızlı toplumsal değişim süreci karşısında bireyler ve aile kurumu zaman zaman kendine içkin sorun çözme yeteneğini sağlıklı bir şekilde yerine getirememektedir. Özellikle kriz ve toplumsal dönüşümün sancılı geçtiği dönemlerde ailelerin ve bireylerin sorunlarını daha iyi anlamak ve ortaya çıkan sorunlarla daha etkin mücadele etmek amacıyla aileye dair sorun ve algıları tespit edecek araştırmalara ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması Bakanlığımızca icra edilmekte olup beş yılda bir tekrarlanan ve Resmi İstatistik Programında yer alan bir çalışmadır. Türkiye genelini temsil eden aile temalı bu tür araştırmaların azlığından kaynaklanan veri ve bilgi eksikliğinin giderilmesi amacıyla 2006 ve 2011 yılında yapılan bu araştırmalarla birlikte benzer konulardaki diğer araştırmaların ayrıntılı analizlerini içeren bu çalışmayı aile odaklı çalışmalar yürüten tüm tarafların hizmetine sunmaktan Bakanlığım adına mutluyum.

Bu tür araştırmaların çoğalarak sosyal politika oluşturmada temel bilgi kaynaklarımızdan biri haline gelmesini diliyorum ve bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Ayşenur İSLAM

Bakan

Dünyada ve Türkiye'de yaşanmakta olan hızlı toplumsal dönüşüm süreci toplumun hukuk, sağlık, eğitim, kültür gibi önemli toplumsal kurumlarını anlama çabasını kamçılmasının yanında bu kurumlar arasındaki ilişkileri belirleyen temel kurum olan aileyi de bilimsel olarak anlamaya bizleri zorlamaktadır.

Sosyal bilimlerin ortaklaştığı en önemli zeminlerden birinin de toplumsal değişime sebep olan unsurlarla birlikte bu değişimin muhataplarının geçirdiği dönüşümü yapısal olarak tespit etmek ve anlamak çabası olduğu söylenebilir. Aile hem değişime sebep hem de aynı derecede muhatap olan nadir kurumlardan biridir. Çünkü aile, hem birey hayatına yön veren statik yönleri belirlerken hem de kriz durumlarında veya dönüşüm süreçlerinde kendisini ve üyelerini koruyacak sorun çözme kapasitesi yönüyle oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Toplumsal dönüşüm süreçlerinde aile içi ilişkilerde yaşanan rol ve statü değişimleriyle birlikte aile tipolojilerinin anlaşılmasının bireyin ve ailenin değişime direnme ve uyum sağlama yeteneğini anlamadaki en önemli başlangıç noktalarından biri olduğu kanaatindeyim.

Sosyal politikaları oluştururken ve uygularken ailenin statikliği ve dinamikliği barındıran yapısı devletin araştırma ve sosyal politika kurumlarını aile temelli yapısal tespitleri yapmaya zorlamaktadır.

Bu bağlamda Genel Müdürlüğümüz, düzenli olarak yapılması karara bağlanmış Türkiye Aile Yapısı Araştırmasını 2006 yılında ilk kez gerçekleştirmiştir. 2011 yılında da bu araştırmanın ikincisi tekrarlanmıştır. 2013 yılında her iki araştırmanın Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları ile birlikte analizi yapılarak Türkiye'de ailenin dönüşümüne dair serencam ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmayı gözden geçirerek ilgili kurumların hizmetine sunulmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Çalışmanın yeni araştırma fikirlerine kapı aralaması ve sosyal politika oluşturucularına faydalı olması dileğiyle...

Ömer BOZOĞLU
Genel Müdür

Türkiye temsili örnekleme sahip aile temalı doğrudan çalışmaların sayısı Türkiye'de oldukça az, ancak bu konudaki bilimsel verilere ihtiyaç da bir o kadar çoktur. Bu bağlamda bu ihtiyacı karşılama iddiasındaki bu çalışmaya emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu önemli çalışma Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün değerli yöneticileri, uzmanları ve personeli tarafından gerçekleştirildi. Soru hazırlama, literatür tarama ve rapor yazımı aşamalarında yer alan tüm çalışanlara,

Örneklemin belirlenmesini sağlayan, ağırlıklandırma ve kalibrasyon konularında destek veren ve araştırmanın hazırlık aşamalarında yer alarak deneyimleriyle bu araştırmanın veri kalitesini ve güvenilirliğini en üst noktaya taşıyan Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı çalışanlarına,

Araştırmanın bütçesini sağlayarak sosyal araştırmalara katkı veren Kalkınma Bakanlığı çalışanlarına,

Çalışmanın değerlendirme çalışmalarına katılan Araştırma ve Politika Daire Başkanlığı çalışanlarından Mustafa Nuri Nuruan, Dursun Ayan, Emre Ertekin, Nurten Aslan, Neriman Kaya, Ercan Üçpınar, Serdal Altun, Yasemin Esen, Derya Avcı ve Ebru Doğan'a,

Rapor yazım sürecinde ileri istatistik analizlerinin hazırlanmasında ve içerik kontrolünde Ipsos ekibinden Semiha Feyzioğlu, Neyir Zerey ve Selçuk Akbaş ile Müfit Onur'a,

Raporun redaksiyonunu yapan Haşim Akman'a; grafik tasarım ve uygulamasını gerçekleştiren Hande Akgün'e,

Değerli hocalarımız İdil Aybars, Fatma Umut Beşpınar, Alanur Çavlin, Mehmet Ali Eryurt, İsmet Koç, Rauf Nişel, Mustafa Otrar ve Ferhunde Özbay'a kıymetli vakitlerini ayırarak fikirlerini bizimle paylaştıkları için teşekkür ediyoruz.

Mustafa TURĞUT
Araştırma ve Politika Daire Başkanlığı

EDİTÖRLER

Mustafa Turğut

2003 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimini bitirdi. Yüksek lisansını, Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde modernleşme ve milliyetçilik konusunda Türk Ulusal Basınında Milliyetçi ve Modernist İmge İnşası: Yurtdışında Yaşayan Türklere Dair Başarı Haberleri başlıklı teziyle, 2007 yılında tamamladı. 2009 yılından bu yana Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Türkiye’de aile yapısı üzerine doktora çalışmalarına devam etmektedir. 2006-2010 yılları arasında T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nde uzman yardımcısı olarak ve 2011-2012 yılları arasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nda uzman olarak toplam 11 araştırma ve 3 eğitim geliştirme projesinde koordinatör ve proje izleme ve değerlendirme grubu üyesi olarak görev aldı. 2013 yılından bu yana Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nda Araştırma ve Politika Daire Başkanı olarak çalışmaktadır.

Semiha Feyzioğlu

2004 yılında Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde (İngilizce) lisans eğitimi, 2005 yılında Sabancı Üniversitesi Avrupa Çalışmaları bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2006 yılında başladığı araştırma hayatını Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nde Grup Lideri olarak sürdüren Semiha Feyzioğlu çeşitli kurum ve kuruluşlar için sosyal araştırma projeleri yürütmektedir. Yürüttüğü projeler arasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı için “Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi Araştırması”, “Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Proaktif Politika Önerileri”, “Tek Ebevenyli Aileler Araştırması”; Gençlik ve Spor Bakanlığı için “Gençlik ve Sosyal Medya Araştırması” ve “Genç Kalemler Hikaye Yarışması Eser ve Profil Analizi”; Kalkınma Bakanlığı için SODES’in Değerlendirilmesi; UNICEF için “Aile içi Şiddet ve Çocuk İstismarı” gibi projeler yer almaktadır.

KATKIDA BULUNANLAR

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü’ ve Sosyal Politika Programı’nda Yardımcı Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır. 1999 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nden Lisans, 2001 yılında ise aynı bölümden Yüksek Lisans derecesini almıştır. 2002 yılında London School of Economics and Political Science’da (LSE) Avrupa Çalışmaları alanında Yüksek Lisans derecesini tamamlamış, Sosyal Bilimler alanında Doktora derecesini 2007 yılında University of Ulster’dan almıştır. 2006-2009 yılları arasında ODTÜ Avrupa Çalışmaları Merkezi’nde Doktora Sonrası Araştırmacı olarak çalışmış, AB ve diğer kuruluşlar tarafından desteklenen araştırma, altyapı ve ağ oluşturma projelerinde görev almıştır. 2009-2010 yıllarında İtalya’da bulunan European University Institute (EUI)’da Max Weber Fellow olarak çalışmıştır. Araştırma alanları arasında karşılaştırmalı sosyal politika, istihdam ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, AB sosyal politikası ve medya ve iletişim sosyolojisi yer almaktadır. Sosyal politika, kalkınma hedefleri, toplumsal cinsiyet eşitliği, çocuk refahı, erken çocukluk eğitimi ve bakımı, kadınların istihdamı, engelli kadınlar ve çocuk hakları gibi konularda UNICEF, UNDP, UNFPA, Dünya Bankası, Avrupa Parlamentosu gibi kuruluşlar ile yürütülen çeşitli projelerde danışman ve araştırmacı olarak görev almaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Doçent Doktor olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. Sosyoloji alanında lisans derecesini 1998 yılında, yüksek lisans derecesini de 2001 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden almıştır. Doktora çalışmalarını yine sosyoloji alanında University of Texas at Austin'de 2007 yılında tamamlamıştır. Akademik ilgi alanları; sosyal politika, aile, toplumsal cinsiyet ve göçtür. *Women in the Middle East and North Africa: Agents of Change*; *Routledge Handbook of Modern Turkey*; *Migration, Family and Social Position: Contributions to Education, Gender and Care Dynamics*; *Turkey and the Politics of National Identity: Social, Economic and Cultural Transformation* gibi çeşitli kitaplarda yayınlanmış bölümleri vardır. *Women Studies International Forum* dergisinde ve çeşitli ulusal ve uluslararası kurum raporları bünyesinde yayınlanmış makaleleri vardır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve UNICEF için "Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi"; yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı için "Tek Ebeveynli Aileler" raporu, Uluslararası Göç Örgütü için "Türkiye'de İnsan Ticaretinin Çeşitli Türlerine Ait Talebin Analizi" başlıklı çalışmaları yayınlanmıştır.

Doç. Dr. Alanur Çavlin

Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde (1999) doktora eğitimini Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde (2007) tamamladı. Türkiye nüfus sayımlarını toplumsal, siyasi ve ekonomik açılardan tartışan projesi ile Türkiye Bilimler Akademisi'nden (2007-2009) ve Türkiye'de nüfus bilgi sisteminde devam eden değişimi gözetimle ilişkilendiren projesiyle ise Queen's Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Gözetim Çalışmaları Merkezi'nden (2009-2011) doktora sonrası araştırma bursu aldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Queen's Üniversitesi Sosyoloji Bölümlerinde misafir araştırmacı olarak çalıştı (2007-2011). Halen doğurganlık ve doğurganlık kontrolü konularındaki çalışmalarını toplumsal cinsiyet ilişkileri ve etnik farklılık alanlarında yoğunlaşarak; sayım ve kayıt sistemi konularındaki çalışmalarını gözetim, neoliberalizm ve vatandaşlık alanlarında yoğunlaşarak öğretim üyesi olduğu Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde sürdürmektedir.

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt

1999 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora derecelerini Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde almıştır. Doçent ünvanını 2013 yılında Demografi alanında almıştır. Halen Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde çalışmaktadır. 1998, 2003, 2008 ve 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması gibi çok sayıda büyük çaplı sosyal araştırmada yer almıştır. Türkiye'nin demografik dönüşümü, nüfus politikaları, doğurganlık, göç ve kentleşme, bebek ölümlülüğü, çocuk yoksulluğu, yaşlılık gibi konularda kitapları, kitap bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. İsmet Koç

1988 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimini, 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde Ekonomik ve Sosyal Demografi alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Şu anda Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Teknik Demografi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Nüfus ve kalkınma, nüfus politikaları, aile demografisi, araştırma yöntemleri konularında çok sayıda ulusal ve uluslararası makale, kitap, araştırma ve yayınları bulunmaktadır. Yaptığı çalışmalar arasında , Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması, Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Türkiye'de Gecekondu Bölgelerinde BEİ Yaklaşımı ve Kamuoyu Oluşturulması Projesi gibi araştırma projeleri yer almaktadır.

Prof. Dr. Ferhunde Özbay

(1944) Sosyal hizmetler (Ankara Sosyal Hizmetler Akademisi, şimdi Hacettepe Üniversitesi, 1962-66), demografi (Hacettepe Üniversitesi, 1968-69 ve Princeton Üniversitesi, 1969-1970) ve sosyoloji (Cornell Üniversitesi, 1970-1975) eğitimi aldı. 1982'de girdiği Boğaziçi Üniversitesi'nden 2006'da emekli oldu. Halen aynı okulda Sosyoloji Bölümü'nde yarı zamanlı olarak ders vermeye devam ediyor. Kadın emeği, aile, göç ve nüfus dinamikleri üzerinde çeşitli dergi ve kitaplara makaleler yazdı. İki kitap derledi. Toplumsal cinsiyet ve nüfus konusunda öne çıkan makaleleri arasında; "Development of Studies on Women in Turkey", Women, Family and Social Change in Turkey (1990); "Türkiye'de Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler – Bilanço 98. (1998); "Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation" Gender & History (2000); "Türkiye'de Ulus-Devlet, Gözetim ve Nüfus Bilgisi", Toplum ve Bilim (2010); "Türkiye'de Ev Emeğinin Dönüşümü", Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği (2012) vardır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	18
--------------------	----

1. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ: 1968-2011

1.1. Giriş	24
1.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	25
1.3. Kavramsal Çerçeve	26
1.3.1. Analiz Birimi	27
1.4. Analiz	29
1.4.1. Hanehalkı Üyelerinin Özelliklerine Göre Aile Yapısı	38
1.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	48

2. AKRABALIK ve KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

2.1. Giriş	56
2.2. Literatür	56
2.2.1. Akrabalık ve Komşuluk: Sosyokültürel, Yasal ve Bilimsel Tanımlamalar	56
2.2.2. Türkiye'de Akrabalığın Tanımında Gözlenen Özellikler	58
2.2.3. Cinsiyet Tercihi ve Akrabalık İlişkileri	59
2.2.4. Kuşaklararası Zenginlik Akışı	60
2.2.5. Yatay Akrabalarla İlişkiler	62
2.2.6. Demografik Yapıdaki Değişmelerin Akrabalık Sistemine ve İlişkilerine Yansıması	62
2.3. Veri Kaynağı ve Yöntem	63
2.4. Analiz	65
2.4.1. Aile Üyeleri ve Sahip Olunan Akraaba Türleri	65
2.4.2. Hane Yapılarındaki Değişim	70
2.4.3. Geniş Aile Yaşamındaki Değişmeler	71
2.4.4. Evdeki Akrabalar	72
2.4.5. Yalnız Yaşayanlar	75
2.4.6. Akrabalarla Mesafe	75
2.4.7. Yüz Yüze Görüşme Sıklığı	82
2.4.8. Komşularla Görüşme	83
2.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	85

3. TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS VE YAŞLILIK DÖNEMİYLE İLGİLİ YAŞAM TERCİHLERİ

3.1. Giriş	90
3.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	91
3.3. Literatür: Dünden Yarına Yaşlı Nüfus	92
3.4. Analiz	97
3.4.1. Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Profili ve Yaşam Koşulları	97
3.4.2. Yaşlı Bakımı ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri	103
3.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	106

4. TÜRKİYE'DE EVLİLİK

4.1. Giriş	112
4.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	112
4.3. Literatür	112
4.4. Kavramsal Çerçeve	113
4.4.1. Değişkenler	115
4.5. Analiz: Evlilik Pratikleri	115
4.5.1. Medeni Durum	115
4.5.2. İlk Evlenme Yaşı.....	120
4.5.3. Evlilikte Ailevi ve/veya Kişisel Tercih ve Kararlar	124
4.5.4. Eşle Tanışma ve Eşle Tanışılan Sosyal Çevre	129
4.5.5. Akraba Evliliği	132
4.5.6. Akraba Evliliğinin Kimler Arasında Gerçekleştiği	134
4.5.7. Hemşerilerle Evlilik Durumu	137
4.5.8. Başlık Parası.....	138
4.5.9. Evlilik Törenleri.....	141
4.5.10. Nikâh Türü.....	143
4.5.11. Eşle İlişkiler.....	146
4.5.12. Eşler Arasında Sorun Olduğunda Verilen Tepkiler	149
4.5.13. Eşle Sorun Yaşandığında Destek Alma.....	154
4.5.14. Evliliğe İlişkin İdealler	159
4.6. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	167

5. TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK SEVİYESİ VE ÖRÜNTÜSÜNÜN DEĞİŞİMİ: 1968-2011

5.1. Giriş	172
5.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	172
5.3. Analiz	173
5.3.1. Türkiye'de Doğurganlık Dönüşümü	173
5.3.2. Türkiye'de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünü Etkileyen Faktörlerin Dönüşümü	175
5.3.2.1. Evlilik Hızı ve Yaşındaki Değişimler	176
5.3.2.2. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Düzeyindeki Değişimler	177
5.3.2.3. İsteyerek Düşüklerin Düzeyindeki Değişimler.....	179
5.3.2.4. Doğum Sonrası Geçici Kısırlık Düzeyindeki Değişimler	179
5.3.3. Doğurganlık Seviyesini Belirleyen Faktörler	180
5.3.4. Doğurganlık Seviyesini Belirleyen Ara Değişkenler	183
5.3.4.1. Bongaarts Modeli.....	184
5.3.4.2. Bongaarts Modeli'ndeki Ara Değişkenler	185
5.3.4.3. Ara Değişkenlerin Doğurganlık Hızındaki Azalmaya Katkısı.....	187
5.3.4.4. Ara Değişkenlerin Katkısındaki Değişim: 1968-2008	188
5.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	189

6. TÜRKİYE'DE BOŞANMA

6.1. Giriş	198
6.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	198
6.3. Analiz	199
6.3.1. Türkiye'de Boşanma Düzeyi	199
6.3.2. Evlilik Süresi ve Çocuklar	200
6.3.3. Boşanmayla Sonuçlanan Evliliklerin Kuruluşu	201
6.3.4. Boşanan Bireylerin Sosyoekonomik Özellikleri	202
6.3.5. Boşanma Nedenleri	204
6.3.6. Boşanmaya Neden Olabilecek Durum ve Davranışlarla İlgili Tutum	205
6.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	206

7. ANNE BABA İLE ÇOCUKLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

7.1. Giriş	210
7.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	212
7.3. Kavramsal Çerçeve	212
7.4. Analiz	213
7.4.1. Çocuklarla İlgili Düşünceler	213
7.4.2. Anne Baba ile Çocuklar Arasındaki Temel Sorun Alanları	218
7.4.3. Çocuklara Verilen Cezalar	223
7.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	228

8. TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİLE

8.1. Giriş	234
8.2. Literatür	234
8.2.1. Uluslararası Literatürde Toplumsal Cinsiyet Kavramı	234
8.2.2. Uluslararası Literatürde Aile ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları	235
8.2.3. Türkiye'de Aileye Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Yaklaşan Çalışmalar	236
8.3. Veri Kaynağı ve Yöntem	237
8.4. Kavramsal Çerçeve	237
8.4.1. Ailede İş ve Karar Paylaşımı, İşgücüne Katılım, Mülkiyet	237
8.4.2. Değişkenler	238
8.5. Analiz: Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkili Tutumlar	238
8.5.1. Ailede İşbölümüne İlişkin Tutumlar	238
8.5.1.1. Ailede Bakım İşleri	238
8.5.2. Ailede Karar Verme Dinamikleri	252
8.5.3. Kadının Çalışma Durumu ve Kadının Çalışmasına Dair Görüşler	261
8.5.3.1. Kadının Çalışma Durumu	261
8.5.3.2. Kadınların Çalışmasına Dair Görüşler	266
8.5.3.3. Ailede Mülk Sahipliği	272
8.6. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	276

9. AİLEDE SOSYAL FAALİYETLER

9.1. Giriş	282
9.2. Veri Kaynağı ve Yöntem	283
9.3. Analiz	283
9.3.1. Bireysel Boş Zaman Faaliyetleri	283
9.3.1.1. Televizyon İzleme ve Televizyon Hakkında Düşünceler	284
9.3.1.2. Sosyal Faaliyetler	295
9.3.2. Aile ile Birlikte Yapılan Faaliyetler.....	302
9.3.2.1. Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı	302
9.3.2.2. Bir Haftadan Uzun Yıllık İzin ve Tatiller.....	313
9.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri	318
KAYNAKÇA	320

TABLolar

1. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİ: 1968-2011

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Aile Yapılarının Sınıflaması ve Açıklamaları	26
Tablo 2. Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi, 1968-2011 (%).....	29
Tablo 3. Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi, 1978-2011 (%).....	30
Tablo 4. Yerleşim Yeri Göre Aile Yapısı, TAYA 2006-TNSA 2008 ve TAYA 2011 (%).....	31
Tablo 5. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS 1), TAYA 2006 (%).....	32
Tablo 6. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS-1), TNSA 2008 (%).....	34
Tablo 7. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS 1), TAYA 2011 (%).....	34
Tablo 8. SES'e Göre Aile Yapısı, TAYA 2006 (%).....	36
Tablo 9. SES'e Göre Aile Yapısı, TAYA 2011, (%).....	37
Tablo 10. Hanenin Refah Seviyesine Göre Aile Yapısı, TNSA 2008 (%).....	37
Tablo 11. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Cinsiyeti ve Cinsiyet Oranları, TAYA 2006-2011 (%).....	39
Tablo 12. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Cinsiyeti ve Cinsiyet Oranları, TNSA 2008 (%).....	40
Tablo 13. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Grupları, TAYA 2006-2011 (%).....	41
Tablo 14. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Grupları, TNSA 2008 (%).....	42
Tablo 15. Aile Yapısına Göre Geniş Yaş Grupları ve Ortalama Yaş, TNSA 2008 -TAYA 2011 (%).....	44
Tablo 16. Aile Yapısına Göre Hanedeki Yaşlı Sayısı, TNSA 2008-TAYA 2011 (%).....	45
Tablo 17. Aile Yapısına Göre Ortalama Yaşlı Sayıları, TNSA 2008-TAYA 2011.....	46
Tablo 18. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Medeni Durumu, TAYA 2006-2011 (%).....	47

2. AKRABALIK ve KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Tablo 19. Yaş Grubu ve Yerleşim Yeri Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006-2011 (%).....	66
Tablo 20. Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006 (%).....	68
Tablo 21. Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2011 (%).....	69
Tablo 22. Yaşa Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011.....	69
Tablo 23. Öğrenim Durumuna Göre Ortalama Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011 (%).....	70
Tablo 24. Türkiye'de Bireylere Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011 (%).....	70
Tablo 25. Aile ve Akrabalık ilişkileri Açısından Bireylerin Yaşadıkları Hane Tipleri, TAYA 2006-2011 (%).....	71
Tablo 26. Evdeki Akrabaların Yerleşim Yeri Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%).....	73
Tablo 27. Evdeki Akrabaların Yaşına Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%).....	73
Tablo 28. Evdeki Akrabaların Medeni Durumuna Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%).....	73
Tablo 29. Bölgelere Göre Evdeki Statü, TAYA 2006-2011 (%).....	74
Tablo 30. Bireylerin En Az bir Akrabasının Oturduğu Mesafe, TAYA 2006-2011 (%).....	76
Tablo 31a. Bireylerin Aynı Binada ve Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 Türkiye (%).....	77
Tablo 31b. Bireylerin Aynı Yerleşimde ve Başka Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%).....	78
Tablo 32a. Hane Tipine Göre Aynı Binada Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%).....	79
Tablo 32b. Hane Tipine Göre Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%).....	80
Tablo 32c. Hane Tipine Göre Aynı Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%).....	81
Tablo 32d. Hane Tipine Göre Başka Yerleşimde Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%).....	82
Tablo 33a. Yerleşim Yeri ve Yaşa Göre Yakınlarla Görüşme Sıklığı, TAYA 2006 (%).....	83
Tablo 33b. Yerleşim Yeri ve Yaşa Göre Yakınlarla Görüşme Sıklığı, TAYA 2011 (%).....	84

3. TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS VE YAŞLILIK DÖNEMİYLE İLGİLİ YAŞAM TERCİHLERİ

Tablo 34. Yaşa Göre Nüfusun Değişimi, 1935-2075	94
Tablo 35. Bağımlılık Oranlarının Değişimi, 1935-2075 (%)	96
Tablo 36. Cinsiyete Göre Yaşlıların Sosyodemografik Özellikleri, TAYA 2011 (%)	98
Tablo 37. Cinsiyete Göre Yaşlı Refahı, TAYA 2011 (%)	99
Tablo 38. Cinsiyete Göre Yaşlıların Hanehalkı Tipi, Çocuk Sayısı, Eş ve Çocuklarla İlişkiler, TAYA 2011 (%)	100
Tablo 39. Aile Mutluluğu ve Kişisel Mutluluk, TAYA 2011 (%)	101
Tablo 40. Sağlık Durumu ve Yaşam Kalitesi Göstergeleri, TAYA 2006 (%)	102
Tablo 41. Huzurevi Sayıları, Kapasiteleri ve Doluluk Oranları.....	103
Tablo 42. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihleri (%)	104
Tablo 43. Bölge, Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihleri (%)	105
Tablo 44. Yerleşim Yeri, Bölge, Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihlerinin Lojistik Regresyon Analizi.....	107

4. TÜRKİYE'DE EVLİLİK

Tablo 45. TAYA 2006 ve 2011 Veri Setinde Analiz Edilen Bağımsız Değişkenler	115
Tablo 46. Cinsiyete Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)	116
Tablo 47. Öğrenim Durumuna Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)	117
Tablo 48. SES'e Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)	118
Tablo 49. Bölgelere Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)	119
Tablo 50. Boşanmış Bireylerde Yeniden Evlenmeyi Düşünenler, TAYA 2006 (%)	119
Tablo 51. Çocuklu Boşanmış Bireylerde Yeniden Evlenmeyi Düşünenler, TAYA 2006 (%)	120
Tablo 52. Yıllara Göre Evlilik ve Boşanma	120
Tablo 53. İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)	121
Tablo 54. Cinsiyete Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)	121
Tablo 55. Öğrenim Durumuna Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	122
Tablo 56. SES'e Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	123
Tablo 57. Bölgelere Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	124
Tablo 58. Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%)	125
Tablo 59. Öğrenim Durumuna Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%).....	126
Tablo 60. SES'e Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%).....	126
Tablo 61. Bölgelere Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011(%).....	128
Tablo 62. Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%)	130
Tablo 63. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%).....	131
Tablo 64. Bölgelere Göre Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%).....	132
Tablo 65. Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)	132
Tablo 66. Bölgelere Göre Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)	133
Tablo 67. Öğrenim Durumuna Göre Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)	134
Tablo 68. Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)	135
Tablo 69. Bölgelere Göre Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)	136
Tablo 70. Öğrenim Durumuna Göre Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)	137
Tablo 71. Türkiye Geneli, Bölge ve Öğrenim Durumuna Göre Eş İle Hemşerilik, TAYA 2006 (%).....	138
Tablo 72. Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)	138
Tablo 73. Bölgelere Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%).....	139
Tablo 74. Yerleşim Yerine Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)	139

Tablo 75. Öğrenim Durumuna Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%).....	140
Tablo 76. SES'e Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%).....	140
Tablo 77. Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%).....	141
Tablo 78. Öğrenim Durumuna Göre Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%).....	142
Tablo 79. SES'e Göre Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%).....	142
Tablo 80. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%).....	143
Tablo 81. Bölgelere Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%).....	144
Tablo 82. Öğrenim Durumuna Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%).....	145
Tablo 83. SES'e Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%).....	145
Tablo 84. Dinin Eş Seçiminde Belirleyici Olmasına Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%).....	146
Tablo 85. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Eş ile İlişki Düzeyi, TAYA 2006-2011 (%).....	146
Tablo 86. Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (%).....	147
Tablo 87. Cinsiyete Göre Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%).....	148
Tablo 88. Öğrenime Göre Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%).....	148
Tablo 89. Eş ile Sorun Yaşandığında Verilen Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%).....	149
Tablo 90. Eş İle Sorun Yaşandığında Erkeklerin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%).....	150
Tablo 91. Eş İle Sorun Yaşandığında Kadınların Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%).....	151
Tablo 92. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Sorun Yaşandığında Verilen Tepkiler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%).....	152
Tablo 93. Eş ile Sorun Yaşandığında Erkeklerle Göre Eşlerinin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%).....	153
Tablo 94. Eş ile Sorun Yaşandığında Kadınlara Göre Eşlerinin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%).....	153
Tablo 95. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Sorun Yaşandığında Eşlerin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%).....	154
Tablo 96. Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	155
Tablo 97. Cinsiyete Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	155
Tablo 98. Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	156
Tablo 99. Üç Büyük İle Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	157
Tablo 100. Yaşa Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	157
Tablo 101. Hanehalkı Tipine Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	158
Tablo 102. SES'e Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	158
Tablo 103. Öğrenim Durumuna Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%).....	159
Tablo 104. Erkek için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	160
Tablo 105. Öğrenim Durumuna Göre Erkek için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	160
Tablo 106. Kadın için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%).....	161
Tablo 107. Öğrenim Durumuna Göre Kadın için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011.....	162
Tablo 108. Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2006 (%).....	163
Tablo 109. Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2011 (%).....	163
Tablo 110. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2006 (%).....	164
Tablo 111. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranan Sosyal Özellikler, TAYA 2011 (%).....	165
Tablo 112. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranan Kişilik Özellikleri, TAYA 2011 (%).....	166

5. TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK SEVİYESİ VE ÖRÜNTÜSÜNÜN DEĞİŞİMİ: 1968-2011

Tablo 113. Kadının Yaşına Göre Yaşayan Çocuk Sayıları, TNSA 2008 -TAYA 2011 (%).....	181
Tablo 114. Kadınların Sahip Oldukları Toplam Çocuk Sayısının Belirleyenleri: Poisson Regresyon Analizi Sonuçları, TNSA 2008-TAYA 2011.....	182
Tablo 115. Ara Değişkenlerin Doğurganlığın Seviyesinin Azalmasındaki Yüzdesele Katkıları, TNSA 2008.....	187
Tablo 116. Ara Değişkenlerin Endeks Değerlerinin ve Yüzdesele Katkılarının Değişimi: 1968-2008.....	188
Tablo 117. Farklı Doğurganlık Senaryolarına Göre Türkiye Nüfusu ve Nüfusun Yaş Dağılımı.....	189
Tablo 118. Araştırma Sırasındaki 18 Yaş ve Üzeri Nüfusun Medeni Duruma Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%).....	199
Tablo 119 a. 18+ Nüfus İçinde En Az Bir Kere Boşananlar, TAYA 2011 (%).....	199

6. TÜRKİYE'DE BOŞANMA

Tablo 119b. Evlilik Sayısına Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%)	200
Tablo 120. En Az Bir Kez Boşananların Bugüne Kadar Kaç Defa Evlenildiği (İmam nikâhı ile de olsa/çok eşliler dahil) (%)	200
Tablo 121. Boşanmış Kişilerin Evli Kaldıkları Süre, TAYA 2011 (%)	200
Tablo 122. Medeni Duruma Göre Hayatta Olan Çocuk Sayısı, TAYA 2011 (%).....	201
Tablo 123a. İlk Evliliklerde Nikâh Türü, TAYA 2011 (%)	201
Tablo 123b. İlk Evliliklerde Nikâh Türüne Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%).....	201
Tablo 124. İlk Evliliğe Karar Verilme Şekline Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%).....	202
Tablo 125. Medeni Duruma Göre Çiftler Arasında Akrabalık Durumu, TAYA 2006-2011 (%)	202
Tablo 126. Öğrenim Durumuna Göre Boşanma Oranları, TAYA 2006-2011 (%).....	203
Tablo 127. Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%).....	204
Tablo 128. Tek Başına Boşanma Sebebi Olabilecek Durumlar, TAYA 2011 (%)	206

7. ANNE BABA İLE ÇOCUKLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Tablo 129. Çocuklarla ilgili İfadelere Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Katılım TAYA 2006-2011 (%)	214
Tablo 130. Çocuklarla ilgili İfadelere Yaşa Göre Katılım, TAYA 2006-2011 (%)	215
Tablo 131. Çocuklarla ilgili İfadelere Öğrenim Durumuna Göre Katılım, TAYA 2006-2011 (%)	217
Tablo 132. Çocuklarla ilgili İfadelere SES'e Göre Katılım, TAYA 2006 (%)	218
Tablo 133. Türkiye Geneline Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (%).....	219
Tablo 134. Cinsiyete Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%)	220
Tablo 135. Yaşa Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%).....	221
Tablo 136. Öğrenim Durumuna Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%).....	222
Tablo 137. SES'e Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006 (Bazen & Sık Sık) (%)	223
Tablo 138. Türkiye Geneline Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar, TAYA 2006-2011 (%)	224
Tablo 139. Son Bir Yılda Çocuklara Anne ve Babaları Tarafından Verilen Cezalar , TAYA 2006-2011 (%)	225
Tablo 140. Yaşa Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar , TAYA 2006 (%)	225
Tablo 141. Öğrenim Durumuna Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar, TAYA 2006 (%)	226
Tablo 142. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Çocuğu Dövme Sebepleri, TAYA 2006 (%)	227
Tablo 143. Türkiye Geneline Göre Çocuğa En Çok Ceza Verme Sebebi, TAYA 2011 (%)	227
Tablo 144. Türkiye Geneline Göre Çocukla Yaşanan Sorunda Destek Alınan Kişi veya Kurumlar, TAYA 2011 (%).....	228

8. TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİLE

Tablo 145. TAYA 2006 ve 2011 Veri Setinde Analiz Edilen Bağımsız Değişkenler	238
Tablo 146. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı (%).....	239
Tablo 147. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı (Anneanne veya Babaanne) (%)	240
Tablo 148. Öğrenim Durumuna Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı, TAYA 2006-2011 (%)	242
Tablo 149. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Yaşlı Bulunan Haneler, TAYA 2006-2011 (%)	243
Tablo 150. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Hasta Bulunan Haneler, TAYA 2011 (%).....	243
Tablo 151. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Hastaların Bakımı, TAYA 2011 (%).....	244
Tablo 152. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Engelli Bulunan Haneler, TAYA 2011 (%)	244
Tablo 153. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Kişilerin Bakımı (Eş, Baba ile Baba veya Oğul), TAYA 2011 (%).....	244
Tablo 154. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Engellilerin Bakımı, TAYA 2011 (%)	245
Tablo 155. Hanede Ev İşlerinin Kim Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006 -2011 (%)	246
Tablo 156. Türkiye Geneline Göre Evde Yemeğin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)	248
Tablo 157. Türkiye Geneline Göre Evde Alışverişin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%).....	249

Tablo 158. Türkiye Geneline Göre Evde Küçük Tamir ve Onarım İşlerinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%).....	250
Tablo 159. Öğrenim Durumuna Göre Aylık Faturaların Ödenmesinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%).....	251
Tablo 160. Öğrenim Durumuna Göre Evde Küçük Tamir ve Onarım İşlerinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%).....	251
Tablo 161. Öğrenim Durumuna Göre Evin Haftalık/Aylık Temizliğinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2011 (%)	252
Tablo 162. Türkiye Geneline Göre Hanede Karar Verici, TAYA 2006 (%).....	253
Tablo 163. Bölgelere Göre Ev Seçiminde Karar Verici, TAYA 2006 (%).....	253
Tablo 164. Bölgelere Göre Ev Düzeninde Karar Verici, TAYA 2006 (%)	254
Tablo 165. Bölgelere Göre Çocuklarla İlgili Karar Verici, TAYA 2006 (%)	255
Tablo 166. Türkiye Geneline Göre Hanede Karar Verici, TAYA 2011 (%).....	256
Tablo 167. Bölgelere Göre Ev Seçiminde Karar Verici, TAYA 2011 (%).....	256
Tablo 168. Bölgelere Göre Ev Düzeninde Karar Verici, TAYA 2011 (%)	257
Tablo 169. Bölgelere Göre Çocuklarla İlgili Konularda Karar Verici, TAYA 2011 (%).....	257
Tablo 170. Bölgelere Göre Alışveriş Konusunda Karar Verici, TAYA 2011 (%)	258
Tablo 171. Bölgelere Göre Akraba İlişkisinde Karar Verici, TAYA 2011 (%)	258
Tablo 172. Bölgelere Göre Komşularla İlişkilerde Karar Verici, TAYA 2011 (%)	259
Tablo 173. Bölgelere Göre Tatil ve Eğlence Konularında Karar Verici, TAYA 2011 (%)	259
Tablo 174. SES'e Göre Karar Verici, TAYA 2011 (%).....	260
Tablo 175. 12 + Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)	261
Tablo 176. 15 + Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)	261
Tablo 177. 18+ Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%).....	262
Tablo 178. Öğrenim Durumuna Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)	262
Tablo 179. Öğrenim Durumuna Göre 18+ Erkeklerin Çalışma Durumu, TAYA 2011	263
Tablo 180. Medeni Durumuna Göre 18+ Erkeklerin Çalışma Durumu, TAYA 2011	263
Tablo 181. Medeni Durumuna Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)	264
Tablo 182. Bölgelere Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%).....	264
Tablo 183. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Meslekler, TAYA 2011 (%).....	265
Tablo 184. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)	266
Tablo 185. Medeni Durum ve Yaş Grubuna Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)	267
Tablo 186. Hanehalkı Tipine Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%).....	268
Tablo 187. Yerleşim Yeri Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)	268
Tablo 188. Bölgelere Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)	269
Tablo 189. Öğrenim Durumuna Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%).....	269
Tablo 190. SES'e Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%).....	270
Tablo 191. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%).....	270
Tablo 192. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)	271
Tablo 193. SES'e Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)	272
Tablo 194. Türkiye Geneline Göre Cinsiyete Göre Mülk Sahipliği, TAYA 2006-2011 (%).....	273
Tablo 195. Öğrenim Durumuna Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)	274
Tablo 196. Medeni Duruma Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)	275
Tablo 197. Çocuk Sahipliğine Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%).....	275
Tablo 198. Bölgelere Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)	276

9. AİLEDE SOSYAL FAALİYETLER

Tablo 199. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Günde Kaç Saat TV İzlediği (%)	285
Tablo 200. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Günün Hangi Bölümünde TV İzlediği, TAYA 2011 (%).....	285
Tablo 201. Türkiye Geneli ve Öğrenim Durumuna Göre Hangi Kanalın/Programın İzleneceğine Kimin Karar Verdiği, TAYA 2011 (%).....	286
Tablo 202. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri, Üç Büyük İl, Bölge, Cinsiyet, Yaş, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre Televizyonun Aile ve Kendilerine Zaman Ayırmayı Engellemesi, TAYA 2006 (Evet) (%).....	289

Tablo 203. Türkiye Geneli, Cinsiyet, Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre TV'de En Çok Rahatsız Eden İçerikler, TAYA 2011 (%)	291
Tablo 204. Türkiye Geneline Göre TV'de Cinsel İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%).....	292
Tablo 205. Türkiye Geneline Göre TV'de Şiddet İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)	292
Tablo 206. Öğrenim Durumuna Göre TV'de Cinsel İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%).....	293
Tablo 207. Öğrenim Durumuna Göre TV'de Şiddet İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%).....	293
Tablo 208. Yaşa Göre TV'de Cinsel İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%).....	293
Tablo 209. Yaşa Göre TV'de Şiddet İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%).....	293
Tablo 210. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri, Üç Büyük İl ve Bölgelere Göre Çocukların TV İzlemesine Yaklaşım, TAYA 2006 (Evet) (%)	294
Tablo 211. Türkiye Geneline Göre Son Bir Yılda Yapılan Faaliyetler, TAYA 2006 (%).....	297
Tablo 212. Türkiye Geneline Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2011 (%)	297
Tablo 213. Cinsiyete Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2006-2011 (%).....	299
Tablo 214. Yaşa Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%).....	301
Tablo 215. Öğrenim Durumuna Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%).....	302
Tablo 216. SES'e Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%).....	304
Tablo 217. Türkiye Geneline Göre İnternet Kullanım Sıklığı, TAYA 2011 (%)	305
Tablo 218. Türkiye Geneline Göre İnternete Bağlanma, TAYA 2011 (%)	306
Tablo 219. Türkiye Geneline Göre İnternete Kullanma Nedenleri, TAYA 2011 (%)	306
Tablo 220. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%).....	309
Tablo 221. Boş Zamanı Kimlerle Paylaşıldığına Göre Cinsiyet Dağılımı, TAYA 2006 (%)	309
Tablo 222. Yaşa Göre Boş Zamanın En Çok Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)	310
Tablo 223. Öğrenim Durumuna Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)	311
Tablo 224. Medeni Duruma Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)	311
Tablo 225. Dini İnanca Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%).....	312
Tablo 226. Yerleşim Yeri Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%).....	313
Tablo 227. Türkiye Geneline Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)	313
Tablo 228. SES'e Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)	315
Tablo 229. Öğrenim Durumuna Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)	316
Tablo 230. Medeni Duruma Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%).....	316
Tablo 231. Yerleşim Yeri Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%).....	317

ŞEKİLLER

Şekil 1. TAYA 2006, TAYA 2011 ve TNSA 2008'de Kullanılan İBBS 1 Sınıflaması ve Bu Bölgelerde Yer Alan İller	28
Şekil 2. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TAYA 2006 (%).....	42
Şekil 3. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TNSA 2008 (%)	43
Şekil 4. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TAYA 2011 (%).....	43
Şekil 5. Doğurganlık Düzeyinde Yaşanan Değişim, 1923-2012	92
Şekil 6. Doğuştan Ortalama Yaşam Beklentisinde Yaşanan Değişim, 1935-2075.....	93
Şekil 7. Ortanca Yaşta Yaşanan Değişim, 1935-2075	94
Şekil 8. Yaşa Göre Nüfusun Oransal Değişimi, 1935-2075 (%)	95
Şekil 9. Yaşlanma Endeksinin değişimi, 1935-2075.....	97
Şekil 10. Yıllara Göre 18+ Üstü ve Altı Evliliklerin Oranı (Erkek) (%).....	129
Şekil 11. Yıllara Göre 18+ Üstü ve Altı Evliliklerin Oranı (Kadın) (%)	129
Şekil 12. Toplam Doğurganlık Hızındaki Değişimler, 1924-2008.....	173
Şekil 13. Bölgelere Göre Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi, 1993-2008	174

Şekil 14. Yaşa Özel Doğurganlık Hızındaki Değişimler, 1978-2008.....	175
Şekil 15. Kaba Evlilik Hızındaki Değişimler, 1980-2008.....	176
Şekil 16. Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimler, 1935-2008	177
Şekil 17. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımındaki Değişimler, 1978-2008 (%).....	178
Şekil 18. Toplam İsteyerek Düşük Hızındaki Değişimler, 1978-2008	179
Şekil 19. Ortanca Gebelik Riski Altında Olmama Sürelerinin Değişimi, TNSA 1998-TNSA 2008 (%)	180
Şekil 20. Bongaarts Modeli'ndeki Ara Değişkenler	185

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistem
ANOVA	Analysis of Variance
BM	Birleşmiş Milletler
ASAGEM	Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
Ca	İstemli Düşük Endeksi
Cc	Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı Endeksi
Ci	Doğum Sonrası Geçici Kısırlık Endeksi
Cm	Evlenme Oranları Endeksi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ICPD	Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı
İBBS	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
NVI	Nüfus Vatandaşlık İşleri
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RIA	Rahim İçi Araç
SES	Sosyoekonomik Statü
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHARE	Avrupa'da Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması
SODES	Sosyal Destek Programı
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TF	Total Fecundity Rate
TDH	Toplam Doğurganlık Hızı
TM	Total Marital Fertility Rate
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) tarafından yürütülen Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2006 ve 2011 verilerinin kullanıldığı TAYA Tespitler ve Öneriler çalışmasının temel amacı, Türkiye'deki aile yapısındaki değişimini çeşitli boyutlarıyla inceleyip değişime aracılık eden faktörleri tartışmaktır. Çalışma "Aile Yapısının Değişimi", "Komşuluk/Akrabalık İlişkileri", "Yaşlılık", "Evlilik", "Doğurganlık", "Boşanma", "Ebeveyn Çocuk İlişkisi", "Toplumsal Cinsiyet Roller" ve "Ailede Sosyal Faaliyetler" ile başlıklarında Türkiye'de aile yapısını derinlemesine analiz eden toplam dokuz makaleden oluşmaktadır. Bu makalelerin her biri bu alanda önemli çalışmalar yapan değerli akademisyenlerimiz tarafından hazırlanmıştır. Prof. Dr. İsmet Koç, Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar ve Yrd. Doç. Dr. İdil Aybars'ın akademik danışmanlık ve makale yazarlığı yaptığı bu çalışmada Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt ile Doç. Dr. Alanur Çavlin de hazırladıkları makaleler ile önemli katkıda bulunmuştur.

Prof. Dr. İsmet Koç'un "Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011" makalesi Türkiye'de son 40-45 yıldaki aile yapısının değişimini incelemektedir. Çalışmada, Türkiye'de 1968-2008 döneminde gerçekleştirilen dokuz demografik araştırmanın verileri ile 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Aile Yapısı araştırmalarının verileri kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik değişimin bir sonucu olarak aile yapısındaki çekirdekleşme ve geniş aile yapısında, özellikle de ataerkil geniş aile yapısında gözlenen çözülme eğilimlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bu değişime koşut olarak Türkiye'de dağılmış aile yapısındaki yaygınlaşmanın, özellikle de 1990'lar sonrasında tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile yapılarındaki yaygınlaşmanın ivmesinde çok ciddi bir artış görünmektedir. Dağılmış aile yapısındaki hızlı artışın aile yapısının çekirdekleşmesi sürecini durağanlaştırdığı hatta geriletmediği gözlenmektedir. Daha ayrıntılı olarak bakıldığında, Türkiye'deki ailelerin çekirdek aile yapısını oluşturan alt-aile biçimlerinden çocuksuz çekirdek ailenin çocuklu çekirdek aileye göre daha hızlı arttığı; çocuk-

lu çekirdek aile içinde ise Türkiye'de doğurganlığın düşmesine koşut olarak özellikle bir ve iki çocuklu ailelerde artış olduğu; üç veya daha fazla çocuklu ailelerde ise ciddi bir azalma olduğu görünmektedir. Son yıllarda ataerkil ailedeki çözülmenin hızlandığı, çekirdek aileye eklemleme biçiminde ortaya çıkan geçici geniş ailenin ise artma eğilimi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Son 45-50 yılda gözlenen bu değişim dikkate alındığında, Türkiye'de gelecekte geniş aile yapılarındaki çözülmenin devam ederek bunların çekirdek ve özellikle de dağılmış aile yapılarına dönüşeceği öngörülmektedir. Mevcut eğilimden çıkarsanabilecek bir başka öngörü de boşanma hızlarının artmasına koşut olarak çekirdek aile yapılarının bir kısmının, özellikle tek kişilik ve tek ebeveynli dağılmış aile yapılarına dönüşmesidir. Türkiye'de aile yapılarındaki değişimin, bu değişimin yaratacağı olası sonuçların ve değişimin altında yatan yapısal ve düşünsel faktörlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi için panel tasarımındaki aile araştırmaları serisinin başlatılması gerekmektedir.

Prof. Dr. Ferhunde Özbay, "Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri" makalesinde, Türkiye'de bireylerin sahip oldukları aile üyeleri ve akraba türleri ile farklı hane tiplerinde oturan bireylerin genel özelliklerini incelemiştir. Makale, muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada devletle aile arasındaki paylaşım tartışmalarına bir altyapı oluşturabilmeyi amaçlamaktadır. Çalışma genel olarak Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin önemli olduğunu göstermekte öte yandan demografik geçişin son aşamalarına gelmiş bir toplum olarak akraba zenginliğinin son dönemlerinin yaşandığına dikkat çekmektedir. Evli nüfusun çoğunlukta olduğu 25 yaş üstündeki yetişkinler, özellikle 25-44 yaş arasındakiler, aile ve akraba sahipliği açısından en şanslı grup olduğunu ve yaş ilerledikçe akraba sahipliğinin de azaldığını ortaya koymaktadır. Bu makale Türkiye'de geniş aile içinde yaşayan ve 18 yaşından büyük akrabaların sayısının ilk defa tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır. Makale 2006 ve 2011 döneminde bireylerin çok büyük bir kısmının hane reisinin çekirdek ailesinin "aile üyesi" olduğunu; hanedeki akrabaların ise çok düşük bir oranda ve 2006'dan 2011'e azalma eğilimi içinde olduğunu tespit etmiştir. Bu

5 yıllık dönemde yalnız yaşayan bireylerin oranında da benzer bir artış olmuştur. Hem evdeki akrabalar hem de yalnız yaşayanlar çoğunlukla yaşlı kadın ve daha az oranda bekâr genç erkekten oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak yalnız yaşayan yaşlılar, “eksik aileler”deki çocuk ve yaşlı bakımı ile de meşgul olan kadınlar, orta yaştaki kadınlar gibi ihtiyaç sahiplerini belli kategorilere ayırarak ve ihtiyaçlarına göre hizmetlerin oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Yakın akrabaları ile yaşama mesafesi uzak olan ve yalnız yaşayan yaşlılara sağlık, barınma, kişisel bakım ve geçimleri için programlar hazırlanması; tek ebeveynli hanelerdeki kadınların yükünü hafifletmek için kreş ve çok yaşlı/hastalar için gündüz bakımevleri/evde bakım hizmetlerinin düzenlenmesi; yaşlı nüfusun artmasıyla sorumlulukları artan orta yaştaki kadınların sorumluluklarının eşit şekilde paylaşılması için erkeklere yönelik eğitim programlarının hazırlanması ve yasalarla teşvik edilmesi önerilmektedir.

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt “Türkiye’de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri” makalesinde, Türkiye’de yaşlı nüfusun profili ve değişimi ile 18-60 yaş arasındaki yetişkin bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin tercihlerini ortaya koymuştur. Buna göre, doğurganlık düzeyinin düşmesi ve ortalama yaşama beklentisinin artmasıyla Türkiye’de toplam nüfus içerisindeki payı giderek artan yaşlı nüfus, Avrupa ülkelerinin pek çoğunun toplam nüfusunu geçmektedir. Eryurt, sosyal politikaların bugünden oluşturulması gerektiğini aksi halde sosyal güvenlik sistemi, sağlık gibi birçok alanda olası sorunların yaşanacağını belirtmektedir. Yaşlı oranlarının artmasıyla birlikte çalışma çağındaki kişilerin bakımdan sorumlu olduğu kişilerin sayısında artış olacağına, sosyal güvenlik sisteminde aktif sigortalılar ile emekliler arasındaki dengenin bozulacağına işaret etmektedir. Yaşlı nüfusun artmasıyla hastalıkların da artacağını ve bunun sağlık harcamalarına yansıtacağını vurgulamaktadır. Türkiye’de yaşlıların dörtte üçünün alt orta ve en alt sosyoekonomik statüye ait hanelerde yaşadığını göstermektedir. Bu nedenle yaşlılara yönelik izlenecek ekonomik ve sosyal politikalar oluşturulması için yaşlıların profili, sosyal, ekonomik, psikolojik ihtiyaçları, sağlık sorunları konularını kapsayacak şekilde “Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve İhtiyaçları” araştırmasının yapılmasına ihtiyaç bulunmak-

tadır. Hanehalkı büyüklüğünün azaldığı, geniş aileden çekirdek aileye dönüşümün yaşandığı, kentsel nüfusun arttığı günümüzde yaşlılık döneminde yaşam tercihleri de önem kazanmaktadır. Makale, 18-60 yaşları arasındaki bireyler arasında yaşlılık döneminde “hururevine giderim veya evde bakım hizmeti alırım” diyenlerin oranının kentte yaşayan, daha yüksek öğrenim seviyesine ve sosyoekonomik statüye sahip olanlarda daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak gelecek dönemlerde evde bakım veya kurumsal bakım hizmetlerinin kent içinde ve yaşlının yaşadığı yerde öncelikli olmak üzere yaygınlaştırılması ve geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umur Beşpınar’ın incelediği “Türkiye’de Evlilik” kapsamında Türkiye’de bölgesel, gelir düzeyi, eğitim ve diğer bazı değişkenlere göre farklılaşan evlilik pratikleri ve evliliğe ilişkin görüşler analiz edilmiştir. Makale, 2006 ve 2011 yıllarında düzenlenen Türkiye Aile Yapısı Araştırması çalışmaları evliliğe ilişkin tutum, görüş ve ideallere dair sorularının analizine dayanmaktadır. Makale, Türkiye’de evliliğe ilişkin tutumların dönüşümde olduğu bir dönem yaşandığını göstermektedir. Hiç evlenmemişler ve boşanmışların oranı artarken bireylerin evlilikten beklentilerinin farklılaşması ve eğitim ve gelir seviyelerinin artması nedeniyle ilk evlenme yaşı yükselmektedir. Makale, bu dönüşüme rağmen Türkiye’de hâlâ geleneksel değerler ve ailenin evlilikteki önemine de işaret etmektedir. Dikkat çekilen diğer bir önemli nokta ise Türkiye’de eğitim, gelir ve bölgesel farklılıklar evliliğe ilişkin pratikleri, eşlerle ilişkileri ve evliliğe ilişkin idealleri etkilediğidir. Türkiye’de son dönemde “çocuk gelin” kavramıyla tartışılan 18 yaş altı evlilikleri de ele alan makale, toplumun tüm kesimlerinde kız ve erkek çocuklarının evlenmesinin bireysel, ailevi ve toplumsal olumsuz sonuçlarına ilişkin farkındalık yaratmanın gerekliliğine ve önemine işaret etmektedir. Makalede ayrıca bireyin evleneceği kişiyi seçerken söz hakkı olmayan evliliklere dikkat çekilmiş ve hem kadınlar hem de erkekler için bireysel haklara ilişkin farkındalık yaratmanın önemine değinilmiştir. Eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde yaşadıkları sorunları ve bu sorunlarda verdikleri tepkileri de inceleyen çalışma, eğitim seviyeleri arttıkça kişilerin ilişkilerini hem kendilerine hem de karşı tarafa değerlendirme imkanını verecek şekilde, eği-

tim azaldıkça anlık ve şiddet içerecek şekilde tepki verdiğini tespit etmiştir. Öte yandan, evlilikte eşler arasında sorun yaşandığında Türkiye’de uzman veya kurumsal destek almayı düşünenlerin oranının çok düşük olduğu, özellikle düşük gelir ve eğitim gruplarının kimseden destek almadığı bu nedenle özellikle bu gruplara yönelik uzman ve kurumsal destek hizmetlerinin sunulması ve kamuda bilgilendirme yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Prof. Dr. İsmet Koç’un diğer makalesi “Türkiye’de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi”, Türkiye’deki aile yapısındaki demografik dönüşümü ele almış ve bu dönüşüme yol açan faktörleri tespit etmiştir. Türkiye’de 1968-2008 döneminde gerçekleştirilen demografik araştırmalar ile TAYA 2006 ve 2011 verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, betimsel analizlerin yanında, doğurganlık seviyesini belirleyen sosyoekonomik faktörleri açıklamak üzere çok değişkenli bir istatistiksel analiz yöntemi olan Poisson Regresyon tekniği kullanılmaktadır. Çalışmada ayrıca, doğurganlık değişiminde etkili olan ara değişkenleri göstermek için Bongaarts tarafından geliştirilen analitik bir yöntem olan Ara Değişkenler Modeli de kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye’de doğurganlık seviyesinin yaşanılan bölge ve yerleşim yeri, eğitim seviyesi, çalışma durumu ve hanehalkı refahı tarafından tayin edildiğini göstermektedir. Bongaarts modeli ise, Türkiye’de doğurganlık seviyesini etkileyen ara değişkenlerin zaman içinde emzirme ve doğum sonrası geçici kısırlık gibi biyolojik faktörlerden, gebeliği önleyici yöntem kullanımı ve evliliklerin geciktirilmesi gibi demografik faktörlere doğru dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir. TNSA 2008 sonuçları, Türkiye’deki doğurganlık seviyesinin azalmasının %67’sinin gebeliği önleyici yöntem kullanımının artışı; %24’ünün evlilik yaşının artışı; geriye kalan %9’unun ise istemli düşük, emzirme ve doğum sonrası geçici kısırlık süresiyle ilişkili olduğunu söylemektedir. Bu sonuçlar, Türkiye’deki doğurganlık dönüşümünün bundan sonraki dönemde bir yandan kentleşme, gelir ve eğitim seviyesindeki artış gibi sosyoekonomik faktörlerin değişmesiyle diğer taraftan ise gebeliği önleyici yöntem kullanımının artışı ve ilk evlilik yaşının yükselmesi gibi demografik faktörlerin değişmesiyle süreceğini göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye’deki toplam doğur-

ganlık hızınının 2050 yılına kadar tedrici bir şekilde azalarak 1.69’a kadar gerileyeceğini belirtmektedir. Doğurganlık hızınının bu seviyeye kadar gerilemesi, Türkiye’de yakın zamanda sağlık, sosyal güvenlik ve işgücü sektörlerini de etkileyecek derecede ciddi bir demografik krizin yaşanacağını işaret etmektedir. Bu nedenle, Türkiye’nin bu süreci daha önce yaşamış ülkelerin deneyimlerini de dikkate alarak hızlı bir şekilde gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

Doç. Dr. Alanur Çavlin’in “Türkiye’de Boşanma”yı incelediği makalesi Türkiye’de boşanma düzeyi, boşanma ile sonuçlanan evliliklerin özellikleri, boşanan bireylerin demografik ve sosyoekonomik özellikleri, boşanma nedenleri ile boşanmaya gerekçe oluşturabilecek durum ve davranışlarla ilgili tutumları kapsamaktadır. Çalışma, Türkiye’de boşanma oranlarının düşük bir seviyede olduğunu ancak 2006 ve 2011 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde küçük bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Çavlin makalesinde boşanmaların evliliklerin ilk yıllarında yoğunlaştığını ve evlilik süresinin uzunluğu ile çocuk sayısının artışının boşanma olasılığını azalttığını belirtmektedir. Sonuç olarak, günümüzde Türkiye’de boşanma oranlarının düşük olduğu ancak ilerleyen yıllarda boşanma oranlarındaki artışın devam edeceği bu nedenle boşanma süresince ve sonrasında hem çiftlere hem de çocuklara yeni bireysel ve aile yaşamlarını kurabilmelerine imkan sağlayacak sosyal politikaların oluşturulmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu süreçte aile bireylerini hukuki, psikososyal ve maddi açıdan destekleyecek mekanizmalara ihtiyaç duyulduğunun altını çizen makale, boşanma sürecinde bireylerin hak ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmesi, boşanma sonrasında çocukların velayetini alan ve çocuklarla yaşayan ebeveynin maddi olarak desteklenmesi, çocuklardan ayrı yaşayan ebeveynin çocukları ile ilişkisinin devam etmesi ve güçlendirilmesinin sağlanması gibi konularda politikalar geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars’ın hazırladığı “Anne Baba İle Çocuklar Arasındaki İlişkiler” makalesi Türkiye’de anne babalar ile çocuklar arasındaki ilişkiyi çocuklarla ilgili beklenti ve düşünceler, yaşanan sorunlar ve verilen cezalar olmak üzere üç farklı boyut üzerinden incelemektedir. Makale, çocuğa atfe-

dilen ekonomik değerin, daha genç anne babalarda görece daha düşük ancak yine de tüm gruplarda yüksek olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte, çocuğa atfedilen sosyal değerin de görece yüksek olduğu görülmektedir. Çocuklara yönelik beklentiler ve çocuklarla ilişkiler konusunda 2006-2011 arasındaki beş yıllık dönemde çok belirgin dönüşümlerin yaşanmadığı tespit edilmiştir. Aybars, sosyal politika önerisi olarak aileyi özellikle psikolojik açıdan destekleyecek kurumsal mekanizmaların geliştirilmesine, aile danışma merkezleri, özellikle dezavantajlı kesimlere ulaşacak şekilde anne babalara yönelik çocuk yetiştirme konusunda eğitim ve danışmanlık programları ile okullarda eğitim ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına, aile ile ilgili çalışan kurum ve programlar arasında eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar'ın diğer bir makalesi "Toplumsal Cinsiyet ve Aile", ailede toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, kadının çalışma durumu ile kadının çalışmasına ilişkin görüşleri ve kadının mülk sahipliğini incelemektedir. Beşpınar makalesinde tüm bu konuların birbiriyle doğrudan ilişkisi olduğuna ve geleneksel cinsiyet rollerine göre düzenlendiği sonucuna ulaşmaktadır. Kadının bakım ve ev işi sorumlulukları kamusal hayata ve işgücü piyasasına katılımını engellemekte; bu durum da kadının ailedeki karar mekanizmalarına katılımını sınırlamaktadır. Türkiye'de kadınların büyük çoğunluğunun ev kadını olmasının da ekonomik olarak erkeklere bağımlı olmalarında rolü vardır. Diğer yandan, kadının eğitim seviyesi ve gelir düzeyi yükseldikçe daha fazla çalışma yaşamına katılmakta, ev işlerinde daha eşitlikçi paylaşımın olduğu hanelerde yaşamakta ve karar alma sürecinde daha aktif bir role sahip olmaktadır. Doğu ve batı bölgeleri arasında ailede geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve muhafazakâr değerlerin de karşılaştırıldığı makalede, batı bölgelerinde daha eşitlikçi değer ve tutumların görüldüğü vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, ulaşılabilir, nitelikli ve ücretsiz bakım hizmetlerinin çocukların, ailelerin ve bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmesi, kadınlara yönelik mesleki eğitim alanında öncelikli bazı düzenlemeler yapılması, esnek ve güvenceli çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması, doğum sonrası kadının iş güvencesinin sağlanması ve ebeveyn izin süresinin

erkek için arttırılması, toplumsal hayata katılım ile aile içi sorumluluklar ve karar mekanizmalarında eşit rollere sahip olan aile modelleri konusunda bilinçlendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması gibi sosyal politika önerilerinde bulunmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars, "Ailede Sosyal Faaliyetler" makalesinde ailede sosyal faaliyetler, boş zaman etkinlikleri ve sosyalleşme pratiklerini ele almaktadır. Makale, ailede sosyal faaliyetlerin sadece bireylerin boş zaman faaliyetleri ve sosyal ilişkilerini kapsamadığı aynı zamanda toplumdaki eşitsizlik ve dışlanma döngüsüne yönelik ipuçları verdiğini göstermektedir. Türkiye'de dezavantajlı kesimlerin gelir dağılımı eşitsizliğinden kaynaklanan gelir yoksulluğunun yanısıra ciddi bir toplumsal katılım sorunuyla karşı karşıya olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal katılımın en düşük olduğu kesimin gelir düzeyi düşük, eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamayan, ileri yaş grubunda, ekonomik açıdan gelişmemiş bölgelerde ve kırsal alanlarda yaşayan bireyler özellikle de kadınlar olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak; aktif işgücü piyasası politikalarının özellikle bu kesimlere yaygınlaştırılmasının gerekliliğine değinilmektedir. Bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, kültürel, sportif faaliyet alanlarının ve sosyalleşme olanaklarının geliştirilmesi, ulaşım sorunlarının giderilmesinin önemine dikkat çekilmektedir. Özellikle büyük kentlerin dezavantajlı bölgelerinde çocuklara yönelik erişilebilir ve ücretsiz oyun alanları, kreşler, etüt merkezleri, sosyal faaliyet olanakları sağlanması hem çocukların sosyalleşmesine ve farklı ilgi alanları edinmesine hem de annelerinin bakım sorumluluklarının hafifletilmesine ve ekonomik ve sosyal yaşama katılmalarına imkan verecektir. Makale ayrıca bireylerin toplumsal katılımlarını güçlendirmek amacıyla yerel düzeyde alınan kararlara katılımlarını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasının önemine de dikkat çekmektedir.

On ay gibi kısa sayılabilecek bir sürede bu çalışmayı hayata geçirmemizde bizlerden desteklerini esirgemeyen yöneticilerimize ve emekleriyle çalışmayı zenginleştiren hocalarımıza teşekkürü bir borç biliyoruz.

Mustafa Turğut
Semiha Feyzioğlu

1.Bölüm

TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ
DEĞİŞİMİ: 1968-2011

Prof. Dr. İsmet Koç

Giriş

Veri Kaynağı ve Yöntem

Kavramsal Çerçeve

Analiz

Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

1.1. Giriş

Türkiye’de XIX. yüzyılın sonundan başlayarak yaşanan sosyodemografik ve ekonomik dönüşümler, aile yapısının değişmesine ve farklı aile biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte, geleneksel aile biçimlerinin işlevleri yavaş yavaş ortadan kalkmış ve modernleşme sürecinin getirdiği yeni yaşam biçimlerine uygun aile biçimleri ortaya çıkararak toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaya başlamışlardır (Özbay, 1985; Duben, 1985; Duben ve Behar, 1998). Tek ve doğrusal bir modernleşme sürecinin yerine çoklu ve doğrusal olmayan modernleşme eğilimlerinin de gerçekleştiği bu dönemde, dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi, Türkiye’nin sosyodemografik yapısında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte, Türkiye’de aile yapısının değişimini etkileyen nüfusun sayısal büyüklüğü, yapısı, yerleşim yerlerine göre dağılımı, sektörel dağılımı, doğurganlık seviyesi, doğurganlık normu, doğuştan yaşam süresi, aile kuruluşuna ve evliliğe ilişkin özellikleri, kadının toplumsal konumu, sosyal güvenlik sisteminin yapısı ve belki daha da önemlisi, toplumun zihniyet yapısı önemli değişimlere uğrayarak aile yapısının dönüşmesine neden olmuştur.

Nüfusun yapısındaki değişimlere bakıldığında, Türkiye’nin zaman içinde genç nüfus yapısından yaşlı nüfus yapısına geçtiği görülmektedir. 1950’li yıllarda nüfusun yaklaşık %40’ını oluşturan 15 yaşından küçük nüfus, günümüzde %25 seviyesine gerilemiştir. Buna karşılık yaşlı nüfusun, yani 65 yaş ve üstü nüfusun payının aynı dönemde % 3’ten %7 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Nüfusun yerleşim yerlerine göre dağılımında yaşanan hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak çok ciddi bir değişim olduğu anlaşılmaktadır. 1950’li yıllarda %75’i kırsal alanlarda yaşayan nüfusun günümüzde neredeyse %75’inin kentsel alanlarda yaşadığı görülmektedir. Benzer değişim nüfusun bölgesel dağılımı için de söz konusudur. 1950’li yıllarda kırsal nüfusun ağırlıklı olduğu bölgeler nüfusun önemli bir kısmını barındırırken, günümüzde metropol alanları içine alan bölgeler nüfusun önemli bir bölümünü kapsar hale gelmiştir. Bu süreçte, işgücünün sektörel dağılımı, tarım sektörünün ağırlığının zaman içinde azalması, sanayi ve özellikle de hizmet sektörünün

ağırlığının ise artması biçiminde değişmiştir. Kadın başına düşen doğum sayısının azalması ve giderek ikame seviyesi olan 2.1’e kadar gerilemesi yine bu dönemde meydana gelen önemli bir değişimdir. Bu değişime paralel olarak, yine bu dönemde doğurganlığın yaş yapısında önemli değişimler meydana gelerek, doğurganlığın yığıldığı yaş grubunun 20-24’den 25-29’a kaydığı gözlenmektedir (Koç ve diğerleri, 2010). Gözlenen doğurganlık seviyesinin azalması ile birlikte ortaya çıkan ve toplumun geleceğe ilişkin demografik planlarını daha iyi görmemizi sağlayan istenen çocuk sayısının da azaldığı görülmektedir. 1960 ve 1970’li yıllarda gözlenen doğurganlık ile istenen doğurganlık arasında iki-üç çocuğa kadar varan önemli bir açıklık mevcut iken 1990’lı yıllardan itibaren bu makasın önemli ölçüde kapandığı anlaşılmaktadır. TNSA 2008 çalışması, mevcut doğurganlık ile (2.1); istenen doğurganlık (2.4) arasındaki farkın minimum seviyeye indiğini göstermektedir. Bu durum, zaman içinde çiftlerin istedikleri sayıda çocuk sahibi olmaları konusunda daha kesin bir karara sahip olduklarını ve dolayısı ile az çocuk sahibi olmanın bir norm olarak yerleştiğini göstermektedir. Bu konudaki destekleyici bir başka gelişme, 1980 ve öncesinde doğan kuşaklara mensup çiftler arasında üç ya da dört çocuğu ideal çocuk sayısı olarak beyan edenlerin oranının %68 olduğu; 1990 ve sonrasında doğan kuşaklara mensup çiftler arasında ise bu oranın %37 seviyesine gerilediğinin gözlenmesidir (Eryurt, Canpolat ve Koç, 2013).

Türkiye’de aile yapısının değişimine yol açan bir diğer faktör, evliliğin kuruluşuna ilişkin özelliklerin (evlilik yaşı, nikâh türü, evlilik kararı, akraba evliliği vb.) zaman içinde değişime uğramış olmasıdır. Türkiye’de gerçekleştirilen demografik araştırmaların sonuçları, 1970 yılı ve öncesinde evlenen kadınların ilk evlilik yaşının 16; 2000 yılı ve sonrasında evlenen kadınların ilk evlilik yaşının ise 24 olduğunu göstermektedir. Evliliğe başlama yaşının kentsel ve kırsal alanlarda ve tüm bölgelerde hızlı bir şekilde arttığı Türkiye’de sadece dini nikâhla evlenen kadınların oranı, rızası olmadan evlendirilen kadınların oranı ve yakın akraba evliliği yapan kadınların oranı da, yaşanan hızlı sosyodemografik ve ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak hızla

azalmaktadır. Çocuk sahibi olmanın ya da geniş aile içinde yaşamının güvence olarak görüldüğü Türkiye gibi toplumlarda sosyal güvenlik kapsamının genişlemesinin aile yapısı üzerinde dönüştürücü etkisi vardır. Bu anlamda bakıldığında, Türkiye'de 2000'li yılların başında sadece %65 olan sosyal güvenlik kapsamında bulunan nüfusun oranının 2012 yılı itibariyle %83 seviyesine yükseldiği görünmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Türkiye'de yaşanan bir başka demografik gelişme, sağlık koşullarının ve hijyenik durumun iyileşmesinin ve sağlık sigortası kapsamının genişlemesinin bir sonucu olarak doğuştan yaşam beklentisinin önemli ölçüde artmasıdır. Ailelerin yaşam süresini ve dolayısı ile kompozisyonunu belirleyen önemli bir süreç olan doğuştan yaşam beklentisi, son 40 yıllık dönemde kadınlar için yedi yıl, erkekler içinse beş yıl artarak sırası ile 81 ve 78 yıla yükselmiştir (Koç ve diğerleri, 2010).

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte giderek yoğunlaşan iç-göç sürecinde daha çok kentsel alanlarda organize olan sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam üretim içindeki payı artmış ve bu sektörlerde bir işe yerleşmek için işgücünün eğitim seviyesi daha da önem kazanmıştır. Bu durum, kentsel yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecini kırsal yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecinden farklılaştırmıştır. Ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkiyet sahibi olma önem kazanmaya başlamış ve bunların sonucu olarak da eş seçimi için geçen süre uzamıştır. Böylece, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde evliliklerin ertelenmesinin bir sonucu olarak ilk evlenme yaşları hızlı bir şekilde yükselmiştir (Duben ve Behar, 1998; Duben, 1985; Shorter ve Macura, 1982; TÜİK, 1995). Bu demografik gelişme çocuklu çekirdek ailelerin doğal ömrünü uzatan ve dolayısı ile Türkiye'deki aile yapısının değişimi üzerinde etkili olan bir faktör haline dönüşmüştür. İç göç sürecinde kadının işgücü örüntüsünün tarımsal çalışmadan sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya dönüşmüş olması ve eğitim seviyesinin yükselmesi de bu süreci destekleyen diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte kentsel alanlarda yaşayan ve eğitim seviyelerini artıran kadınların ücretli işlerde çalışma imkânına kavuşarak ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmış olmaları evliliklerini geciktirerek aile kurma sürelerinin

uzamasına; aile kurulduktan sonra çocuk sahibi olma süresinin uzamasına; nihai olarak da boşanma hızlarını artırarak evliliklerin sonlanmasına etkide bulunarak aile yapısının değişimine katkıda bulunmuştur. Türkiye'de modernleşme sürecinde kişi başına gelir seviyesinin hızlı bir şekilde artarak 2000'li yılların başında yedi bin dolar; 2010 yılında ise on beş bin dolar seviyesine yükselmiş olması batılı yaşam tarzının özellikle genç kuşaklar tarafından hızla benimsenmesine yol açmıştır. Bu durum, birçok Batı Avrupa ülkesinde ancak ikinci demografik dönüşüm aşamasında ortaya çıkan tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile gibi dağılmış aile biçimlerinin ülkemizde henüz demografik dönüşümün birinci aşamasında ortaya çıkmasına yol açmıştır (Koç ve diğerleri, 2010).

Türkiye'de son 50 yılda yaşanan bu sosyoekonomik ve demografik dönüşümler kaçınılmaz olarak aile yapısını da etkilemiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın üç temel amacı bulunmaktadır: Bunlardan ilki, Türkiye'de aile yapısında 1968-2011 yılları arasında meydana gelen değişimi ortaya koymak; ikincisi yaşanan sosyodemografik değişim ile aile yapısının değişimi arasındaki ilişkiyi sergilemek; üçüncüsü ise gelecekte Türkiye'de aile yapısının nasıl şekilleneceğine ilişkin öngöründe bulunmaktadır.

1.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışmada, 1968-2008 dönemindeki her beş yılda bir Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından gerçekleştirilen demografik araştırmaların hanehalkı veri setleri ile 2006 ve 2011 yıllarında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan aile araştırmalarının hanehalkı veri setleri kullanılmaktadır. Çalışmada, demografik araştırmalardan 1968, 1973 ve 1983 veri setleri bilgisayar ortamında kullanıma hazır olmadığından, bu araştırmaların ana raporlarından ya da bu araştırmalardan yapılmış akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Diğer demografik araştırmalardan ise, 1978-2008 döneminde her 10 yılda bir yapılan araştırmaların veri setleri (1978, 1988, 1998 ve 2008) bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilen demografik

araştırmaların örnekleme ve sorukâğıdı tasarımlarının benzerlik göstermesi, bu çalışmaların veri setlerinin karşılaştırmalı olarak kullanılmasında en önemli dayanak noktasını oluşturmuştur (HÜNEE, 1999).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (TAYA 2006 ve TAYA 2011) örnekleme ve sorukâğıdı tasarımları da kendi içinde büyük benzerlikler taşımaktadır (ASAGEM, 2006; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011). Bu araştırmaların örneklem tasarımları ve sorukâğıtları demografik araştırmalardan bazı farklılıklar göstermektedir. Ancak, bu farklılıklar aile yapısının değişimi konusundaki bir eğilim çalışması için önemli bir sınırlılık oluşturmamaktadır. Çalışmada, aile araştırmalarının veri setlerinin analizinde kullanılan ağırlıklar, gözlem sayılarını Türkiye nüfusuna

projekte edecek şekilde; demografik araştırmaların veri setlerinin analizinde kullanılan ağırlıklar ise baz nüfusu verecek şekilde kullanılmıştır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Aile yapısının değişimini ele alan çalışmalarda hanehalkı ve aile kavramları çoğunlukla birbirinin yerine geçecek biçimde kullanılmaktadır. Ancak, her iki kavramın işaret ettiği kavramsal çerçevede bazı ayırıcı özellikler bulunmaktadır. Hanehalkı aralarında bir akrabalık bağı olan ya da olmayan bireylerin oluşturduğu sosyoekonomik bir birim iken, aile, gelenekler ya da yasalarla kurulmuş ilişkileri barındıran bir birimdir. Ayrıca, hanehalkı birlikte ikamet eden bireylerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanırken, aile, aralarında kan bağı bulunan bireylerin oluşturduğu grup olarak da ifade edilmektedir (Koç, 1997; Koç, 1999; Yavuz ve Yüceşahin, 2012). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, bir hanehalkında bir

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Aile Yapılarının Sınıflaması ve Açıklamaları

Aile Yapısı	Açıklaması
1. Çekirdek	Karkoca ve/veya evlenmemiş çocuklardan oluşan aile biçimidir.
1.1.Çocuksuz çekirdek	Sadece karkocadan oluşan aile biçimidir.
1.1.1.Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	Sadece karkocadan oluşan ve kadının 45 yaşından küçük olduğu aile biçimidir.
1.1.2.Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	Sadece karkocadan oluşan ve kadının 45 yaşında ya da daha büyük olduğu aile biçimidir.
1.2.Çocuklu çekirdek	Karkoca ve evlenmemiş çocuklarının birlikte yaşadığı aile biçimidir.
1.2.1.Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	Karkoca ve evlenmemiş bir çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
1.2.2.Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	Karkoca ve evlenmemiş iki çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
1.2.3.Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	Karkoca ve evlenmemiş en az üç çocuklarının bulunduğu aile biçimidir.
2.Geniş	Çekirdek aile birimine yatay, dikey ya da düşey olarak eklenmiş diğer bir kişinin ya da ailenin bulunduğu aile biçimidir.
2.1.Ataerkil geniş	Çekirdek aile birimine yatay, dikey ya da düşey olarak bir ya da bir kaç aile biriminin eklenmiş olduğu aile biçimidir.
2.2.Geçici geniş	Çekirdek aile birimine dağılmış bir ailenin ya da diğer bir kişinin yatay, dikey ya da düşey olarak eklenmiş olduğu aile biçimidir.
3.Dağılmış	Çekirdek aile biriminin tek kişiye, tek ebeveyne dönüşmüş olduğu ya da aralarında kan bağı olan ya da olmayan kişilerden oluşan aile biçimidir.
3.1.Tek kişilik	Tek başına yaşayan bir yetişkin kadın ya da erkekten oluşan aile biçimidir.
3.1.1.Tek kişilik-Erkek	Tek başına yaşayan bir yetişkin erkekten oluşan aile biçimidir.
3.1.2.Tek kişilik-Kadın	Tek başına yaşayan bir yetişkin kadından oluşan aile biçimidir.
3.2.Tek ebeveynli	Çocuklu çekirdek ailenin boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle eşlerden birinin aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.2.1.Tek ebeveynli-Erkek	Çocuklu çekirdek ailenin kadının boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.2.2.Tek ebeveynli-Kadın	Çocuklu çekirdek ailenin erkeğin boşanma, ayrı yaşama ya da ölüm nedeniyle aileden kopmasıyla oluşan aile biçimidir.
3.3.Diğer dağılmış	Geçici geniş ailenin çekirdek unsurlarından birinin kopmasıyla oluşan (anneanne-torun; dede-torun vb.) aile biçimidir.
3.4.Akraba olmayan	Aralarında kan bağı ya da akrabalık ilişkisi olmayan kişilerden oluşan aile biçimidir.

ya da daha fazla aile birimi bulunabileceği gibi, hiçbir aile birimi de bulunmayabilir. Bu nedenle, literatürde içinde aile birimini barındıran hane halkları için “aile hanehalkı” (family household), içinde aile birimini barındırmayan hanehalkları içinde “aile olmayan hanehalkı” (no family household) terimleri kullanılmaktadır (Laslett, 1972; Koç, 1997; Yavuz, 2002; Koç, Özgören ve Şirin, 2010; Yavuz ve Yücesahin, 2012). Bu çalışmada, analiz birimi hanehalkı olduğu için, aslında yapılan sınıflama aile yapısının sınıflanmasından çok “hanehalklarının kompozisyonunu” sınıflandırmaktır. Bu anlamda bu çalışmada, veri kaynaklarının hanehalkı bazlı olmaları nedeniyle hanehalkı ve aile kavramları birbirinin yerine geçecek biçimde kullanılmaktadır.

Aile biçimlerine ilişkin analizlerde klasik yaklaşım, üçlü aile tipolojisi olan çekirdek, geniş ve dağılmış aile sınıflamasını kullanmaktır. Ancak, Türkiye gibi hızlı sosyoekonomik ve demografik dönüşüm içinde bulunan bir ülkede aile yapısının değişimini bu klasik aile tipolojisi ile çözümlenmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan aile tipolojisinin oluşturulmasında üç aşamalı bir yol izlenmiştir. Birinci aşamada aile biçimleri çekirdek, geniş ve dağılmış olarak sınıflandırılmıştır. İkinci aşamada bu aile yapılarının ikinci derecedeki aile yapıları (çocuksuz çekirdek, çocuklu çekirdek; atarkerkil geniş, geçici geniş; tek kişilik, tek ebeveynli, diğer dağılmış, akraba olmayan); üçüncü aşamada ise üçüncü derecedeki aile yapıları (çocuksuz çekirdek (<45 yaş), çocuksuz çekirdek (≥45 yaş); çocuklu çekirdek-1 çocuklu, çocuklu çekirdek-2 çocuklu, çocuklu çekirdek-3+ çocuklu; tek kişilik-erkek, tek kişilik-kadın, tek ebeveynli-erkek, tek ebeveynli-kadın) oluşturulmuştur. Üç aşamada oluşturulan bu aile biçimleri ve açıklamaları Tablo 1’de verilmektedir.

Bu çalışma kapsamında kullanılacak olan aile tipolojilerinin oluşturulmasında, hanehalkı üyelerinin hanehalkı reisine yakınlık derecesi temel değişken olarak kullanılmıştır. Bunun dışında hanehalkı üyelerinin cinsiyet, yaş ve medeni durumları da aile biçimlerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu değişkenler dikkate alınarak hanedeki tüm kişiler

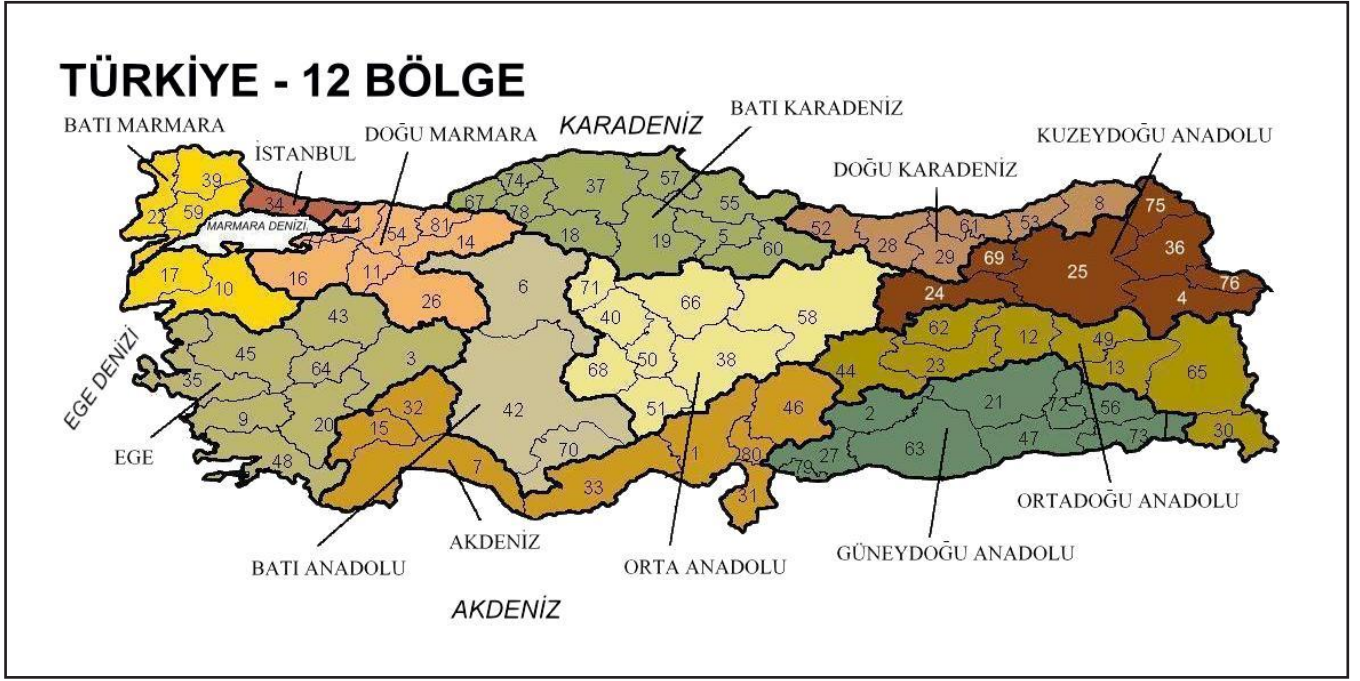
taranmış ve hanedeki her bir kişiye diğer kişilerden farklı bir sayısal değer atanmıştır. Daha sonra ise, bu sayısal değerler toplanarak hanenin toplam sayısal değerine, aile koduna ulaşılmıştır. Aile kodları, bu çalışmada kullanılan aile tipolojisine göre çözümlenerek, her bir aile biçimine dahil olan hanelerin sayısı ve yüzdesi hesaplanmıştır.

1.3.1. Analiz Birimi

Bu çalışmada analiz birimi, kullanılan veri kaynakları dikkate alınarak “hanehalkı” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın temel veri kaynağı olan TAYA Türkiye’yi kent ve kırsal, İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrı olarak ve İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’de temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı soru kağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey soru kağıdı uygulanmıştır. Bu çalışmada, analiz birimi hanehalkı olmakla birlikte, hanehalkı üyelerinin cinsiyet, yaş, medeni durum gibi özelliklerinin aile yapısına göre analizleri gerçekleştirilirken, analiz birimi olarak “hanehalkı üyeleri” kullanılmıştır. Analiz biriminin hanehalkı veya hanehalkı üyesi olmasından bağımsız olarak, çalışmada baz nüfusları veren ağırlıklar değil, Türkiye’deki hanehalkı sayısını ya da hanehalkı üyesi sayısını, diğer deyişle nüfusu veren ağırlıklar kullanılmıştır.

Çalışmanın temel veri kaynağı olan bu üç araştırmanın örnekleme tasarımları, aile yapısının İBBS 1 (İstatistikî Bölge Sınıflaması) seviyesinde analizlere imkân vermektedir. Sonraki bölümlerde, bölgelerdeki aile yapısının değişimi bağlamında yürütülen tartışmalara ışık tutmak için Şekil 1’de, İBBS 1 bölgeleri ve bu bölgelerde yer alan iller yer almaktadır.

Şekil 1. TAYA 2006, TAYA 2011 ve TNSA 2008'de Kullanılan İBB 1 Sınıflaması ve Bu Bölgelerde Yer Alan İller

01 İSTANBUL	04 DOĞU MARMARA	06 AKDENİZ	08 BATI KARADENİZ	10 KUZEYDOĞU ANADOLU	12 GÜNEYDOĞU ANADOLU
34 İstanbul	11 Bilecik	01 Adana	05 Amasya	04 Ağrı	02 Adıyaman
02 BATI MARMARA	14 Bolu	07 Antalya	18 Çankırı	24 Erzincan	21 Diyarbakır
10 Balıkesir	16 Bursa	15 Burdur	19 Çorum	25 Erzurum	27 Gaziantep
17 Çanakkale	26 Eskişehir	31 Hatay	37 Kastamonu	36 Kars	47 Mardin
22 Edirne	41 Kocaeli	32 Isparta	55 Samsun	69 Bayburt	56 Siirt
39 Kırklareli	54 Sakarya	33 İçel	57 Sinop	75 Ardahan	63 Şanlıurfa
59 Tekirdağ	77 Yalova	46 Kahramanmaraş	60 Tokat	76 Iğdır	72 Batman
03 EGE	81 Düzce	80 Osmaniye	67 Zonguldak	11 ORTADOĞU ANADOLU	73 Şırnak
03 Afyon	05 BATI ANADOLU	07 ORTA ANADOLU	74 Bartın	12 Bingöl	79 Kilis
09 Aydın	06 Ankara	38 Kayseri	78 Karabük	13 Bitlis	
20 Denizli	42 Konya	40 Kırşehir	09 DOĞU KARADENİZ	23 Elazığ	
35 İzmir	70 Karaman	50 Nevşehir	08 Artvin	30 Hakkâri	
43 Kütahya		51 Niğde	28 Giresun	44 Malatya	
45 Manisa		58 Sivas	29 Gümüşhane	49 Muş	
48 Muğla		66 Yozgat			

1.4. Analiz

Son 40-45 yıldaki veri setleri bir bütün olarak incelendiğinde, Türkiye'de çekirdek aile ve dağılmış ailenin yaygınlığının arttığı geniş ailenin yaygınlığının azaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 2). Türkiye'de dağılmış aile oranı son 40-45 yılda önemli oranda artarak geniş aileden (%14) daha yüksek bir ora-

na (%18) ulaşmıştır. Günümüzde %70 seviyesinde olan çekirdek aile oranı 1960-1970'li yıllarda 58-60 seviyesinde bulunmaktadır. Zamanla aile yapılarının yüzde dağılımında gözlenen dalgalanmalar bir kenara bırakılırsa, Türkiye'de son 40-45 yıl içinde, çekirdek aile ve dağılmış aile oranlarının sırası ile %15 ve %53 arttığı; geniş aile oranının ise %161 azaldığı görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi, 1968-2011 (%)

	Çekirdek	Geniş	Dağılmış
1968	59,6	32,1	8,3
1973	59,0	32,4	8,6
1978	58,0	33,9	8,1
1983	61,6	27,9	10,5
1988	63,4	25,5	11,1
1993	67,6	23,5	8,9
1998	68,2	19,5	12,3
2003	69,3	16,0	14,7
TAYA 2006	73,0	14,5	12,5
2008	69,8	15,9	14,3
TAYA 2011	70,0	12,3	17,7
1968-2011 değişim yüzdesi	+11,1	-137,8	+57,4

Tablo 3'teki veriler, Türkiye'de çekirdek aile oranındaki artışın, özellikle çocuksuz çekirdek aile oranındaki artıştan kaynaklandığını göstermektedir. Sadece eşlerden oluşan karıkoca ailesindeki bu artış, temel olarak Türkiye'de kendisini evlilik içi doğurganlığın ertelenmesi ve yaşam beklentisinin artması biçiminde gösteren demografik dönüşümün bir sonucudur. Bu dönüşümle ilgili bir başka gelişme de çocuklu çekirdek ailenin iç dağılımında kendisini hissettirmektedir. Türkiye'de bir ve iki çocuklu çekirdek ailelerin oranı hızlı bir şekilde artarken, üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin oranında ciddi bir azalma görülmektedir. 1978-2011 döneminde bir çocuklu çekirdek aile %42; iki çocuklu çekirdek aile %41 oranında artmış; üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile ise %81 azalmıştır. 1978-2008 döneminde geniş aile yapıları yarı yarıyadan daha fazla bir azalmıştır. Geniş aile yapıları içinde özellikle ataerkil geniş aile yapısındaki çözülme dikkat çekicidir. 1978 yılında hanehalklarının %19'u ataerkil

aile yapısı içinde yaşarken 2011 yılında bu oranın %5'e kadar gerilediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde yaşanan başka bir gelişme, geçici geniş ailenin ataerkil geniş aileye göre daha dirençli kalarak zamanla ataerkil geniş aileden daha yaygın hale gelmesidir.

Aynı dönemde dağılmış ailede meydana gelen değişime bakıldığında, özellikle tek kişilik hanelerdeki önemli artış dikkat çekmektedir. Son 40-45 yılda tek kişilik aile oranı yaklaşık üç kat artmıştır. Tek kişilik hanelerin yaklaşık üçte ikisi kadınlardan, özellikle de yaşlı kadınlardan oluşmaktadır. Tek kişilik hanelerdeki artışın nüfusun yaşlanması ve genç işgücünün göç etmesi süreciyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de tek ebeveynli hanelerin oranı %5 civarındadır. Tek ebeveynli hanelerin yaklaşık %90'ını kadın ve çocuk(ları) şeklinde bir kompozisyona sahiptir. Dağılmış aile içinde diğer dağılmış aileler ile aralarında akrabalık olmayan kişilerden oluşan hanehalklarının da oransal olarak

arttığı görünmektedir. Diğer dağılmış aileler içinde torun-anneanne, torun-babaanne, torun-dede türündeki aile yapılarının ağırlığı dikkat çekmektedir. 1978-2011 döneminde önemli oranda bir artışın gözlemlendiği aralarında hısımlık ya da akrabalık bağı

olmayan kişilerden oluşan dağılmış ailelerin ise, eğitim ve istihdam imkânlarının daha fazla olduğu kentsel alanlara yükseköğrenime devam etmek ya da çalışmak için göç eden gençlerden oluştuğu görünmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi, 1978-2011 (%)

	1978	1988	1998	TAYA 2006	2008	TAYA 2011
Çekirdek	58,0	63,4	68,4	73,0	69,9	70,0
Çocuksuz çekirdek	8,3	9,9	13,5	15,7	14,3	17,1
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	6,1	5,7	5,3	4,0	4,0	4,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	2,2	4,2	8,2	11,6	10,4	12,9
Çocuklu çekirdek	49,3	57,4	54,9	57,4	55,5	52,9
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	9,5	12,1	13,3	17,6	17,7	16,5
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	12,7	19,1	18,7	21,6	21,2	21,4
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	27,1	26,3	22,9	18,1	16,6	15,0
Geniş	33,9	25,5	19,5	14,5	15,9	12,3
Ataerkil geniş	19,3	14,3	10,4	8,2	7,4	5,1
Geçici geniş	14,6	11,2	9,1	6,3	8,5	7,1
Dağılmış	8,1	11,1	12,2	12,5	14,3	17,7
Tek kişilik	3,0	4,3	5,2	6,2	6,3	9,2
Tek kişilik-Erkek	1,0	1,7	1,9	1,7	2,0	3,5
Tek kişilik-Kadın	2,0	2,6	3,3	4,5	4,4	5,7
Tek ebeveynli	4,8	5,4	5,0	4,0	5,2	4,6
Tek ebeveynli-Erkek	0,5	0,7	0,6	0,4	0,6	0,5
Tek ebeveynli-Kadın	4,3	4,7	4,4	3,6	4,6	4,1
Diğer dağılmış	0,3	1,0	1,1	2,0	1,6	3,1
Akraba olmayan	0,1	0,5	0,9	0,3	1,1	0,8

TAYA 2006, TNSA 2008 ve TAYA 2011 sonuçlarına göre çekirdek aile hem kentsel hem de kırsal alanlarda en yaygın aile biçimidir (Tablo 4). TAYA 2011’e göre çekirdek aile oranı kentsel alanlarda Türkiye ortalamasının üzerine çıkarak %71.2 seviyesine ulaşmakta; kırsal alanlarda ise Türkiye ortalamasının altına inerek %66.8 seviyesine gerilemektedir. Çekirdek ailenin alt kategorilerine bakıldığında, çocuksuz çekirdek ailenin kırsal alanlarda; çocuklu çekirdek ailenin ise kentsel alanlarda daha yaygın olduğu görünmektedir. Çocuksuz çekirdek ailelerin %75’inde kadınlar 45 ve daha yukarı yaşlardadır. Bu durum, kadının daha yaşlı olduğu hanelerde ço-

cuksuz çekirdek ailenin daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, bu hanelerde daha çok çocuklarını evlendirmiş ebeveynlerin bulunmasıdır. Çekirdek ailelerin %76’sını oluşturan çocuklu çekirdek ailelere bakıldığında, bir ve iki çocuklu çekirdek ailelerin kentsel kesimlerde; üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin ise kırsal kesimlerde daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun bir yandan çekirdek aile yaygınlığının kentsel kesimlerde daha yüksek olması ile bir yandan da kentsel alanlarda daha az sayıda çocuğa sahip olma isteğiyle ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yerleşim Yerine Göre Aile Yapısı, TAYA 2006-TNSA 2008 ve TAYA 2011 (%)

	TAYA 2006		TNSA 2008		TAYA 2011	
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Çekirdek	75,9	67,7	72,3	62,5	71,2	66,8
Çocuksuz çekirdek	13,3	20,0	13,0	18,4	14,9	23,5
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	4,8	2,5	4,5	2,4	4,6	3,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	8,4	17,5	8,4	16,0	10,3	20,5
Çocuklu çekirdek	62,6	47,7	59,4	44,1	56,3	43,2
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	20,1	13,2	19,4	12,4	18,2	11,7
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	24,7	15,9	23,4	14,7	23,5	15,3
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	17,8	18,6	16,5	17,0	14,6	16,2
Geniş	10,9	21,1	13,1	24,3	11,0	15,8
Ataerkil geniş	5,8	12,6	5,5	13,1	4,4	7,2
Geçici geniş	5,1	8,5	7,6	11,2	6,7	8,6
Dağılmış	13,2	11,2	14,6	13,2	17,8	17,4
Tek kişilik	6,3	6,0	5,9	7,5	8,4	11,3
Tek kişilik-Erkek	1,6	1,8	2,0	1,7	3,3	3,9
Tek kişilik-Kadın	4,7	4,3	3,9	5,7	5,1	7,4
Tek ebeveynli	4,4	3,4	5,6	4,2	5,1	3,4
Tek ebeveynli-Erkek	0,3	0,7	0,6	0,8	0,5	0,4
Tek ebeveynli-Kadın	4,1	2,7	5,0	3,4	4,5	3,1
Diğer dağılmış	2,1	1,7	1,8	1,0	3,4	2,4
Akraba olmayan	0,4	0,0	1,3	0,5	0,9	0,3

Türkiye'de geniş aile oranı kırsal alanlarda kentsel alanlara göre oldukça yüksektir. Kırsal alanlarda yaklaşık her 10 hanenin 2'si; kentsel alanlarda ise her 10 haneden ancak 1'i geniş aile kompozisyonuna sahiptir. Geniş aile kapsamında incelenen ataerkil aile ve geçici geniş ailelerin her ikisi de kırsal alanlarda daha yaygındır. Bu aile yapılarından geçici geniş aile hem kentsel alanlarda hem de kırsal alanlarda daha yaygındır. Bu durum, anılan ailelerin dağılmış aileye dönüşme potansiyelinin yüksek olması nedeniyle yakın gelecekte Türkiye'de dağılmış aile oranının daha da artacağına bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Beklendiği gibi daha kozmopolit bir yaşam biçiminin hüküm sürdüğü kentsel alanlarda dağılmış aileler daha yaygındır. Bu farklılığın altında, kentsel alanlarda tek ebeveynli ailelerin, diğer

dağılmış ailelerin ve akraba olmayanlardan oluşan ailelerin yaygınlığının kırsal alanlara göre daha fazla olmasının etkisi bulunmaktadır. Kırsal alanlarda ise özellikle yaşlı kadınlardan oluşan tek kişilik aileler kentsel alanlardaki kadar yaygındır. Kentsel alanlarda tek kişilik hanelerde yaşayanlar daha genç; kırsal alanlarda ise bu hanelerde yaşayanlar daha yaşlıdır. Bu durum, kentsel alanlarda bu hanelerde yaşamının daha çok bir seçimin sonucu; kırsal alanlarda ise daha çok bir zorunluluğun sonucu olabileceğini düşündürmektedir. TNSA 2008'den elde edilen aile yapılarının yerleşim yerlerine göre dağılımına ilişkin bulgular, çok büyük ölçüde TAYA 2006 ve TAYA 2011'den elde edilen bulguları teyit etmektedir (Tablo 4).

Türkiye’de aile yapısının bölgeler temelinde yüzde dağılımına bakıldığında (Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7), tüm bölgelerde istisnasız çekirdek ailenin en yaygın aile biçimi olduğu görülmektedir. Hem TAYA 2006 hem de TNSA 2008 çekirdek ailenin en çok yaygın olduğu bölgenin Akdeniz; en az yaygın olduğu bölgenin ise Batı ve Doğu Karadeniz olduğunu göstermektedir. TAYA 2011 sonuçları ise, Akdeniz ve Ege’nin çekirdek ailenin en yaygın olduğu (%73) bölgeler olduğunu göstermektedir (Tablo 7). TAYA 2011 verilerinden çekirdek ailenin alt aile biçimlerine bakıldığında, tüm bölgelerde çocuklu çekirdek ailenin çocuksuz çekirdek aileye oranla daha yüksek yüzdelere sahip olduğu görülmektedir. Çekirdek aile içinde çocuklu çekirdek aile oranının en yüksek olduğu yerler Güneydoğu Anadolu (%88) ve Ortadoğu Anadolu (%87) bölgeleri; çocuksuz çekirdek aile oranının en yüksek olduğu

bölge ise Batı Marmara’dır (%41). Çekirdek aileler çocuk sayısına göre incelendiğinde, doğuda yer alan üç bölge dışındaki tüm bölgelerde bir ve iki çocuklu çekirdek ailenin üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerden daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Çekirdek aileler içinde üç ve daha fazla çocukluların oranı, Kuzeydoğu Anadolu’da %44’e; Ortadoğu Anadolu’da %46’ya; Güneydoğu Anadolu’da ise %55’e ulaşmaktadır. TAYA 2006 ve TNSA 2008 sonuçları da çocuklu çekirdek ailelerin bölgelere göre dağılımına ilişkin bu sonuçları teyit etmektedir.

TAYA 2011 sonuçları, çekirdek aile oranının en yüksek olduğu yerler olan Akdeniz ve Ege Bölgesi’nde geniş aile oranı (%9) Batı Marmara (%6) ile beraber en düşük seviyededir. Orta Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde geniş aile oranı %19 seviyelerine

Tablo 5. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS 1), TAYA 2006 (%)

	İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz
Çekirdek	74,7	72,8	74,5	73,0	71,5	78,1
Çocuksuz çekirdek	12,4	23,5	20,5	14,7	16,3	16,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	5,4	4,6	4,0	4,5	3,2	5,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	7,0	18,9	16,5	10,3	13,1	10,8
Çocuklu çekirdek	62,3	49,3	54,0	58,2	55,2	62,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	21,3	20,4	21,0	20,3	16,6	18,9
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	26,3	21,9	23,2	24,4	23,6	22,5
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	14,7	7,0	9,8	13,5	14,9	20,7
Geniş	10,5	12,5	12,3	17,0	13,7	8,7
Ataerkil geniş	6,2	6,1	6,8	7,9	7,8	4,7
Geçici geniş	4,3	6,4	5,4	9,1	5,9	4,0
Dağılım	14,8	14,7	13,2	10,0	14,8	13,2
Tek kişilik	7,1	7,8	7,2	4,3	8,6	6,3
Tek kişilik-Erkek	2,1	1,8	1,7	1,0	2,2	1,6
Tek kişilik-Kadın	4,9	6,0	5,5	3,3	6,4	4,7
Tek ebeveynli	4,3	4,2	4,4	3,6	3,7	4,9
Tek ebeveynli-Erkek	0,3	1,1	0,6	0,3	0,1	0,5
Tek ebeveynli-Kadın	4,0	3,1	3,9	3,3	3,6	4,4
Diğer dağılım	3,1	2,4	1,5	1,8	2,0	1,6
Akraba olmayan	0,3	0,3	0,2	0,3	0,5	0,4

kadar yükselmektedir. Ortadoğu Anadolu dışında kalan tüm bölgelerde geçici geniş aile yüzdesi ataerkil aile yüzdesinden daha yüksektir. Ataerkil geniş ailenin yaygınlığının en fazla olduğu bölgeler yaklaşık %10 seviyesi ile Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu'dur. Geçici geniş ailenin en yaygın olduğu bölge ise %12 seviyesi ile Kuzeydoğu Anadolu'dur. Türkiye'de bir artış eğilimi içinde olan dağılmış aile yapısının bölgelerdeki durumuna bakıldığında, dağılmış aile oranının Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz ve İstanbul bölgelerinde %19-23 seviyesinde olduğu görünmektedir. TNSA 2008'den yapılan analizler, bu bölgelerden İstanbul, Batı Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde dağılmış aile yaygınlığının %17 seviyesine kadar yükseldiğini göstermektedir. Dağılmış aile kompozisyonu içinde hemen

her bölgede en sık karşılaşılan aile biçimi tek kişilik hanelerdir. İstanbul dışında tüm bölgelerde kadınlardan oluşan tek kişilik haneler erkeklerden oluşan tek kişilik hanelerden daha yüksek oranda gözlenmektedir. Tek ebeveynli haneler İstanbul ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde %6 seviyesine kadar yükselmektedir. Bu aile biçiminde de kadınların tek ebeveyn olarak bulunduğu haneler, erkeklerin tek ebeveyn olarak bulunduğu hanelere göre daha yaygındır. Hem TAYA 2006 ve TAYA 2011 hem de TNSA 2008 sonuçları diğer dağılmış aile biçiminin ve aralarında hısımlık ya da akrabalık olmayan kişilerden oluşan hanelerin, ülkenin büyük metropol alanlarını içeren bölgelerinde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bu durum, bu bölgelerin iç göçün çekim merkezleri olması ile yakından ilişkilidir.

Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Türkiye
71,6	65,4	65,7	67,0	70,8	74,5	73,0
17,5	18,0	15,2	11,7	11,5	8,2	15,7
3,5	2,1	1,9	2,9	2,5	3,3	4,0
14,0	15,8	13,3	8,8	9,0	5,0	11,6
54,1	47,5	50,5	55,3	59,3	66,2	57,4
15,2	15,0	13,0	13,5	12,3	7,3	17,6
18,4	19,8	18,4	13,6	13,7	12,1	21,6
20,5	12,8	19,1	28,2	33,4	46,8	18,1
18,9	21,0	23,2	23,8	19,5	18,2	14,5
11,6	13,9	12,2	14,0	12,8	9,6	8,2
7,4	7,2	11,0	9,8	6,7	8,6	6,3
9,5	13,6	11,1	9,2	9,7	7,3	12,5
4,7	6,3	5,5	4,2	4,4	3,0	6,2
1,7	1,1	2,2	1,4	1,3	1,1	1,7
2,9	5,2	3,3	2,8	3,1	1,9	4,5
3,4	4,8	3,4	3,5	3,6	2,6	4,0
0,5	0,5	1,0	0,2	0,9	0,0	0,4
2,9	4,3	2,4	3,4	2,7	2,6	3,6
1,2	1,9	2,2	1,4	1,7	1,7	2,0
0,2	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3

Tablo 6. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS 1), TNSA 2008 (%)

	İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz
Çekirdek	69,5	70,3	71,2	71,2	72,2	74,1
Çocuksuz çekirdek	11,2	24,4	17,9	15,1	13,9	14,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	5,1	4,5	4,4	5,1	3,9	3,9
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	6,2	19,9	13,5	10,0	10,0	10,1
Çocuklu çekirdek	58,3	45,9	53,3	56,1	58,3	60,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	19,8	21,0	21,7	22,3	18,8	16,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	24,7	21,3	21,0	21,8	24,6	24,4
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	13,8	3,6	10,6	12,0	14,9	19,7
Geniş	14,1	12,5	12,4	16,7	12,2	13,4
Ataerkil geniş	5,7	6,5	5,7	6,8	5,7	5,1
Geçici geniş	8,4	6,0	6,7	10,0	6,5	8,2
Dağılmış	16,4	17,2	16,5	12,1	15,6	12,5
Tek kişilik	6,6	9,8	8,4	5,0	7,1	5,4
Tek kişilik-Erkek	2,8	3,4	1,6	1,7	2,8	1,5
Tek kişilik-Kadın	3,8	6,3	6,7	3,3	4,3	3,9
Tek ebeveynli	6,1	5,1	5,2	4,5	5,4	4,9
Tek ebeveynli-Erkek	0,6	0,7	0,8	0,7	0,4	0,5
Tek ebeveynli-Kadın	5,4	4,3	4,4	3,9	5,0	4,4
Diğer dağılmış	2,4	1,6	1,2	1,7	1,7	1,2
Akraba olmayan	1,2	0,7	1,7	0,8	1,4	1,0

Tablo 7. Bölgelere Göre Aile Yapısı (İBBS 1), TAYA 2011 (%)

	İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz
Çekirdek	69,3	70,8	72,8	68,3	70,3	73,0
Çocuksuz çekirdek	12,2	28,7	21,0	17,4	15,1	16,8
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	5,5	4,9	4,0	5,0	3,9	4,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	6,7	23,8	17,0	12,4	11,2	12,6
Çocuklu çekirdek	57,1	42,2	51,8	50,9	55,2	56,2
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	17,8	20,6	20,3	20,1	18,4	15,2
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	24,6	18,7	23,4	22,9	22,4	23,7
Çocuklu çekirdek3+ çocuklu	14,7	2,8	8,1	7,9	14,3	17,2
Geniş	11,4	6,2	9,2	11,5	12,8	9,0
Ataerkil geniş	4,1	1,8	4,2	3,5	6,1	3,8
Geçici geniş	7,3	4,5	5,0	8,0	6,7	5,2
Dağılmış	19,3	22,9	18,0	20,2	16,9	18,0
Tek kişilik	8,9	16,2	9,1	12,0	8,3	9,5
Tek kişilik-Erkek	4,9	4,9	2,6	3,8	3,4	3,7
Tek kişilik-Kadın	4,1	11,3	6,5	8,2	4,9	5,8
Tek ebeveynli	6,1	3,5	4,4	4,7	4,7	4,4
Tek ebeveynli-Erkek	0,6	0,5	0,5	0,2	0,5	0,3
Tek ebeveynli-Kadın	5,5	3,0	3,8	4,5	4,2	4,1
Diğer dağılmış	3,5	2,7	3,7	2,6	3,2	3,2
Akraba olmayan	0,8	0,6	0,8	0,9	0,6	0,8

Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Türkiye
68,3	61,9	64,0	63,6	65,4	69,7	69,9
14,7	18,3	20,1	9,2	6,9	7,4	14,3
2,1	2,7	3,0	2,0	2,7	2,5	4,0
12,6	15,6	17,2	7,2	4,3	4,9	10,4
53,6	43,6	43,9	54,4	58,5	62,3	55,5
15,3	14,2	14,2	8,4	9,0	9,0	17,7
20,0	17,8	15,5	13,6	12,8	13,8	21,2
18,3	11,5	14,2	32,4	36,7	39,6	16,6
19,1	23,1	22,1	25,6	26,1	19,7	15,9
9,9	12,3	9,6	14,8	14,6	10,8	7,4
9,2	10,8	12,5	10,8	11,4	8,9	8,5
12,6	15,0	13,9	10,8	8,5	10,6	14,3
5,7	7,9	5,9	3,2	2,4	2,8	6,3
1,3	1,9	2,6	0,8	0,3	0,5	2,0
4,4	6,0	3,3	2,4	2,1	2,2	4,4
5,5	4,6	5,6	4,0	4,8	5,7	5,3
1,3	0,9	0,7	0,4	0,8	0,3	0,6
4,2	3,7	5,0	3,6	4,0	5,4	4,6
0,8	1,3	1,3	1,2	0,8	1,9	1,6
0,6	1,0	1,0	2,4	0,5	0,3	1,1

Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Türkiye
68,3	66,4	68,0	63,6	71,7	69,1	70,0
22,7	23,8	26,1	8,9	9,1	8,6	17,1
3,4	3,6	2,9	1,5	1,4	3,9	4,2
19,3	20,2	23,2	7,4	7,7	4,7	12,9
45,6	42,5	41,9	54,7	62,6	60,5	52,9
13,2	13,3	12,2	10,8	11,4	8,2	16,5
17,4	17,8	15,8	16,0	18,1	14,4	21,4
15,0	11,5	13,8	27,9	33,2	37,8	15,0
19,4	15,1	13,3	18,8	17,7	18,9	12,3
9,6	6,1	4,6	6,5	9,6	9,1	5,1
9,9	9,0	8,7	12,3	8,1	9,8	7,1
12,3	18,6	18,7	17,6	10,5	12,0	17,7
6,6	11,0	11,8	7,3	3,6	3,4	9,2
1,5	4,2	3,9	1,8	1,2	1,7	3,5
5,2	6,8	7,9	5,5	2,4	1,7	5,7
2,8	4,0	2,6	6,1	3,8	5,1	4,6
0,4	0,7	0,0	1,0	0,3	0,6	0,5
2,3	3,3	2,6	5,1	3,5	4,5	4,1
1,8	3,3	3,6	2,5	2,1	2,8	3,1
1,1	0,2	0,7	1,6	1,0	0,7	0,8

TAYA 2006 ve TAYA 2011 verileri aile yapısının sosyoekonomik statüye göre farklılaşmasına ilişkin analizlere izin vermektedir (Tablo 8 ve Tablo 9). TAYA 2011 sonuçlarına göre, en düşük SES grubunda yer alan haneler arasında çekirdek aile oranı %70'dir. Daha yüksek SES grubundaki hanelerde çekirdek ailelerin oranı daha yüksektir (%82). Hem çocuklu hem de çocuksuz aile oranının, bazı dalgalanmalara rağmen, SES arttıkça arttığı görülmektedir. İlginç olan nokta, bir ve iki çocuklu çekirdek aile oranının düşük SES grubundan hanelerde düşük; yüksek SES grubundan hanelerde ise yüksek olmasıdır. Bu bulgu ile tutarlı olarak üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile oranı, SES arttıkça azalmaktadır. Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek aile oranı, en düşük SES grubunda yer alan hanelerde %29; en yüksek SES grubunda yer alan hanelerde ise %3 seviyesindedir. Bu durum, Türkiye'de tüm SES gruplarında çocuk sahibi olmaya bir talep olduğunu, ancak yüksek SES gruplarında bu talebin bir veya iki çocukla sınırlı olmasına karşılık özellikle düşük SES gruplarında üç ve daha fazla çocuğa bir talep olduğunu göstermektedir. TAYA 2006 sonuçları, TAYA 2011'den elde edilen sonuçları, seviyeler daha farklı olmakla birlikte, büyük ölçüde teyit etmektedir.

TNSA 2008'de hanenin sahip olduğu dayanıklı tüketim mallarından elde edilen "refah endeksi" ile oluşturulan "hanehalkı refah seviyesi" değişkeni aracılığıyla bazı analizler yapmak mümkündür. Haneleri %20'lik refah gruplarına ayıran bu değişkene göre değerlendirildiğinde (Tablo 10), TNSA 2008 verilerinin, TAYA 2006 ve TAYA 2011'den çekirdek aileye ilişkin olarak elde edilen sonuçları büyük ölçüde teyit ettiği görülmektedir. TAYA 2011 verileri, geniş aile oranının en üst SES grubunda %7 ve üst SES grubunda %8 ile en düşük olduğunu; diğer SES gruplarından hanelerde ise %13-15 arasında değiştiğini göstermektedir. Tüm SES gruplarında geçici geniş ailenin ataerkil geniş aileden daha yüksek yüzdelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, tüm SES gruplarında geniş ailelerin dağılmış aileye dönüşme olasılıklarının yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir. Hanenin SES grubu temelinde dağılmış ailelere bakıldığında, en alt SES grubundan hanelerin %16'sının dağılmış aile kompozisyonu içinde yaşadığı görülmektedir. Tek kişilik haneler, özellikle kadınlardan oluşan tek kişilik haneler, en alt SES grubunda daha yaygındır (Tablo 9).

Tablo 8. SES'e Göre Aile Yapısı, TAYA 2006 (%)

	Alt grup	Orta grup	Üst grup	Türkiye
Çekirdek	61,8	73,8	82,7	73,0
Çocuksuz çekirdek	21,5	14,6	15,7	15,7
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	1,5	4,0	7,4	4,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	20,	10,5	8,3	11,6
Çocuklu çekirdek	40,3	59,2	67,0	57,4
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	6,6	18,1	29,7	17,6
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	9,4	23,0	28,1	21,6
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	24,3	18,1	9,2	18,1
Geniş	13,5	15,7	6,5	14,5
Ataerkil geniş	6,8	9,0	3,8	8,2
Geçici geniş	6,7	6,7	2,7	6,3
Dağılmış	24,7	10,5	10,8	12,5
Tek kişilik	17,9	4,2	5,0	6,2
Tek kişilik-Erkek	2,6	1,4	2,3	1,7
Tek kişilik-Kadın	15,3	2,8	2,7	4,5
Tek ebeveynli	4,5	4,0	3,4	4,0
Tek ebeveynli-Erkek	0,2	0,5	0,1	0,4
Tek ebeveynli-Kadın	4,3	3,5	3,3	3,6
Diğer dağılmış	2,3	1,9	2,1	2,0
Akraba olmayan	0,0	0,3	0,3	0,3

Tablo 9. SES'e Göre Aile Yapısı, TAYA 2011 (%)

	En alt grup	Alt orta grup	Üst orta grup	Üst grup	En üst grup	Türkiye
Çekirdek	70,0	73,9	75,7	77,6	81,7	70,0
Çocuksuz çekirdek	13,9	21,4	14,7	16,4	19,3	17,1
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	1,3	3,0	4,8	10,2	14,3	4,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	12,6	18,4	9,9	6,2	5,0	12,9
Çocuklu çekirdek	56,1	52,5	61,0	61,3	62,4	52,9
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	9,2	15,4	21,2	24,4	30,4	16,5
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	17,5	20,9	25,8	28,3	28,8	21,4
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	29,4	16,2	14,0	8,6	3,1	15,0
Geniş	13,7	15,2	12,8	8,3	6,8	12,3
Ataerkil geniş	5,6	6,3	5,9	3,0	1,9	5,1
Geçici geniş	8,1	8,9	6,9	5,4	4,9	7,1
Dağılmış	16,2	10,9	11,5	14,1	11,5	17,7
Tek kişilik	10,1	4,6	4,7	6,9	5,9	9,2
Tek kişilik-Erkek	4,1	2,3	3,1	4,3	3,7	3,5
Tek kişilik-Kadın	6,0	2,3	1,6	2,5	2,2	5,7
Tek ebeveynli	3,9	3,8	3,3	4,1	3,3	4,6
Tek ebeveynli-Erkek	0,6	0,7	0,3	0,2	0,4	0,5
Tek ebeveynli-Kadın	3,3	3,1	3,0	3,9	2,9	4,1
Diğer dağılmış	2,3	2,4	3,0	1,9	1,6	3,1
Akraba olmayan	0,0	0,1	0,5	1,3	0,7	0,8

Tablo 10. Hanenin Refah Seviyesine Göre Aile Yapısı, TNSA 2008 (%)

	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Türkiye
Çekirdek	58,2	67,8	70,0	73,4	76,4	69,9
Çocuksuz çekirdek	15,6	15,0	16,0	14,4	11,4	14,3
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	1,5	2,8	4,4	5,2	5,2	4,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	14,1	12,2	11,6	9,1	6,2	10,4
Çocuklu çekirdek	42,6	52,8	54,0	59,1	65,0	55,5
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	8,0	12,7	18,6	20,2	25,4	17,7
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	10,3	17,9	18,4	25,6	30,1	21,2
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	24,3	22,2	17,0	13,3	9,5	16,7
Geniş	25,2	19,4	16,7	11,9	9,4	15,9
Ataerkil geniş	13,3	10,4	8,1	5,0	2,5	7,4
Geçici geniş	11,9	9,0	8,7	6,9	6,8	8,5
Dağılmış	16,6	12,8	13,3	14,6	14,2	14,3
Tek kişilik	9,8	6,0	5,2	5,8	5,6	6,3
Tek kişilik-Erkek	1,9	1,6	1,7	1,4	3,1	2,0
Tek kişilik-Kadın	7,9	4,4	3,5	4,4	2,5	4,4
Tek ebeveynli	5,0	5,2	5,3	5,0	5,7	5,2
Tek ebeveynli-Erkek	0,6	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6
Tek ebeveynli-Kadın	4,5	4,5	4,6	4,3	5,1	4,6
Diğer dağılmış	1,7	1,2	1,3	2,0	1,8	1,6
Akraba olmayan	0,1	0,5	1,5	1,9	1,2	1,1

1.4.1 Hanehalkı Üyelerinin Özelliklerine Göre Aile Yapısı

Bu bölümde hanehalkı üyelerinin cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi sosyodemografik özelliklerinin aile yapılarına göre nasıl farklılaştığı incelenmektedir. TAYA 2006 ve TNSA 2008 sonuçları (Tablo 11 ve Tablo 12), demografik beklentilere uygun olarak Türkiye geneline her 100 kadına karşılık 99 erkek düştüğünü göstermektedir. Ancak TAYA 2011 sonuçları, Türkiye geneli için 100 kadına düşen erkek sayısını 101 olarak vermektedir. Türkiye’de yaklaşık 53 milyonluk bir sayısal büyüklüğe sahip olan çekirdek ailelere TAYA 2011 verileri eşliğinde bakıldığında, tüm çekirdek aileler için cinsiyet oranının 107,7 olduğu; bir ve iki çocuklu çekirdek aileler dışında, bu ailelerin beklendik cinsiyet yapılarına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’deki sayıları 14 milyon civarında olan geniş ailelerde, özellikle de geçici geniş ailelerde kadın sayısının erkek sayısından oldukça fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyet oranının 90,3 olduğu geçici geniş ailelerin, çekirdek aile birimlerine eklenen çekirdek dışı birimlerden oluştuğu düşünüldüğünde, bu ailelerde görülen dengesiz demografik kompozisyonun ölüm, boşanma ve iç göç süreçlerine dahil olma gibi demografik olaylardan kaynaklandığı anlaşılabilir. TAYA 2006 ve TNSA 2008 verilerinden gelen çekirdek ve geniş ailelerdeki cinsiyet dağılımı, TAYA 2011

verileri ile büyük ölçüde uyum içindedir (Tablo 11 ve Tablo 12).

Türkiye’de sayıları yaklaşık 7 milyon olan dağılmış ailelerdeki cinsiyet kompozisyonuna bakıldığında, TAYA 2011 verileri bu hanelerde yaşayan nüfusun sadece %40’ının erkek olduğunu göstermektedir. Kadınların önemli bir ağırlığa sahip olduğu dağılmış ailelerde her 100 kadına sadece 68 erkek düşmektedir. Bu bulgular ile tutarlı olarak, tek kişilik hanelerin yaklaşık %60’ının kadınların tek başına yaşadığı haneler olduğu ve tek kişilik hanelerde her 100 kadına 66; tek ebeveynli hanelerde ise 62 erkek düştüğü söylenebilir. Diğer dağılmış ailelerde de kadın ağırlığı net olarak görülmektedir. Ancak, aralarında akrabalık ilişkisi olmadan bir arada yaşayan kişilerden oluşan hanelerde çok baskın bir şekilde erkek nüfusun ağırlıktadır. Bu hanelerde her 100 kadına 137 erkek düşmektedir. Bu durum, bu hanelerin daha çok erkek öğrencileri ya da erkek işgücünü barındıran hanelerden oluştuğunu bir kez daha teyit etmektedir. Dağılmış ailelerin cinsiyet kompozisyonuna TAYA 2006 ve TNSA 2008 verileri temelinde bakıldığında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Ancak, TAYA 2006 sonuçları özellikle dağılmış ailelerin cinsiyet kompozisyonunda kadınların diğer iki araştırma sonucuna göre çok daha baskın olduğunu göstermektedir (Tablo 11 ve Tablo 12).

Tablo 11. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Cinsiyeti ve Cinsiyet Oranları, TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek	Kadın	Cinsiyet oranı*
TAYA 2006			
Çekirdek	51,5	48,5	106,2
Çocuksuz çekirdek	49,9	50,1	99,6
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	50,2	49,8	100,7
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	49,8	50,2	99,2
Çocuklu çekirdek	51,7	48,3	107,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	52,4	47,6	110,2
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	52,7	47,3	111,6
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	50,5	49,5	102,0
Geniş	47,7	52,3	91,1
Ataerkil geniş	48,6	51,4	94,5
Geçici geniş	46,2	53,8	86,0
Dağılmış	36,3	63,7	56,9
Tek kişilik	26,9	73,1	36,9
Tek kişilik-Erkek	100,0	0,0	-
Tek kişilik-Kadın	0,0	100,0	-
Tek ebeveynli	37,0	63,0	58,6
Tek ebeveynli-Erkek	66,0	34,0	194,0
Tek ebeveynli-Kadın	33,3	66,7	49,9
Diğer dağılmış	41,5	58,5	70,9
Akraba olmayan	64,1	35,9	178,8
Türkiye	49,7	50,3	98,7
TAYA 2011			
Çekirdek	51,9	48,1	107,7
Çocuksuz çekirdek	49,6	50,4	98,5
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	50,8	49,2	103,4
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	49,2	50,8	96,8
Çocuklu çekirdek	52,2	47,8	109,2
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	52,6	47,4	110,8
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	52,9	47,1	112,3
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	51,3	48,7	105,3
Geniş	48,9	51,1	95,8
Ataerkil geniş	50,6	49,4	102,5
Geçici geniş	47,4	52,6	90,3
Dağılmış	40,3	59,7	67,5
Tek kişilik	39,9	60,1	66,3
Tek kişilik-Erkek	100,0	0,0	-
Tek kişilik-Kadın	0,0	100,0	-
Tek ebeveynli	38,1	61,9	61,5
Tek ebeveynli-Erkek	65,2	34,8	187,1
Tek ebeveynli-Kadın	34,9	65,1	53,6
Diğer dağılmış	39,7	60,3	65,9
Akraba olmayan	57,8	42,2	137,1
Türkiye	50,2	49,8	101,0

Tablo 12. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Cinsiyeti ve Cinsiyet Oranları, TNSA 2008 (%)

	Erkek	Kadın	Cinsiyet oranı*
TAYA 2006			
Çekirdek	51,2	48,8	105,1
Çocuksuz çekirdek	49,5	50,5	98,2
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	49,1	50,9	96,4
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	49,7	50,3	98,9
Çocuklu çekirdek	51,5	48,5	106,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	52,4	47,6	110,3
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	52,4	47,6	110,2
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	50,1	49,9	100,3
Geniş	48,7	51,3	94,8
Ataerkil geniş	50,9	49,1	103,6
Geçici geniş	46,2	53,8	86,0
Dağılmış	41,1	58,9	69,8
Tek kişilik	31,5	68,5	46,0
Tek kişilik-Erkek	100,0	0,0	0,0
Tek kişilik-Kadın	0,0	100,0	0,0
Tek ebeveynli	39,6	60,4	65,6
Tek ebeveynli-Erkek	63,3	36,7	172,6
Tek ebeveynli-Kadın	36,7	63,3	58,0
Diğer dağılmış	45,6	54,4	83,8
Akraba olmayan	59,4	40,6	146,5
Türkiye	49,8	50,2	99,2

Aile yapısı ile aileyi oluşturan hanehalkı üyelerin yaş yapısı arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo 13 ve Tablo 14), TAYA 2011 verilerinden çocuk nüfusun (18 yaşından küçük) en yüksek yüzdeye sahip olduğu ailenin çekirdek aile (%33); yaşlı nüfusun (65 ve üstü) en yüksek yüzdeye sahip olduğu ailenin ise dağılmış aile (%20) olduğu görünmektedir. Dağılmış ailenin, aynı zamanda, en düşük oranda çocuk nüfusu ve en yüksek oranda çalışma çağındaki nüfusu barındıran aile (sırası ile %15 ve %65) olduğu da görünmektedir. Dağılmış aile altında sınıflanan tek kişilik hanelere bakıldığında, bu hanelerde yaşayanların yaklaşık %46'sının yaşlı olduğu anlaşılmaktadır. Yaşlı nüfusun payı genel olarak çekirdek ailede en düşük olmasına karşılık, bu aile yapısının alt kategorilerinden çocuksuz çekirdek ailede yaşlıların payı %31'e; kadının 45 yaşında ya da daha büyük olduğu çocuksuz çekirdek ailelerde ise

%41'e yükselmektedir. Geniş aile yapısında, Türkiye ortalamasının üzerinde yer alan bir oranda (%10) yaşlı nüfus bulunmaktadır. Yaşlı nüfusun payı, geçici geniş ailede biraz daha yükselerek %12 seviyesine ulaşmaktadır. Çocuk nüfusun en yüksek oranda yer aldığı aile yapısına biraz daha ayrıntılı bakıldığında, çocuklu çekirdek aile içinde çocuk nüfusun oranının yaklaşık %38 seviyesine çıktığı görünmektedir. Üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin hanehalkı üyelerinin yaklaşık yarısı (%48) çocuktur. Aile yapısı ile hanehalkı üyelerinin yaş yapısı ilişkisini klasik aile tipolojisine temelinde TAYA 2006 ve TNSA 2008 verilerine göre incelediğimizde, geniş ve çekirdek ailede çocuk nüfusun; dağılmış ailede ise genç ve yaşlı nüfusun payının yüksek olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır (Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4).

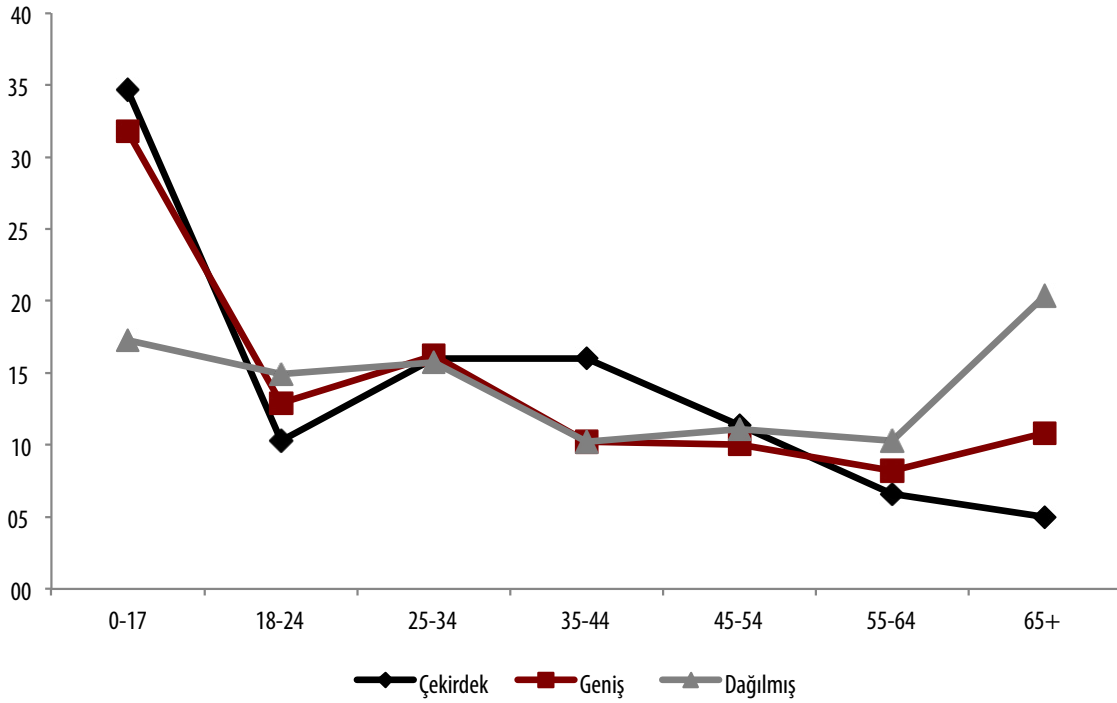
Tablo 13. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Grupları, TAYA 2006-2011 (%)

	0-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
TAYA 2006							
Çekirdek	34,7	10,3	16,0	16,0	11,4	6,6	5,0
Çocuksuz çekirdek	0,1	4,8	12,7	6,5	16,1	27,1	32,7
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,3	18,9	49,8	25,4	5,2	0,2	0,3
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,0	0,0	0,0	19,9	36,3	43,9
Çocuklu çekirdek	39,2	11,0	16,4	17,2	10,8	4,0	1,4
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	20,8	11,1	26,0	12,9	15,8	9,4	4,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	36,8	10,3	16,9	20,4	11,4	3,2	1,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	50,4	11,5	11,1	16,8	7,9	2,0	0,5
Geniş	31,8	12,9	16,2	10,2	10,0	8,2	10,8
Ataerkil geniş	30,0	15,0	18,3	8,1	10,6	9,2	8,7
Geçici geniş	34,4	9,7	12,9	13,2	9,1	6,7	13,9
Dağılmış	17,3	14,9	15,7	10,2	11,1	10,3	20,4
Tek kişilik	0,0	2,7	8,8	6,7	9,8	19,4	52,7
Tek kişilik-Erkek	0,0	5,9	18,4	12,4	6,6	12,5	44,3
Tek kişilik-Kadın	0,0	1,5	5,2	4,6	10,9	22,0	55,7
Tek ebeveynli	27,2	18,7	17,1	12,8	11,6	7,2	5,4
Tek ebeveynli-Erkek	30,3	13,3	13,8	13,0	11,2	5,8	12,5
Tek ebeveynli-Kadın	26,8	19,4	17,5	12,8	11,6	7,4	4,5
Diğer dağılmış	17,7	15,1	18,7	10,0	12,5	7,8	18,2
Akraba olmayan	1,9	64,9	29,0	0,0	1,9	1,1	1,1
Türkiye	33,0	11,2	16,0	14,3	11,1	7,2	7,2
TAYA 2011							
Çekirdek	32,9	10,6	17,1	15,3	11,8	7,4	4,9
Çocuksuz çekirdek	0,1	5,0	14,6	5,2	15,3	29,4	30,5
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,3	19,0	55,1	19,4	5,3	0,7	0,2
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	0,0	0,0	0,1	18,9	39,6	41,4
Çocuklu çekirdek	37,9	11,4	17,5	16,9	11,2	4,0	1,1
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	22,0	10,3	26,1	12,9	15,4	10,0	3,3
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	37,0	10,0	19,3	19,5	10,7	2,8	0,6
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	48,2	13,5	10,6	16,6	9,3	1,7	0,2
Geniş	29,6	13,6	17,2	10,0	10,6	9,2	9,8
Ataerkil geniş	28,4	15,9	19,7	6,9	10,9	11,3	7,0
Geçici geniş	30,7	11,5	15,0	12,8	10,3	7,4	12,3
Dağılmış	14,5	17,3	17,4	10,4	10,7	9,6	20,2
Tek kişilik	0,0	6,0	18,3	5,6	9,5	14,9	45,6
Tek kişilik-Erkek	0,0	9,3	36,8	10,3	9,2	10,3	24,1
Tek kişilik-Kadın	0,0	3,9	6,1	2,5	9,7	18,0	59,9
Tek ebeveynli	25,0	17,8	16,7	14,4	13,6	6,5	6,0
Tek ebeveynli-Erkek	30,1	12,4	11,4	17,0	11,6	6,8	10,8
Tek ebeveynli-Kadın	24,4	18,4	17,3	14,1	13,8	6,5	5,5
Diğer dağılmış	17,7	15,1	16,2	11,4	10,3	10,6	18,6
Akraba olmayan	0,8	71,0	22,0	2,5	0,6	0,9	2,2
Türkiye	30,6	11,8	17,1	13,9	11,4	7,9	7,3

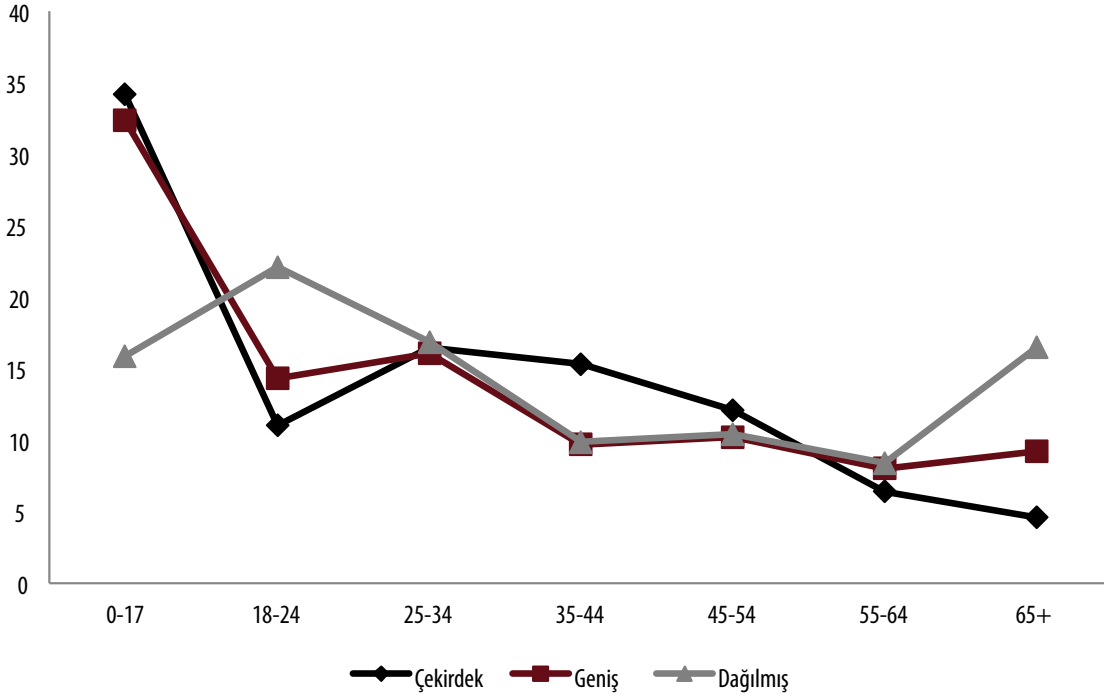
Tablo 14. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Grupları, TNSA 2008 (%)

	0-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Çekirdek	34,2	11,0	16,5	15,3	12,1	6,4	4,6
Çocuksuz çekirdek	1,6	5,8	15,8	5,8	16,6	25,2	29,3
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	1,7	19,3	54,8	18,5	4,5	0,7	0,5
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	1,6	0,6	1,0	0,9	21,2	34,4	40,3
Çocuklu çekirdek	38,3	11,6	16,6	16,5	11,5	4,1	1,4
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	21,5	11,0	25,5	12,3	17,3	8,6	3,7
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	36,2	10,5	17,8	19,1	11,5	3,9	1,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	49,6	13,0	10,5	16,5	8,2	1,7	0,6
Geniş	32,4	14,3	16,1	9,7	10,2	8,0	9,2
Ataerkil geniş	31,3	17,0	17,1	8,4	10,3	8,2	7,7
Geçici geniş	33,6	11,4	15,0	11,2	10,0	7,9	11,0
Dağılımı	15,9	22,1	16,9	9,9	10,4	8,4	16,5
Tek kişilik	2,7	3,7	15,8	6,3	11,5	16,3	43,7
Tek kişilik-Erkek	2,3	4,2	31,0	9,3	13,0	9,3	31,0
Tek kişilik-Kadın	2,9	3,5	9,4	5,1	10,9	19,1	49,0
Tek ebeveynli	23,7	19,0	16,3	12,4	12,8	6,4	9,4
Tek ebeveynli-Erkek	19,7	12,6	16,2	13,1	12,6	7,6	18,2
Tek ebeveynli-Kadın	24,5	20,2	15,9	12,2	12,5	6,4	8,4
Diğer dağılımı	16,1	16,5	24,2	12,7	7,9	9,7	12,9
Akraba olmayan	3,3	76,2	14,6	2,3	1,8	0,3	1,5
Türkiye	32,3	12,7	16,4	13,5	11,5	7,0	6,7

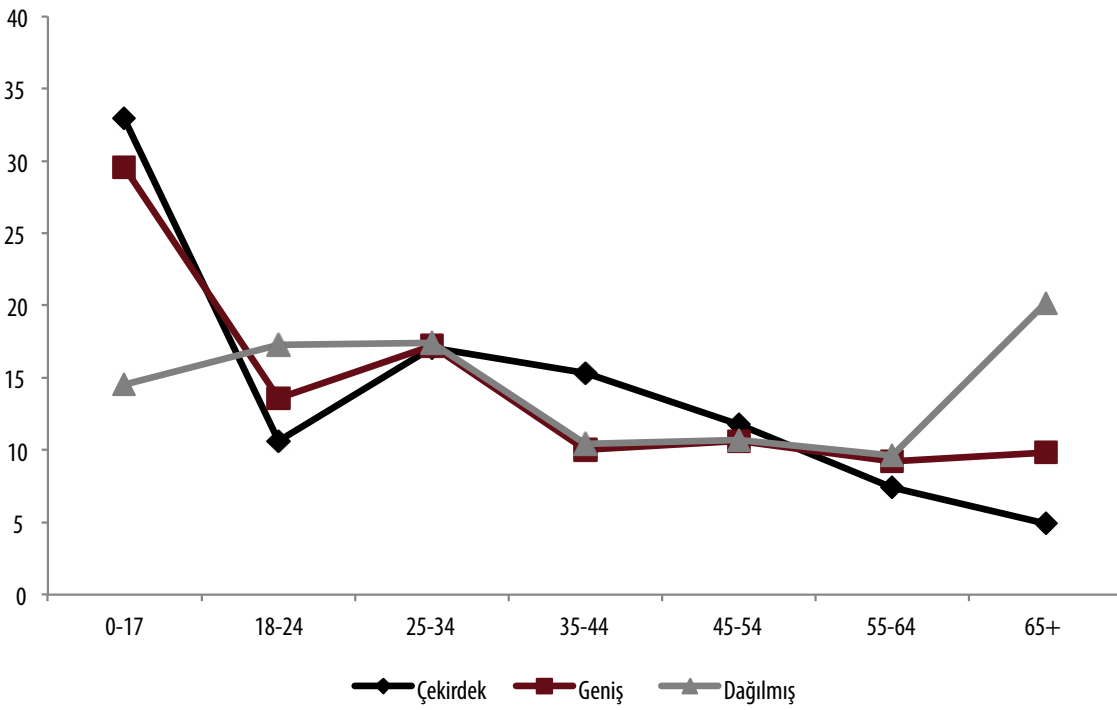
Şekil 2. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TAYA 2006 (%)

Şekil 3. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TNSA 2008 (%)

Şekil 4. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Yaş Dağılımı, TAYA 2011 (%)

Aile yapısına göre hanehalkı üyelerinin yaş ortalamalarına bakıldığında (Tablo 15), yukarıdaki bulguları doğrular nitelikte yeni bulgular elde edilmektedir. Türkiye’de 2008 yılında 30,2 olan hanehalkı nüfusunun ortalama yaşı 2011 yılında 31,2’ye yükselmiştir. Buna karşılık, TAYA 2011 sonuçlarına göre yaşlı nüfusun payının en yüksek olduğu tek kişilik hanelerde (%46) ortalama yaş en yüksek (56,7); yaşlı nüfusun payının en düşük olduğu klasik çekirdek ailede (%5) ise en düşüktür

(29,8). Yaşlı nüfusun aile yapısına göre yüzde dağılımına bakıldığında ise, önemli bir bölümü karıkoca ailesinden olmak üzere, yaşlı nüfusun yaklaşık yarısının çekirdek ailede yaşadığı görülmektedir. Toplam hanehalkları içinde sadece %9’luk paya sahip tek kişilik hanelerde ise, yaşlı nüfusun beşte birinin yaşadığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde geçici geniş ailelerde yaşayan yaşlı oranı da yüksektir (%17,4).

Tablo 15. Aile Yapısına Göre Geniş Yaş Grupları ve Ortalama Yaş, TNSA 2008 -TAYA 2011 (%)

	0-14	15-64	65 +	Ortalama yaş	Yaşlı nüfusun dağılımı
TNSA 2008					
Çekirdek	20,9	66,3	4,7	29,2	46,7
Çocuksuz çekirdek	0,0	70,6	29,4	52,8	33,7
Çocuklu çekirdek	32,6	65,9	1,5	26,2	13,0
Geniş	28,1	62,7	9,2	30,5	33,2
Ataerkil geniş	29,3	59,8	10,9	31,6	18,8
Geçici geniş	27,0	65,3	7,6	29,5	14,4
Dağılmış	11,9	71,2	16,9	37,9	20,1
Tek kişilik	0,0	56,1	43,9	56,6	11,5
Tek ebeveynli	18,5	71,8	9,7	33,4	6,0
Diğer dağılmış	7,0	84,4	8,6	31,2	2,6
Türkiye	27,4	65,8	6,7	30,2	100,0
TAYA 2011					
Çekirdek	27,5	67,6	4,9	29,8	48,5
Çocuksuz çekirdek	0,0	69,5	30,5	54,5	39,5
Çocuklu çekirdek	31,6	67,3	1,1	26,0	9,0
Geniş	25,2	65,0	9,8	32,1	26,1
Ataerkil geniş	25,5	62,2	12,3	33,3	17,4
Geçici geniş	24,8	68,2	7,0	30,8	8,7
Dağılmış	10,2	69,6	20,2	40,4	25,3
Tek kişilik	0,0	54,4	45,6	56,7	16,0
Tek ebeveynli	17,8	76,2	6,0	31,9	2,9
Diğer dağılmış	12,5	68,9	18,6	39,7	6,2
Türkiye	25,4	67,3	7,3	31,2	100,0

TNSA 2008 ve TAYA 2011 verilerinden Türkiye’deki hanelerde bulunan yaşlı sayısına aile biçimleri temelinde bakıldığında, en az bir yaşlı bulunan hanelerin oranının %17,6’dan %21,6’ya yükseldiği görülmektedir. TAYA 2011 verileri, hanelerin %15’inde sadece bir yaşlı; %7’sinde iki yaşlı; sadece %01’inden daha azında ise üç yaşlı bulunduğunu göstermektedir (Tablo 16). Hanedeki yaşlı sayısına

aile yapısına göre bakıldığında, daha önceki bulguları da teyit etmek üzere, geniş ailelerin yaklaşık %49’unda en az bir yaşlının yaşadığı anlaşılmaktadır. Tek kişilik ailelerin yarısında ve geçici geniş ailelerin yarısından fazlasında en az bir yaşlı yaşamaktadır. Diğer taraftan, sadece karı ve kocadan oluşan aileler ile ataerkil geniş ailelerin % 6-40’ında en az bir yaşlı olduğu görülmektedir. İki ve daha

fazla yaşlının en yüksek oranda bulunduğu aile yapısı çocuksuz çekirdek ailedir (%26,3). Bu durum, Türkiye'de hem kadınlar ve hem de erkekler için yaşam beklentisinin artmasıyla ilgilidir. İlgi çekici

diğer bir sonuç da, geniş aileler ve diğer dağılmış aileler dışındaki hiçbir aile yapısında ikiden daha fazla yaşlı bulunmamasıdır.

Tablo 16. Aile Yapısına Göre Hanedeki Yaşlı Sayısı, TNSA 2008-TAYA 2011 (%)

	Yaşlı yok	1 yaşlı	2 yaşlı	3 yaşlı
TNSA 2008				
Çekirdek	90,9	3,8	5,3	0,0
Çocuksuz çekirdek	66,0	12,3	21,7	0,0
Çocuklu çekirdek	97,3	1,6	1,1	0,0
Geniş	59,7	31,1	8,9	0,3
Ataerkil geniş	54,6	37,0	8,0	0,3
Geçici geniş	65,4	24,2	10,0	0,4
Dağılmış	66,2	33,3	0,5	0,0
Tek kişilik	55,5	44,5	0,0	0,0
Tek ebeveynli	73,2	26,0	0,7	0,0
Diğer dağılmış	77,4	21,2	1,4	0,0
Türkiye	82,4	12,4	5,2	0,1
TAYA 2011				
Çekirdek	87,7	4,8	7,5	0,0
Çocuksuz çekirdek	60,7	13,0	26,3	0,0
Çocuklu çekirdek	96,4	2,2	1,4	0,0
Geniş	51,0	36,9	11,8	0,2
Ataerkil geniş	40,2	50,4	9,1	0,2
Geçici geniş	66,1	18,0	15,6	0,3
Dağılmış	60,2	39,1	0,6	0,1
Tek kişilik	51,5	48,5	0,0	0,0
Tek ebeveynli	81,5	18,5	0,0	0,0
Diğer dağılmış	46,0	50,5	3,0	0,5
Türkiye	78,3	14,8	6,8	0,0

Türkiye'de hane başına düşen yaşlı sayısının arttığını gösteren bir başka bulgu da, 2008-2011 döneminde hane başına düşen ortalama yaşlı sayısındaki artıştır (Tablo 17). Bu dönemde hane başına düşen ortalama yaşlı sayısı %20 artarak 0,229'dan 0,285'e yükselmiştir. Yine bu dönemde ortalama yaşlı kadın sayısının 0,124'de 0,159'a yükselerek %22 arttığı; yaşlı erkek sayısının ise 0,105'den 0,126'ya yükselerek %17 arttığı görülmektedir. Ortalama yaşlı kadın sayısının yaşlı erkek sayısından daha hızlı artması, Türkiye'de ortalama yaşam süresinin kadınlar lehine daha hızlı artmasıyla ilgilidir. TNSA 2008 ve TAYA 2011 sonuçları ortalama yaşlı sayısının

tek ebeveynli haneler dışında tüm aile yapılarında yükselme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. TAYA 2011'e göre, ortalama yaşlı sayısı çekirdek ailelerde 0,198; dağılmış ailelerde 0,405; geniş ailelerde de ise 0,612'ye çıkmıştır. Türkiye'deki hanelerin yaklaşık yarısını oluşturan çocuklu çekirdek aileler ile tek ebeveynli aileler dışında kalan tüm aile yapılarında ortalama yaşlı sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Özellikle çocuksuz çekirdek, ataerkil geniş, geçici geniş ve tek kişilik hanelerde ortalama yaşlı sayısının Türkiye ortalamasının iki katına yakın ya da iki katından daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 17. Aile Yapısına Göre Ortalama Yaşlı Sayıları, TNSA 2008-TAYA 2011

	Ortalama yaşlı kadın sayısı	Ortalama yaşlı erkek sayısı	Ortalama yaşlı sayısı
TNSA 2008			
Çekirdek	0,055	0,089	0,144
Çocuksuz çekirdek	0,221	0,334	0,556
Çocuklu çekirdek	0,012	0,026	0,038
Geniş	0,297	0,203	0,499
Ataerkil geniş	0,378	0,163	0,540
Geçici geniş	0,204	0,249	0,453
Dağılmış	0,273	0,070	0,344
Tek kişilik	0,345	0,101	0,445
Tek ebeveynli	0,222	0,054	0,276
Diğer dağılmış	0,207	0,032	0,239
Türkiye	0,124	0,105	0,229
TAYA 2011			
Çekirdek	0,077	0,121	0,198
Çocuksuz çekirdek	0,270	0,385	0,656
Çocuklu çekirdek	0,015	0,035	0,049
Geniş	0,381	0,232	0,612
Ataerkil geniş	0,210	0,290	0,500
Geçici geniş	0,503	0,190	0,693
Dağılmış	0,329	0,077	0,405
Tek kişilik	0,383	0,103	0,485
Tek ebeveynli	0,148	0,037	0,185
Diğer dağılmış	0,504	0,075	0,579
Türkiye	0,159	0,126	0,285

Türkiye’de hane başına düşen ortalama yaşlı kadının sayısı (0,159), ortalama yaşlı erkek sayısından (0,126) daha fazladır. Özellikle geçici geniş aile ile tüm dağılmış aile yapılarında ortalama yaşlı kadın sayısı ortalama yaşlı erkek sayısından daha fazladır. Tablo 17’deki bulgular, dağılmış ailelerde yaşayan yaşlıların %81’inin; geçici geniş ailede yaşayan yaşlıların ise %73’ünün kadın olduğunu göstermektedir. Geçici geniş ailede gözlenen bu durum, anılan ailelerde sadece bir evlilik biriminin bulunması ve kadınların eşlerinden genel olarak daha genç ve hayatta olmaları ile ilişkili olabilir. Çekirdek aile ve ataerkil geniş ailede ise, beklendiği gibi, ortalama

erkek yaşlı sayısı ortalama kadın yaşlı sayısından daha fazladır. Bu durum ise, eşlerden her ikisinin de hayatta olması halinde erkeklerin eşlerinden daha yaşlı olması ile açıklanabilir.

TAYA 2006 ve TAYA 2011 verilerinden aile yapısına göre hanehalkı üyelerinin medeni durumlarına bakıldığında (Tablo 18), Türkiye’de 2006-2011 döneminde hiç evlenmeyen veya boşanmış olan hanehalkı üyelerinin oranının yükseldiği; halen evli veya dul hanehalkı üyelerinin oranının ise düştüğü görülmektedir. Burada en çarpıcı bulgu, söz konusu beş yıllık dönem içinde boşanmış hanehalkı

Tablo 18. Aile Yapısına Göre Hanehalkı Üyelerinin Medeni Durumu, TAYA 2006-2011 (%)

	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü
TAYA 2006				
Çekirdek	26,4	73,6	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek	0,0	100,0	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,0	100,0	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,7	99,3	0,0	0,0
Çocuklu çekirdek	31,6	68,4	0,0	0,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	18,6	81,0	0,4	0,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	29,1	70,6	0,3	0,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	42,3	57,4	0,3	0,0
Geniş	23,6	66,3	1,1	9,0
Ataerkil geniş	21,6	73,0	0,7	4,7
Geçici geniş	25,8	58,9	1,5	13,8
Dağılmış	41,9	7,1	10,4	40,5
Tek kişilik	16,1	4,7	11,1	68,1
Tek kişilik-Erkek	29,2	8,6	18,7	43,5
Tek kişilik-Kadın	11,1	3,2	8,3	77,4
Tek ebeveynli	52,2	8,0	11,3	28,5
Tek ebeveynli-Erkek	50,8	14,5	10,6	24,0
Tek ebeveynli-Kadın	52,4	7,1	11,4	29,1
Diğer dağılmış	47,7	8,7	7,0	36,6
Akraba olmayan	83,1	12,3	4,6	0,0
Türkiye	26,9	66,5	1,2	5,4
TAYA 2011				
Çekirdek	30,1	69,9	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek	0,2	99,8	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek (<45 yaş)	0,6	99,4	0,0	0,0
Çocuksuz çekirdek (≥45 yaş)	0,0	99,9	0,0	0,0
Çocuklu çekirdek	37,1	62,9	0,0	0,0
Çocuklu çekirdek-1 çocuklu	22,3	77,7	0,1	0,0
Çocuklu çekirdek-2 çocuklu	34,4	65,6	0,0	0,0
Çocuklu çekirdek-3+ çocuklu	52,2	47,8	0,0	0,0
Geniş	27,5	61,1	4,0	7,4
Ataerkil geniş	21,9	69,2	7,2	1,6
Geçici geniş	32,0	54,6	1,3	12,1
Dağılmış	52,1	0,8	15,9	31,1
Tek kişilik	32,2	0,9	14,7	52,2
Tek kişilik-Erkek	53,8	1,8	21,0	23,5
Tek kişilik-Kadın	16,3	0,2	10,1	73,4
Tek ebeveynli	62,6	0,3	16,4	20,7
Tek ebeveynli-Erkek	64,2	0,0	12,6	23,2
Tek ebeveynli-Kadın	62,4	0,3	16,9	20,4
Diğer dağılmış	51,5	1,0	20,6	26,9
Akraba olmayan	92,8	2,8	3,3	1,1
Türkiye	32,4	59,9	2,6	5,1

üyelerinin oranının iki katından daha fazla artmış olmasıdır. TAYA 2011 sonuçları, halen evli hanehalkı üyelerinin en yüksek oranda (%70) sadece tek bir evlilik biriminin varlığının zorunlu olduğu çekirdek ailede bulunduğunu göstermektedir. Geniş ailede, çoğunluğu halen evli olmak üzere, her medeni durumdan hanehalkı üyesinin bulunduğu görünmektedir. Geniş ailelerin üyelerinin %11'ini boşanmış veya dul, %28'i hiç evlenmemiş, geriye kalan %61'i ise halen evli bireyler oluşturmaktadır. Geçici geniş ailede özellikle dul hanehalkı üyelerinin ataerkil ailelere göre oldukça yüksek çıkması dikkat çekicidir.

Dağılmış ailelerde yaşayan hanehalkı üyelerinin medeni durumuna bakıldığında, bu kişilerin %52'sinin bekâr, %16'sının boşanmış, %31'inin ise dul olduğu görünmektedir. İlginç olan nokta, dağılmış ailelerde evliliği halen süren az sayıda hanehalkı üyesinin de bulunmasıdır. Bu kişiler, eşleri iç ya da dış göç süreçlerine dahil olan bireyler olabileceği gibi, eşlerinden boşanmak üzere ayrı yaşadıkları da düşünülebilir. Tek kişilik hanelerde yaşayan erkeklerin %54'ü bekârken, tek kişilik hanelerde yaşayan kadınların %73'ünün dul olduğu görünmektedir. TAYA 2011 verileri, tek kişilik hanelerde yaşayan erkeklerin %21'inin; kadınların ise %10'unun boşanmış olduğunu göstermektedir. Tek kişilik hanelerde yaşayan kadınlar arasında boşanmış olanların oranının erkeklere göre daha düşük olması, bir yandan bu hanelerdeki kadınların yaklaşık dörtte üçünün dul olması ile bir yandan da Türkiye'de boşanmış kadınların boşanmış erkeklere göre daha kısa sürede yeniden evlenmesi ile ilişkili olabilir (Yüksel-Kaptanoğlu, Eryurt ve Koç, 2012). Tek ebeveynli hanelerde yaşayan kadınların yaklaşık %17'si boşanmış; %20'si ise duldur. Diğer dağılmış ailelerde ve akrabalık bağı olmaksızın birlikte yaşayanlardan oluşan hanehalklarında ise bekâr bireyler ağırlıktadır (%93) (Tablo 18).

1.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Türkiye'de aile yapısının dönüşümü sürecinde etkili olan üç önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki kendisini kentleşme, ekonomik yaşamda

sanayi ve hizmet sektörlerinin ön plana çıkması, kadının ücretli istihdam sürecine dahil olması, kişi başına düşen gelirin artması olarak hissettiren sosyoekonomik değişim; ikincisi ilk evlilik yaşının yükselmesi, evlilik içi doğurganlık kontrolünün artması, ilk çocuğa sahip olma yaşının yükselmesi, doğurganlık seviyesinin iki çocukla sınırlanması, ideal çocuk sayısı ile sahip olunan çocuk sayısı arasındaki makasın daralması, boşanma hızlarının artması ve doğumda yaşam beklentisinin artması ile ortaya çıkan demografik dönüşüm; üçüncüsü ise aile yapısının değişiminde bu yapısal faktörler kadar etkili olduğu düşünülen ve yapısal faktörlerin dönüşümünde de önemli rol oynayan zihniyet değişimi ya da düşünsel değişimdir.

Düşünsel değişim (ideational change), Arland Thornton tarafından gelişmekte olan ülkelerin demografik ve aile yapılarında meydana gelen değişimlerin altında yatan faktörleri ortaya koymayı amaçlayan Gelişimsel İdealizm Teorisi'nin (Developmental Idealism Theory) kullandığı temel kavramlardan birisidir. Bu yaklaşım, düşünsel faktörlerin yani insanların normatif duruşlarının, dini ve ahlaki değerlerinin, tutumlarının, özgürlük ve eşitlik hakkındaki fikirlerinin, bireysellik karşısındaki konumlarının, çocuk sahibi olmaya ve aileye dair algı ve inanışlarının en az yapısal faktörler kadar etkili olduğunu iddia etmektedir (Thornton, 2001; Thornton 2005; Thornton ve diğerleri, 2012). Gelişimsel idealizm perspektifi, modernizasyon ve kalkınma teorilerini temel alarak Batı düşünce ve normlarının özellikle Batı dışındaki ülkelerde dolaylı ya da dolaysız olarak insanların algı ve davranış kalıplarını nasıl değiştirdiğini sorgulamaktadır. Bu yaklaşım, özellikle nüfus ve aile alanındaki Batı'ya ait düşünce ve değer kalıplarının Batı dışındaki coğrafyalarda bir nevi empoze edildiğini; Batı düşüncesinin insanların gelişme ve bazı aile pratikleri arasında zorunlu bir ilişki kurmayı salık verdiğini vurgulamaktadır. Örneğin, bu düşüncenin etkisi ile birçok gelişmekte olan toplumda az çocuk sahibi olmak ve çekirdek aile içinde yaşamak gelişmeyi ve ilerlemeyi destekleyen; çok çocuk sahibi olmak ve geniş aile içinde yaşamak ise buna engel olan bir durum olarak al-

gılanmaktadır (Barrett ve Frank, 1989; Donaldson, 1999; Harkavy, 1995; Hodgson, 1983; Hodgson, 1988). Bu düşüncelerin etkisi ile uzun yıllar politika yapıcılardan sıradan vatandaşlara geniş bir kitle, nüfus artışının yaşam ve sağlık standartlarında düşme olmadan ve ekonomik gelişme yaşanmadan gerçekleşmeyeceğini düşünmüştür. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan nüfus programları, modernleşme ve ilerleme ile bir tutulmuş ve pek çok ülkede hükümetler nüfus programlarının uygulanmasını Batılılaşma ve modernleşme adına gerçekleştirmişlerdir. Modernleşme ve gelişme yaklaşımları, ailedeki modernleşmenin toplumun genel anlamda modernleşmesini, toplumun genel anlamda modernleşmesinin ise ailedeki modernleşmeyi tetiklediğini savunmaktadır. Bu düşünceye göre, gelişmekte olan ülkelerdeki aile yapıları Batılı örneklerini model almak durumundadır. Caldwell (1982), Freedman (1979) ve Van de Kaa (1987) gibi önde gelen demograflar Batı tarz ve düşüncesinin özellikle Batı dışındaki ülkelerde yaygınlaşmasının zihinsel dönüşüme yol açarak, demografik dönüşümü ve aile yapısının dönüşümünü hızlandırdığını ortaya koymuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren Batı tarz ve düşüncesini hayatın pek çok alanında referans alan Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ise Batılılaşmayı milli bir proje olarak uygulayan bir modernleşme deneyimi yaşamıştır. Ülkemizde uygulanan devrim politikaları ile Batı norm ve değerleri sadece toplumsal ve siyasal alana değil özel alana da sirayet etmiştir. Batılı politikalar ve düşünceler gündelik yaşam deneyimleri aracılığıyla insanların yaşamlarını etkilerken, kamu politikalarıyla gerçekleştirilen reformlar aracılığıyla da bireylerin yaşamları şekillendirilmiştir. Örneğin, Medeni Kanun'da yapılan değişiklikler özel alana, özellikle aile yaşamına dair çok önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet döneminin hemen başında hızlı ve istikrarlı bir şekilde uygulanmaya başlanan modernleşme projesi günümüze değin kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Modernleşme projesinin doğurganlık ve aile yapısı üzerindeki etkisine en önemli örnek, 1960'lı yıllardan başla-

narak uygulanan antinatalist nüfus politikalarıdır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından, demografik yapının yeniden inşası için nüfusu artırmaya yönelik pronatalist politikalar izlenirken, 1950'lerden itibaren bu politikalarda değişime gidilmiştir. 1960'lı yıllardan başlanarak hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarının ilkinde nüfusun kontrol altına alınmaması halinde hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme, hızlı nüfus artışının kişi başına gayri safi milli hâsılanın düşmesine yol açması, ekonomik yatırımlar yerine hızla artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için demografik yatırımlara yönelmek zorunda kalınması, genç yaşlardaki nüfusun hızlı artışının istihdam sorunları yaratması, kentlerin kontrolsüz bir şekilde büyümesi ve tarımda gizli işsizlik oluşması gibi potansiyel sorunları beraberinde getireceği vurgulanarak nüfus planlamasının önemine işaret edilmiştir (Koç ve diğerleri, 2010). 1960'lı yıllarda başlayan ve 1983 yılındaki yasal düzenlemeyle şekil değiştiren antinatalist müdahaleler sonucunda Türkiye'deki doğurganlık hızlarında önemli bir azalma sağlanmıştır. Sonuç olarak, gerek dünya ölçeğinde gerekse de Türkiye özelinde doğurganlık hızlarındaki dikkat çekici azalmanın ve aile yapısındaki değişimin nedeni, bu süreçler ile gelişme/kalkınma arasında, az sayıda çocuğa sahip olmanın ve sosyoekonomik gelişmenin birbirine zorunlu olarak bağlı olduğu düşüncesidir.

Birincil insan ilişkilerinin yaşandığı aile, içindeki bireylerin belirli ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan ve bu ihtiyaçlara ilişkin anlam kodlarını ve davranış örüntülerini kuşaktan kuşağa aktaran toplumsal bir kurumdur. Diğer tüm toplumsal kurumlar gibi aile kurumunun da toplumsal yaşamda belirli ihtiyaçların karşılanmasına tekabül eden işlevleri bulunmaktadır. Aile kurumu, soyun devamı ihtiyacı; ekonomik ihtiyaçlar; sevgi, dayanışma, korunma ve güven ihtiyacı; çocukların yetiştirilmesi ihtiyacı; toplumsal yaşamda yer edinme ihtiyacı; yakın insan ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesi ihtiyacı gibi beşeri ihtiyaçların karşılanmasını sağlar. Ailenin işlevleri arasında karşılıklı olarak çok güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, ailenin işlevlerinde meydana gelen

zayıflama ya da güçlenme ailenin diğer işlevlerinin de zayıflamasına ya da güçlenmesine yol açabilecektir. Benzer şekilde ailenin işlevlerinde ya da bu işlevlere yüklenen anlamlarda, toplumsal, kültürel, dinsel, demografik, siyasal, ekonomik, hukuksal ve düşünsel nedenlerle, zaman içinde değişimler meydana gelebilir. Bu bağlamda bakıldığında, son 50 yıl içinde Türkiye'deki aile yapısında çok önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler ile gelecekteki aile yapılarına ilişkin öngörüler ve planlama süreçlerine ilişkin tedbirleri on başlık altında tartışmak mümkündür:

1. 1980'li yılların ortalarına kadar dirençli bir yapı göstererek %25 seviyesinde kalan geniş aile, bu tarihten itibaren yaşanan çok güçlü sosyoekonomik ve demografik dönüşümlerin sonucu olarak direncini kaybederek 2000'li yılların sonuna gelindiğinde %12 seviyesine kadar gerilemiştir. Geniş ailenin direncinin kırılarak hızlı bir şekilde azalma sürecine girmesinin temel olarak geniş ailenin en önemli alt aile biçimi olan ataerki geniş ailenin dirençli yapısının ortadan kalkması ile ilişkili olduğu görünmektedir. Modernleşme sürecinde istihdam yapısının değişmesi, kentleşmenin artması, tarımsal yapıda üretim biçiminin değişmesi, çocuğun öneminin azalması, sosyal güvenlik sisteminin herkesi kapsayacak biçimde gelişmesiyle işlevi büyük ölçüde ortadan kalkan ataerki geniş aile yapısı zayıflamaya yüz tutmuş ve aile yapılarının çekirdekleşmesi süreci hızlanmıştır.

2. Geniş aile yapısı içindeki diğer bir aile biçimi olan geçici geniş aile yapısında da önemli değişimler oluşmuştur. 2000'li yılların ortalarına kadar geniş ailenin işlevlerinin önemli ölçüde azalmasıyla ataerki aile gibi zayıflama sürecine giren geçici geniş ailenin yaygınlığında bu tarihten sonra önemli bir artış meydana gelmeye başlamıştır. TNSA 2008 ve TAYA 2011 sonuçları, bu aile yapısının yaygınlığının %8-9 civarında olduğunu göstermektedir. Ataerki geniş ailenin yok olma sürecine girdiği bu dönemde, geçici geniş ailenin güçlenme sürecine girmesi, bu ailenin toplumsal yaşamda yeni işlevler üstlendiği ve işlevler kapsamında bireylerin bazı yeni gereksinimlerini karşıladığı ileri

sürülebilir. Geçici geniş ailenin çekirdek aileye eklenen birey ya da birey gruplarından oluştuğu düşünüldüğünde, geçici geniş ailenin, ölüm, yaşlanma, boşanma, iç göç, ayrı yaşama gibi sosyodemografik süreçlere maruz kalarak ailesinden kopan ve ekonomik, sosyal ya da kültürel nedenlerle kendi hanesini dağılmış aile biçiminde ya da yeni bir hane açarak sürdürmeyen bireyler için geçici de olsa sığınabilecekleri bir tampon bölge (buffer zone) işlevi gördüğü söylenebilir.

3. Geniş aile yapılarının çekirdek aileye dönüşmesi sürecinde, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren durağanlık görülmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilen demografik araştırmalar (TNSA 1998, TNSA 2003 ve TNSA 2008) ile aile yapısı araştırmalarının (TAYA 2006 ve TAYA 2011) sonuçları, çekirdek aile yaygınlığının %70'ler seviyesinde durağanlaştığını göstermektedir. Bu gelişmenin üç nedeni bulunmaktadır: Birincisi, ataerki geniş ailenin yaygınlığındaki azalmanın bir sonucu olarak ataerki aileden çekirdek aileye geçişlerin azalması; ikincisi ataerki geniş ailede baş gösteren çözümlenin özellikle 2000'li yıllarla birlikte çekirdek aileye değil geçici geniş aileye dönüşmesi; üçüncüsü ise geniş ve çekirdek ailelerden kopan daha küçük unsurların dağılmış aile yapıları olarak ortaya çıkmasıdır. Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarla birlikte geçici geniş aile yapısında (yaklaşık %12) ve dağılmış ailelerde (yaklaşık %40) gözlenen hızlı artışın arkasında yatan nedenlerden birisi de bu gelişmedir.

4. Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşüm sürecinden diğer aile biçimleri kadar çekirdek aile yapıları da etkilenmiştir. Bu süreçte, çekirdek aileyi oluşturan alt aile biçimlerinin kompozisyonu ve yaşam döngüsü değişmiştir. 1978 yılında çocuksuz çekirdek ailenin çekirdek aile içindeki payı sadece %14 iken, 2011 yılında bu oran %24 seviyesine ulaşmıştır. Çocuksuz çekirdek ailenin çekirdek aile içindeki payının artışında, evlilik içinde çocuk sahibi olmanın geciktirilmesini sağlayan gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımındaki artışın önemli bir payı bulunmaktadır. 1978 yılında her evli çiftten sadece %38'i gebeliği

önleyici herhangi bir yöntem kullanırken 2000’li yılların sonunda bu oran %73’e yükselmiştir. Bu süreçte, çocuksuz çekirdek ailenin sadece yaygınlığında değil aynı zamanda yaşam süresinde de artış meydana gelmiştir. Çocuksuz çekirdek ailenin “geçici” bir süreç olmaktan çıkarak “kalıcı” bir süreç haline dönüşmesinde yani yaşam süresinin uzamasında iki faktörün etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerden birincisi, gebeliği önleyici yöntem kullanımının, özellikle de gebeliği önleyici modern yöntemlerin kullanımının sonucu olarak ilk çocuğa sahip olma süresi artması; bu faktörlerden ikincisi ise, demografik dönüşüm sürecinde ölüm hızlarının azalmasının sonucunda çocukların evden ayrılma süreci sonrasında ebeveynlerin yaşam süresinin uzamış olmasıdır.

5. Kadın başına ortalama çocuk sayısının beş çocuk olduğu 1970’li yıllarda ideal çocuk sayısının üç civarında; kadın başına ortalama çocuk sayısının 2,5 olduğu 2000’li yıllarda ise ideal çocuk sayısının 2,4 olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de ortalama çocuk sayısı ile ideal çocuk sayısı arasındaki makasın kapandığını, diğer deyişle Türkiye’de *iki çocuk sahibi olma normunun yerleştiğini* göstermektedir. Çekirdek aile içinde önemli bir yer tutan klasik çekirdek aile yani çocuklu çekirdek aile bu süreçten en çok etkilenen aile biçimidir. Türkiye’de az sayıda çocuk sahibi olma normunun yerleşmesi sürecinde (1978-2008 döneminde) bir çocuklu çekirdek ailenin yaygınlığında %44; iki çocuklu çekirdek ailenin yaygınlığında ise %38 seviyesinde bir artış görülürken üç ve daha fazla çocuklu ailenin yaygınlığında %58 seviyesinde bir azalma görülmüştür. Başka bir ifade ile 1978 yılında, çocuklu çekirdek aile içinde %54’lük bir paya sahip olan üç ve daha fazla çocuklu ailelerin payı 2008 yılında %24’e gerilemiştir. Bu durum, çocuklu çekirdek ailelerin yaşanan demografik dönüşümün etkisiyle artık daha çok bir ya da iki çocuk barındıran hanelere dönüşerek iki çocuk normunu yansıttıklarını göstermektedir.

6. Türkiye’de aile yapılarının dönüşmesi sürecinde yaşanan en dikkat çekici gelişmelerden birisi de ataerkil geniş aile, geçici geniş aile ve çekirdek

aileden çeşitli nedenlerle kopan unsurların geçici geniş aile dışında bir tampon bölge haline gelen dağılmış ailelerin yaygınlığının çok ciddi biçimde artmış olmasıdır. Batı Avrupa toplumlarında 1960’lı yıllardan sonra yaşanmaya başlanan ikinci demografik dönüşüm sürecinde ortaya çıkan tek kişilik ve tek ebeveynli ailelerin Türkiye’de henüz birinci demografik dönüşüm sürecinin erken aşamaları olan 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aile yapılarının neredeyse Batı Avrupa toplumları ile aynı anda Türkiye’de ortaya çıkmış olmasının arkasında, Türkiye’de 1950’li yıllardan başlayarak çok yoğun bir iç göç sürecinin; 1960’lardan başlayarak kendisini işgücü göçü olarak gösteren çok yoğun bir dış göç sürecinin yaşanmış olması yatmaktadır. Daha sonraki yıllarda ise yine iç göç sürecinde geniş ve çekirdek ailelerin dağılması ile tek kişilik ve tek ebeveynli hanelerin oranında çok ciddi artışlar meydana gelmiştir. 1978-2011 döneminde tek kişilik hanelerin %67 artmış olmasının arkasında iç ve dış göç süreçlerinin bir katkısının bulunduğu anlaşılmaktadır.

7. Tek kişilik hanelerin %62’sinin; tek ebeveynli hanelerin ise %89’unun kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu hanelerde gözlenen cinsiyet kompozisyonu tek başına bu hanelerin bir sosyal politika önceliğini hak ettiklerini göstermesine karşılık, bu hanelere ilişkin daha önemli bir bulgu, bu hanelerdeki yaşlı kadın sayısının diğer hanelerle karşılaştırıldığında oldukça fazla olmasıdır. Tek kişilik hanelerin %38’i yaşlı kadınlardan oluşmaktadır. Tek ebeveynli hanelerin ise %15’inde en az bir yaşlı kadın yaşamaktadır. Bu nedenlerle, hızlı bir artma eğiliminde olan tek kişilik ve tek ebeveynli hanelere ilişkin politika önceliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu hanelere ilişkin bir başka önemli gelişme, anılan hanelerin kurulması sürecinde genç nüfusun giderek daha fazla yer almasıdır. Geçici geniş, ataerkil geniş ve çekirdek ailelerin zorunlu nedenlerle dağılmasıyla kurulan tek kişilik ya da tek ebeveynli ailelerin kurulma sürecine genç nüfusun da katılmasıyla bu aile yapılarının “zorunluluk sonucu” olmaktan çıkarak, özellikle kentsel alanlarda sosyoekonomik, demografik ve özellikle de düşünsel dönüşüm sürecinin ürünü

olup “*tercih sonucu*” kurulduğu görülmektedir.

8. Dağılmış aile kapsamında ele alınan bir diğer hane halkı biçimi olan, aralarında akrabalık bağı bulunmayan kişilerden oluşan hanelerin de son yıllarda çok önemli oranda arttığı görülmektedir. Hemen tamamı kentsel alanlarda ve özellikle de metropol alanlarda yer alan bu hanelerin kentsel alanlardaki eğitim ve istihdam imkânlarından yararlanmak için kentsel alanlara göç eden erkek (%58) ve kadınlardan (%42) oluştuğu görülmektedir. Bu hanelerin, doğası gereği “geçici” haneler olması, zaman içinde bu hanelerin diğer aile biçimlerine, özellikle de çekirdek aileye dönüşme potansiyeli taşıdığını göstermektedir.

9. 1978-2011 döneminde aile yapılarında meydana gelen değişimler dikkate alınarak Türkiye Cumhuriyeti’nin yüzüncü yılı olan 2023 yılına ilişkin bir projeksiyon yapıldığında, 2023 yılında çekirdek ailenin %69; geniş ailenin %7; dağılmış ailenin ise %24 seviyesinde olacağı öngörülmektedir. Bu ailelerin iç kompozisyonuna bakıldığında, sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşümün aynı şekilde sürmesi durumunda, çekirdek ailenin payının kısmi bir artışla durağanlaşacağı; çekirdek aile içinde yer alan çocuksuz çekirdek ailenin payının artmaya devam ederek %20 seviyesine ulaşacağı, çocuklu çekirdek ailenin ise çok kısmi bir artışla %50 seviyesinde durağanlaşacağı öngörülmektedir. Bu süreçte, çocuklu çekirdek aile içinde üç ve daha fazla çocuklu çekirdek ailelerin payı daha da azalacak ve özellikle de bir çocuklu çekirdek ailelerin payı daha da belirginleşecektir. Geniş aile içinde ise, her iki alt aile biçiminin de payının azalması beklenmektedir. Özellikle, toplumsal ve ekonomik işlevleri diğer toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumlar tarafından büyük ölçüde yerine getirilen ataerkil geniş ailenin tüm aile yapıları içindeki payının %2’ye kadar gerilemesi beklenmektedir. Geçici geniş aile ise, diğer aile yapılarından kopan unsurlar için halen güvenli bir *ara bölge* yaratma potansiyeli taşıması nedeniyle bir süre daha dirençli kalmaya devam edecektir. Cumhuriyetin 100. yılında her dört aileden birinin dağılmış aile olacağı öngörülmektedir. Bu aile

yapıları içinde özellikle tek kişilik ailelerin ve tek ebeveynli ailelerin payının hızlı bir şekilde artarak sırasıyla %12 ve %10’a yükseleceği öngörülmektedir. Bu süreçte bu hanelerin kurulması sürecinde “*zorunlulukların*” yerini “*tercihlerin*” alacak olması, bu hanelerin gelecekteki sayısal büyüklüklerinin yanında yaş ve cinsiyet kompozisyonlarının izlenmesi için anayasanın ve kalkınma planlarının öngördüğü gerekli tedbirlerin bugünden başlanarak alınmasının yararlı olacağı görülmektedir.

10. T.C. Anayasası’nın 41. maddesinde aile, toplumun temeli olarak kabul edilmekte ve devletin, ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri alması gerektiği vurgulanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından 2014-2018 dönemi için hazırlanan 10. Kalkınma Planı’nda “*toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır*” denilerek, ailenin “*toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için kritik bir öneme sahip*” olduğu vurgulanmaktadır. Yine 10. Kalkınma Planı’nda (Kalkınma Bakanlığı, 2013), ülkemizde “*geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü*” ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiği belirtilerek özellikle “*boşanma hızlarındaki artış sonucu oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik izleme ve rehberlik ihtiyacının bulunduğunu*” vurgulanmaktadır. Bu kapsamda ayrıca, boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirileceği belirtilmektedir. Görüldüğü gibi, anayasamızda ve kalkınma planlarında yer alan hususların hemen tamamının hayata geçirilmesi için veriye dayalı planlama yapılması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, son altı yıl içinde iki aile araştırmasının yapılmasını sağlamıştır. Ancak, bu araştırmaların gerek örnekleme tasarımları, gerek sorukâğıdı tasarımları ve gerekse de veri kalitesi, anayasada ve kalkınma planlarında söz konusu edilen tedbirlerin alınması ve planların yapılması için yeterli ve güvenilir veriyi sağlamaktan uzaktır. Bu araştırmaların, Türkiye’de yürütülen demografik araştırmalar gibi daha çok yapısal faktörlere ilişkin bilgi topladığı, düşünsel dönüşüme,

algıların, tutumların ve davranışların şekillenmesi sürecine ilişkin bilgi içermediği ya da sınırlı bilgi içerdiği görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de aile yapısının dönüşmesi sürecinin ve bu sürecin altında yatan mekanizmaların ortaya çıkartılmasına yönelik panel türü araştırmalar yapılmasında

yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda ayrıca, panel türü olarak tasarlanacak bu araştırmaların, aile yapısının dönüşme sürecindeki yapısal faktörlerin yanında düşünsel faktörleri de ortaya koyabilen ve *Gelişimsel İdealizm Teorisi*'ni temel alan araştırmalar olması gerekmektedir.

2.Bölüm

AKRABALIK ve KOMŞULUK
İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Ferhunde Özbay

Giriş

Literatür

Veri Kaynağı ve Yöntem

Analiz

Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

2.1. Giriş

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de doğurganlığın düşmesi, üretken olmayan yaşlı nüfus oranının artış eğilimi içine girmesi ve bunlara bağlı olarak nüfusun yaş yapısındaki değişimler, sosyal bilimcileri ve yöneticileri aile ve akrabalık ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye yöneltti. Kuşaklararası ilişkiler üzerine yapılan çok sayıda çalışmanın başlıca amacı yaşlı bakımının devlet, piyasa ve aile üçgeninde nasıl paylaşıldığını anlayabilmek ve öngörülerde bulunmaktı. Öte yandan, düşük doğurganlık yine hemen her yerde yatay akrabalık kategorilerini ortadan kaldırmaya başladı. Kardeşler, amcalar, teyzeler, yeğenler, kuzenler ve benzeri yatay akrabalık kategorilerinin azalmaya, hatta kimi bireyler için yok olmaya başlaması ile toplumsal yaşamda neler değişti ya da değişecek sorusu sorulur oldu. Kadınların cinsiyetçi hiyerarşiye başkaldırmaları ve daha eşitlikçi bir dünya talep etmeleri sonuç vermeye başladı. Türkiye dahil pek çok ülkede cinsiyet ayrımcılığına ilişkin yasa ve uygulamalar değiştirilmekte. Aynı zamanda, aile içinde kadınlara karşı şiddetin daha önce görülmemiş ölçüde artması düşündürücü (Altınay ve Arat, 2007; Bozbeyoğlu vd. 2010). Bütün bu değişimleri tartışırken ülke çapında akrabalık ilişkileri ve biçimleri hakkında güvenilir bilgi üretmek için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2006 ve 2011 yıllarında Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarını (TAYA) düzenledi. Bu çalışmanın amacı, ülke çapında gerçekleştirilen bu iki araştırmanın verilerini de kullanarak Türkiye’de akrabalık ilişkilerinde değişme ve süreklilik gösteren unsurları anlamaya çalışmaktır.

Yazıda önce yasal, sosyal, kültürel, demografik değişimler ele alınacaktır. Araştırma yönteminin ve bulgularının tartışıldığı bir sonraki bölümde, bu değişimlerin akrabalık ilişkilerine yansıma biçimlerine bakılacak ve diğer çalışmalarla karşılaştırmalar yapılacaktır. Son bölümde, çalışmanın ana bulgularından hareketle, bu konuda sosyal politika önerileri oluşturulacaktır.

2.2. Literatür

2.2.1. Akrabalık ve Komşuluk: Sosyokültürel, Yasal ve Bilimsel Tanımlamalar

Akrabalık, aralarında soy bağı bulunan kişiler arasında oluşur. Medeni Kanun soy bağı oluşumunu şöyle tanımlamaktadır: “Çocuk ile ana arasında soy bağı doğumla kurulur. Çocuk ile baba arasında soy bağı, ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulur. Soy bağı ayrıca evlat edinme yoluyla da kurulur.”¹ Aslında bu tanım aileyi anlatmak için de kullanılmaktadır. Çünkü aile, akrabalık sistemi içinde var olan bir kurumdur. Örneğin, anne ile çocuk arasında hem aile, hem de akrabalık ilişkisinden söz edilebilir. Akrabalık, antropolojide üzerinde yoğun araştırmaların ve tartışmaların yapıldığı karmaşık, hiyerarşik, dinamik bir sistemdir (Fliche, 2006).

Sosyoloji araştırmaları ise akrabalık sisteminden çok aile kurumuna odaklanmıştır. Araştırmalar akrabalığı karı koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek ailenin yakınları olarak değerlendirip aile ve akrabalık kavramlarını ayırıştırma yolunu seçmişlerdir. Örneğin, çekirdek aileye eklenen diğer akrabalarla oluşan haneler “geniş aile” olarak tanımlanır. Çekirdek ailenin bulunmadığı hanelerde, iki kardeş bile bir arada olsa “aile olmayan haneler” ya da “dağılmış aileler” olarak sınıflandırılır. TAYA 2006 ve 2011 de aile odaklıdır. Her iki araştırma da akrabalığı bir sistem olarak değil, ilişki ağları biçiminde ele almaktadır. Bu biçimiyle akrabalık, komşuluk ilişkileriyle karşılaştırılabilir, birlikte değerlendirilebilir.

Çekirdek aile temelde karı koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşsa bile, çocuksuz çiftlerin de bu kategoride değerlendirilebileceği kabullenilmektedir. Çoğunlukla tek ebeveynli aileler de “çekirdek aile” olarak sınıflandırılmakla birlikte, kimi yerde bu tür ailelere “dağılmış aile” tanımlaması uygun görülmektedir. Bu çalışmada tek ebeveynli aileler

¹ 22 Kasım 2001’de kabul edilen ve 1 Ocak 2002’de yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, mdd. 282.

“çekirdek aile” olarak nitelendirilmektedir. Zira buradaki amaç “aile” ile “akrabalık” tanımlarını netleştirmektir.

Ailenin ve onu oluşturan bireylerin akrabalık ve komşuluk gibi başka sosyal ilişkileri ve güçlü bağları vardır. Örneğin, arkadaşlık, hemşerilik, aşiretlere, dini - siyasi cemaatlere mensubiyet, birey ve ailenin dayanışma içinde olduğu diğer önemli bağlardır. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerini diğerlerinden farklılaştıran bir unsur, bu ilişkilerin ev hayatıyla daha yakın şekilde kurulmuş olmasıdır. Bu farklılıkları nedeniyle akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde kadınlar ön plandadır. İyi ilişkilerin sürdürülmesi ve çatışmaların yatıştırılmasında genellikle kadınlar daha aktiftir. Öte yandan, diğer sosyal ilişkilerde erkekler daha fazla rol almaktadırlar. Akrabalık ve komşuluk ilişkileri, doğal olarak hemşerilik, dini cemaat mensupluğu, arkadaşlık, aynı aşirete ait olma gibi bağlarla da iç içedir. Bireyler eşlerini, evlerinin yerini seçerken diğer sosyal ilişkilerinden yararlanırlar. Dolayısıyla erkekler, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kuruluşunda dolaylı biçimde etkindir. Örneğin, hemşerilerin, dini cemaatlerin vb. aidiyet gruplarının büyük kentlerde kendi mahallelerini oluşturmasında, yani komşuluğun kurulmasında, erkekler aktif rol oynamaktadır (Erder, 2002).

Akrabalık ve komşuluğu diğer bağlardan ayıran bir başka unsur, yasalarla belirlenmiş çıkar ilişkilerini de içermesidir. Akrabalar arasında mirasın bölüşümü, ana babanın çocuklarına karşı sorumlulukları, komşularla ortak mekânların kullanımı ve ortak harcamaların bölüşümü gibi konular yasalarla belirlenmiştir. Örneğin, Türkiye’de 1965’de kabul edilen Kat Mülkiyeti Yasası ile aynı binada oturan kat sahiplerinin hakları ve ortak sorumluluk alanları belirlenmiştir. Kırsal kesimde de arazi, bahçe sınırları, ortak alanlarla ilgili yasal düzenlemeler vardır. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde ortaya çıkan sürtüşmelerin bir bölümü bu çıkar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Ama başka çatışma konuları bazen daha da önemlidir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, komşuluğun akrabalık gibi yasalarla açıkça tanımlanmış bir kavram olmayışıdır. Asayiş ve mülkiyet ilişkileri çerçevesinde değişen anlamları olabilir. Örneğin, kentlerde aynı apartman içindekiler “komşudur” ve aralarında ortak mülkiyete dayanan çıkar ilişkileri vardır ama yandaki apartmandakilerin, yandaki sokaktakilerin komşuluğu yasal çerçevede asayişle ilgili sorunlar olduğunda tartışılır. Komşuluk ilişkileri tanımlanamayan sayıda dostlukları/düşmanlıkları içerir. Birbirlerine bitişik ya da yakın yerlerde oturanlar arasındaki ilişkiler, kimi zaman yalnızca iki-üç haneyi, kimi yerde ise onlarca haneyi kapsar. Dolayısıyla komşuluğun hangi ortamda tartışıldığı önemlidir.

Komşulukta, akrabalık sisteminde olduğu gibi, önceden belirlenmiş hiyerarşik kategoriler (büyükbaba, gelin, torun, amca, kuzen vb. gibi) yoktur. Komşuluğu, arkadaşlık ilişkilerinin aynı mekânda bulunduğu bir biçimi olarak da ele alamayız. Zira komşu oldukları halde birbirlerini hiç tanımayan, hatta karşılaşmamış bireyler, aileler de olabilir. Komşuluk, hemşerilik gibi ortak noktaları olan (aynı mekânda yaşamak, aynı yerde doğup büyümek gibi) bireylerin, ailelerin kurduğu bağlardır. Göçün olmadığı yerlerde komşular aynı zamanda hemşeridirler. Buralarda komşuluk daha önemli bir bağdır. Hemşeriliğin önemi göçle artar. Göç edilen yerde aynı yerleşimden gelmiş olmak, benzer yaşanmışlıkları, kültürü yansıttığı için bireyler arasında ilişkilerin gelişmesine yardımcı olur. Göç edilen yerdeki komşuluk ilişkilerinin gelişimi, başka sosyal - kültürel ortaklıklar olmadığında zaman alır. Sık yer değiştirmeler ve kiracılık, komşuluk ilişkilerinin gelişmemesinin nedenleridir.

Din ve ahlakla ilgili söylemlerde komşuluk ilişkisi akrabalık ilişkisi kadar önemli ve yakın görülmektedir. İslam hukuku akrabalık ve komşuluk ilişkisine özel önem vermektedir². Diğer dinlerde de akrabalık ve komşuluk ilişkileri desteklenir. Bu çerçevede komşuluğun, ailenin ev hayatına girebilen,

² "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez." (Nisa: 36)

akrabaların dışında kalan yakın çevresini içerdiği düşünülebilir.

Bu çalışmada komşuluk ilişkileri çok genel birkaç sorunun tartışılmasıyla sınırlandırılmıştır. Ağırlık akrabalık ilişkilerine verilmiştir.

2.2.2. Türkiye’de Akrabalığın Tanımında Gözlenen Özellikler

Akrabalık ilişkilerini değerlendirirken Türkiye’deki akrabalık sisteminin temel özelliklerine bakmak gerekir. Öncelikle, biyolojik bir yönü olmakla birlikte akrabalığın siyasi otorite tarafından yasayla tanımlandığını, dolayısıyla mutlak, değişmez bir yapısının olmadığını belirtmek gerekir. Cahiliye dönemindeki ve İslamiyet öncesi Türklerdeki akrabalık anlayışı, İslam hukuku ile değişmiş; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla birlikte ise kimlerin akraba olacağı ya da olmayacağı yeniden ve bazı farklılıklarla tanımlanmıştır. Günümüzde bile Madeni Kanun’da yapılan değişiklikler ve eklemelerle akrabalık sistemi ve akrabalar arası yasal ilişkiler sürekli yenilenmektedir.

Önemsilmesi gereken ikinci husus, yasa tek bir akrabalık tanımı getirirse bile uygulamada birden çok akrabalık anlayışının gözlenebileceğidir. Örneğin, Cahiliye döneminde ve İslamiyet öncesi Türklerde evlat edinme soy bağı kurmak için uygulanırken, İslam hukuku bu tür bir soy bağı kurma biçimini yasaklamıştır. Cumhuriyet yönetimi ise evlat edinmeyi yasal bir çerçeveye kavuşturmuştur. Bugün yasalara göre evlat edinen ve onları akrabalık sistemi içinde öz çocuklarıyla bir tutanlar olduğu gibi, “evlatlık” adıyla andığı çocuğu nüfusuna geçirmeyip, koruyucu ailede olduğu gibi, onu sadece yaşatıp yetiştirmek üzere evlerine alan kişiler de vardır. Bu kategorideki evlatlıklar, biyolojik çocuk gibi kabul edilmediğinden, “akraba” da sayılmazlar. Toplumda, her iki uygulama birlikte var olabilmektedir (Özbay, 1999; Özbay, 2012).

1926’da ilk Medeni Kanun hazırlanırken bir yandan Avrupa normlarına yaklaşmak hedeflenmiş ve bu nedenle İsviçre Medeni Kanunu’ndan yararlanılmış, ama aynı zamanda İslam hukukuna ters gelen konularda kültürel değerleri incitmeyecek çözümler üretilmeye çalışılmıştır³. Genel amaçları açısından her ikisi de aileyi koruyucu niteliktedir. İkisinde de evlilikler ve doğumları teşvik edici unsurlar bulunmaktadır. İslam hukukundaki kadar olmasa da 1926 Medeni Kanunu da cinsiyet hiyerarşisi üzerine temellendirilmiştir.

Medeni kanun değişikliklerini yalnızca cumhuriyet hükümetlerine atfetmek yanlış olur. Osmanlı’nın son döneminde aydınlar ve yöneticiler, aile hukukunda benzer değişiklikleri yapmak istemişlerdi. Çokeyliliğin ve köleciliğin sona ermesi gerektiği sıklıkla dile getirilmekteydi (Kızıltan, 1993). Konumuz açısından en önemli değişim önerisi Ziya Gökalp’tan geldi. Gökalp, 1917 yılında yayınladığı makalesinde “konak tipi” dediği büyük ailelerin mahzurlarından söz ederek, “yuva tipi” dediği çekirdek aile yaşamını şiddetle önermiştir (Gökalp, 1992). Günümüzde yapılan geçmişe dayalı araştırmalar, “konak tipi” ailenin XIX. yüzyıl Anadolu’sunda zaten yaygın olmadığını gösterdi (Duben, 1985; Duben ve Behar, 1996). Ama Gökalp’ın altını çizmeye çalıştığı konu, ailenin sınırlarının belirginleştirilmesi gereği idi. Sirman’a göre, merkezi yönetimin çekirdek aileyi destekleyen yasalarla hedeflediği, yaşlıların egemenliğinden kurtararak genç erkekleri dolayimsız biçimde denetleyebilmektir (Sirman, 2005).

Aslında sadece Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri değil, ulus-devletlerin tümü vatandaşları üzerindeki egemenlik ilişkisini güçlendirerek bu konuda tek otorite olmayı hedefler. Dolayısıyla, cumhuriyet yönetiminin, aileyi ve akrabalığı ilgilendiren alanlarda yaptığı değişikliklerin bir bölümünün İslam hukuku ile çelişmesi kaçınılmazdı. Bunların başında çokeyliliğin yasaklanması, evlilik ve boşanma

³ Ancak, 2001’de yenilenen yasada Avrupa Birliği’ne (AB) uyum çerçevesinde cinsiyet hiyerarşisini büyük ölçüde ortadan kaldırmaya yönelik değişiklikler getirilmiştir. (TMK, 2001; Ulusan, 2002)

akitlerinin devletin gözetiminde düzenlenmesi, miras hakkı açısından cinsiyet farklılığı gözetilmemesi ve altsoylara öncelik verilmesi, evlat edinmenin Yasasalaşması, sütanneliği ve sütkardeşliğinin akraba olarak dikkate alınmaması gelmektedir.

Ancak devletin tüm vatandaşları doğrudan kendi denetimi altına alabilmesinin önemli bir maliyeti de vardır. Onlara sağlık, eğitim, emeklilik ve işsizlik primi gibi olanakları bir hak olarak sunması, kısaca refah devleti olması gerekmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunda iktidarlar bu amaçla yola çıksa da, hizmetler ancak kentsel alanda kısıtlı bir kesime verilebilmiştir. Dolayısıyla aile hukukundaki değişim, uygulamada çoğunlukla hizmet götürülen kesimle sınırlı kalmış ve yasaların hedeflediği doğrultuda topyekûn bir değişim sağlanamamıştır.

Cumhuriyet hükümetleri aile hukukundaki yeni ve eski anlayışın birlikte var olmasını bilinçli olarak tercih etmiş de olabilirler. Böylece hem kültürel değerlerle ters düşmemiş, hem de geçiş döneminin kimi zorlukları çözümlenmiştir. Bu ikili akrabalık anlayışının bir arada yaşaması, birey açısından aile ve akrabalığın önemini sürdürmesini de pekiştirdi. Kaldı ki Alan Duben'in işaret ettiği gibi, refah devleti modelinin en ideal biçimde uygulandığı Kuzey Avrupa ülkelerinde bile, örneğin yaşlı bakımında devlet, aile ve akrabalığın yerini tutamamaktadır (Duben, 2013: 11).

Bu konuda yapılan araştırmalar Türkiye'de yetişkin çocukların hasta ya da bakıma muhtaç olmasa bile, anne babalarıyla ve yakın akrabalarıyla dayanışma içinde yaşamayı sürdürdüğünü göstermektedir. Çiğdem Kağıtçıbaşı ve arkadaşlarının çalışmaları, Türkiye gibi ülkelerde aile ve akrabalık ilişkilerinin maddi bir temeli olması gerekmediğini vurgular. Kağıtçıbaşı, kültürel ilişkisellik diye kavramlaştırdığı modelle Türkiye'de aile ve akrabalar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, kentleşme ve sanayileşmeyle yerini bağımsızlık ilkelerine dayanan ilişkilere bıraktığına ilişkin Batı kaynaklı görüşlere karşı çıkar. Ona göre Türkiye, Filipinler, Endonezya ve Tayland gibi, Avrupa dışındaki pek çok geleneksel toplumda ekonomik zorluklar aile bireyleri arasında karşılıklı dayanışmayı desteklediği gibi,

bu toplumlarda çocuk, yaşlılığın güvencesi olarak görülür. Ailelerin olanakları arttığında bile, Batı'dakinin aksine, kuşaklar arasında maddi bağımsızlık gerçekleşirken aile üyeleri arasında duygusal bağımlılık ilişkileri güçlü olarak sürmektedir (Kağıtçıbaşı, 1982; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005).

2.2.3. Cinsiyet Tercih ve Akrabalık İlişkileri

Aile hukukunda erkek egemen bakış açısı 1926 Medeni Kanunu'nda korunmuştu. Ailenin reisinin erkek olduğu, evin seçimi, kadının dışarıda çalışıp çalışmaması gibi kararlarda erkeğin sözünün önemli olduğu yasalarca belirlenmişti. 2001 de yenilenen Medeni Kanun'a kadar, yani XX. yüzyıl boyunca gerek sosyal ve dini normlar, gerekse yasalarda bulunan cinsiyetçi bakış açısı, toplumda ve aile içinde kadınların eşit bireyler olma haklarını ciddi biçimde zedelemiştir. Yeni düzenlemelerle daha eşitlikçi bir bakış açısı getirilmiş olsa da uygulamada yasalardaki değişimin benimsendiğine ilişkin ancak cılız belirtiler vardır. Aksine, günümüzde artan ve "aile içi şiddet" olarak adlandırılan, genellikle erkek akrabaların kadın akrabalar üzerinde kurdukları tahakküm, taciz ve öldürmeye kadar varan şiddetin temelinde, bir ölçüde yalnız Türkiye'de değil, hemen her yerde kadınların hak taleplerinin artmasına erkeklerin gösterdiği tepki olduğu akla gelmektedir (Altınay ve Arat, 2007; Bozbeyoğlu,). Kadınların yeni Medeni Kanun'daki kazanımlarının diğer politika ve uygulamalarla desteklenmesi gereği açıktır.

Akrabalık sisteminin cinsiyetçi temelleri de sosyal ve dini normlarla desteklendi ve bu alanda da yönetimlerin uzun yıllar eşitliği sağlayıcı önlemler almakta ısrarcı olmadıkları gözlemlendi. Örneğin siyasi iktidar, Medeni Kanun'da açıkça belirtilmiş olmasına karşın, mirastan kız çocuklara erkeklerden daha az pay verilmesine, şikâyet olmadıkça, yıllarca ses çıkarmadı; binlerce, hatta milyonlarca insanın evliliklerini ya da çocuklarını, özellikle kız çocuklarını, nüfusa kaydettirmemelerine karşı XX. yüzyılın sonlarına kadar ciddi tedbirler almadı (Özbay, 2010b). Yine binlerce ailenin nüfuslarına geçirmeden evlatlık almasına ve hatta önemli bir kısmının bu evlatlıkları hizmetçi olarak kullanmasına göz yumdu (Özbay, 2012).

Nükhet Sirman, 1970'lerde Ege'deki pamuk üreticileriyle yaptığı çalışmasında miras konusundaki ikiliğin yarattığı sorunlara değinmektedir. Oğullarıyla yaşlılıklarını geçirmeyi planlayan anneler "ele" gidecek olan kızlarının topraktan eşit pay almasını istememektedir. Dolayısıyla, onlara eş seçerken kızlarının yasal miras hakkını aramayacak damat adaylarına yönelmekte, kızları ise tam aksine miras hakkını erkek kardeşlerine kaptırmayacak "dişli" bir koca bulmaya çalışmaktadır. Ana-kız arasındaki bu çekişme, düşmanca tavırlara dönüşebilmektedir (Sirman, 2010).

Sirman'ın 1970'lerde kırsal kesimde gözlediği ana-kız arasındaki bu çelişkinin zamanla azaldığı gözlemlendi. Hatta günümüzde her iki tarafın akrabalarıyla da yakınlaşan aileler çoktur. Büyük kentlerde, özellikle annelerin evli kızlarıyla dayanışması gelin-kayınvalide ilişkisini geçmiş gibidir. Gülçin Con, yaşlı bakımında kız evlatların oğullardan (ve gelinlerden) daha fedakâr ve sorumlu olduğunu gözlemiştir (Con, 2013). Başka toplumlarda da kızların ana babalarıyla daha yakından ilgilendiği hakkında araştırma bulguları vardır. Evlendikten sonra kızların ve oğulların anne babalarıyla ilişkisini inceleyen Merrill, Amerika'da yaygın olarak kullanılan "Kızım, ölene kadar kızımdır. Oğlumsa evlenene kadar"⁴ özdeyişinin Amerikan toplumunun gerçekleriyle örtüştüğünü göstermiştir. Özetle, mirasta cinsiyet farkını ortadan kaldıran yasaların etkinliği arttıkça, norm olarak benimsenen, oğulların ana babalarına bakma yükümlülükleri kalkmakta ve kız tarafıyla akrabalık ilişkileri artmaktadır.

2.2.4. Kuşaklararası Zenginlik Akışı

Akrabalık sistemindeki değişimleri miras konusunu ele alarak incelediğimizde en göze çarpan nitelik, Medeni Kanun'un tekeşli çekirdek aileyi ön plana çıkarması ve dolayısıyla miras bırakanın

⁴ Bu özdeyişin aslından serbest çeviri yaptım. Aslı şöyle: "A daughter is a daughter all of her life, but a son is a son 'til he takes him a wife" (Merrill, 2010:71).

altsoylarına odaklanmasıdır⁵. İslam hukukunda ise üst ve altsoylar birlikte ele alınmış ve açık bir cinsiyet tercihi yapılmıştır⁶. Bu ilkeler genel olarak diğer maddelerde de gözlenmektedir.

5 2001'de yenilenen ve 2002'de yürürlüğe giren Medeni Kanun'da mirasçılar şöyle tanımlanmaktadır:

"A. Kan bısımları

I. Altsoy

MADDE 495.- Mirasbırakanın birinci derece mirasçuları, onun altsoyudur.

Çocuklar eşit olarak mirasçılardır.

Mirasbırakandan önce ölmüş olan çocukların yerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır.

II. Ana ve baba

MADDE 496.- Altsoyu bulunmayan mirasbırakanın mirasçuları, ana ve babasıdır. Bunlar eşit olarak mirasçılardır.

Mirasbırakandan önce ölmüş olan ana ve babanın yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır.

Bir tarafta hiç mirasçı bulunmadığı takdirde, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır.

III. Büyük ana ve büyük baba

MADDE 497.- Altsoyu, ana ve babası ve onların altsoyu bulunmayan mirasbırakanın mirasçuları, büyük ana ve büyük babalarıdır. Bunlar, eşit olarak mirasçılardır.

Mirasbırakandan önce ölmüş olan büyük ana ve büyük babaların yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır.

Ana veya baba tarafından olan büyük ana ve büyük babalardan biri altsoyu bulunmaksızın mirasbırakandan önce ölmüşse, ona düşen pay aynı taraftaki mirasçılara kalır.

Ana veya baba tarafından olan büyük ana ve büyük babaların ikisi de altsoyları bulunmaksızın mirasbırakandan önce ölmüşlerse, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır.

Sağ kalan eş varsa, büyük ana ve büyük babalardan birinin mirasbırakandan önce ölmüş olması hâlinde, payı kendi çocuğuna; çocuğu yoksa o taraftaki büyük ana ve büyük babaya; bir taraftaki büyük ana ve büyük babanın her ikisinin de ölmüş olmaları hâlinde onların payları diğer tarafa geçer.

IV. Evlilik dışı hısımlar

MADDE 498.- Evlilik dışında doğmuş ve soybağı, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulmuş olanlar, baba yönünden evlilik içi hısımlar gibi mirasçı olurlar.

B. Sağ kalan eş

6 İslam hukukunda mirasın bölüşümü Kuran'da şöyle aktarılmaktadır:

"Allah sizlere, miras taksiminde çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişî payı verilmesini emrediyor. Eğer hepsi kız olup da ikiden fazla iseler, bunlara bırakılan malın üçte ikisi; eğer tek bir kız ise o zaman yarısı verilir. Eğer ölen kişinin çocuğu varsa anne babasından her birine altıda bir, şayet çocuğu yok da anne babası mirasçı oluyorsa annesine üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de varsa o zaman annesine altıda bir verilir. Bunların hepsi ölenin yapmış olduğu vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunun ödenmesinden sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz. Bütün bunlar, Allah tarafından birer farıza olarak takdir edilmiştir; muhakkak Allah bilendir, hikmet sahibidir."(Nisa: 11)

Türk Medeni Kanunu'nda yalnızca miras konusunda değil, henüz ölmeden de aktarılan zenginlik altsoylara doğrudur. Burada aile ve akrabalık ilişkileri içinde bireylerin en iyi şekilde yetişip bakılması için yapılan harcamalar kadar birbirlerine karşı ilgi ve bakımları da zenginlik akışı kavramının içindedir. Sonuncusu ahlaki sermaye (moral capital) olarak değerlendirilmektedir. Anne babanın çocuklarına karşı bakım sorumlulukları yasada açıkça belirtilmiştir. Hatta yeni Medeni Kanun'da eğitimini tamamlayana kadar çocukların anne babaları tarafından bakılması öngörülmüştür⁷. Ebeveynlerden biri ölünce ya da boşanma sırasında kimin çocukların velayetini alacağı da mahkemelerle belirlenecek bir konudur. Hatta sonradan eklenen değişiklikle anne babasının ikisini birden kaybeden çocukların velayetini büyükbaba ve büyükannelerin, teyze, hala, amca, dayı gibi yakın akrabaların öncelikle alabilmesine olanak tanınmıştır (Uluslan, 2002; TMK, md 325.). Ancak, çocukların ana babalarına ve diğer yakın akrabalarına ilgi ve bakım göstermeleri yasalarla zorunlu tutulmamıştır. Yani, literatürde ahlaki sermaye olarak tartışılan ilgi ve bakım sorumlulukları da yasada yalnızca altsoylara doğrudur. Yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte, daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye, akrabalar arası dayanışmanın çok yüksek olduğu bir ülke olarak değerlendirilmektedir (Aytaç, 1998; Ataca and Sunar, 1999; Kalaycıoğlu and Rittersberger, 2000; Kağıtçıbaşı, and Ataca, 2005; Con, 2013; Duben, 2013).

Toplumda ve aile içinde kuşaklararası zenginliğin akış doğrultusu günümüzde sosyal bilimcilerin

7 TMK'da ilgili maddelerden birkaç örnek:

MADDE 327.- Çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması için gerekli giderler ana ve baba tarafından karşılanır.

Ana ve baba, yoksul oldukları veya çocuğun özel durumu olağanüstü harcamalar yapılmasını gerektirdiği takdirde ya da olağan dışı herhangi bir sebebin varlığı hâlinde, hâkimin izniyle çocuğun mallarından onun bakım ve eğitimine yetecek belli bir miktar sarfedebilirler.

II. Süresi

MADDE 328.- Ana ve babanın bakım borcu, çocuğun ergin olmasına kadar devam eder.

Çocuk ergin olduğu halde eğitimi devam ediyorsa, ana ve baba durum ve koşullara göre kendilerinden beklenebilecek ölçüde olmak üzere, eğitimi sona erinceye kadar çocuğa bakmakla yükümlüdürler.

MADDE 338.- Eşler, ergin olmayan üvey çocuklarına da özen ve ilgi göstermekle yükümlüdürler.

Kendi çocuğu üzerinde velayeti kullanan eşe diğer eş uygun bir şekilde yardımcı olur; durum ve koşullar zorunlu kıldığı ölçüde çocuğun ibtiyâçları için onu temsil eder.

önemle üzerinde durdukları bir konudur. Akrabalık ilişkilerini doğrudan ilgilendiren bu konuyu uzun yıllardır inceleyen Ronald Lee, yasal değişiklikleri bağımsız bir değişken olarak ele almamaktadır. Ona göre ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte demografik yapıdaki değişimler farklı zamanlarda ve bölgelerde kuşaklararası zenginlik akışının belirleyicileridir (Lee, 2003).

Lee'nin avcılık ve toplayıcılık dönemlerinden başlayarak günümüze kadar getirdiği analizlerinde özetle vurguladığı konu, emeklilik ve eğitim kavramlarının ekonomik ve teknoloji gelişmelerle ortaya çıkıp yaygınlaştığıdır. Geçmişte erken yaşlarda üretime katılan ve ölene kadar aktif olan insanlar arasında zenginlik akışının yönü önemli değildir. Ailede ve aileler arası ilişkilerde ortak paylaşım ya da yatay paylaşım geçerlidir. Emeklilik ve eğitimin toplumlarda önemli olmasıyla birlikte üretken olmayan grupların geçiminin farklı seçenekleri ortaya çıkmıştır. Küçükler ve yaşlılar giderek daha büyük oranda üretimden ayrılarak yalnızca tüketici konumuna geldiklerinde, öncelikle aile ve akrabalar onların geçim ve bakımlarını üstlenmişlerdir. Kamunun üretken olmayan gruplara verdiği katkı ulus-devlet oluşumu ile güçlenmiş ama hiçbir zaman özel alandaki katkılar kadar önemli olmamıştır.

Lee ve arkadaşları çeşitli ülkelerdeki ampirik çalışmalarıyla günümüzde zenginlik akışının temel doğrultusunun yaşlılardan gençlere doğru olduğunu göstermiştir (Lee, 2011). Yoğunluğu değişse bile kamu ya da özel (aile ve akrabalar) alanda bu gerçek değişmemektedir. Gençler bir ülkenin geleceğidir. Ailenin geleceği de gençlerin yetiştirilme biçimleri ve koşullarıyla belirlenir. Dolayısıyla, gerek devletin, gerekse ailenin zenginlik akışının altsoylara doğru olmasını teşvik etmeleri doğaldır. Yaşlı nüfusun hızla arttığı Avrupa ülkelerinde bile devletin gençlere yaptığı yatırımlar yaşlılara olandan fazladır. Aslında yaşlı nüfus sağlık harcamaları dışında önemli bir kaynak aktarımını da gerektirmemektedir. Ancak, sağlık teknolojisinin gelişimi, liberalizmle birlikte koruyucu sağlık hizmetlerinin yerine tedaviye yönelen sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması gibi faktörlerin etkisiyle, yaşlı nüfusun devlet ve aileye yükü artmaktadır. Piyasa yalnızca

hali vakti yerinde olanların yararlanabilecekleri hizmetleri sunduğu için, bu alandaki katkı payı artsa bile toplumun bütünü içindeki rolü ihmal edilebilecek düzeydedir. Öte yandan, devlet ve aileler büyük ölçüde dezavantajlı konumda olan (yani, piyasadan yararlanamayan) yaşlıların tüketim ve bakım hizmetlerini üstlenmek zorundadır.

2.2.5. Yatay Akrabalarla İlişkiler

Uzun bir zaman kardeşler, kardeş çocukları, amcalar, dayılar, teyzeler, halalar gibi yatay akrabalık ilişkilerinin üzerinde pek fazla durulmadı. Dikey akrabalık ilişkilerinde gözlenen yasal sorumlulukların yatay akrabalar arasında kesin biçimde belirlenmemiş olması bu ihmalin nedenlerinden biri olabilir. Kültürel normlarda ise akrabalık sistemi kesin bir hiyerarşik yapı sergiler. Sağlıklı olanların, erkeklerin, erkek soyundan gelenlerin, büyüklerin, evlilerin, çocuklarının hiyerarşide daha üstte olması adeta doğallaştırılmış, görünmez bir kuraldır. Dayanışma ve kültürel hiyerarşinin farklı koşullarda ortaya çıkarttığı sonuç, kimi zaman çok yakın, kimi zaman da düşmanca ilişkilerin yaşanmakta oluşudur. Çocukluktan itibaren maddi, manevi birçok şeyi paylaşan kardeşlerin yetişkinlikte önelerine temelde iki önemli çatışma olasılığı olan konu çıkmaktadır. Birincisi yaşlanan, hastalanan anne baba ve diğer aile büyüklerine kim bakacak; ne kadar katkıda bulunacak sorusu. Diğeri de miras paylaşımında nasıl bir “adaletin” gerektiğidir.

Daha önce belirttiğim gibi, Gülçin Con, bakım konusunda kardeşler arası ilişkiyi incelediği çalışmasında kız evlatların erkek evlatlardan çok daha fazla fedakârlıkta bulduklarının altını çizmektedir (2013). Hatta büyükler erkek evlatlardan çok, varsa karılarının bile yeteri kadar ilgilenmediğine ilişkin şikâyetlerde bulunabilmektedir.

Davidoff, kardeşler arasındaki ilişkinin diğer bütün akrabalarından daha uzun olduğunu ve bütünüyle bu ilişkiden kopmanın da mümkün olmadığını belirtmektedir (Davidoff, 2011). Kardeşler ve amca, teyze gibi akrabalıkların önemi, ölümlerin yüksek olduğu toplumlarda daha fazladır. Zira böyle toplumlarda dikey akrabaların birlikte olma süresi kısadır. Baba

tarafının akrabaları, özellikle de bireyin babasından daha büyük olan amcalar, annesinden büyük teyzeler vb., büyükbaba, büyükanne rollerini üstlenebilirler. Ancak dikey akrabalıkta olmayan bir çıkar ilişkisi, örneğin, mirasın paylaşımı, babadan kalma işlerin ve malların düzenlenmesi gibi konularda özellikle amcalarla çatışmalı ilişkiler de görülebilmektedir.

Türkiye’de ölümlerin hızla azalması ve doğurganlığın düşmesi sonucunda yatay akrabalıklar büyük ölçüde önemini kaybetmiştir. Bireyler anne-baba-çocuk üçgeninin etrafında yoğun dayanışma ağları geliştirmekte ve diğer akrabalar geri planda kalmaktadır.

2.2.6. Demografik Yapıdaki Değişmelerin Akrabalık Sistemine ve İlişkilerine Yansıması

Akraba sahipliğinin zenginliği, akrabalık ilişkilerinin yoğunluğu gibi konular doğumlara, ölümlere, evlenmelere, göçlere ve nüfusun yaş yapısına bağlı olarak değişir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, nüfusu bağımsız bir değişken olarak ele almamak gerektiğidir. Diğer bir deyişle, nüfus yapısı ve hızındaki değişmeler akrabalık sistemini ve ilişkilerini etkileyen nedenler olarak düşünülmemelidir. Zira nüfusun değişimi büyük ölçüde geçmişteki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi olaylarla biçimlenir. Örneğin, yüksek doğurganlık akrabalığı çoğaltır derken, bir nedensellik kurmak yerine, yüksek doğurganlığın olduğu toplumlarda tanımı gereği akrabalığın çoklaşacağı anlatılmaktadır.

Evet, yüksek doğurganlık, akrabalıkları artırır. Özellikle yatay akrabalık ilişkileri, yani, kardeş, teyze, hala, amca, dayı, yenge, enişte ve yeğen, kuzen vb. akrabalar doğumlarla çoğalır. Çin’deki gibi tek çocuk politikasının sonucu oluşan akrabalık modeli ise tam tersine, yatay akrabalıkları yok eder ve yalnızca dikey akrabalıklar oluşur. Yeni doğanın büyükanne ve büyükbabalar dışında akrabaları olmaz. Yüksek doğurganlık genellikle yüksek ölümlülük düzeyleriyle birlikte gözlenmektedir. Ortalama yaşam süresi bu tür toplumlarda kısadır. Hem bebek ve çocuk ölümleri, hem de yaşlı ölümleri ortalama yaşam süresini azaltmaktadır. Bu durumda dedeler,

ninelerle torunların ilişkisinden çok kardeşler, dayılar, amcalar, teyzeler ve halalar gibi yatay akrabalar başattır. Ortalama yaşam süresi arttıkça büyükanne ve büyükbabalara sahip olanlar çoğalmaktadır.

Geçiş sürecinde, yani ölümlerin hızla azalmasına karşın doğurganlığın daha yavaş bir hızla düştüğü toplumlarda bireylerin sahip olduğu akraba türleri ve sayıları en yüksek düzeydedir. Ama burada bir de yaş yapısının özelliklerine dikkat etmek gerekir. Her kuşak kendilerinden önce ve sonraki kuşakların büyüklüğüne bağlı olarak az ya da çok akrabaya sahip olur. Yani demografik yapıda bir durağanlık olmadığı, hatta hızlı değişimin gözlemlendiği yerlerde “akraba zenginliği” kuşaktan kuşağa değişimler gösterir. Türkiye de demografik geçiş sürecini yaşayan bir ülke olarak, akraba sahipliği açısından kuşaklar arasında önemli farklılıkların oluşmaya başladığı bir yapı sergiler. Bu nedenle, akrabalık ilişkilerini mutlaka farklı yaş gruplarına ayırarak incelemekte yarar vardır. Bugün gençler arasında akraba sahipliğinin en zengin olduğu bir dönemi yaşamaktayız. Gençlerin hemen hepsi hem yatay hem dikey akrabalık bağlarına sahip. Yeni doğanlar ve yaşlılar ise aynı ölçüde akrabalara sahip değil.

Nüfusa ilişkin olaylar, yani doğumlar, ölümler, evlenme ve boşanmalar, göçler her yerde aynı hızda değişmez. Örneğin, Türkiye’de doğurganlık ve ölümlerdeki bölgesel farklılıklar önemlidir (Koç, 2007:2). Eğitim düzeyi, özellikle kadınların eğitim düzeyi de doğurganlıktaki farklılaşmaları yansıtan bir faktördür. O halde akrabalık ilişkilerini inceleyen farklı statü gruplarını da ayrı ayrı incelemek gerekir.

Göçlerle akrabalar ülkenin hatta dünyanın dört bir tarafına dağılmışlardır. Uzaktan süren akrabalık ilişkileri başlı başına bir araştırma alanı olmaktadır (Ünal, 2006). Örneğin, göçmen işçi kadınlar çocuklarını memleketlerinde genellikle annelerine ya da kocalarına bıraktıkları için çocuklarıyla ilişkilerini iletişim araçlarıyla düzenlemekte, nineler eskisinden çok daha fazla torunlarının bakımıyla ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Akrabalık ilişkilerindeki hiyerarşi ve ilişkilerin niteliği değişmektedir.

2.3. Veri Kaynağı ve Yöntem

Bu bölümde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının akrabalık ilişkileri açısından değerlendirmelerine yer verilmiştir. Araştırma, Türkiye’yi kent ve kırsal, İstatistik Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferden demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferden demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı soru kağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey soru kağıdı uygulanmıştır.

Diğer araştırmaların bulguları ile de desteklenen bu karşılaştırmaların temel amacı, akrabalar arası ilişkilerdeki süreklilik ve değişimi gözleyebilmektir. Ayrıca, muhtaç bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada devletle aile arasındaki paylaşım tartışmalarında bulguların bir altyapı oluşturabilmesi hedeflenmektedir.

Bu hedef doğrultusunda önemli görülen birkaç alana odaklanıldı. Bunlardan ilki, bireylerin sahip oldukları aile üyeleri ve akraba türleridir. Bu bilgi TAYA 2006 ve 2011’de doğrudan sorulan sorular değildir; aile fertleri ve yakın akrabalarla ilişkileri anlamaya yönelik bir dizi sorudan üretilmiştir⁸. Bu

⁸ TAYA 2006’da bu sorular sırasıyla B41.2 çocuklarınızla, B41.3 annenizle, B41.4 babanızla, B41.5 kardeşlerinizle, B41.6 diğer akrabalarınızla, B41.7 eşinizin annesiyle, B41.8 eşinizin babasıyla, B41.9 eşinizin kardeşleriyle, B41.10 eşinizin diğer akrabalarıyla olarak yer almaktadır. 2011’de bu sorunun alternatifleri cinsiyete göre çeşitlendirilmiştir. 2011’de bu sorular sırasıyla şöyledir: B41.2 annenizle, B41.3 babanızla, B41.4 kızınızla, B41.5 oğlunuzla, B41.6 abla/kız kardeşinizle, B41.7 ağabey/erkek kardeşinizle, B41.8 amcanızla, B41.9 dayınızla, B41.10 teyzenizle, B41.11 halanızla, B41.12 kayınvalideğinizle, B41.13 kayınpederinizle, B41.14 anneannenizle, B41.15 babaannenizle, B41.16 dedenizle olarak sorulmuştur.

sorularda sözü edilen aile fertleri ya da akrabaların olup olmadığını anlamak için ilk alternatif yanıt “yok/vefat etti” olarak belirtilmişti. Buna göre, diğer yanıt alternatifleri sözü edilen akrabanın var olduğunu belirttiği için aile üyeleri ve yakın akraba sahipliği bilgisi “var-yok” olarak üretilmiştir. Örn. Annesi var/ annesi yok gibi.

2006 Araştırmasında dokuz tür aile üyesi ve akraba tanımı yer almaktadır. 2011’de kategoriler 15’e çıkartılmıştır. Dipnot 9’da ayrıntılandırıldığı gibi, 2006’da genel olarak sorulan sorular, 2011’de cinsiyete göre çeşitlendirilmiştir. Bu nedenle, iki dönem arası karşılaştırmalar tam anlamıyla yapılamamaktadır.

Sahip olunan akraba türleri karşılaştırmalarda iki biçimde kullanmıştır. Tek tek akrabalara sahip olup olunmadığı sorulduğu gibi ayrıca her bir birey için toplam sahip olduğu akraba türü hesaplanmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, burada hesaplanan toplam akraba sayısı değil, “akraba türü” sayısıdır ve soruların farklılığından dolayı dönemler arası tam bir karşılaştırma yapılamaz.

İkinci olarak, farklı hane tiplerinde oturan bireylerin genel özellikleri belirlenmeye çalışıldı. Hane tipleri şu şekilde gruplandırıldı: “Çekirdek aileli haneler”, “geniş aileli haneler”, “tek kişilik haneler”, “akrabaların bir arada olduğu haneler” ve “akraba olmayan bireylerden oluşan haneler.” Çekirdek aileli haneler, karı koca, karı koca ve evlenmemiş çocuklar ve tek ebeveynli aileler olarak sınıflandırıldı. Bazı aile araştırmalarında tek ebeveynli haneler “dağılmış aileler” kategorisi içinde değerlendirilmektedir. Akrabalık ilişkilerini mercek altına alan bu çalışma için böyle bir kategorileştirme uygun değildir. Çünkü bu hanelerdeki bireyler arasında, tıpkı çekirdek ailede olduğu gibi, akrabalık ilişkisi değil, aile ilişkisi bulunmaktadır. Başka kategorileştirmelerde “dağılmış aile” olarak tanımlanan haneleri burada özellikle “diğer akraba haneleri” olarak adlandırdım. Çünkü bu tür haneler, geniş aileli hanelerde olduğu gibi, bir anlamda akraba dayanışmasını göstermektedir. Örneğin, nine-torun,

iki kardeş vb. gibi. Akrabalar söz konusu olduğunda bu haneler dağılmış değil, aksine dayanışma için bir araya gelmiş olarak da değerlendirilebilir.

Raporda geniş aile içindeki akrabalara odaklanan analizlere de yer verildi. Geniş aile içinde hane reisinin çekirdek ailesi dışında kalanlar, hanede “akraba statüsünde” bulunanlar olarak değerlendirildi; diğerleri ise “aile üyesi” olarak sınıflandırıldı. Geniş ailede hane reisinin çekirdek ailesindeki fertlerin diğerlerinden daha statülü olduğu varsayımıyla, bu değişkene “evdeki statü” adı verildi. Amaç, geniş aileyi oluşturan akraba türlerini ve özelliklerini belirleyebilmektir. Genellikle “ataerkil geniş” ve “geçici geniş” olarak tanımlanan geniş ailelerin kompozisyonu hakkında bilinenler sınırlıdır. Üstelik hane temelindeki veri, bize tam olarak kaç kişinin akraba statüsünde geniş aile içinde yaşadığını göstermez. Oysa bu bilgi sosyal politikalara ışık tutabilecek niteliktedir.

Akrabalarla yaşanan mesafeye ilişkin sorular değerlendirilirken cevap alternatifleri basitleştirilerek “aynı binada”, “aynı semtte”, “aynı yerleşimde” ve “başka yerleşimde” olarak gruplandırıldı. Burada yine 2006 ve 2011 araştırmaları farklıdır. 2006’da bu soru bireylere sorulduğu halde, 2011’de hane sorukâğıdında yalnızca bu anketi cevaplayana sorulmuştur. Ayrıca, sorularda akrabalar genel olarak sınıflandırıldığı için, yani, kardeşler ya da kız kardeşler vb. gibi çoğul sorulduğu için, görüşmeci en yakında oturan akrabayı dikkate almıştır. Burada sınıflamada ek bir kümülatif değerlendirme daha yapıldı. Aynı binada oturanlar öncelikli olarak alındı, aynı binada oturmayanlar arasında aynı semtte oturanlar, bunların dışında kalanlar arasında aynı yerleşimde olanlar ve sona kalan başka yerleşimde oturanlar olarak analizler yapıldı. Akrabalar arası yaşama mesafesinin kısalığının dayanışma olasılığını artıracığı düşünülmektedir. Böylece akrabalar arası dayanışmanın sık ya da seyrek olduğu bireylerin yaş, hane yapısı, eğitim gibi özellikleri oturma mesafesine göre değerlendirildi.

Akrabalar arası ilişkilerde yardımlaşma ve dayanışma için sorulan bir dizi sorunun işlemediği gözlemlendiği için raporda yer verilmedi. Örneğin, hediye verme, düğüne, cenazeye gitme gibi sorulara hemen herkes olumlu yanıtlar vermişti ve dönemler arası ciddi bir fark yoktu. Bu nedenle, soru kitapçığındaki tüm akrabalarla ve komşularla ilgili sorular burada yer almadı. Bütün analizler yaş grupları, eğitim durumu, kıır/kent yaşamı, bölgeler ve cinsiyete göre hazırlandı. Rapora bunlar arasında önemli görülenler konuldu. Yaş grupları basitleştirilerek, 18-24, 25-44, 45-64, 65+ olarak dörde ayrıldı. Eğitim durumu da eğitimi yok, ilk ve ortaokul (ilköğrenim), lise ve üstü olarak üç gruba ayrıldı.

Bulgular basit çapraz tablolar, hatta sıklık dağılımları olarak sunuldu. Soruların düzenlenişinde iki araştırma arasındaki farklar nedeniyle çoğu zaman tam bir karşılaştırma olanağı olmadı. Yine anımsatmakta yarar var: TAYA 2006 ve 2011'de aile ve akrabalarla ilgili sorular 18 yaşın üzerindeki yetişkinlere yöneltilmiştir. Dolayısıyla, burada yetişkinlerin aile ve akrabalık ilişkileri tartışılmaktadır⁹.

2.4. Analiz

2.4.1. Aile Üyeleri ve Sahip Olunan Akraba Türleri

Akraba sayısı sıklıkla bilinen ve merak edilen bir bilgi değildir. Burada da ortalama bir sayı

hesaplamak amaçlanmamaktadır. Ancak bireylerin sahip olduğu aile üyeleri ve akraba türleri önemlidir. Babasızlar, çocuksuzlar, kardeşi olmayanlar, büyükanneleri tanımak, gelin-kayınvalide ilişkileri gibi konular farklı biçimlerde ilgi odağı ve araştırma konusu olmaktadır (Özbay, 2012; Davidoff, 2013). Doğurganlığın ve çoğalmanın teşvik edildiği toplumlarda, sosyal devlet hizmetlerinin yetersiz kaldığı ülkelerde akrabalık bağları önemlidir ve akraba sahipliği olumlu bir faktör olarak değerlendirilir. Öte yandan, çeşitli akrabalık bağları özellikle kadınlar üzerindeki sosyal kontrolleri ve sorumlulukları artırabilir, hatta ek bir huzursuzluk kaynağı da olabilir. Bu tür büyük çaplı araştırma verileri kullanılarak akraba sahipliğinin bireyler açısından önemini ve anlamını saptamak olanaksızdır. Yine de önceki tartışmaların ışığında, olası sorun alanları ve dayanışma türleri üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de 18 yaş üstü bireylerin akraba zengini oldukları ileri sürülebilir. Ana babası olmayan gençlerin oranı çok düşüktür. Kardeşler sayı olarak azalmış olsa da henüz 18 yaş üstü nüfusa yansiyacak boyutta değildir. Yaşam uzamış ve torunlar, yani bugünün gençliği çoğunlukla bütün büyükbaba ve büyükannelerini de tanıma fırsatını bulmuştur. Yine gençler arasında hemen herkesin teyze, hala, dayı, amca ve kuzenlerinden birkaçı vardır. Evlilik yaygın olduğu için kayın akrabalar da bu zenginliği artırmaktadır (Tablo 19).

⁹ İstatistik analizlerini Selçuk Akbaş hazırladı. Kendisine burada ayrıca teşekkür ederim.

Tablo 19. Yaş Grubu ve Yerleşim Yeri Göre Aile ve Akriba Sahipliği, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Kır			
		18-24	25-44	45-64	65+
2006					
Anne var	71,2	97,7	86,3	42,0	4,9
Baba var	57,5	90,6	70,6	24,8	2,7
Çocuk var	73,3	19,5	80,9	94,8	92,6
Kardeş var	96,6	98,4	98,9	96,0	84,5
Diğer akrabalar var	99,1	99,2	99,6	98,8	94,9
Eşin annesi var	51,8	28,4	73,1	40,6	7,6
Eşin babası var	40,7	25,6	60,1	25,9	4,1
Eşin kardeşi var	77,3	32,0	86,9	94,0	80,2
Eşin diğer akrabaları var	79,8	33,1	87,9	97,5	92,7
2011					
Annesi var	69,0	97,0	85,0	41,2	2,1
Babası var	55,3	91,5	68,8	22,1	1,2
Kızı var	57,1	13,3	62,1	81,1	86,7
Oğlu var	60,4	13,0	64,2	85,9	91,9
Kız kardeşi var	80,2	78,3	86,8	85,4	63,6
Erkek kardeşi var	81,5	76,5	88,3	84,9	61,9
Amcası var	63,2	88,1	76,3	39,5	7,1
Dayısı var	68,8	93,1	84,3	47,7	8,5
Teyzesi var	69,4	91,0	84,1	48,0	7,3
Halası var	64,0	86,5	79,1	40,6	5,2
Kayınvalidesi var	47,5	30,0	69,8	39,5	2,6
Kayınpederi var	36,8	26,7	57,4	23,0	0,6
Anneannesi var	22,4	50,8	22,9	1,4	0,0
Babaannesi var	17,1	44,1	14,8	0,8	0,0
Dedesi var	14,3	35,2	12,7	0,6	0,0

Kent			
18-24	25-44	45-64	65+
2006			
97,9	87,8	48,2	4,9
91,6	72,4	28,2	2,1
16,2	77,4	94,0	91,5
96,2	98,4	97,2	84,4
99,7	99,7	99,0	96,3
23,9	73,0	47,2	8,0
21,3	60,0	31,0	3,6
27,0	84,9	93,7	76,8
28,7	85,6	96,1	91,2
2011			
98,2	89,0	47,7	4,8
91,9	74,0	26,9	1,8
7,9	54,1	76,0	83,2
8,5	58,2	81,0	83,2
71,1	83,0	84,7	64,3
76,1	86,0	85,1	57,4
90,1	79,6	45,2	7,2
93,2	85,4	51,6	9,0
91,4	86,1	55,2	9,5
89,3	81,4	46,0	5,7
20,5	70,6	43,1	6,3
18,3	58,7	26,9	2,6
61,1	27,3	3,1	0,2
50,8	19,7	2,2	0,2
44,2	15,7	1,9	0,2

Elbette aile ve akraba sahipliği yaşa göre değişmektedir. Yaş ilerledikçe anne baba, büyükanne-büyükbaba gibi üst kuşaklardaki akrabalar azalmakta, buna karşılık çocuk sahipliği artmaktadır¹⁰. Evli nüfusun çoğunlukta olduğu 25 yaş üstündeki yetişkinler, özellikle 25-44 yaş arasındakiler aile ve akraba sahipliği açısından en şanslı gruptur.

Farklı türde akrabaların olmasının yararı ve sakıncası vardır. Akrabalar arası dayanışma yine özellikle gençlere doğru olduğu için, genç kuşaklar bu konuda potansiyel olarak şanslıdır. Yetişme çağına gerekli maddi-manevi destek görebilirler. Onlar için düğünler, doğumlar “bereketli” geçer! Genç çocuklular aile ve akrabalarından yardım alır. Tabii yine burada kadın akrabaların ekonomik olarak ölçülemeyen destekleri çok önemlidir.

En sorunlu grup, hem gençlere hem de yaşlılara destek olmaya çalışan, torun sahibi olacak yaşta ama anne babası hayatta olanlardır. Bu grubu kabaca 45-64 yaş grubu olarak ele alabiliriz. Bu yaş grubundakiler artık yaşlılardan ciddi bir yardım alamazken hem onlara yardım etmek, hem de genç

kuşakların yardımına koşmak zorundadır. 2006 ve 2011 yıllarında bu gruptakilerin yaklaşık dörtte birinin babası, yarıya yakınının da annesi sağdır (Tablo 19). 2006 ve 2011 arasında önemli bir farklılaşma olmamakla birlikte gelecekte ömrün daha da uzamasıyla anne baba sahipliği giderek artacaktır. Bu konunun ayrıntılarına ileride yeniden değineceğim. Burada özellikle vurgulamak istediğim konu, bireyin yaşının, akraba sahipliğinin olumlu ya da sorunlu olmasını etkileyebilecek potansiyeli taşımasıdır.

Aile ve akraba sahipliği kırsal kent yerleşmelerinde ve bireylerin eğitim durumlarına göre biraz daha ayrıntılı incelendiğinde anlamlı farklılaşmalar gözlenmektedir. Örneğin, eğitim durumu arttıkça anne baba sahipliği de artmaktadır. Eğitim azaldıkça çocuk sahipliği artmaktadır. Bu farklılaşmalar eğitimin bir statü göstergesi olmasıyla ilişkilidir. Daha üst statülü ailelerde ömür görece daha uzun olmakta ve akraba sahipliğini olumlu yönde artırmaktadır. Aynı nedenle kırsal kent karşılaştırmalarında kentlerde daha fazla akraba sahipliği gözlenmektedir (Tablo 20 ve 21).

Tablo 20. Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2006 (%)

	Türkiye	Kır			Kent		
		Eğitimsiz	İlkokul/ ilköğretim	Lise ve üstü	Eğitimsiz	İlkokul / ilköğretim	Lise ve üstü
Anne var	71,2	39,2	70,9	86,9	43,2	73,9	86,7
Baba var	57,5	28,9	56,3	76,2	30,8	58,4	74,1
Çocuk var	73,3	86,8	79,5	47,3	86,2	80,9	52,1
Kardeş var	96,6	92,2	97,2	98,2	94,6	97,8	96,1
Diğer akrabalar var	99,1	97,3	99,1	99,6	98,4	99,4	99,4
Eşin annesi var	51,8	30,3	56,8	46,2	34,1	61,9	48,4
Eşin babası var	40,7	19,6	45,7	37,6	23,8	48,5	39,7
Eşin kardeşi var	77,3	82,5	83,7	55,8	84,4	85,5	59,3
Eşin diğer akrabaları var	79,8	89,8	85,5	57,9	90,7	87,2	60,7

¹⁰ Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın her ikisinde de torunlarla ilgili soru yer almamaktadır. Oysa dedeler, nineler sorulmuştur.

Tablo 21. Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre Aile ve Akraba Sahipliği, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kır			Kent		
		Eğitimsiz	İlkokul/ İlköğretim	Lise ve üstü	Eğitimsiz	İlkokul& İlköğretim	Lise ve üstü
Annesi var	69,0	30,5	60,8	86,1	41,0	69,3	85,8
Babası var	55,3	20,3	47,3	70,3	29,6	53,9	73,1
Kızı var	57,1	83,5	67,8	37,8	79,9	62,7	35,7
Oğlu var	60,4	85,9	71,6	39,8	82,9	66,7	38,2
Kız kardeşi var	80,2	77,3	84,4	76,3	79,8	83,7	74,7
Erkek kardeşi var	81,5	76,5	84,1	77,7	80,0	85,8	76,6
Amcası var	63,2	32,5	56,6	74,4	42,5	64,4	75,6
Dayısı var	68,8	36,5	63,8	81,8	47,2	69,7	80,5
Teyzesi var	69,4	34,5	64,0	81,2	46,3	71,2	81,3
Halası var	64,0	30,2	57,7	78,4	40,0	65,5	76,7
Kayınvalidesi var	47,5	20,6	50,0	50,1	30,7	54,2	46,9
Kayınpederi var	36,8	14,8	36,2	43,1	22,8	41,8	37,9
Anneannesi var	22,4	5,1	14,7	32,9	8,8	19,7	35,7
Babaannesi var	17,1	3,1	11,2	24,1	6,0	14,2	29,1
Dedesi var	14,3	2,6	7,9	24,5	4,6	11,9	24,2

Ortalama aile üyeleri ve akraba türü sahipliği kaba bir fikir edinebilmek için hesaplanmıştır¹¹. 2006'da ortalama değerler 0-9 arasında, 2011'de ise 0-15 arasında değişebilmektedir. 2006'da toplam ortalama aile ve akraba türü sahipliği 6-7, 2011 de ise

8 civarındadır. Soruların farklılığı nedeniyle iki dönem arasında bir değişimin bulunup bulunmadığı saptanamamakla birlikte her iki araştırmada da en yüksek akraba sahipliği 25-44 yaşlarındadır ve beklediği gibi en az akraba sahipliği yaşlı gruptadır (Tablo 22).

Tablo 22. Yaşa Göre Ortalama Aile Üye ve Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011

	Türkiye	18-24	25-44	45-64	65-+
2006	6,5	5,1	7,4	6,3	4,6
2011	8,1	9,1	9,7	6,7	3,4

Not: 2006 ve 2011 yıllarındaki sorular karşılaştırılmaya uygun değildir. Tabloda her yıl içindeki yaşa göre değişim eğilimleri dikkate alınmalıdır.

¹¹ 2011'de gençlerin (18-24) ortalamanın üzerinde akraba türlerine sahip olmaları ilginçtir. Nedenlerini ayrıca incelemek gerekir. Onların beş yıl öncekilere göre daha erken evlenme, daha erken çocuk sahibi olma ve daha çok yaşlı akrabaya sahip olma eğiliminin olup olmadığı, bu bulgulardan tam olarak saptanamaz. Yine 2011'de yaşlılar ve gençler arasında akraba türü sahipliği açısından farkın çok daha büyük olması da ayrıntılı bir araştırma yapılmadan gerçekleştirilemez. Zira soruların niteliği de aynı doğrultuda bir değişimi gerçekleştirecek biçimdedir. Varlıklar iki kez, yokluklar da iki kez ortalamalara girdiği için bu tür bir farklılaşma olabilir. Örneğin, kardeşlerin her ikisi birden yok ise 2006'da bir kez, 2011 de iki kez ortalamalara girmektedir.

Eşle akrabalık, akraba sahipliğini farklılaştırmaktadır. Bu tür evliliklerin akrabalık ilişkilerinin yoğunluğu açısından daha önemli olduğu varsayılabilir. Öte yandan, daha önce belirtildiği gibi, bire-

yin eğitim düzeyi ortalama akraba sahipliği türünü farklılaştırmaktadır. Eğitimi olmayanların ortalama akraba türü sahipliği de daha azdır (Tablo 23).

Tablo 23. Öğrenim Durumuna Göre Ortalama Akraba Türü Sayısı, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Eğitimsiz	İlköğretim & ortaokul	Lise ve üstü
2006	6,5	5,8	6,9	6,1
2011	8,1	6,0	8,2	8,7

Not: 2006 ve 2011 yıllarındaki sorular karşılaştırılmaya uygun değildir. Sadece her yıl içindeki eğitim durumundaki değişim eğilimleri dikkate alınmalıdır.

Bu bulgu yoruma açıktır. Akraba türü sahipliğinin az olması da bireyin eğitim almamış olmasına bir neden olabilir. Öte yandan, eğitimi olmayanların evlenme ve çocuklarını evlendirme, ölüm düzeyleri diğerlerine göre farklılaşmış da olabilir. Neden ne olursa olsun, eğitimi olmayanların sosyal statülerinin de düşüklüğü göz önünde bulundurularak, akraba türü zenginliğinin aynı zamanda bir statü yüksekliği göstergesi olduğunu düşünmek mümkün.

2.4.2. Hane Yapılarındaki Değişim

Günümüzde, pek çok ülkede de olduğu gibi, çekirdek aile halinde oturmak normlaşmıştır. Bunun dışındaki hane yapıları adeta “sorunlu” olarak nitelenmektedir. Ancak, dünyadaki genel eğilim, bu normun dışında kalanların hızla arttığı yönündedir. Yalnız yaşayanlar, evlilik bağı olmadan bir arada yaşayanlar bu eğilimin özellikle ABD ve Avrupa gibi gelişmiş Batı ülkelerinde temel bileşenleridir. ABD’de Gerstel, akrabalık ilişkilerinin özellikle yoksullar, tek ebeveynli aileler ve yalnız yaşayanlar gibi dezavantajlı konumda olanlar açısından olumlu ve önemli olduğunu gözlemiştir (2011).

Gerstel, bu bulgulardan hareketle hükümetin sosyal hizmet programlarında bireylerin, anne-baba-çocuk olarak özetlenebilen çekirdek aile halinde yaşadıkları varsayımını yapmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise normun dışındaki yaşam biçimleri özellikle yoksulluk ve göçle ilişkilendirilebilir. Babanın ya da annenin ekonomik nedenlerle başka bir yere (ülkeye), gitmesi sonucunda torunların büyükanneleriyle birlikte yaşamaları, ya da yoksul yaşlıların yalnız yaşamaları gibi formlar da zamanla artmaktadır¹². Geniş aile halinde yaşamak, geçmişte yalnızca hali vakti yerinde olanların bir yaşam biçimiyken, günümüzde daha çok alt orta sınıfların bir geçim stratejisi haline dönüşmüştür (Özbay, 1998).

Türkiye’de bireylerin büyük çoğunluğu (%74) çekirdek aileli hanelerde yaşamaktadır (Tablo 24). Bunu geniş aileli haneler takip eder. Diğer üç gruba girenler artmakla birlikte, henüz oransal olarak çok azdır. 2006 ve 2011 arasında gözlenen en belirgin değişim geniş aileli hanelerin çözülmesi ve yalnız yaşayanların artmasıdır. Bu eğilim gelecekteki hane yapılarının değişimi hakkında bir fikir verebilir.

Tablo 24. Türkiye’de Bireylere Göre Hane Tipleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Çekirdek	Geniş	Diğer akraba haneleri	Akraba olmayan haneler	Yalnız yaşayanlar
2006	74,3	20,7	2,0	0,3	2,7
2011	73,6	17,7	2,9	1,1	4,7

12 Daba önce yöntem bölümünde sözünü ettiğim gibi, bu hane tipine “dağılmış aile” demek istemiyorum. Çünkü, artış eğiliminde olan anneanne-torun, ya da hala-yeğen haneleri bir ailenin dağılması sonucu oluşmamış, hatta birden çok akrabanın bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır. Bunlara “akraba haneleri” demek daha uygundur. Benim sınıflamama göre tek ebeveynli ailelerin, çekirdek aile içinde olduğunu yeniden anımsatıyorum.

Hane yapılarında çok önemsenmesi gereken bir başka unsur, çekirdek aile halinde yaşayan bireylerde gözlenen istikrardır.

Toplumda aileye verilen değer o kadar güçlüdür ki bir aile üyesi olarak yaşamayanların sosyal statüsü de sorgulanır. Hatta geniş ailede yaşayan akrabalar dahi, hane reisinin çekirdek ailesinin bir üyesi olmamalarından dolayı, hiyerarşide daha altlardadır. Elbette, bu görünmez, konuşulmaz bir hiyerarşidir. Çekirdek ve geniş aileli hanelerdeki bireyler, aile

üyesi ya da akraba olarak ayrıştırıldığında daha da çarpıcı bir bulgudan söz edilebilir: Türkiye’de 18 yaş üstü bireylerin %87’si bir aile üyesi olarak yaşamaktadır (Tablo 25). Bu yüksek oran 2006-2011 arasında bir değişikliğe uğramadan sürmüştür. Tablo 25, aynı şekilde, 2006-2011 arasında yine hanedeki akrabaların azaldığını ve yalnız yaşayan bireylerin arttığını göstermektedir. Bu bulgular adeta geniş ailede yaşayan kimi bireylerin bu hanelerden ayrılarak tek başlarına yaşamaya başladıkları izlenimi vermektedir.

Tablo 25. Aile ve Akrabalık İlişkileri Açısından Bireylerin Yaşadıkları Hane Tipleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Aile üyesi	Hanedeki akrabalar	Diğer akraba haneleri	Akraba olmayan haneler	Yalnız yaşayanlar
2006	87,4	8,7	0,9	0,2	2,7
2011	87,1	6,3	1,1	0,7	4,7

2.4.3. Geniş Aile Yaşamındaki Değişmeler

Geniş aile oranlarının düşüşü, genellikle modernleşme, kentleşme ve sanayileşme ile açıklanmaktadır. Bu açıklamalar Amerikan sosyolojisi olarak da tanınan yapısal işlevci kuramın öngörüsüdür (Parsons, 1962). Bu kuram, toplumsal değişmeyi doğrusal bir ilerleme çizgisinde tanımladığı için günümüzde ciddi eleştiriler almıştır. Demograflar, kapitalizm öncesi dönemlerde geniş aile normu bulunmakla birlikte, yüksek ölümlülük düzeyinden dolayı üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile biçimlerinin egemen bir yaşam biçimi olmadığını ileri sürerek, çekirdek aile yaşamı ile modernleşme arasında kurulan ilişkiyi reddetmişlerdir. Örneğin Laslett ve ekibi, Avrupa’da çekirdek aile halinde yaşamının çok eskilerden beri egemen olduğunu geçmişe dayalı araştırmalarla ortaya koymuştur (1972). Duben, Osmanlı döneminde de Anadolu’da çekirdek aile biçimindeki hanelerin başat olduğunu anlatmaktadır (1985).

Aslında normun güçlü olmasının, insan ömrünün kısalığından dolayı, üç kuşağın bir arada bulunduğu ataerkil geniş aile yaşamının çok az sürmesiyle de ilişkisi vardır. Stirling 1950’lerde orta Anadolu’da yaptığı köy araştırmasında, babanın beklenenden daha uzun yaşaması nedeniyle evli oğullar arasın-

da sürtüşmelerin başladığını ve bazılarının kente bu nedenle göç ederek aileden koptuğunu anlatmaktadır (1965). Diğer deyişle, ömrün uzaması, geniş aile halinde yaşamakla ilgili normların zayıflamasını da beraberinde getirmektedir.

Timur’un 1968’de Türkiye çapında ve Özbay’ın 1982’de Karadeniz Ereğlisi’nde yaptığı analizler, ailelerin tek bir hane tipini benimsemediklerini, hatta geniş-çekirdek-geniş hane tiplerini yaşam döngüleri içinde deneyimlediklerini göstermektedir. Bu çalışmalardan hareketle geniş aile normunun alt ve orta sınıflarda farklı biçimlerde sürdüğü ileri sürülebilir. Alt ve alt orta sınıflarda yeni evlenen oğulların ilk çocuklarını doğurup, onu biraz büyütünceye kadar ve kendilerine ekonomik açıdan bağımsız bir düzen kurana kadar baba evinde oturmalarının yaygın bir norm olduğundan söz etmek mümkündür. Bu döngüsel hane yaşamı, akrabalarla dayanışmanın ya da genç kuşaklara maddi ve manevi zenginlik aktarımının tipik bir örneği olarak düşünülebilir. Daha üst sınıflarda çiftlerin evlenirken kendi hanelerini kurmaları yaygındır.

Makro düzeydeki bu bulguları bireyler açısından değerlendirdiğimizde birkaç önemli husus ortaya çıkar. Genç annenin yardım almaksızın ilk bebeğini belli bir yaşa kadar büyütmesi zordur. Bu zorluk,

ilkel teknolojinin sürdüğü dönemlerde daha da ciddiye. Tarım toplumlarında annenin bakım sorumluluklarının yan sıra üretime de katılması beklenildiği için ailenin yaşlı kadınlarından çocuk bakımı için yardım alması kaçınılmazdı. Öte yandan babanın mülkiyetindeki toprakta çalışan oğulun(ların) kendi bağımsız evini açması da esas olarak babanın iradesinde gerçekleşmekteydi. Özetle, ilkel teknolojik düzeyde yaşlılardan gençlere doğru zenginlik akışı (bakım ve ekonomik anlamda) önemlidir. Bu koşullar geniş aile normlarını anlaşılır kılmaktadır.

Özbay, 1982'de Ereğli'de, 1968 araştırmasının bulgularıyla karşılaştırdığında, yeni evlenen çiftlerin arasında hem ilk yıllarda baba evinde oturanların azaldığını, hem de baba evinde oturanların da daha kısa sürede kendi evlerini açtıklarını gösterdi. Yaşam döngüleri içinde bireyler daha az süre geniş aile halinde yaşamaya başlamıştı. Toplam nüfus içinde geniş aile halinde yaşamanın azalması bu biçimde de gerçekleşmektedir (1998). Ancak hâlâ evliliklerinin ilk yıllarında geniş aile halinde baba evinde yaşayanlar azımsanmayacak ölçüdedir. İsmet Koç 2003 Hacettepe Araştırması verilerini kullanarak genç erkeklerin kabaca yarısının baba evini 25 yaşından sonra terk ettiklerini, evlenip çocuk sahibi olduktan sonra ayrılanların bu bir hayli yüksek yüzdeyi etkilediğini göstermektedir (2007). Öte yandan baba evini terk etme yaşı yüksek olan İtalya'da genç erkekler evlenmeden baba evinde kalmaya devam etmektedir (Livi-Bacci, 2001).

Evli gençlerin baba evinde kalmayıp kendi evlerini açmakta istekli oluşlarının evdeki statülerinin görece düşüklüğüyle de ilgili olduğu ileri sürülebilir. Tarımdan sanayi toplumuna geçiş sürecinde bir yandan genç erkeklerin ücretli işçiliğe geçişleriyle yaşlılardan gençlere doğru transferler görece azalmış ve yeni evliler kendi evlerini açabilecek duruma gelebilmişler; öte yandan evlilikle ilk doğum arasındaki süre de artmıştır. Bu dönem içinde anne adayının çocuk bakımı için alternatif çözümler ürettiği akla gelmektedir. Genç annelerin çocuk bakımını teknolojik gelişmelerin de yardımıyla daha kısa sürelerde ve farklı yardımlar alarak çözmesi böylece mümkün olmuştur. Yerel araştırmalar, kayınvalide ile birlikte oturmak yerine kendi annelerinin dışarı-

dan verdiği yardımların önemine işaret etmektedir. Annelerin doğumdan sonra birkaç ay geçici olarak kızlarının evine taşınması da sık gözlenen bir çözüm niteliğindedir. Yani, yaşlılardan gençlere doğru zenginlik akışı hem azalmış, hem de biçim değiştirmiştir. Piyasa ve devletin paylaşımı daha fazla olmaya başlamıştır.

Kısaca, hane biçimlerini belirleyen ana faktör, yaşlılardan gençlere doğru zenginlik akışının niteliği ve önemiyle ilgilidir. Yaşlıların bakım ihtiyaçlarından dolayı geniş aile halinde yaşamak, görece yeni bir biçimdir. Normlaşmamıştır. 2006-2011 arasında yaşlı nüfus sayısal olarak artmakla birlikte, geniş aile halinde yaşayanların azalması da bunu göstermektedir.

Geniş aile halinde yaşayan kaç akraba bulunmaktadır? Bunlar kimlerdir? Cinsiyetleri, yaşları gibi özellikleri nelerdir? Altta bu sorular karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır.

2.4.4. Evdeki Akrabalar

Hanelerde çekirdek aile üyelerine ek olarak bulunan akrabalarla ilgili daha önce hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysa bu grubu tanımak, gelecekte aile ve akrabalık ilişkileri hakkında öngörüler yapmaya yardımcı olacaktır. Evdeki akrabalara ilişkin ülke çapındaki bulguların, sosyal politikaların oluşturulması sürecinde önemli bir bilgi kaynağı olacağı da şüphesizdir.

Türkiye'de, 2006'da 18 yaş üstündeki bireylerin %9'u geniş aile içinde yaşayan akrabalar. Beklendiği gibi bu kişilerin çoğunluğu kadındı (%61). 2011'de yine evdeki akrabaların çoğunluğu kadın olmakla birlikte, cinsiyet oranında hafif bir düşme gözlemlendi (%59). Hanedeki akrabaların oranı da %6'ya geriledi.

2006-2011 dönemi içinde evdeki akrabaların kırsal/kentsel kesimde yaşamalarındaki farklılaşmada önemli değişimler saptanmıştır. 2006'da kırsal kesimde daha fazla birey hanede akraba statüsündeyken, 2011'e gelindiğinde artık hanede akraba statüsünde olanların çoğunluğu kentsel kesimde

yaşamaktadır (Tablo 26). Ağırlığın kırdan kente kaymasının nedenlerinden biri göç stratejilerindeki değişme olabilir. Bu dönemde kırsal kesimde geniş ailenin çözülmesinin daha hızlı gerçekleştiği gö-

zükmemektedir. Nedeni ne olursa olsun bu bulgular, gelecekte evdeki akrabaların ve onlarla ilgili olası sorunların artan bir hızla “kentsel” kesimde yaşanacağını göstermektedir.

Tablo 26. Evdeki Akrabaların Yerleşim Yerine Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%)

	Kırsal	Kentsel
2006	52,5	47,5
2011	36,6	63,4

Her iki dönemde de evdeki yaşlı akrabaların oranını toplam nüfustaki yaşlı oranından daha yüksektir (Tablo 27). Evdeki akrabaların yaş dağılımında gözlenen başka bir önemli husus gençlerle ilgilidir.

Yaşlılar gibi, akrabalar arasında gençler de toplama göre daha yüksek orandadır. Evdeki akrabaların yaşları itibariyle üretken olmayan nüfusun ağırlıklı olması anlamlıdır.

Tablo 27. Evdeki Akrabaların Yaşına Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%)

	18-24	25-44	45-64	65+
2006				
Akraba	27,8	49,4	9,5	13,3
Türkiye	17,1	48,6	25,3	9,0
2011				
Akraba	27,1	46,0	11,1	15,8
Türkiye	16,9	44,7	27,9	10,5

Bu grubun toplam nüfusla karşılaştırıldığında önemli başka bir özelliği, daha önce başlarından bir

evlilik geçmiş olmasıdır (Tablo 28).

Tablo 28. Evdeki Akrabaların Yaşına Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%)

	Evlenmemiş	Evli	Evlenmiş
2006			
Akraba	10,4	68,1	21,5
Türkiye	19,5	74,0	6,6
2011			
Akraba	9,0	63,0	28,0
Türkiye	19,5	71,7	8,8

Eşi ölmüş, boşanmış ya da ayrı yaşayan bireyler akrabalarının yanına sığınmış gözükmektedir. Toplam nüfusta bu bireylerin yüzdesi 10'u geçmezken, her iki dönemde de evdeki akrabaların en az beşte biri daha önce evlenmiştir. Bunların bir kısmı muhakkak ki dul kalan yaşlı büyüklerdir. Ancak bu bulgular, toplumda dul, boşanmış ve ayrı yaşayan bireylerin evlilerden, hatta hiç evlenmemişlerden daha kırılğan ve çaresiz olduklarını da ima etmektedir.

Bölgesel farklılıklar vardır. 2006'da Karadeniz Bölgesi'nde %10'un üstüne çıkan evdeki akraba oranı, 2011'de yine aynı bölgelerde hızla aşağılara çekilmiştir. Buna karşılık, 2006'da Güneydoğu Anadolu'da, Orta Anadolu'da yüksekçe olan evdeki akrabaların oranı 2011'de hafifçe düşse bile, istikrarlı biçimde sürmektedir (Tablo 29).

Evdeki akrabaların 2006-2011 dönemi içinde önemli bir artış gösterdiği tek bölge Akdeniz'dir. Bu farklılaşmaların yaşam biçimlerindeki farklılaşmalara ek olarak göç serüvenleriyle ilgisi olduğu da düşünülebilir.

Evdeki akrabaların oranında zaman içinde gözlenen düşme eğilimi karşılığında yalnız yaşayanlarda

da artış görülmektedir. Yine örneğin, Karadeniz Bölgesi'nde yalnız yaşayanlardaki artış önemlidir. Batı Marmara Bölgesi'nde evdeki akrabalar azalırken yalnız yaşayanların oranı Türkiye ortalamasından iki kat daha fazla yükselerek %10'a dayanmıştır (Tablo 29). Üstelik yalnız yaşayanların kişisel özellikleri ile evdeki akrabaların özellikleri birbirine çok yakındır.

Tablo 29. Bölgelere Göre Evdeki Statü, TAYA 2006-2011 (%)

	Çekirdek aile üyesi	Hanedeki akrabalar	Diğer akraba hanelerinde yaşayanlar	Yalnız yaşayanlar	Akraba olmayan hanelerde yaşayanlar
2006					
Türkiye	87,4	8,7	0,9	2,7	0,2
İstanbul	88,6	6,2	1,4	3,5	0,2
Batı Marmara	87,6	7,5	1,0	3,7	0,3
Ege	87,7	8,6	0,6	3,0	0,2
Doğu Marmara	89,0	7,8	0,6	2,2	0,4
Batı Anadolu	86,2	8,9	1,0	3,5	0,4
Akdeniz	91,0	5,4	0,7	2,5	0,3
Orta Anadolu	86,8	10,5	0,5	2,2	0,0
Batı Karadeniz	80,7	15,2	0,9	2,7	0,5
Doğu Karadeniz	83,9	12,1	1,3	2,6	0,1
Kuzeydoğu Anadolu	84,2	13,3	0,9	1,6	0,0
Ortadoğu Anadolu	87,1	10,0	0,7	2,2	0,0
Güneydoğu Anadolu	87,0	10,4	1,4	1,2	0,0
2011					
Türkiye	87,1	6,3	1,1	4,7	0,7
İstanbul	87,8	5,4	1,4	5,2	0,3
Batı Marmara	85,8	2,9	1,1	9,5	0,7
Ege	86,9	5,2	0,9	6,2	0,8
Doğu Marmara	88,1	5,8	0,9	3,7	1,4
Batı Anadolu	88,3	4,5	1,4	4,5	1,2
Akdeniz	83,4	13,6	0,8	2,2	0,0
Orta Anadolu	84,7	10,5	0,8	2,9	1,1
Batı Karadeniz	85,3	7,6	1,2	5,9	0,0
Doğu Karadeniz	86,5	5,5	0,6	6,7	0,7
Kuzeydoğu Anadolu	84,4	9,7	1,1	3,3	1,6
Ortadoğu Anadolu	88,0	8,8	1,0	1,8	0,4
Güneydoğu Anadolu	87,4	9,8	0,9	1,3	0,7

2.4.5. Yalnız Yaşayanlar

Türkiye’de yalnız yaşayanlar zaman zaman artmış, sonra azalmıştı. Günümüzde yeniden artış eğilimine girmesi ve beş yıl içinde nerdeyse iki kat artmış olması önemli bir değişimdir.

Bugün en dikkat çekici olan husus, yalnız yaşayan erkek nüfusun önemli bir orana ulaşmış olmasıdır. Bu yeni bir eğilimdir. Hatta ekonomik artışın istikrarlı biçimde sürmesi halinde kentsel kesimde yalnız yaşayan erkek nüfusun daha da artması beklenmelidir. 2006’da kentlerde yalnız yaşayan erkeklerin yarısından çoğu (%55) lise ve daha üstü eğitim görmüştü. Bu oran 2011’de artarak %68 oldu. Diğer bir deyişle, erkekler arasında yalnız yaşamak zorunluluklardan çok, bir yaşam biçimi haline dönüşmektedir. Zaten yalnız yaşayan erkeklerin çoğunluğu hiç evlenmemiş, genç nüfustur (18-44). Bu yaş grubundaki erkekler 2006’da yalnız yaşayan erkeklerin %48’ini oluştururken 2011’de %60’a ulaştı.

Osmanlı son dönem ve erken cumhuriyet döneminde İstanbul’da yalnız yaşayanların önemine değinen Duben ve Behar, bunların çoğunlukla çalışma çağındaki yoksul dul kadınlar olduklarına dikkat çekmişlerdi (1996). Savaşın sonra eşini, ailesini kaybeden ve genellikle yoksul kadınlardan oluşan bu haneler zamanla azaldı. Günümüzde yeniden artış eğilimine giren yalnız yaşayanlar arasında da kadınlar ve dullar fazladır. 2006’da yalnız yaşayanların çoğu kadındı (%70). Bu oran 2011’de düştü (%57). 2006’da her iki cinsiyette de çoğunluk kentlerde yaşamaktaydı (%66). 2011’de kentlerde yaşayan erkeklerde çok az bir artış (%68), kadınlarda ise yine az bir düşüş (%63) gözlemlendi.

2006’da yalnız yaşayan kadınların çoğu (%57) yaşlı (65+) ve başından bir evlilik geçmiş olanlardı (%84). 2011’de yalnız yaşayan kadınlar arasında yaşlılar daha da arttı (%62). Aralarında lise ve daha üstü eğitim görenler her iki araştırmada da beşte bir oranındaydı. Özellikle kırsal kesimde yalnız yaşayan kadınların eğitim düzeyi çok düşüktü. Yine her iki araştırmada da kırsal alanda hiç eğitim görmemiş olanlar yalnız yaşayanların dörtte üçünü oluşturmaktaydı. Kadınlar arasında yalnız yaşama

hâlâ yoksulluğun ve çaresizliğin bir göstergesi gibi gözükmemektedir.

Bu çalışmada yalnız yaşayanlar üzerinde durulmasının birkaç nedeni var. Birincisi, yalnız yaşayanlar genellikle birilerinin akrabasıdır. Akrabalar arası dayanışmanın en gerekli olduğu bireyler, yoksulluk ve çaresizlik nedeniyle yalnız kalanlardır. İkincisi, bu grubun artış eğilimi geniş ailenin çözülmesiyle paralel bir değişim göstermektedir. Yalnız yaşamının bir yaşam biçimi olarak benimsenmeye başladığına ilişkin ipuçları var. Üçüncüsü, genç, eğitilmiş, bekâr erkeklerin yalnız yaşama eğilimleri piyasa koşullarına göre esnek olabilmelerini sağlayıcı bir faktör olabildiği gibi, toplumdaki rolleriyle ilgili bir sıkıntılarının olduğunu da gösteriyor olabilir. Bu erkeklerin yalnız yaşamayı seçmeleri, baba ailesinin sosyal kontrolüne ve evlenirse baba ve koca rollerinin gerektirdiği sorumluluklara karşı bir direniş olarak da yorumlanabilir.

2.4.6. Akrabalarla Mesafe

Evdtekilerin dışında kalan akrabaların bireylere ne kadar yakınlıkta oturduklarını anlayabilmek için, “akrabalarla mesafe” ile ilgili sorulardan yararlanıldı. Cevap alternatifleri sadeleştirilerek, “aynı binada”, “aynı semtte”, “aynı yerleşmede” ve “başka yerleşmede” oturan akrabalar olarak dört kategoride ele alındı. Akrabaların aynı evde olmasa da aynı binada oturması, hatta aynı semtte oturuyor olması bile dayanışma için olumlu bir durumdur. Akrabalar arası dayanışmanın bir göstergesi olarak da okunabilir bu istatistikler.

Bulgulara geçmeden önce yine soruların niteliğinden söz etmek gerekecek. Bu bulgular evdeki akrabalarda olduğu kadar net sayıları göstermemektedir. Sorular, yine akraba türleri üzerinden ve iki dönem arasında farklılaşmış biçimde sorulmuştur. Bu nedenle, tam olarak karşılaştırma yapılamamaktadır. 2006 da, en az bir akrabalarının aynı binada oturduğunu söyleyen bireylerin oranı %13’tür. Beş yıl içinde bu oranda hafif bir artış olmuş ve %17’ye yükselmiştir (Tablo 30). Bu yüksek bir orandır. Aynı dönem içinde evdeki akrabalarda bir düşüş gözlenirken, sanki bir kısım akrabalar çok uzaklaşmadan

aynı binada başka bir daireye geçmiş gibi görünmektedir.

Aynı binada oturan akrabaları olmayanlar arasında, aynı semtte bir akrabalarının oturduğunu belirtenler de önemlidir. Her iki dönemde de bireylerin %27'si aynı semtte bir akrabalarının bulunduğu

belirtmiştir. 2006 ve 2011 arasındaki en önemli farklılaşma, aynı yerleşmede oturan akrabaların bir kısmının başka yerlere göç etmesi olarak yorumlanabilecek bulgularıdır. 2006-2011 arasında aynı yerleşmede oturan akrabalar azalırken, başka yerleşmelerde oturanlar artmıştır (Tablo 30). Bu değişim kentte de kırdaki da gözlenmektedir.

Tablo 30. Bireylerin En Az bir Akrabasının Oturduğu Mesafe, TAYA 2006-2011 (%)

	Çekirdek aile üyesi	Hanedeki akrabalar	Diğer akraba hanelerinde yaşayanlar
2006			
Aynı binada	13,1	14,0	11,8
Aynı semtte	26,7	18,9	38,3
Aynı yerleşmede	47,5	53,3	38,9
Başka yerleşmede	12,7	13,8	11,0
2011			
Aynı binada	16,5	18,3	13,4
Aynı semtte	26,7	17,2	43,9
Aynı yerleşmede	29,1	33,2	21,7
Başka yerleşmede	27,7	31,4	21,1

Not: Kategoriler kademeli olarak hesaplanmıştır. Yani aynı binada en az bir akrabası olmayanlar arasında aynı semtte oturanlar, aynı binada ve semtte en az bir akrabası olmayanlar arasında aynı yerleşmede en az bir akrabası olanlar, aynı binada, semtte, yerleşmede en az bir akrabası olmayanlar arasında başka bir yerleşmede en az bir akrabası olanlar olmak üzere hesaplanmıştır. Her iki araştırmada da hiç akrabası olmayan birey yoktur.

Akrabalarla oturan mesafe soruları akraba türlerine göre ayrı ayrı sorulduğu için, hangi akraba türünün uzakta ya da yakında oturduğu hakkında da bir fikir sahibi olabiliyoruz.

Aynı binada oturan akrabalar 2006 ve 2011'de genel eğilimler açısından bakıldığında önemli bir değişim olmadığı izlenimi uyandırmaktadır (Tablo 31a ve Tablo 31b). Bireyler her iki araştırmada da çoğunlukla anne baba ya da kayınvalide-kayınpederlerinin aynı binada oturduğunu belirtmiştir. En az rastlanan ise amca, dayı, teyze, halalardan birinin aynı binada oturuyor olmasıdır. 2011'de cinsiyetlere

göre ayrıştırılmış akraba türlerinde erkek tarafındaki akrabaların biraz daha fazla oranda aynı binada oturdukları söylenebilir. Ama fark önemli boyutta değildir. Ayrıca kır-kent arasında da aynı binada oturma açısından önemli bir fark yoktur.

Aynı semtte oturan akrabalar doğal olarak kırsal kesimde daha yüksek orandadır. Ama yıllar arasında önemli bir fark gözlenmemektedir. Kentte kardeşler, anne baba, kayınvalide-kayınpeder gibi yakın akrabaların aynı semtte oturmasına daha sık rastlanırken, kırsal kesimde doğal olarak aynı semtte oturan daha geniş akraba çevresi bulunmaktadır.

Tablo 31a. Bireylerin Aynı Binada ve Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Aynı Binada						
	2006			2011			
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır	
Anne/baba	4,9	5,1	4,5	Anne	5,6	5,5	6,0
				Baba	5,6	5,5	5,9
Kardeş/ler	3,5	3,9	2,9	Abla/ kız kardeş	2,2	2,2	2,0
				Abi/erkek kardeş	4,1	4,4	3,5
Çocuk/lar	2,4	2,5	2,3	Kız çocuk	1,9	1,9	1,8
				Erkek çocuk	4,0	3,9	4,2
Kayınvalide/kayınpeder	5,6	5,9	5,0	Kayınvalide	5,7	6,1	4,6
				Kayınpeder	5,9	6,4	4,4
Büyükanne/büyükbaba	3,8	3,7	4,0	Anneanne	1,9	1,9	1,9
				Babaanne	2,8	2,8	2,9
				Dede	1,1	1,2	1,0
Amca/dayı/teyze/hala	0,9	1,0	0,7	Amca	2,0	1,8	2,6
				Dayı	0,7	0,5	1,2
				Teyze	0,7	0,6	1,0
				Hala	0,9	0,8	1,2
	Aynı Semtte						
	2006			2011			
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır	
Anne/baba	13,3	8,7	22,3	Anne	14,3	9,8	29,1
				Baba	14,1	10,1	28,3
Kardeş/ler	16,8	11,0	27,0	Abla/ kız kardeş	16,7	11,6	30,0
				Abi/erkek kardeş	17,5	10,9	34,7
Çocuk/lar	4,1	2,8	6,3	Kız çocuk	5,5	4,0	8,6
				Erkek çocuk	3,8	2,7	6,2
Kayınvalide/kayınpeder	16,9	10,5	28,9	Kayınvalide	16,4	10,4	34,3
				Kayınpeder	16,1	10,3	34,2
Büyükanne/büyükbaba	15,5	8,1	31,8	Anneanne	10,5	7,1	25,1
				Babaanne	11,5	7,9	29,7
				Dede	10,5	7,6	25,0
Amca/dayı/teyze/hala	15,9	7,6	31,5	Amca	16,2	10,1	35,8
				Dayı	12,9	8,0	27,8
				Teyze	11,9	8,1	23,8
				Hala	12,7	8,4	26,7

Tablo 31b. Bireylerin Aynı Yerleşmede ve Başka Yerleşmede Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

Aynı Yerleşmede							
	Türkiye	Kent	Kır		Türkiye	Kent	Kır
	2006				2011		
Anne/baba	31,1	32,5	28,4	Anne	19,7	20,4	17,6
				Baba	20,0	19,9	20,6
Kardeş/ler	41,5	44,8	35,9	Abla/ kız kardeş	26,4	28,0	22,4
				Abi/erkek kardeş	25,7	27,6	20,9
Çocuk/lar	10,8	10,4	11,5	Kız çocuk	10,0	9,4	11,1
				Erkek çocuk	6,0	5,8	6,5
Kayınvalide/kayınpeder	41,9	44,2	37,4	Kayınvalide	25,9	25,7	26,5
				Kayınpeder	26,3	25,6	28,5
Büyükanne/büyükbaba	43,7	45,2	40,2	Anneanne	21,7	19,8	30,0
				Babaanne	20,2	19,8	22,5
				Dede	19,6	18,8	23,7
Amca/teyze/hala/dayı	52,2	54,8	47,4	Amca	25,3	25,2	25,7
				Dayı	26,2	25,2	29,1
				Teyze	25,6	24,6	28,9
				Hala	25,8	24,8	29,1
Başka Yerleşmede							
	Türkiye	Kent	Kır		Türkiye	Kent	Kır
	2006				2011		
Anne/baba	20,7	25,4	11,4	Anne	43,0	48,5	24,4
				Baba	46,1	51,2	27,7
Kardeş/ler	16,8	11,0	27,0	Abla/ kız kardeş	49,8	52,9	41,7
				Abi/erkek kardeş	46,8	50,8	36,3
Çocuk/lar	6,2	4,6	8,9	Kız çocuk	17,9	15,0	24,5
				Erkek çocuk	14,7	11,4	22,2
Kayınvalide/kayınpeder	26,6	33,4	13,8	Kayınvalide	46,4	52,5	28,5
				Kayınpeder	48,4	54,6	29,1
Büyükanne/büyükbaba	31,0	38,5	14,4	Anneanne	65,1	70,3	42,1
				Babaanne	62,9	67,5	39,4
				Dede	66,4	70,6	45,8
Amca/dayı/teyze/hala	30,7	36,3	20,0	Amca	56,2	62,6	35,5
				Dayı	60,2	66,1	41,8
				Teyze	61,5	66,4	45,7
				Hala	60,3	65,7	42,4

Aynı ve başka yerleşmelerde oturan akrabalar karşılaştırması, daha önce de belirtildiği gibi, beş yıl içinde çarpıcı değişiklikler göstermektedir. Bu dönem içinde hemen tüm akrabalarından biraz daha

uzaklaşmış, ama en çok da büyükanne-büyükbaba, amca, dayı, teyze, hala gibi görece uzak akrabalarından biraz daha uzaklaşmıştır.

Tablo 32a. Hane Tipine Göre Aynı Binada Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Çocuksuz çekirdek	Çocuklu çekirdek	Geniş	Tek kişilik	Tek ebeveynli	Diğer dağılmış	Akraba olmayan
2006							
Anne/baba	31,1	32,5	28,4	Anne	19,7	20,4	17,6
				Baba	20,0	19,9	20,6
Kardeş/ler	41,5	44,8	35,9	Abla/ kız kardeş	26,4	28,0	22,4
				Abi/erkek kardeş	25,7	27,6	20,9
Çocuk/lar	10,8	10,4	11,5	Kız çocuk	10,0	9,4	11,1
				Erkek çocuk	6,0	5,8	6,5
Kayınvalide/kayınpeder	41,9	44,2	37,4	Kayınvalide	25,9	25,7	26,5
				Kayınpeder	26,3	25,6	28,5
Büyükanne/büyükbaba	43,7	45,2	40,2	Anneanne	21,7	19,8	30,0
				Babaanne	20,2	19,8	22,5
				Dede	19,6	18,8	23,7
Amca/teyze/hala/dayı	52,2	54,8	47,4	Amca	25,3	25,2	25,7
				Dayı	26,2	25,2	29,1
				Teyze	25,6	24,6	28,9
				Hala	25,8	24,8	29,1
2011							
Anne/baba	20,7	25,4	11,4	Anne	43,0	48,5	24,4
				Baba	46,1	51,2	27,7
Kardeş/ler	16,8	11,0	27,0	Abla/ kız kardeş	49,8	52,9	41,7
				Abi/erkek kardeş	46,8	50,8	36,3
Çocuk/lar	6,2	4,6	8,9	Kız çocuk	17,9	15,0	24,5
				Erkek çocuk	14,7	11,4	22,2
Kayınvalide/kayınpeder	26,6	33,4	13,8	Kayınvalide	46,4	52,5	28,5
				Kayınpeder	48,4	54,6	29,1
Büyükanne/büyükbaba	31,0	38,5	14,4	Anneanne	65,1	70,3	42,1
				Babaanne	62,9	67,5	39,4
				Dede	66,4	70,6	45,8
Amca/dayı/teyze/hala	30,7	36,3	20,0	Amca	56,2	62,6	35,5
				Dayı	60,2	66,1	41,8
				Teyze	61,5	66,4	45,7
				Hala	60,3	65,7	42,4

Not: Bu tablodaki hane yapıları hane bazındaki bilgilerdir.

Hane tiplerini dikkate alarak akrabalarla mesafeye bakıldığında anlamlı sonuçlar çıkmaktadır. Çocuk-suz çekirdek aileler örnekte çocuklarını büyütmiş yaşlı çiftler ağırlıklı olduğu için her iki araştırmada da onlar arasında çocuklarıyla aynı binada oturanlar fazladır (Tablo 32a). Yine tek başına yaşayanlar arasında yaşlıların ağırlıklı bulunması nedeniyle benzer bir yakınlaşma vardır: 2006'da tek başına yaşayanların %12'si çocuklarıyla aynı binada oturduklarını belirtmişlerdir. 2011'de cinsiyetlendirilmiş

sorularda aynı binada oturanların genellikle erkek çocuklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Genç çocuk-suzlar, tek ebeveynli aileler ve yalnız yaşayanlar da en çok anne babalarıyla aynı binada oturduklarını belirtmişlerdir.

Anne-baba-çocuk ve tabii bunlara ek olarak kayın-valide-kayınpeder, en yakın çevre olarak diğer akrabalarından net biçimde ayrılmaktadır. Aynı binada oturma, bu yakın çevre içinde daha yaygındır.

Tablo 32b. Hane Tipine Göre Aynı Semtte Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Çocuksuz çekirdek	Çocuklu çekirdek	Geniş	Tek kişilik	Tek ebeveynli	Diğer dağılımı	Akraba olmayan
2006							
Anne/baba	19,4	14,0	11,6	9,5	5,3	5,0	0,0
Kardeş/ler	21,9	15,5	19,4	15,8	10,5	11,0	0,0
Çocuk/lar	16,6	1,6	3,0	18,3	4,9	4,1	0,0
Kayınvalide/kayınpeder	18,7	17,5	14,0	22,2	18,7	9,5	0,0
Büyükanne/büyükbaba	12,7	15,8	15,8	11,9	23,0	5,5	0,0
Amca/teyze/hala/dayı	15,2	14,2	22,6	8,4	15,0	15,3	0,0
2011							
Anne	18,9	16,7	8,9	4,5	8,1	2,1	0,0
Baba	18,5	15,5	10,5	3,3	9,5	6,6	0,0
Kız çocuk	14,3	1,8	7,9	20,8	3,9	6,0	0,0
Erkek çocuk	12,2	1,4	2,3	18,0	2,7	12,0	0,0
Kız kardeş	19,1	16,7	18,4	13,9	11,9	9,1	0,0
Erkek kardeş	20,1	17,1	20,8	12,6	12,0	10,8	0,0
Amca	15,6	15,6	23,8	6,7	15,4	10,3	0,0
Dayı	13,5	12,4	17,9	3,6	9,6	10,3	0,0
Teyze	12,0	11,7	15,6	3,9	9,3	11,9	0,0
Hala	13,1	12,0	18,4	4,5	11,6	10,5	0,0
Kayınvalide	18,1	17,0	13,8	6,9	11,7	13,7	0,0
Kayınpeder	14,7	17,0	13,9	4,6	8,1	13,4	0,0
Anneanne	6,9	12,4	11,2	1,9	4,9	9,3	0,0
Babaanne	11,0	12,9	14,1	1,2	22,8	0,0	0,0
Dede	11,8	12,2	10,5	0,6	17,7	1,0	0,0

Not: Bu tablodaki hane yapıları, hane bazındaki bilgilerdir.

Her iki araştırmada da torunlar, yeğenler ve kuzenlerle ilgili sorular yoktur. Bu, kanımca büyük eksiklik. Zira küçük yaşta torunlarla, hatta yeğenlerle daha yoğun ilişkilerin olduğunu saptamak bu nedenle mümkün olmamaktadır.

Aynı semtte oturan akrabalar yaygındır (Tablo 32b). Burada dikkat çeken bulgu, akrabalık ilişki-

lerinin özellikle tek ebeveynli ya da başka dağılmış aile tiplerinde daha fazla gözleniyor olmasıdır. Örneğin, büyükanne ve büyükbabalarla aynı semtte oturanlar arasında tek ebeveynli aileler yüksektir. Amcalar ve teyzelerle aynı semtte oturmak, hatta aynı yerleşmede oturmak (Tablo 32c) bu tip hanelerde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 32c. Hane Tipine Göre Aynı Yerleşmede Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Çocuksuz çekirdek	Çocuklu çekirdek	Geniş	Tek kişilik	Tek ebeveynli	Diğer dağılmış	Akraba olmayan
2006							
Anne/baba	44,6	33,3	22,8	35,4	18,3	12,8	10,9
Kardeş/ler	48,5	42,1	37,3	50,8	33,9	31,0	14,8
Çocuk/lar	40,6	5,3	6,8	47,0	9,4	15,5	73,1
Kayınvalide/kayınpeder	47,1	45,1	29,0	46,0	43,8	34,6	0,0
Büyükanne/büyükbaba	42,8	47,1	34,8	31,7	49,8	29,6	4,8
Amca/teyze/hala/dayı	51,8	53,2	49,6	51,0	55,6	55,2	7,6
2011							
Anne	26,0	22,2	12,1	14,6	17,3	5,1	8,1
Baba	21,4	22,2	13,8	12,8	18,5	12,2	6,2
Kız çocuk	28,5	4,9	9,9	27,5	4,8	7,6	18,8
Erkek çocuk	21,9	2,3	3,1	22,9	4,8	12,5	21,6
Kız kardeş	29,0	26,9	25,6	22,7	22,6	24,5	9,0
Erkek kardeş	27,9	26,9	21,9	22,3	23,8	28,1	8,3
Amca	25,3	26,8	24,6	16,9	23,1	19,6	5,5
Dayı	29,6	26,5	26,0	16,1	29,1	22,7	9,1
Teyze	29,4	25,6	27,1	17,6	23,4	23,4	8,1
Hala	24,8	26,3	29,7	14,4	21,6	23,0	8,1
Kayınvalide	27,6	27,3	20,2	28,7	16,8	25,4	0,0
Kayınpeder	28,8	27,0	22,4	6,5	14,4	33,2	0,0
Anneanne	22,9	23,4	22,2	3,9	23,9	19,1	5,9
Babaanne	18,9	23,1	16,8	11,4	21,1	12,2	6,4
Dede	21,4	22,7	16,5	4,3	28,6	10,9	2,4

Not: Bu tablodaki hane yapıları, hane bazındaki bilgilerdir.

Tablo 32d. Hane Tipine Göre Başka Yerleşmede Oturan Akraba Türleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Çocuksuz çekirdek	Çocuklu çekirdek	Geniş	Tek kişilik	Tek ebeveynli	Diğer dağılmış	Akraba olmayan
2006							
Anne/baba	27,8	22,1	13,2	46,3	7,7	17,4	89,1
Kardeş/ler	26,1	21,4	17,9	30,1	17,2	19,1	85,2
Çocuk/lar	27,4	2,7	3,6	20,6	3,7	8,7	26,9
Kayınvalide/kayınpeder	27,9	30,0	14,7	30,1	33,1	25,3	100,0
Büyükanne/büyükbaba	39,6	32,1	21,9	51,8	24,2	30,9	95,2
Amca/teyze/hala/dayı	32,3	31,5	26,1	39,7	28,5	27,4	92,4
2011							
Anne	47,1	44,5	28,7	75,9	33,8	29,0	91,9
Baba	51,9	43,8	35,3	79,1	50,1	68,6	93,8
Kız çocuk	52,3	8,9	15,2	46,0	13,3	28,9	81,2
Erkek çocuk	53,2	6,6	7,4	44,2	12,3	23,1	78,4
Kız kardeş	50,0	49,8	46,4	60,1	49,8	41,9	90,6
Erkek kardeş	48,4	46,6	42,3	61,1	47,7	34,7	91,7
Amca	58,4	55,4	48,2	74,8	60,4	65,0	94,5
Dayı	56,8	60,2	54,5	79,3	61,2	66,5	90,9
Teyze	57,4	61,8	55,6	77,1	65,8	63,7	91,9
Hala	61,7	60,6	49,8	79,7	65,9	63,3	91,9
Kayınvalide	49,6	48,6	34,9	61,6	67,0	33,9	100,0
Kayınpeder	52,6	48,7	41,0	84,5	74,4	50,3	100,0
Anneanne	69,5	61,1	61,9	91,1	70,6	70,0	94,1
Babaanne	69,5	59,6	52,2	83,9	54,8	72,9	93,6
Dede	66,0	62,1	62,2	93,2	52,2	81,6	97,6

Not: Bu tablodaki hane yapıları, hane bazındaki bilgilerdir.

2.4.7. Yüz Yüze Görüşme Sıklığı

TAYA 2006 ve 2011'de, Kağıtçıbaşı'nın modelini tam olarak test edebilecek sorular olmasa da aile ve akrabalık ilişkilerinin yoğun olarak sürdüğü yönünde güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Aile ve akrabalarıyla görüşmeyen bireylerin oranı, hangi akrabalık türü sorulursa sorulsun, %10'u geçmemektedir.

TAYA 2006 ve 2011'deki soruların farklılıklarından dolayı tam bir karşılaştırma yapılamazsa da her iki araştırmada da sık ve seyrek görüşülen akraba sıralaması değişmemektedir. Bireyler öncelikle

çocuklarıyla sık ilişki içindeler. Sonraki sıralama ise aşağıdaki gibidir.

En sık görüşülenler sıralaması:

1. Çocuklar
2. Anne baba
3. Kardeşler
4. Kayınvalide ve kayınpeder
5. Büyükanne ve babalar
6. Amca, dayı, teyze, hala

Bulgular, anne-baba-çocuk üçgeninin çok sağlam bir ilişki ağı olduğu gibi kardeşlerin de ihmal edilme-

yecek bir önemde olduğunu göstermektedir. Her iki araştırmada da kır-kent farklılaşmasında, beklendiği gibi, kırsal kesimde akrabalarla yüz yüze görüşme sıklığı daha fazladır. Bunun tek istisnası kentsel kesimde çocuklarla ilişkilerin çok daha yoğun olmasıdır (Tablo 33a ve 33b). 2006 ve 2011’de de benzer bir eğilimin olması kentsel kesimde bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisine yoğunlaşması olarak yorumlanabilir mi? 2011’de çocuklarla sık görüşme 45 yaşlarına kadar çok yoğun olmakla birlikte bu yaşlardan sonra, yani insanların çocuklarına daha çok ihtiyaç duyacağı zamanlarda hızla azalmaktadır. Zaten yaş ilerledikçe tüm akrabalarla görüşme sıklığı azalmaktadır.

2.4.8. Komşularla Görüşme

Komşularla görüşme yalnızca 2006 araştırmasında sorulmuştur. Buradaki sonuçlar ilginçtir. Bireyler komşularıyla akrabalarıyla olduğundan daha sık görüştiklerini belirtmiştir (Tablo 33a). Yine akrabalarla görüşmenin aksine, bu ilişkiler yaş ilerledikçe sistematik biçimde azalmamaktadır. Hatta denilebilir ki en yaşlı gruplarda komşularla görüşme tek ve en önemli ilişki biçimi haline gelmektedir.

Yüz yüze görüşme sıklığı, ilişkinin niteliği hakkında tam bir fikir vermez. Dolayısıyla, komşularla görüşmenin kimler için önemli bir destek mekanizması olduğu, yalnızca bu sorulara bakarak anlaşılamaz.

Tablo 33a. Yerleşim Yeri ve Yaşa Göre Yakınlarla Görüşme Sıklığı, TAYA 2006 (%)

		Türkiye		Kent				Kır			
				18-24	25-44	45-64	65+	18-24	25-44	45-64	65+
Anne/baba	Hiç	2,0	1,9	1,8	2,3	13,2	1,5	1,3	2,8	23,4	
	Seyrek	48,3	54,6	52,0	56,1	46,3	39,4	39,5	34,5	25,9	
	Sık	49,8	43,5	46,2	41,6	40,4	59,0	59,1	62,7	50,7	
Kardeş/ler	Hiç	1,9	1,2	1,3	2,2	5,1	1,0	1,3	2,4	4,9	
	Seyrek	51,9	50,1	51,6	61,1	66,6	44,3	45,3	46,0	50,2	
	Sık	46,1	48,7	47,1	36,7	28,3	54,7	53,3	51,6	44,9	
Çocuk/lar	Hiç	1,1	0,0	1,7	0,5	1,2	27,6	1,3	1,2	0,6	
	Seyrek	32,0	13,8	18,8	28,2	25,0	14,0	16,8	40,7	46,1	
	Sık	66,9	86,2	79,5	71,3	73,7	58,5	82,0	58,0	53,2	
Kayınvalide/kayınpeder	Hiç	3,6	2,3	2,9	4,4	19,6	5,8	3,3	4,4	20,1	
	Seyrek	51,9	42,9	57,2	62,6	60,0	29,9	41,0	39,1	44,6	
	Sık	44,5	54,8	39,9	33,1	20,4	64,3	55,7	56,5	35,3	
Büyükanne/büyükbaba	Hiç	6,9	4,1	7,2	21,5	21,9	3,6	8,1	23,8	37,1	
	Seyrek	61,4	64,5	72,2	62,9	60,8	39,7	49,3	36,2	27,9	
	Sık	31,7	31,4	20,7	15,6	17,3	56,6	42,6	39,9	35,0	
Amca/teyze/hala/dayı	Hiç	3,6	2,4	3,5	4,5	9,0	1,6	3,5	4,7	8,0	
	Seyrek	72,7	69,6	81,4	83,1	78,8	52,3	62,1	61,9	59,9	
	Sık	23,7	28,0	15,0	12,4	12,2	46,1	34,3	33,3	32,1	
Komşularla	Hiç	5,4	11,8	8,0	4,5	6,1	2,1	1,6	1,0	1,5	
	Seyrek	9,7	14,7	13,4	11,8	10,2	4,5	4,6	2,5	2,5	
	Sık	84,9	73,5	78,5	83,6	83,7	93,4	93,8	96,5	95,9	

Tablo 33b. Yerleşim Yeri ve Yaşa Göre Yakınlarla Görüşme Sıklığı, TAYA 2011 (%)

		Türkiye	Kent				Kır			
			18-24	25-44	45-64	65+	18-24	25-44	45-64	65+
Anne	Hiç	0,9	0,4	1,0	1,1	1,3	1,4	0,9	1,7	0,0
	Seyrek	36,0	20,2	43,1	46,6	49,9	16,2	34,4	29,8	46,4
	Sık	63,0	79,4	55,9	52,3	48,8	82,4	64,7	68,5	53,6
Baba	Hiç	1,8	1,9	1,6	1,9	4,1	1,2	1,7	4,6	0,0
	Seyrek	38,1	23,5	45,9	53,9	43,6	19,7	35,0	30,6	81,3
	Sık	60,1	74,6	52,6	44,2	52,3	79,1	63,3	64,7	18,7
Kızı	Hiç	0,6	0,5	0,4	0,5	1,2	0,2	0,4	0,3	1,8
	Seyrek	17,4	2,5	3,9	19,9	29,8	0,6	5,8	35,0	48,8
	Sık	82,0	97,1	95,7	79,6	69,0	99,2	93,9	64,7	49,4
Oğlu	Hiç	0,6	0,4	0,6	0,4	1,6	0,0	0,1	0,2	1,7
	Seyrek	15,0	2,8	4,9	16,4	25,6	0,9	4,1	29,6	41,6
	Sık	84,4	96,8	94,5	83,2	72,8	99,1	95,9	70,3	56,7
Kız kardeş	Hiç	1,8	0,4	1,2	2,6	4,5	0,5	1,4	2,5	4,0
	Seyrek	54,5	30,0	55,9	63,9	65,8	29,0	55,0	60,3	61,4
	Sık	43,8	69,6	43,0	33,5	29,7	70,4	43,6	37,2	34,6
Erkek kardeş	Hiç	2,4	1,0	2,1	3,4	5,7	0,9	1,4	2,4	4,6
	Seyrek	53,5	27,9	54,7	64,6	69,6	31,2	54,9	56,8	56,7
	Sık	44,2	71,1	43,1	32,0	24,7	67,9	43,8	40,7	38,8
Amca	Hiç	7,4	6,7	8,2	8,0	8,7	7,7	5,6	6,5	1,6
	Seyrek	70,9	66,0	75,7	78,0	70,6	56,6	65,9	59,3	61,8
	Sık	21,7	27,3	16,1	14,0	20,7	35,7	28,5	34,2	36,6
Dayı	Hiç	6,5	4,7	6,9	9,0	11,5	7,5	4,2	6,8	2,3
	Seyrek	75,6	72,4	79,6	79,1	72,7	65,7	71,8	65,7	66,6
	Sık	17,9	22,9	13,4	11,8	15,8	26,8	24,0	27,5	31,2
Teyze	Hiç	5,3	4,0	5,3	7,0	7,4	6,5	4,9	5,9	3,3
	Seyrek	77,0	73,0	80,0	81,5	80,0	66,5	74,1	71,1	79,4
	Sık	17,6	23,1	14,7	11,6	12,6	27,0	21,0	23,1	17,3
Hala	Hiç	6,8	6,7	7,5	7,5	12,7	7,0	4,6	4,2	8,0
	Seyrek	76,9	72,7	79,9	82,2	71,8	64,7	74,9	71,0	79,7
	Sık	16,3	20,6	12,6	10,3	15,5	28,2	20,5	24,8	12,4
Kayınvalide	Hiç	2,5	2,8	2,3	2,2	1,1	3,9	2,7	3,4	0,0
	Seyrek	56,4	42,3	59,9	64,6	69,2	29,6	48,5	48,0	58,2
	Sık	41,1	54,9	37,8	33,1	29,7	66,5	48,8	48,5	41,8
Kayınpeder	Hiç	2,8	3,1	2,7	3,4	0,0	3,5	2,3	3,1	0,0
	Seyrek	57,3	43,6	61,3	66,3	74,7	25,8	49,2	49,5	87,9
	Sık	40,0	53,4	36,0	30,3	25,3	70,6	48,5	47,4	12,1
Anneanne	Hiç	4,0	3,3	4,1	12,1	0,0	8,2	1,5	2,9	0,0
	Seyrek	72,4	69,1	79,6	60,3	0,0	55,0	72,3	67,4	0,0
	Sık	23,6	27,7	16,3	27,6	0,0	36,8	26,2	29,6	0,0
Babaanne	Hiç	6,0	5,6	6,4	16,3	0,0	6,5	3,3	6,1	0,0
	Seyrek	65,3	63,1	74,2	60,3	0,0	44,4	58,9	83,4	0,0
	Sık	28,7	31,3	19,4	23,4	0,0	49,1	37,8	10,5	0,0
Dede	Hiç	5,4	4,3	6,4	20,0	0,0	5,8	3,0	11,9	0,0
	Seyrek	69,7	67,8	78,6	65,8	0,0	45,4	67,4	88,1	0,0
	Sık	24,9	27,9	15,0	14,2	0,0	48,8	29,7	0,0	0,0

2.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Bu rapora akrabalık ilişkilerinin yasal dayanakları tanımlanarak başlandı. Burada iki önemli hususa dikkat çekildi. İlki, akrabalık ilişkilerinin yasal düzenlemelerle değişebileceği ve tarih içinde değiştiği gerçeği. İkincisi ise, toplumsal değerlerin yasalarla uyumadığında toplumda akrabalık ilişkileri tanımlamalarında çeşitliliğin gözlenebileceğidir. Aile ve akrabalığa ilişkin sosyal politika yapıcılarının, bu olgulara dikkat ederek yalnızca yasal-zorlayıcı hükümlerle toplumdaki akrabalık ilişkilerine doğrudan müdahalenin etkisinin kısıtlı olacağını bilmeleri önemlidir. Toplumsal değerleri pekiştirmek ya da değiştirmek için teşvik politikalarının rolü ihmal edilmemelidir.

Akrabalık ve komşuluğu birlikte ele alan kültürel değerler, göçlerle tam olarak çözülmüş olmasa bile zayıflamış, komşuluğun bir dayanışma mekanizması görevi kısıtlı gruplar ve hemşerilikle pekişmiş yerleşimlerde gözlenebilir olmuştur. Komşuluk ilişkilerinin işlevleri 2006 ve 2011'de yapılan ulusal araştırmalarda tam olarak saptanamamıştır.

Akrabalarla ilişkiler açısından TAYA 2006 ve 2011'in karşılaştırmasına dayanan bu çalışma genel olarak Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin önemli olduğunu göstermektedir.

Akrabalık ilişkilerini çekirdek ailenin dışında kalan üyeler olarak tanımladığımızda, çocuklar evden ayrıldıklarında, ister evlenip kendi ailelerini kursunlar, ister tek başlarına oturmaya başlasınlar, aileleriyle akrabalık ilişkisine girmeye başlarlar. Anne-baba-çocuk arasında önce aile üyesi olarak, sonra değişen biçimlerde akrabalık ilişkisi olarak süren ilişki biçimi çok önemsenmektedir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de akrabalık ilişkisi denilince çoğunlukla çocuklar büyüyüp evden ayrıldıktan sonra anne babalarıyla olan ilişkileri akla gelmektedir. Hemen herkesin evlenip çocuk sahibi olduğu toplumda, sanki bu ilişkilerin önüne geçecek başka bir akrabalık ilişkisi yok gibidir.

2006'da yaşlı nüfusun (65+ yaştakiler) %92'sinin çocukları vardı. 2011'de bu oran kızı olanlar için

%87, oğlu olanlar için %91'dir (Tablo 19). Lise ve daha üstü öğrenim görmüş olanlarda çocuk sahipliği hızla düşmektedir. Hatta 2006-2011 yılları arasında düşme eğilimi devam etmiştir. Bu bulgu, doğurganlık farklılaşması bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Öte yandan, eğitim düzeyi bireylerin akraba zengini olmalarını artıran bir faktördür. Bu araştırmada cevaplayıcılar 18 yaş ve üstü olduğu için çocukların akraba zenginliği ölçülemedi. Keza, büyüklerin torun ve yeğenleri, kuzenleriyle ilişkileri de araştırma kapsamı dışında kalmaktadır. Akraba ilişkilerinin yoğunlukla çocuklara yöneldiği düşünüldüğünde, bu ciddi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada akraba zenginliği, farklı türden akrabalara sahip olmak olarak tanımlanmıştır. Akraba zenginliği, evlilik oranları, evlilik yaşı, doğurganlık, ölümlülük, boşanma ve ayrılmalar gibi demografik faktörlerle belirlenmektedir. Demografik geçiş sürecinde hem dikey hem yatay akrabalara sahip olanlar artmaktadır. Türkiye, demografik geçişin son aşamalarına gelmiş bir toplum olarak akraba zenginliğinin son demelerini yaşamaktadır.

Araştırma bulguları da bu gerçeği göstermektedir. Evli nüfusun çoğunlukta olduğu 25 yaş üstündeki yetişkinler, özellikle 25-44 yaş arasındakiler, aile ve akraba sahipliği açısından en şanslı gruptur. Yaş ilerledikçe akraba sahipliği de doğal olarak azalmaktadır.

İki dönem arasında çekirdek ailenin oranı değişmiş ve istikrarlı bir şekilde Türkiye'nin normlaşmış hane tipi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Buna karşılık geniş aile halinde yaşamak oransal olarak azalırken, diğer hane biçimlerinde hafif artışlar gözlenmiştir. Bu bulgular, geniş aile halinde yaşamının çözüldüğünü göstermektedir.

Bu araştırmada ilk defa, geniş aile içinde yaşayan ve 18 yaşından büyük akrabaların sayısı hesaplanmıştır. İster çekirdek, ister geniş aileli hanelerde olsun, çekirdek ailenin bir üyesi olarak yaşayanlar, hanelerde, geniş ailedeki bir akraba olarak kalanlar ve diğerleri olarak değerlendirildiğinde daha da önemli bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Her iki araştırmada da bireylerin %87 gibi çok büyük bir kısmı, hane reisinin çekirdek ailesinin “aile üyesi”dir. Hanedeki akrabalar ise çok düşük bir orandadır ve 2006’dan 2011’e azalma eğilimi içindedir. 2011’de hanedeki 18 yaş ve üstü akrabaların oranı %6’ya kadar gerilemiştir. Yalnız yaşayanlarda ise aynı dönem içinde benzer bir artış gözlenmiştir. Evdeki akrabaların özellikleri ile yalnız yaşayanların özellikleri de birbirine benzemektedir. Çoğunlukla yaşlı kadın ve daha az oranda bekâr genç erkekten oluşmaktadır. Bu bulguları, yalnız yaşamanın bir yaşam biçimi olarak benimsenmeye başladığına ilişkin ipuçları olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bunu akrabalık ilişkilerinin çözülmesi olarak okumak doğru değildir. Yeni ve belki de daha mutlu akrabalık ilişkileri ve dayanışma mekanizmaları bu biçimde oluşabilir. Zira yalnız yaşayanlarda bir artış olmakla birlikte bu bireylerin bir kısmı akrabalarıyla aynı binada kalmaktadır.

Böyle bakıldığında, özellikle kentsel kesimde geniş ailenin aslında birden çok daireye bölünmüş olarak yaşadığı da düşünülebilir. Hatta aynı semtte oturanlar da azımsanmayacak orandadır. Bireylerin %27si her iki dönemde de aynı semtte oturan bir akrabası olduğunu belirtmiştir. Tabii bu oran kırsal kesimde çok daha yüksektir.

Aynı binada oturan akrabaların çoğunluğu anne baba ya da kayınvalide-kayınpederdir. Bu, daha önceki bulgularla uyum halindedir. Türkiye’de güçlü bir anne-baba-çocuk ilişkisi vardır. Bu ilişki çocuklar evden ayrıldıktan sonra bile yakın mesafelerde oturarak sürdürülmektedir. Öte yandan, aile büyükleri ve teyze, amca vb. gibi, daha uzaklarda, hatta başka yerleşmelerde oturan akrabalarla ilişkiler güçlü değildir.

Yüz yüze ilişki sıklığı soruları da yine benzer doğrultuda sonuçlara işaret etmekte ve sıklıkla görüşülenler anne-baba-çocuk (ve tabii kayınvalide/kayınpeder) üçgeninde en yüksek düzeylere ulaşmaktadır. 2011’de komşularla görüşme sıklığı sorulmamıştır. 2006’da ise komşularla sık görüşüldüğü hatta yaş ilerledikçe bu ilişkilerin akrabalarda olduğu gibi azalmadığı da gözlenmiştir. Türkiye Aile Yapısı

araştırmalarından komşuluk ilişkileri anlamlı biçimde analiz edilememektedir.

Politika önerilerini bu konudan başlayarak özetlersek, komşuluk ilişkilerini özel bir araştırma ile derinlemesine anlamaya çalışmak önemlidir. Özellikle yalnız yaşayanların, dezavantajlı grupların yaşamlarını kolaylaştırıcı dayanışma biçimleri yeteri kadar incelenmemiştir. Dolayısıyla, hem komşuluk hem de diğer dostlukların, sosyal ilişkilerin (din, etnik, coğrafi, mesleki vb. gibi), özellikle dezavantajlı konumda olan bireyler açısından incelenmesini öneriyorum.

Aile ve akrabalık ilişkilerine ilişkin politikaların sistemli biçimde yürütülebilmesi için bu araştırmalarda da ortaya çıkan ihtiyaç sahiplerini belli kategorilere ayırarak, bunların ihtiyaçlarına göre hizmetlerin oluşturulması gerekmektedir.

Örneğin, Türkiye’de yalnız yaşayanlar zaman zaman artmış, sonra azalmıştı. Günümüzde yeniden artış eğilimine girmesi ve beş yıl içinde nerdeyse iki kat artmış olması önemli bir değişimdir. Bunu dikkate alarak yalnız yaşayan yaşlılar öncelikle hizmet götürülmesi gerekli bir gruptur. Özellikle yakın akrabaları ile yaşama mesafesi uzak olanlardan başlayarak, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde bu vatandaşlara sağlık, kişisel bakım ve geçimleri için ademi merkezîyetçi programlar hazırlanmalıdır. Yalnız yaşayan yaşlılar için uygun konutlar tasarlanmalıdır.

Yalnız yaşayan yaşlılar kadar hizmete muhtaç ikinci bir grup “eksik aileler”deki çocuk ve yaşlı bakımı ile de meşgul olan kadınlardır. Kimi yöneticiler, tek ebeveynli hanelerdeki annelere destek olmanın boşanmaları artırıcı etkisini abartarak bu politikaya karşı çıkmaktadır. Başta çocuklar olmak üzere aile üyelerinin öncelikle ihtiyacı huzurlu ve düzenli bir yaşamdır. Karı koca geçimsizliğinin sürdüğü hanelerdeki bireylerin sağlıklı bir gelişme göstermeleri mümkün değildir. Aileyi bir arada tutmanın temel amacı, toplumsal düzeni sağlamak ve bireylerin sağlıklı ve huzurlu olmalarını devletin sorumluluğu olarak görme ilkesidir. Toplumun bu gruptaki ka-

dınlardan beklediği sorumluluklar çoktur ve onlara destek olmak devletin önemli bir görevidir. Bu aileleri rahatlatmanın bir yolu kreş ve çok yaşlı/hastalar için gündüz bakımevleri (ya da bireysel hizmetler) düzenlenmektir. Tekrarlamakta yarar var, araştırma bulguları anne-baba-çocuk ilişkilerinden destek göremeyenlerin yatay akrabalarından da fazla bir destek alamadıklarını göstermektedir.

Erkeğin üstünlüğünü doğallaştıran ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunları en aza indirmek için yeni Medeni Kanun'da bu soruna yönelik eşitlikçi maddelerin hemen her politika ve uygulamada desteklenmesi gerekmektedir.

Araştırma bulguları dolaylı olarak kadınların, özellikle orta yaştaki kadınların yaşlı nüfusun artmasıyla sorumluluklarının da artacağını göstermektedir. Sosyal politikaların, özellikle orta yaş kadınların (45+) bu eşitsiz ve ağır yüklerini hafifletecek tedbirlere yönelmesi önemlidir. Önlem alınmadığında, önümüzdeki yıllarda bu grupta yer alan kadınlar arasında ciddi sağlık sorunları ortaya çıkabilecek ve devlet bütçesini başka bir açıdan zorlayacak gibi görünmektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar öncelikle ele alınmadan aile ve akrabaların yaşlıların bakım sorunlarıyla ilgili katkılarını artırmak adil ve mümkün görünmektedir. Zira aile ve akrabalar olarak tanımlanan grupta, bizzat bakım işlerini yürütenler hemen her yerde yalnızca kadın üyelerdir.

Var olan toplumsal ayırıcılığı ortadan kaldırmak üzere devletin, bakım hizmetlerinde erkeklerin de sorumluluk alması yönünde acil önlemler geliştirmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede geliştirilip programlanacak erkeklerle hizmet eğitimi, kışla, sendika, okul, işyeri, cami, cem evleri ve diğer azınlık dini kurumlarında zorunlu olarak uygulanmalıdır. Ayrıca, erkeklerin yalnızca parayla katkıda bulunması değil, bakım hizmetlerinde bizzat bulunarak sorumluluk alması yasalarla da teşvik edilmelidir.

Onuncu Beş Yıllık Planı'nın 45. maddesinde, ülke gelişmişlik seviyesinin ancak kadının güçlenmesiyle artırılacağı öngörülmüştür. Kadın istihdam ve işgücüne katılım hedefleri planda açık bir şekilde yer almıştır¹³. Kadın istihdamını teşvik etmek hem kadınların güçlenmesi bakımından, hem de erkeklerin yaşlı sorumluluklarını alabilmelerinin bir başka yolu olarak önemlidir. Böylece aile ve akrabalık ilişkilerinde daha eşitlikçi bir işbölümüne gidebilmek ve muhtaç üyelerle daha fazla dayanışma içinde olmak mümkün olabilecektir.

Bugün muhtaç ailelerde yaşlılara bakım için kadınlara nakdi yardım yapılmaktadır. Bu bir bakıma olumlu bir destek olmakla birlikte kalıcı bir çözüm değildir. Ayrıca, bakım yardımı alan kadınların istihdam edilmiş gibi gösterilmesi, kadın işgücünü hatalı biçimde yükseltmektedir. Zira yaşlı bakımı yapan ev kadını statüsündeki milyonlarca kadın nakdi yardım almadığından, aktif olmayan nüfus olarak değerlendirilmektedir. "Bakım yardımı" vermek, istihdamı teşvik değildir. Hatta bakım hizmetlerinin kadınlar tarafından yürütülmesini pekiştirici ve kadınların kendilerini geliştirmek ve kamusal alana çıkmak için verdikleri mücadeleye ters düşen bir politika anlayışıdır. Bu tür bir sosyal politika kısa vadede çözüm getirirse bile uzun vadede yeni sorunların ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirecektir.

13 TC Resmi Gazete, 2013:5

3.Bölüm

TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS VE
YAŞLILIK DÖNEMİYLE İLGİLİ
YAŞAM TERCİHLERİ

Doç. Dr. Mehmet Ali Eryurt

Giriş

Veri Kaynağı ve Yöntem

Literatür

Analiz

Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

3. 1. Giriş

Dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus giderek artıyor. Bu durum bir açıdan insanlığın başarı öyküsü olarak yorumlanabilir. Yaşlı nüfusun, toplam nüfus içindeki payının geçmişe oranla çok daha yüksek olması, sosyoekonomik gelişmeler, kentleşmenin yaygınlaşması, sağlık alanında sağlanan iyileşmeler nedeniyledir çünkü. 1950 yılında dünyada 65 yaş üzerinde olan kişi sayısı 128 milyon iken (%5) bu sayı günümüzde yarım milyarı (%8) aşmıştır. Birleşmiş Milletler’in nüfus projeksiyonları yaşlı nüfusun payının 2050’de oransal olarak iki katına (%16), sayısal olarak ise üç katına (bir buçuk milyar) yükseleceğini, sonrasında da artmaya devam edeceğini göstermektedir (Birleşmiş Milletler, 2012). Çok yakın bir dönemde, insanlık tarihinde ilk defa 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı beş yaş altı nüfusun payını aşacaktır. Yaşlı nüfusun bu derece hızlı artması başka bir açıdan da, ekonomiye getireceği yük, sosyal güvenlik sisteminde yaratacağı zafiyetler gibi boyutlarıyla değerlendirilmektedir. Gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda çalışma yaşamına ilişkin mevcut düzenlemeler, sosyal güvenlik sisteminin yapısı ve sağlık sistemi yaşlanan nüfus için yetersiz kalacaktır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye’de %3 civarında olan yaşlı nüfus (65 ve üzeri yaştaki nüfus), günümüzde %8’e yükselmiştir (TÜİK, 2014). Nüfus projeksiyonlarına göre içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarında yaşlı nüfusun oranı %20’yi aşacaktır; yani her beş kişiden biri yaşlı olacaktır (Birleşmiş Milletler, 2012; TÜİK, 2013). Bu nedenle yaşlı nüfusun özelliklerinin bilinmesi, ihtiyaçlarının saptanması özel bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın temel olarak üç amacı bulunmaktadır: (1) Yaşlı nüfusun tarihsel gelişimini ortaya koymak, nüfus projeksiyonları yardımı ile yaşlı nüfusun geleceğine ilişkin öngörülerde bulunmak. (2) Yaşlı nüfusun profilini belirleyip, yaşlıların ihtiyaçlarını saptamak ve mağdur yaşlı grupları ortaya çıkarmak. (3) Henüz yaşlı olmayan, 18-60 yaş arasındaki bireylerin yaşlılık dönemiyle ilgili tercihlerini çok değişkenli analiz yöntemi ile analiz ederek yaşlı bakımı konusunda politikaların şekillendirilmesine katkıda bulunmak.

Gelişmiş ülkelerdeki yaşlı nüfusun profiline ve sorunlarına ilişkin çok sayıda çalışma bulunsa da bu çalışmalar gelişmekte olan ülkeler için sınırlıdır. Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Aytaç (1998), 1988 Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) verisini kullandığı çalışmasında her beş kişiden sadece birinin ailenin yaşlılarıyla birlikte yaşadığını, ancak yaşlılara yakın yerlerde yaşayan kişilerin oranına bakıldığında, her iki kişiden birinin yaşlılara yakın yerlerde oturduğunun görüldüğünü belirtmektedir. Aytaç bu durumu, Türkiye’de ailelerin bir yandan mahremiyetlerini korumaya çalışırken, diğer yandan sıkı aile bağlarını koruduklarını gösteren bir olgu olarak yorumlamaktadır. Ünalın (2000), 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerini kullandığı çalışmasında yaşlı nüfusun durumunu betimlemektedir. Ünalın’ın bulgularına göre yaşlılar çoğunlukla kadınlardan oluşmakta, daha çok kırsal yerleşim yerlerinde yaşamakta ve nüfusun geneline göre daha az eğitimlidirler. İçinde yaşlıların bulunduğu haneler, Türkiye’deki hanelerin geneli ile karşılaştırıldığında daha düşük gelire sahip hanelerden oluşmaktadır. Kalaycıoğlu ve diğerlerinin (2003) çalışmasında, Türkiye’de aile yapısının çekirdekleşme eğilimini devam ettirdiği, ancak çekirdek ailelerin yaşlılarla aynı binada, aynı sokakta veya aynı mahallede yaşamaya devam ederek, geleneksel aile yapısı içindeki ilişkileri devam ettirdiklerinin altı çizilmektedir. Terzioğlu ve diğerlerinin (2004) Ankara’da gerçekleştirdiği bir araştırmada, 1300 yaşlı ile görüşülmüş ve yaşlıların yaşam kalitesinin, yaşlının fiziksel sağlık durumu ve içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullarla doğrudan ilişkili olduğu, içinde yaşadığı aile ortamının ise yaşlıların refahına doğrudan etki etmediği bulunmuştur. Canpolat (2008), yayınlanmamış doktora tezinde, 1998 ve 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerini kullanarak yaşlıların içinde yaşadıkları hane halkı kompozisyonlarındaki değişimi ve bu değişimin gelecekte hangi yönde seyredeceğini, hane halkı kompozisyonunda ve nüfusun yaş yapısında meydana gelecek değişimin oluşturacağı ekonomik yükün ne olacağını demografik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Koç ve diğerleri (2010), 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerini kullanarak yaşlıların yaşam kalitesinin belirleyicilerini incelemiş, yaşlıların içinde yaşadığı aile yapısı

ile yaşlıların sahip olduğu çocuk sayısı ve çocukların yaşlıya olan mekânsal yakınlığı ile yaşlıların yaşam kalitesi arasında zayıf bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Yaşlıların yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu gibi kişisel özelliklerinin yaşam kalitesi üzerinde daha etkili faktörler olduğunu vurgulamışlardır.

Türkiye'de yaşlı nüfus oranının giderek artması nedeniyle yaşlılık konusu Kalkınma Planları'nda da giderek daha çok yer bulmaya başlamıştır. 2007-2013 dönemini kapsayan 9. Kalkınma Planı'nda (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006) ülkemizde yaşlı nüfusta gözlenen artış ve aile yapısının değişime uğraması gibi nedenlerin, yaşlı kesime götürülecek hizmetlerin önemini artırdığına işaret edilmiş, yaşlılara yönelik hizmet kapsamında evde bakım hizmetinin destekleneceği, kurumsal bakım konusunda ise huzurevlerinin sayısının ve kalitesinin artırılacağı belirtilmiştir. 2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planı'nda (Kalkınma Bakanlığı, 2013) yaşlılık konusu daha kapsamlı ele alınmıştır. Köylerdeki nüfus yoğunluğunun düşmesi nedeniyle yaşlı bireylerin, ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile bakım ve diğer sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla yerel düzeyde kamunun hizmet sunum kapasitesinin güçlendirilmesi ve yenilikçi modeller geliştirilmesi öngörülmüştür. Artan yaşlı nüfusun aktif bir hayat sürmesi için sağlıklı ve güvenli yaşam şartlarına erişiminin sağlanacağı, toplumda kuşaklar arası dayanışmanın güçlendirileceği belirtilmiştir.

3.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışmanın veri kaynağını temel olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması oluşturmaktadır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Bu bireylerin 2.213'ü 65 yaş üstüdür.

TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Bunlar arasından 2.455'i 65 yaş üstüdür. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukağıdı uygulanmıştır. Hanehalkı sorukağıdı hanehalkının temel özellikleri, çocuk ve yaşlı bakımı, ev işlerinin paylaşımı, ailede temel konulardaki karar alıcılar gibi konuları; birey sorukağıdı ise mülk sahipliği, çocuk sahipliği, aile içi ilişkiler, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, yaşlılık ve yaşam memnuniyeti gibi konuları kapsamaktadır. Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları'nın dışında, çalışmada özellikle yaşlı nüfusun tarihsel gelişiminin sunulduğu bölümde cumhuriyetin kurulduğu yıllardan bu yana gerçekleştirilen nüfus sayımları, ülke genelini temsil eden demografik araştırmalar, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verisi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun nüfus projeksiyonları da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Çalışmanın bulgular bölümünde önce betimsel analizlerin sonuçları sunulmakta ardından çok değişkenli analiz yapılmaktadır. Çok değişkenli analiz bölümünde ikili (binary) lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. İkili lojistik regresyon yöntemi, bağımlı değişkenin iki kategorili verilerden oluşması durumunda, bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi için iyi sonuç veren bir yöntemdir. Binary lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken olarak 18-60 yaşları arasındaki bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin tercih değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkende, yaşlılık dönemini huzurevinde geçirmek veya evde bakım hizmeti almak isteyenler (1) değerini, çocuklarının yanında kalmak isteyen veya diğer cevabını verenler (0) değerini almıştır. Analizde kullanılan bağımsız değişkenler ise yaşanan yerleşim yeri (kent/kırsal), yaşanan bölge (İBBS Düzey 1), cinsiyet, yaş grubu, medeni durum, öğrenim durumu ve sosyoekonomik statü değişkenleridir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde betimsel ve çok değişkenli analizlere altyapı oluşturması ba-

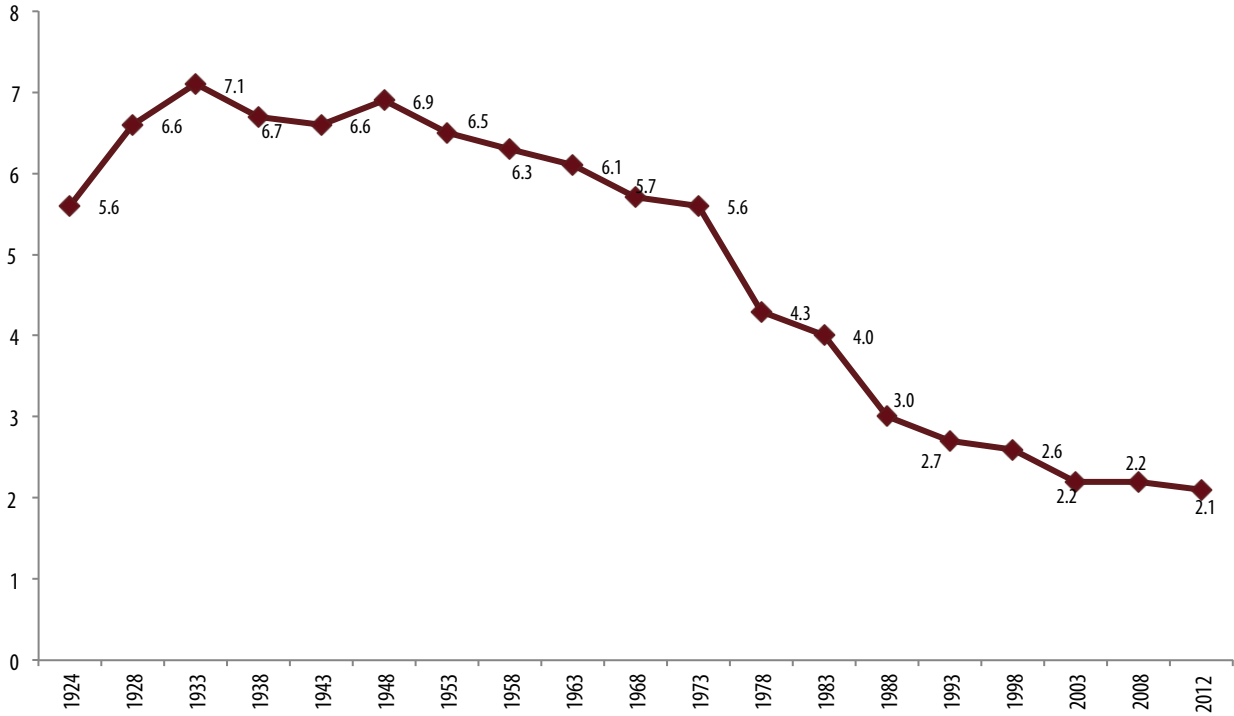
kımından, önce Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze yaşlı nüfusun gösterdiği değişim ve geleceğe yönelik beklentiler değerlendirilecek, ardından TAYA 2011 verisine ilişkin betimsel ve çok değişkenli analiz sonuçları paylaşılacaktır.

3.3. Literatür: Düünden Yarına Yaşlı Nüfus

Türkiye’de yaşanan demografik dönüşüm sürecinin geldiği aşamada önemli demografik olgulardan biri, nüfusun yaşlanmasıdır. Nüfusun yaşlanması olgusu, ortalama yaşam süresinin uzaması ve doğurganlığın azalması sonucunda nüfusun yaş yapısının değişerek, genç nüfusun payının azalması, yaşlı nüfusun payının ise artması demektir. Türkiye genelinde yaşanan demografik dönüşüm süreci, nüfusun yaş kompozisyonunu da tamamen değiştirmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, 1927 Nüfus Sayımı’na göre 13.6 milyon civarında olan ülke nüfusu, o

dönemde uygulanan pronatalist (doğurganlığı artırıcı) nüfus politikaları neticesinde sürekli artmış, genç nüfusun toplam nüfus içindeki payı hep yüksek oranlarda olmuştur. Anılan dönemde toplam doğurganlık hızı, diğer deyişle kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 6 civarındadır. Antinatalist (doğurganlığı azaltıcı) nüfus politikalarının uygulanmaya başladığı 1960’lı yıllarla birlikte doğurganlık seviyesi yavaş yavaş düşmeye başlamış; 1970’li yılların sonunda 5 çocuğa, 1980’li yılların sonunda ise 3 çocuğa inmiştir (Şekil 5). 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre toplam doğurganlık hızı hemen hemen yenilenme düzeyine kadar (2.16 çocuk) düşmüştür (HÜNEE, 2009). Türkiye İstatistik Kurumu’nun doğum istatistiklerine göre toplam doğurganlık hızı, 2012 yılı itibarıyla yenilenme düzeyinin de altına, 2.08 çocuğa gelmiştir (TÜİK, 2014b).

Şekil 5. Doğurganlık Düzeyinde Yaşanan Değişim, 1923-2012

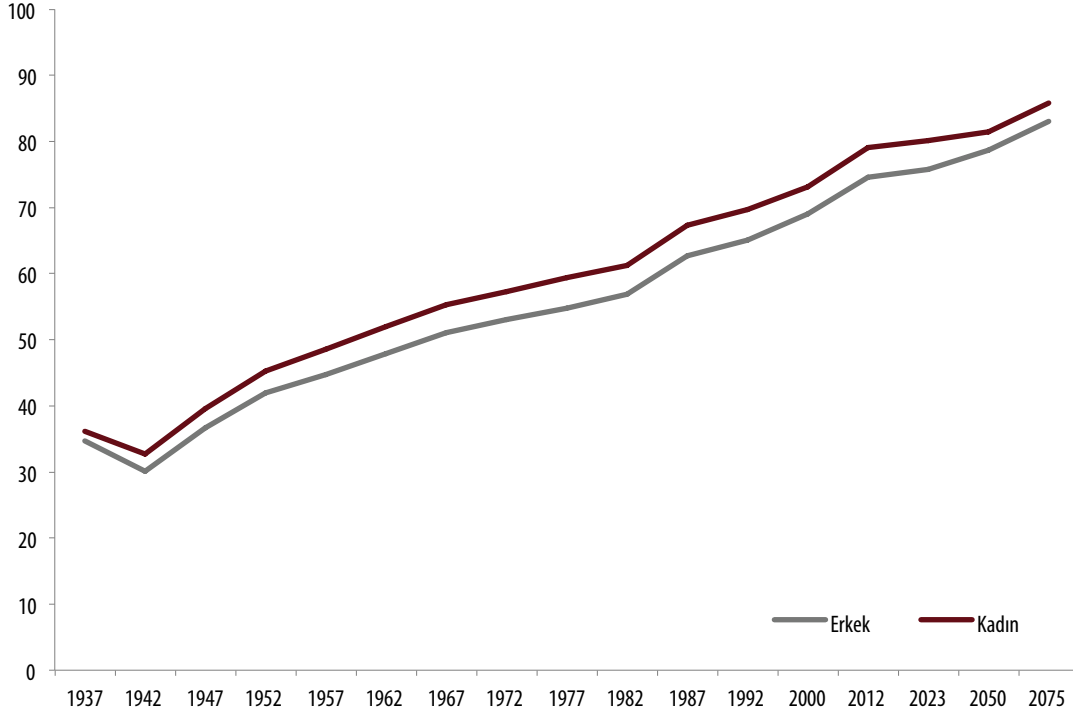

Kaynak: TÜİK, 1995; 2014b; Eryurt ve diğerleri, 2010

Doğurganlık düzeyindeki düşmeye paralel olarak sağlık ve yaşam koşullarının iyileşmesi neticesinde ortalama yaşam süreleri de sürekli artmıştır (Şekil 6). 1940'lı yıllarda erkek nüfus için 30 yıl ve kadın nüfus için 33 yıl olan doğuştan yaşam beklentisi, günümüze kadar yaklaşık 2.5 kat, diğer deyişle 45 yıl kadar artarak, 2012 yılında erkekler için doğuştan

yaşam beklentisi 74.6 yıla, kadınlar için ise 79.1 yıla kadar yükselmiştir. Nüfus projeksiyonlarına göre, bu artışın gelecekte de devam etmesi, 2023 yılında erkekler için 75.8 yıla, kadınlar için 80.2 yıla; 2050 yılında sırasıyla 78.7 ve 81.4 yıla; 2075 yılında ise 83.1 ve 85.8 yıla kadar çıkması öngörülmektedir (TÜİK, 2013; 2014b).

Şekil 6. Doğuştan Ortalama Yaşam Beklentisinde Yaşanan Değişim, 1935-2075

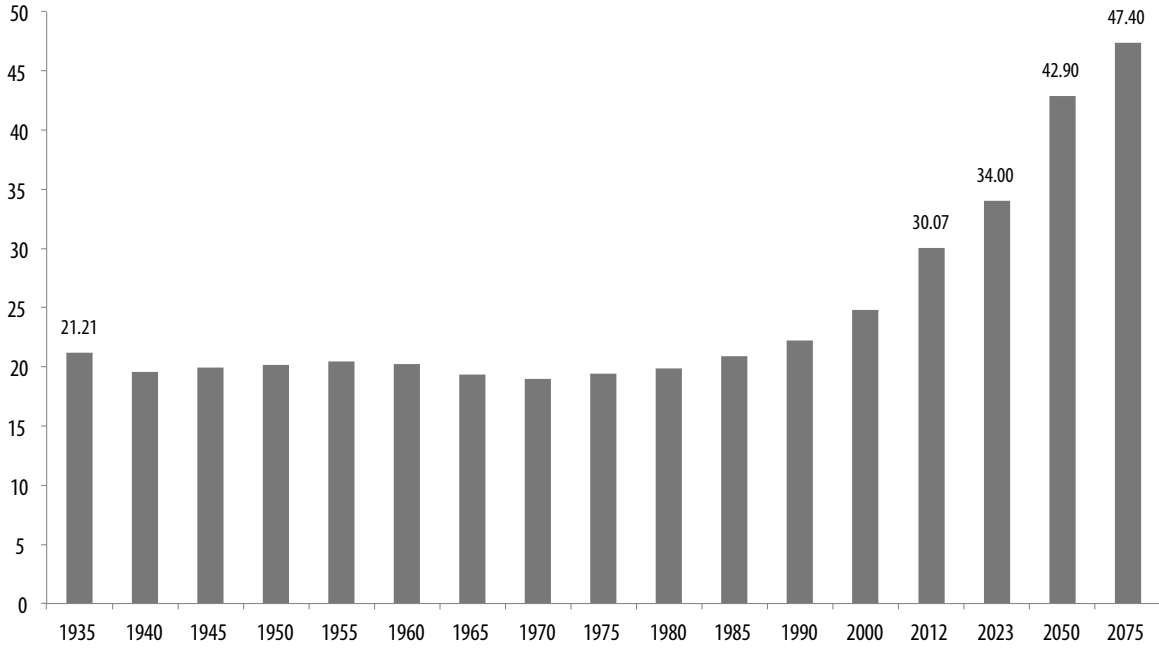

Kaynak: TÜİK, 1995; 2013; Koç ve diğerleri, 2010

Doğurganlık seviyesindeki düşüşe ve ortalama yaşam beklentisindeki artışa bağlı olarak sadece nüfus büyüklüğü değil, nüfusun yaş yapısı da değişim göstermiştir (Şekil 7). 1930'lu yıllarda 21.2 olan ortanca yaş uzun yıllar bu seviyede kalmış, nüfus, genç nüfus olma hüviyetini uzun yıllar korumuş ancak

özellikle 2000'li yıllarla birlikte artmaya başlamış, günümüzde 30.1 yaşa yükselmiştir. Önümüzde süreçte ortanca yaşın artmaya devam ederek 2023'te 34'e, 2050'de 42.9'a, 2075'te ise 47.4'e kadar yükselmesi beklenmektedir (TÜİK, 2013).

Şekil 7. Ortanca Yaşta Yaşanan Değişim, 1935-2075

Nüfusun yaş yapısında yaşanan değişim, nüfusun yaşlanması olgusu, geniş yaş gruplarının değişimine bakıldığında daha net görülmektedir. Tablo 34'de mutlak sayılar üzerinden, Şekil 8'de ise oranlar üzerinden bu değişim net bir şekilde görülmektedir. Genç nüfus olarak ifade edilen 0-14 yaş grubu nüfus ve çocuk nüfus olarak ifade edilen 0-4 yaş grubu nüfus 2000'li yıllara kadar hep artarken, artık sa-

yısal olarak azalmaya başlamıştır (Tablo 34, Şekil 8). 1980'li yılların başına kadar %40'lar civarında olan genç nüfusun payı, 2000 yılında %30 seviyesine düşmüş ancak bu tarihe kadar sayısal olarak genç nüfus artmaya devam etmiştir. Günümüzde hem genç nüfusun oranı %25 seviyesine düşmüştür hem de genç nüfus sayısal olarak da azalmaya başlamıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre 2023 yılında

Tablo 34. Yaşa Göre Nüfusun Değişimi, 1935-2075

	0-4	0-14	15-64	65+	85+	Toplam
1935	2.741.019	6.692.150	8.834.479	630.821		18.900.404
1940	2.644.803	7.511.256	9.679.152	630.542	47.956	17.820.950
1945	2.474.710	7.430.875	10.731.934	627.365	46.028	18.790.174
1950	3.094.276	8.028.741	12.226.905	691.542	50.145	20.947.188
1955	3.864.775	9.490.104	13.850.958	823.701	90.213	24.164.763
1960	4.263.511	11.447.589	15.326.796	980.435	63.306	27.754.820
1965	4.623.909	13.168.168	16.978.945	1.244.308	72.409	31.391.421
1970	5.256.424	14.881.829	19.157.262	1.566.085	107.946	35.605.176
1975	5.712.281	16.361.949	22.129.051	1.856.719	130.180	40.347.719
1980	5.983.020	17.499.430	25.116.359	2.121.168	107.892	44.736.957
1985	6.088.769	19.046.347	29.488.224	2.129.887	149.252	50.664.458
1990	5.959.448	19.760.959	34.292.844	2.419.232	175.069	56.473.035
2000	6.587.096	20.227.079	43.716.577	3.860.272	216.574	67.803.927
2012	6.193.590	18.857.179	51.088.202	5.682.003	405.699	75.627.384
2023	5.834.544	17.854.319	57.768.287	8.624.483	681.809	84.247.089
2050	4.683.220	14.694.508	59.296.228	19.484.834	2.398.880	93.475.570
2075	4.259.636	13.026.803	51.472.952	24.672.343	4.629.025	89.172.098

Kaynak: (TÜİK, 2013; 2014a)

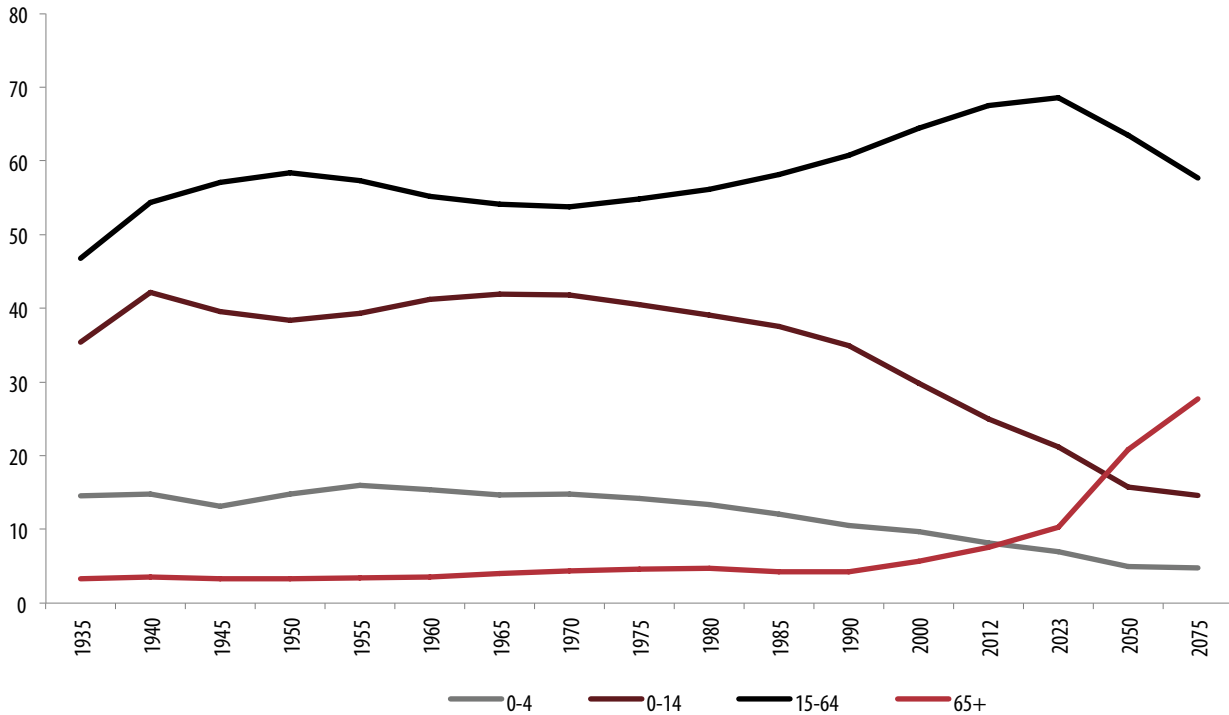
%21'e, 2050 yılında ise %16'ya düşmesi beklenen genç nüfus sayısal olarak da azalmaya devam edecek, 2012 yılında 18.857 bin olan genç nüfus 2050 yılında 15 milyonun altına düşecektir. Çocuk nüfus için de benzer tespitler yapılabilir. 1980'li yıllara kadar beş yaşın altındaki çocuk nüfus, toplam nüfusun %15'ini oluştururken bu oran günümüzde %8'e düşmüştür, 2050'de ise %5'e kadar düşecektir. Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin genç nüfus olma özelliğini hızla yitirmekte olduğunu göstermektedir.

Çalışma çağı nüfusuna (15-64 yaş) bakıldığında ise artışın daha uzun süre, 2050'ye kadar devam edeceği görülmektedir. Günümüzde %68 seviyesinde olan çalışma çağı nüfusu, 2050 yılına gelindiğinde sayısal olarak artacak, oransal olarak ise küçük bir gerileme ile %63 seviyesine düşecektir. Çalışma çağı nüfusundaki artışın daha uzun süre devam etmesinin temel nedeni nüfus momentumudur; doğur-

ganlığın yüksek olduğu dönemlerde nüfusa dahil olan kuşaklar çalışma çağına gelmeye devam etmektedirler.

Yaşlı nüfusun değişimi değerlendirildiğinde, cumhuriyetin ilk yıllarında %3 seviyesinde olan yaşlı nüfus (65 yaş ve üzeri) 2000'li yıllara kadar %4 düzeyinde kalmış, günümüzde ise hızlı bir artışla %8 seviyesine çıkmıştır. Yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10'a, 2050'de %21'e, 2075'te ise %28'e yükselmesi beklenmektedir. Bir başka ifadeyle 2023 yılında her 10 kişiden biri, 2050'de her beş kişiden biri, 2075'te ise her üç kişiden biri yaşlı olacaktır. Sayısal olarak bakıldığında günümüzde 6 milyona yakın yaşlının bulunduğu, bu rakamın 2023'te 9 milyona, 2050'de 20 milyona, 2075'te ise 25 milyona yaklaşacağını görüyoruz. Bu büyüklükte bir yaşlı nüfus Avrupa ülkelerinin çoğunun toplam nüfusundan daha fazladır.

Şekil 8. Yaşa Göre Nüfusun Oransal Değişimi, 1935-2075

Kaynak: (TÜİK, 2013; 2014a)

Tablo 35’de sunulan bağımlılık oranlarındaki değişim incelendiğinde, toplam bağımlılık oranının 1960’lı yıllardan bu yana giderek azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1990’lı yıllara kadar her 100 çalışan başına 70’in üzerinde çocuk ve yaşlı düşerken, günümüzde bu oran 50’nin altına düşmüştür. Nüfus projeksiyonları bağımlılık oranlarının 2023 yılına kadar düşmeye devam edeceğini, ancak yüzyılın ortalarına doğru yeniden artışa geçeceğini göstermektedir. Toplam bağımlılık oranı ayrıştırı-

larak incelendiğinde, çocuk bağımlılık oranının doğurganlık seviyesindeki düşüşün bir sonucu olarak azalma eğiliminde olduğu, yaşlı nüfusun payının giderek artması nedeniyle, yaşlı bağımlılık oranının da giderek artmakta olduğu görülmektedir. Günümüze kadar genç bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranının yaklaşık 3-4 katı iken nüfus projeksiyonlarına göre yüzyılımızın ortalarında yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranını geçecek, 2075 yılında ise iki katı olacaktır.

Tablo 35. Bağımlılık Oranlarının Değişimi, 1935-2075 (%)

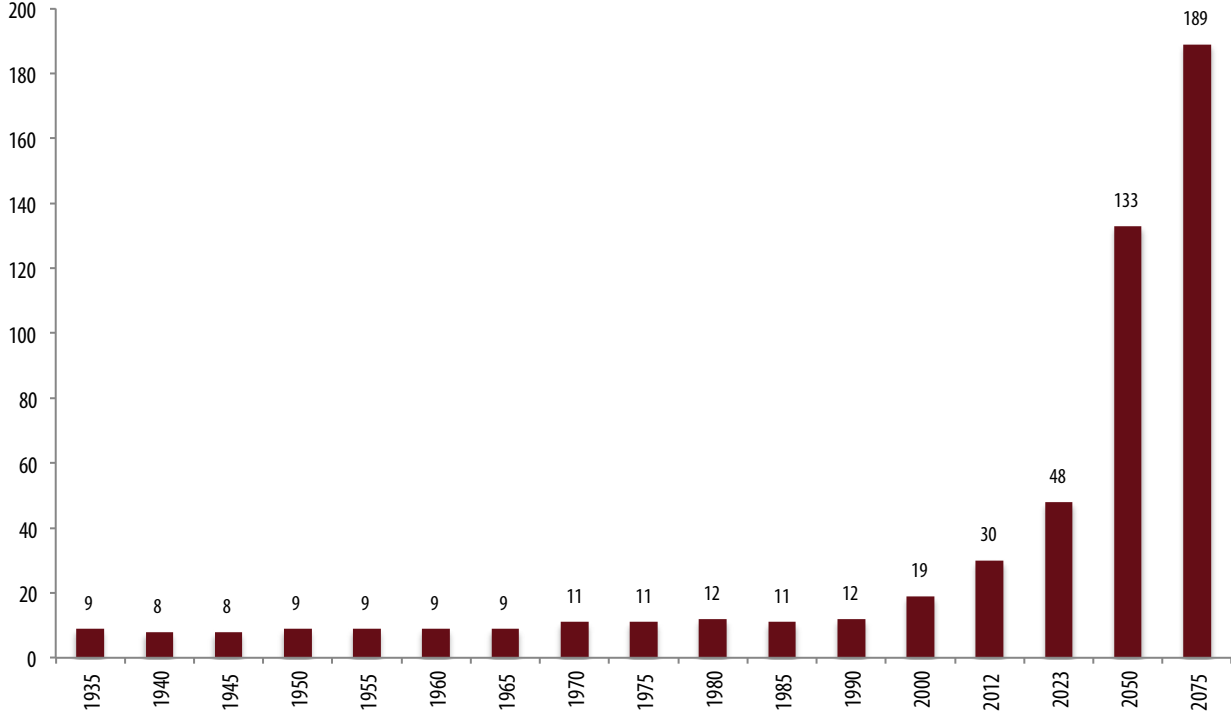
	Toplam yaş bağımlılık oranı	Yaşlı bağımlılık oranı (65 + yaş)	Genç bağımlılık oranı (0 -14 yaş)
1940	84	7	78
1945	75	6	69
1950	71	6	66
1955	75	6	69
1960	81	6	75
1965	85	7	78
1970	86	8	78
1975	82	8	74
1980	78	8	70
1985	72	7	65
1990	65	7	58
2000	55	9	46
2012	48	11	37
2023	46	15	31
2050	58	33	25
2075	73	48	25

Kaynak: (TÜİK, 2013; 2014a)

Yaşlı bağımlılık oranı ve çocuk bağımlılık oranı arasındaki ilişkiyi, yaşlanma endeksini (ageing index) inceleyerek daha net bir şekilde görmek mümkündür (Şekil 9). Yaşlanma endeksi kısaca 100 genç başına düşen yaşlı sayısını göstermektedir. Uzun yıllar

boyunca 100 genç başına 10 civarında yaşlı düşerken bu rakam günümüzde 30’a yükselmiştir. Artışın devam etmesi ve yüzyılımızın son çeyreğine doğru 189’a kadar yükselmesi beklenmektedir.

Şekil 9. Yaşlanma Endeksinin değişimi, 1935-2075

3.4. Analiz

3.4.1. Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Profili ve Yaşam Koşulları

Türkiye'de yaşlı nüfusun ulaştığı sayısal büyüklüğe pek çok Avrupa ülkesinin nüfusunu geçmesi ve gelecekte çok daha hızlanarak artacak olması, yaşlı nüfusun profilinin daha iyi bilinmesini elzem kılmaktadır. Tablo 36'da TAYA 2011 sonuçlarına göre yaşlıların sosyodemografik özellikleri sunulmaktadır. Ortalama yaşam beklentisinin kadınlar arasında erkeklere nazaran yüksek olması nedeniyle yaşlı nüfusun %55'i kadın, %45'i erkektir. Yaşlıların yaklaşık dörtte üçü "genç yaşlılar" olarak ifade edilen "60-74" grubundadır. Yaşlı yaşlılar olarak nitelendirilen 85 yaş üzeri nüfus ise %3 civarındadır. Yaşlı nüfusun %59'u kırsal yerleşim yerlerinde, %41'i ise kentsel yerleşim yerlerinde yaşamaktadır. Türkiye'de kırsal nüfusun payı %27'ye düşmesine rağmen, yaşlıların neredeyse yarısının kırdaki yaşaması, kırsal yerleşim yerlerinde yaşlı nüfusun payının oldukça yüksek olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Kadın yaşlılar arasında kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanların oranı erkeklerden daha yüksektir.

Yaşlıların bölgelere göre dağılımına bakıldığında,

beklenildiği üzere, nüfusun yoğunlaştığı yerler yaşlıların da yoğun olarak yaşadıkları bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Akdeniz, İstanbul ve Doğu Marmara yaşlı nüfusun en yoğun yaşadığı üç bölge iken, Batı Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri yaşlıların daha düşük oranlarda bulunduğu bölgelerdir.

Yaşlı profilinin önemli unsurlarından biri de medeni durumdur. Yaşlıların %69'u halen evli, %28'inin ise eşi ölmüştür. Hiç evlenmeyen, boşanan veya eşinden ayrı yaşayan yaşlıların toplam oranı %3'ü geçmemektedir. Medeni durum, yaşlının erkek veya kadın olmasına bağlı olarak önemli bir farklılaşma göstermektedir. Erkeklerin %88'i halen evli, %10'unun eşi ölmüş iken, kadınların %53'i halen evli, %44'ünün eşi ölmüştür. Bu farklılaşma esasen kadınların eşlerinden daha uzun süre yaşamalarıyla alakalıdır (Tablo 36).

Yaşlıların üçte biri okuryazar değildir. Erkek yaşlıların %11'i okuryazar değilken, kadın yaşlıların ise %41'i okuma yazma bilmemektedir. Ortaokul ve üstü öğrenim gören yaşlıların oranı Türkiye genelinde sadece %16 civarındadır. Bu oran erkek yaşlılar arasında ancak %24'e yaklaşırken, kadın yaşlılar arasında %10'a düşmektedir.

Tablo 36. Cinsiyete Göre Yaşlıların Sosyodemografik Özellikleri, TAYA 2011 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
Türkiye	45,0	55,0	100,0
YAŞ			
60-74	75,7	75,4	75,5
75-84	21,4	21,2	21,3
85+	2,9	3,4	3,2
YERLEŞİM YERİ			
Kent	42,7	40,6	41,5
Kır	57,3	59,4	58,5
BÖLGE			
İstanbul	11,3	12,8	12,1
Batı Marmara	7,2	7,8	7,5
Doğu Marmara	10,9	10,8	10,8
Ege	8,4	9,3	8,9
Akdeniz	12,7	12,7	12,7
Batı Anadolu	2,6	2,4	2,5
Orta Anadolu	7,1	5,7	6,3
Batı Karadeniz	8,6	8,5	8,5
Doğu Karadeniz	5,9	5,6	5,7
Kuzeydoğu Anadolu	2,7	2,7	2,7
Ortadoğu Anadolu	4,4	3,8	4,1
Güneydoğu Anadolu	6,2	5,3	5,7
Ankara	5,6	5,6	5,6
İzmir	6,5	7,1	6,8
MEDENİ DURUM			
Hiç evlenmedi	0,6	1,1	0,9
Evli	88,0	52,6	68,5
Ayrı yaşıyor	0,4	0,6	0,5
Eşi öldü	9,9	43,6	28,4
Boşandı	1,2	2,2	1,7
ÖĞRENİM DURUMU			
Okuryazar değil	10,6	41,3	27,5
Okuryazar ancak hiç okula gitmeyen	12,6	13,6	13,2
İlkokul mezunu	52,9	34,8	43,0
İlköğretim/ortaokul mezunu	8,8	4,8	6,6
Lise/lise dengi mezunu	6,7	3,5	4,9
Lisans/lisansüstü	8,4	2,0	4,9

Kaynak: (TÜİK, 2013; 2014a)

Yaşlı profili kavramının ilk çağrıştırdığı unsurlardan biri de yaşlı refahıdır. Yaşlı refahı kapsamında Tablo 37'de yaşlıların çalışma durumları, sağlık sigortalarının olup olmadığı, yaşadıkları hanelerin sosyoekonomik statüsü, yaşlıların kendi hanelerinin gelir düzeyini nasıl değerlendirdikleri sunulmaktadır.

Çalışma durumlarına bakıldığında yaşlıların %44'ünün emekli olduğu, %6'sının halen çalışmaya devam ettiği, yarısının ise hem çalışmadığı hem de emekli olmadığı görünmektedir. Emekli olmayan ve de çalışmayan yaşlı nüfusun oranı erkekler arasında %12'ye düşerken, kadınlar arasında %80'lere yaklaşmaktadır. Diğer deyişle her beş kadın yaşlıdan dördünün herhangi bir gelirin olmadığı söy-

lenebilir. Sağlık sigortası kapsamındaki yaşlı nüfus yüzdesinin ne kadar olduğuna bakıldığında yaşlıların %6'sının herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olmadıkları görünmektedir.

Yaşadıkları hanelerin sosyoekonomik düzeylerine göre dağılımı değerlendirildiğinde, yaşlıların dörtte üçünün alt orta ve en alt sosyoekonomik statü (SES) grubundaki hanelerde yaşadığı dikkat çekmektedir. En üst ve üst sosyal statü kategorisindeki hanelerde yaşayan yaşlıların oranı ise %7 civarındadır. Kadın ve erkek ayrımında değerlendirildiğinde ise düşük SES grubundan hanelerde yaşayan kadın yaşlıların oranı erkeklerden nispeten daha yüksektir.

Tablo 37. Cinsiyete Göre Yaşlı Refahı, TAYA 2011 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
ÇALIŞMA DURUMU			
Çalışıyor	13,1	0,9	6,4
Emekli	74,8	18,8	44,0
Çalışmıyor	12,1	80,3	49,6
SAĞLIK SİGORTASI			
Var	95,4	92,8	94,0
Yok	4,6	7,2	6,0
SOSYOEKONOMİK STATÜ			
En üst grup	1,8	0,8	1,3
Üst grup	6,5	5,3	5,9
Üst orta grup	18,5	18,8	18,6
Alt orta grup	62,4	61,4	61,9
En alt grup	10,9	13,6	12,3
SİZE GÖRE AYLIK GELİRİNİZ AÇISINDAN AİLENİZİN DURUMU NASILDIR?			
Çok yoksul	3,1	4,2	3,7
Yoksul	16,6	18,8	17,8
Orta/normal	78,1	76,3	77,1
Zengin	2,2	0,8	1,4
Çok zengin	0,1	0,0	0,0

Tablo 38. Cinsiyete Göre Yaşlıların Hanehalkı Tipi, Çocuk Sayısı, Eş ve Çocuklarla İlişkiler, TAYA 2011 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
HANEHALKI TİPİ			
Tek başına yaşıyor	7,5	22,9	15,9
Sadece eşi ile birlikte yaşıyor	52,7	34,6	42,7
Diğer aile tipleri	39,8	42,6	41,3
HANEHALKI ÜYE SAYISI			
1	7,5	22,9	15,9
2	54,1	42,3	47,6
3	16,8	11,8	14,0
4	7,9	7,4	7,6
5+	13,8	15,7	14,8
ÇOCUK SAYISI			
0	3,0	3,4	3,3
1	4,1	5,4	4,8
2	21,4	18,2	19,7
3	21,5	22,2	21,9
4	16,5	17,4	17,0
5+	33,5	33,3	33,4
EŞ İLE İLİŞKİ			
Çok kötü	0,0	0,2	0,1
Kötü	0,3	0,2	0,2
Orta	2,4	2,6	2,5
İyi	26,8	17,9	21,9
Çok iyi	59,3	32,5	44,6
Yok/vefat etti	11,2	46,8	30,7
KIZ ÇOCUKLARLA İLİŞKİ			
Çok kötü	0,4	0,3	0,3
Kötü	1,1	0,8	0,9
Orta	2,0	1,4	1,7
İyi	33,8	29,9	31,7
Çok iyi	48,6	52,0	50,5
Yok/vefat etti	14,1	15,7	15,0
ERKEK ÇOCUKLARLA İLİŞKİ			
Çok kötü	0,3	0,6	0,5
Kötü	1,5	1,3	1,4
Orta	3,0	1,7	2,3
İyi	35,8	30,9	33,1
Çok iyi	47,2	52,1	49,9
Yok/vefat etti	12,3	13,3	12,8

Yaşlıların aile tipleri, çocuk sayıları, çocukları ile ilişkileri, görüşme sıklığı, ailede yaşlı bakımından kimin sorumlu olduğu gibi özellikler Tablo 38'de sunulmaktadır. Türkiye'de yaşlıların %16'sı tek başına yaşamaktadır. Bu oran kadın yaşlılar arasında %23'e yükselmektedir. Tek başına yaşayan erkeklerin sayısı ise % 8 civarındadır. Bu durum hem erkeklerin kadınlardan daha kısa yaşamları nedeniyle eşi ölen erkek oranının az olmasıyla hem de yaşlı erkeklerin yaşamlarını tek başlarına sürdürmelerini sağlayacak becerileri gençlik dönemlerinde edinmemiş olmalarıyla açıklanabilir. Sadece eşiyile birlikte yaşayan yaşlıların oranı ise %43'tür. Bu oran erkekler arasında %53'e çıkmakta, kadınlar arasında ise %35'e düşmektedir. Tek başına ve eşiyile birlikte yaşayan aileleri birlikte değerlendirdiğimizde, her 10 yaşlıdan altısının ya tek başına yaşadığı, ya da sadece eşi ile birlikte yaşadığı görünmektedir. Çocuklarıyla, akrabalarıyla veya diğer kişilerle birlikte, "diğer aile tipleri" başlığı altında toplanan ailelerde yaşayan yaşlıların oranı ise %41'dir.

Hanehalkı üye sayılarına bakıldığında da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Yaşlıların %16'sı tek kişilik hanelerde, yaklaşık yarısı iki kişinin yaşadığı hanelerde, %14'ü üç kişilik hanelerde, %8'i ise dört

kişilik hanelerde, %15'i ise beş ve daha fazla kişinin bulunduğu hanelerde yaşamaktadır. Çocuk sayıları incelendiğinde, yaşlıların sadece %3'ünün hiç çocuğu yoktur. %24'ünün 1-2, %39'unun 3-4, %33'ünün ise beş ve daha fazla sayıda çocuğu vardır. Diğer deyişle her dört yaşlıdan üçünün üç ve daha fazla sayıda çocuk sahibi olduğu söylenebilir. Yaşlılara eşleri ve çocukları ile ilişkilerinin nasıl olduğu da sorulmuştur. Yaşlılar hem eşlerle, hem de kız ve erkek çocuklarla ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmişlerdir. Eşleri veya çocukları ile ilişkilerinin kötü olduğunu beyan eden yaşlıların oranı %1-2'yi geçmemektedir. Yaşlılar, yoksulluk konusunda olduğu gibi eş ve çocuklarla ilişkilerde de iyimser bir tutum içindedir.

Yaşlıların hanehalkı geliri, eşle ve çocuklarla ilişkiler hakkında görüşleri sorulduğunda iyimser bir tutum içinde olduğu yukarıda belirtilmişti. Yaşlılara ayrıca ailelerinin mutluluğunu ve kişisel mutluluklarını nasıl değerlendirdikleri de sorulmuştur (Tablo 39). Yaklaşık olarak her dört yaşlıdan üçünün ailelerini ve kendilerini mutlu veya çok mutlu olarak değerlendirdiği, ailelerini veya kendilerini mutsuz/çok mutsuz olarak değerlendirenlerin oranının ise %4-5 civarında olduğu görünmektedir.

Tablo 39. Aile Mutluluğu ve Kişisel Mutluluk, TAYA 2011 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
AİLENİN GENEL MUTLULUĞU			
Çok mutsuz	0,3	0,9	0,6
Mutsuz	1,9	4,1	3,1
Orta	18,7	20,8	19,8
Mutlu	61,5	61,5	61,5
Çok mutlu	17,6	12,8	15,0
KİŞİSEL MUTLULUK			
Çok mutsuz	0,6	1,4	1,1
Mutsuz	2,7	5,6	4,3
Orta	17,7	22,4	20,3
Mutlu	61,2	58,8	59,9
Çok mutlu	17,8	11,7	14,5

Tablo 40. Sağlık Durumu ve Yaşam Kalitesi Göstergeleri, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
YAŞITLARINA GÖRE SAĞLIK DURUMU			
Çok iyi	13,9	6,7	10,1
İyi	58,1	50,0	53,7
Aynı	16,1	21,6	19,1
Kötü	10,6	19,2	15,3
Çok kötü	1,2	2,5	1,9
YEMEK YİYEBİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	90,0	85,3	87,5
Zorlanarak	5,4	11,9	8,9
Birinin yardımıyla	0,8	1,8	1,3
Yapmıyorum/ilgili değil	3,8	1,1	2,4
GÜNLÜK EV İŞLERİNİ YAPABİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	71,7	59,1	64,9
Zorlanarak	7,6	23,9	16,4
Birinin yardımıyla	2,1	6,0	4,2
Yapmıyorum/ilgili değil	18,6	11,0	14,5
ALIŞVERİŞ YAPABİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	78,5	47,5	61,8
Zorlanarak	10,5	15,7	13,3
Birinin yardımıyla	3,4	9,8	6,9
Yapmıyorum/ilgili değil	7,7	26,9	18,0
SEYAHAT EDEBİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	70,6	45,5	57,1
Zorlanarak	11,0	15,9	13,6
Birinin yardımıyla	3,5	12,0	8,1
Yapmıyorum/ilgili değil	14,9	26,7	21,2
KENDİ BAKIMINI (BANYO VB.) YAPABİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	87,7	74,7	80,7
Zorlanarak	8,3	16,8	12,9
Birinin yardımıyla	3,9	7,5	5,8
Yapmıyorum/ilgili değil	0,2	0,9	0,6
EV DIŞI İŞLERİ YAPABİLİYOR MU?			
Kolaylıkla	75,9	35,0	53,9
Zorlanarak	9,9	11,2	10,6
Birinin yardımıyla	5,5	11,2	8,6
Yapmıyorum/ilgili değil	8,7	42,6	27,0

Türkiye'deki yaşlı profiline belirlenmesi bakımından yaşlıların sağlık durumlarının da analiz edilmesinde fayda vardır. TAYA 2006'da bu konuda sorular sorulmuştur. TAYA 2006'da yer alan ve Tablo 40'da sunulan sorulardan biri yaşlıların kendi sağlık durumlarını nasıl değerlendirdikleri üzerinedir. Yaşlılara, yaşlıları ile kıyasladıklarında kendi sağlıklı-

rını nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Yaşlıların yaklaşık %17'si kendi sağlık durumlarının diğerlerinden kötü/çok kötü olduğunu beyan etmiştir. Bu oran kadınlar arasında %22'ye yükselmektedir. Öyle görünmektedir ki, yaşlı nüfus içerisinde kadınların payının daha yüksek ve kadınların ömürlerinin daha uzun olmasına rağmen sağlık durumunu kötü

olarak değerlendiren kadın sayısı erkeklerden daha fazladır.

TAYA 2006'da yaşlıların yaşam kalitesini belirlemek için gündelik yaşamın farklı boyutlarını ilgilendiren, ev içi ve ev dışı bazı faaliyetleri yapip yapamadıkları, yapabilirlik dereceleriyle birlikte sorulmuş, günlük faaliyetlerini etkileyecek bir sağlık sorunlarının olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 40'da günlük faaliyetleri yapabilirlik derecesi cinsiyete göre sunulmaktadır. Tabloya göre yaşlıların "kolaylıkla" yaptıklarını en yüksek oranda beyan ettiği faaliyet yemek yemektir. Bunu banyo yapmak izlemektedir. Ev dışı faaliyetler ise "kolaylıkla" yapıyorum cevabının en düşük oranlarda verildiği faaliyetler olarak öne çıkmaktadır. Fatura yatırma, banka, hastane, tarla vb. gibi ev dışı işleri kolaylıkla yapıyorum diyen yaşlıların oranı sadece %54'tür. Kolaylıkla seyahat ve alışveriş edebildiğini söyleyen yaşlıların oranı da sırasıyla %57 ve %62'dir. Yaşlılar, ev içi faaliyetleri ev dışındaki faaliyetlere göre çok daha kolay yapabilmektedir. Gündelik faaliyetlerin yapılabilirlik derecesi cinsiyete göre incelendiğinde erkeklerin hem ev içi hem de ev dışı faaliyetleri kadınlara göre çok daha rahat yapabildiği anlaşılmaktadır. Bu fark özellikle ev dışı faaliyetlerde daha çok artmaktadır. Fatura yatırma, banka, hastane gibi ev dışı işleri kolaylıkla yapabilen kadınların yüzdesi erkeklerinkinin yarısından daha azdır. Benzer oranlar alışveriş ve seyahat etmede de geçerlidir. Kadınları gündelik faaliyetler konusunda erkeklere göre

daha dezavantajlı kılan bu durum, onların günlük yaşamlarını etkileyecek düzeydeki sağlık sorunlarına erkeklerden daha çok sahip olduğunu da göstermektedir.

3.4.2. Yaşlı Bakımı ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri

TAYA 2011 sonuçlarına göre yaşlıların üçte ikisi ya tek başlarına ya da sadece eşleri ile birlikte yaşamaktadır. Bu durum ortalama hanehalkı büyüklüğünün azalması ve doğurganlık düzeyinin düşmesiyle yakından ilişkilidir. TNSA 2008 sonuçları, çocukların yaşlılarla birlikte yaşamasa da yaşlılarla aynı binada veya yakın bir evde yaşamayı tercih ettiğini göstermektedir (Koç ve diğerleri, 2010). Ancak sosyal ve demografik gelişmeler, aile yapısında yaşanan değişim, yaşlıların bakımında kamusal hizmet desteğinin artmasının önemine işaret etmektedir. Ülkemizdeki huzurevlerinin sayısı halen çok yetersizdir. Huzurevlerine, maddi ve sosyal yönden yoksunluk içinde olan, ancak günlük ihtiyaçlarını (yeme, içme ve tuvalet gibi) bağımsız olarak karşılayabilen, sürekli tıbbi bakım ve tedavi gerektiren ağır bir hastalık veya sakatlığı bulunmayan, akıl ve ruh sağlığı yerinde 60 yaş ve daha yukarı yaştaki kişiler alınmaktadır. Ulusal Eylem Planı'na göre huzurevlerinde kalan yaşlı sayısı 20 binin altındadır (Tablo 41). Özel huzurevleri dahil bütün huzurevlerinin maksimum kapasitesi 24 bin kişidir.

Tablo 41. Huzurevi Sayıları, Kapasiteleri ve Doluluk Oranları

	Erkek	Kadın	Türkiye
Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı huzurevleri	106	11678	10638
Diğer bakanlıklara bağlı huzurevleri	2	566	566
Belediyelere ait huzurevleri	20	2013	1409
Dernek ve vakıflara ait huzurevleri	34	2820	1974
Azınlıklara ait huzurevleri	7	961	673
Özel huzurevleri	123	6023	4216
Toplam	292	24061	19476

Kaynak: Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, 2012

TAYA 2011’de 18-60 yaş arasındaki bireylere, kendinize bakamayacak kadar yaşlandığınızda nasıl yaşamayı düşünürsünüz sorusu sorulmuştur. “Fikrim yok” diyenler dışarıda bırakıldığında cevap verenlerin yaklaşık %17’si yaşlandığında huzurevinde kalmak istediğini, %32’si ise evde bakım hizmeti almak istediğini söylemiştir (Tablo 43). Mevcut kapasite bu talebi karşılamaktan uzak görünmektedir. 2050’de 20 milyon yaşlının %17’sinin huzurevinde kalmayı talep etmesi durumunda, huzurevlerinin 3.5 milyon yaşlıyı barındırabilecek kapasitesi yoktur.

Seçilmiş demografik ve sosyoekonomik özelliklerine göre 18-60 yaşları arasındaki bireylerin yaşlılık dönemi tercihleri incelendiğinde kentte yaşayanların %20’sinin yaşlılık dönemini huzurevinde geçirmek, %34’ünün ise evde bakım hizmeti almak istediği anlaşılmaktadır. Bu oranlar kırdaki sırasıyla %9’a ve %28’e düşmekte, yaşlılık dönemini çocuklarının yanında geçirme arzusu ön plana çıkmaktadır (%60). Özellikle erkek çocuğun yanında kalma tercihi belirgin bir şekilde yüksektir (%51).

Yaşlılık dönemine ilişkin yaşam tercihi bölgelere göre incelendiğinde “huzurevine giderim” diyenlerin oranının Batı Marmara ve Akdeniz’de en yüksek, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nde ise en düşük olduğu görülmektedir. Üç büyük il karşılaştırmasında ise yaşlılık dönemini huzurevinde

geçirmek isteyenlerinin oranı Ankara’da en yüksek, İstanbul’da en düşüktür. Yaşlılık dönemiyle ilgili tercihler cinsiyete göre önemli bir farklılaşma göstermemektedir (Tablo 43).

Yaş grupları temelinde, genç kuşaklar arasında huzurevinde kalmak isteyenlerin oranı yaşlı kuşaklara nazaran belirgin şekilde yüksektir. 18-24 yaş grubunun %77’si yaşlılık döneminde huzurevine gitmeyi ve evde bakım hizmeti almayı tercih ederken, 55-60 yaş grubunda çocuklarının yanında kalma tercihi daha belirgindir (%56).

Medeni duruma göre incelendiğinde, beklenildiği üzere bekârlar arasında “huzurevine giderim” ve “evde bakım hizmeti alırım” diyenlerin oranı en yüksektir (sırasıyla %38 ve %54). Dul bireylerde ise çocukların yanında kalma tercihi öne çıkmaktadır (%68). En kalabalık grubu oluşturan evli bireylerde “huzurevine giderim” diyenlerin oranı %13’te kalırken, “çocuklarımla yanında kalırım” diyenlerin oranı ise %54’e çıkmaktadır.

Öğrenim durumu ve SES’e göre, bakıldığında öğrenim düzeyi düşük ve alt SES grubundaki bireyler arasında huzurevi tercihi düşük düzeylerdeyken (okuryazar olmayanlarda %6, en alt SES grubunda %8), üniversite mezunları ile en üst SES grubunda “huzurevine giderim” diyenlerin oranı %30’ların üzerine çıkmaktadır.

Tablo 42. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihleri (%)

	Huzurevine giderim	Evde bakım hizmeti alırım	Oğlumun yanında kalırım	Kızımın yanında kalırım	Diğer
Türkiye	16,9	31,9	37,2	10,0	4,0
YERLEŞİM YERİ					
Kent	8,6	27,6	50,9	9,3	3,6
Kır	19,9	33,5	32,3	10,2	4,2

Tablo 43. Bölge, Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihleri (%)

	Huzurevine giderim	Evde bakım hizmeti alırım	Oğlumun yanında kalırım	Kızımın yanında kalırım	Diğer
BÖLGE					
İstanbul	15,9	33,9	34,6	11,3	4,5
Batı Marmara	21,4	26,9	31,9	18,7	1,2
Doğu Marmara	12,6	37,5	34,6	12,4	3,0
Ege	13,7	42,0	33,9	8,8	1,7
Akdeniz	18,8	32,8	31,3	10,6	6,6
Batı Anadolu	14,6	26,2	46,6	8,4	4,2
Orta Anadolu	17,1	26,2	44,9	9,2	2,5
Batı Karadeniz	12,3	34,8	40,6	9,7	2,6
Doğu Karadeniz	10,6	29,3	48,6	9,0	2,4
Kuzeydoğu Anadolu	8,3	28,6	53,3	6,3	3,5
Ortadoğu Anadolu	14,9	21,0	49,5	6,7	8,0
Güneydoğu Anadolu	11,9	23,9	53,8	5,0	5,3
Ankara	31,8	36,1	20,5	7,1	4,5
İzmir	28,5	29,6	26,2	13,3	2,4
CİNSİYET					
Erkek	16,0	31,0	39,0	8,9	5,1
Kadın	17,7	32,7	35,5	11,0	3,1
YAŞ					
18-24	31,6	45,3	12,0	4,0	7,2
25-34	18,1	34,5	31,5	11,6	4,2
35-44	14,6	28,6	42,2	11,0	3,6
45-54	12,4	28,4	45,9	10,3	3,0
55-60	13,8	27,2	46,3	9,2	3,5
MEDENİ DURUM					
Hiç evlenmedi	37,8	54,3	0,0	0,0	7,9
Evli	13,0	29,1	43,2	11,1	3,5
Ayrı yaşıyor	22,4	23,7	27,6	22,4	3,9
Eşi öldü	13,5	18,2	51,5	16,1	0,7
Boşandı	38,1	26,0	16,7	14,2	5,0
ÖĞRENİM DURUMU					
Okuryazar değil	5,9	12,4	70,2	9,4	2,2
Okuryazar ancak hiç okula gitmeyen	9,0	19,3	60,1	8,6	3,0
İlkokul mezunu	10,1	27,3	48,2	11,5	2,9
İlköğretim/ortaokul mezunu	16,4	34,3	34,2	11,4	3,7
Lise/lise dengi mezunu	25,8	38,8	20,2	9,7	5,5
Üniversite/lisansüstü	30,0	43,5	15,0	5,2	6,3
SOSYOEKONOMİK STATÜ					
En üst grup	31,4	48,7	8,9	5,7	5,3
Üst grup	24,6	44,2	17,2	9,1	4,8
Üst orta grup	20,1	34,8	31,4	9,4	4,3
Alt orta grup	12,4	28,2	44,1	11,5	3,7
En alt grup	7,8	16,0	63,2	10,0	3,0

Yaşlılık dönemine ilişkin bu betimsel analizlerin ardından, her bir faktörün yaşlılık dönemine ilişkin tercihler üzerindeki net etkisini görmek için çok değişkenli analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu sayede diğer değişkenlerin etkisi kontrol altına alınacak ve her bir faktörün yaşlılık dönemine dair tercihler üzerindeki etkisi diğer etkilerden arındırılarak ortaya konabilecektir. Bu bölümde “yaşlılık dönemini huzurevinde veya evde bakım hizmeti olarak geçirme tercihi”nin belirleyicileri ikili (binary) lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilecektir. Bu yöntem, bağımlı değişken iki kategorili olduğu için tercih edilmiştir. Bağımlı değişkende, yaşlılık dönemini huzurevinde geçirmek veya evde bakım hizmeti almak isteyenler (1) değerini, çocuklarının yanında kalmak isteyen veya diğer cevabını verenler (0) değerini almıştır. Bağımlı değişken huzurevinde kalma ve evde bakım alma tercihinin her ikisi de aile desteğinin dışında, kurumsal destek gerektirdiği için birlikte değerlendirilmiştir. Analize dahil edilen de bağımsız değişkenler ise yaşanan yerleşim yeri (kent/kır), yaşanan bölge (İBBS Düzey 1), cinsiyet, yaş grubu, medeni durum, öğrenim durumu ve sosyoekonomik statü değişkenleridir. Değişkenlerin tamamı kategorik değişkenlerdir.

Tablo 44, ikili lojistik regresyon sonuçlarını göstermektedir. Yaşlılık dönemini huzurevinde veya evde bakım hizmeti olarak geçirmek isteyenlerin oranı kentte yaşayanlar arasında %35 daha fazladır. Bölgeler temelinde değerlendirildiğinde, bu tercihin Ege Bölgesi’nde en yüksek, Ortadoğu Anadolu Bölgesi’nde ise en düşük olduğu görülmektedir. Üç büyük il arasında ise bu tercih Ankara’da daha belirgindir.

Betimsel analizler yaşlılık dönemine ilişkin tercihler konusunda cinsiyete göre önemli bir farklılaşma olmadığını göstermesine rağmen çok değişkenli analiz erkekler arasında yaşlılık dönemini huzurevinde veya evde bakım hizmeti olarak geçirmek isteyenlerin oranının kadınlara göre üçte bir oranında daha az olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenler kontrol edildiğinde, yaş grubuna göre yaşlılık dönemine ilişkin tercihler konusunda önemli bir farklılaşma bulunmamaktadır.

Medeni duruma göre değerlendirildiğinde betimsel analizlerle uyumlu bir şekilde yaşlılık dönemini huzurevinde veya evde bakım hizmeti olarak geçirmek isteyenlerin oranı bekârlar arasında en yüksek, dul bireyler arasında ise en düşüktür.

Öğrenim durumu ve yaşanan hanenin sosyoekonomik statüsü arttıkça yaşlılık dönemini huzurevinde veya evde bakım hizmeti olarak geçirmek isteyenlerin oranı yükselmektedir. Bu oran, üniversite mezunları arasında, okuryazar olmayanlara göre 3.5 kat daha fazlayken; en üst SES grubunda ise en alt SES grubundakilere göre 6 kat daha fazladır.

3.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus hem oransal olarak hem de sayısal olarak çok hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde, yaşlı nüfusun geçmişten günümüze nasıl değiştiği, gelecekte nasıl değişeceği değerlendirilmiş; ikinci bölümünde yaşlı nüfusun profilini ortaya çıkarmaya yönelik analizler yapılmış ve üçüncü bölümünde de 18-60 yaş arasındaki yetişkin bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin tercihleri çok değişkenli analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında %3 civarında olan yaşlı nüfus günümüzde %8 civarına yükselmiştir. Doğurganlık düzeyinin düşmesi ve ortalama yaşam beklentisinin artması neticesinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı giderek artmıştır. Yaşlı nüfus oranının cumhuriyetimizin yüzüncü yılında %10’a, XXI. yüzyılın ortasında %21’e, XXI. yüzyılın son çeyreğinin başında ise %28’e yükselmesi beklenmektedir. Bir başka ifade ile cumhuriyetimizin yüzüncü yılında her 10 kişiden biri; içinde bulunduğumuz yüzyılın ortasında her beş kişiden biri; yüzyılımızın son çeyreğine girerken ise her üç kişiden biri yaşlı olacaktır. Bu oranlar mutlak sayılar olarak ifade edildiğinde ise günümüzde 6 milyon civarında olan yaşlı nüfusun 2023’te 9 milyona, 2050’de 20 milyona, 2075’te ise 25 milyona yaklaşacağı görülecektir.

Avrupa ülkelerinin pek çoğunun toplam nüfusu-

Tablo 44. Yerleşim Yeri, Bölge, Cinsiyet, Yaş, Medeni Durum, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre 18-60 Yaş Aralıklarındaki Bireylerin Yaşlılık Dönemlerine İlişkin Yaşam Tercihlerinin Lojistik Regresyon Analizi

	Sig,	Exp(B)
YERLEŞİM YERİ		
Kır		1,00
Kent	0,000	1,35
BÖLGE		
İstanbul		1,00
Batı Marmara	0,016	1,31
Doğu Marmara	0,006	1,28
Ege	0,000	2,23
Akdeniz	0,000	1,68
Batı Anadolu	0,070	1,30
Orta Anadolu	0,216	1,15
Batı Karadeniz	0,000	1,48
Doğu Karadeniz	0,413	1,12
Kuzeydoğu Anadolu	0,084	1,31
Ortadoğu Anadolu	0,378	0,89
Güneydoğu Anadolu	0,432	1,08
Ankara	0,000	2,18
İzmir	0,000	1,52
CINSİYET		
Erkek	0,000	0,67
Kadın		1,00
YAŞ		
18-24	0,220	0,85
25-34	0,969	1,00
35-44	0,261	0,91
45-54	0,095	0,87
55-60		1,00
MEDENİ DURUM		
Hiç evlenmedi	0,000	7,43
Evli	0,000	0,51
Ayrı yaşıyor	0,146	0,63
Eşi öldü	0,000	0,31
Boşandı		1,00
ÖĞRENİM DURUMU		
Okuryazar değil		1,00
Okuryazar ancak hiç okula gitmeyen	0,003	1,64
İlkokul mezunu	0,000	2,24
İlköğretim/ortaokul mezunu	0,000	2,76
Lise/lise dengi mezunu	0,000	3,22
Üniversite/lisansüstü	0,000	3,51
SOSYOEKONOMİK STATÜ		
En üst grup	0,000	5,97
Üst grup	0,000	3,27
Üst orta grup	0,000	1,97
Alt orta grup	0,000	1,46
En alt grup		1,00
R2 (Nagelkerke)	0,270	
Wald F	6,016	

nu geçen bu büyüklükte bir yaşlı nüfus, bugünden itibaren gerekli hazırlıkların yapılmaması halinde pek çok sorunu da beraberinde getirecektir. Nüfusun yaşlanmasından en çok etkilenecek alanlardan biri sosyal güvenlik sistemidir. Çalışma çağındaki her 100 kişiye düşen yaşlı sayısı olarak ifade edebileceğimiz yaşlı bağımlılık oranı günümüzde %11 iken, 2023'te %15'e, 2050'de %33'e, 2075'te ise %48'e yükselecektir. Diğer deyişle, günümüzde çalışma çağındaki 10 kişi bir yaşlıya bakarken, 2050 yılında çalışma çağındaki üç kişi, 2075'te ise çalışma çağındaki iki kişi bir yaşlıya bakmak durumunda kalacaktır. Nüfusun yaş kompozisyonunda yaşanan değişim, çalışan ve sosyal sigorta primlerini ödeyen aktif sigortalılar ile emekli olarak çalışma yaşamından ayrılan pasif sigortalılar arasındaki dengeyi de bozacaktır. Mevcut hali ile genç bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye, aktif/pasif oranı açısından kendisini avantajlı kılan bir yaş kompozisyonuna sahiptir. Çalışma çağındaki her 10 kişi başına bir yaşlı düşmektedir. Ancak Sosyal Güvenlik Kurumu'nun rakamlarına göre 2012 yılı itibarı ile aktif/pasif oranı 1.90'dır (SGK, 2012). Bu farklılık, çalışma çağındaki her iki kişiden birinin çalışmıyor olması, çalışanların önemli bir kısmının kayıt dışı çalışması gibi aktif sigortalı sayısını düşüren ve özellikle geçmişte erken yaşta emekli olunması nedeniyle pasif sigortalıların sayısını artıran faktörlerden kaynaklanmaktadır. Gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda, aktif sigortalı/pasif sigortalı oranı gelecekte çok daha vahim bir duruma gelecektir. Dünyada dört aktif sigortalının bir pasif sigortalının maaşını ödediği bir sistem ideal olarak kabul edilmektedir (Gümü, 2010).

Nüfusun yaşlanması, sağlık sistemini de önemli ölçüde etkileyecektir. Yaşlılıkla beraber pek çok hastalığın görülme sıklığının artması nedeniyle, sağlık alanına yapılan harcamalar da artacaktır. Yaşlı nüfusun artışı, kalp hastalığı, hipertansiyon, diyabet, astım, kronik akciğer hastalıkları gibi kronik hastalıklardaki artışı da beraberinde getirecektir. Sağlık Bakanlığı ve Başkent Üniversitesi tarafından 2004 yılında gerçekleştirilen Türkiye Hastalık Yüklü Çalışması'nda, 60 yaş ve üzeri nüfusta hastalık yükü en fazla 10 hastalığın dokuzunun kronik hastalıklar olduğu saptanmıştır (Başkent Üniversitesi,

2004). Kronik hastalıkların sağlık sistemine getirdiği yükler bilinmektedir. Sağlık harcamalarının büyük çoğunluğunun kronik hastalıklara sahip nüfusa ayrıldığı göz önünde tutulursa gelecekte sağlık harcamalarında büyük artış olacağı açıktır. Sağlık sistemi, acilen kronik hastalıklarla uyumlu hale getirilmelidir.

Yaşlılara yönelik izlenecek ekonomik ve sosyal politikalar açısından yaşlıların profilinin bilinmesi çok önemlidir. Yaşlıların yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim, gelir gibi özellikleri yaşlıların, yaşlılık sürecini farklı deneyimlemelerini sağlamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011 verisi kullanılarak yaşlıların profilini ortaya çıkarmaya yönelik analizler yapılmıştır. Analiz sonuçları her 10 yaşlıdan dördünün ya okuryazar olmadığını ya da ilkokulu bile bitirmediğini göstermektedir. Kadın yaşlılar arasında ise bu oran %55'e çıkmaktadır. Yaşlıların yarısından fazlası yoksul hanelerde yaşamaktadır; yaşlıların yarısından fazlasının yaşadığı hanenin ortalama toplam geliri 800 TL'nin altındadır. TAYA 2011 sonuçlarına göre yaşlıların %6'sının, TNSA 2008 sonuçlarına göre ise %10'unun sağlık güvencesi yoktur. Yine TNSA 2008 sonuçlarına göre yaşlıların üçte birinin hiçbir geliri bulunmamaktadır. Yaşlıların yaşam kalitesi üzerine yapılan bir çalışmada, yaşlılık döneminde en dezavantajlı grup, ileri yaşlardaki yaşlılar, kadın yaşlılar ve eşi ölmüş yaşlılar olarak bulunmuştur (Koç ve diğerleri, 2010). Kadınların erkeklere göre dört-beş yıl daha fazla yaşamaları nedeniyle ileri yaşlardaki ve eşi ölmüş yaşlılar arasında kadınların payı daha fazladır. Yaşlılara yönelik tedbirler alınırken, politika geliştirilirken yaşlıların profili, temel özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda yaşlıların sosyodemografik özelliklerini, sağlık durumlarını vb. içeren kapsamlı bir veritabanının oluşturulması önem arz etmektedir.

Yaşlıların profili, sosyal, ekonomik, psikolojik ihtiyaçları, sağlık sorunları konusunda bilgi dağarcığımızın genişlemesi için "Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve İhtiyaçları" konusunda çok kapsamlı, ülke genelini temsil edecek bir araştırmanın yapılması gereği vardır. Bu araştırma tasarlanırken Avrupa ülkelerinde yapılan "SHARE - Survey of

Health, Ageing and Retirement in Europe” araştırması sorukâğıdının ve Dünya Sağlık Örgütü’nün yaşlıların yaşam kalitesini ölçmek için geliştirdiği sorukâğıdı modülünün (WHOQOL-OLD) kullanılması, uluslararası karşılaştırmaları da kolaylaştıracaktır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün bu konularda faaliyet yürütmek üzere kurmayı planladığı “Yaşlılık Enstitüsü” de oldukça önemli bir ihtiyacı karşılayacaktır.

Türkiye’de yaş yapısında yaşanmakta olan değişime paralel olarak aynı zamanda ciddi sosyal değişimler de gözlenmektedir. Nüfusun büyük bölümü artık kentlerde yaşamaktadır. Yaşlıların geçiminin aile tarafından sağlandığı geniş aileler yerini giderek çekirdek ailelere bırakmaktadır. Hanehalkı büyüklüğünün giderek azaldığı günümüzde, TAYA 2011 sonuçlarına göre her 10 yaşlıdan altısı çocukların olmadığı aile yapılarında ya tek başlarına ya da eşleriyle birlikte yaşamaktadır. 60 yaşının altındaki yetişkin bireylerin yaşlılık dönemleriyle ilgili tercihleri, fikri olmayanlar dışarıda bırakılarak değerlendirildiğinde, yaşlıların yarısının yaşlılık döneminde ya huzurevinde kalmak istediği ya da evinde bakım hizmeti almak istediği anlaşılmaktadır. 18-60 yaşları arasındaki bireylerin yaşlılık dönemine ilişkin yaşam tercihlerine yönelik ikili lojistik regresyon analizinin sonuçları kentleşme, öğrenim seviyesi ve yaşanan hanenin sosyoekonomik statüsü arttıkça yaşlılık döneminde “huzurevine giderim veya evde bakım hizmeti alırım” diyenlerin oranının arttığını göstermektedir. Gelecekte kentleşmenin ve öğrenim seviyesinin daha da artacağı düşünülürse yaşlılık döneminde aile desteğinin dışında, kurumsal destek almak isteyen kişi sayısının daha da artacağı öngörülebilir. Bu nedenle yaşlılık döneminde yaşlıların yaşam kalitesini güvenceye alacak olan evde bakım ya da kurumsal bakım hizmetle-

rinin geliştirilmesi gerekmektedir. 2012 yılı itibarı ile 6 milyon yaşlı arasından sadece 20 bin yaşlının huzurevlerinde kaldığı düşünüldüğünde huzurevlerinin sayısının ne kadar yetersiz olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır. Huzurevlerinin sayısı muhakkak artırılmalı ve nitelikleri geliştirilmelidir. Huzurevlerinin kentin dışında, kentin olanaklarına uzak yerlerde yapılmamasına, kent içinde olmasına özen gösterilmelidir. Günümüzde, gelişmiş ülkelerde yaşlılara yönelik sosyal politikalar, yaşlıya yaşlının yaşadığı yerde bakmaya öncelik vermektedir. Benzer bir uygulamanın Türkiye’de de yapılması hem kurumsal bakım masraflarını azaltacak hem de yaşlının çevresiyle olan bağlarının kopmamasını sağlayarak yaşlıların isteklerine daha çok cevap verecektir.

Yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına yönelik tedbirler alınırken, hazırlık yapılırken yaşamın tüm alanları kapsanmalıdır. Yaşlıların yaşamakta son derece zorlandıkları kentlerimiz “yaşlı dostu kent”lere dönüştürülmelidir. Bu kapsamda otobüslerdeki veya diğer ulaşım araçlarındaki basamakların daha alçak yapılmasından, kaldırım taşlarının yerden yüksekliklerinin yaşlılara göre planlanmış olmasına kadar bir dizi tedbir alınması gerekmektedir. Gıda, tekstil gibi pekçok sektörde yaşlıların ihtiyacını karşılayacak ürünler çıkarılmalıdır. Beslenme konusunda, yaşlı beslenmesi alanında uzman diyetisyenlerin; sağlık alanında geriatristlerin, yaşlılık hekimlerinin sayısı muhakkak artmalıdır. Üniversitelerimizde çok boyutlu bir olgu olan yaşlılık konusunda multidisipliner bir yaklaşımla faaliyet yürütecek gerontoloji merkezlerinin sayısı artmalıdır. Eğer bu tedbirler bugünden alınır, gerekli hazırlıklar yapılırsa, sosyal ve ekonomik yaşam gelecekteki demografik kompozisyona göre yeniden kurgulanırsa, yaşlı nüfusun artışı bir “sorun” olmaktan ziyade bir fırsata dönüşebilecektir.

4.Bölüm

TÜRKİYE'DE EVLİLİK

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut Beşpınar

<i>Giriş</i>	
<i>Veri Kaynağı ve Yöntem</i>	
<i>Literatür</i>	
<i>Kavramsal Çerçeve</i>	
<i>Analiz</i>	
<i>Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri</i>	

4.1. Giriş

Türkiye, evlilik dinamikleri açısından oldukça hızlı değişimlerin yaşandığı bir ülkedir. Türkiye’de bölgesel, gelir düzeyi, eğitim ve diğer bazı değişkenlere göre farklılaşan evlilik pratikleri ve evliliğe ilişkin görüşler olduğu bilinmektedir. Evlilik pratikleri ve evlilikte ilişkiler ve idealleri anlamak, toplumdaki değişimi ve tüm toplumsal süreçleri anlamakta önemli ipuçları sağlayacaktır.

Türkiye’de evlilik pratikleri, evlilik ilişkileri ve idealere ilişkin çalışmalar sosyal bilim literatüründe çok sınırlı sayıdadır. Var olan sınırlı sayıdaki çalışmalar da genellikle nitel yöntemlere dayanan etnografik ve antropolojik yaklaşımı benimsemekte ve bu nedenle temsili olamamaktadır. Nicel yöntemeye dayanan bu çalışma, bu açıdan çok önemli bir eksikliğini doldurmayı hedeflemektedir. 2006 ve 2011 tarihli Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması başlıklı çalışmalara dayanarak Türkiye’de evlilik pratikleri ile evliliğe ilişkin görüş ve idealleri analiz etmektedir. Bu rapor temsili bir çalışma olan Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması’na (TAYA) dayanmaktadır. Bu nedenle, hem Türkiye’nin farklı bölge ve gruplarının evlilik pratikleri ve evliliğe ilişkin görüşlerini sergilediğinden hem de Türkiye genelindeki evlilik pratiklerini ve evliliğe ilişkin görüş ve idealleri anlamak açısından önemlidir. Ayrıca 2006 ve 2011 yıllarında tekrarlanan bu çalışma, bu yıllar arasındaki değişimi anlama olanağı sağlamaktadır.

Çalışmada öncelikle Türkiye’de evlilik üzerine olan çalışmalar kısaca özetlenmektedir. Bunun ardından, yöntemeye dair kısa bir tartışma sunulmaktadır. Analiz bölümünü sonuç bölümü izlemektedir.

4.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Bu rapor, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının evliliğe ilişkin tutum, görüş ve ideallere dair sorularının analizine dayanmaktadır. Araştırma, Türkiye’yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil et-

mektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferden demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferden demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı soru kağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey soru kağıdı uygulanmıştır. 2006 ve 2011 yıllarında yürütülen Türkiye Aile Yapısı Araştırması, aynı soru formlarına dayanmamaktadır. Buna bağlı olarak 2006 ve 2011 yılları arası bir karşılaştırma, özellikle bazı soruların değişime uğraması ve/veya soru formundan çıkarılması veya eklenmesi dolayısıyla güçleşebilmektedir. Bu nedenle, analizin ancak bu iki çalışmada da ortak olan sorular ile sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer altı çizilmesi gereken husus, analiz iki yıl için tekrarlanan sorulara dayansa da, soruların soru kökü ya da seçenekleri de 2006 ve 2011’de farklılık gösterebilmektedir. Bu durum analizde karşılaştırma yaparken belli zorluklara neden olmaktadır. Bu tür sorular analiz edilirken, 2006-2011 arasında sorudaki değişiklik belirtilmiştir. Analizler sırasında betimsel istatistiklerin yanı sıra t-testi, ki-kare ve ANOVA metodları kullanılmaktadır. Bütün analizlerde 95% güven aralığında istatistiksel anlamlılık test edilmektedir. Analizler MS Office Excel ve IBM SPSS programları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

4.3. Literatür

Evlilik, aile sosyolojisinde önemli bir başlıktır. Evliliğin tanımı toplumdaki topluma farklılık gösterse de, toplumbilim perspektifinden evlilik, “iki yetişkin insan arasında toplum tarafından onaylanan bir cinsel birlik” olarak tanımlanmaktadır (Giddens, Duneier ve Appelbaum, 1996). Ingoldsby (2006), evliliği beraberinde ekonomik ve psikolojik beklentileri de getiren kültürel olarak onaylanmış cinsel ilişki olarak tanımlamaktadır. İki kişinin arasındaki ilişkinin toplumsal olarak kabul edilmesi ve aralarındaki ilişkinin onlara belli haklar kazandırması, evlilik ilişkisinin toplumbilim perspektifi açısından

önemli diğer özellikleridir. Ayrıca evliliğin sadece bu iki yetişkinin arasındaki ilişki ile sınırlı kalmadığı, çocukların sosyalleşmesinin temel kurumu olan aileyi de oluşturduğu belirtilmektedir (Risman, 1998). Birleşmiş Milletler 2000 yılı verilerine göre, dünyadaki tüm ülkelerde kadın ve erkeklerin en az %90'ı evlidir ve kadınlar erkeklere göre daha genç yaşlarda evlenmektedir.

Evlilik kadın ve erkek arasında bu tür birlikle sınırlı kalmayıp, çocukların da katılımı ile aile ve akrabalık ilişkilerinin oluşmasına da yol açan bir kurum olarak görünmektedir. Ancak Ingoldsby'nin belirttiği gibi (2006), evlilik her ne kadar birçok biyolojik ve/veya sosyal temelli ilişkinin gelişmesine neden olsa da temel olarak eşlerden oluşan iki toplumsal kurum üzerine kuruludur. Kaufman da (1992) hane halkı ve aileden ziyade çiftin toplumbilimin araştırma konusu olması gerektiğini vurgularken, ailenin de hane halkının da daha kurgu düzeyinde kalırken, çiftin ilişkilerinin günden güne deneyimlenen bir gerçekliğe dayandığını ifade etmektedir. Bourdieu de bu noktada önemli bir katkı sunmaktadır. Bourdieu (1996), aileyi incelediği makalesinde, ailenin farklı toplum ve devletlerin farklı kurgularının sonucu farklı şekillerde tanımlanabileceğini belirtmektedir.

Evlilik öncesi törenlerden evlilik süresince gelişen akraba ve hısımlar ilişkileri gibi, evliliğin her aşamasında toplumsal normların düzenleyiciliği görülmektedir. Bundan dolayı evlilik sadece biyolojik yeniden üretim ve cinsel birliktelik ile sınırlanabilecek bir olgu değil, toplumsal olarak kurgulanan ve düzenlenen bir olgudur. Yerel cemaat ilişkilerinin etkisi azaldıkça, evlilikle kurulan ilişkilerin etkisi artmaktadır (Crow, 2008).

Eş seçimi önemle üzerinde durulan bir diğer konudur. Eşin nasıl seçildiği de toplumdan topluma değişmektedir. Örneğin Nock (1998:6), Amerika Birleşik Devletleri'nde evlilik için gerekli olarak algılanan ideallerin öncelikle kişisel tercih, olgunluk, cinsel sadakat ve çocuk sahibi olmak olduğunu ifade etmektedir. Bumiller (1990) ise Hindistan'da, Batı ülkelerinde olduğu gibi, aşkın evliliğin zorunlu koşulu olarak algılanmadığını, onun yerine ailelerin eş seçiminde ciddi bir rol oynadığını göstermekte-

dir. Bumiller, Hindistan'da evliliklerin %95'inin bu şekilde gerçekleştiğini de belirtmektedir. Aynı toplum içinde farklı toplumsal sınıf veya etnik grupların da evliliğe ilişkin farklı normları olabilmektedir. Örneğin bir toplumsal grup için dini nikâh ve merasim bir zorunluluk olarak görülürken, başka bir grup için ailenin rızası bir koşul olarak algılabilmektedir. Resmi nikâh da iki insan arasındaki birlikteliğin meşruluğunun bir diğer boyutunu sağlamaktadır.

Farklı toplumlarda kişisel beklentiler üzerine kurulu toplumsal normların dışında, hukuksal ve ahlaki normlar da vardır. Çiftler arasında resmi nikâhın olması hukuksal normlarla eşler arasında, çocukları da bağlayacak bir kontrata neden olur. Bu kontrat eşler (ve varsa çocuklar) arasındaki ilişkileri düzenlemede ve hakları tesis etme bir standardı sağlar.

Evlilik idealleri kadar evlilikten beklentiler de literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Blakeslee ve Wallerstein (1995), Amerika Birleşik Devletleri'nde, çiftlerin evlilikten beklentilerini incelemiştir. Bulguları, çiftlerin arkadaş, iş ve paranın önüne eşlerini koyduklarını ve en yoğun duygusal ve ruhsal paylaşımı eşleriyle yaşamayı beklediklerini göstermektedir. İş gibi, toplumsal yaşamın diğer alanlarında karşılaşılan zorluklarla baş etmede bu evlilik bir sığınak, destek olarak görülmektedir. Batı toplumlarında bireysel tercih ve beklentiler önde gelirken, Doğu toplumlarında aile ile uyum sağlayacak biriyle evlenerek geniş ailede huzuru sağlamak temel beklenti olabilmektedir.

Evlilikte karşımıza çıkan uygulamalar, âdetler ve törenler bir diğer konu başlığıdır. Bu konuda da birçok antropolojik çalışma mevcuttur. Evliliğin zamanı ve kardeşler arasında sırası, evlenirken hayata geçirilen âdetler ve törenler toplumdan topluma, hatta aynı toplum içinde bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Pyke (2005), göçmenlerin evlilik pratiklerinin, göç ettikleri ülkedeki evlilik pratiklerinden ne kadar farklı olduğunu gösterirken, bir yandan da bu pratiklerin göç ettikleri ülkedeki pratiklerden de farklılaştığını belirtmektedir. İkinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin evliliği, yaşadıkları ülkede bir stateji olarak değerlendirdikleri de bilinen bir gerçektir.

Evlilik yapısı bir diğer çalışma alanını oluşturur. Evlilik yapıları da toplumdan topluma değişmekle birlikte, temel olarak ele alınan dört tür vardır (Ingolsby, 2006). Bunlar tek eşlilik, çok karıllık, çok kocalık ve grup evliliği olarak özetlenebilir. Tek eşlilik, kültürel olarak en çok tercih edilen form olarak öne çıkmaktadır. Batı kültürünün egemen olmasıyla bu evlilik yapısının daha çok yaygınlaştığını ifade edenler (Stephens, 1963) kadar, bu evlilik yapısının egemen hale gelmesinin ekonomik, toplumsal ve dini nedenleri üzerine duran sosyal bilimciler de (Ingolsby, 2006) vardır. Evlilik kurumu bireyin siyaset, işgücü piyasası, eğitim gibi diğer kurumlarla olan ilişkilerini de etkilerken (Rotolo, 2000), aynı zamanda devlet, işgücü piyasası gibi diğer kurumlardan da etkilenmektedir (Teachman, Tedrow ve Crowder, 2000).

Türkiye’de evlilik çalışmalarına baktığımızda, evliliğin daha çok antropolojik ve sosyolojik çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. Altuntek’in de (2001) belirttiği gibi, Türkiye’de bu konudaki ilk çalışmalar Berkes (1942), Boran (1945), Erdentuğ (1956, 1969), Yasa (1957), Pierce (1964) ve Stirling’in (1965) köy monografilerine dayanmaktadır. Bu çalışmalarda Türkiye’nin farklı yörelerinde, farklı grupların evlilik pratikleri incelenmiştir. Evlilik ve akrabalık türlerini araştıran çalışmalarda da (Balaman, 1982; Yalçın-Heckman, 1990; Altuntek, 1993), Türkiye’nin farklı bölgelerinde farklı evlilik türlerinin yöredeki toplumsal örgütlenmeyi nasıl etkilediği tartışılmıştır. Evlilik kurumunda eşler arası ilişkileri inceleyen çalışmalarda da güç dinamikleri tartışılmaktadır (Olson, 1982; Hart, 2007). Evlilik kurumuna ve aileye tarihsel bir yaklaşımla bakan çalışmalar da mevcuttur (Ortaylı, 1985; Duben ve Behar, 1991). Bu çalışmalarda da Osmanlı ve Türkiye’de tek bir aile türü olmadığı, çok farklı türlerin olduğuna dikkat çekilmektedir.

Toplumumuzda evlilik öncesinde ve evlilik sırasında izlenmesi gerekli görülen belli aşamalar, görenek ve törenler bulunmaktadır. Bu gelenek ve törenler sosyal bilimciler tarafından incelenmiştir (Erdentuğ, 1969). Erdentuğ, bu geleneklerin Batılılaşma süreci sonucunda eski önemini kaybettiğini ifade etmektedir. Sezen (2010), Türkiye’de evlenme biçimlerini araştırdığı yazısında 33 farklı evlenme

biçiminden söz eder, baş örtüsü kaçırma yoluyla evlilik gibi bazıları bazı yörelere özgü geleneksel biçimlerken, televizyon evliliği gibi bazıları da yeni ortaya çıkan biçimlerdir.

Bu çalışmaları köy-kent evlilik pratiklerini karşılaştıran çalışmalar takip etmiştir (Timur, 1972). Köy ve kentte evlilik pratikleri farklılaşmaktadır. Göçmenler köydeki pratikleri bir süreliğine şehirde uygulamaya çalışmakta, ancak sonra gelen kuşaklar bu pratikleri aynı şekilde uygulamak yerine, şehirde gördükleri farklı formlarla biraraya getirmektedir (Kandiyoti, 1985; Sunar ve Okman Fişek, 2005; Tezcan, 2009). Güreşçi (2013), göç sürecinden kırsalda evliliğin nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Evlilik göçüne dair çalışmalar da vardır (Yılmaz, 2009; Özgür ve Aydın, 2011). Özgür ve Aydın (2011), kadınların erkeklere göre daha fazla evlilik nedeniyle göç ettiğini ifade etmektedir. Lievens (1999) ve Çelik, Beşpınar ve Kalaycıoğlu (2013) da uluslararası göç bağlamında evliliği ele almaktadır. Yazarlar, evliliğin bir göç stratejisi olarak kullanılabilirliğini ve göç sürecinden ciddi olarak etkilendiğini göstermektedir.

4.4. Kavramsal Çerçeve

Bu raporda değerlendirme üç temel eksenle yapılmaktadır. Birincisi, evliliğe ilişkin tutumlardır. Bu bölümde evlilik durumu, evlenme yaşı, nasıl evlendirildiği, hangi çevreden biriyle evlendirildiği, nikâh türü, hangi törenlerle evlendirildiği gibi tutumlara bakılmaktadır. Türkiye genelinde evlilik pratiklerine bakmanın yanı sıra, farklı bölgelerde bu pratiklerin nasıl farklılıklar gösterdiği de incelenmiştir. Aynı zamanda cinsiyet, eğitim gibi bağımsız değişkenlerle evlilik pratikleri arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. İkinci eksen ise eşle ilişkiler üzerinedir. Bu bölümde de eşle ilişki düzeyi, eşle sorun yaşanan konular ve sorun yaşandığında verilen tepkiler tartışılmaktadır. Üçüncü eksen ise evliliğe ilişkin ideallerdir. Evlenilecek kişide aranan kişisel ve sosyal özellikler ve ideal evlenme yaşı evliliğe dair idealler çerçevesinde ele alınmaktadır. Yine bu başlık altında da Türkiye genelindeki eğilimler tartışıldıktan sonra, cinsiyet ve eğitime göre ideallerin nasıl farklılaştığı tartışılmaktadır.

4.4.1. Değişkenler

Cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum gibi demografik özellikler bağımsız değişken olarak analizde kullanılmıştır. Ayrıca, aile tipi, çocuk sayısı, sosyo-ekonomik statü ve yaşanan bölge değişkenleri de

analize katılan önemli bağımsız değişkenlerdir. Son olarak dini inanç da önemli bir bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bağımlı değişkenler ise, 2006 ve 2011 yılı için değişken numaralarıyla, Tablo 45'de görünmektedir.

Tablo 45. TAYA 2006 ve 2011 Veri Setinde Analiz Edilen Bağımsız Değişkenler

1. Evliliğe ilişkin tutumlar		
	2006	2011
1.1. Medeni durum	F6	F16
1.2. Evli değilse, evlenmeyi düşünür mü?	B28	Soru yok
1.3. İlk evlenme yaşı	B6	B5
1.4. Nasıl evlendiği	B9	B10
1.5. Nikâh durumu	B10	B12
1.6. Kaç kez evlendiği	B5	B4
1.7. Hangi törenlerle evlendiği	B11	B13
1.8. Evlenirken başlık parası uygulaması	B12	B14
1.9. Hangi çevreden biriyle evlendiği	B13, B14, B15, B166	B11, B15, B16
2. Eşle ilişkiler		
2.1. Evlilikle ilgili idealler	B40	B35, B36
2.2. İdeal evlenme yaşı	B41	B37
3. Eşle ilişkiler		
3.1. Eşle ilişki düzeyi	B29	B26, B27
3.2. Eşle sorun yaşanan üç konu	B49	B27
3.3. Sorun yaşandığında verilen tepkiler	B50, B51	B28, B29

4.5. Analiz: Evlilik Pratikleri

Bu bölümde evliliğe ilişkin tutumlar incelenecektir. Kişinin medeni durumundan başlayarak, kaç yaşında ve nasıl evlendiği, eşiyile nasıl tanıştığı gibi evlilik pratiklerine ilişkin önemli konular bu başlığın altında tartışılacaktır.

4.5.1. Medeni Durum

Öncelikle tartışmaya medeni durum ile başlayalım. Bu soru 2006'da 15 ve yukarı yaştakilere sorulurken, 2011'de 12 ve üstü yaşlara sorulmuştur. Tablo 46'da karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla 15 ve üstü yaş-taki bireylerin medeni durumları paylaşılmıştır.

Tablo 46. Cinsiyete Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek	Kadın	Türkiye
2006			
Hiç evlenmedi	30,1	24,0	27,0
Evli	67,6	65,3	66,4
Boşandı	0,9	1,9	1,4
Eşi öldü	1,4	8,8	5,2
2011			
Hiç evlenmedi	31,2	22,6	26,8
Evli	65,7	64,5	65,1
Ayrı yaşıyor	0,3	0,8	0,5
Eşi öldü	1,7	9,4	5,5
Boşandı	1,3	2,8	2,0

Türkiye’de 2006 yılında hiç evlenmemiş erkeklerin oranı %30, hiç evlenmemiş kadınların oranı %24; evli erkeklerin oranı %68, evli kadınların oranı %65; boşanmış erkeklerin oranı binde 9, boşanmış kadınların oranı ise %2, eşi vefat etmiş erkeklerin oranı %1, eşi vefat etmiş kadınların oranı ise %9’dur.

Türkiye’de 2011 yılında hiç evlenmemiş erkeklerin oranı %31, hiç evlenmemiş kadınların oranı %23; evli erkeklerin oranı %66, evli kadınların oranı %65; ayrı yaşayan erkeklerin oranı %03, ayrı yaşayan kadınların oranı ise %08; boşanmış erkeklerin oranı %1, boşanmış kadınların oranı ise %3; eşi vefat etmiş erkeklerin oranı %2, eşi vefat etmiş kadınların oranı ise %9’dur.

2006 ile 2011 arasında bir karşılaştırma yapıldığında boşanmışların ve eşi vefat edenlerin oranında hem kadın hem de erkekler için küçük de olsa bir artış olduğu gözlenmektedir. 2006 yılından 2011’e gelindiğinde, boşanmış erkekler %09’dan %1,3’e,

boşanmış kadınlar ise %1,9’dan %2,8’e yükselmektedir. Eşi ölmüş olanların oranı ise erkeklerde %1,4’den %1,7’ye, kadınlarda %8,8’den %9,4’e yükselmektedir.

TAYA 2006 ve 2011’de eğitim durumu seçenekleri farklılaşmaktadır. Analizde karşılaştırılabilmesi amacıyla TAYA 2006 tablosunda okuryazar olmayan ile okuryazar ancak hiç okula gitmeyenler birlikte verilmiştir. TAYA 2011 tablosunda ise ilköğretim ile ortaokul mezunları ve ön lisans/meslek yüksekokulu, lisans ile lisansüstü mezunları birlikte ele alınmıştır (Tablo 47).

Eğitim arttıkça hiç evlenmemiş ve boşanmışların oranı genel hatlarıyla artmaktadır. 2006 yılında hiç evlenmemişlerin oranı eğitimsizlerde %15 iken, bu oran ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %58’e, lise/lise dengi mezunlarında %49’a ve üniversite ve lisansüstü mezunlarında ise %36’ya yükselmektedir. Boşananların oranı üniversite mezunlarında diğer

öğrenim gruplarındaki kişilere kıyasla nispeten daha yüksektir. Eğitimsizler arasında %1 olan boşanma oranı, ilkokul mezunlarında %2'ye, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %1'e ve üniversite ve lisansüstü mezunlarında ise %2'ye yükselmektedir. 2011 yılında ise hiç evlenmemişlerin oranı bir okul bitirmemişlerde %12 iken, bu oran ilkokul mezunlarında %4, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında

%50, lise mezunlarında %45, ön lisans/lisans/yüksek lisans mezunlarında %35'dir. Doğrusal bir artış olmasa da eğitim artıka boşanma oranının arttığı ifade edilebilir. Bir okul bitirmeyenlerde boşanma oranı %1 iken, bu oran lise mezunlarında %2,5'a, yükseköğretimlielerde de %2,9'a ulaşmaktadır. 2006 yılından 2011 yılına tüm öğrenim gruplarının boşanma oranlarında artış görünmektedir (Tablo 47).

Tablo 47. Öğrenim Durumuna Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Hiç evlenmedi	15,2	9,2	57,9	49,2	35,5
Evli	66,3	85,4	40,1	48,5	61,9
Boşandı	1,0	1,6	1,1	1,3	2,2
Eşi öldü	17,6	3,8	1,0	1,0	0,4
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/lisans/ lisansüstü)
2011					
Hiç evlenmedi	11,5	4,1	50,2	45,2	35,1
Evli	63,5	87,7	46,6	50,7	60,8
Ayrı yaşıyor	0,7	0,7	0,4	0,5	0,4
Eşi öldü	22,5	5,6	1,4	1,1	0,9
Boşandı	1,9	1,9	1,4	2,5	2,9

Farklı SES gruplarının medeni durumuna baktığımızda ortaya ilginç bir resim çıkmaktadır. 2006 yılında, SES seviyesi yükseldikçe hiç evlenmemişlerin oranı yükselmektedir, 2011 yılı için belirli bir eğilim gözükmemektedir. Eşi vefat eden bireylerin

oranının düşük SES gruplarında daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Boşanma ile SES arasındaki ilişki de ilginçtir. Şöyle ki, 2011 yılında en yüksek boşanma oranları (%2) en yüksek SES grubunda olanlardır (Tablo 48).

Tablo 48. SES'e Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)

	Alt grup	Orta grup	Üst grup		
2006					
Hiç evlenmedi	18,3	27,9	29,8		
Evli	68,3	66,1	66,8		
Boşandı	1,1	1,5	1,2		
Eşi öldü	12,4	4,5	2,1		
	Alt grup	Alt orta grup	Üst grup	Üst grup	En üst grup
2011					
Hiç evlenmedi	18,9	25,2	29,7	27,9	24,0
Evli	72,0	68,1	64,7	67,6	72,0
Ayrı yaşıyor	0,8	0,5	0,3	0,3	0,3
Eşi öldü	7,2	4,5	2,9	2,5	1,4
Boşandı	1,1	1,7	2,3	1,7	2,4

2006 yılında bölgelere göre medeni duruma baktığımızda, boşanmışların oranının İstanbul, Ege, Batı Anadolu ile Akdeniz bölgelerinde diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu görünmektedir. İstanbul ve Ege Bölgesi'nde boşanmışların oranı en yüksektir (%2). Evliliğinizin durumu sorusunda, boşanmış ve ayrılmış olanlar aynı kategori altında ele alınmaktadır; bu oran Ege, Akdeniz, Batı Marmara ve İstanbul Bölgelerinde %2'dir. Boşanmış olanların oranı Doğu Karadeniz (%06), Kuzeydoğu Anadolu (%05) ve Güneydoğu Anadolu'da (%04) diğer bölgelere kıyasla en düşüktür (Tablo 49).

2011 yılında da, boşanmışların oranının yine İstanbul, Batı Anadolu ve Ege'de diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu görünmektedir. 2011 yılında İstanbul ve Batı Anadolu'da boşanmışların oranı %3'e yükselmiştir. Ege Bölgesi'nde bu oran %2'dir.

Ayrı yaşayanlarla boşanmışlar birlikte ele alındığında, İstanbul, Ege Bölgesi, Doğu Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinin her biri için bu oran %3'e yükselmektedir. Boşanmış olanların 2011 yılındaki oranı Ortadoğu Anadolu (%05), Doğu Karadeniz (%07) ve Kuzeydoğu Anadolu'da (%08) en düşüktür.

2006 yılında evli olmayanlara "evlenmeyi düşünüyor musunuz" sorusu sorulmuştur. Özellikle boşanmış ve çocuklu kadın ve erkeklerde bu sorunun analizinin ilginç sonuçlar vereceği düşünülmektedir (Tablo 50).

Boşanmış erkeklerin %38'i evlenmeyi düşünürken, bu oran boşanmış kadınlarda %21'e düşmektedir. "Kararsızım" seçeneği analize katılmadığında, evlenmeyi düşünmeyen erkeklerin oranının %47, evlenmeyi düşünmeyen kadınların oranının ise %53 olduğu görünmektedir.

Tablo 49. Bölgelere Göre 15+ Medeni Durum, TAYA 2006-2011 (%)

	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü	
2006					
İstanbul	27,2	66,2	1,9	4,7	
Batı Marmara	22,5	69,1	1,5	6,9	
Ege	23,3	69,6	1,9	5,2	
Doğu Marmara	26,0	67,9	0,8	5,3	
Batı Anadolu	27,2	65,5	1,8	5,5	
Akdeniz	28,4	65,7	1,6	4,3	
Orta Anadolu	21,8	71,1	1,1	5,9	
Batı Karadeniz	23,6	68,1	1,4	6,9	
Doğu Karadeniz	29,8	63,7	0,6	5,8	
Kuzeydoğu Anadolu	29,5	64,4	0,5	5,5	
Ortadoğu Anadolu	30,8	63,2	0,8	5,1	
Güneydoğu Anadolu	35,4	60,6	0,4	3,6	
	Hiç evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi öldü	Ayrı yaşıyor
2011					
İstanbul	29,8	62,2	2,8	4,8	0,5
Batı Marmara	20,3	69,4	1,8	8,0	0,4
Ege	23,9	67,7	2,3	5,3	0,8
Doğu Marmara	23,5	67,1	2,3	6,5	0,7
Batı Anadolu	25,9	65,8	2,6	5,0	0,7
Akdeniz	25,5	66,2	2,1	5,7	0,5
Orta Anadolu	23,9	69,0	1,8	5,0	0,4
Batı Karadeniz	23,0	67,7	1,9	7,2	0,2
Doğu Karadeniz	24,4	67,2	0,7	7,0	0,7
Kuzeydoğu Anadolu	30,9	60,4	0,8	7,6	0,3
Ortadoğu Anadolu	33,9	61,6	0,5	3,6	0,4
Güneydoğu Anadolu	36,2	57,9	1,2	4,2	0,5

Tablo 50. Boşanmış Bireylerde Yeniden Evlenmeyi Düşünenler, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın
Evet	37,9	20,9
Kararsızım	19,8	14,3
Hayır	42,2	64,7

Çocuklu boşanmışların yeniden evlenmeyi düşünüp düşünmediğine baktığımızda ise, boşanmış ve çocuklu erkeklerin %30'u yeniden evlenmeyi düşünürken, boşanmış ve çocuklu kadınlarda bu oran %16'ya düşmektedir (Tablo 51).

Cinsiyet, boşanmış bireylerin yeniden evlenmeyi düşünmesinde ciddi rol oynamaktadır. Kadınlar toplumsal baskılar ve toplumda genel olarak boşanmış bir kadının “uygun” bir eş adayı olarak görül-

memesinden dolayı yeniden evlenmeyi erkeklere oranla daha az düşünmektedir. Çocuk sahibi olmak, hem boşanmış kadınlarda hem de boşanmış erkeklerde yeniden evlenme konusuna olumsuz bakanların oranını artırmaktadır. Yeniden evlenilecek kişi ile çocuklar arasındaki ilişkilere dair endişeler ve/veya bir eş adayı olarak boşanmış ve çocuklu birinin toplumsal olarak “uygunsuz” görülebilmesi bu durumun nedeni olabilir.

Tablo 51. Çocuklu Boşanmış Bireylerde Yeniden Evlenmeyi Düşünenler, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın
Evet	30,3	16,2
Kararsızım	18,2	14,6
Hayır	51,5	69,2

2000 ile 2012 yılları arasında boşanma oranlarına baktığımızda, bir düşüş ya da artıştan ziyade bir dalgalanmadan söz edilebilir. 2000 ile 2010 yıllarında boşanmanın yaklaşık olarak aynı sayıda gerçekleştiği

görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, boşanmada 2000 yılından 2004 yılına kadar bir düşüş, takip eden yıllarda ise bir artış olduğu söylenilebilir (Tablo 52).

Tablo 52. Yıllara Göre Evlilik ve Boşanma

Yıllar	Nüfus (Tüik)	Evlenme (Tüik)	Boşanma Nvi	Yeniden evlenme Nvi	Boşanılan kişi ile yeniden evlenme (Nvi)
2000	64.252.000	675.602	122.459	70.805	7.562
2001	65.133.000	544.322	145.700	74.290	7.830
2002	66.008.000	510.155	128.818	72.451	8.442
2003	66.873.000	565.468	96.242	70.810	10.407
2004	67.723.000	615.357	95.807	73.759	11.633
2005	68.566.000	641.241	102.598	76.722	12.146
2006	69.395.000	636.121	100.322	81.348	15.584
2007	70.215.000	638.311	100.673	82.437	14.399
2008	71.095.000	641.973	104.035	82.747	13.120
2009	72.050.000	591.742	117.410	85.345	14.879
2010	73.003.000	582.715	122.939	88.214	14.128
2011	73.950.000	-	124.019	93.178	15.528
2012	74.885.000	-	16.085	11.659	2.670

4.5.2. İlk Evlenme Yaşı

Türkiye’de ilk evlenme yaşı 2006 yılında 18-24 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. Türkiye’deki toplam evlilerin %59’unun ilk evlenme yaşı bu yaş aralığındadır. Bu yaş aralığını 18 yaş altının takip etmesi önemli bir bulgudur; Türkiye’nin %20’sinin ilk evlenme yaşı 18 yaşın altındadır. Bireylerin %18’inin ilk evlenme yaşı 25-29 yaş, %3’ü 30-34 yaş ve

%1’inin de 35-39 yaş aralığındadır (Tablo 53).

2011 yılında ise Türkiye genelinde ilk evlenme yaşına baktığımızda, göze ilk çarpan 18 yaş altı evliliklerin oranıdır. Türkiye genelinde medeni durumu evli olanların ilk evlenme yaşı 14 yaşın altında olanların oranı %3 iken, 15-17 yaş arasında olanların oranı ise %15’tir. 2006 yılında ilk evlenme yaşı 18 yaşın altında olanların oranı %20 iken bu oran

%18'e düşmüştür. Buna karşılık, artan toplumsal farkındalık ve sosyal politika uygulamalarına rağmen, 2011 yılında evli olan yaklaşık her beş kişiden birinin ilk evlenme yaşınının 18 yaşın altında olması, üzerinde durulması gereken bir olgudur.

2011'de ilk evlenme yaşı 18-24 yaş aralığında olanların oranı %57, 25-29 yaş aralığında olanların oranı %20, 30-34 yaş aralığında olanların oranı %4 ve 35 yaş üstü olanların oranı da %1'dir.

Tablo 53. İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	2006	2011
14 yaş altı		2,5
15-17	19,5	15,1
18-24	59,0	57,0
25-29	17,5	19,8
30-34	3,1	4,3
35-39	0,9	0,9
39+	-	0,4

2006 yılında, erkeklerin %59'unun ilk evlenme yaşı 18-24 yaş aralığında iken, kadınların %60'ı bu aralıktadır. Cinsiyete ilişkin önemli iki nokta göze çarpmaktadır. Bunlar iki yaş aralığında kadın ve erkeklerin oranları arasındaki farklılıktır. Erkeklerin %7'sinin ilk evlenme yaşı 18'in altında iken, bu oran kadınlarda %31'e yükselmektedir. 25-29 yaş aralığında ise, erkeklerin %29'u 25-29 yaş aralığında ilk kez evlenirken, kadınlarda bu oran %8'dir. 30-34 yaş aralığında ilk kez evlenen erkeklerin oranı %5 iken, kadınlarında %1'dir. İlk evlenme yaşı 35-39 yaş aralığında olan erkeklerin oranı %1, kadınların ise %0,5'tir. Tüm bu veriler eşliğinde, Türkiye'de kadın ve erkeklerin ağırlıklı olarak ilk kez 18-24 yaş aralığında evlendikleri görünmektedir. Kadınların yine büyük bir oranı da 18 yaşın altında evlenmektedir (%31). Kadınların 25 yaş üstünde ilk kez evlenme oranları oldukça düşüktür. İlk evlenme yaşı 25 yaş üstünde

olan kadınların oranı %10'un altındadır (%9). Erkeklerin ise %87'si 18-29 yaş aralığında evlenmektedir (Tablo 54).

2011 yılında ise, ilk evlenme yaşı 14'ün altında olan kadınların oranı %4'tür. İlk evlenme yaşı 15-17 olan kadınların oranı ise %24'tür. Bu oranlar Türkiye'de "çocuk gelin" olgusu olarak tartışılan erken evlilikler için önemli bir veri sunmaktadır. İlk evlenme yaşı 18'in altında olan erkeklerin oranı %6'dır. Bu veri de çok önemlidir, zira erken evlilikleri tartışırken "çocuk damat"ların da önemli bir oranda olduğunu ortaya koymak, geliştirilmesi planlanan sosyal politikaların verimli olabilmesi için önemlidir. 2011 yılında ilk evlenme yaşı 18-24 yaş aralığında olan erkeklerin oranı %54 iken, bu oran kadınlarda %60'a çıkmaktadır. İlk evlenme yaşı 25'in üstünde olan kadınların oranı %12 iken, bu oran erkeklerde %40'a yükselmektedir.

Tablo 54. Cinsiyete Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	2006		2011	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
14 yaş altı			0,6	4,1
15-17	6,5	31,2	5,2	23,9
18-24	58,5	59,5	54,0	59,7
25-29	28,5	7,6	31,6	9,4
30-34	5,1	1,2	6,8	2,0
35-39	1,4	0,5	1,3	0,5
39+	-	-	0,5	0,3

Eğitim düzeyi yükseldikçe ilk evlenme yaşı artmaktadır. Eğitim arttıkça evliliğin ertelendiği bilinmektedir. 2006 yılında üniversite ve lisansüstü eğitim birlikte ele alınarak bir kategori oluşturulurken, 2011 yılında ön lisans, lisans ve lisansüstü ayrı kategoriler olarak ele alınmıştır (Tablo 55).

2006 yılında yükseköğretim mezunlarının %15'inin (%12'i 30-34 yaş aralığında, %3'ü 35-39 yaş aralı-

ğında) ilk evlenme yaşı 30'un üzerindedir. Eğitim almamış bireylerin %92'sinin ilk evlenme yaşı 24'ün altındadır. 2011 yılında da, benzer olarak, bir okul bitirmeyenlerin %89'unun ilk evlenme yaşı 24'ün altındadır. Yükseköğretim mezunlarının %61'inin ilk evlenme yaşı 25'in üzerindedir. Lisansüstü eğitimli-lerde oran daha da artmaktadır. %71'inin ilk evlenme yaşı 25'in üzerindedir.

Tablo 55. Öğrenim Durumuna Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
18 yaş altı	42,5	19,0	11,4	3,6	0,6
18-24	49,3	64,2	64,0	60,4	39,1
25-29	6,3	14,0	20,7	30,2	45,5
30-34	1,3	2,2	2,9	4,6	11,5
35-39	0,6	0,6	1,0	1,2	3,2
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/lisans/ lisansüstü)
2011					
14-	8,3	2,2	0,9	0,3	0,0
15-17	32,2	17,5	12,6	3,5	0,5
18-24	48,8	60,9	65,5	59,2	38,8
25-29	7,9	15,3	17,6	29,8	44,6
30-34	1,8	3,0	3,0	5,3	12,9
35-39	0,6	0,6	0,4	1,3	2,5
39+	0,3	0,4	0,0	0,6	0,5

Farklı SES gruplarının ilk evlenme yaşlarına baktığımızda ise, SES seviyesi arttıkça ilk evlenme yaşının yükseldiği ortaya çıkmaktadır (Tablo 56).

2006 yılında alt SES grubunda olanların %88'inin ilk evlenme yaşı 24'ün (%36'sı 18 yaş altında, %52'si 18-24 yaş aralığında) altındadır. Aynı yıl üst SES grubundakilerin %55'inin ilk evlenme yaşı 24'ün (%6'sı

18 yaşın altında, %49'u 18-24 yaş aralığında) altındadır. 2011 yılında ise en alt SES grubunun %25'inin ilk evlenme yaşının 18'in altında olduğu görülmektedir. Bu yaş aralığında evlenenlerin oranı en üst SES grubunda %2'ye düşmektedir. En üst SES grubunun %60'ünün ilk evlenme yaşı 25'in (%41'i 25-29 yaş aralığında, %15'i 30-34 yaş aralığında, %4'ü 35 yaş üstünde) üstündedir.

Tablo 56. SES'e Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Alt grup	Orta grup	Üst grup		
2006					
18 yaş altı	35,6	18,6	6,1		
18-24	52,1	61,3	49,2		
25-29	9,7	16,5	35,1		
30-34	1,5	2,8	7,3		
35-39	1,0	0,7	2,3		
	Alt grup	Alt orta grup	Üst orta grup	Üst grup	En üst grup
2011					
14-	4,0	2,8	1,8	0,2	0,3
15-17	21,3	17,7	12,8	5,8	1,8
18-24	55,7	59,4	59,5	51,3	37,5
25-29	15,0	16,0	20,9	32,1	40,9
30-34	2,5	2,9	3,9	8,3	15,4
35-39	1,1	0,6	0,9	1,7	2,6
39+	0,2	0,3	0,2	0,7	1,5

Bölgeler arası bir karşılaştırmaya gidildiğinde ise, 2006 yılında İstanbul ve Batı Marmara'da ilk evlenme yaşı 18 yaşın altında olanların oranı en düşükken (sırasıyla %13 ve %15), bu oran Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu'da diğer bölgelere nazaran ciddi oranda yüksektir (sırasıyla %29 ve %27). İstanbul'da ilk evlenme yaşı 25'in üzerinde olanların oranı %27'dir. Bu oran Akdeniz'de %27, Batı Marmara'da %23'tür. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise ilk evlenme yaşı 25'in üstünde olanların oranı ise %15'tir; diğer deyişle bu bölgede nüfusun %85'i 25 yaşın altında evlenmektedir (Tablo 57).

2011 yılında da Batı Marmara ve İstanbul, 18 yaşın altında ilk evliliğini yapanların oranının en düşük olduğu bölgelerdir. Bu oran Batı Marmara'da %13, İstanbul'da ise %14'dür. İlk evliliğini 18 yaşın altında yapanların en yüksek oranda olduğu bölgeler ise, sırasıyla Güneydoğu Anadolu (%25), Ortadoğu Anadolu (%24) ve Orta Anadolu'dur (%23). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 25 yaşın üstünde ilk evliliğini yapanların oranı %22'dir. 2006 yılı ile 2011 yılında, ilk evlilik yaşı bölgelere göre değerlendirildiğinde, bölgelerde ortaya çıkan eğilimlerin benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 57. Bölgelere Göre İlk Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	18-	18-24	25-29	30-34	35-39		
2006							
İstanbul	12,6	60,6	22,0	3,9	0,9		
Batı Marmara	15,4	61,1	18,3	4,1	1,0		
Ege	17,9	59,0	19,1	3,0	1,0		
Doğu Marmara	18,1	61,8	17,1	2,5	0,6		
Batı Anadolu	18,8	62,0	15,6	2,8	0,7		
Akdeniz	18,4	55,2	19,9	5,0	1,6		
Orta Anadolu	25,6	58,7	13,9	1,3	0,5		
Batı Karadeniz	24,0	58,7	14,2	2,0	1,1		
Doğu Karadeniz	22,6	58,5	15,0	2,8	1,2		
Kuzeydoğu Anadolu	27,0	53,2	16,7	2,0	1,2		
Ortadoğu Anadolu	28,9	53,8	14,2	2,5	0,6		
Güneydoğu Anadolu	25,4	59,4	12,6	2,0	0,5		
	14-	15-17	18-24	25-29	30-34	35-39	39+
2011							
İstanbul	2,2	11,6	57,4	21,2	5,7	1,3	0,5
Batı Marmara	1,4	11,9	60,7	21,5	3,1	0,6	0,8
Ege	2,1	14,9	56,9	21,1	4,3	0,5	0,2
Doğu Marmara	1,6	13,6	58,5	20,2	4,5	1,3	0,2
Batı Anadolu	2,3	15,7	59,1	17,5	4,7	0,5	0,2
Akdeniz	2,7	13,9	53,3	23,2	4,6	1,5	0,8
Orta Anadolu	2,8	19,8	59,2	15,2	2,6	0,2	0,3
Batı Karadeniz	2,1	16,8	59,5	17,2	3,1	1,1	0,2
Doğu Karadeniz	2,2	16,1	57,2	19,0	3,9	0,9	0,8
Kuzeydoğu Anadolu	1,7	18,4	56,1	18,9	4,1	0,5	0,2
Ortadoğu Anadolu	4,2	19,4	55,5	17,3	3,1	0,5	0,1
Güneydoğu Anadolu	4,9	20,2	53,3	17,6	3,2	0,7	0,1

4.5.3. Evlilikte Ailevi ve/veya Kişisel Tercih ve Kararlar

Türkiye’de nasıl evlenildiğine baktığımızda, 2006 yılında “eşiniz ile nasıl evlendiniz” sorusu sorulmuş ve yanıt seçenekleri de “kendi seçimim ailemin onayı, kendi kararım ailemin bilgisi dışında, ailemin karşı çıkmasına rağmen evlendim, görücü usulüyle benim kararım, görücü usulüyle ailemin kararıyla, kaçarak ve diğer” bu şekilde belirtilmiştir. 2011 yılı

ında yine aynı şekilde sorulan sorunun seçenekleri “kendi seçimim ailemin rızasıyla, kendi kararım ailemin rızası dışında, görücü usulüyle benim kararım, görücü usulüyle benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla, kaçma/kaçırılma, berdel ve diğer”dir. 2006 yılında bu soru ilk, ikinci, üçüncü, dördüncü ve son evlilik için sorulurken, 2011 yılında ise bu soru sadece ilk ve son evlilik için sorulmuştur (Tablo 58).

2006 yılında görüşmecilerin %31'i "kendi seçimim, ailemin onayıyla evlendim" derken, yine %31'i "görücü usulüyle, ailemin kararıyla" evlendim demektedir. "Görücü usulüyle, benim kararım" evlendim diyenlerin oranı %30'dur. Kaçarak evlenenlerin oranı ise %6'dır. "Kendi kararım, ailemin bilgisi dışında" evlendim diyenlerin oranı ise %1'dir. Türkiye'de kendi seçimi/kararıyla evlenenlerin oranı %68'dir. Bu oranın içinden, kendi kararı olmakla birlikte ailesinin onayını alanların oranı olan %31 çıkarılırsa, kendi kararıyla/seçimiyle evlendiğini söyleyenlerin (kaçarak evlenenler de içinde olmak üzere) oranı %37'dir.

2011 yılında ise "görücü usulüyle, benim kararım" diyenlerin oranı %42'ye yükselmektedir. 2006 yılına göre bu kategoriyi seçenlerin oranının cid-

di şekilde yükseldiği söylenebilir. İkinci olarak ise "kendi seçimim, ailemin rızasıyla" diyenlerin oranı da yüksektir (%41). Cevapların %83'ünün bu iki seçenekte kümelenmesinin temel nedeni, diğer seçeneklerin 2006 yılında bu sorunun "görücü usulüyle, ailemin kararıyla" seçeneğini içermesidir. Bu seçenek 2011 yılındaki soruda bulunmamaktadır. 2011 araştırmasında aynı soruya bu seçeneğin yerine "görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla" seçeneği eklenmiştir. 2011 yılında görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan ailesinin kararıyla evlenenlerin oranı %9'dur. Kadınlarda bu oran %12 iken, erkeklerde %6'ya düşmektedir. Bu nedenle görücü usulüyle, ailesinin kararıyla evlenenler de diğer seçeneklere (özellikle de iki seçeneğe) dağılmışlardır. 2011 yılında kaçma, kaçırılma ile evlenenlerin oranı %4'tür.

Tablo 58. Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%)

	Kendi seçimim, ailemin onayıyla	Kendi kararım, ailemin bilgisi dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, ailemin kararıyla	Kaçarak	Ailemin karşı çıkmasına rağmen evlendim	Diğer
2006							
Türkiye	31,2	1,3	29,7	31,2	5,8	0,6	0,1
	Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	Kendi kararım, ailemin rızası dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	Kaçma, kaçırılma	Berdel	Diğer
2011							
Türkiye	41,0	2,9	42,4	8,9	4,4	0,3	0,1

Eğitim ile nasıl evlenildiği arasında ilişki vardır. 2006 yılında "kendi seçimim, ailemin onayıyla" evlendim diyenlerin içinde yükseköğretim mezunlarının oranı %65'tir. Bu seçeneği seçenlerin arasında eğitilmiş olmayanların oranı %13, ilköğretim ve ortaokul mezunlarının oranı ise %41'dir. Görücü usulüyle, ailesinin kararıyla evlenenlere baktığımızda, bu grubun %54'ü eğitilmiş değilken, sadece %9'u üniversite ve lisansüstü eğitilmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça evlilikte bireysel karar ve tercihler artmakta, aile tercih ve kararları ise azalmaktadır (Tablo 59).

2011 yılında ise cevap seçenekleri değiştiği için, eğitim ile evlenirken ailenin ve/veya bireysel tercih ve

kararların etkisi arasındaki ilişki daha belirgin olarak göze çarpmaktadır. 2011 yılında yükseköğretim mezunları arasında "kendi seçimim, ailemin rızasıyla" evlendim diyenlerin oranı %78'dir. Lisans mezunlarında bu ifadeyi seçenlerin oranı %79, lisansüstü eğitilmişlerde ise %84'dür. Yine aynı eğitim grubunda kendi görüşü sorulmadan, ailesinin kararıyla, görücü usulüyle evlenenlerin oranı her üç eğitim grubu için de %1'dir. Fakat eğitilmiş olmayanların %23'ü bu ifadeyi seçmiştir. Sonuç olarak eğitim arttıkça kendi seçimiyle evlenenlerin oranı yükselmekte eğitim yükseldikçe görücü usulüyle evlenenlerin oranı (kendi kararı ile ve kendi görüşü sorulmadan) azalmaktadır.

Tablo 59. Öğrenim Durumuna Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/ lisansüstü)
2006					
Kendi seçimim, ailemin onayıyla	13,1	26,1	41,1	51,7	65,4
Kendi kararım, ailemin bilgisi dışında	0,6	1,2	1,4	2,1	2,9
Görücü usulüyle, benim kararım	24,3	32,8	32,5	28,2	21,1
Görücü usulüyle, ailemin kararıyla	54,3	32,6	18,0	13,5	8,6
Ailemin karşı çıkmasına rağmen evlendim	0,3	0,4	0,9	1,1	1,6
Kaçarak	7,3	6,8	6,0	3,2	0,4
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	21,2	32,0	43,5	58,8	78,1
Kendi kararım, ailemin rızası dışında	2,4	2,8	3,6	3,4	2,5
Görücü usulüyle, benim kararım	47,9	50,2	42,1	32,1	17,7
Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	22,7	9,6	4,6	2,3	0,9
Kaçma, kaçınılma	4,5	5,1	6,0	3,2	0,7

Tablo 60. SES'e Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011 (%)

	Alt grup	Orta grup	Üst grup		
2006					
Kendi seçimim, ailemin onayıyla	15,3	30,3	58,4		
Kendi kararım, ailemin bilgisi dışında	0,4	1,3	2,5		
Görücü usulüyle, benim kararım	28,5	30,7	23,2		
Görücü usulüyle, ailemin kararıyla	48	30,9	12,7		
Ailemin karşı çıkmasına rağmen evlendim	0,5	0,5	1,2		
Kaçarak	7,1	6,1	2,0		
	Alt grup	Alt orta grup	Üst orta grup	Üst grup	En üst grup
2011					
Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	27,8	33,6	48,9	67,8	84,8
Kendi kararım, ailemin rızası dışında	3,6	2,9	2,3	2,3	2,2
Görücü usulüyle, benim kararım	49,8	47,1	39,5	25,6	11,7
Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	12,6	10,6	5,9	2,5	0,6
Kaçma, kaçınılma	5,1	5,5	3,3	1,6	0,4

Aynı şekilde SES düzeyi arttıkça kendi seçimiyle evlenenlerin oranı artmakta ve görücü usulüyle kendi görüşü sorulmadan evlenenlerin oranı azalmaktadır. Alt SES grubunda olanların %15'i, üst SES'tekilerin olanların ise %58'i kendi seçimi, ailesinin onayı ile evlenmiştir. Alt SES grubunda olanların %48'i görücü usulüyle, ailesinin kararı ile evlenirken, üst SES'ten olanların %13'ü bu şekilde evlenmiştir (Tablo 60).

2011 yılında da en yaygın evlenme biçimi olan görücü usulüyle, kendi kararıyla evlenenlerin oranı en alt SES grubunda %50 iken, en üst SES grubunda %12'ye düşmektedir. Aynı şekilde görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan ailesinin kararıyla evlenenlerin oranı da SES düzeyi arttıkça azalmaktadır. Bu şekilde evlenenlerin oranı en alt SES grubunda %13 iken, en üst SES grubunda %1'e düşmektedir. Kendi seçimi, ailesinin rızasıyla evlenenlerin oranı da SES düzeyi yükseldikçe artmaktadır. En alt SES seviyesinde bu şekilde evlenenlerin oranı %28 iken, en üst SES düzeyinde bu oran %85'tir.

2006 yılında farklı bölgelerde nasıl evlenildiğine bakarsak, Batı (Marmara, Ege, Akdeniz) kendi kararıyla evlenenlerin oranının yüksek olduğu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da ise bu oranların düşük olduğu göze çarpmaktadır. Bir diğer dikkat çekici nokta, "görücü usulüyle, ailesinin kararıyla" diyenlerin oranı Batı'da düşük, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da ise oldukça yüksektir. Bu oran Batı Marmara'da %16 iken, Güneydoğu Anadolu'da %46'ya yükselmektedir (Tablo 61).

2011 yılında da kendi seçimi, ailesinin rızasıyla evlenenlerin en yüksek oranda olduğu bölgeler İstanbul (%55), Batı Marmara (%55) ve Doğu Marmara'dır (%49). Bu bölgelerde görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan ailesinin kararıyla evlenenlerin oranı diğer bölgelerden daha düşüktür. Bu oran Batı Marmara'da %5, İstanbul'da da %6'dır. Görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan ailesinin kararıyla evlenenler en yüksek oranda Doğu Karadeniz (%17) ve Kuzeydoğu Anadolu (%12) ve Batı Karadeniz'dedir (%12).

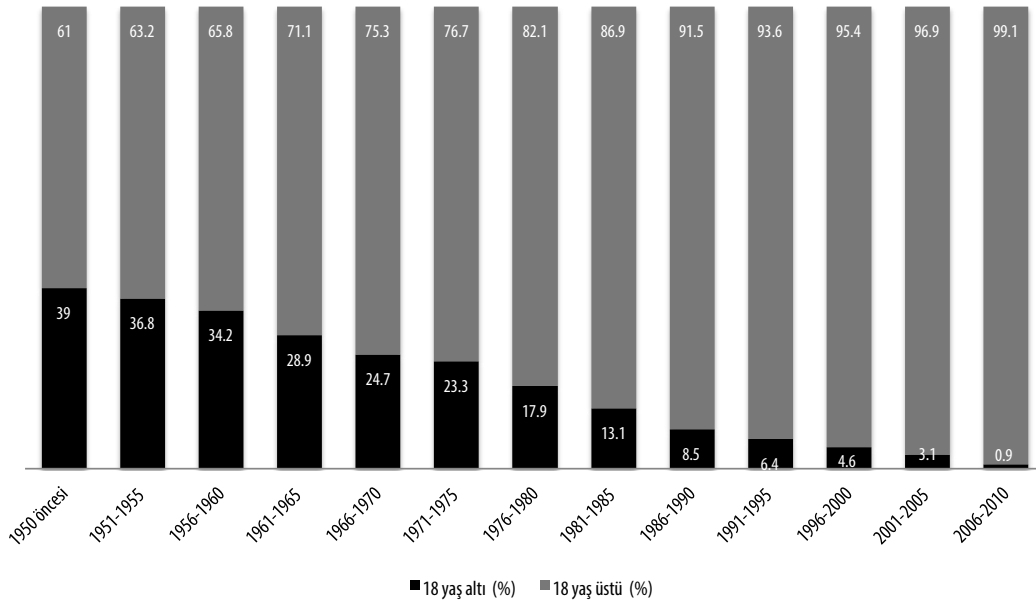
Tablo 61. Bölgelere Göre Evlilik Kararı, TAYA 2006-2011(%)

	Kendi seçimim, ailemin onayıyla	Kendi kararım, ailemin bilgisi dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, ailemin kararıyla	Ailemin karşı çıkmasına rağmen evlendim	Kaçarak
2006						
İstanbul	42,8	1,4	27,9	22,1	1,2	4,4
Batı Marmara	38,4	2,0	27,7	16,3	0,7	15,0
Ege	30,7	1,8	34,2	27,5	0,3	5,5
Doğu Marmara	35,9	1,9	24,9	27,3	0,7	9,4
Batı Anadolu	25,7	1,5	31,1	39,0	0,3	2,4
Akdeniz	28,3	1,3	29,3	34,1	0,8	6,0
Orta Anadolu	17,1	0,9	34,7	41,0	0,4	5,7
Batı Karadeniz	28,0	0,8	23,8	37,1	0,6	9,6
Doğu Karadeniz	30,2	1,4	26,2	32,1	0,3	9,8
Kuzeydoğu Anadolu	29,8	1,4	40,8	21,8	0,5	5,6
Ortadoğu Anadolu	30,8	0,3	30,5	35,1	0,4	2,3
Güneydoğu Anadolu	23,3	0,3	29,4	45,7	0,1	1,1
	Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	Kendi kararım, ailemin rızası dışında	Görücü usulüyle, benim kararım	Görücü usulüyle, benim görüşüm sorulmadan ailemin kararıyla	Kaçma, kaçırılma	
2011						
İstanbul	55,2	4,3	30,9	5,7	3,6	
Batı Marmara	54,9	0,6	31,3	4,8	8,4	
Ege	45,4	3,2	38,7	8,3	4,2	
Doğu Marmara	49,2	1,6	33,7	8,6	6,9	
Batı Anadolu	34,7	2,5	49,4	10,6	2,5	
Akdeniz	34,4	4,0	49,3	7,0	5,0	
Orta Anadolu	22,7	2,5	59,6	11,2	3,8	
Batı Karadeniz	31,8	1,2	50,2	11,9	4,7	
Doğu Karadeniz	29,9	2,2	42,4	17,1	8,4	
Kuzeydoğu Anadolu	33,3	5,0	46,9	12,1	2,6	
Ortadoğu Anadolu	37,7	2,1	46,8	10,8	2,4	
Güneydoğu Anadolu	30,1	3,0	51,2	10,8	1,6	

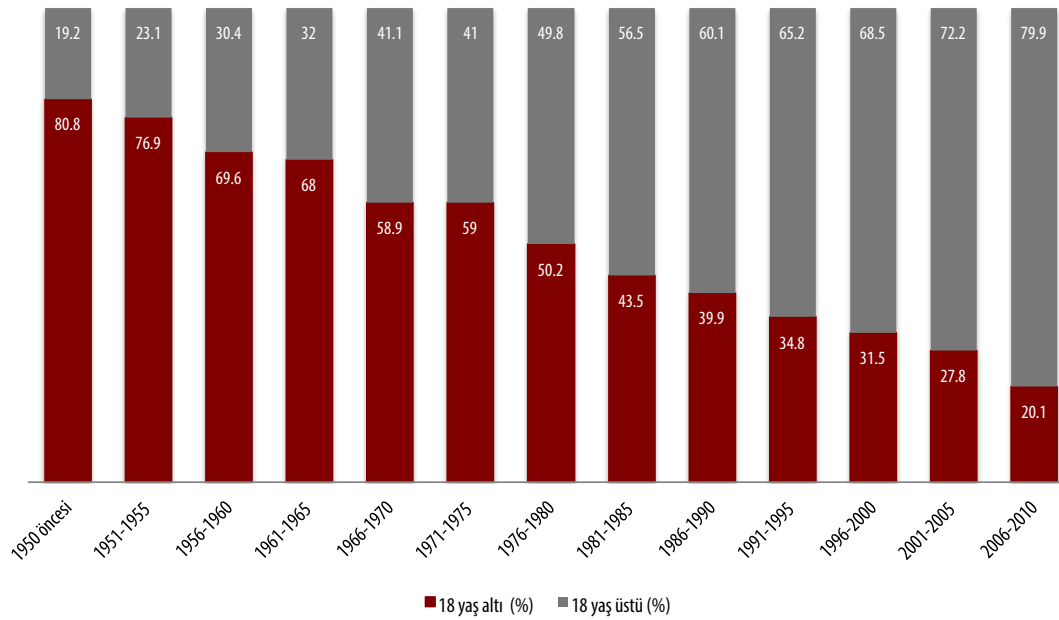
1950 öncesi erkeklerin yaklaşık %40'ı 18 yaş altında evlenirken, bu oran 1970'lerde %20'lere, 1985'ten itibaren ise %10'un altına düşmüştür. 2005'ten itibaren ise bu oran %1'in altındadır. 1950 öncesi kadınların ise yaklaşık %80'den fazlası 18 yaş altında

evlenmekteyken, bu oran düzenli olarak bir düşüş göstermektedir. 1975'ten itibaren %50'nin altına düşen 18 yaş altında evlenen kadınların oranı 2006-2010 yılları arasında %20'ye düşmektedir (Şekil 10 ve Şekil 11).

Şekil 10. Yıllara Göre 18+ Üstü ve Altı Evliliklerin Oranı (Erkek)

Şekil 11. Yıllara Göre 18+ Üstü ve Altı Evliliklerin Oranı (Kadın)

4.5.4. Eşle Tanışma ve Eşle Tanışılan Sosyal Çevre

Türkiye’de eşlerin birbiriyle nasıl tanıştığı toplumsal ilişkilere dair birçok ipucu vermektedir. Örneğin, eşlerin tanıştığı sosyal çevreler toplumumuzda hangi sosyal çevrelerle yoğun ilişkiler kurulduğuna dair fikir verebilmektedir. 2006 yılında “eşiniz ile nasıl tanıştınız” sorusuna cevaplar “1. Aile, komşu çevresinden, 2. Okul çevresinden, 3. İş çevresinden, 4. Arkadaş çevresinden (okul ve iş dışı), 5. İnternet /evlilik ajansı, 6. Diğer” şeklindedir. 2011 yılında ise bu soru “eşiniz ile hangi çevrede tanıştınız” ifadesiyle sorulmuştur. Seçenekler ise “1. Aile, akraba çevresinde, 2. Komşu, mahalle çevresinde, 3. Okul,

dershane, kurs çevresinde, 4. İş çevresinde, 5. Arkadaş çevresinde (okul ve iş dışı), 6. İnternet, 7. Evlilik ajansı, 8. Diğer”dir. Her iki yıl için de bu soru ilk ve son evlilik için sorulmuştur.

2006 ve 2011 yılında bu sorunun seçeneklerinin farklı şekilde düzenlenmiş olması karşılaştırmayı çok zorlaştırmaktadır. 2006 yılında aile, komşu çevresi tek bir seçenek iken, 2011 yılında aile ve komşu çevrelerinin iki ayrı seçenek olarak sorulması karşılaştırmalı analizde sorun yaratmaktadır. Aşağıdaki tabloda 2011 yılı için aile ve komşu çevresi ile internet ve evlilik ajansı seçenekleri bir arada verilmiştir. 2006 yılında çalışmaya katılanların eşleriyle en çok

tanıştığı sosyal çevre aile, komşu çevresidir. Türkiye genelinde çalışmaya katılanların %84'ü eşleriyle aile ve komşu çevresinde tanışmaktadır. İkinci sosyal çevre ise arkadaş çevresidir (%7). Kır ve kenti karşılaştırdığımızda, kırdaki eşlerin aile ve komşu çevresinde tanışma oranı %90 iken, kentte %81'e düşmektedir (Tablo 62).

2011 yılında çalışmaya katılanların en çok iki sosyal çevre aracılığıyla eşleriyle tanıştığı anlaşılmaktadır. Aile, akraba çevresi (%39) ve komşu, mahalle çevresi (%39) eşlerin birbiriyle en çok tanıştığı sosyal çevrelerdir. Türkiye genelinde eşlerin birbiriyle tanıştığı diğer sosyal çevreler sırasıyla arkadaş çevresi (%8), iş çevresi (%6) ve okul, dersane, kurs çev-

residir (%4). Kır ve kent arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Kırdaki evliliklerin neredeyse yarısı (%48) komşu ve mahalle çevresinde tanışan çiftler arasında gerçekleşmektedir. Kırdaki aile ve akraba çevresinde gerçekleşen evliliklerin oranı %39'dur. Kırdaki okul, iş ve arkadaş çevresinden yapılan evliliklerin oranı Türkiye geneline göre daha düşüktür. Kente baktığımızda ise, evliliklerin %40'ının aile, akraba çevresinde gerçekleştiğini, komşu ve mahalle çevresinden yapılan evliliklerin oranının ise kıra göre daha düşük olduğu görülmektedir (%35). Kentte eşlerin iş (%8) ve arkadaş (%9) çevrelerinde tanışıp evlendikleri evliliklerin oranı da Türkiye genelinden yüksektir.

Tablo 62. Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%)

	Aile/komşu çevresi	Okul çevresi	İş çevresi	Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	İnternet / evlilik ajansı	Diğer
2006						
Türkiye	84,4	2,5	4,8	7,4	0	0,8
Kent	81,0	3,0	6,3	8,8	0,1	0,9
Kır	90,0	1,8	2,4	5,0	0	0,7
2011						
Türkiye	78,4	4,4	6,1	8,1	0,1	3,0
Kent	74,9	5,0	7,6	9,3	0,1	3,0
Kır	86,3	3,0	2,6	5,1	0,3	2,8

Eğitim seviyesinin artışı sosyal çevrenin çeşitlenmesine neden olmaktadır. Eğitim seviyesi düşük olduğunda bireyler en yakın sosyal çevreleri olan aile ve komşularıyla çok yakın ilişkiler kurmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe bu çevrelere okul, iş ve arkadaş çevresi de eklenmektedir. 2006 yılında farklı eğitim seviyesine sahip kişilerin eşleri ile nasıl tanıştıklarına baktığımızda, eğitim seviyesi arttıkça aile ve komşu çevresinden biriyle tanışıp evlenme olasılığı düşmektedir. Eğitimli olmayanların arasında aile ve komşu çevresinden evlenenlerin oranı %96'dır. Bu oran ilköğretim mezunları arasında %90, ilköğretim ve ortaokul mezunları arasında %80, lise ve lise dengi mezunları arasında %67, üniversite ve lisansüstü eğitilmişler arasında %48'dir. Eşyle okul ve iş dışı arkadaş çevresinde tanışarak evlenenle-

rin oranı da eğitim düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Okuryazar olmayanlarda arkadaş çevresinden tanışıp evlenenlerin oranı %2 iken, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında bu oran %9'a, lise/lise dengi mezunlarında %14, üniversite ve lisansüstü eğitilmişlerde ise %21'e yükselmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe okul ve iş çevresinden evlenenlerin oranı da yükselmektedir. Türkiye'de internet/evlilik ajansı aracılığıyla tanışıp evlenenlerin oranı %0 olarak görülmektedir. Bu durum toplumumuzda yüz yüze ve kendiliğinden gelişen ilişkilerle insanların tanışıp evlendiğini göstermektedir (Tablo 63).

2011 yılında eğitim ile eşlerin birbiriyle tanışıp evlendiği sosyal çevreler arasındaki ilişkiye bakarsak, eğitim seviyesinin yükselmesi ile kişilerin tanışıp

evlendikleri sosyal çevrelerin, daha ikincil çevreler olarak adlandırabileceğimiz okul, iş ve arkadaş çevresine kaydığı anlaşılmaktadır. Eğitimli olmayanlar arasında aile, akraba çevresinde tanışıp evlenenlerin oranı %47 iken, yükseköğretim mezunlarında %25'e düşmektedir. Daha detaylı incelenirse bu oran ön lisans/meslek yüksekokulu mezunlarında %34, lisans mezunlarında %22 ve lisansüstü eğitimlilerde

ise %11'dir. Eğitimli olmayanlarda komşu ve mahalle çevresinde tanışıp evlenenlerin oranı %46 iken, bu oran yüksek öğretim mezunlarında %18'dir. Yükseköğretim mezunu olan ön lisans/meslek yüksekokulu mezunlarında %21'e, lisans mezunlarında %16'ya, lisansüstü eğitimlilerde ise %8'e düşmektedir.

Tablo 63. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Aile/komşu çevresi	96,3	90,3	80,1	66,7	48,3
Okul çevresi	0,2	0,9	3,2	5,5	14,2
İş çevresi	0,5	2,6	5,8	13,1	15,2
Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	2,2	5,5	9,2	13,6	21,2
İnternet/evlilik ajansı	0,0	0,0	0,2	0,0	0,3
Diğer	0,7	0,6	1,5	1,1	0,9
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Aile/akraba & komşu/mahalle çevresi	92,5	87,2	78,7	63,5	42,9
Okul çevresi	0,6	1,2	2,3	6,9	22,1
İş çevresi	0,9	3,0	6,0	12,9	16,8
Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	2,7	5,6	9,6	13,6	15,6
İnternet/evlilik ajansı	0,1	0,0	0,2	0,1	0,3
Diğer	3,2	3,0	3,1	3,0	2,3

Farklı bölgelerde bireylerin hangi sosyal çevrelerde tanıştıkları kişilerle evlendiklerine baktığımızda ise, 2006 yılında Batı Marmara'da okul, iş ve arkadaş çevresinde tanışanların oranı %25, İstanbul'da %20, Ege Bölgesinde %19 ve Doğu Marmara'da %18'dir. Türkiye'nin batısında olan bu üç bölgede ve İstanbul'da aile, komşu çevresinde eşiyile tanışıp evlenenlerin oranı Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla düşüktür: Batı Marmara'da %73, Ege %80, İstanbul %80 ve Doğu Marmara %81'dir. Aile, komşu çevresinde tanışıp evlenenlerin oranı Orta Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu %92, Güneydoğu Anadolu'da ise %95'tir. Ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde bireyler aile ve komşu çevresinde farklı sosyal ilişkiler geliştirebilmektedir. Ekonomik olarak daha az gelişmiş bölgelerde ise daha gelenek-

sel ilişkiler egemendir (Tablo 64).

2011 yılında da Türkiye'nin batı bölgelerinde evliliklerin aile, komşu çevresinden yapıma oranı doğudaki bölgelere göre daha düşüktür. Batı Marmara'da aile ve komşu çevresinde tanışıp evlenenlerin oranı %70 iken, arkadaş çevresinde (okul ve iş dışı) tanışıp evlenenlerin oranı %16'dır. Türkiye'de arkadaş çevresinden (okul ve iş dışı) evlenenlerin oranı en yüksek bu bölgededir. Bu bölgeyi Doğu Marmara (%12) ve İstanbul (%9) takip etmektedir. Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerde ise aile, komşu çevresinde tanışıp evlenme oranı ülkenin diğer bölgelerine göre çok yüksektir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu oran %92, Ortadoğu Anadolu'da %89 ve Güneydoğu Anadolu'da da %86'dır.

Tablo 64. Bölgelere Göre Eş ile Tanışma Şekli, TAYA 2006-2011 (%)

	Aile/komşu çevresi	Okul çevresi	İş çevresi	Arkadaş çevresi (okul ve iş dışı)	İnternet / evlilik ajansı	Diğer
2006						
İstanbul	79,6	2,2	6,7	11,0	0	0,6
Batı Marmara	72,8	4,3	6,0	14,7	0,2	2,0
Ege	79,5	3,6	7,4	8,2	0	1,3
Doğu Marmara	81,0	2,3	4,9	10,8	0	1,0
Batı Anadolu	86,8	2,2	4,3	5,8	0,2	0,6
Akdeniz	85,3	2,6	4,8	6,6	0	0,7
Orta Anadolu	91,9	2,5	2,3	2,8	0	0,6
Batı Karadeniz	85,4	2,7	4,4	6,5	0	0,9
Doğu Karadeniz	88,7	2,1	3,0	5,2	0	1,0
Kuzeydoğu Anadolu	91,9	2,6	2,3	2,9	0	0,3
Ortadoğu Anadolu	91,5	1,8	1,9	4,4	0,2	0,1
Güneydoğu Anadolu	94,5	1,4	1,7	1,7	0	0,6
2011						
İstanbul	75,1	5,0	8,9	8,8	0	2,3
Batı Marmara	69,7	4,6	7,1	16,1	0,1	2,5
Ege	76,5	5,6	8,9	6,0	0	2,9
Doğu Marmara	72,9	4,9	8,3	11,5	0,1	2,2
Batı Anadolu	78,2	4,2	6,6	8,9	0,1	2
Akdeniz	74,3	5,3	4,9	9,3	0,3	5,9
Orta Anadolu	86,6	3,8	2,8	5,0	0,2	1,6
Batı Karadeniz	83,6	3,2	4,4	5,7	0	3
Doğu Karadeniz	84,8	4,3	3,2	5,5	0	2,1
Kuzeydoğu Anadolu	91,5	3,5	1,4	1,5	0	2,2
Ortadoğu Anadolu	88,8	1,4	1,4	7,7	0	0,8
Güneydoğu Anadolu	85,8	1,9	1,7	5,0	0,6	5,1

4.5.5. Akraba Evliliği

Türkiye’de akraba evliliği önemli bir olgu olarak öne çıkmaktadır. TAYA 2006 ve 2011’deki soru formunda

“eşiniz ile aranızda bir akrabalık var mı/mıydı” ifadesiyle sorulmuştur. Seçenekler de ilk ve son evlilik için “evet” ve “hayır” şeklindedir. Çalışmaya katılanların tümü bu soruyu ilk evlilik için yanıtlamıştır. Türkiye’de

Tablo 65. Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)

	Akraba evliliği yapan	Akraba evliliği yapmayan
2006		
Türkiye	22,4	77,6
Kent	20,2	79,8
Kır	25,9	74,1
2011		
Türkiye	21,3	78,7
Kent	19,8	80,2
Kır	24,6	75,4

akraba evliliği yapanların oranı 2006 yılında %22'dir. 2011 yılında akraba evliliği yapanların oranı ise %21'dir. Diğer deyişle, Türkiye'de her beş evlilikten birinden fazlası akraba evliliğidir. Her iki dönemde de akraba evliliği yapanların oranı kır ve kentte farklılık göstermektedir. 2011 yılında kırdaki akraba evliliği yapanların oranı %25 iken, kentte bu oran %19'a düşmektedir (Tablo 65).

2006 yılında bölgeler arası farklılıklara baktığımızda ise, Batı Marmara akraba evliliklerinin en düşük oranda görüldüğü bölgedir; bu bölgede akraba evlilikleri %4.8'dir. Bu oran Türkiye'deki diğer bölgelerle kıyaslandığında çok düşük olarak göze çarpmaktadır. Batı Marmara'yı sırasıyla Doğu Marmara (%14), Ege Bölgesi (%19), Batı Karadeniz (%21) takip etmektedir. Türkiye genelinin üstünde kalan bölgelere

baktığımızda ise, sırasıyla Batı Anadolu (%23), Orta Anadolu (%24), Akdeniz (%25), Doğu Karadeniz (%30), Kuzeydoğu Anadolu (%32), Ortadoğu Anadolu (%34) ve son olarak da Güneydoğu Anadolu (%43) gelmektedir. Güneydoğu Anadolu'da akraba evliliklerinin bir toplumsal norm halini aldığı, özellikle kuzen evliliklerinin çok sık yaşandığı bilinmektedir (Tablo 66).

2011 yılında da en düşük akraba evliliği Batı Marmara'dadır (%7). Bu bölgeyi Ege (%15) ve Doğu Marmara (%14) takip etmektedir. İstanbul'da akraba evliliklerinin oranı %17'dir. Akraba evliliklerinin en yüksek oranda görüldüğü bölgeler ise, Güneydoğu Anadolu (%44), Ortadoğu Anadolu (%36) ve Doğu Karadeniz'dir (%26) (Tablo 66).

Tablo 66. Bölgelere Göre Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)

	Akraba evliliği yapan	Akraba evliliği yapmayan
2006		
İstanbul	16,2	83,8
Batı Marmara	4,8	95,2
Ege	19,2	80,8
Doğu Marmara	14,4	85,6
Batı Anadolu	22,7	77,3
Akdeniz	25,1	74,9
Orta Anadolu	24,3	75,7
Batı Karadeniz	21,0	79,0
Doğu Karadeniz	30,4	69,6
Kuzeydoğu Anadolu	31,5	68,5
Ortadoğu Anadolu	33,8	66,2
Güneydoğu Anadolu	43,1	56,9
2011		
İstanbul	17,1	82,9
Batı Marmara	6,8	93,2
Ege	15,3	84,7
Doğu Marmara	13,5	86,5
Batı Anadolu	24,5	75,5
Akdeniz	23,1	76,9
Orta Anadolu	25,1	74,9
Batı Karadeniz	19,4	80,6
Doğu Karadeniz	25,6	74,4
Kuzeydoğu Anadolu	22,8	77,2
Ortadoğu Anadolu	35,5	64,5
Güneydoğu Anadolu	43,6	56,4

Akraba evliliği ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda, eğitim yükseldikçe akrabalık evliliğinin azaldığı görünmektedir. 2006 yılında eğitilmiş olmayanların %32'si akraba evliliği yaparken, ilköğretim mezunlarında bu oran %23'e, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %17'ye, lise/lise dengi mezunlarında %15'ye, lisans ve lisansüstü mezunlarında ise %11'e düşmektedir (Tablo 67).

2011 yılında da eğitim yükseldikçe akraba evliliği yapma oranı düşmektedir. Eğitilmiş olmayanlarda akraba evliliği yapma oranı %31 iken, bu oran ilköğretim mezunlarında %23'e, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %21'e, lise/lise dengi mezunlarında %14'e ve yükseköğretimlerde %12'ye düşmektedir.

Tablo 67. Öğrenim Durumuna Göre Akraba Evliliği, TAYA 2006-2011 (%)

	Akraba evliliği yapan	Akraba evliliği yapmayan
2006		
Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	31,8	68,2
İlkokul mezunu	23,2	76,8
İlköğretim/ortaokul mezunu	17,3	82,7
Lise/lise dengi mezunu	14,7	85,3
Yükseköğretim (Üniversite/lisansüstü)	11,1	88,9
2011		
Eğitimsiz (Bir okul bitirmeden)	30,5	69,5
İlkokul mezunu	22,8	77,2
İlköğretim/ortaokul mezunu	21,4	78,6
Lise/lise dengi mezunu	14,0	86,0
Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)	11,7	88,3

4.5.6. Akraba Evliliğinin Kimler Arasında Gerçekleştiği

2006 ve 2011 yıllarında eşler arasındaki akrabalık ilişkilerine dair veri elde etmek için “eşiniz ile aranızda nasıl bir akrabalık vardı/vardır” ifadesi kullanılmıştır. Bu soru hem ilk, hem son evlilik için yöneltilmiştir. Ancak 2006 ve 2011 yıllarında yürütülen çalışmalarda bu soru için farklı seçenekler kullanılmıştır. Seçenekler arasında iki temel fark vardır: Birincisi, 2006 yılında cinsiyet gözetmeksizin amca/hala/dayı/teyze çocuğu ifadeleri kullanılırken, 2011 yılında amcaoğlu/amca kızı, vb. şeklinde ifadeler netleştirilmiştir. İkinci farklılık ise, 2006 yılında “diğer akraba” olarak ifade edilen son seçenek, 2011 yılında ikiye ayrılarak

“baba tarafından diğer akraba” ve “anne tarafından diğer akraba” olarak değiştirilmiştir. Bu iki düzenleme de daha net cevaplara ulaşılmasını sağlamaktadır. Eşler arasındaki akrabalık ilişkilerine baktığımızda, 2006 yılında görüşmecilerin %20'si amca çocuğu ile evlendiklerini ifade etmiştir. Bunu %13 oranı ile teyze çocuğu ile evlenenler takip etmektedir. Dayı çocuğu ile evlenenlerin oranı %12 iken, hala çocuğu ile evli olanlar %11'dir. Diğer akraba ile evli olduğunu ifade edenlerin oranı %44'tür (Tablo 68).

2011 yılında ise, görüşmecilerin %18'i en yüksek yüzdeyle amcaoğluyla/amcakızıyla evlendiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında %12'si hala oğlu/hala kızıyla evlendiklerini söylemiştir. Yine aynı yüzdeyle

görüşmecilerin %12'si teyzeoğlu/teyzekızıyla evli olduklarını belirtmişlerdir. Dayı oğlu/dayı kızıyla evli olanlar da nüfusun %12'sini oluşturmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere “baba tarafından diğer akraba” ve “anne tarafından diğer akraba” olarak ayrılan diğer akrabayla evli olma durumu en yüksek yüzdeyi oluşturmaktadır. “Baba tarafından diğer akrabayla” evli

olanlar %29 yüzdesiyle cevaplayanların %18'ini oluşturan anne tarafından diğer akrabayla evli olanlardan yüksek bir paya sahiptir. 2006 ile 2011 yıllarında akraba evliliği oranları birbirine oldukça yakındır. Diğer akrabalar dışında tüm kategoriler 2006'ya göre 2011'de düşük oranda (%1-2 aralığında) artmıştır.

Tablo 68. Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)

	Amca çocuğu	Hala çocuğu	Dayı çocuğu	Teyze çocuğu	Diğer akraba	
2006						
Türkiye	19,8	11,1	12,2	13,1	43,8	
	Amca oğlu/amca kızı	Hala oğlu/hala kızı	Dayı oğlu/dayı kızı	Teyze oğlu/teyze kızı	Baba tarafından diğer akraba	Anne tarafından diğer akraba
2011						
Türkiye	18,4	11,8	11,7	11,8	28,7	17,5

2006 yılında akraba evlilikleri Türkiye'de bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. 2006 yılında akraba evliliklerinde en yaygın olan amca çocuğu evliliği %37 oranı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en yüksektir. Bu bölgeyi sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu (%27), Ortadoğu Anadolu (%25), Batı Karadeniz (%21) takip etmektedir. Türkiye'nin genelinin altında olan bölgeler ise sırasıyla Akdeniz (%19), İstanbul (%18), Batı Anadolu (%17), Batı Marmara (%17), Ege (%14) ve son olarak da Doğu Marmara'dır (%9). Hala çocuğu ile yapılan evliliklere baktığımızda, %14 ile Batı Karadeniz, %14 ile Orta Anadolu diğer bölgelere göre daha yüksek oranlara sahiptir. Dayı çocuğu ile evlilikler ise en çok %14 ile Doğu Karadeniz, %14 Güneydoğu Anadolu'da görülmektedir. %19 oranı ile Batı Marmara ve %18 oranı ile Batı Karadeniz ise teyze çocuğu ile evliliklerin en çok görüldüğü bölgelerdir (Tablo 69).

2011 yılında da 2006'daki gibi amca çocuğu ile evlenenlerin en düşük oranda olduğu bölgeler sırasıyla Doğu Marmara (%10), Ege Bölgesi (%10), Batı Marmara'dır (%13). Amca çocuğu ile evlenmenin en yüksek oranda görüldüğü bölgeler ise Güneydoğu Anadolu (%29), Orta Anadolu (%24) ve Ortadoğu Anadolu'dur (%24). Hala çocuğu ile evlilikler en yüksek oranda Kuzeydoğu Anadolu (%19) ve Batı Marmara'dadır (%14). Dayı çocuğu ile evlilikler ise en yüksek oranda Kuzeydoğu Anadolu'da (%24) görünmektedir. Teyze çocuğu ile evliliklere ise en yüksek oranda Ege (%15) ve Doğu Karadeniz'de (%13) rastlanmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi dışında tüm bölgelerde baba tarafından diğer akraba ile evlenme oranları, anne tarafından diğer akraba ile evlenme oranından yüksektir.

Tablo 69. Bölgelere Göre Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)

	Amca çocuğu	Hala çocuğu	Dayı çocuğu	Teyze çocuğu	Diğer akraba	
2006						
İstanbul	18,3	7,9	11,6	9,1	53,0	
Batı Marmara	17,0	8,5	12,1	19,3	43,1	
Ege	14,3	12,5	12,8	13,2	47,3	
Doğu Marmara	9,0	10,1	12,5	15,8	52,6	
Batı Anadolu	17,1	10,0	10,1	15,6	47,2	
Akdeniz	19,1	12,6	12,6	16,3	39,4	
Orta Anadolu	11,0	13,7	10,3	14,9	50,1	
Batı Karadeniz	20,7	13,8	13,2	17,5	34,8	
Doğu Karadeniz	11,4	11,0	14,1	8,6	54,8	
Kuzeydoğu Anadolu	26,5	11,3	10,7	13,2	38,3	
Ortadoğu Anadolu	24,5	12,4	10,7	10,6	41,8	
Güneydoğu Anadolu	36,8	9,5	13,9	9,9	29,9	
	Amca oğlu/amca kızı	Hala oğlu/hala kızı	Dayı oğlu/dayı kızı	Teyze oğlu/teyze kızı	Baba tarafından diğer akraba	Anne tarafından diğer akraba
2011						
İstanbul	14,9	13,1	12,2	11,7	30,6	17,5
Batı Marmara	13,0	14,2	7,3	4,8	36,4	24,3
Ege	10,3	7,7	8,9	14,8	32,9	25,4
Doğu Marmara	10,4	10,4	10,9	10,5	34,8	23,0
Batı Anadolu	17,6	11,6	12,0	11,4	28,2	19,1
Akdeniz	16,2	13,7	12,5	11,1	28,6	17,9
Orta Anadolu	24,4	13,6	12,0	12,9	24,0	13,2
Batı Karadeniz	14,4	12,4	11,1	11,9	28,2	22,0
Doğu Karadeniz	20,1	10,2	11,0	13,4	23,7	21,6
Kuzeydoğu Anadolu	21,2	18,8	23,6	9,3	13,1	14,0
Ortadoğu Anadolu	23,6	9,8	11,0	12,8	33,1	9,7
Güneydoğu Anadolu	29,2	11,3	11,4	11,2	25,7	11,1

2006 yılında eğitim yükseldikçe amca çocuğu ile evlenme oranı azalmakta ve dikkat çekici bir şekilde diğer akrabalarla evlenme oranı ise artmaktadır. Bu durum en geleneksel akraba evliliği olan amca çocuğu evliliğinin eğitimsiz/düşük eğitimli gruplarda yaygın bir tutum olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi amca çocuğu evliliği Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu gibi bazı bölgelerinde aileler tarafından bir evlilik normu olarak yaşanmaktadır. Eğitim arttıkça bireylerin evlenmek için en yakın sosyal çevrelerinin dışındaki seçenekleri de değerlendirdiği bilinmektedir. Diğer akraba kategorisindeki eğitime bağlı artış bu şekilde açıklanabilir.

2011 yılında ilgili sorunun cevap seçeneklerindeki düzenlemelere bağlı olarak, amca oğlu/amca kızı seçeneğini seçenlerin oranı 2006 yılındaki kadar net olmamakla birlikte eğitime bağlı olarak azalmaktadır. Akraba evliliği yapanlar arasında eğitimli olmayanların %25'i amca oğlu/amca kızı ile evliken, bu oran lise ve üstü eğitimlilerde %13-14 oranındadır. Diğer akrabalarla evlilik tüm eğitim kategorileri için çok yüksek orandadır. Ancak özellikle baba tarafından diğer akrabalarla evli olma durumu tüm eğitim seviyeleri için en yüksek orandadır. Örneğin, akraba evliliği yapan ilköğretim mezunlarının %31'i baba tarafından diğer akrabalarıyla evlenmiştir (Tablo 70).

Tablo 70. Öğrenim Durumuna Göre Eş İle Akrabalık Derecesi, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/ lisansüstü)
2006					
Amca çocuğu	25,9	19,1	14,2	13,6	10,4
Hala çocuğu	11,0	11,3	10,8	9,1	15,6
Dayı çocuğu	14,0	11,4	13,6	10,3	10,4
Teyze çocuğu	11,3	13,6	14,6	14,9	12,3
Diğer akraba	37,9	44,6	46,8	52,1	51,3
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Amca oğlu/amca kızı	25,1	18,3	14,2	13,9	13,0
Hala oğlu/hala kızı	13,0	11,9	12,9	9,2	7,2
Dayı oğlu/dayı kızı	12,7	11,3	10,4	12,6	12,6
Teyze oğlu/teyze kızı	9,4	10,6	14,2	15,5	19,3
Baba tarafından diğer akraba	25,5	29,8	31,2	27,9	27,4
Anne tarafından diğer akraba	14,3	18,1	17,1	20,8	20,6

4.5.7. Hemşerilerle Evlilik Durumu

Evliliklerde eşler arasında hemşerilik bağının olup olmadığı 2006 yılında yapılan çalışmada “eşiniz ile aranızda bir hemşerilik var mı/var mıydı” sorusuyla incelenmektedir. 2011 yılında ise bu soru sorulmamıştır. Bundan dolayı yıllar arası bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir.

2006 yılında Türkiye’de evliliklerin %69’u hemşeriler arasındadır. Bölgelere göre değerlendirdiğimizde,

ülkemizde hemşeriler arasında evliliğin en yüksek olduğu bölge %87 oranı ile Doğu Karadeniz’dir. Bu bölgeyi %85 oranı ile Güneydoğu Anadolu izlemektedir. Hemşeri evlilikleri %57 oranı ile en düşük Doğu Marmara Bölgesi’ndedir. İstanbul’da hemşeri evliliği yapanların oranı ise %56’dır. Hemşeriler arasında evlilik yapanların oranı eğitim seviyesi arttıkça düşme eğilimi göstermektedir. Bu oran eğitilmiş olmayanlarda %78 iken, lisans ve lisansüstü mezunlarında %47’ye düşmektedir (Tablo 71).

Tablo 71. Türkiye Geneli, Bölge ve Öğrenim Durumuna Göre Eş İle Hemşerilik, TAYA 2006 (%)

	Evet	Hayır
Türkiye	69,2	30,8
BÖLGE		
İstanbul	56,1	43,9
Batı Marmara	60,5	39,5
Ege	67,8	32,2
Doğu Marmara	57,2	42,8
Batı Anadolu	71,8	28,2
Akdeniz	72,8	27,2
Orta Anadolu	78,4	21,6
Batı Karadeniz	68,4	31,6
Doğu Karadeniz	86,4	13,6
Kuzeydoğu Anadolu	80,6	19,4
Ortadoğu Anadolu	80,8	19,2
Güneydoğu Anadolu	84,9	15,1
ÖĞRENİM DURUMU		
Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	78,2	21,8
İlkokul mezunu	72,7	27,3
İlköğretim/ortaokul mezunu	65,6	34,4
Lise/lise dengi mezunu	57,4	42,6
Yükseköğretim (Üniversite/lisansüstü)	46,8	53,2

4.5.8. Başlık Parası

2006 araştırmasında başlık parasına dair soru “evliliğinizi gerçekleştirirken başlık parası verildi mi” ifadesiyle sorulmuştur. Seçenekler ilk ve son evlilik

için evet ve hayır şeklindedir. Aynı soru 2011 yılında “evlenirken başlık parası verildi mi” ifadesiyle sorulmuştur. Yine ilk ve son evlilik için evet ve hayır seçenekleri vardır. Bilindiği gibi bu sorular sadece ilk evlilik için değerlendirilmektedir.

Tablo 72. Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)

	Evet	Hayır
2006		
Türkiye	17,8	82,2
2011		
Türkiye	15,6	84,4

Türkiye genelinde evlenirken başlık parası verilenlerin oranı 2006 yılında %18, 2011 yılında da %16 olarak belirlenmiştir. İki yıl arasında başlık parası verilmesinin yaklaşık olarak aynı kaldığını söylemek mümkündür (Tablo 72).

Bölgelere bakıldığında evlenmek için başlık parası verilmesinin 2006 yılında Kuzeydoğu Anadolu’da %49, Ortadoğu Anadolu’da %45, Güneydoğu Anadolu’da ise %43 ile diğer bölgelerden çok daha

yüksek seviyede olduğu görünmektedir. Yine Karadeniz Bölgesi’ndeki Orta ve Batı Karadeniz’de başlık parası verilmesi oranı %23’lere düşmektedir. Diğer bir değişle Kuzey ve Doğu bölgelerden Batı ve Güney bölgelere doğru başlık parası ödenmesi uygulaması azalmaktadır. Ege’de ise en düşük değer elde edilmiş olup başlık parası verilmesi %7’de kalmıştır ve Kuzeydoğu, Ortadoğu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yaklaşık 7’de biri oranlara düşmüştür (Tablo 73).

Tablo 73. Bölgelere Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)

	Evet	Hayır
2006		
İstanbul	10,2	89,8
Batı Marmara	10,7	89,3
Ege	6,7	93,3
Doğu Marmara	17,3	82,7
Batı Anadolu	11,3	88,7
Akdeniz	11,2	88,8
Orta Anadolu	23,6	76,4
Batı Karadeniz	23,3	76,7
Doğu Karadeniz	18,1	81,9
Kuzeydoğu Anadolu	48,9	51,1
Ortadoğu Anadolu	45,4	54,6
Güneydoğu Anadolu	42,7	57,3
2011		
İstanbul	12,9	87,1
Batı Marmara	8,3	91,7
Ege	5,1	94,9
Doğu Marmara	11,1	88,9
Batı Anadolu	10,6	89,4
Akdeniz	9,8	90,2
Orta Anadolu	23,8	76,2
Batı Karadeniz	21,3	78,7
Doğu Karadeniz	11,3	88,7
Kuzeydoğu Anadolu	39,7	60,3
Ortadoğu Anadolu	39,6	60,4
Güneydoğu Anadolu	38,8	61,2

2011 yılında da başlık parası verilerek evlenmenin en yüksek oranda olduğu bölgeler sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu (%40), Ortadoğu Anadolu (%40) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%39). Başlık parası uygulamasının en düşük oranda görüldüğü bölgeler ise Ege (%5), Batı Marmara (%8) ve Akdeniz'dir (%10) (Tablo 73).

Tablo 74. Yerleşim Yerine Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)

	Evet	Hayır
2006		
Kent	13,8	86,2
Kır	24,5	75,5
2011		
Kent	12,6	87,4
Kır	22,8	77,2

2006 yılında kırdaki başlık parası verilme oranı %25 iken, bu oran kentte %14'e düşmektedir. 2011 yılında kırsal bölgelerde evlenirken başlık parası ödenmesi oranı %23 iken, kentsel alanlarda ise %12 değerine düşmektedir. Kırdaki her dört evlilikten birinde başlık parası uygulaması olduğu söylenebilir (Tablo 74).

Eğitim seviyesinin evlenirken başlık parası verilmesiyle doğrudan ilişkili olduğu hem 2006 yılındaki hem de 2011 yılındaki araştırmada belirgin olarak gözükmektedir. Bu bakımdan eğitim kademesindeki her artışın başlık parası verilmesi uygulamasının azalmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. 2006 yılında eğitilmiş olmayan kişilerin %41'inin evliliklerinde başlık parası verildiği, lisans ve lisansüstü mezunlarının ise sadece 40'da birinin (%2) bu uygulamayı yaptığı belirlenmiştir. 2011 yılında ise eğitimle azalan başlık parası verilme eğilimi ve elde edilen

oranlar neredeyse hiç değişmeden aynı kalmıştır. 2006 yılındaki okuryazar olmayanların ve okuryazar olup hiç okula gitmeyenlerin ortalama değeri, 2011 yılında elde edilen verideki bir okul bitirmeyenlerin oranına (%38) yakındır. Aynı şekilde 2011 yılındaki araştırmadaki verilerde belirlenen yükseköğretim mezunu (ön lisans/meslek yüksekokulu-lisans-lisansüstü) kişilerin evlenmesi sırasındaki başlık parası verilmesi oranı da (%2) 2006 yılıyla (%2) paralellik göstermektedir (Tablo 75).

Tablo 75. Öğrenim Durumuna Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)

	Evet	Hayır
2006		
Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	41,0	59,0
İlkokul mezunu	16,3	83,7
İlköğretim/ortaokul mezunu	8,6	91,4
Lise/lise dengi mezunu	4,1	95,9
Yükseköğretim (Üniversite/lisansüstü)	2,4	97,6
2011		
Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	37,6	62,4
İlkokul mezunu	17,0	83,0
İlköğretim/ortaokul mezunu	9,3	90,7
Lise/lise dengi mezunu	4,5	95,5
Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)	2,2	97,8

Genel anlamda SES seviyesi ile evlenirken başlık parası verilmesi arasında eğitim seviyesiyle çok benzer şekilde bir dağılım ve farklılaşma gözlemlenmektedir. 2006 yılında alt SES grubundan olan kişilerde bu uygulama %37 seviyesinde iken, üst SES'ten olanlar-

da oran %5'e düşmektedir. 2011 yılında da benzer bir eğilim söz konusudur. SES düzeyi daha düşük olan en alt sınıfta başlık parası verilmesi %30 oranında görülürken en üst SES grubunda bu oran %2 olarak belirlenmiştir (Tablo 76).

Tablo 76. SES'e Göre Başlık Parası, TAYA 2006-2011 (%)

	Evet	Hayır
2006		
Üst grup	4,6	95,4
Orta grup	16,4	83,6
Alt grup	37,2	62,8
2011		
En üst grup	1,7	98,3
Üst grup	4,0	96,0
Üst orta grup	9,3	90,7
Alt orta grup	18,1	81,9
En alt grup	29,9	70,1

4.5.9. Evlilik Törenleri

Evlilik törenlerine ilişkin soru 2006 soru formunda “evliliğinizde hangi törenler yapıldı” ifadesiyle sorulmuştur. Birden çok seçeneğin işaretlenebileceğinin belirtildiği soruda, seçenekler ilk ve son evlilik için söz kesme/kız isteme, nişan, kına gecesi, düğün, resmi nikâh merasimi, dini nikâh merasimi ve tören yapılmadı şeklindedir. 2011 yılında da aynı soru “evlenirken hangi törenler yapıldı” ifadesi ile sorulmuş, yine birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği belirtilmiştir. Seçeneklerde iki değişiklik vardır. Birinci seçenek olan söz kesme/kız isteme seçeneği 2011 yılında sadece söz kesme şeklinde değiştirilmiştir. Yedinci seçenek olan tören yapılmadı seçeneği 2011’de bu sorudan çıkarılmıştır.

2006 yılında en çok yapılan evlilik töreni düğündür. 2006 yılında düğün, söz kesme/kız isteme ve kına gecesi törenleri %88, %84 ve %83 oranında gerçekleştirilmiştir. Bu törenleri nişan %77 ve %72 ile resmi nikâh merasimleri ve yine %72 ile dini nikâh merasimleri izlemektedir. Cevaplayanların %2’si evlenirken herhangi bir tören yapılmadığını belirtmiştir (Tablo 77).

2011 yılında yapılan evlilik törenlerine baktığımızda ise, düğünün 2006 yılındaki gibi (%88) yine en çok yapılan tören olduğunu görmekteyiz. 2006 yılındaki gibi düğünü söz kesme (%88) takip etmektedir. Nişan, resmi nikâh merasimi, dini nikâh merasimi törenlerinin yapılmasında bir artış olmuştur. 2006 yılında resmi nikâh merasimi ve dini nikâh merasimi yapma oranları %72 iken 2011 yılında bu oranlar %84 ve %85’e yükselmiştir.

Tablo 77. Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%)

	Söz kesme/kız isteme	Nişan	Kına gecesi	Düğün	Resmi nikâh merasimi	Dini nikâh merasimi	Tören yapılmadı
2006							
Türkiye	84,1	77,4	83,1	88,3	71,7	72,3	1,7
2011							
Türkiye	88,2	81,6	84,9	89,4	84,2	84,6	

Farklı eğitim ve SES gruplarında hangi evlilik törenlerinin gerçekleştiğine bakarsak, 2006 yılında eğitim seviyesi arttıkça söz kesme/kız isteme törenlerinin, nişan ve resmi nikâh merasimi yapılmasının arttığı görülmektedir. Kına gecesi ve dini nikâh merasimi ise düşük ve yüksek eğitimlilerde daha düşük, orta düzeyde eğitimlilerde ise daha yüksek orandadır ve çan eğrisi görünümü sergilemektedir.

2011 yılında evlilik törenlerinin eğitime göre nasıl

farklaştığına baktığımızda ise dini nikâh merasimi dışında tüm törenlerin yapılma oranı eğitim arttıkça artmaktadır. Bu artış eğilimi ön lisans eğitimi dahil eğitim kategorileri için geçerlidir. Lisan ve lisansüstü eğitimlilerde resmi nikâh dışında bu törenlerin yapılma oranları ön lisans eğitimlilerin bu törenleri yapma oranına göre daha düşüktür. Özellikle lisansüstü eğitimlilerde nişan ve resmi nikâh dışında bu törenlerle evlenme oranı diğer eğitim gruplarına göre daha düşüktür (Tablo 78).

Tablo 78. Öğrenim Durumuna Göre Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Söz kesme/kız isteme	79,2	85,0	85,5	86,5	85,2
Nişan	68,2	78,2	79,8	82,7	84,1
Kına gecesi	76,7	85,4	85,8	84,1	79,1
Düğün	84,8	90,0	88,4	87,9	86,1
Resmi nikâh merasimi	59,4	72,5	76,7	77,9	81,8
Dini nikâh merasimi	69,6	73,3	76,2	72,1	67,4
Tören yapılmadı	3,4	1,5	0,8	0,9	1,0
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Söz kesme/kız isteme	83,8	88,4	86,9	90,7	92,3
Nişan	73,5	81,1	82,5	86,4	87,4
Kına gecesi	77,7	85,4	87,2	88,2	85,5
Düğün	84,6	89,8	91,1	91,4	89,5
Resmi nikâh merasimi	75,0	84,0	85,1	89,3	90,1
Dini nikâh merasimi	82,1	85,3	84,6	87,5	81,3

Evlilik törenleriyle SES düzeyi arasındaki ilişkiye baktığımızda, 2006 verilerine göre sosyoekonomik statünün düşük olmasının törenlerin yapılmamasının nedeni olmadığı anlaşılmaktadır. SES arttıkça nişan

ve resmi nikâh merasimi yapma oranı artmaktadır. Diğer törenler olan söz kesme, kına gecesi, düğün, dini nikah merasimi gibi törenler arasında ise SES ile doğrudan bir ilişki yoktur (Tablo 79).

Tablo 79. SES'e Göre Evlenirken Yapılan Törenler, TAYA 2006-2011 (%)

	Üst grup	Orta grup	Alt grup		
2006					
Söz kesme/kız isteme	83,6	85,0	79,0		
Nişan	80,7	78,3	69,3		
Kına gecesi	85,5	89,1	85,1		
Düğün	85,5	89,1	85,1		
Resmi nikâh merasimi	80,9	73,2	55,4		
Dini nikâh merasimi	68,6	73,6	66,7		
Tören yapılmadı	1,0	1,4	4,1		
	En üst grup	Üst grup	Üst orta grup	Alt orta grup	En alt grup
2011					
Söz kesme/kız isteme	89,9	93,0	90,9	87,8	84,9
Nişan	85,4	88,4	85,9	80,2	74,1
Kına gecesi	80,8	88,7	88,2	85,0	79,5
Düğün	87,2	89,5	91,2	90,2	85,2
Resmi nikâh merasimi	93,0	90,1	88,8	82,8	75,6
Dini nikâh merasimi	77,9	86,1	86,9	84,4	81,7

2011 yılında ise tüm törenleri (dini nikâh merasimi dışında) yapma oranının SES yükseldikçe arttığı görülmektedir. Sadece en üst SES grubunda oranlar üst ve orta SES'ten olanlara kıyasla biraz daha düşüktür. Son dönemde artan bir şekilde evlilik törenlerinin yaygınlaşması ve rağbet görerek geleneksel formlarının dışında da ticarileşerek gerçekleşir olması, 2011 yılında bu şekilde bir resmin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

4.5.10. Nikâh Türü

2006 TAYA araştırmasında nikâh durumu “nasıl bir nikâh kıydınız” ifadesiyle sorulmuştur. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve son evlilik için 1. Resmi, 2. Dini ve 3. Hem resmi hem dini seçenekleri sunulmuştur. 2011 TAYA soru formunda da aynı ifadeyle ve seçeneklerle sorulan soru, sadece ilk ve son evlilik için sorulmuştur.

2006 yılında Türkiye’de nikâhların %10’u resmi, %3’ü dini ve %86’sı hem resmi hem dinidir. Seçeneklerde olmamasına rağmen %1’inin de nikâhi olmadığı bilgisi edinilmiştir. 2011 yılında ise sadece resmi nikâh oranı ve sadece dini nikâh oranı %3 ve hem resmi hem dini nikâh oranı ise %94’tür. Kır ve kente göre nasıl bir farklılaşma olduğuna bakarsak, kırdaki sadece resmi nikâh oranı %2, sadece dini nikâh oranı %3 ve hem resmi hem dini nikâh oranı %95’dir. Kentte sadece resmi nikâh oranı %4, sadece dini nikâh oranı %3, hem resmi hem dini nikâh oranı ise %93’tür.

İki yıl birbiriyle karşılaştırıldığında, resmi nikâh oranında %6’lık bir düşüş ve buna bağlı olarak hem resmi hem dini nikâh oranında bir artış görülmektedir. Sadece dini nikâh oranında bir değişim bulunmaktadır (Tablo 80).

Tablo 80. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%)

	Resmi nikâh	Dini nikâh	Hem resmi hem dini nikâh	Nikâhi yok
2006				
Türkiye	9,7	3,2	86,5	0,6
YERLEŞİM YERİ				
Kent	11,1	2,4	85,8	0,7
Kır	7,5	4,6	87,5	0,5
	Sadece resmi	Sadece dini	Hem resmi hem dini	
2011				
Türkiye	3,4	2,6	93,9	
YERLEŞİM YERİ				
Kent	4,2	2,5	93,3	
Kır	1,7	2,8	95,5	

Bölgeler arasındaki bir karşılaştırma yaptığımızda, 2006 yılında Türkiye’nin doğu bölgelerinde dini nikâhin yüksek olduğunu görmekteyiz. Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da dini nikâh oranı sırasıyla %7, %8 ve %16’dır. Sadece resmi nikâhin en yüksek görüldüğü bölgeler ise İstanbul (%17), Orta Anadolu (%14) ve Akdeniz’dir (%14). Burada dikkat çekici nokta, Türkiye’de baskın olan pratiğin hem resmi, hem de dini nikâh olmasıdır. Güneydoğu Anadolu dışında tüm Türkiye’de hem resmi hem dini nikâh oranı %80’in üzerindedir (Tablo 81).

2011 yılında ise, sadece dini nikâh ile evlenme oranı-

nın en yüksek olduğu bölgeler sırasıyla Güneydoğu Anadolu (%8) ve Ortadoğu Anadolu’dur (%5). Sadece resmi nikâhla evlenme oranı ise, sırasıyla İstanbul (%8), Ortadoğu Anadolu (%6) ve Batı Karadeniz (%5) bölgelerinde en yüksektir. Ortadoğu Anadolu Bölgesi bu açıdan ilginçtir; bu bölgede hem sadece dini nikâh, hem de sadece resmi nikâh oranı yüksektir. 2006 yılında olduğu gibi, 2011 yılında da hem resmi hem dini nikâh Türkiye’de en yaygın evlenme şeklidir. Türkiye’de her bölgede bu şekilde evlenenlerin oranı %89’un üzerindedir. Hem resmi hem de dini nikâhla evlenmenin en yaygın olduğu bölgeler Doğu Karadeniz (%97), Batı Marmara (%97), Doğu Marmara (%97), Orta Anadolu’dur (%97).

Tablo 81. Bölgelere Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%)

	Resmi nikâh	Dini nikâh	Hem resmi hem dini nikâh	Nikâhı yok
2006				
İstanbul	16,7	1,3	80,9	1,0
Batı Marmara	5,5	0,5	93,2	0,8
Ege	7,8	1,4	90,6	0,3
Doğu Marmara	9,8	1,7	88,2	0,3
Batı Anadolu	8,6	2,1	88,8	0,6
Akdeniz	13,5	2,6	83,5	0,3
Orta Anadolu	13,6	2,7	83,1	0,7
Batı Karadeniz	5,3	1,5	92,2	1,0
Doğu Karadeniz	1,8	2,6	95,4	0,2
Kuzeydoğu Anadolu	1,7	6,5	91,6	0,3
Ortadoğu Anadolu	2,9	7,8	88,7	0,6
Güneydoğu Anadolu	8,4	15,5	75,2	0,9
	Sadece resmi	Sadece dini	Hem resmi hem dini	
2011				
İstanbul	8,1	1,9	90,0	
Batı Marmara	2,3	0,7	97,0	
Ege	3,2	1,4	95,5	
Doğu Marmara	1,5	1,9	96,7	
Batı Anadolu	3,6	1,4	95,0	
Akdeniz	1,6	3,5	94,9	
Orta Anadolu	1,0	2,5	96,5	
Batı Karadeniz	5,1	3,1	91,9	
Doğu Karadeniz	0,6	2,1	97,2	
Kuzeydoğu Anadolu	0,6	3,3	96,1	
Ortadoğu Anadolu	6,2	5,3	88,5	
Güneydoğu Anadolu	0,8	7,5	91,8	

2006 yılında nikâh durumu ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda, eğitim seviyesi yükseldikçe sadece dini nikâh oranı düşmektedir. Bu oran eğitilmiş olmayanlarda %8 iken, ilkokul mezunlarında %2, lise ve dengi okul mezunlarında %1 ve yükseköğretim mezunlarında %1'e düşmektedir. Sadece resmi nikâh oranı da eğitim yükseldikçe yükselmektedir. Eğitilmiş olmayanların %7'si sadece resmi nikâhlyken, bu oran yükseköğretim mezunlarında %17'ye yükselmektedir.

2011 yılında da 2006 yılındakine benzer bir eğilim göze çarpmaktadır. Sadece dini nikâh oranı eğitim yükseldikçe düşmekte, sadece resmi nikâh oranı da eğitim arttıkça artmaktadır. Yükseköğretim, lisans ve lisansüstü kategorilerinin ayrı ayrı alındığı 2011 araştırmasında yükseköğretim mezunlarında sadece resmi nikâh oranı %3 iken, bu oranın lisans mezunlarında %10 ve lisansüstü mezunlarında da %34'e yükseldiği görülmektedir (Tablo 82).

Tablo 82. Öğrenim Durumuna Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Resmi nikâh	6,7	9,6	8,4	11,8	17,3
Dini nikâh	7,8	2,4	2,6	1,3	0,7
Hem resmi hem dini nikâh	84,9	87,5	88,3	86,3	81,3
Nikâhı yok	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Sadece resmi	1,6	2,5	3,1	4,3	9,2
Sadece dini	6,5	2,3	2,2	1,4	0,6
Hem resmi hem dini	91,9	95,2	94,7	94,3	90,2

SES grubuna göre baktığımızda ise eğitime benzer bir resim ortaya çıkmaktadır. 2006 yılında, SES düzeyi arttıkça sadece resmi nikâh oranı artmakta ve sadece dini nikâh oranı azalmaktadır. 2011 yılında da

alt SES grubundan üst SES grubuna doğru sadece resmi nikâh artmakta, sadece dini nikâh azalmaktadır (Tablo 83).

Tablo 83. SES'e Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%)

	Alt grup	Orta grup	Üst grup		
2006					
Resmi nikâh	6,8	9,4	16,3		
Dini nikâh	9,0	2,6	0,8		
Hem resmi hem dini nikâh	83,5	87,5	82,1		
Nikâhı yok	0,7	0,5	0,9		
	En alt grup	Alt orta grup	Üst orta grup	Üst grup	En üst grup
2011					
Sadece resmi	1,3	2,7	3,5	5,8	13,1
Sadece dini	4,1	2,7	1,9	0,6	1,2
Hem resmi hem dini	94,6	94,7	94,7	93,6	85,7

Nikâh durumu ile dini inancın eş seçiminde belirleyiciliği arasındaki ilişkiye baktığımızda, beklenilebileceği gibi çok belirleyici diyenlerin sadece dini nikâhlı olma olasılığı %4 iken, belirleyici diyenlerde bu oran %3'e, belirleyici değil diyenlerde ise %2'dir. Dinin eş seçimindeki belirleyiciliği azaldıkça hem resmi hem dini nikâh oranı düşmekte ve sadece resmi nikâh oranı artmaktadır. Dinin eş seçiminde ne kadar belirleyici olduğu sorusunu yanıtlamak istemeyenlerin %21'i sadece resmi nikâhlı, %4'ü sadece dini nikâhlı, %74'ü hem resmi hem dini nikâhlıdır; %2'si-

nin de nikâhı yoktur (Tablo 84).

2011 yılında dini inancın eş seçimindeki belirleyiciliği ile nikâh durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda da 2006'daki eğilimlere çok benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Dini inancın belirleyiciliği beşli seçenek sunulmuştur. Bu durumda dini inanç eş seçiminde hiç belirleyici olmadığında sadece resmi nikâh oranı yükselmekte, sadece dini nikâh oranı az oranda düşmekte ve hem resmi hem dini nikâh oranı da düşmektedir.

Tablo 84. Dinin Eş Seçiminde Belirleyici Olmasına Göre Nikâh Türü, TAYA 2006-2011 (%)

	Çok belirleyici	Belirleyici	Belirleyici değil	Yanıtlamak istemiyor		
2006						
Resmi nikâh	6,9	9,1	17,5	20,9		
Dini nikâh	4,1	2,8	1,8	3,5		
Hem resmi hem dini nikâh	88,5	87,5	80,0	74,0		
Nikâhı yok	0,5	0,6	0,7	1,5		
	Çok belirleyici	Belirleyici	Ne belirleyici, ne belirleyici değil	Belirleyici değil	Hiç belirleyici değil	Yanıtlamak istemiyor
2011						
Sadece resmi	1,2	2,1	4,5	6,9	14,7	8,8
Sadece dini	3,2	2,7	2,0	1,7	1,9	2,5
Hem resmi hem dini	95,6	95,2	93,5	91,4	83,4	88,7

4.5.11. Eşle İlişkiler

Analizde, eşle ilişkilere dair dört soru kullanılmıştır. Bunlar eşle ilişkileri değerlendirmeye dair bir soru seçeneği, eşle sorun yaşanan konular, eşin ve cevaplayıcının konuşarak çözülemeyen bir anlaşmazlıkta verdiği tepkilerdir.

Eşle ilişkilere dair genel bir izlenim veren ilk soru 2006 yılında soru formunda “aşağıda belirtilen aile fertleri ve yakın akrabalarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusundaki eş seçeneğidir. 2011 yılında da aynı soru “size okuyacağım aile fertleri ve yakın akrabalarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz” ifadesiyle sorulmuştur. Sorunun seçenekleri 2006 ve 2011 yılında farklıdır. 2006 yılında sorulan 11 seçenek 2011 yılında 21’e yükselmiştir (Tablo 85).

2006 yılında Türkiye’deki evlilerin %47’si eşiyile ilişkisini iyi olarak değerlendirirken, %46’sı ise çok iyi olarak değerlendirmektedir. Eşiyile ilişkisinin orta olduğunu ifade edenlerin oranı ise %6’dır. Eşiyile ilişkisinin kötü olduğunu ifade edenlerin oranı %0.5 iken, çok kötü olduğunu ifade edenlerin oranı ise %0.4’tür. Erkeklerin ve kadınların eşleriyle ilişkilerine ilişkin değerlendirmelerine baktığımızda, erkekler kadınlara oranla daha yüksek bir oranda ilişkilerini çok iyi bulurken, orta ve kötü, çok kötü bulma oranları kadınlara göre daha düşüktür.

2011 yılında ise eşleriyle ilişkilerini çok iyi bulanların oranı 2006 yılına göre yükselmiştir. Türkiye’de evlilerin %62’si eşiyile ilişkisini çok iyi bulurken, iyi bulanların oranı %33’tür. 2006 yılında olduğu gibi 2011 yılında da erkekler kadınlara göre ilişkilerini daha olumlu değerlendirmektedir.

Tablo 85. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Eş ile İlişki Düzeyi, TAYA 2006-2011 (%)

	Çok iyi	İyi	Orta	Kötü	Çok kötü
2006					
Türkiye	45,8	47,2	6,1	0,5	0,4
CİNSİYET					
Erkek	48,3	46,4	4,8	0,3	0,3
Kadın	43,2	48,0	7,5	0,8	0,5
2011					
Türkiye	62,2	32,6	4,6	0,4	0,2
CİNSİYET					
Erkek	65,9	30,6	3,1	0,3	0,1
Kadın	58,5	34,6	6,1	0,5	0,3

Eşle yaşanan sorunlara baktığımızda ise, en çok sorun yaşanan üç konu; ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar, harcamalar konusu ve gelirin yeterli olmamasıdır. Bu durum eşler arasında en çok sorunun maddi konularda yaşandığını göstermektedir. Sorun oluşturan her bir konuya ayrı ayrı baktığımızda, 2006 yılında ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar konusunda bazen sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı %34'dür. Sık sık sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı ise %3'tür (Tablo 86). Kadınlar bu konuda erkeklere kıyasla daha yüksek oranda sorun yaşadıklarını ifade etmiştir. Ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklarda sorun yaşayan kadınların oranı %39 iken, bu oran erkeklerde %34'tür (Tablo 87).

İkinci olarak belirtilen konu ise harcamalar konu-

sunda yaşanan sorunlardır. Evlilerin %29'u harcamalar konusunda eşiyile bazen sorun yaşadığını belirtirken, %3'ü ise bu konuda sık sık sorun yaşadığını ifade etmektedir (Tablo 86). Kadınlar bu konuda da erkeklere oranla daha yüksek oranda sorun yaşadıklarını ifade etmiştir. Kadınların %34'ü harcamalar konusunda eşiyile sorun yaşarken, bu oran erkeklerde %31'dir (Tablo 87).

Eşler arasında en çok sorun yaşanan üçüncü konu ise gelirin yeterli olmamasıdır. Bu konuda da evlilerin %28'i bazen sorun yaşadığını ifade etmektedir. Sık sık sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı ise %5'tir (Tablo 86). Kadın ve erkeklerin bu konuda sorun yaşamaya ilişkin görüşleri benzer orandadır (Tablo 87).

Tablo 86. Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (%)

	HİÇ YAŞAMAYIZ	Bazen yaşarız	Sık sık yaşarız	İlgili değil
2006				
Ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar	62,5	33,6	2,6	1,3
Harcamalar	66,9	29,3	3,4	0,5
Gelirin yeterli olmaması	66,5	27,5	5,1	0,9
2011				
Ev ile ilgili sorumluluklarda	62,0	35,4	2,5	0,1
Harcamalar	67,9	27,4	4,5	0,1
Gelirin yeterli olmaması	68,0	25,1	6,0	0,9

2011 yılında da eşlerin en çok sorun yaşadıkları üç konu sırasıyla ev ile ilgili sorumluluklar, harcamalar ve gelirin yeterli olmamasıdır. Ev ile ilgili sorumluluklarda sorun yaşayanların oranı %38'dir. Bunu dile getirenlerin %35'i bazen sorun yaşadığını belirtirken, %3'ü sık sık sorun yaşadığını belirtmiştir (Tablo 86). Kadın ve erkeklerde bu konuda sorun yaşama oranı farklıdır. Erkeklerin %36'sı (%34'ü bazen, %2'si sık sık sorun yaşadığını) bu konuda eşiyile sorun yaşadığını belirtirken, kadınlarda bu oran %40'dır (%37'si bazen, %3'ü sık sık sorun yaşadığını belirtmiştir). Sorunun bu seçeneği 2006 ve 2011 yılında farklı sorulduğu için bu konuda sorun yaşayanlar arasında yıllar arasında bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir (Tablo 87).

Harcamalar eşler arasında sorun yaşanan bir diğer konudur. 2011 yılında harcamalar konusunda sorun yaşayanların oranı %32'dir. Bunların %27'si bazen, %5'i sık sık sorun yaşamaktadır. Erkeklerin %30'u (%26 bazen, %4 sık sık) harcamalar konusunda sorun yaşadığını ifade ederken, kadınlarda bu oran %33'e (%28 bazen, %5 sık sık) yükselmektedir.

Gelirlerinin yeterli olmaması nedeniyle sorun yaşayanların oranı %31'dir. Bunların %25'i bazen, %6'sı ise sık sık sorun yaşadığını belirtmiştir. Kadınların %33'ü (%26'sı bazen, %7'si sık sık) gelirlerinin yeterli olmaması dolayısıyla sorun yaşadığını belirtirken, erkeklerin %29'u (%24'ü bazen, %5'i sık sık) bu konuda sorun yaşadığını ifade etmektedir (Tablo 87).

Tablo 87. Cinsiyete Göre Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%)

	Erkek		Kadın	
	Bazen yaşarız	Sık sık yaşarız	Bazen yaşarız	Sık sık yaşarız
2006				
Ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar	32,1	1,8	35,1	3,4
Harcamalar	28,0	3,0	30,5	3,9
Gelirin yeterli olmaması	27,2	4,6	27,8	5,5
2011				
Ev ile ilgili sorumluluklarda	33,8	1,5	37,1	3,4
Harcamalar	26,2	3,8	28,6	5,2
Gelirin yeterli olmaması	24,1	5,3	26,2	6,7

Eğitim seviyesi yükseldikçe ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar konusunda sorun yaşama oranı artmaktadır. 2006 yılında eğitilmiş olmayanların %29'u bu konuda sorun yaşarken, bu oran lise ve dengi mezunlarında %41, lisans ve lisansüstü eğitilmişlerde ise %43'tür (Tablo 88).

Harcamalar konusunda da aynı şekilde eğitim arttıkça sorun yaşadığını ifade edenlerin oranı artmaktadır. Eğitilmiş olmayanların %29'u harcamalar konusunda sorun yaşadığını ifade ederken, lise ve lise dengi mezunlarının %35'i, yükseköğretim mezunlarının ise %36'sı eşleriyle sorun yaşadığını ifade etmektedir.

Gelirin yeterli olmaması konusunda ise farklı eğitim seviyelerine sahip gruplar arasında ciddi bir fark görülmemekle birlikte, en çok sorun yaşayan grup ilköğretim mezunları, en az sorun yaşayan grup ise üniversite ve lisansüstü mezunlarıdır. Harcama-

lar konusunda belirtilen sorunlar ile gelirin yeterli olmaması konusunda ifade edilen sorunlar birlikte ele alındığında, eğitim arttıkça gelirin daha yeterli hale geldiği ama yine de eşlerin kimin nereye harcamaya yapacağı konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir.

2011 yılında eşler arasında ev ile ilgili sorumluluklar konusunda sorun yaşama oranında eğitime bağlı olarak doğrusal bir artış gözükmemektedir. Harcamalar konusunda sorun yaşama ile eğitim arasında ise doğrusal bir ilişki yoktur. Gelirin yeterli olmaması nedeniyle sorun yaşama ise, eğitime bağlı olarak doğrusal bir şekilde azalmaktadır. Bu konuda eğitilmiş olmayanlar arasında sorun yaşayanların oranı %35 iken, bu oran ortaokul mezunlarında %31'e, lise mezunlarında %27'ye, ön lisans/meslek yükseköğretim mezunlarında %18'e, lisans mezunlarında %15'e ve lisansüstü eğitilmişlerde %8'e düşmektedir.

Tablo 88. Öğrenime Göre Eş ile Sorun Yaşanan İlk Üç Konu, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
	2006				
Ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar	29,4	36,0	37,0	40,9	43,0
Harcamalar	28,8	32,7	32,6	35,4	35,8
Gelirin yeterli olmaması	30,3	35,6	30,6	30,4	22,6
2011					
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Ev ile ilgili sorumluluklarda	33,9	36,9	38,9	40,9	40,9
Harcamalar	31,1	33,1	32,0	32,4	27,6
Gelirin yeterli olmaması	35,2	35,2	31,6	26,9	15,8

4.5.12. Eşler Arasında Sorun Olduğunda Verilen Tepkiler

Türkiye'de eşler arasında sorun olduğunda verilen tepkiyi öğrenmeye yönelik olarak 2006 ve 2011 yılında iki soru vardır. Birinci soru, cevaplayıcının sorun yaşandığında nasıl tepki verdiğini öğrenmeyi amaçlarken, ikinci soru cevaplayıcının eşinin verdiği tepkiyi öğrenmeyi amaçlamaktadır. 2006 yılında bu konuda sorulan soru "eşinizle aranızda (konuşarak çözemediğiniz bir) anlaşmazlık olduğunda siz ne tür bir tepki verirsiniz?dir (Son bir yıldaki tutumunuzu düşünerek yanıtlayınız)." İkinci soruda ise aynı soru kökünde "siz" yerine "eşiniz" ifadesi geçmektedir. Bu sorunun beş seçeneği vardır: Sesimi yükseltirim, küserim, mekânı (evi) terk ederim, zor kullanırım (fiziksel şiddet) ve sessiz kalırım. 2011 yılında ise sorulan sorunun "Eşinizle aranızda (konuşarak çözemediğiniz bir) anlaşmazlık olduğunda ya da kavga çıktığında siz ne tür bir tepki verirsiniz?dir (Son bir yıldaki tutumunuzu düşünerek yanıtlayınız)." İkinci soruda aynı soru kökünde "siz" yerine "eşiniz" ifadesi geçmektedir. Bu sorunun 10 cevap seçeneği vardır.

Türkiye'de eşler arasında sorun olduğunda sessiz kalma, küsme ve ses yükseltme en çok verilen tepkilerdir. Sessiz kalanların oranı %75'dir (%32'si ge-

nellikle, %33'ü bazen, %11'i çok nadir) (Tablo 89). Erkeklerin %70'i sessiz kalırken, bu oran kadınlarda %80'e çıkmaktadır (Tablo 90 ve 91).

2006 yılında Türkiye genelinde cevaplayıcıların %22'si genellikle, %35'i bazen ve %12'si çok nadir olarak sesini yükselttiğini belirtmektedir. Erkeklerin %78'i (%28'i genellikle, %38'i bazen, %12'si çok nadir) sorun olduğunda sesini yükselttiğini ifade ederken, kadınlarda bu oran %61'e (%17'si genellikle, %31'i bazen, %13'ü çok nadir) düşmektedir.

Eşler arasında konuşarak çözülemeyen bir anlaşmazlık olduğunda cevaplayıcıların %44'ü küstüğünü belirtmektedir. Küsenlerin %8'i genellikle, %25'i bazen, %11', ise çok nadir olarak bu tepkiyi verdiklerini belirtmektedir (Tablo 89). Kadınların %52'si (%11'i genellikle, %29'u bazen, %12'si çok nadir) küstüğünü belirtirken, erkeklerde küsme yükseltme oranı %37'dir (%5'i genellikle, %20'si bazen, %11'i çok nadir) (Tablo 90 ve 91).

Verilen diğer tepkilere baktığımızda, mekânı terk edenlerin oranı %9 iken (%2'si genellikle, %4'ü bazen, %3'ü çok nadir), zor/fiziksel şiddet kullananların oranı ise %5'dir (%2'si bazen, %3'ü çok nadir) (Tablo 89). Erkeklerde zor kullanma oranı %7, kadınlarda ise bu oran %2'dir (Tablo 90 ve 91).

Tablo 89. Eş ile Sorun Yaşandığında Verilen Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%)

	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman
2006				
Küserim	8,2	24,8	11,4	55,6
Sesimi yükseltirim	22,2	34,9	12,2	30,7
Mekânı (evi) terk ederim	1,7	3,6	3,3	91,3
Zor kullanırım/fiziksel şiddet	0,4	1,7	2,6	95,2
Sessiz kalırım	31,9	32,5	10,5	25,1
	Genellikle	Bazen	Hiç	
2011				
Küserim	5,5	33,3		61,2
Sesimi yükseltirim/bağırırım	7,6	51,9		40,6
Azarlarım	2,8	29,9		67,3
Hakaret ederim	0,7	5,1		94,2
Odayı terk ederim	3,1	19,8		77,1
Evi terk ederim	0,7	3,5		95,8
Eşya kırarım	0,4	3,5		96,1
Zor kullanırım/ fiziksel şiddet	0,2	1,7		98,1
Sessiz kalırım/içine atarım	16,5	40,4		43,1
Yatağımı ayırırım	0,8	4,4		94,8

2011 yılında Türkiye’de eşleri ile aralarında konuşarak çözemedikleri bir anlaşmazlık olduğunda sesini yükselterek, bağırarak tepki verdiğini belirten cevaplayıcıların oranı (%52’si bazen, %8’i genellikle) %60’tır (Tablo 89). Erkeklerde bu oran %65 (%56 bazen, %9 genellikle) iken, kadınlarda (%47 bazen, %7 genellikle) %54’tür (Tablo 90 ve 91).

Eşleriyle aralarında konuşarak çözemedikleri bir anlaşmazlık olduğunda cevaplayıcıların %38’i küserek tepki vermektedir. Küsenlerin %33’ü bazen küstüğünü belirtirken, bu oran genellikle diyenlerde

%5’tir (Tablo 89). Erkeklerin %31’i (%28’i bazen, %3’ü genellikle) anlaşmazlık durumunda küstüğünü ifade ederken, kadınlarda bu oran (%39’u bazen, %7’si genellikle) %46’dır (Tablo 90 ve 91).

2011 yılında eşle sorun yaşadığında sessiz kalanların oranı %57’dir (%17 genellikle, %4 bazen) (Tablo 89). Erkeklerde sessiz kalma oranı %52 iken, kadınlarda bu oran %62’dir. Erkeklerde zor kullanma oranı %3 iken, kadınlarda bu oran %1’dir (Tablo 90 ve 91).

Tablo 90. Eş ile Sorun Yaşadığında Erkeklerin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%)

	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman
2006				
Küserim	5,4	20,3	11,2	63,1
Sesimi yükseltirim	27,5	38,4	11,6	22,4
Mekânı (evi) terk ederim	2,4	4,9	4,2	88,5
Zor kullanırım/fiziksel şiddet	0,6	2,9	3,9	92,7
Sessiz kalırım	22,4	34,9	12,9	29,9
	Genellikle	Bazen	Hiç	
2011				
Küserim	3,4	27,7		68,9
Sesimi yükseltirim/bağırırım	8,5	56,4		35,2
Azarlarım	3,3	36,8		59,9
Hakaret ederim	0,9	6,2		93,0
Odayı terk ederim	3,0	19,8		77,2
Evi terk ederim	1,1	4,9		94,1
Eşya kırırım	0,5	4,6		94,9
Zor kullanırım/ fiziksel şiddet	0,2	2,5		97,3
Sessiz kalırım/içine atarım	11,7	40,0		48,2
Yatağımı ayırırım	0,5	3,7		95,7

Tablo 91. Eş ile Sorun Yaşadığında Kadınların Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%)

	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman
2006				
Küserim	11,1	29,3	11,6	48,0
Sesimi yükseltirim	16,8	31,4	12,7	39,1
Mekânı (evi) terk ederim	1,1	2,3	2,4	94,2
Zor kullanırım/fiziksel şiddet	0,2	0,6	1,3	97,8
Sessiz kalırım	41,4	30,0	8,1	20,4
	Genellikle	Bazen	Hiç	
2011				
Küserim	7,6	39,0		53,4
Sesimi yükseltirim/bağırırım	6,7	47,3		46,0
Azarlarım	2,3	22,9		74,7
Hakaret ederim	0,6	4,1		95,3
Odayı terk ederim	3,3	19,7		77,0
Evi terk ederim	0,4	2,0		97,6
Eşya kırarım	0,2	2,4		97,4
Zor kullanırım/ fiziksel şiddet	0,1	0,9		99,0
Sessiz kalırım/içine atarım	21,3	40,8		37,9
Yatağımı ayırırım	1,0	5,2		93,8

2006 yılında eğitim seviyesi arttıkça eşyle bir anlaşmazlık yaşadığında küsererek, sesini yükselterek ve mekânı (evi) terk ederek tepki veren cevaplayıcıların oranı artmaktadır. Okuryazar olmayanlarda eşleri ile bir sorun yaşadıklarında küsererek tepki verenlerin oranında, okuryazar okula gitmeyenlere göre bir düşüş gözlenmektedir. Ancak, diğer eğitim kategorileri için eğitim yükseldikçe küsererek tepki verenlerin oranının arttığı söylenebilir. Aynı şekilde eğitim seviyesi arttıkça eşyle bir anlaşmazlık yaşadığında sesini yükselterek tepki veren cevaplayıcıların oranı da artmaktadır. Eğitimsizlerin %56'sı sesini yükselterek tepki verirken, bu oran ilkokul mezunlarında %68'e, lise ve lise dengi mezunlarında %78'e, yükseköğretim mezunlarında ise %79'a yükselmektedir. Eğitimsizlerde mekânı (evi) terk edenlerin oranı

eğitim seviyesi arttıkça yükselmektedir (Tablo 92).

2011 yılında da eğitim seviyesi arttıkça eşleriyle sorun yaşadığında sesini yükseltip, bağırmanın oranı doğrusal olarak olmasa da artmaktadır. Eğitimsizler arasında eşyle sorun yaşadığında küsenlerin oranı %33 iken, bu oran ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %58, lise/lise dengi mezunlarında %66 ve yükseköğretim mezunlarında ise %65'tir. Eğitim seviyesi arttıkça, eşyle sorun yaşadığında küsenlerin ve odayı terk edenlerin oranı artmaktadır. Eğitimsizler arasında eş ile sorun yaşadığında küsenlerin oranı %33 iken, bu oran ilkokul mezunlarında %37'ye, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %41, lise/lise dengi mezunlarında %42 ve yükseköğretim mezunlarında ise %47'dir.

Tablo 92. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Sorun Yaşandığında Verilen Tepkiler, TAYA 2006-2011 (Genellikle & Bazen) (%)

Genellikle & bazen & çok nadir					
	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Küserim	42,4	42,1	44,9	49,8	53,9
Sesimi yükseltirim	56,1	68,4	76,6	77,7	79,4
Mekânı (evi) terk ederim	6,8	7,9	10,2	10,8	12,6
Zor kullanırım/fiziksel şiddet	4,7	4,9	4,9	5,0	3,4
Sessiz kalırım	77,0	74,5	74,0	74,7	73,7
Genellikle & bazen					
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Küserim	32,8	36,8	40,6	42,4	46,5
Sesimi yükseltirim/bağırırım	47,2	59,7	58,3	65,8	64,9
Azarlarım	26,4	34,2	34,7	35,2	27,9
Hakaret ederim	4,1	5,6	6,3	7,6	5,8
Odayı terk ederim	10,4	20,0	26,0	30,1	34,1
Evi terk ederim	2,8	3,9	4,5	5,5	4,3
Eşya kırarım	1,9	3,4	5,6	4,9	4,0
Zor kullanırım/ fiziksel şiddet	1,8	2,0	2,0	2,0	1,3
Sessiz kalırım/içine atarım	56,3	57,2	58,9	56,8	54,2
Yatağımı ayırırım	3,8	5,0	5,4	6,3	6,1

2006 yılında, katılımcılara, konuşarak çözemedikleri bir anlaşmazlık olduğunda eşinin nasıl tepki verdiği sorulduğunda, kadın ve erkeklerin cevapları farklılaşmaktadır. Erkeklerin %54'ü eşlerinin seslerini yükselterek tepki verdiğini ifade ederken, kadınlarda bu oran %76'ya yükselmektedir. Kadınların %37'si eşlerinin küsererek tepki verdiğini söylerken, erkeklerde bu oran %48'dir. Eşlerinin ifadelerine dayanarak, erkeklerin daha yüksek oranda bağırarak tepki verdiği, kadınların ise erkeklere göre daha yüksek oranda küsererek tepki verdiği söylenebilir. Erkeklerin %80'i, bir sorun yaşadıklarında eşlerinin sessiz kaldığını dile getirmektedir. Kadınların ise %69'u, bir sorun yaşadıklarında eşlerinin sessiz kaldığını ifade etmektedir. Kadınların %8'i eşlerinin zor kullandığını ifade ederken, %9'u mekânı (evi) terk ettiğini belirtmektedir (Tablo 93 ve 94).

2011 yılında, kadınların %65'i eşinin sesini yükselterek, bağırarak tepki verdiğini ifade ederken, bu oran erkeklerde %44'tür. Erkeklerin %39'u eşleri-

nin küsererek tepki verdiğini belirtirken, kadınlarda bu oran %32'dir. Eşleriyle bir sorun olduğunda eşlerinin sessiz kaldığını/içine attığını ifade eden erkeklerin oranı %55'tir. Bu oran kadınlarda %43'e düşmektedir. Erkeklerin %1'i bir anlaşmazlık durumunda eşinin zor/fiziksel şiddet kullandığını ifade ederken, kadınlarda bu oran %4'e yükselmektedir (Tablo 93 ve 94).

Kadınların eşleriyle bir anlaşmazlık yaşadıklarında erkeklere kıyasla daha çok küstükleri ve sessiz kaldıkları, erkeklerin ise kadınlara nisbeten daha yüksek oranda seslerini yükselttiği, azarladığı ya da mekânı terk edip, eşyalara zarar verip, zor ya da fiziksel şiddet kullanarak tepki gösterdiği söylenebilir. Bu durum da toplumsal cinsiyet rolleriyle açıklanabilir. Kadınların anlaşmazlıklara küsmek veya içine atmak gibi sessiz tepkiler vermesi normal karşılanırken, erkeklerin sözel ya da davranışsal olarak tepkilerini dışa vurması toplumsal olarak kabul edilebilir görülmektedir.

Tablo 93. Eş ile Sorun Yaşandığında Erkeklerle Göre Eşlerinin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%)

	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman
2006				
Küser	9,9	27,0	10,6	52,5
Sesini yükseltir	14,0	27,9	12,4	45,7
Mekânı (evi) terk eder	0,7	1,9	2,3	95,1
Zor kullanır	0,3	0,7	1,7	97,3
Sessiz kalır	39,5	32,1	8,5	19,9
	Genellikle	Bazen	Hiç	
2011				
Küser	6,1	32,7		61,1
Sesini yükseltir/bağırır	4,9	39,2		55,9
Azarlar	1,4	17,4		81,1
Hakaret eder	0,6	4,1		95,3
Odayı terk eder	1,7	14,3		84,0
Evi terk eder	0,2	1,7		98,1
Eşya kırar	0,2	2,1		97,7
Zor kullanır/fiziksel şiddet	0,2	1,0		98,8
Sessiz kalır/içine atar	16,3	38,8		44,9
Yatağını ayırır	0,5	4,0		95,5

Tablo 94. Eş ile Sorun Yaşandığında Kadınlara Göre Eşlerinin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (%)

	Genellikle	Bazen	Çok nadir	Hiçbir zaman
2006				
Küser	7,3	19,9	9,4	63,4
Sesini yükseltir	31,3	34,9	9,6	24,2
Mekânı (evi) terk eder	1,9	3,7	3,9	90,5
Zor kullanır	0,9	3,2	3,6	92,2
Sessiz kalır	22,0	33,6	13	31,3
	Genellikle	Bazen	Hiç	
2011				
Küser	5,0	26,8		68,2
Sesini yükseltir/bağırır	12,0	52,8		35,1
Azarlar	5,9	35,5		58,5
Hakaret eder	2,1	8,7		89,3
Odayı terk eder	2,8	14,9		82,3
Evi terk eder	1,0	3,9		95,1
Eşya kırar	0,9	4,5		94,5
Zor kullanır/fiziksel şiddet	0,7	3,8		95,5
Sessiz kalır/içine atar	9,0	34,2		56,8
Yatağını ayırır	0,8	3,9		95,2

2006 yılında cevaplayıcılar, aynı soru eşlerinin nasıl tepki verdiği şeklinde sorulduğunda, eğitim ile eşler arası bir sorun olduğunda sesini yükseltmek arasında bir ilişki gözlenmemektedir. Ancak cevaplayıcıların eğitim seviyesi yükseldikçe eşlerinin küsererek

ve sessiz kalarak tepki verdiğini ifade etme oranları artmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça doğrusal olmasa da zor kullanma oranının azalmakta olduğu da ifade edilebilir (Tablo 95).

2011 yılında ise eşler arasında sorun olduğunda cevaplayıcıların eğitim seviyesi arttıkça küsmenin, odayı terk etmenin, sessiz kalmanın ve yatağını ayırmanın yükseldiği görünmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe, bir sorun olduğunda eşine azarlayarak, hakaret ederek ve zor kullanarak tepki gösterenlerin oranı azalmaktadır. Eğitim arttıkça

kişilerin sorunla karşılaştıklarında ilişkiyi bir süreliğine donduracak tepkiler verdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda kişiler hem kendilerine hem de karşı tarafa sorunu tekrar değerlendirme imkânı vermektedir. Eğitim azaldıkça, kişisel tepkiler daha gerilimi yansıtan ve arttırıcı olarak ifade edilmektedir.

Tablo 95. Öğrenim Durumuna Göre Eş ile Sorun Yaşandığında Eşlerin Verdiği Tepkiler, TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Bazen) (%)

Genellikle & bazen & çok nadir					
	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/ okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Küserim	36,9	38,6	45,5	52,6	53,3
Sesimi yükseltirim	68,1	63,7	63,7	64,1	70,6
Mekânı (evi) terk ederim	8,0	6,6	6,7	7,8	8,9
Zor kullanırım/fiziksel şiddet	9,1	4,9	3,4	3,9	3,0
Sessiz kalırım	67,4	74,9	77,2	76,7	79,6
Genellikle & bazen					
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Küserim	26,6	32,9	35,2	41,0	46,8
Sesimi yükseltirim/bağırırım	56,0	54,5	51,9	55,2	55,2
Azarlarım	37,4	30,9	29,4	28,2	22,4
Hakaret ederim	9,7	8,0	7,0	7,6	6,1
Odayı terk ederim	9,4	13,6	17,4	24,7	26,2
Evi terk ederim	3,2	3,2	3,4	4,9	2,6
Eşya kırırım	3,1	3,9	3,9	4,6	3,3
Zor kullanırım/ fiziksel şiddet	4,4	2,8	2,6	2,7	1,8
Sessiz kalırım/içine atarım	42,6	49,5	50,4	51,1	50,5
Yatağını ayırırım	3,6	4,2	4,3	5,9	6,0

4.5.13. Eşle Sorun Yaşandığında Destek Alma

2011 yılında “eşinizle önemli bir sorun yaşadığınızda öncelikle kimden veya nereden destek almayı düşünürsünüz?” ifadesiyle sorulan sorunun diğer seçeneği ile birlikte on seçeneği vardır. Cevaplara baktığımızda, Türkiye’de eş ile önemli bir sorun yaşandığında cevaplayıcıların %62’si kimseden bir destek almayı düşünmediğini belirtmektedir. En yüksek oranda destek alınması düşünülen kimse ise aile büyükleridir (%23). Aile büyüklerini de çocuklar takip etmektedir. Cevaplayıcıların %6’sı çocuklarından destek almayı düşünmektedir. Bu durum

kişilerin eşleriyle sorun yaşadıklarında ya bir üst kuşaktan en yakın aile üyeleri olan aile büyüklerinden ya da bir alt kuşaktan çocuklarından destek almayı düşündüklerini ortaya koymaktadır. Uzman kişi veya kurumlardan (psikolog, aile ve evlilik danışmanı) destek almayı düşünenlerin oranı ise %3’tür. Kardeşler ve akrabalarından destek almayı düşünenlerin oranı benzerdir (%2). Arkadaşlarından destek almayı düşünenlerin oranı da oldukça düşüktür (%1,6). Komşularından destek almayı düşünenlerin oranı %04 iken bu oran din adamlarından destek almayı düşünenlerin için %02’dir (Tablo 96).

Tablo 96. Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır
Aile büyüklerim	23,1	24,1	20,7
Akrabalarım	2,3	2,0	2,9
Kardeşlerim	2,2	2,6	1,2
Çocuklarım	5,5	5,4	5,9
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	2,7	3,6	0,6
Arkadaşlarım	1,6	2,0	0,7
Komşularım	0,4	0,4	0,5
Din adamları	0,2	0,2	0,2
Kimseden destek almam	61,9	59,7	67,3
Diğer	1,4	1,4	1,2

Tablo 97. Cinsiyete Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	Erkek	Kadın
Aile büyüklerim	21,9	24,4
Akrabalarım	2,2	2,3
Kardeşlerim	1,1	3,3
Çocuklarım	4,4	6,6
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	2,6	2,8
Arkadaşlarım	1,3	1,9
Komşularım	0,2	0,7
Din adamları	0,3	0,1
Kimseden destek almam	65,6	58,2
Diğer	1,5	1,2

Kent ve kır arasında bir farklılaşma olup olmadığına baktığımızda, kentte (%24) aile büyüklerinden destek almayı düşünenlerin oranı kırdakinden (%21) daha yüksektir. Kırdaki kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı %67 iken bu oran kentte %60'dır. Bir diğer önemli farklılık kentte uzman kişi ve kurumlardan destek almayı düşünenlerin oranı %4 iken bu oran kırdaki %1'dir (Tablo 96).

Erkek ve kadınlar arasında eşyle sorun yaşadığında kimden ya da nereden destek alacağı sorusuna verilen yanıtlar birkaç noktada önemli farklılıklar taşımaktadır. Eşleriyle önemli bir sorun yaşadıklarında kadınlar erkeklere göre daha yüksek oranda aile büyükleri, kardeşler, çocuklarından destek almayı düşünmektedir. Uzman kişi ve kurumlardan destek almayı düşünen kadın (%3) ve erkeklerin (%3) oranı birbirine çok yakındır. Erkekler arasında kimseden destek almayacağını düşünenlerin oranı %66 iken bu oran kadınlarda %58'dir (Tablo 97).

Eş ile önemli bir sorun yaşadığında kimden destek alınmasına dair düşünceler bölgelere göre farklılık göstermektedir. Aile büyüklerinden destek almayı düşünenlerin oranı Batı Karadeniz'de %15, Batı Marmara'da %16 iken, bu oran Kuzeydoğu Anadolu'da %36'ya yükselmektedir. Akrabalarından destek almayı düşünenlerin oranı Ortadoğu Anadolu'da diğer bölgelere göre oldukça yüksektir (%6). Batı Marmara (%11) ve Doğu Marmara (%9) bölgesinde diğer bölgelere kıyasla daha yüksek oranda çocuklarından destek almayı düşünenler bulunmaktadır. Uzman kişi ve kurumlardan destek almayı düşünenlerin bölgelere göre oranına baktığımızda ise, Doğu Marmara'da bu oran %2,5 iken, Batı Anadolu ve Ege bölgesinde %2'dir. Batı Karadeniz (%74), Güneydoğu Anadolu (%73) ve Orta Anadolu (%72) bölgelerinde kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı diğer bölgelere göre daha yüksektir (Tablo 98).

Tablo 98. Eşler Arasında Sorun Yaşadığıında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	Batı Marmara	Doğu Marmara	Ege	Akdeniz	Batı Anadolu	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Giineydoğu Anadolu
Aile büyüklerim	15,7	24,4	22,2	23,3	22,5	17,5	15,1	20,5	35,9	22,6	18,8
Akrabalarım	1,5	1,7	3,2	1,9	,7	1,0	2,4	2,6	3,5	6,2	2,6
Kardeşlerim	2,1	3,5	2,5	1,4	2,7	1,5	1,6	1,6	0,3	0,9	1,5
Çocuklarıım	11,3	9,1	6,7	4,6	5,3	5,1	6,0	3,1	2,9	2,8	2,4
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	1,7	2,5	2,2	1,4	2,3	1,3	0,8	1,0	0,3	0,7	0,7
Arkadaşlarıım	1,7	1,5	2,4	1,4	2,5	1,0	0,8	1,3	0,3	0,8	1,2
Komşularıım	0,7	0,3	0,8	0,5	,8	0,2	0,0	0,3	0,3	0,7	0,0
Din adamları	0,1	0,3	0,3	0,2	0,0	0,4	0,0	0,2	1,0	0,2	0,1
Kimseyden destek almam	66,2	57,5	61,6	65,7	62,4	71,9	73,9	69,3	55,1	58,5	72,7
Diğer	1,0	0,7	1,4	0,2	1,8	,7	0,8	0,6	0,9	7,7	0,5

Üç büyük ilde eşlerin önemli bir sorun yaşadıklarında kimden ya da nereden destek aldıklarına baktığımızda, İstanbul için diğer iki büyük şehirden oldukça farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. İstanbul'da eşle önemli bir sorun yaşadığında kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı Türkiye'nin diğer bölgelerine göre oldukça düşüktür. İstanbul'da böyle bir durumda kimseden destek

almayı düşünmediklerini ifade edenlerin oranı %48 iken, bu oran İzmir'de %61 ve Ankara'da %62'dir. Bir diğer önemli farklılık ise İstanbul'da uzman kişi ve kuruluşlardan destek almayı düşünenlerin oranı %8 iken, İzmir'de ve Ankara'da (iki şehirde de) bu oran %3'tür. Arkadaşlarından destek almayı düşünenlerin oranı ise İzmir'de en yüksek iken (%4), bu oran Ankara'da %3 ve İstanbul'da %2'dir (Tablo 99).

Tablo 99. Üç Büyük İle Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	İstanbul	Ankara	İzmir
Aile büyüklerim	31,1	22,5	22,1
Akrabalarım	2,2	1,0	4,6
Kardeşlerim	2,9	2,3	3,8
Çocuklarım	4,6	4,9	5,3
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	8,0	2,6	3,1
Arkadaşlarım	1,9	2,9	3,5
Komşularım	0,3	0,9	1,1
Din adamları	0,1	0,0	0,1
Kimseden destek almam	48,1	62,0	60,9
Diğer	1,8	2,0	1,5

Yaşa göre eşle önemli bir sorun yaşandığında kimden veya nereden destek alınmasının düştüğüne baktığımızda, beklenileceği gibi aile büyüklerinden destek almayı düşünenlerin oranı yaş yükseldikçe düşmektedir. Orta yaşın üstündekiler bu tür bir desteği kaybetmektedir. Aynı şekilde 45 yaşın

üstündekilerde çocuklarından destek almayı düşünenlerin oranı, 45 yaş altındakilere göre daha yüksektir. Bir diğer önemle üzerinde durulması gereken nokta, yaş ilerledikçe kimseden destek almamayı düşünenlerin oranı artmaktadır (Tablo 100).

Tablo 100. Yaşa Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Aile büyüklerim	42,4	34,8	26,2	17,4	7,9	4,5
Akrabalarım	2,6	2,6	2,4	2,4	1,6	1,7
Kardeşlerim	2,1	3,1	3,1	1,4	0,9	0,5
Çocuklarım	0,1	0,1	3,2	10,1	11,5	11,6
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	2,1	3,6	3,5	2,2	1,8	0,7
Arkadaşlarım	1,7	2,4	2,3	0,9	0,7	0,4
Komşularım	0,1	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
Din adamları	0,4	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Kimseden destek almam	49,4	53,7	58,9	64,6	73,7	78,1
Diğer	1,0	1,0	1,3	1,5	1,8	2,0

Hanehalkı tipine göre (çekirdek, geniş ve dağılmış ailede) eşleriyle önemli bir sorun yaşayanların kimden veya nereden destek almayı düşündükleri farklılaşmaktadır. Çekirdek aile mensubu cevaplılarının %22'si aile büyüklerinden destek almayı düşünürken, bu oran geniş aile mensupları arasında

%27'ye, dağılmış aile mensupları arasında ise %28'e yükselmektedir. Akrabalarından destek almayı düşünenlerin oranı çekirdek ailede en yüksekken, dağılmış ailede sıfırdır. Dağılmış ailelerde çocuklardan destek almayı düşünenlerin oranı diğer iki aile türüne göre daha yüksektir (%8). Yine uzman

kişi ve kuruluşlardan destek almayı çekirdek ailelerin %3'ü düşünürken, bu oran geniş ailede %2'ye düşmektedir. Dağılmış ailelerde ise bu oran %8'dir. Yine dağılmış ailelerin %11'i arkadaşlarından destek almayı düşünürken, çekirdek ailelerde arkadaş-

larından destek almayı düşünenlerin oranı %2, geniş ailelerde ise %1'dir. Bir diğer altı çizilmesi gereken nokta, dağılmış ailelerde kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı %44 iken, bu oran çekirdek ailelerde ve geniş ailelerde %62'dir. Dağılmış ailenin

Tablo 101. Hanehalkı Tipine Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	Çekirdek	Geniş	Dağılmış
Aile büyüklerim	22,4	26,6	28,7
Akrabalarım	2,3	2,1	0,0
Kardeşlerim	2,4	1,2	0,0
Çocuklarım	5,7	4,9	8,4
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	2,9	1,5	8,1
Arkadaşlarım	1,8	0,5	10,7
Komşularım	0,5	0,2	0,0
Din adamları	0,2	0,3	0,0
Kimseden destek almam	61,9	62,1	44,1
Diğer	1,3	1,6	0,0

diğer aile türlerinden farklı yardım ve destek mekanizmalarının olduğu görülmektedir (Tablo 101). Farklı sosyoekonomik statü gruplarına göre cevaplayıcıların eşleriyle sorun yaşadıklarında kimden ya da nereden destek almayı düşündüklerine baktığımızda, en çarpıcı nokta en üst SES grubunda uzman kişi ve kurumsal desteğe verilen önemdir. En üst SES grubunda eşleriyle önemli bir sorun yaşadıklarında uzman kişi ve kurumlardan destek al-

mayı düşünenlerin oranı %10'dur. SES seviyesi düşüktüçe kurumsal destek almayı düşünenlerin oranı da düşmektedir. SES yükseldikçe kimseden destek almamayı düşünenlerin oranı düşmektedir. Aile büyükleri, akrabalar, kardeşlar ve çocukların hepsi birlikte aile üyeleri olarak değerlendirilirse, en üst SES grubunda aile üyelerinden destek almayı düşünenlerin oranı %29 iken bu oran üst orta grupta %34 ve en alt SES grubunda ise %35'dir (Tablo 102).

Tablo 102. SES'e Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	En üst grup	Üst grup	Üst orta grup	Alt orta grup	En alt grup
Aile büyüklerim	18,6	23,2	22,2	23,0	26,8
Akrabalarım	3,9	1,4	2,0	2,4	2,9
Kardeşlerim	4,2	3,0	2,4	1,9	1,9
Çocuklarım	2,2	5,1	6,9	5,6	3,4
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	9,7	5,9	3,8	1,5	0,6
Arkadaşlarım	8,1	3,2	1,9	1,0	0,8
Komşularım	0,0	0,3	0,3	0,5	0,8
Din adamları	0,0	0,4	0,3	0,1	0,1
Kimseden destek almam	58,0	57,8	60,0	63,9	62,7
Diğer	1,9	1,6	1,5	1,2	0,8

Eğitim seviyesine göre eşle önemli bir sorun yaşadığında kim veya nereden destek alınmasının düşünüldüğüne baktığımızda, eğitim arttıkça uzman kişi ve kurumlardan destek almayı düşünenlerin oranı artmaktadır. Bir okul bitirmemişlerde bu oran %03 iken, ilkokul mezunlarında %1,3, ilköğretim/ortaokul mezunlarında %4,5, lise mezunlarında %4,1 ve yükseköğretim mezunlarında %6'dır. Benzer şekilde

arkadaşlarından destek almayı düşünenlerin oranı da eğitim arttıkça yükselmektedir. Bir okul bitirmemişlerde arkadaşlarından destek almayı düşünenlerin oranı %04 iken, bu oran ilkokul ve ilköğretim ve ortaokul mezunlarında (her bir kategori için) %1, lise mezunlarında %3 ve yükseköğretim mezunlarında %5'tir (Tablo 103).

Tablo 103. Öğrenim Durumuna Göre Eşler Arasında Sorun Yaşandığında Destek Almak için Tercih Edilen Kurum veya Kişiler, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Aile büyüklerim	16,9	21,2	29,5	27,0	23,5
Akrabalarım	3,0	2,1	2,5	2,3	1,8
Kardeşlerim	1,2	2,1	2,1	2,9	2,7
Çocuklarım	9,0	6,9	3,7	2,8	2,6
Uzman kişi veya kurumlar (Psikolog, aile ve evlilik danışmanı)	0,3	1,3	4,5	4,1	6,3
Arkadaşlarım	0,4	1,0	0,9	2,6	5,1
Komşularım	0,4	0,6	0,4	0,3	0,1
Din adamları	0,1	0,2	0,2	0,2	0,5
Kimseden destek almam	68,5	64,2	56,2	58,1	58,9
Diğer	1,0	1,5	1,3	1,2	1,6

4.5.14. Evliliğe İlişkin İdealler

İdeal Evlenme Yaşı

2006 yılında yapılan çalışmaya göre “sizce erkek için ideal evlenme yaşı nedir” sorusuna verilen Türkiye geneli için cevapların yarısı, yani %50’si erkek için ideal evlenme yaşının 25-29 yaşları olduğu doğrultusundadır. Bunun yanında, cevaplayanların %3’ü 15-19 yaşları arası, %1’i ise 35-39 yaşları arasını erkek için ideal evlenme yaşları olarak belirtmişlerdir. %37’lik oranla da bu yaş 20-24 yaşları arasındadır. Diğer cevap seçenekleri olan 40-45 yaşları arası ve 45 yaş üstü Türkiye genelinde erkek için ideal evlenme yaşı olarak değerlendirilmemiştir (Tablo 104).

2011 yılında da erkek için ideal evlenme yaşı Türkiye genelinin %50’si tarafından 25-29 yaş aralığında belirtilmiştir. Bunu izleyen ideal yaş aralıkları %27 ile 20-24 yaş aralığı ve %19 ile 30-34 yaş aralığıdır. Erkek için ideal evlenme yaşını 15-19 yaş aralığında görenlerin oranı %2’dir. Yine Türkiye genelinin %2’si erkek için ideal evlenme yaşını 35-39 yaş aralığında görmektedir. 2006 yılındaki gibi, diğer cevap seçenekleri olan 40-45 yaşları arası ve 45 yaş üstü Türkiye genelinde erkek için ideal evlenme yaşı olarak değerlendirilmemiştir. 2006 yılı ile 2011 yılını karşılaştırdığımızda ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu iki yıl arasında erkek için ideal evlenme yaşını 20-24 yaş aralığında bulanların oranında %10’luk bir düşüş göze çarparken, erkek için ideal evlenme yaşını 30-34 yaş aralığında görenlerin ora-

nında ise %9’luk bir artış vardır. Bu durum erkek için evlenme yaşına dair ideallerde bir yükselme eğilimi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

2006 yılında bu soruyu cevaplayan erkeklerin %48’i erkek için ideal evlenme yaşını 25-29 arası olarak belirtmişlerdir. Bu oranı takip eden ideal yaş aralığı %39 oranla 20-24 yaş aralığıdır. En düşük oranlar olan %9 ile 30-34 yaş aralığı ve %3 ile 15-19 yaş aralığı erkek için ideal evlenme yaşı olarak ifade edilmiştir. Bu soruya cevap veren kadınların %51’i Türkiye’nin geneli ve erkek cevaplayanlar gibi 25-29 yaşları arasını erkek için ideal evlenme yaşı olarak belirtmişlerdir. Kadınların %35’i bu ideal yaşın 20-24 yaşları arası olduğunu ifade etmiştir. En düşük oranlar ise sırasıyla %11 ile 30-34 yaşları arası, %2 ile 15-19 yaşları arası ve %1 ile 35-39 yaşları arasındadır (Tablo 104).

2011 yılında bu soruyu cevaplayan erkeklerin %49’u erkek için ideal evlenme yaşını 25-29 yaşları arası olarak ifade etmişlerdir. Erkeklerin %32’si için ideal evlenme yaşı 20-24 yaş aralığında iken, %15’i için ise 30-34 yaş aralığındadır. Erkeklerin %3’ü 15-19 yaş aralığında evlenmeyi ideal olarak kabul ederken, ideal evlenme yaşı olarak 35-39 yaş aralığını ifade edenlerin oranı ise %1’dir. Kadınlara erkekler için ideal evlenme yaşı sorulduğunda ise, kadınların yarısından fazlası (%51) erkekler için ideal evlenme yaşını 25-29 yaşları arasında ifade etmiştir. Kadınların %23’ü için erkekler için ideal evlenme yaşı 20-24 yaşları arasındadır. Yine kadınların

Tablo 104. Erkek için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
2006			
15-19 yaş	2,5	3,0	2,1
20-24 yaş	37,2	39,2	35,4
25-29 yaş	49,6	48,4	50,7
30-34 yaş	10,0	9,0	11,0
35-39 yaş	0,5	0,4	0,7
2011			
15-19 yaş	1,7	2,7	0,8
20-24 yaş	27,1	31,8	22,5
25-29 yaş	49,9	48,7	51,0
30-34 yaş	19,2	15,3	23,1
35-39 yaş	1,9	1,4	2,4

%23'ü için erkekler için ideal evlenme yaşı 30-34 yaş aralığındadır. Kadınların %1'i erkekler için ideal evlenme yaşını 15-19 yaşları arasında ifade ederken, erkekler için ideal evlenme yaşını 35-39 yaşları arasında ifade eden kadınların oranı %2'dir (Tablo 104).

Cevaplayanların eğitim seviyeleri ile erkek için uygun görülen evlenme yaşı arasındaki ilişkiye baktığımızda, 2006 yılında eğitimsizler (yani okuryazar olmayan ve okuryazar olsa da hiç okula gitmeyenler) dışında, tüm eğitim kategorilerinden cevaplılar için (ilkokul mezunu, ilköğretim ve ortaokul mezunu, lise/lise dengi mezunu ve yükseköğretim

mezunları) en yüksek oranda erkek için uygun görülen evlenme yaşı 25-29 yaş aralığındadır. Eğitimsizler için en yüksek oranda (%57) erkek için uygun bulunan yaş ise 20-24 yaş aralığındadır. Eğitim seviyesi arttıkça erkek için uygun görülen evlenme yaşını 30-34 yaş aralığında belirtme oranı artmaktadır (Tablo 105).

2006 yılındaki gibi 2011 yılında da eğitimsizler dışında kalan tüm eğitim grupları erkek için uygun evlilik yaşını en yüksek oranda 25-29 yaş aralığında belirtmişlerdir. Eğitim arttıkça erkek için uygun evlenme yaşını 20-24 yaş aralığında görme oranı azalırken, eğitim yükseldikçe erkek için uygun evlenme

Tablo 105. Öğrenim Durumuna Göre Erkek için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
15-19 yaş	6,5	2,3	1,7	1,1	0,4
20-24 yaş	56,6	41,7	35,2	21,5	13,3
25-29 yaş	32,7	48,7	51,4	61,2	59,5
30-34 yaş	4,1	6,9	11,1	15,2	25,2
35-39 yaş	0,2	0,4	0,4	0,9	1,5
2011					
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedir)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)
15-19 yaş	3,3	1,7	1,3	1,6	0,8
20-24 yaş	42,9	32,4	27,8	17,5	10,8
25-29 yaş	42,0	49,7	52,3	53,1	50,0
30-34 yaş	11,0	14,8	16,9	25,0	33,9
35-39 yaş	0,8	1,2	1,6	2,6	4,4

yaşını 30-34 yaş aralığında görme oranı artmaktadır. Özetlemek gerekirse, Türkiye geneli ve erkek ve kadınlar için 40-44 yaşları arası ve 45 yaş üstü erkek için ideal yaş aralıkları olarak belirtilmemiştir. En yüksek oranlar 25-29 arası yaşlar iken, en düşük oranla belirtilen aralıklar ise 15-19 yaş arası ve 35-39 yaşları arasındadır. Cevaplayanların eğitim seviyesi arttıkça 15-19 yaş aralığını erkek için ideal evlenme yaşı olarak görme eğilimi azalmaktadır (Tablo 105).

2006 yılında Türkiye genelinde kadın için ideal evlenme yaşı %61 oranla 20-24 yaşları arası olarak belirtilmiştir. Bu yaş aralığını 25-29 yaş aralığı takip etmektedir. Kadın için en uygun evlenme yaşını 25-29 yaş aralığında görenlerin oranı %24'tür. Türkiye genelinde kadın için uygun evlenme yaşını 15-19 yaş aralığında görenlerin oranı %13'tür. Kadın için 30-34 yaş aralığını uygun evlenme yaşı olarak görenlerin oranı %2 iken, 35-39 yaş aralığını uygun evlenme yaşı olarak görenlerin oranı sıfırdır. Kadınlar ve erkekler kadın için uygun evlenme yaşına ilişkin benzer bir eğilim göstermektedir. Bu soruyu cevaplayan erkeklerin %62'si ve kadınların %60'ı kadın için ideal evlenme yaşını 20-24 yaşları arası olarak ifade etmişlerdir. 30-34 yaşları arası ise cevaplayan erkeklerin %1'i ve kadınların %2'si tarafından kadın için ideal evlenme yaşı olarak belirtilmiştir. Ancak erkek-

lerin %15'i kadınlar için ideal evlenme yaşını 15-19 yaş aralığında görürken, bu yaş aralığında kadınların evlenmesini uygun gören kadınların oranı %11'dir. Kadınların %27'si için kadın için ideal evlenme yaşı 25-29 yaş aralığında iken, bu yaş aralığını ideal gören erkeklerin oranı %22'dir (Tablo 106).

2011 yılında Türkiye genelinde kadın için uygun evlenme yaşını 19 yaş altı görenlerin oranı %10 iken, 20-24 yaş aralığında görenlerin oranı %55, 25-29 yaş aralığında görenlerin oranı %32'dir. Kadın için ideal evlenme yaşını 30-34 yaş aralığında görenlerin oranı %3'tür. Türkiye'de kadın için ideal evlenme yaşını 35-39 yaşları arasında görenlerin oranı ise sıfırdır.

2011 yılında kadınların %53'ü kadın için ideal evlenme yaşını 20-24 yaş aralığında görürken, %37'si için bu yaş 25-29 yaş aralığındadır. Kadınların %7'si kadın için ideal evlenme yaşını 19 yaşın altında görmektedir. Kadınların sadece %3'ü kadın için ideal evlenme yaşını 30-34 yaş aralığında görmektedir. Kadınlarla karşılaştırıldığında, erkeklerin kadın için uygun evlenme yaşını daha ileri yaşlarda görme oranları daha düşüktür. Erkeklerin %28'i kadınlar için uygun evlenme yaşının 25-29 yaş, %57'si 20-24 yaş olduğunu düşünmektedir (Tablo 106).

Tablo 106. Kadın için Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
2006			
15-19 yaş	13,0	15,2	10,8
20-24 yaş	61,0	61,7	60,4
25-29 yaş	24,3	21,8	26,7
30-34 yaş	1,5	1,1	1,9
35-39 yaş	0,1	0,1	0,2
2011			
19 yaş altı	10,3	13,4	7,2
20-24 yaş	54,7	56,7	52,7
25-29 yaş	32,1	27,6	36,6
30-34 yaş	2,8	2,1	3,4
35-39 yaş	0,1	0,1	0,2

2006 yılında okuryazar olmayan, okuryazar ama hiç okula gitmemiş olan, ilköğretim mezunu, ilköğretim ve/veya orta okul mezunu, %63-%66 arası bir oranla 20-24 yaş arasını kadın için ideal evlenme yaşı

olarak ifade etmişlerdir. Lise ve dengi okul mezunu olanların %55'i ile lisans ve lisansüstü mezunlarının %42'si kadın için ideal evlenme yaş aralığını 20-25 yaşları arası olarak değerlendirmişlerdir. Burada

üzerinde durmamız gereken nokta, eğitim seviyesi arttıkça 15-19 yaş aralığını kadın için ideal yaş aralığı olarak görenlerin yüzdesinin azalmasıdır. Okuryazar olmayanların %26'sı 15-19 yaş aralığını kadın için ideal evlenme yaşı olarak görürken, bu oran lisans ve lisansüstü mezunları için %3'tür.

Cevaplayıcıların eğitim seviyesi yükseldikçe, kadın için ideal evlenme yaşını 25-29 ve 30-34 yaş aralığında görenlerin oranı artmaktadır. Lisans ve lisansüstü mezunlarının yarısı (%50), 25-29 yaşlarını ideal evlenme yaşı olarak belirtirken, bu grubun %5'i için kadın için ideal evlenme yaşı 30-34 yaş aralığındadır. (Tablo 107).

Tablo 107. Öğrenim Durumuna Göre Kadın İçin Uygun Görülen Evlenme Yaşı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
15-19 yaş	26,3	13,5	11,3	5,5	2,8
20-24 yaş	62,4	66,4	62,6	55,1	41,8
25-29 yaş	10,8	19,0	24,9	36,7	50,1
30-34 yaş	0,5	1,0	1,2	2,5	4,8
35-39 yaş	0,0	0,1	0,0	0,2	0,5
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)
2011					
15-19 yaş	18,9	11,9	9,4	6,6	3,8
20-24 yaş	63,3	61,2	59,2	45,9	35,4
25-29 yaş	16,6	25,1	29,6	43,7	52,5
30-34 yaş	1,1	1,5	1,7	3,7	8,1
35-39 yaş	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3

Evlenilecek Kişide Aranılan Özellikler

Evlenilecek kişide aranan özelliklere ilişkin 2006 yılı çalışmasında "evleneceğiniz kişi ile ilgili aşağıdaki hangi özellikler sizin için ne kadar önemlidir" sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun fiziksel özellikleri, aşkı, eğitimi, geliri de kapsayan sekiz seçeneği vardır. Bu seçenekler "çok önemli," "önemli," "önemli değil" ve "istemem" seçenekleri ile değerlendirilmeye sunulmuştur. 2011 yılı soru formunda ise bu konuda iki soru sorulmuştur. Birinci soruda evlenilecek kişide aranan sosyal özellikler "size göre, evlenilecek kişide okuyacağım sosyal özelliklerin bulunması önemli mi" ifadesi ile sorulmuştur. Bu soruda 11 seçenek vardır. İkinci soruda ise evlenilecek kişide aranan kişisel özellikler "size göre, evlenilecek kişide okuyacağım kişisel özelliklerin bulunması önemli mi" ifadesi kullanılmıştır. Bu soruda da 12 seçenek vardır. İki sorunun seçenekleri de "önemsiz," "fark etmez" ve "önemli" ifadeleri ile değerlendirilmeye sunulmaktadır.

2006 yılında evlenilecek eşlerde aranan en önemli

özellik, cevaplayıcı kişiye âşık olmasıdır. Evleneceği kişinin kendisine âşık olmasını önemseydiğini bildirenlerin oranı (çok önemli ve önemli seçeneklerinin toplamı) %90'dır. Bu oranlar Türkiye'de aşkın evlilik için önemli bir koşul sayıldığını göstermektedir. Kadın ve erkekler için bu oranın aynı oluşu da ilginçtir. Hem kadınlar hem de erkekler aşk evliliği normunu benimsemişlerdir. Ancak toplumumuzda iş, eğitim, gelir ve fiziksel özellikler gibi bireysel özelliklere vurgudan ziyade aileler arası uyum, evlilik için daha önemli bulunmaktadır (Tablo 108). İşte aranan özelliklerde evlenilecek kişinin kendisine âşık olmasını, %83 oranıyla (çok önemli ve önemlilerin toplamı) aile yapılarının benzer olması ve evlenilecek kişinin ilk kez evlenecek olması izlenmektedir. Cevaplayıcıların %61'i (çok önemli ve önemlilerin toplamı), evlenilecek kişinin bir işinin olmasını önemli bulduklarını ifade etmiştir. Evlenilecek eşle benzer aile yapılarına sahip olmak, anlaşmayı kolaylaştırıcı bir etken sayılmaktadır. Ancak benzer aile yapısından tam olarak ne kastedildiği anlaşılmadığı için bu konuda daha detaylı yorum yapmak mümkün değildir. Cevaplayıcı için benzer aile yapısı aynı bölgeden,

Tablo 108. Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2006 (%)

	Çok önemli	Önemli	Önemli değil	İstemem
Güzel/yakışıklı olması	8,0	44,6	46,6	0,9
Size âşık olması	35,2	55,1	9,4	0,3
Sizden daha yüksek eğitilmiş olması	5,2	23,1	63,7	8,0
Sizden daha yüksek gelir sahibi olması	6,3	26,1	58,8	8,8
Bir işinin olması	27,5	34,2	34,0	4,3
Geliri az da olsa çalışma saatlerinin az olması (öğretmen, yarı zamanlı iş vb.)	4,5	27,6	62,6	5,3
İlk kez evlenecek olması	52,0	31,2	16,2	0,6
Aile yapımızın benzer olması	32,9	50,6	16,0	0,5

aynı sosyal sınıftan, aynı eğitim seviyesinden ya da aynı mezhepten gelmeyi ima ediyor olabilir (Tablo 108). Toplumumuzda evlenip boşanan birinin iyi bir eş adayı olarak görülmediği de bir diğer bulgudur.

2011 yılında evlenilecek kişide aranan sosyal özelliklere baktığımızda ise aile yapılarının benzer olması en yüksek oranda (%93) ifade edilen özelliktir. Bu özelliği evlenilecek kişinin dindar olması (%92),

bir işinin olması (%87) ve aynı mezhepten olması (%87) takip etmektedir. 2011 yılında cevaplayıcılar tüm kişisel özellikleri önemli bulmuştur. Ancak diğer özelliklere göre en az önemli bulunan kişisel özellikler evlenilecek kişinin güzel/yakışıklı olması (%83) ve âşık olmasıdır (%94). Diğer tüm kişisel özellikler yaklaşık benzer oranlarda önemli bulunmuştur (Tablo 109).

Tablo 109. Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2011 (%)

	Sosyal Özellikler		
	Önemli	Fark etmez	Önemsiz
İyi eğitilmiş olması	63	23	14
Yüksek gelir sahibi olması	37	38	26
Bir işinin olması	72	15	13
Çalışma saatlerinin az olması	50	33	17
İlk kez evlenecek olması	83	10	6
Aile yapımızın benzer olması	78	15	7
Dindar olması	76	16	8
Aynı mezhepten olması	62	25	13
Aynı memleketten/hemşeri olması	39	38	24
Aynı sosyal çevreden olması	50	32	17
Aynı etnik kökenden olması	53	30	17
	Kişisel Özellikler		
	Önemli	Fark etmez	Önemsiz
Size âşık olması	82	12	6
Güzel/yakışıklı olması	52	32	17
Kendine özen göstermesi (temizliğine dikkat etmesi gibi)	92	6	2
Eşine sadık olması	98	2	0
Ailesiyle vakit geçirmeyi sevmesi	96	3	1
Güvenilir kişi olması, yalan söylememesi	98	1	0
Karşı tarafın duygularına önem vermesi	98	2	0
Tutumlu olması	96	3	1
Cömert olması	96	4	1
Sabırlı ve hoşgörülü olması	98	2	0
Eşini ailesine ezdirmemesi	97	2	1
Toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesi	98	1	0

2006 yılında kadınların evlenilecek kişide en önemli buldukları özellikler sırasıyla erkeğin işinin olması (%95), âşık olması (%90), aile yapılarının benzer olması (%87), ilk kez evlenecek olması (%80) ve erkeğin kendisinden daha yüksek gelire sahip olmasıdır (%57). Erkekler için ise bu sıra şu şekilde değişmektedir: âşık olması (%90), ilk kez evlenecek olması (%86), aile yapılarının benzer olması (%81), güzel olması (%59) ve bir işinin olması (%36). Görüldüğü gibi kadınlar ve erkeklere ilişkin toplumsal roller, eşlerde aranan özellikleri belirlemektedir. Toplumda yaygın bir şekilde ev geçindirmekten erkeklerin sorumlu görülmesi, kadınların erkeklerde en çok bu özelliğe önem vermelerine neden olurken, erkekler için evleneceği kadının kendisine âşık olması en önemlidir. Toplumsal değerler ve önyargılar dolayısıyla kadının ilk kez kendisiyle evlenmesi erkek için önem taşımaktadır (Tablo 110).

2011 yılında evlenilecek kişide aranan sosyal özelliklerde öne çıkanlar da kadın ve erkekler için farklılaşmaktadır. Kadınlar eşlerinin işinin olmasını (%92), ilk kez evlenecek olmasını (%83), aile ya-

pılarının benzer olmasını (%82), dindar olmasını (%79) ve aynı mezhepten olmasını (%68) önemli bulmaktadır. Erkekler için ise evlenilecek kişinin ilk kez evlenecek olması (%85) en önemli özelliktir. Bu özelliği aile yapılarının benzer olması (%75), dindar olması (%73), iyi eğitilmiş olması (%59), aynı mezhepten olması (%58) ve bir işinin olması (%53) takip etmektedir. Görüldüğü gibi ilk kez evlenecek olması, aile yapılarının benzer olması, dindar olması ve aynı mezhepten olması gibi özellikler hem kadınlar hem de erkekler için önemlidir (Tablo 111).

2011 yılında kadınların evlenilecek kişide önemli buldukları kişisel özellikler sabırlı ve hoşgörülü olması, toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesi, güvenilir olması, karşı tarafın duygularına önem vermesi ve eşini kendi ailesine ezdirmemesidir. Bu özelliklerin oranları birbirine çok yakındır. Erkekler için ise, evlenilecek kişinin güvenilir olması, toplum içinde nasıl davranacağını bilmesi, eşine sadık olması, sabırlı ve hoşgörülü olması ve karşı tarafın duygularına önem vermesi önemlidir. Bu özelliklerin oranları da birbirine çok yakındır (Tablo 112).

Tablo 110. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler, TAYA 2006 (%)

Erkek için Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler				
	Çok önemli	Önemli	Önemli değil	İstemem
Güzel/yakışıklı	9,2	50,0	40,0	0,8
Size âşık olması	35,2	55,0	9,7	0,1
Sizden daha yüksek eğitilmiş	2,7	14,1	70,8	12,4
Sizden daha yüksek gelir sahibi	1,8	11,8	71,8	14,5
Bir işinin olması	6,6	29,5	56,9	7,0
Geliri az da olsa çalışma saatleri az	3,7	25,9	64,1	6,3
İlk kez evlenecek olması	56,1	29,8	13,6	0,5
Aile yapılarının benzerliği	29,8	51,0	18,8	0,4
Kadın için Evlenilecek Kişide Aranan Özellikler				
	Çok önemli	Önemli	Önemli değil	İstemem
Güzel/yakışıklı	6,4	37,4	55,1	1,1
Size âşık olması	35,2	55,2	9,0	0,5
Sizden daha yüksek eğitilmiş	8,5	34,8	54,4	2,3
Sizden daha yüksek gelir sahibi	12,1	44,7	41,8	1,4
Bir işinin olması	54,9	40,2	4,0	0,8
Geliri az da olsa çalışma saatleri az	5,6	29,8	60,5	4,0
İlk kez evlenecek olması	46,6	33,0	19,6	0,8
Aile yapılarının benzerliği	36,8	50,2	12,4	0,5

Tablo 111. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranılan Sosyal Özellikler, TAYA 2011 (%)

Erkekler İçin Evlenilecek Kişide Aranılan Sosyal Özellikler			
	Önemli	Fark etmez	Önemsiz
İyi eğitilmiş olması	58,5	24,9	16,7
Yüksek gelir sahibi olması	29,3	39,0	31,7
Bir işinin olması	52,7	24,5	22,9
Çalışma saatlerinin az olması	46,3	31,4	22,4
İlk kez evlenecek olması	84,7	9,0	6,3
Aile yapılarının benzer olması	75,3	16,4	8,4
Dindar olması	73,3	17,4	9,3
Aynı mezhepten olması	57,6	27,8	14,6
Aynı memleketten/ hemşeri olması	36,1	38,5	25,4
Aynı sosyal çevreden olması	47,2	33,7	19,1
Aynı etnik kökenden olması	49,3	31,0	19,7
Kadınlar İçin Evlenilecek Kişide Aranılan Sosyal Özellikler			
	Önemsiz	Fark etmez	Önemli
İyi eğitilmiş olması	67,5	21,5	11,0
Yüksek gelir sahibi olması	44,8	36,2	18,9
Bir işinin olması	91,7	6,1	2,1
Çalışma saatlerinin az olması	53,9	34,5	11,6
İlk kez evlenecek olması	83,4	10,5	6,1
Aile yapılarının benzer olması	81,5	13,7	4,8
Dindar olması	79,3	14,4	6,3
Aynı mezhepten olması	67,8	22,0	10,2
Aynı memleketten/ hemşeri olması	41,2	37,1	21,7
Aynı sosyal çevreden olması	53,0	31,9	15,0
Aynı etnik kökenden olması	56,4	28,8	14,8

Tablo 112. Cinsiyete Göre Evlenilecek Kişide Aranılan Kişilik Özellikleri, TAYA 2011 (%)

Erkekler İçin Evlenilecek Kişide Aranılan Kişilik Özellikleri			
	Önemsiz	Fark etmez	Önemli
Size âşık olması	5,8	11,6	82,6
Güzel/yakışıklı olması	14,7	30,2	55,0
Kendine özen göstermesi (temizliğine dikkat etmesi gibi)	2,5	6,2	91,4
Eşine sadık olması	0,4	1,5	98,1
Ailesiyle vakit geçirmeyi sevmesi	0,8	3,1	96,1
Güvenilir kişi olması, yalan söylememesi	0,3	1,4	98,3
Karşı tarafın duygularına önem vermesi	0,3	1,9	97,8
Tutumlu olması	0,6	3,5	95,9
Cömert olması	0,8	4,2	95,0
Sabırlı ve hoşgörülü olması	0,3	1,8	97,9
Eşini kendi ailesine ezdirmemesi	0,8	2,5	96,7
Toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesi	0,3	1,5	98,3
Kadınlar İçin Evlenilecek Kişide Aranılan Kişilik Özellikleri			
	Önemsiz	Fark etmez	Önemli
Size âşık olması	6,0	13,0	81,1
Güzel/yakışıklı olması	18,9	33,1	48,0
Kendine özen göstermesi (temizliğine dikkat etmesi gibi)	1,5	5,8	92,7
Eşine sadık olması	0,3	1,7	98,0
Ailesiyle vakit geçirmeyi sevmesi	0,5	2,7	96,9
Güvenilir kişi olması, yalan söylememesi	0,2	1,4	98,4
Karşı tarafın duygularına önem vermesi	0,2	1,8	98,0
Tutumlu olması	0,6	3,4	95,9
Cömert olması	0,4	3,5	96,1
Sabırlı ve hoşgörülü olması	0,2	1,3	98,5
Eşini kendi ailesine ezdirmemesi	0,3	1,7	98,0
Toplum içinde nasıl davranılacağını bilmesi	0,1	1,4	98,4

4.6. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Türkiye'de evliliğe ilişkin tutumların, eşle ilişkiler ve evliliğe ilişkin ideallerin incelendiği bu raporda ortaya çıkan en temel bulgular şu şekilde özetlenebilir. Türkiye'de evliliğe ilişkin tutumların dönüşümde olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Hiç evlenmemişler ve boşanmışların oranı artmakta, ilk evlenme yaşı yükselmektedir. Aşkın evlilik için önemli bir beklenti ve koşula dönüşmesi de bunun bir göstergesidir. Bu dönüşümde eğitim ve sosyo-ekonomik statü önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe evlenme ertelenmektedir. Eğitim ve SES seviyesi yüksek olan gruplarda hiç evlenmemişlerin oranı da yükselmektedir. Bireyler SES ve eğitimleri yükseldikçe evliliği daha kişisel tercihler çerçevesinde algılamaktadır. Bu nedenle toplumsal ve aileden gelen baskılar nedeniyle evlenmek yerine evlilikte kendi tercihlerini gerçekleştirmeyi öne çıkarmaktadırlar.

İkinci nokta, bu dönüşüme rağmen Türkiye'de hala geleneksel değerler ve ailenin evlilikteki önemine ilişkindir. Türkiye'de evlenilecek kişide en çok aranan sosyal özellik aile yapılarının benzerliğidir. Toplumumuzda iş, eğitim, gelir ve fiziksel özellikler gibi bireysel özelliklere vurgudan ziyade aileler arası uyum evlilik için daha önemli bulunmaktadır. Ayrıca evlenilecek kişinin dindar olması ve aynı mezhepten olmasına verilen önem de evlilikte dini inancın önemini göstermektedir. Aileler arası uyuma yapılan vurgu akraba evliliklerinin yüksek oranda olmasının nedenlerinden biridir. Türkiye'de her beş evlilikten biri akrabalar arasında gerçekleşmektedir. Akraba evliliği yoluyla bireyler kendileriyle benzer sosyal çevrelerde yetişmiş, benzer değer ve normlara sahip kişilerle evlenme ihtimallerini arttırma yoluna gitmektedir. Amca çocuğu evliliği hala akraba evlilikleri arasında yaygın olan türdür. Bu durum da hala toplumumuzda belli evlilik norm ve geleneklerinin

sürdüğünü göstermektedir. Türkiye'de evliliklerin %70'inin hemşehri arasında gerçekleşmesi de tanıdık ve ortak değer, alışkanlık ve geleneklere sahip sosyal çevrenin evlilik tercihlerindeki önemini göstermektedir. Ayrıca evliliğe dair gelenekler de önemini korumaktadır. Umulduğunun aksine, evlilikle ilgili geleneksel törenler önemini yitirip kaybolmamakta, yeni formlar da edinerek yarıyınlaşarak varlığını sürdürmektedir. Son olarak evlilikte bir sorunla karşılaşıldığında kimden destek alınacağı düşünüldüğünde akla gelen kimseler de aile üyeleridir. Özellikle dağılmış aileler için aile büyüklerinden destek almak önemlidir. Bir diğer deyişle, evliliğin her aşamasında aile önemini korumaktadır.

Üçüncü önemli nokta ise Türkiye'de eğitim, sosyoekonomik statü ve bölgesel farklılıklar evliliğe ilişkin pratikleri, eşlerle ilişkileri ve evliliğe ilişkin idealleri etkilemektedir. Türkiye'nin batısı ile doğusu arasında evliliğe ilişkin pratikler açısından ciddi farklılıklar göze çarpmaktadır. İlk evlenme yaşı, eşle tanışılan sosyal çevre, nikah türü, evlilik törenleri, başlık parası Türkiye'nin doğu ve batı bölgelerinde farklılıklar göstermektedir. Batıda ilk evlenme yaşı yükselirken, eşler birbiriyle ikinci sosyal çevre dediğimiz iş ve arkadaş çevresinde tanışırken, kendi kararı ile evlenme daha yaygın iken, doğuda ilk evlenme yaşı daha düşük, eşlerin birbirini tanıdığı çevreler aile ve komşu çevreleri ile sınırlı kalmakta, ailenin kararı ve onayı evlilikte kişinin kararının önüne geçmektedir. Eğitim ve SES de bu tür evlilik pratiklerini etkilemektedir. Eğitim, SES ve bölgesel farklılıklar sadece evliliğe ilişkin pratikleri etkilememekte, aynı zamanda eşlerin birbiriyle ilişkilerini ve evliliğe ilişkin ideallerini de etkilemektedir.

Eşler birbirleriyle ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlarda verdikleri tepkiler de eğiti-

me göre farklılaşmaktadır. Eşler en çok sorunu üç konuda yaşamaktadır: evle ilgili sorumluluklar, harcamalarla ilgili konular ve gelirin yeterli olmaması. Eğitim seviyesi yükseldikçe eşlerin evle ilgili sorumluluklarda sorun yaşama oranı artmaktadır. Bunun nedeni eğitim yükseldikçe evle ilgili sorumlulukları daha eşitlikçi bir paylaşımaya dair beklentinin artması olabilir. Eğitim arttıkça gelirin daha yeterli hale geldiği ama yine de eşlerin kimin nereye harcama yapacağı konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir. Eğitimin artışının kadın erkek arasında daha eşitlikçi bir paylaşım beklentisi yaratması sorunların daha görünür olmasına neden olabilmektedir. Eğitim seviyeleri arttıkça kişilerin sorunla karşılaştıklarında anlık tepkiler yerine ilişkilerini hem kendilerine hem de karşı tarafa değerlendirme imkanı veren tepkiler verdiği görülmektedir. Eğitim azaldıkça, kişisel tepkiler anlık ve şiddet içerecek şekilde ifade edilmektedir.

Son olarak, birkaç nokta ivedi sosyal politika çalışmalarını gerektirmektedir. En önemli konu 18 yaş altı gerçekleşen evliliklerdir. Türkiye’de son dönemde “çocuk gelin” kavramıyla tartışılan 18 yaş altı evlilikler 2011 yılında ilk evlenme yaşı 18 yaşın altında olan kadınların oranı %28’dir. İlk evlenme yaşı 18’in altında olan erkeklerin oranı %6’dır. Bu veriler çok önemlidir, zira erken evlilikleri tartışırken “çocuk damat”ların da önemli bir oranda olduğunu ortaya koymak geliştirilmesi planlanan sosyal politikaların verimli olabilmesi için önemlidir. Öte yandan kadınlar için ideal evlilik yaşı sorulduğunda Türkiye genelinin %13’ü 19 yaş altı şeklinde cevap vermektedir. Erkekler için ideal evlilik yaşını 19 yaş altı olarak görenlerin oranı ise %3’tür. Bu veriler ışığında, bu konuda değer dönüşümünün gerekli olduğu ortadadır. Değerler ve idealler de ancak farkındalıkla dönüşebilir. Toplumun tüm kesimlerinde kız ve erkek çocukların evlenmesinin bireysel, ailevi ve toplumsal alanda ortaya çıkacak olumsuz sonuçlara ilişkin farkındalık yaratmak çok gerekli ve önemlidir. Ayrıca far-

kındalık yaratmanın yanı sıra koruyucu önlemlerin önemi açıktır. Devletin ilgili kurumları ve konu ile ilgili çalışan sivil toplum kuruluşları işbirliği ile bu konu ile mücadele etmelidir.

Bir diğer nokta, bireyin hiç söz hakkı olmadığı evliliklerin oranıdır. 2011 yılında görücü usulüyle, kendi görüşü sorulmadan, ailesinin kararıyla evlenenlerin oranı %9’dur. Kadınlar arasında bu şekilde evlenenlerin oranı %12 iken, erkekler arasında bu şekilde evlenenlerin oranı %6’dır. Bu konuda da hem kadınlar, hem de erkekler için bireysel haklara ilişkin farkındalık yaratmak önemlidir. Evlilik yetişkinler arasında gerçekleştirilecek iki tarafında ciddi sorumluluğunu gerektiren bir kurumdur. İki tarafında tercih ve isteği bu ilişkinin olumlu bir şekilde kurulabilmesi için çok önemli ve gereklidir.

Evlilikte eşler arasında sorun yaşandığında uzman veya kurumsal destek almayı düşünenlerin oranı çok düşüktür (%3). Özellikle eğitim, SES grubu ve bölgelere göre bu konuda da farklılıklar öne çıkmaktadır. Kimseden destek almayı düşünmeyen erkeklerin oranı kadınlara göre daha yüksektir. Daha düşük SES grubu ve eğitim seviyesinden gelenlerde de kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı yüksek SES grupları ve yüksek eğitim seviyelerine göre daha yüksektir. Yaş arttıkça da kimseden destek almamayı düşünenlerin oranı artmaktadır. Genel olarak kırsal alanda ve Türkiye’nin doğu bölgelerinde kimseden destek almayı düşünmeyenlerin oranı diğer bölgelere göre daha yüksektir. Tüm bu bulgular ışığında, bu gruplara yönelik uzman ve kurumsal destek hizmetlerinin sunulması ve bu konuda kamuda bilgilendirme yapılması hedeflenmesi gereken bir diğer konudur.

Türkiye’de ciddi bir toplumsal sorun olan kadına karşı şiddet bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. 2006 yılında kadınların %8’i, 2011 yılında ise %5’i eş-

lerinden fiziksel şiddet gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda sosyal politika çalışmaları vardır, ancak varolan çalışmalar bu araştırmanın da katkısıyla öncelikli hedef kitle belirlemelidir. Tüm

toplumda kadına karşı şiddetle mücadele için çalışmalar sürerken, öncelikli bölge ve grupların belirlenmesi daha etkin bir mücadele için önemli bir katkı sağlayacaktır.

5.Bölüm

TÜRKİYE'DE DOĞURGANLIK
SEVİYESİ VE ÖRÜNTÜSÜNÜN
DEĞİŞİMİ: 1968-2011

Prof. Dr. İsmet Koç

Giriş
Veri Kaynağı ve Yöntem
Analiz
Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

5.1. Giriş

Türkiye'nin yaşamakta olduğu sosyoekonomik dönüşümlere yanıt olarak demografik çehresi de hızla değişmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu sırasında 14 milyondan az olan Türkiye nüfusu bugün 75 milyonu aşmış durumdadır. Türkiye'de 1950'li yıllara kadar nüfusun dörtte üçü kırsal alanlarda yaşamaktayken, zaman içinde tam tersi yönde bir gelişme olmuş ve bugün nüfusun dörtte üçü kentsel alanlarda yaşamaya başlamıştır. Doğan her 1000 bebekten 274'ünün bir yaşını tamamlayamadan öldüğü 1940'lı yıllardan sonra 1980'lere kadar bebek ölümlülüğünün düzeyi %100'lerin üzerinde seyretmiş ve bugün %17 düzeyine gerilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında doğuşta yaşam beklentisi yaklaşık olarak 35 yıl iken bugün yaklaşık olarak 74 yıla yükselmiştir. 1960'ların ikinci yarısına kadar kadın başına ortalama 6-7 doğum düşerken, bugün kadın başına ortalama doğum sayısı nüfusun ancak kendini yenileyebileceği bir düzeye, yani 2 doğuma kadar düşmüştür (TÜİK, 1995; TÜSİAD, 1999; HÜNEE, 2009; Koç ve diğerleri, 2010; DPT, 2007). Bu süreçte sadece doğurganlığın seviyesi değil, aynı zamanda doğurganlığın yaş yapısı, yani örüntüsü de değişmiştir. Türkiye'de ilk doğumda anne yaşı hızlı bir şekilde artmış; doğurganlığın en yüksek olduğu yaş grubu 20-24 yaş grubundan 25-29 yaş grubuna doğru kaymış; doğurganlık riski altında kalma süresi azalmıştır. 1960'lı yıllarda ilk doğum yaşı 18'in altındayken günümüzde 22 yaşına kadar yükselmiştir. Demografik dönüşüm sürecinin en görünen yüzü olan doğurganlık dönüşümü ve bu dönüşümü etkileyen faktörlerin tartışılacağı bu çalışmanın beş temel amacı vardır: (1) Türkiye'deki doğurganlık dönüşümünü ve bu dönüşümü mümkün kılan faktörlerin değişimini tartışmak; (2) TNSA 2008 ve TAYA 2011 veri setlerini kullanarak doğurganlık seviyesini belirleyen makro düzeydeki değişkenleri saptamak; (3) Bongaarts modeli aracılığıyla doğurganlık dönüşümünü mümkün kılan demografik ve biyolojik faktörlerin doğurganlık dönüşümü üzerindeki etkisini ölçmek; (4) Doğurganlık seviyesi ve örüntüsünün gelecekteki durumuna ilişkin öngörülerde bulunmak; (5) Doğurganlık seviyesinin yenilenme seviyesinin de altına düşmesiyle ortaya çıkan fırsatlara ve özellikle de risklere dikkat çeke-

rek, bunlara ilişkin politikaya dönüştürülebilecek önerilerde bulunmak.

5.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışmanın verileri 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'ndan (TNSA 2008) gelmektedir. TNSA 2008, doğurganlık düzeyi ve eğilimi, bebek ve çocuk ölümlülüğü, aile planlaması, anne ve çocuk sağlığı gibi konularda bilgi toplamayı amaçlamaktadır. Araştırma, ulusal çapta gerçekleştirilen bir örneklem araştırmasıdır. Örneklem seçiminde ağırlıklı, çok aşamalı ve tabakalı küme örnekleme yaklaşımı kullanılmıştır. TNSA 2008'de "hanehalkı sorukâğıdı" ve "kadın sorukâğıdı" kullanılmış, bekâr kadınlara ilişkin kimi temel bilgiler hanehalkı sorukâğıdına eklenen bir modülle toplanmıştır. "Hanehalkı sorukâğıdı" ile 10.525 hanehalkı ve bu hanelerde yaşayan 40.054 hanehalkı üyesine; "Kadın sorukâğıdı" ile de 7.405 bekâr kadına ilişkin bilgi toplanmıştır. Hanehalkı sorukâğıdında yer alan "Hiç Evlenmemiş Kadın Ek Bilgi Modülü" ile 3.838 bekâr kadının özelliklerine ilişkin bilgi alınmıştır (HÜNEE, 2009).

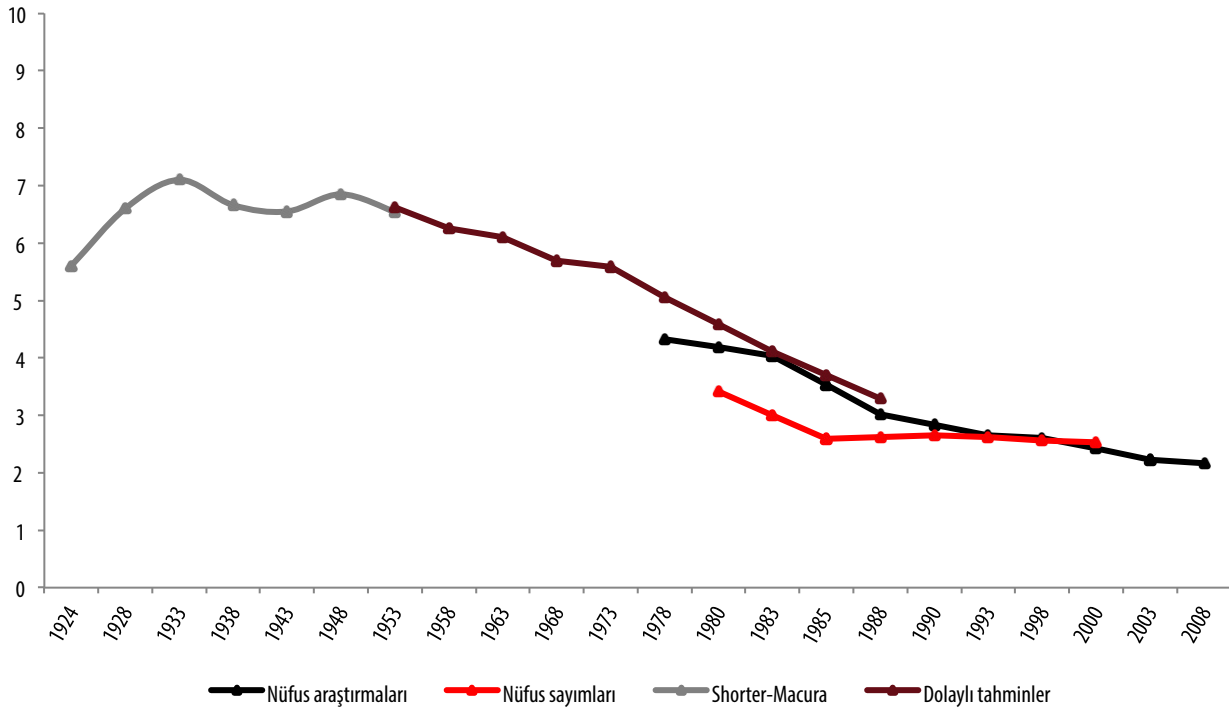
Çalışmada, TNSA 2008 öncesi demografik araştırmaların doğurganlık verisi ikincil veri kaynaklarından elde edilerek kullanılmıştır (HÜNEE, 1987; 1989; 1994; 1999; 2004). Ayrıca, doğurganlık konusunda çok az veri içeren Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri de çalışmada kullanılmaktadır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukâğıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukâğı-

dı uygulanmıştır. (TAYA, 2006; TAYA 2011). Bu çalışmanın temel ilgi alanı “doğurganlık” olduğu ve karşılaştırmalı analizlerde kullanılacak olan TNSA 2008 çalışması sadece kadınlardan bilgi toplayan bir çalışma olduğu için, burada 2006 ve 2011 aile araştırması verilerinden sadece kadın bireylerle yapılan görüşmeler dikkate alınmıştır. TAYA 2006, bu çalışmanın veri setinde, çalışmanın bağımlı değişkeni olan sahip olunan çocuk sayısı değişkeni gruplu bir şekilde yer aldığından, Poisson regresyon analizlerinde kullanılamamaktadır. Ayrıca, bu veri setinde, çalışmanın kontrol değişkeni olan ilk evlilikten beri geçen süre değişkeni ile çalışmanın bağımsız değişkenlerinden olan yaş değişkeni de gruplu olarak yer almaktadır. Bu nedenle, çalışmada regresyon analizleri sadece TNSA 2008 ve TAYA 2011 verileri

kullanılarak gerçekleştirilecektir.

Analizler, kullanılacak olan iki araştırma setinde ortak olarak bulunan yaş, bölge (İBBS 1 seviyesi), yerleşim yeri (kır-kent), hanehalkı refah düzeyi, kadının eğitim durumu ve çalışma durumu ayırımında yapılmıştır. Çalışma kapsamına, 15-49 yaş grubunda yer alan ve başından en az bir evlilik geçmiş kadınlar alınmıştır. Çalışmada bu değişkenlerin doğurganlık üzerindeki etkisi önce, Poisson regresyon analiziyle ölçülmekte; daha sonra sadece demografik araştırmaların verileri kullanılarak ve bu verilere anadil değişkeni de eklenerek Bongaarts metoduyla analiz edilmektedir. Poisson regresyon analizi ve Bongaarts metoduna ilişkin ayrıntılı bilgiler ilgili bölümlerde verilmektedir.

Şekil 12. Toplam Doğurganlık Hızındaki Değişimler, 1924-2008

Kaynak: TÜİK, 1995, 2010; HÜNEE, 1999, 2004, 2009

5.3. Analiz

5.3.1. Türkiye'de Doğurganlık Dönüşümü

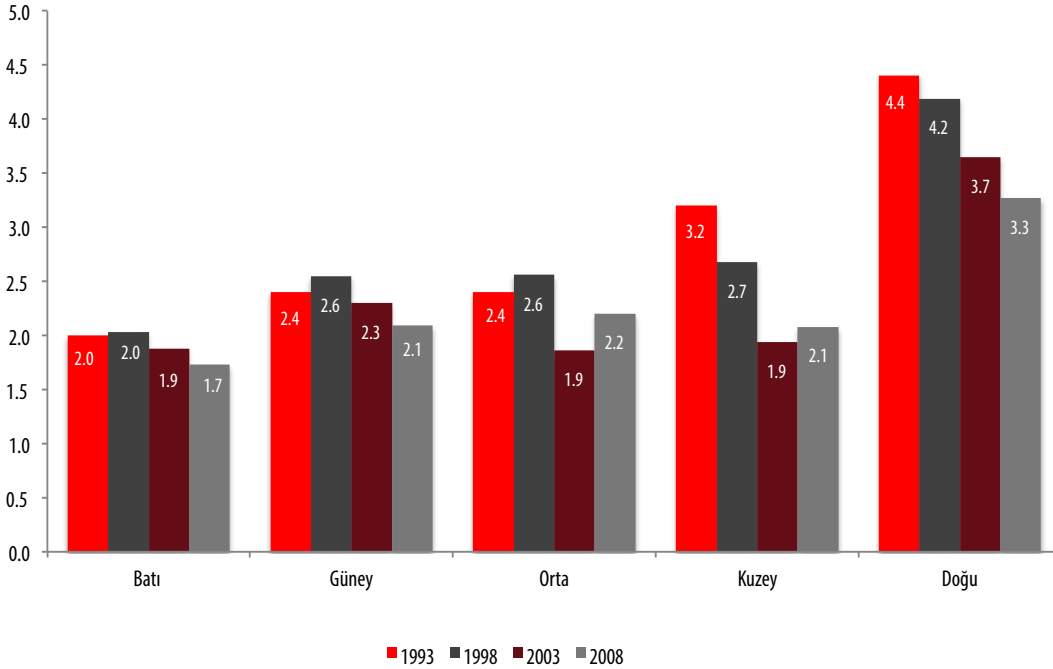
Cumhuriyetin ilanından sonra demografik yapıyı yeniden inşa etme sürecinde uygulanan teşviklerle 1930'lu yılların ortalarına kadar toplam doğurganlık hızı kadın başına 7 doğuma kadar yükselmiştir. Daha sonraki süreçte 1950'li yıllara kadar bu seviyeyi koruyan toplam doğurganlık hızı, özellikle kırsal

yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine iç göç hareketlerinin başladığı 1950'li yılların ortalarından itibaren hızlı bir azalma sürecine girmiştir. 1960'lı yılların başında 6'ya gerileyen toplam doğurganlık hızı; 1970'li yılların sonunda 5'e; 1980'lerin sonunda ise 3'e gerilemiştir. 2000'li yıllardan itibaren kadın başına 3 doğumun da altına inen doğurganlık seviyesi, TNSA 2008 sonuçlarına göre doğurganlık yenilenme düzeyinin hemen üzerindeki bir seviyeye (2,16) gerilemiştir (Şekil 12).

Türkiye’de doğurganlık seviyesinin zaman içindeki değişimine ilişkin bilgiler Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerini kapsayacak kadar gerilere gidebilmektedir. Behar (1995) ve Behar ve Duben (1998), çalışmalarında İstanbul ve çevresi için XIX. yüzyılın sonunda toplam doğurganlık hızının kadın başına 3-4 çocuk civarında olduğunu belirtmektedir. Bu bulgu, Türkiye’de doğurganlık seviyesindeki azalmanın cumhuriyetin ilanı ile değil, İstanbul gibi öncüller aracılığıyla çok daha önceki dönemlerde başladığını göstermektedir. Özellikle 1950’li yılların ortalarından itibaren doğurganlık seviyesinin hızlı bir biçimde azalmasının ardında, eğitim seviyesinin

yükselmesi, kentleşme hızının artması, gelir artışı ve kadınların nakit gelir getiren işlerde çalışmaya başlamaları gibi makro düzeyde gerçekleşen sosyo-ekonomik gelişmeler aracılığıyla etkilenen gebeliği önleyici yöntem kullanımı, evlilik yaşı ve isteyerek düşük gibi demografik belirleyicilerde meydana gelen değişimler yatmaktadır. Bu dönemde, Türkiye’de özellikle evlilik yaşında ve gebeliği önleyici yöntem kullanımının yaygınlığında çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Türkiye’de doğurganlık seviyesi geri dönüşü olmayacak bir şekilde doğurganlık yenileme düzeyine kadar gerilemiştir.

Şekil 13. Bölgelere Göre Toplam Doğurganlık Hızlarının Değişimi, 1993-2008

Kaynak: HÜNEE, 1994, 1999, 2004, 2009

Türkiye’de doğurganlık seviyesinin dönüşümü homojen bir şekilde değil, heterojen bir şekilde gerçekleşmektedir. İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük metropol alanları da içine alan Batı Anadolu Bölgesi’nde toplam doğurganlık hızı, 1990’lı yılların başında yenilenme düzeyine inerken, Orta Anadolu ve Kuzey Anadolu Bölgeleri bu seviyeye ancak 10 yıllık bir gecikme ile 2000’li yıllarda; Güney Anadolu Bölgesi ise 20 yıllık bir gecikme ile 2000’li yılların sonunda ulaşmışlardır. Doğu Anadolu Bölgesi ise, doğurganlık dönüşümü sürecinde Türkiye genelinin ve diğer bölgelerin çok gerisinde kalmıştır (Şekil 13).

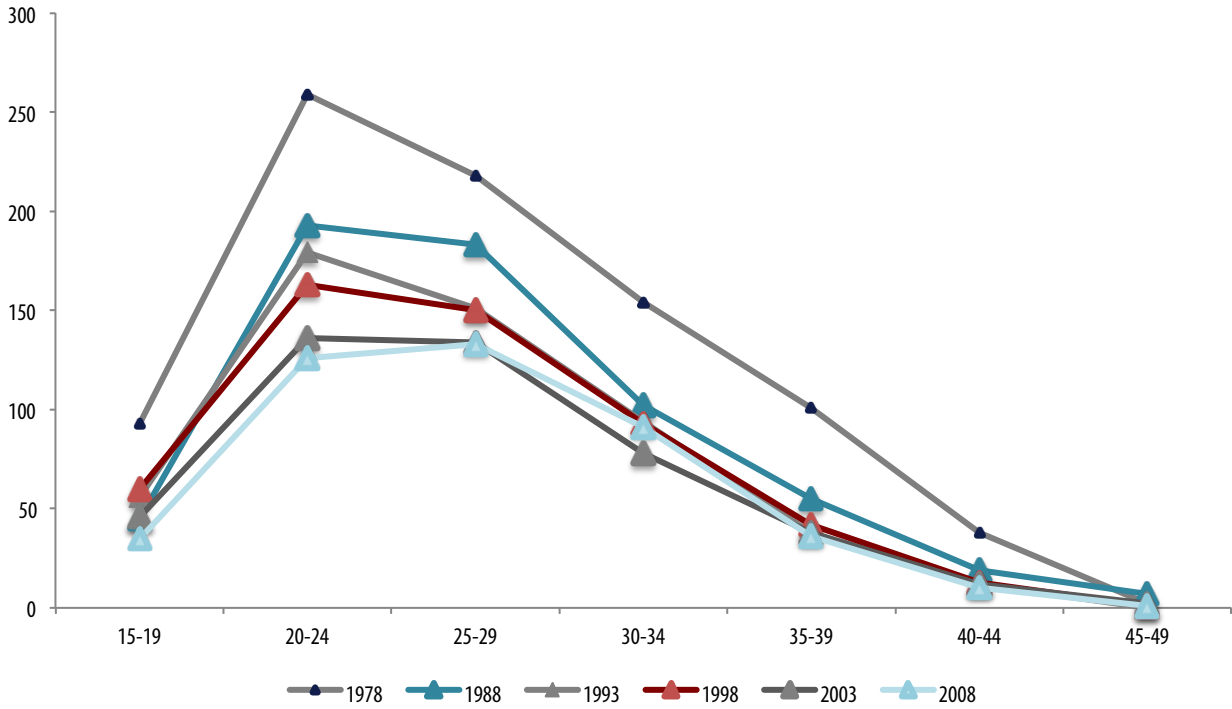
Doğu Anadolu Bölgesi’nin bugün sahip olduğu doğurganlık seviyesi Türkiye’nin 1980’li yılların ortasında sahip olduğu doğurganlık seviyesi ile benzerlik göstermektedir. Bu durum, bu bölgenin Türkiye’nin yaşadığı doğurganlık dönüşümünün 25 yıl; Batı Anadolu Bölgesi’nin ise yaklaşık 50 yıl gerisinde kaldığını göstermektedir.

Türkiye’de sadece doğurganlık seviyesi değil, doğurganlık dönüşüm sürecinde beklendiği gibi, doğurganlığın yaş örüntüsü de değişmektedir (Şekil 14). TNSA 2008 öncesinde gerçekleştirilen demografik

araştırmalar, Türkiye'de geleneksel olarak yaşa özel doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubunun 20-24 yaş grubu olduğunu göstermektedir. İlk evlilik yaşının 20'li yaşların hemen altında ve daha sonra da hemen üstünde olduğu bu dönemde, en yüksek yaşa özel doğurganlık hızının 20-24 yaş grubunda görülmesi beklenen bir durumdur. Ancak, TNSA 2008, Türkiye'de yaşa özel doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubunun 20-24 yaş grubundan 25-29 yaş grubuna kaydığını göstermektedir. Bu durum, ilk evlilik yaşının artmasının bir sonucu olduğu kadar, aynı zamanda evlilik içi doğurganlığın gebeliği önleyici yöntemler aracılığıyla ertelenmesinin ya da

sonlandırılmasının da bir sonucudur. Doğurganlık seviyesinin dönüşümünde bölgeler arasında gözlenen farklılaşmanın bir benzeri, doğurganlığın yaş yapısının dönüşümünde de görünmektedir. Türkiye genelinde olduğu gibi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin dışında kalan tüm bölgelerde yaşa özel doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubu 25-29; sadece Doğu Anadolu Bölgesi'nde 20-24'dür. Bu durum, Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğurganlığın genel seviyesinde olduğu gibi, yaş örüntüsünün değişiminde de Türkiye genelinin ve diğer bölgelerin gerisinde kaldığını göstermektedir.

Şekil 14. Yaşa Özel Doğurganlık Hızındaki Değişimler, 1978-2008

Kaynak: HÜNEE, 2009

5.3.2. Türkiye'de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünü Etkileyen Faktörlerin Dönüşümü

Doğurganlık seviyesi ve örüntüsündeki değişimler, bunların üzerinde doğrudan etkili olan demografik belirleyicilerin (ilk evlilik yaşı, gebeliği önleyici yöntem kullanımı ve isteyerek düşük seviyesi, emzirme süresi, doğum sonrası geçici kısırlık) seviyesi ve örüntüsündeki değişimler aracılığı ile gerçekleşmek

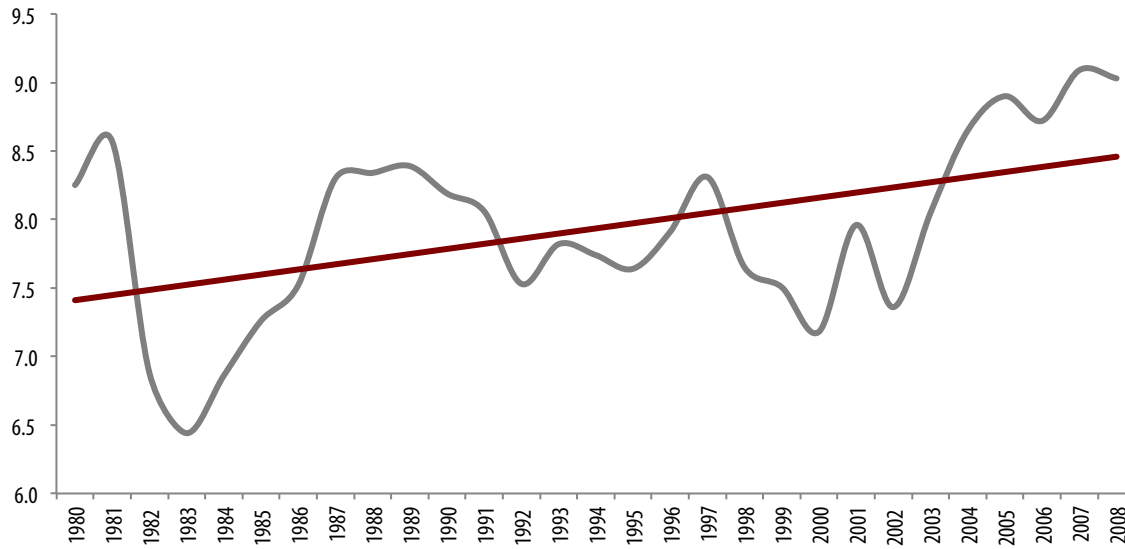
tedir. Bu nedenle, bu bölümde doğurganlık seviyesi ve örüntüsüne etki eden demografik belirleyicilerdeki değişimlere (evlilik hızı ve yaşındaki değişimler, gebeliği önleyici yöntem kullanımındaki değişimler, isteyerek düşük hızındaki değişimler, geçici kısırlık durumundaki farklılaşmalar) yakından bakılarak bu değişimler sonucunda ortaya çıkan doğurganlık seviyesi ve örüntüsü üzerinde durulacaktır.

5.3.2.1. Evlilik Hızı ve Yaşındaki Değişimler

Türkiye’de son 40 yılda yapılan demografik araştırmalar kadınların neredeyse tamamının üreme çağına sonuna kadar evlendiklerini göstermektedir. Bu durum, Türkiye’de evliliğin tüm sosyal gruplarda kabul gören evrensel bir olgu olduğunu göstermektedir. Boşanma hızının %1’in altında olduğu dikkate alındığında, Türkiye’de bir kadın için evliliğin hayat boyu süren bir kurumsal yapı olduğu çok rahatlıkla

la söylenebilir. Türkiye’de hemen tüm doğumların evlilik içinde gerçekleşmesi, özellikle kadınların ilk evlilik yaşı ile doğurganlık seviyeleri ve örüntüleri arasında yakın bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Türkiye’de ilk evlenme yaşı ile ilk doğum yaşı arasındaki sürenin uzun yıllardır fazlaca bir değişim göstermeden 1,6 yıl seviyesinde durağanlaşmış olması, Türkiye’de bu anlamda kalıplaşmış bir demografik davranışın oluştuğuna işaret etmektedir.

Şekil 15. Kaba Evlilik Hızındaki Değişimler, 1980-2008

Evlilik hızının doğrusal eğilimi

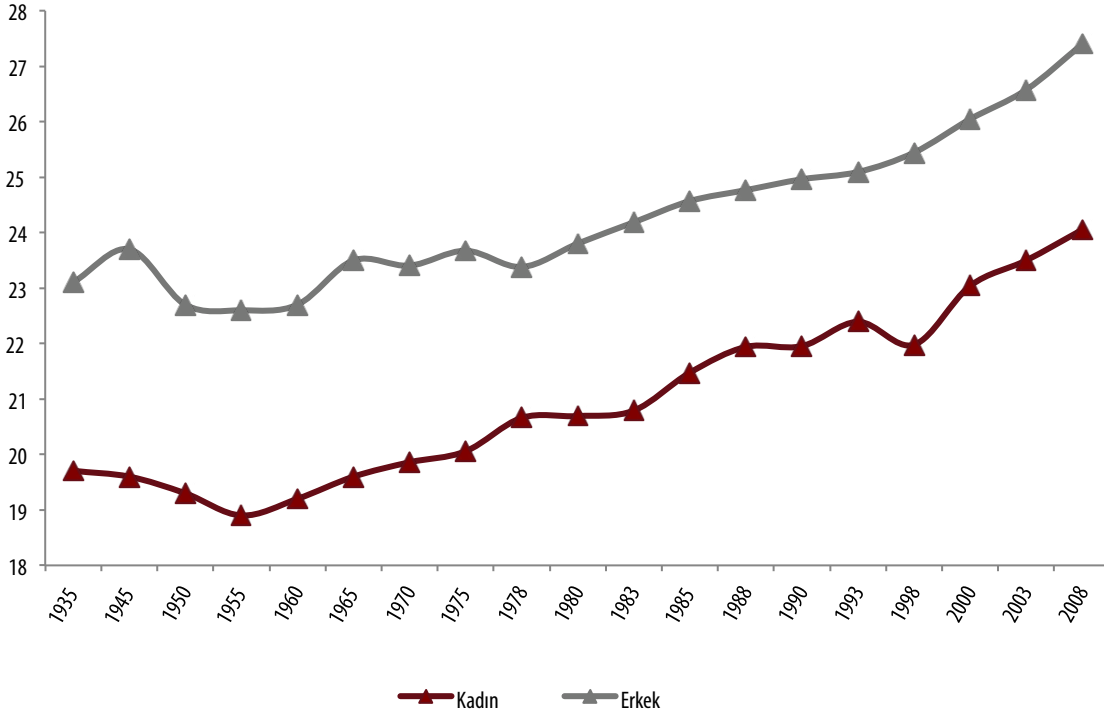
Kaynak: TÜİK, 2001, 2003, 2008, 2010

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş koşullarının etkisiyle ertelenen evliliklerin gerçekleşmesi nedeniyle yüksek bir kaba evlilik hızı olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde evlilikleri teşvik edici mekanizmalar da devreye sokularak aile kurumunun kurulması ve yaşatılması desteklenmiştir. Bu gelişmeler kadınlar ve erkekler için ortalama evlenme yaşlarının kısmi de olsa düşmesine neden olmuştur. Önceki bölümde vurgulandığı gibi, Türkiye’de kentleşme 1950’lerden sonra hız kazanmıştır. Bu süreçte kentsel alanlarda organize olan sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam üretim içindeki payı artmış ve bu sektörlerde bir işe yerleşmek için işgücünün eğitim seviyesi daha da önem kazanmıştır. Bu durum, kentsel yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecini kırsal yerleşim yerlerindeki aile kurulma sürecinden farklılaştırmıştır. Ailelerin kurulmasında eğitim seviyesi ve özellikle mülkiyet sahibi olma önem kazanmaya başlamış ve

bu durumun sonucu olarak da eş seçimi için geçen süre uzamıştır. Böylece, özellikle kentsel yerleşim yerlerinde evliliklerin ertelenmesinin bir sonucu olarak ilk evlenme yaşları hızlı bir şekilde yükselmiştir (Cillov, 1974; Behar, 1995; Duben ve Behar, 1998; Shorter ve Macura, 1982; TÜİK, 1995).

Kaba evlenme hızlarının zaman içindeki değişimine bakıldığında (Şekil 15), son 30 yılda özellikle savaş ve ekonomik kriz dönemlerinde büyük dalgalanmalar gösteren kaba evlenme hızlarının genel olarak bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’de yetersiz nüfusun toplam nüfus içindeki payının 1950’li yıllardan itibaren artış içinde olması, evlilik çağındaki nüfusun ve dolayısıyla evlilik sayısının artışını beraberinde getirmiştir. Nüfus momentumunun etkisi ile ortaya çıkan bu süreç Türkiye’deki kaba evlilik hızlarının yavaş yavaş da olsa artışı ile sonuçlanmıştır.

Şekil 16. Ortalama İlk Evlenme Yaşındaki Değişimler, 1935-2008

Kaynak: TÜİK, 1937, 1944, 1949, 1954, 1961, 1964, 1969, 1973, 1982, 1984, 1989, 1993, 2003; TNSA 1988, TNSA 1993, TNSA 1998, TNSA 2003, TNSA 2008 araştırma verileri.

Türkiye'de 2002 yılı öncesindeki Medeni Kanun hükümlerine göre kadınlar için asgari evlenme yaşı 15'dir. Toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde 2002 yılında Medeni Kanun'da yapılan düzenlemelerle hem erkekler hem de kadınlar için asgari evlenme yaşını 17 olarak değiştirilmiştir. Bu yasal düzenlemelere karşın Türkiye'de kadınların belirlenen yaşlardan önce imam nikâhı ile evlenmelerinin mümkün olduğu görülmektedir. Örneğin, asgari evlenme yaşı 15 olmasına karşın TNSA 1993 verilerine göre 14 yaşındaki kadınların %1,2'sinin evli olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, 2002 yılında minimum evlenme yaşı 17'ye yükseltildikten sonra gerçekleştirilen TNSA 2003 ve TNSA 2008 çalışmalarının verileri, 16 yaşındaki kadınların sırası ile %3,4 ve %3,8'inin evli olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, Türkiye'de ilk evlenme yaşına etki eden imam nikâhı gibi sosyodemografik faktörlerin önemine işaret etmektedir.

Türkiye'de evrensel bir kurum olan evliliğe başlama yaşının 15-49 yaş grubunda yer alan hem kadınlar hem de erkekler için yükseldiği görülmektedir (Şekil 16). 1940'lı yılların başında erkekler için 23, kadınlar için 19 olan ilk evlenme yaşı 1990'lı yıllarda erkekler için 25'e, kadınlar için 22'ye; günümüzde ise erkekler için 27'ye, kadınlar için ise 24'e yükselmiştir.

Bu sonuçlar son 70 yılda ilk evlenme yaşının erkekler ve kadınlar için ortalama olarak 4 yıl arttığını göstermektedir.

5.3.2.2. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanma Düzeyindeki Değişimler

Doğumların neredeyse tamamının evlilik içinde gerçekleştiği Türkiye'de, doğurganlığın ertelenmesi ya da sonlandırılması sürecinde gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin yaşadığı demografik dönüşüm sürecinde, gebeliği önleyici geleneksel ve modern yöntemlerin yaygın bir biçimde kullanımının, evliliklerin ertelenmesi ve diğer demografik belirleyicilerden daha büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir (Behar ve Duben, 1996; Van De Kaa, 1999).

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile başlayan yeniden yapılanma sürecinde demografik yapının onarılmasını temin etmek için uygulanan pronatalist (doğurganlığı artırıcı) nüfus politikaları çerçevesinde gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımına yasal sınırlamalar getirilmiştir. 1930 tarihli Hıfzıssıhha Kanunu ile gebeliği önleyici yöntemlerin ithali, üretilmesi, kullanılması ve kullanılmasının teşvik edilmesi

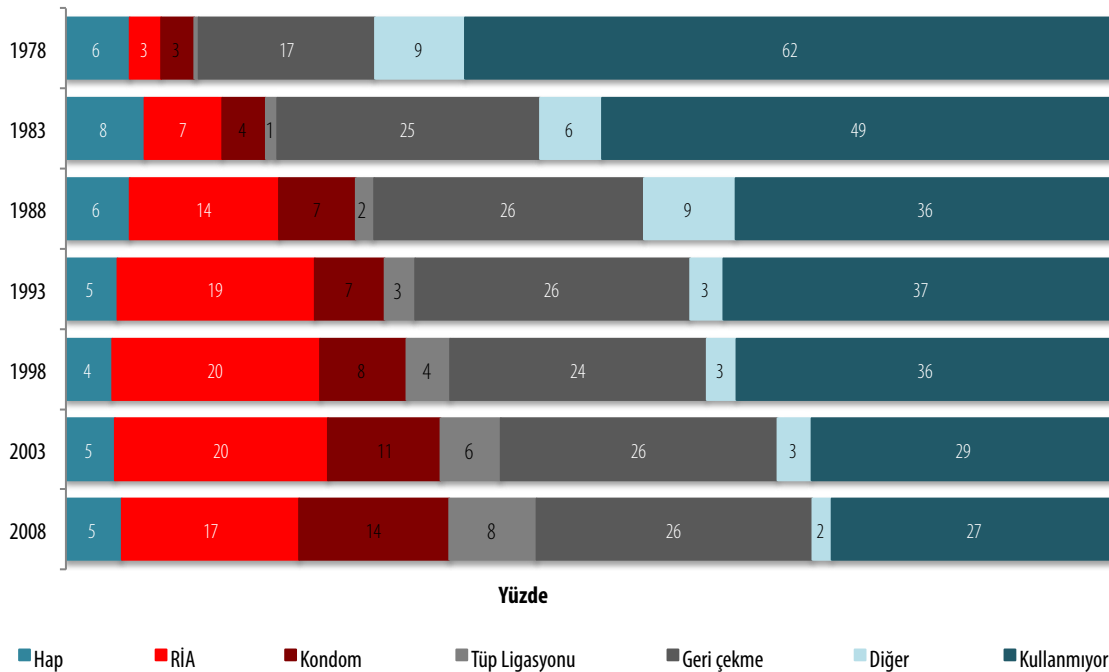
yasaklanmıştır. Bu dönem ancak 1960'lı yılların ortasında kabul edilen ve kısmen antinatalist (doğurganlığı azaltıcı) hükümler içeren nüfus yasası ile aşılabilmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak da 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfus planlaması aracı olarak kadınların rahim içi araç (RİA) kullanmasının teşvik edilmesine ilişkin bir dizi düzenleme yer almıştır (Franz, 1994; DPT, 1963).

Türkiye'de 1960 yılı öncesindeki gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımına ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Duben ve Behar (1998), Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile cumhuriyetin ilk dönemlerinde İstanbul ve çevresinde geri çekme ve emzirmenin gebeliği önleyici yöntemler olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını vurgulamaktadır. Gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımı konusunda ülke geneline ilişkin ilk bilgilerimiz 1963 Türkiye Nüfus Araştırması'ndan gelmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre o dönemde kadınların, çoğunluğu geleneksel/folklorik yöntemler olmak üzere, %22'si gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullanmaktadır (Fişek ve Shorter, 1968; Fişek, 1974; Özbay, 1978). Bu bulgu, Türkiye'de 1965 Nüfus Yasası'ndan önce de gebeliği önleyici yöntemlerin kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Daha sonra ise 1968 ve 1973 nüfus araştırmalarından elde edilen sonuçlar Türkiye'de kadınların sırasıyla %32 ve %38'inin

gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullandığını göstermektedir (Özbay, 1978).

Daha sonraki dönemde ise, Şekil 6'da da görüleceği gibi, gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullanan kadınların oranı, 1983 Nüfus Yasası'nın da etkisiyle önce %50-60 seviyesine yükselmiş; daha sonra da 2000'li yıllardan itibaren %70 seviyesinin de üzerine çıkmıştır. Son 30 yılda özellikle rahim içi araç (RİA) merkezli bir nüfus politikasının izlenmiş olmasının sonucu olarak Türkiye'de RİA kullanımının yaygınlığı ve buna paralel olarak da modern yöntemlerin yaygınlığı sürekli olarak artmıştır (Koç ve Eryurt, 2010). Hap yönteminin kullanım yaygınlığında durğan bir seyir izlenirken, özellikle kondom ve kırsılaştırma yöntemlerinin kullanım yaygınlığındaki artış dikkat çekmektedir. Türkiye'de gebeliği önleyici modern yöntemlerin kullanım yaygınlığındaki artışın geleneksel yöntem kullananların modern yöntem geçmeleri ile değil, yöntem kullanmayan kadınların modern yöntemlere başlamaları ile gerçekleştiği görülmektedir. Bunun en önemli kanıtı, geleneksel yöntem kullanımının neredeyse tamamını oluşturan geri çekme yönteminin kullanımındaki yaygınlığın büyük bir direnç göstererek 1980'li yıllardan günümüze kadar sabit bir seviyede (%25-26) kalmasıdır. TNSA 2008 sonuçları da Türkiye'de halen en yaygın kullanılan yöntemin %26 ile geri çekme olduğunu göstermektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımındaki Değişimler, 1978-2008 (%)

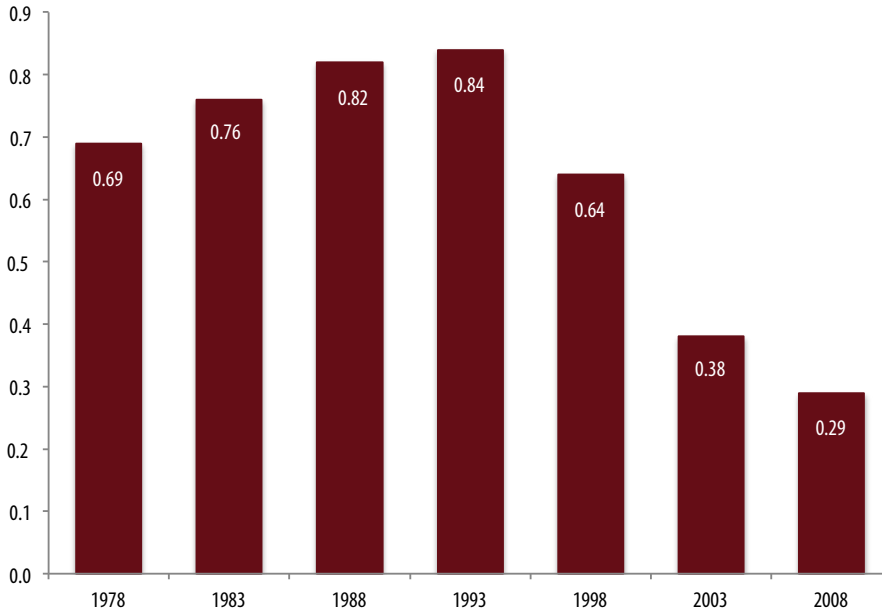
5.3.2.3. İsteyerek Düşüklerin Düzeyindeki Değişimler

Türkiye'de pronatalist politikaların hâkim olduğu yıllarda yasal düzenlemeler yoluyla ağır cezai yaptırımlar getirilmiş olmasına karşın özellikle İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa gibi büyük kentlerde isteyerek düşükler yaygınlığını korumuştur. Sağlık Bakanlığının 1958 yılında Dr. Z. Tahir Burak'ın başkanlığında oluşturduğu komisyonun hazırladığı raporda, sağlıksız koşullarda gerçekleştirilen isteyerek düşüklerin seviyesinin yüksekliği vurgulanmakta ve isteyerek düşükler ile anne ölümlerinin yüksekliği arasında ilişki kurulmaktadır (Franz, 1994). Türkiye'de 1965 Nüfus Yasası ile anne ve çocuk sağ-

lığını tehdit eden durumlar dışında yasaklanan isteyerek düşükler, 1983 Nüfus Yasası ile gebeliğin 10. haftasına kadar isteğe bağlı hale getirilmiştir.

Elimizdeki veriler, 1978 yılı ile başlayan süreçte, 1983 Nüfus Yasası'nın da etkisiyle Türkiye'de kadın başına isteyerek düşük hızının 1993 yılına kadar artış eğilimi içinde olduğunu göstermektedir (Şekil 18). Daha sonraki dönemde, özellikle gebeliği önleyici yöntemlerin yaygınlaşması ve daha kolay ulaşılabilir hale gelmesiyle, kadın başına isteyerek düşük hızının azalmaya başladığı görünmektedir. TNSA 2008 sonuçları, kadın başına düşen isteyerek düşük sayısının TNSA 1993 araştırmasında gözlenen seviyenin üçte biri seviyesine gerilediğini göstermektedir.

Şekil 18. Toplam İsteyerek Düşük Hızındaki Değişimler, 1978-2008

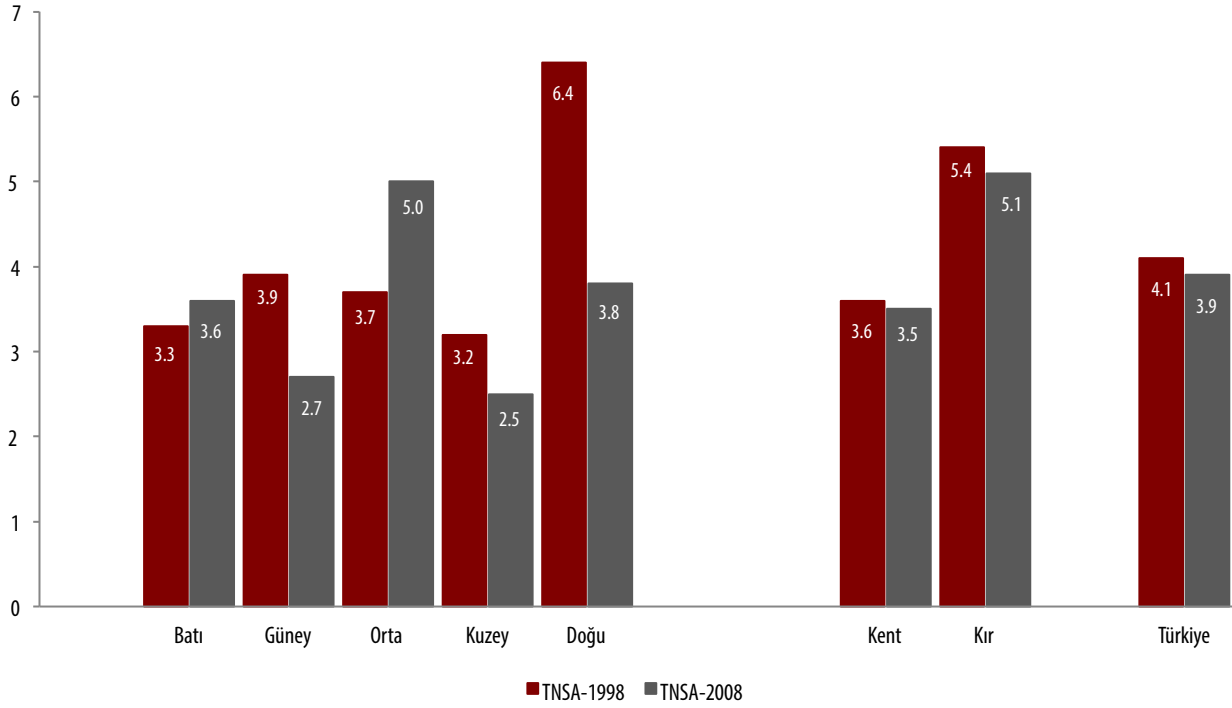
Kaynak: HÜNEE 1999, 2004, 2009; TDA-1978, TNSA 1983, TNSA 1988, TNSA 1993 araştırma verileri.

5.3.2.4. Doğum Sonrası Geçici Kısırlık Düzeyindeki Değişimler

Doğum sonrası gebelik riski altında olmama durumu, temel olarak doğum sonrası cinsel ilişkiden kaçınma ve emzirmeden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de doğumdan sonra cinsel ilişkiden kaçınma süresi geleneksel olarak lohusalık dönemini, yani doğumdan sonraki 40 günlük dönemi kapsamaktadır. Tüm sosyal gruplarda bu süreye uyulduğu görünmektedir (HÜNEE, 2009). Emzirme süresi ise, kadının sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenlerle, doğum sonrası geçici

kısırlık altında olma süresi, cinsel ilişkiden kaçınma süresi ile değil, emzirme süresinin farklılığından etkilenen bir değişken olma özelliğine sahiptir. Şekil 19'da görüldüğü gibi, Türkiye'de 1998-2008 dönemindeki on yıllık süre içinde doğumdan sonraki geçici kısırlık süresi dört ay civarında durağanlık göstermektedir. Kırsal alanlarda emzirme süresinin daha uzun olması nedeniyle, doğumdan sonraki geçici kısırlık süresinin kentsel alanlara göre iki yıl kadar daha uzun olduğu görünmektedir. Bölgeler göre bakıldığında, özellikle Doğu Anadolu'da, doğum sonrası geçici kısırlık süresinin altı aydan daha uzun sürelerle ulaştığı gözlenmektedir.

Şekil 19. Ortanca Gebelik Riski Altında Olmama Sürelerinin Değişimi, TNSA 1998-TNSA 2008 (%)

5.3.3. Doğurganlık Seviyesini Belirleyen Faktörler

Bu çalışmada kullanılan bağımlı değişken (toplam sahip olunan çocuk sayısı) sürekli bir değişken olmadığı, kesikli bir değişken olduğu için, çalışmada doğrusal regresyon yerine, bu tür bağımlı değişkenler için literatürde sıkça kullanılan Poisson Regresyon

$$E(y_i | x_i) = \lambda_i t_i = \mu_i = e^{\ln(t_i + B_0 + B_1 x_{1i} + B_2 x_{2i} + B_3 x_{3i} + B_4 x_{4i} + B_5 x_{5i} + B_6 x_{6i})}$$

Modellenen $\lambda_i t_i$, hız çarpı zamana eşit olduğu için sayı cinsindedir. Bu denklemde t_i maruz kalma süresini; x_1 kadının yaşını, x_2 yerleşim yerini (kır-kent), x_3 bölgeyi, x_4 eğitim düzeyini, x_5 çalışma durumunu ve x_6 hanehalkı refah düzeyini göstermektedir. Modeldeki yaş değişkeni sürekli; diğer tüm bağımsız değişkenler ise kategorik değişkenlerdir. Bu nedenle, kategorik değişkenler gölge değişkenler olarak analize sokulmaktadır. Poisson regresyon sonuçlarının yorumlanması genellikle hız oranlarıyla, yani bağımsız değişkendeki bir birimlik değişimin, bağımlı değişkende hesaplanan hız oranı kadar kat artışına neden olacağı şeklinde yapılmaktadır (Eryurt, Adalı ve Şahin, 2010).

teknik kullanılmaktadır. Poisson dağılım, belirli bir zaman süresince (t_i) tesadüfi olarak, A_i hızıyla ortaya çıkan olay sayısını tanımlamak için kullanılan doğal bir istatistiksel dağılımdır. Poisson regresyonda modellenen bağımlı değişken A_i hızının doğal logaritmasıdır. Bu çalışmada kullanılan denklem aşağıdaki gibidir:

Çalışmada kullanılan iki veri seti için de (TNSA 2008 ve TAYA 2011) analiz birimi kadındır. Tüm veri setlerinde 15-49 yaş grubundaki kadınlar dikkate alınmıştır. Bağımlı değişken, sahip olunan toplam çocuk sayısıdır. Maruz kalma süresi kadınların ilk evliliklerinden bu yana geçen süre olarak tanımlanmıştır. TAYA 2011'de evlilik tarihçesi bulunmamaktadır, ancak kadınların kaç yaşında ilk evliliklerini yaptıklarına ilişkin bilgi bulunmaktadır. Bu değişken modelde kullanılmasına karşın, kadınların doğurganlığa maruz olma süreleri kadar, maruz kalmaya başladıkları yaşın da önemli olması nedeniyle, modelde kadının yaşı da kontrol edilmiştir. Zamana ilişkin olan her iki değişken de yıl cinsinden kullanılmıştır. Kadının içinde yaşamakta olduğu sosyal ortam, diğer deyişle

yapısal-çevresel faktörler olarak kadının yaşadığı bölge (İBBS 1) ve yerleşim yeri (kent-kır) değişkenleri kontrol edilmiştir. Analizde, hanehalkı refah düzeyi, kadının içinde yaşadığı hanehalkının refah düzeyini kontrol etmektedir. TAYA 2011'de hanehalkı refahı değişkeni bulunmamaktadır. Ancak, bu değişkenin elde edilmesi için gerekli olan hanehalkı kolaylıkları

değişken setinde yer almaktadır. Değişken setindeki hanehalkı kolaylıkları kullanılarak TAYA 2011 için faktör analizi yöntemiyle hanehalkı refahı düzeyi değişkeni elde edilmiştir. Çalışmada, kadının sosyo-ekonomik özellikleri ise eğitim ve çalışma durumu değişkenleri ile analize dâhil edilmiştir.

Tablo 113. Kadının Yaşına Göre Yaşayan Çocuk Sayıları, TNSA 2008 -TAYA 2011 (%)

	Yaşayan Çocuk Sayısı											Yaşayan ortalama çocuk sayısı	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+		
TNSA 2008													
15 19	94,3	4,8	0,6	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,07
20 24	61,8	22,5	11,5	3,1	0,8	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,57
25 29	27,9	24,0	28,8	11,2	4,5	2,1	0,5	0,4	0,5	0,0	0,0	0,0	1,48
30 34	13,4	14,8	32,4	20,4	9,2	3,7	2,4	2,0	0,8	0,7	0,2	0,2	2,25
35 39	8,3	9,6	30,4	23,5	12,9	6,0	3,5	2,2	1,3	1,0	1,3	1,3	2,69
40 44	5,3	5,6	28,5	23,3	13,6	8,7	6,1	2,8	2,2	1,3	2,5	2,5	3,11
45 49	4,3	5,8	25,2	21,7	16,5	10,1	5,5	3,7	2,1	1,6	3,7	3,7	3,23
Türkiye	36,1	13,4	21,1	13,1	7,0	3,7	2,1	1,3	0,8	0,5	0,8	0,8	1,69
TAYA 2011													
15 19	89,3	8,0	2,2	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,14
20 24	67,6	19,8	10,5	1,8	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,48
25 29	31,3	26,1	30,1	8,8	2,5	0,6	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	1,29
30 34	14,6	21,0	38,5	16,3	5,6	2,8	0,5	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1	1,93
35 39	9,4	13,0	39,0	22,7	9,0	2,7	2,6	0,9	0,4	0,2	0,2	0,2	2,37
40 44	6,6	12,3	37,8	25,1	8,4	4,0	2,2	1,2	1,1	1,0	0,2	0,2	2,59
45 49	7,4	12,5	32,4	25,1	11,1	4,1	3,2	1,3	1,0	1,3	0,8	0,8	2,74
Türkiye	28,7	17,4	29,0	14,8	5,3	2,1	1,3	0,6	0,4	0,4	0,2	0,2	1,71

Regresyon analizi öncesinde TAYA 2011 ve TNSA 2008 verisinden kadınların yaşlarına göre sahip oldukları çocuk sayıları analiz edilmiştir. Tablo 113'de yer alan sonuçlar, Türkiye'de yakın dönemde, yani 2008-2011 yılları arasında da, doğurganlık seviyesinin benzer bir seyir izlediğini göstermektedir. TNSA 2008 sonuçları 15-49 yaş grubundaki kadınların yaşayan ortalama çocuk sayılarının 1.69 olduğunu; TAYA 2011 sonuçları ise 1,71 olduğunu göstermektedir. Doğurganlığın tamamlandığı yaş grubuna, yani 45-49 yaş grubuna bakıldığında ise, doğurganlık hızındaki azalmanın daha net görüldüğü göze çarpmaktadır. TNSA 2008'de 3,23 olan bu yaş grubundaki kadınların ortalama yaşayan çocuk sayılarının, TAYA 2011'de 2,74 çocuğa gerilediği

görülmektedir. Kadınların henüz tamamlanmış doğurganlığa ulaşmadığı yaş gruplarında da 2008-2011 dönemindeki doğurganlık hızındaki azalma nettir. Yaşayan çocuk sayılarına bakıldığında ise, iki ve daha az yaşayan çocuğu olan 45-49 yaş grubundaki kadınların oranının 2008-2011 döneminde %35,3'den %52,3 yükseldiği, bir başka bir ifadeyle %30 arttığı görülmektedir (Tablo 113).

Poisson regresyon modeline göre toplam sahip olunan çocuk sayısının belirleyicilerine bakıldığında (Tablo 114), her iki veri seti için de kurulan modelin genel F değerinin 0.000'a eşit olduğu görülmektedir. Bu durum, kullanılan bağımsız değişkenlerin oluşturulan modelle uyumlu olduğunu ve modelin

genel açıklayıcılık özelliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin tamamının en az bir kategorisindeki F değerinin %5'den küçük olması da, her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişkenliği açıklamaya katkısı olduğunu göstermektedir.

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan toplam çocuk sayısı üzerindeki etkisine bakıldığında,

modele sürekli bir değişken olarak dahil olan yaş değişkenindeki bir birimlik artışın bir fazla çocuk yapma olasılığını, TNSA 2008 için 1.04 kat; TAYA 2011 için ise 1.03 kat artırdığı görülmektedir. İstanbul referans kategorisi olarak alınarak bölgelerdeki doğurganlık seviyesinin farklılaşmasına bakıldığında, her iki veri seti için de İstanbul, Batı Marmara ve Ege bölgelerindeki doğurganlık seviyelerinin birbirinden farklı olmadığı ($F > 0.05$); ancak diğer bölgelerin do-

Tablo 114. Kadınların Sahip Oldukları Toplam Çocuk Sayısının Belirleyenleri: Poisson Regresyon Analizi Sonuçları, TNSA 2008-TAYA 2011

	TNSA 2008		TAYA 2011	
	Hız oranı	Güvenilirlik (P> t)	Hız oranı	Güvenilirlik (P> t)
Kadının yaşı (15-49)	1.04	0.000	1.03	0.000
BÖLGE				
İstanbul (Referans kategori)	1.00	-	1.00	-
Batı Marmara	1.02	0.237	0.97	0.111
Ege	1.03	0.212	0.89	0.142
Doğu Marmara	1.05	0.003	1.11	0.001
Batı Anadolu	1.11	0.001	1.09	0.004
Akdeniz	1.09	0.003	1.21	0.000
Orta Anadolu	1.15	0.000	1.27	0.000
Batı Karadeniz	1.17	0.000	1.19	0.000
Doğu Karadeniz	1.22	0.000	1.31	0.000
Kuzeydoğu Anadolu	1.26	0.000	1.89	0.000
Ortadoğu Anadolu	1.41	0.000	2.01	0.000
Güneydoğu Anadolu	2.02	0.000	2.27	0.000
YERLEŞİM YERİ				
Kent (Referans kategori)	1.00	-	1.00	-
Kır	1.12	0.004	1.19	0.000
KADININ EĞİTİMİ				
Eğitimi yok/ilkokulu bitirmemiş	1.29	0.000	1.41	0.000
İlkokul	1.17	0.031	1.27	0.000
Ortaokul	1.09	0.029	1.14	0.022
Lise ve üzeri (Referans kategori)	1.00	-	1.00	-
KADININ ÇALIŞMA DURUMU				
Çalışmıyor	1.29	0.000	1.25	0.000
Maaşlı/ücretli	1.03	0.072	0.99	0.246
İşveren (Referans kategori)	1.00	-	1.00	-
Kendi hesabına	1.22	0.000	1.25	0.000
HANEHALKI REFAH DÜZEYİ				
En düşük %20	2.09	0.000	2.21	0.000
Düşük %20	1.79	0.000	1.76	0.000
Orta %20	1.32	0.005	1.58	0.015
Yüksek %20	1.11	0.007	1.02	0.075
En yüksek %20 (Referans kategori)	1.00	-	1.00	-

TNSA 2008 ve TAYA 2011 için $Prob > F = 0.0000$.

ğurganlık seviyesinin İstanbul'a göre doğruya doğru gidildikçe belirgin bir şekilde yükseldiği anlaşılmaktadır. TNSA 2008 sonuçları Güneydoğu Anadolu'da bir fazla çocuğa sahip olma olasılığının İstanbul'a göre 2.02 kat; TAYA 2011 sonuçları ise 2.27 kat daha fazla olduğunu göstermektedir ($F < 0.05$). TAYA 2011 sonuçları, İstanbul'daki doğurganlık seviyesi ile doğu bölgelerindeki doğurganlık seviyeleri arasındaki farklılığın, TNSA 2008 sonuçları ile karşılaştırıldığında, çok daha belirgin şekilde yüksek olduğunu göstermektedir (Tablo 114).

Poisson regresyon sonuçları kadınların yaşadığı yerleşim yerinin sahip oldukları çocuk sayısı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. TAYA 2011 sonuçları, kırsal alanlarda bir fazla çocuğa sahip olma olasılığının kentsel alanlardan %19; TNSA 2008 sonuçları ise %12 daha yüksek olduğunu göstermektedir ($F < 0.05$). Hem TNSA 2008 ve hem de TAYA 2011 sonuçları, diğer faktörlerin kontrolü altında eğitim seviyesi düştükçe doğurganlık seviyesinin arttığını göstermektedir ($F < 0.05$). TNSA 2008 sonuçları eğitimsiz kadınların lise ve üstü eğitime sahip kadınlara göre bir çocuk daha fazla yapma olasılıklarının 1.29 kat daha fazla olduğunu; TAYA 2011 sonuçları ise 1.41 kat daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 114'de yer alan regresyon modeli, işveren olarak çalışan kadınlarla karşılaştırıldığında maaşlı/ücretli olarak çalışan kadınların bir fazla çocuğa sahip olma olasılıklarının farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır ($F > 0.05$). Ancak, yine işveren olarak çalışan kadınlarla karşılaştırıldığında kendi hesabına çalışan ve özellikle de çalışmayan kadınların doğurganlık seviyelerinin belirgin bir şekilde yüksek olduğu görünmektedir. TAYA 2011'den elde edilen sonuçlar, çalışmayan kadınların bir fazla çocuğa sahip olma olasılığının işveren olarak çalışan kadınlardan 1.25 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, TNSA 2008 sonuçları, işveren olarak çalışan kadınların doğurganlık seviyesiyle karşılaştırıldığında kendi hesabına çalışan kadınların bir daha fazla çocuğa sahip olma olasılıklarının 1.22 kat; çalışmayan kadınların ise 1.29 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir.

En yüksek refah seviyesindeki hanelerde yaşayan kadınlar referans alınarak hanehalkı refah düzeyi değişkeni temelinde bakıldığında, hanelerin refah seviyesi düştükçe bir çocuğa daha sahip olma riskinin hızlı bir şekilde arttığı görünmektedir. TAYA 2011'e göre en düşük refah seviyesindeki hanelerde yaşayan kadınların bir çocuğa daha sahip olma olasılığı, en yüksek refah seviyesindeki hanelerde yaşayan kadınlara göre 2.21 kat daha fazladır. TNSA 2008'de bu görece riskin 2.09 kat olduğu görünmektedir (Tablo 114).

5.3.4. Doğurganlık Seviyesini Belirleyen Ara Değişkenler

Demografide geliştirilen ara değişken modelleri, makro seviyedeki toplumsal, ekonomik ve kültürel faktörlerin biyolojik ve davranışsal faktörler aracılığı ile doğurganlık seviyesi ve örüntüsü üzerinde etkili olduklarını belirtmektedir. Doğurganlık seviye ve örüntüsünü doğrudan belirleyen bu biyolojik ve davranışsal faktörler, demografi literatüründe "ara değişkenler" olarak adlandırılmaktadır (Bongaarts, 1978). Makro seviyede yer alan faktörler ile ara değişkenler arasındaki ilişkiye en iyi örnek, eğitim ve doğurganlık seviyesi arasındaki ilişkidir. Yapısal bir değişken olan eğitim seviyesi, doğurganlık seviyesini ara değişken olarak tanımlanan ilk evlenme yaşı ve gebeliği önleyici yöntem kullanımını artırarak, yani dolaylı bir şekilde yapmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse; sosyoekonomik faktörler doğurganlık üzerinde dolaylı, ara değişkenler ise doğrudan bir etkide bulunmaktadır.

Ara değişken kavramı, ilk olarak Kingsley Davis ve Judith Blake tarafından 1950'li yılların ortalarında geliştirilmiştir (Davis and Blake, 1956). Davis ve Blake, modellerinde 11 ara değişken kullanarak bunları doğurganlık sürecinin üç temel aşamasına göre, yani cinsel ilişki, gebeliğin başlangıcı ve gebelik süreci-doğum yapma aşamalarına göre sınıflandırmışlardır. Ancak bu model, çok fazla değişken içermesi ve bu değişkenlerin analizindeki zorluklar nedeniyle yaygın olarak kullanılmamıştır. Daha sonra ise, John Bongaarts (1978; 1982; 1985) bu modeli basitleştirerek doğurganlıktaki değişmeyi dört temel değişkenle

açıklayan yeni bir ara değişken modeli geliştirmiştir. Az sayıda değişken içermesi ve hesaplama kolaylıkları nedeniyle bu model, birçok ülkede ve ülkeler arası karşılaştırmalarda yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Bongaarts modeli, Türkiye verisine ilk defa Özbay (1978) tarafından uygulanmıştır. Özbay, 1968 ve 1973 yıllarında gerçekleştirilen demografik araştırmalarının verilerini kullandığı çalışmasında, doğum sonrası geçici kısırlık ve emzirmenin, doğurganlık seviyesini belirlemede gebeliği önleyici yöntemler kadar etkili olduğunu göstermiştir. Daha sonra ise, Birleşmiş Milletler (1987), 1978 yılında yapılan demografik araştırmanın verisini kullanarak; Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (1989) ise, 1983 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen demografik araştırmaların verilerini kullanarak ara değişkenlerin etkisini göstermişlerdir. Bu çalışmalardan sonra, 1978, 1983, 1988 ve 1993 yıllarında yapılan demografik araştırmaların verileri kullanılarak yapılan çalışmada (Hancıoğlu, 1997), ara değişkenlerin doğurganlık seviyesini belirlemedeki etkisinin zaman içindeki değişim gösterilmiştir. Sonraki bir çalışmada, TNSA 1998 verileri kullanılarak yapılan çalışmada ilk kez Türkiye toplamı, kır-kent, bölge ayrımının ötesine geçilerek, çok sayıda sosyoekonomik değişken temelinde ara değişkenlerin doğurganlık üzerindeki etkisi incelenmiştir (Eryurt, 2002). Daha sonra ise, Bongaarts Modeli Eryurt (2008) ve Eryurt, Adalı ve Şahin (2010) tarafından sırası ile TNSA 2003 ve TNSA 2008 verilerine uygulanmıştır.

5.3.4.1. Bongaarts Modeli

Bongaarts Modeli'nde, evlenme oranları, gebeliği önleyici yöntem kullanımı, istemli düşük ve özellikle emzirme süresine bağlı olarak değişen doğum sonrası geçici kısırlık süresinden oluşan dört temel değişken bulunmaktadır. Bongaarts, 36 ülkenin verisini kullanarak yaptığı çalışmalarda bu değişkenlerin doğurganlık seviyesindeki değişmelerin %96'sını açıklayabildiğini görmüştür (Bongaarts, 1978; 1982; 1985). Bongaarts modelinde ara değişkenlerin doğurganlık üzerindeki etkisi, yukarıda bahsedilen dört ara değişken için geliştirilen dört endeks ile ölçülmektedir. Bu endeksler sırasıyla evlenme oranları endeksi (Cm), gebeliği önleyici yöntem kullanımı endeksi (Cc), istemli düşük endeksi (Ca) ve doğum sonrası geçici kısırlık endeksi (Ci)'dir. Bu endeksler, 0 ile 1 arasın-

da değer alabilmektedir. Değişkenin doğurganlığı azaltan hiçbir etkisi olmaması durumunda endeks "1" değerini; değişkenin doğurganlık üzerinde tam bir etkisi olması durumunda ise "0" değerini almaktadır. Bongaarts'a göre ara değişkenlerin doğurganlığı azaltıcı etkilerinin sonucunda doğurganlık hızı potansiyel seviyesinin altına düşmektedir. Bongaarts modelinde söz konusu potansiyel doğurganlık seviyesi, *toplam doğurabilirlik hızı* (Total Fecundity Rate, TF) olarak tanımlanmaktadır. Üreme çağındaki kadınların üreme dönemleri süresince evli kaldıkları, gebeliği önleyici bir yöntem kullanmadıkları, istemli düşük yapmadıkları ve emzirme nedeniyle doğum sonrası geçici kısırlık yaşamadıkları varsayımı altında, TF yaklaşık olarak 15.3 olmaktadır. Ara değişkenlerin doğurganlığı azaltıcı etkilerinin sonucunda gözlenen doğurganlık seviyesi, yani mevcut yaşa özel doğurganlık hızlarının belirli bir süre geçerli olması durumunda, doğurganlık döneminin sonunda kadın başına düşen ortalama doğum sayısını ifade eden *toplam doğurganlık hızı* (Total Fertility Rate, TFR) ortaya çıkmaktadır.

Modelde kullanılan diğer iki önemli ölçüt ise, toplam *evlilik içi doğurganlık hızı* (Total Marital Fertility Rate, TM) ve *toplam evlilik içi doğal doğurganlık hızıdır* (total natural marital fertility rate, TN). TM, 15 yaşında evliliğe başlayan ve mevcut evlilik içi yaşa özel doğurganlık hızlarına 49 yaşına kadar maruz kalan kadınların bu süre boyunca yaptıkları doğum sayısını gösteren bir ölçüttür. TN, gebeliği önleyici yöntem kullanımının ve istemli düşüğün olmadığı koşullarda toplam evlilik içi doğurganlık hızına (TM) eşittir. Bongaarts modelinde, doğurganlık seviyesi toplam doğurabilirlik hızından (15.3), ilk olarak doğum sonrası geçici kısırlık endeksinin (Ci) etkisine maruz kalarak toplam evlilik içi doğal doğurganlık düzeyine (TN) düşmektedir.

$$TN = TF * Ci = 15.3 * Ci$$

TN seviyesine gerileyen doğurganlık hızı daha sonra, gebeliği önleyici yöntem kullanımı endeksi ve istemli düşük endeksinin etkilerine maruz kalarak toplam evlilik içi doğurganlık düzeyine (TM) gerilemektedir.

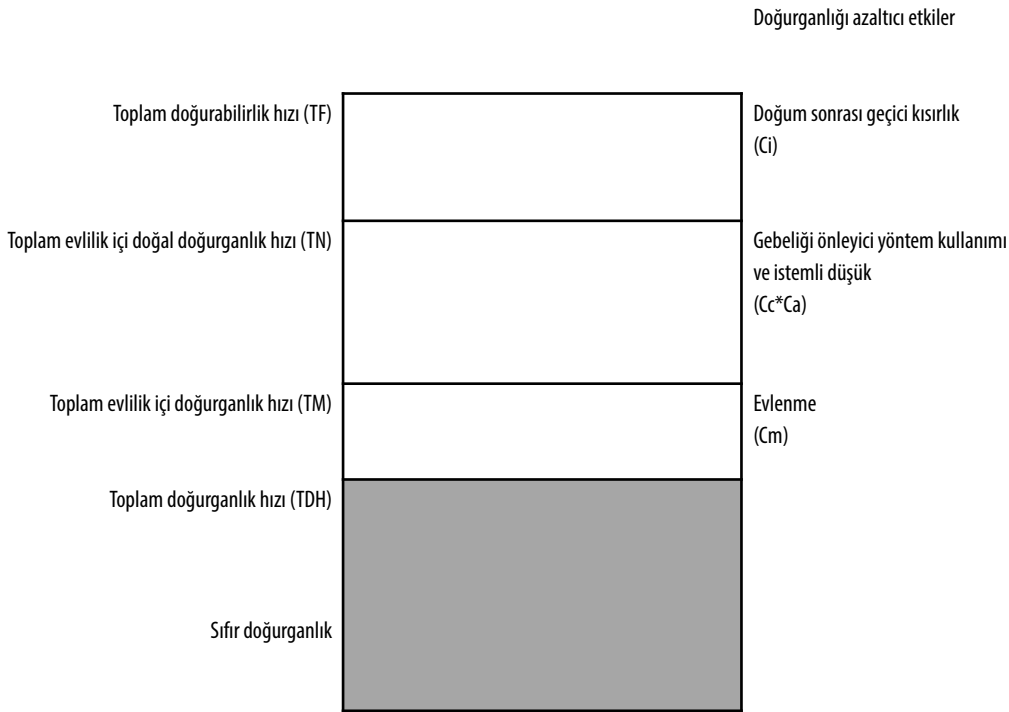
$$TM = TN * Cc * Ca$$

Daha sonra ise, TM seviyesine düşen doğurganlık hızı evlenme endeksinin (Cm) etkisi ile gözlenen doğurganlık seviyesine, yani toplam doğurganlık hızı (TFR) seviyesine düşmektedir.

$$TDH = TM * Cm$$

Bu eşitliklerden yola çıkarak, Bongaarts Modeli'nin temel eşitliğine ulaşılmaktadır.

Şekil 20. Bongaarts Modeli'ndeki Ara Değişkenler

Kaynak: (Bongaarts, 1978; 1982; 1985); Eryurt, Adalı ve Şahin, 2010

5.3.4.2. Bongaarts Modeli'ndeki Ara Değişkenler

Evlenme Oranları Endeksi (Cm), toplam doğurganlık hızı ile evlilik içi toplam doğurganlık hızı arasındaki farkın önemli olup olmadığını ortaya koymaktadır. Doğurganlık çağındaki tüm kadınların evli olması durumunda evlenme oranlarının doğurganlık seviyesini azaltıcı bir etkisi olmayacağından, evlilik oranları endeksi 1'e eşit olacaktır. Bu istisnai duruma benzer başka bir istisnai durum da, doğurganlık çağındaki

hiçbir kadının evli olmamasıdır. Bu durumda evlilik oranları endeksi 0'a eşit olacaktır. Dolayısıyla evlenme oranları endeksi 0'a yaklaştıkça toplam doğurganlık hızı da azalacaktır. Evlenme oranları endeksinin hesaplanmasında kadınların yaş dağılımı da dikkate alınmaktadır. Bu yüzden evlenme oranları endeksi, doğurganlık çağındaki evli kadınların yaşa özel doğurganlıkları ile yaşa özel evlenme oranları kullanılarak aşağıdaki gibi formüle edilmiştir. Denklemden yer alan ga, (a) yaş grubundaki evli ka-

dınların doğurganlık hızlarını; ma ise (a) yaş grubundaki kadınlardan halen evli olanlarının oranını göstermektedir. Burada pay toplam doğurganlık hızına (TFR), payda toplam evlilik içi doğurganlık hızına (TM) eşit olduğundan eşitlik aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$C_m = \frac{\sum m_a g_a}{\sum g_a} \quad C_m = \frac{TFR}{TM}$$

Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı Endeksi (Cc), doğurganlık riski altında olan kadınlar, yani kısır olmayan ve halen evli olan kadınlar arasında gebeliği önleyici yöntem kullananların oranına ve kullanılan yöntemin ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığı dikkate alınarak aşağıdaki denklem kullanılarak hesaplanır. Denklemde yer alan “u”, doğurganlık çağındaki evli kadınlar arasında gebeliği önleyici yöntem kullananların oranını; “e” ise kullanılan yöntemin etkililik derecesini göstermektedir. Denklemde yer alan 1.08 sabiti, Louis Henry tarafından hazırlanmış olan yaşa göre kısırılık oranları kullanılarak üretilmiş olan *kısırlık düzeltme faktörüdür* (Bongaarts, 1978; 1982; 1985). Sabitin denklemde yer alması ile doğurganlık riski altında olmayan, başka bir ifade ile kendisi veya kocası kısır olan kadınlar endekste yer almamakta ve dolayısıyla gebeliği önleyici yöntem kullanımına ilişkin oranlar düzeltilmiş olmaktadır.

$$C_c = 1 - (1.08 * u * e)$$

Türkiye’de gebeliği önleyici yöntemlere ilişkin bilgiler 1968 araştırmasından beri, her beş yılda bir yapılan demografik araştırmalarda derlenmekle birlikte, kullanılan yöntemin ne derece etkin bir şekilde kullanıldığına ilişkin veriler ancak takvim modülünün demografik araştırmaların sorukâğıtlarına eklenmesi ile TNSA 1993’den itibaren toplanmaya başlanmıştır. Daha önceki araştırmalardan sadece TNSA 1988’de kullanılan yöntemin etkililik derecesini tespit etmek için hamile kalındığında herhangi bir yöntemin kullanılıp kullanılmadığına ilişkin bir sorudan yola çıkılarak çok da güvenilir olmayan bir şekilde kullanılan yöntemin etkinlik derecesine ilişkin bilgi toplanmıştır (Kulu-Glasgow ve diğerleri, 1991). Kullanılan yöntemin etkililik derecesini hesaplamak

için aşağıda verilen denklemden yararlanılmaktadır. Bu denklemde, “mF12”, m yönteminin bir yıllık net başarısızlık hızını, “f” ise aylık hamile kalma olasılığını (0.17) göstermektedir (Hammerslough, 1993).

$$e_m = 1 - [(1 - (1 - mF_{12})^{1/12}) / f]$$

İstemli Düşük Endeksi (Ca), istemli düşüklerin doğurganlık hızını azaltıcı etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır ve aşağıdaki denklem aracılığıyla hesaplanmaktadır. Bu denklemde, “TFR” toplam doğurganlık hızını; “u” doğurganlık çağındaki evli kadınlar arasında gebeliği önleyici yöntem kullananların oranını; “TA” ise doğurganlık çağının sonuna gelmiş evli kadınların ortalama olarak yaptıkları isteyerek düşük sayısını ifade etmektedir. TA hesaplanırken sadece evli kadınların yaptığı istemli düşükler hesaba katılmaktadır. İstemli düşükten sonra gebeliği önleyici bir yöntem kullanılmaması durumunda, bir istemli düşüğün 0.40 doğuma engel olduğu varsayımı ile denklemde 0.40 sabiti de kullanılmaktadır.

$$C_a = \frac{\sum TFR}{\sum TFR + (0,4 * (1 + u) * TA)}$$

Doğum Sonrası Geçici Kısırlık Endeksi (Ci), doğum sonrası cinsel ilişkiden kaçınma ve emzirme süresinin doğurganlık seviyesi üzerindeki azaltıcı etkisini yansıtmaktadır. Bongaarts’a göre, doğum sonrasında cinsel ilişkiden kaçınılmadığı veya hiç emzirme yapılmadığı durumlarda, iki doğum arasında ortalama olarak geçen süre 20 aydır. Bongaarts bu süreyi, doğum sonrasında ovülasyonun gerçekleşmediği 1.5 aylık süreyi, tekrar hamile kalmak için geçmesi gereken 7.5 aylık bekleme süresini, 2 aylık rahim içi ölüm süresini ve 9 aylık hamilelik süresini toplayarak elde etmiştir. Ci endeks değeri, aşağıdaki denklemle hesaplanmaktadır. Burada “i” doğum sonrası geçici kısırılık süresini, diğer deyişle doğumdan sonra ortalama olarak adet görmeden geçirilen ay cinsinden süreyi göstermektedir.

$$C_i = \frac{20}{18,5 + i}$$

5.3.4.3. Ara Değişkenlerin Doğurganlık Hızındaki Azalmaya Katkısı

Bongaarts Modeli aracılığıyla hesaplanan ara değişkenlere ilişkin endeks değerlerine bakarak her bir değişkenin doğurganlık hızı üzerindeki etkisini anlamak her zaman kolay olmamaktadır. Bu etkiyi görmenin en kolay ve anlaşılabilir yolu, toplam doğurabilirlik hızının, toplam doğurganlık hızı düzeyine kadar azalırken her bir ara değişkenin bu azalmaya olan yüzdesel katkısına bakmaktır. Her bir ara değişkene ilişkin endeksin doğurganlık seviyesindeki azalmaya yaptığı yüzde cinsinden katkıyı aşağıdaki denklemle hesaplamak mümkündür. Bu denklemde

yer alan "Cx", sırasıyla Cm, Cc, Ca ve Ci endekslerinin değerlerini almaktadır (United Nations, 1987).

$$Katkı_x = 100 * \left(\frac{\log C_x}{\log C_m + \log C_c + \log C_a + \log C_i} \right)$$

TNSA 2008 verileri kullanılarak hesaplanan değerler (Tablo 115), doğurganlık seviyesinin azalmasında en büyük katkının %67 ile gebeliği önleyici yöntem kullanımının seviyesi olduğunu göstermektedir. Doğurganlık hızının azalmasında evliliklerin ertelenmesinin %24; doğum sonrası geçici kısırlık ve istemli düşük endekslerinin katkısının ise sırası ile %5 ve %4 olduğu görülmektedir.

Tablo 115. Ara Değişkenlerin Doğurganlığın Seviyesinin Azalmasındaki Yüzdesel Katkıları, TNSA 2008

	Evlilik (Pm)	Yöntem Kullanımı (Pc)	İstemli Düşük (Pa)	Doğum Sonrası Geçici Kısırlık (Pi)
BÖLGE				
Batı	23	67	5	4
Güney	27	65	5	3
Orta	21	69	3	7
Kuzey	20	74	4	2
Doğu	29	62	2	7
YERLEŞİM YERİ				
Kent	24	67	5	4
Kır	22	66	3	9
KADININ EĞİTİMİ				
Eğitimi yok	26	63	2	9
İlkokul	15	76	4	5
Ortaokul	26	62	5	7
Lise ve üzeri	28	63	5	4
KADININ ÇALIŞMA DURUMU				
Çalışmıyor	21	69	4	6
Çalışıyor, sosyal güvencesiz	27	61	4	7
Çalışıyor, sosyal güvenceli	33	59	6	2
HANEHALKI REFAH SEVİYESİ				
En düşük	25	66	3	6
Düşük	22	65	4	9
Orta	21	67	5	6
Yüksek	25	68	4	3
En yüksek	23	68	6	3
KADININ ANADİLİ				
Türkçe	23	67	5	5
Kürtçe	27	64	3	6
Diğer	36	51	6	7
Türkiye	24	67	4	5

Gebeliği önleyici yöntem kullanımının tüm alt nüfus gruplarında doğurganlık seviyesinin azalmasına en büyük katkıyı yapan ara değişken olduğu görünmektedir (Tablo 115). Bölgesel olarak bakıldığında, gebeliği önleyici yöntem kullanımının Kuzey Anadolu Bölgesi'ndeki doğurganlık seviyesinin azalmasında %74'lük bir katkıya sahip olduğu görünmektedir. Kentsel ve kırsal alanlardaki en büyük farklılık kırsal alanlarda doğum sonrası geçici kısırlık süresinden kaynaklanmaktadır. Eğitim seviyesine göre bakıldığında, ilkökul mezunu kadınlar arasında gözlenen doğurganlık seviyelerinin azalmasının dörtte üçünden gebeliği önleyici yöntem kullanımının sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadınlar arasında, evlenme oranlarının azaltıcı etkisi, diğer eğitim seviyesindeki kadınlara göre oldukça sınırlı kalmaktadır. Çalışma durumuna göre bakıldığında, sosyal güvenceli bir işte çalışan kadınların toplumsal yaşamla daha fazla bütünleşmiş olmalarının bir sonucu olarak, doğurganlık hızlarının azalmasında evliliklerin ertelenmesinin diğer kadınlardan daha fazla etkili olduğu görünmektedir. Hanehalkı refahı temelinde doğurganlığın azaltılması stratejilerinde önemli bir farklılaşma görünmemektedir. Anadili Kürtçe olan kadınların doğurganlık seviyelerinin azalmasında evlenme oranlarının daha düşük seviyede; gebeliği önleyici yöntem kullanımının ise daha yüksek seviyede etkili olduğu görünmektedir.

5.3.4.4. Ara Değişkenlerin Katkısındaki Değişim: 1968-2008

Türkiye'de son kırk yılda doğurganlık hızında meydana gelen azalmanın hangi ara değişkenler aracılığı ile gerçekleştiğinin ortaya konulması, bundan sonraki süreçte doğurganlık hızında ve örüntüsünde meydana gelmesi olası değişimleri anlamamızı sağlayacaktır. 1968-2008 dönemindeki 40 yıl içinde gerçekleştirilen demografik araştırmalardan elde edilen veriler, toplam doğurganlık hızının 5.70'den 2.16'ya düştüğü görülmektedir (Tablo 116). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 1968 yılında gerçekleştirilen ilk demografik araştırmanın sonuçları, bu dönemde doğurganlık hızında meydana gelen azalmaya en büyük katkının %39 ile gebeliği önleyici yöntem kullanımından kaynaklandığı görünmektedir. Doğurganlık seviyesindeki azalmanın %33'ü ise doğum sonrası geçici kısırlık süresinden kaynaklanmaktadır. Dikkati çeken nokta, 1968 yılında doğum sonrası geçici kısırlık süresinin doğurganlık seviyesindeki azalmaya katkısının evlenme oranlarının katkısından daha fazla olmasıdır. Bu durum, günümüzden 45 yıl önce kadınların erken yaşlarda evlenmeleri ve emzirme süresinin oldukça uzun olmasıyla ilişkili görünmektedir. Beş yıl sonra gerçekleştirilen 1973 araştırmasının sonuçları, doğurganlık seviyesinin azal-

Tablo 116. Ara Değişkenlerin Endeks Değerlerinin ve Yüzselsel Katkılarının Değişimi: 1968-2008

	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1998	2003	2008
Evlilik (Cm)	0.783	0.743	0.7403	0.6877	0.6261	0.6025	0.6758	0.5615	0.5983
GÖY Kullanımı (Cc)	0.687	0.622	0.6577	0.5174	0.4469	0.3807	0.3387	0.2673	0.2391
İstemi düşük (Ca)	0.983	0.983	0.9317	0.9102	0.8746	0.8457	0.8689	0.8899	0.9150
DS Geçici kısırlık (Ci)	0.727	0.752	0.8511	0.8633	0.8759	0.8889	0.8850	0.8969	0.8929
BİLEŞİK ENDEKS DEĞERLERİ									
Cm*Cc*Ca*Ci	0.384	0.342	0.386	0.280	0.214	0.172	0.176	0.120	0.117
YÜZDESEL KATKI									
Cm Katkısı	26	28	32	29	30	29	23	27	24
Cc Katkısı	39	44	44	52	52	55	62	62	67
Ca Katkısı	2	2	7	7	9	10	8	5	4
Ci Katkısı	33	27	17	12	9	7	7	5	5
TOPLAM DOĞURGANLIK HIZLARI									
TDH	5.70	5.59	4.33	4.04	3.02	2.65	2.61	2.23	2.16

Kaynaklar: Özbay, 1978; Hancıoğlu, 1997; Eryurt, 2002; 2008; Eryurt, Adalı ve Şabin, 2010

masındaki en önemli faktörün yine %44 ile gebeliği önleyici yöntem kullanımını olduğu görünmektedir. Ancak, 1973 yılında gerçekleşen en önemli değişim, evlenme oranlarının katkısının doğum sonrası geçici kısırlık süresinin katkısı ile neredeyse eşit hale gelmiş olmasıdır (sırası ile %28 ve %27).

Daha sonra gerçekleştirilen 1978 araştırmasında ise, Türkiye'de ortalama ilk evlilik yaşının artmaya başlamasıyla birlikte evlenme oranlarının etkisinin ikinci sıraya yerleştiği; daha sonraki tüm araştırmalarda da bu yapının korunduğu görünmektedir. 1968-2008 döneminde, gebeliği önleyici yöntem kullanımının özellikle de gebeliği önleyici modern yöntemlerin kullanımının giderek yaygınlaşması ile gebeliği önleyici yöntem kullanımının yüzdelik katkısı artmış; emzirme süresinin giderek kısalmasıyla da emzirme süresinin yüzdelik katkısı azalmıştır

(Tablo 116). TNSA 2008 sonuçları, bu yapıyı teyit ederek Türkiye'deki doğurganlık seviyesindeki azalmanın %67'sinden gebeliği önleyici yöntem kullanımındaki artışın; %24'ünden evlenme oranlarındaki azalmanın; geriye kalan %9'undan ise istemli düşük ve doğum sonrası geçici kısırlık süresindeki azalmanın sorumlu olduğunu göstermektedir.

5.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Doğurganlık hızında yaşanacak değişimin nüfus büyüklüğüne, yaş dağılımına ve diğer demografik süreçlere etkisini, Birleşmiş Milletler tarafından yapılan nüfus projeksiyonlarını temel alarak dört farklı senaryo temelinde incelemek mümkündür (Tablo 117). Orta düzey doğurganlık senaryosu 2050 yılında toplam doğurganlık hızının (TDH) 1.69'a düşeceğini, varsaymaktadır. Yüksek doğur-

Tablo 117. Farklı Doğurganlık Senaryolarına Göre Türkiye Nüfusu ve Nüfusun Yaş Dağılımı

Göstergeler	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
ORTA DÜZEY DOĞURGANLIK									
TDH	2.15	2.02	1.91	1.82	1.76	1.71	1.69	1.68	1.69
<15 (%)	26	24	23	21	20	18	17	17	16
15-64 (%)	68	69	69	69	69	68	67	66	64
65+ (%)	6	7	8	9	11	13	15	17	20
Toplam nüfus (bin)	72.752	77.003	80.753	83.984	86.665	88.770	90.302	91.251	91.617
YÜKSEK DOĞURGANLIK									
TDH	2.15	2.27	2.31	2.32	2.26	2.21	2.19	2.18	2.19
<15 (%)	26	25	25	24	23	22	21	21	20
15-64 (%)	68	68	67	67	66	66	65	64	62
65+ (%)	6	7	8	9	11	12	14	15	17
Toplam nüfus (bin)	72.752	77.771	82.763	87.543	91.772	95.504	98.920	102.150	105.159
DÜŞÜK DOĞURGANLIK									
TDH	2.15	1.77	1.51	1.32	1.26	1.21	1.19	1.18	1.19
<15 (%)	26	24	21	18	16	14	13	12	11
15-64 (%)	68	69	71	72	72	72	70	68	66
65+ (%)	6	7	8	10	12	14	17	20	23
Toplam nüfus (bin)	72.752	76.235	78.743	80.425	81.564	82.092	81.917	80.966	79.259
SABİT DOĞURGANLIK									
TDH	2.15	2.15	2.15	2.15	2.15	2.15	2.15	2.15	2.15
<15 (%)	26	25	24	23	22	21	21	20	20
15-64 (%)	68	68	68	68	67	66	65	64	62
65+ (%)	6	7	8	9	11	13	14	16	18
Toplam nüfus (bin)	72.752	77.398	81.877	86.102	89.985	93.515	96.701	99.528	101.972

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2012

ganlık senaryosu 2050 yılında toplam doğurganlık hızının, orta düzey doğurganlık senaryosuna göre 0.5 çocuk fazla, düşük doğurganlık senaryosu ise 0.5 çocuk daha az olacağını varsaymaktadır. Sabit doğurganlık senaryosu ise 2005-2010 periyodunda 2.16 olan toplam doğurganlık hızının 2050 yılında da 2.16 olarak kalacağını öngörmektedir (Birleşmiş Milletler, 2012).

Doğurganlıkta artış öngören yüksek doğurganlık senaryosuna ve mevcut doğurganlık düzeyinin sabit kalacağını öngören senaryoya göre, 2050 yılında Türkiye nüfusu 100 milyonun üzerine çıkmaktadır. Doğurganlığın azalacağını öngören diğer iki senaryoda ise doğurganlık düzeyinin ne kadar düştüğüne bağlı olarak nüfus 79 milyon ile 91 milyon arasında değişkenlik göstermektedir.

Nüfusun yaş kompozisyonu da senaryolara göre önemli farklılıklar göstermektedir. 2010 yılında nüfusun %26'sı 0-14 yaş grubunda iken, 2050 yılında 15 yaş altındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı tüm senaryolarda düşmektedir. Öyle ki doğurganlık düzeyinin sabit kalacağını ve artacağını öngören senaryolarda %20 seviyesine düşen genç nüfus payı, doğurganlıkta azalma öngören senaryolarda %11'e kadar düşmektedir. 2010 yılı itibarı ile %68 seviyesinde olan çalışma çağındaki nüfusun payı ise senaryolar arasında büyük farklılık göstermemekte, %62 ile %66 arasında değerler almaktadır. Günümüzde %6 civarında olan yaşlı (65 ve üzeri yaş) nüfusun payı ise 2050 yılında yüksek doğurganlık senaryosuna göre %17 seviyesine, düşük doğurganlık senaryosuna göre ise %23'e çıkmaktadır (Tablo 117).

Türkiye'de yaşanmakta olan sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşümün devam edeceği varsayımı altında, bu senaryolardan hangisinin gerçekleşmesi daha muhtemeldir sorusuna cevap bulabilmek için, bu dönüşümü daha önce yaşayan gelişmiş ülkelerdeki deneyimler de dikkate alınarak aşağıda yer alan tespitlere ulaşılmıştır:

1. Türkiye'nin yaşadığı demografik dönüşüm sürecini daha önce yaşayan gelişmiş ülkelerde günümüzdeki doğurganlık seviyesi 1.6-1.7 aralığındadır.

Avrupa Birliği üyesi olan 21 ülkenin doğurganlık hızı ortalaması 1.62; OECD üyesi 34 ülkenin toplam doğurganlık hızı ortalaması ise 1.74'tür. Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında sosyoekonomik ve kültürel özellikleri açısından Türkiye ile daha fazla benzerliği olan İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinin tamamında toplam doğurganlık hızı 1.3-1.5 seviyesindedir (Thévenon, 2011). Nüfusunun hemen tamamının Müslüman olmasının Türkiye'yi bu ülkelerden ayırdığı, bu nedenle doğurganlık hızında gözlenen değişimin bu ülkelere benzemeyeceği düşünülebilir. Ancak, toplam doğurganlık hızının Kuveyt (2.32), Tunus (2.04) gibi Arap ülkelerinde 2000'li yılların ortalarından itibaren doğurganlıkta yenilenme seviyesi olan 2.1'e kadar gerilediği; İran İslam Cumhuriyeti'nde ise yenilenme seviyesinin de altına inerek 1.77 olduğu unutulmamalıdır (Birleşmiş Milletler, 2012).

2. Daha önce de vurgulandığı gibi, ülkelerin refah seviyeleri ile doğurganlık seviyeleri arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkide genel eğilim, refah seviyesi arttıkça doğurganlık seviyesinde önemi bir azalma meydana gelmesi şeklindedir. Bu nedenle, Türkiye'deki mevcut ekonomik gelişme eğiliminin gelecekte de en az bu seviyede devam etme potansiyeli göz önüne alındığında, doğurganlık seviyesindeki mevcut azalma eğiliminin aynı şekilde devam edeceği öngörülebilir.

3. Türkiye'de doğurganlık seviyesindeki azalma, 1950'li yıllardan beri kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. TAYA 2011 sonuçları da Türkiye'de doğurganlık hızındaki azalmanın devam ettiğini göstermektedir. Bu azalma eğiliminin doğrusal olarak devam edeceği varsayımı ile matematiksel olarak modellenmesi durumunda, Türkiye'deki toplam doğurganlık hızının 2025'te 1.8'e; 2050'de ise 1.6'ya kadar düşebileceği görülmektedir.

4. TNSA 2008 sonuçları, kentsel alanlarda yaşayan en az ortaöğrenime sahip olan kadınların toplam doğurganlık hızlarının 1.5-1.6 seviyesinde olduğunu göstermektedir. Türkiye'de kentsel alanlarda yaşayan ve en az ortaöğretime sahip kadınların oranının hızlı bir şekilde artması, diğer taraftan

toplumun geri kalanının doğurganlık seviyesinin doğurganlık değişiminde öncü rol oynayan bu grubun doğurganlık seviyesine yakınsaması sonucunda, ülke genelinde doğurganlık seviyesinin orta düzey doğurganlık senaryosunda öngörülen 1.69 seviyesinin altına düşmesi beklenebilir.

5. Türkiye’de yaşanan doğurganlık dönüşümü süreci farklı sosyodemografik gruplarda aynı şekilde yaşanmamıştır. Hızlı bir yakınsama süreci yaşanmasına karşın, halen alt nüfus gruplarındaki doğurganlık seviyesi ve örüntüsü önemli farklılıklar göstermektedir (Eryurt, Adalı ve Şahin, 2010). Türkiye’de kadınların yaklaşık dörtte üçünün doğurganlık hızı 3’ün altında; dörtte birinin ise 3’ün üzerindedir. Bu anlamda, doğurganlık seviyesi halen 3’ün üzerinde olan Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan, eğitimsiz, anadili Kürtçe olan, yoksul hanelerde yaşayan kadınların sahip oldukları doğurganlık hızları önemli bir azalma potansiyeline sahiptir. Demografik dönüşüm sürecinde kaçınılmaz olarak gerçekleşmesi beklenen bu yakınsama ile ülke genelindeki doğurganlık seviyesi 1.6’ya kadar düşebilecektir.

6. Türkiye genelinde “iki çocuklu aile” normunun büyük ölçüde oturduğu görünmektedir. TNSA 2008 sonuçlarına göre, kadınların %51’i ideal çocuk sayısını iki olarak belirtmiştir. Bu oran genç doğum kuşaklarındaki kadınlar arasında %60’lara kadar yükselmektedir. Türkiye’de “iki çocuklu aile” normunun dışında, yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan ve giderek yerleşen bir başka gelişme de “tek çocuklu aile” normudur. Son on yılda, ideal çocuk sayısının “0” ya da “1” olarak beyan eden kadınların oranının %6’dan %10’a yükseldiği görünmektedir. Bu oran, Türkiye’de hızlı bir şekilde artma eğiliminde olan kentsel alanlarda yaşayan en az ortaöğrenime sahip kadınlar arasında %18’lere kadar yükselmektedir. Türkiye’de ideal çocuk sayısı ile mevcut çocuk sayısı arasındaki makasın kapanma eğiliminde olduğu ve ikiden az sayıda çocuk sahibi olma düşüncesinde olan kadınların oranındaki artma eğilimi birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’deki mevcut doğurganlık seviyesinin doğal seyirinin azalma yönünde olacağını söyleyebiliriz.

7. Türkiye’de doğurganlık seviyesinin azalmasına

ve doğurganlık örüntüsünün değişmesine katkıda bulunan temel faktörlerin gebeliği önleyici yöntem kullanımındaki artış ve ilk evlenme yaşının yükselmesi sonucunda kadınların evlilik içinde geçirdikleri sürenin kısalması olduğu görünmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen demografik araştırmalar, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanımındaki, özellikle de modern yöntemlerin kullanımındaki artışın devam edeceğini göstermektedir. Türkiye’de son yıllarda hiçbir gebeliği önleyici yöntem kullanmayan kadınların yüzdesinin yanında oldukça dirençli bir şekilde popülaritesini sürdüren geri çekme kullanımında da son yıllarda azalma görünmektedir. Bu durum, yakın bir gelecekte daha çok kadının doğurganlıklarını sonlandırmak ya da doğumlarının arasını açmak için gebeliği önleyici modern yöntemlere başvuracağını göstermektedir. Türkiye’de doğurganlık seviyesinin azalmasında ilk evlilik yaşının artması da oldukça önemli bir katkıda bulunmaktadır. TNSA 2008 sonuçları, 1970 ile 1990 doğum kuşakları arasındaki ilk evlilik yaşının üç yıl olduğunu, bir başka ifade ile Türkiye’de ilk evlilik yaşının çok hızlı bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Demografik araştırmaların sonuçları ve evlenme istatistikleri bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye’de ilk evlilik yaşının önümüzdeki dönemde daha da yükseleceği söylenebilir. Bu nedenlerle, Türkiye’de günümüzde gözlenen doğurganlık seviyesi önümüzdeki 40 yıl içinde bugün, bir çok Batı Avrupa ülkesinde gözlenen *düşüğün de düşüğü* (lowest low) bir seviyeye kadar gerileyebilecektir.

Yukarıdaki tespitler değerlendirildiğinde doğurganlık senaryoları arasından gerçekleşmesi en olası senaryonun, 2050 yılı itibarı ile doğurganlık düzeyinin 1.69 çocuğa düşeceğini öngören “orta düzey doğurganlık” senaryosu olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye açısından mevcut eğilimlerin ve yaklaşımın devam etmesi durumunda gerçekleşmesi en muhtemel olan senaryo (orta düzey doğurganlık senaryosu), içinde bulunduğumuz yüzyılın ortalarından itibaren Türkiye’nin sağlık, sosyal güvenlik ve işgücü sektörlerini de etkileyecek ciddi bir *demografik krize* gireceğine işaret etmektedir (Alper, Değer ve Sayan, 2012). Gelişmiş ülke deneyimlerinin de gösterdiği gibi, mevcut doğurganlık seviyesinin tersine çevri-

lerek artırılması sadece nüfus politikaları ile değil, yaşamın tüm alanlarını kapsayan bütünlük bir programlar dizisini hayata geçirmekle mümkündür. Üstelik bu süreç, içerdiği aile yardımı, çocuk yardımı, çocuk bakımevleri kurulması, annelik/babalık izni gibi tedbirleri içermesi nedeniyle oldukça maliyetli bir süreçtir. Bu nedenle, eğer Türkiye kendisini bekleyen demografik krize karşı önlem almak istiyorsa mevcut doğurganlık seviyesinin daha da düşmesine engel olacak doğurganlık hızının yenilenme seviyesinde kalacağı tedbirler alınmalıdır. Türkiye’de doğurganlık hızını yenilenme seviyesinde ya da bunun biraz daha altında olan bir seviyede tutabilmek ve bu amaca ulaşırken anne ve çocuk sağlığını da koruyabilmek için uygulanması gereken tedbirler şunlar olabilir:

1. *Ailelerin kaç çocuk sahibi olmaları gerektiğine ilişkin sayısal sınırlar konulmamalıdır:* Türkiye’nin de taraf olduğu 1994 yılında Kahire’de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nın (ICPD) Eylem Planı’nda (BM, 1994), çiftlerin kaç çocuk sahibi olacaklarına ve bunların zamanlamasına özgürce karar vermeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Geçmişte, istediğinden fazla sayıda çocuk sahibi olan çiftlerin gebeliği önleyici yöntemlere erişimini kolaylaştırmak anlamına gelen bu ifade, günümüzde çiftlerin istedikleri kadar çocuk sahibi olmalarını engelleyen koşulların ortadan kaldırılması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle, özellikle 1983 yılında yürürlüğe giren Nüfus Yasası sonrasında bazı politikacılar tarafından kullanılan “iki çocuk yeter”; günümüzde ise “en az üç çocuk” sloganları ile ifade edilen sayısal sınırların bir nüfus politikası aracı olarak kullanılmaması gerekmektedir. Doğurganlık seviyesinin artırılması sürecinde sayısal sınırlar yerine süreci kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması, doğurganlık hızını artırma yönünde daha fazla katkıda bulunacaktır.

2. *Gebeliği önleyici yöntemlerin yaygınlığı ve ulaşılabilirliği yüksek olmalıdır:* Yine ICPD Eylem Planı’nda, devletin bireylerin kendileri için en uygun gebeliği önleyici yöntemleri bulabilmeleri ve ulaşabilmeleri önündeki engelleri ortadan kaldırması gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle, doğurganlık seviyesini artırıcı ya da mevcut seviyeyi koruyucu bir politika

izlenmesi durumunda bile, devletin görevi daha az çocuk sahibi olmak ya da doğumlarını ertelemek, arasını açmak isteyen bireylere bunu gerçekleştirebilecek ortamı yaratmak olmalıdır. ICPD Eylem Planı ile gündeme getirilen ve insan haklarının bir parçası olarak yorumlanan “üreme hakkı” kavramı aynı zamanda “ürememe hakkı”nı da garanti altına alan bir kavram olarak devletin bu rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, gebeliği önleyici yöntemlerin bulunabilir ve ulaşılabilir olması, istenmeyen gebeliklerin önüne geçerek, Türkiye’de zaman zaman bir aile planlaması yöntemi gibi de kullanılan ve gebeliklerin yaklaşık %10’unun sonlanma biçimi olan istemli düşüklerin (kürtaj) daha da azaltılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

3. *Anne-çocuk sağlığı hizmetlerinin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir:* Türkiye’de son 20 yılda anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinde önemli iyileşmeler olmuştur. Doğum öncesi bakım hizmeti alan annelerin oranı %50’lerden %90’lara ulaşmıştır. Ancak, doğum öncesi bakım hizmetlerinin kalitesi halen istenilen düzeyde değildir. Doğum öncesi bakımın yerli olup olmadığını anlamak için en az dört kez doğum öncesi bakım alan, ilk bakımını gebeliğinin ilk üç ayı içinde yaptıran ve doğumunu bir sağlık personelinin yardımıyla gerçekleştiren annelerin oranına bakıldığında, bu oranın %65’ler seviyesinde kaldığı görülmektedir. Ayrıca, doğum öncesi bakım hizmetlerine ulaşma seviyesinde ve bu bakım hizmetlerinin kalitesinde bölgesel anlamda ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde yeterli doğum öncesi bakım hizmeti alan annelerin oranı %40’ların altına inmektedir. Yılda yaklaşık olarak 1 milyon 600 bin gebeliğin olduğu Türkiye’de, Sağlık Bakanlığı kayıtlarına göre bir yılda izlenen gebe sayısı 1 milyon 300 bin civarındadır (Akdağ, 2009). Bu iki rakam arasındaki fark, tüm gebelerin kapsanamaması ve kapsama alınan gebeliklere de yeterli hizmetin verilememesi sorunlarının dikkate alınması gerektiğinin bir göstergesidir. Anne-çocuk sağlığı hizmetlerinin yeterli düzeyde olmadığını gösteren bir başka bulgu da, Türkiye’deki gebeliklerin yaklaşık %12’sinin kendiliğinden düşük ve ölü doğumla sonlanmasıdır. Gebeliğin tespitinin ve izlenmesinin yetersizliğini gösteren bu durumun önlenmesi için alınacak tedbirler ile Türkiye’de isteni-

len ancak çeşitli nedenlerle henüz gebelik sırasında kaybedilen doğumların önu açılacak ve doğurganlık seviyesinin yükselmesine ya da aynı seviyede muhafaza edilmesine katkıda bulunulacaktır.

4. *Beşeri sermaye oluşumu sürecindeki kadın-erkek farklılığı ortadan kaldırılmalıdır:* Türkiye’de kadınların eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye oluşumunda öncü rol oynayan süreçlerde erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda olduğu görünmektedir. Fransa ve Finlandiya gibi pronatalist politikaları kısmen de olsa başarılı olmuş ölkelerin en önemli özelliğinin sosyal devlet tarafından, başta kadınlar olmak üzere ailelere, çocuklara ve yaşlılara güçlü bir destek verilmesi, kadınların işgücüne katılım oranlarının çok yüksek olmasıdır. Doğurganlığı artırma konusunda başarılı olan bu ölkelerde erkekler ve kadınlar arasında daha eşitlikçi bir sosyal yapı söz konusudur. Türkiye’de ise kadınların özellikle ilköğretim sonrasındaki okullaşma oranlarının çok düşük olduğu ve genel sağlık hizmetlerinden daha az yararlandıkları görünmektedir. Beşeri sermaye oluşumu sürecinde dezavantajlı konumda olan kadınlar, bu sermayenin kullanılması aşamasında da dezavantajlıdır. Kadınların işgücüne katılım oranının 1950’li yıllardan itibaren sürekli bir azalma ile günümüzde %25 seviyesine kadar gerilemiş olması bu dezavantajlı sürecin bir sonucudur (Koç ve diğerleri, 2010). Kadınların genel eğitim seviyesi yükselirken yaşanan bu paradoksal durumun ortadan kaldırılması için, kadınların beşeri sermaye oluşumu ve bu oluşumun kullanılması sürecinde gerek eğitim alanında, gerekse de sağlık alanında ve daha da önemlisi işgücü piyasasında “pozitif ayırmacılık” politikalarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

5. *Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir:* Kadınların beşeri sermaye oluşumu ve bunların kullanılması sürecindeki dezavantajlı konumunun ortadan kaldırılmasının önündeki en önemli engellerden biri de toplumsal yaşamda geniş kesimler tarafından benimsenmiş olan toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadınlara geleneksel olarak atfedilen ev kadını ve anne olma rolleri, beşeri sermaye oluşumu sürecini tamamlamış kadınların bile aile dışına çıkararak çalışma yaşamına katılması ve orada uzun bir süre kalabilmesi önünde

ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bu engel, çocuk bakımı ile ev içi işlerinin neredeyse tamamını üstlenen kadınların bu ortamdan çıkarak toplumsal yaşama katılımını tamamen imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan raporda da vurgulandığı gibi, kadınların yaşamın her alanında karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması için Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı bir “zibniyet değişimine” ihtiyaç bulunmaktadır (KSGM, 2012). Bu değişim için başta anayasa olmak üzere medeni kanun, ceza kanunu, iş kanunu, devlet memurları kanunu ve diğer ilgili kanunlarda yapılacak düzenlemelerle cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve halen kısmi olarak uygulanmakta olan “toplumsal cinsiyet eğitimi” programlarına özellikle dirençli kesimleri de içine alacak biçimde genişletilerek ve medya kullanımına da ağırlık verilerek devam edilmesi gerekmektedir.

6. *Devletin, çocuk bakımı konusunda kurumsal tedbirler aracılığı ile sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir:* Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de kadınlara atfedilen toplumsal roller nedeniyle, kadınlar ev ve çalışma yaşamını birleştirmekte önemli sorunlar yaşamaktadır. Kadınların toplumsal yaşama ve işgücüne katılımlarının artması ve daha fazla çocuk yapmasının özendirilmesi için çocuk bakımının sorumluluğu konusunda kamunun alacağı tedbirler yoluyla getirilecek kurumsal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. TNSA 2008 sonuçları, beş yaşından küçük çocuğu olan çalışan kadınların sadece %4’ünün çocuklarının kreşe devam ettiklerini göstermektedir. Kadınların daha çok ücretli işlerde çalıştığı kentsel alanlarda bile çocukların sadece %9’u kreşe gidebilmektedir. Bu nedenle, çalışan ya da sosyal yaşamda daha fazla yer almak amacıyla çalışmadığı halde çocuğunu kreşe göndermek isteyen kadınların okul öncesi dönemdeki çocukları için işyerlerinde ya da merkezi ve kenar semtlerde açılacak kamu kreşleri, bu düzenlemelerin önemli bir parçası olacaktır. Kamunun ulaşamadığı yerlerde devlet sübvansiyonu ile işleyen ve isteyenlere piyasa fiyatının altında kreş imkânı sunan özel işletmeler aracılığıyla hizmet sunulması veya çocuk bakımı ödeneği altında çalışan kadınlara ya da eşlerine kurumsal çocuk bakımı hizmetlerinin masraflarını

karşılama için yapılacak makul miktardaki ödemeler de bu düzenlemenin bir parçası olabilir.

7. *Devletin çocuk sahibi olmayı özendirerek idari/mali tedbirleri devreye sokması gerekmektedir.* Doğurganlık seviyesini artırmanın ya da muhafaza etmenin bir aracı olarak, gündüz bakımevlerinin açılması gibi kurumsal tedbirlerin yanında kamunun, çocuk yardımı ödeneği ile anne ve babanın ücretli ya da ücretsiz iznine ilişkin mali ve idari tedbirleri de alması gerekmektedir. Bu kapsamda, günümüzde kamuda çalışan eşlerden birine ödenen çocuk yardımı ödeneğinin kapsamının genişletilerek günümüz şartlarına göre yeniden düzenlenmesi; doğum öncesi ve doğum sonrası anneye verilen, özellikle ücretli izinlerin süresinin uzatılması ve babayı da içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi yararlı olacaktır. Bu kapsamda yeniden düzenlenecek olan çocuk yardımı ödeneğinin çocuğun yaşına bağlı olarak kademeli olarak artırılması, çocuğun yaşıyla birlikte artan masraflarını karşılamakta ailelere önemli katkılarda bulunacaktır. Ancak, çocuk yardımının çocuklar için kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesinde karşılaşılan zorluklar ile bu yardımların doğurganlık seviyesinde bir azalma sağlamaktan çok, planlanan doğumların öne çekilmesini sağlayarak aslında doğurganlık seviyesi üzerinde etkili olmadığı yolundaki veriler bir arada düşünüldüğünde, doğurganlık seviyesinin artırılmasında ya da mevcut seviyesinde tutulmasında mali tedbirlerden çok idari tedbirlerin daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

8. *Doğurganlık hızının artırılmasına ya da muhafaza edilmesine ilişkin tedbirlerin zamanında alınması gerekmektedir.* Gelişmiş ülkelerin yaşadıkları demografik krize ilişkin deneyimleri, demografik yapıyı krizden çıkarmak için yapılacak müdahalenin zamanlamasının önemli olduğunu göstermektedir. Fransa, Finlandiya, İzlanda, Norveç ve İsveç'in 1.6-1.7 seviyesine gerileyen doğurganlık hızlarını, diğer ülkelerde gözlenmeyen bir şekilde 1.9-2.0 seviyesine yükseltilmiş olmalarının altında, alınan tedbirlerin başarıyla uygulanmasının yanında, tedbirleri doğurganlık seviyeleri çok düşük doğurganlık hızı kabul edilen 1.5 seviyesine ya da daha altına düşmeden uygulamış olmaları yatmaktadır. Bu ne-

denle, Türkiye'nin *zamanlama etkisi* (timing effect) arındırıldığında günümüzde 2.1 seviyesinin de altında olduğu görülen doğurganlık hızını, mevcut seviyede muhafaza edebilmek için gerekli tedbirleri, doğru bir zamanlamayla bugünden başlayarak alması gerekmektedir.

9. *Nüfus politikasının eşgüdüm içinde uygulanması için bir Nüfus Politikası Eşgüdüm Merkezi kurulmalıdır.* Doğurganlık seviyesini artırmak ya da mevcut seviyesinin biraz altında, ancak daha sürdürülebilir bir nüfus büyüklüğüne ve yapısına izin veren bir seviyede muhafaza etmek için, nüfus politikaları ile sosyal politikaları bütünleşik bir şekilde uygulamak gerekmektedir. Bu nedenle, başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı olmak üzere birçok bakanlığın ve ilgili birçok kurumun katkısını gerektiren düzenlemelerin, belirlenen hedefe ulaşmayı sağlayacak şekilde eşgüdüm içinde gerçekleşmesi için bir "*Nüfus Politikası Eşgüdüm Merkezi*" kurulması yararlı olacaktır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı veya Kalkınma Bakanlığı bünyesinde kurulabilecek olan bu merkezin amacı, nüfus politikalarının diğer sosyal politikalarla entegrasyonunu ve bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin ve alınacak tedbirlerin eşgüdüm içinde gerçekleşmesini sağlamak olacaktır. Bu merkezde, sosyolog, psikolog, ekonomist, antropolog gibi çalışanların yanında demografların da istihdam edilmesi, nüfus politikalarının tasarımında, uygulanmasında ve etkisinin değerlendirilmesinde ve daha da önemlisi sosyal politikalarla entegrasyonunda önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmanın sonuçları, Türkiye'nin doğurganlık seviyesinin hızlı bir şekilde azalmasının sonucu olarak, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve işgücü alanlarında niceliği değil niteliği ön plana çıkarma anlamında önemli fırsatlar yakaladığını; ancak yine bu alanlara etkide bulunan önemli risklerle de karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Nüfusun yaşlanması, bağımlılık oranlarının yükselmesi, doğum sayısının azalarak ölüm sayısının artması, nüfus artış hızının sürekli olarak azalmasının bir sonucu olarak orta ve

uzun vadede toplam nüfusun ve özellikle de işgücü nüfusunun azalması, ölkemizin karşı karşıya olduğu demografik krizin boyutlarının büyüklüğünü göstermektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin doğurganlık hızını mevcut seviyesinde muhafaza etmesi için alınması gereken sosyodemografik ve ekonomik düzenlemeler ve tedbirler üzerinde durulmuştur. Gelişmiş ölkelerin deneyimleri, bu tedbirlerin sadece nüfus politikası tedbirleri ile sınırlı olmaması gerektiğini, nüfus politikası ile sosyal, ekonomik, hukuksal ve toplumsal cinsiyet alanlardaki tedbirlerin bütünleşik bir biçimde uygulanması gerektiğini göstermektedir. 2014-2018 dönemi için hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin girmekte olduğu demografik krize ilişkin olarak "2006 yılında 2.12

çocuk olan toplam doğurganlık hızı 2012 yılında 2.08'e gerileyerek, nüfusun kendini yenileme seviyesi olan 2.10'un altına inmiştir" tespiti yapılmakta ve "bu çerçevede nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının artırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır" denilmektedir. Bu bağlamda uygulanacak politikalara ilişkin olarak ise bu çalışmanın önerileri ile de tutarlı olarak, "genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ve doğurganlıktaki hızlı düşüşün önüne geçilebilmesi için kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar ile çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar geliştirilecek, kreşler teşvik edilecek, esnek çalışma imkânları sağlanacaktır" vurgusu yapılmaktadır.

6.Bölüm

TÜRKİYE'DE BOŞANMA

Doç. Dr. Alanur Çavlin

Giriş

Veri Kaynağı ve Yöntem

Analiz

Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

6.1. Giriş

Evlilik pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de aile birliğinin kurulması ve aile çatısı altında başta üreme olmak üzere iktisadi, toplumsal ve demografik faaliyetlerin yürütülmesi işlevini yürüten temel kurumdur. Yetişkin kadın ve erkeklerin neredeyse tamamının en az bir kez evlenmiş olduğu Türkiye’de, boşanma, yaygın olmayıp son yıllarda tedrici olarak artarak farklı çalışma alanlarının ilgisini çekmeye başlamıştır. Boşanmanın resmi tanımı, yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlilik yapacak şekilde, hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmeleridir (DİE, 2002). Türkiye’de boşanma konusunda resmi istatistikler Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) kanalı ile toplanan boşanma verisinin TÜİK tarafından yıllık olarak açıklanmasına dayanmaktadır. TÜİK son olarak 2012 yılı boşanma istatistiklerini açıklamıştır. Bu veri, resmi nikâhlı evliliklerin yine resmi olarak sona erdirilmesinin ardından yapılan nüfus kütüğü güncellemesine dayanmaktadır (TÜİK, 2013). Bu istatistiklere göre, boşanma hızı bir yıl içerisinde %2,7 artarak %01,64’e yükselmiştir. Boşanmaların %40’ı evliliğin ilk beş yılında yaşanmaktadır. Bölgesel olarak boşanma hızları incelendiğinde en yüksek boşanma hızının Ege; en düşük boşanma hızının ise Ortadoğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu görülmektedir (sırasıyla (%02,3 ve (%00,58).

Ancak resmi nikâhlı evliliklerin yanı sıra dini nikâh (yaygın kullanımı ile iman nikâhı) ile kurulmuş evliliklerin toplumsal kabulünün söz konusu olduğu Türkiye gibi ülkelerde evlilikte gibi boşanma konusunda da gerçek durumu yansıtmak için resmi nikâhın sınırlarının dışına çıkmak gereklidir. Bu ihtiyaç yalnızca boşanma düzeyini belirlemek için geçerli değildir. Resmi istatistiklerde boşanma nedenlerine ilişkin bilgiler yer alsa da bu bilgiler de resmi olarak öne sürülen gerekçeleri göstermektedir. Resmi istatistiklerdeki boşanma nedenleri mahkeme kararında belirtilen nedeni esas aldığından, belli nedenlerle sınırlı kalmaktadır. Mahkeme kararlarından hareketle en fazla paya sahip olan boşanma nedeni ise geçimsizlik olarak belirtmekte ama geçimsizlik genel başlığının altında yatan ve

çok boyutlu olan gerçek nedenler bilinmemektedir. Alanda yapılan araştırma verilerini incelenmek bu nedenle çok kıymetlidir. Ayrıca bireylerin boşanma konusundaki tutumlarını analiz etmek için de araştırma bulgularına ihtiyaç duyulmaktadır.

Boşanma konusunda Türkiye’de yapılmış araştırmaları incelediğimiz iki araştırma gündeme gelmektedir. Bunlar Aile Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiş olan Ankara kent merkezinde yapılmış olan Halkın Boşanmaya Karşı Tutumu Araştırması (Arkan, 1996) ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen, 12 bölgeden birer il seçilerek boşanmış kişilerle görüşmeler yoluyla veri derlemiş olan Boşanma Nedenleri Araştırması’dır (2009). Ayrıca Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA 2003 ve TNSA 2008), en az bir kez boşanmış ve medeni durumu boşanmış olan doğurganlık çağındaki kadınların sosyoekonomik ve demografik analizlerine uygun tasarıma ve sorulara sahiptir. Bu kapsamda araştırma raporları (HÜNEE, 2004; HÜNEE, 2009) ve TNSA 2008 evlilik tarihçesi verisine dayanılarak evliliğin kuruluşu, çözülüşü ve yeniden kuruluşu üzerine analizler içeren güncel bir çalışma bulunmaktadır (Yüksel-Kaptanoğlu ve diğerleri, 2012).

6.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Bu yazıda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri temel alınarak Türkiye’de boşanma düzeyi, boşanma ile sonuçlanan evliliklerin özellikleri, boşanan bireylerin demografik ve sosyoekonomik özellikleri, boşanma nedenleri ve boşanmaya neden olabilecek durum ve davranışlarla ilgili tutumlar konularında bir çerçeve çizilecektir. Araştırma, Türkiye’yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1’de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647

kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukağıdı uygulanmıştır.

Çalışmada, öncelikle iki araştırmanın yapılma tarihleri arasındaki beş yıllık sürede boşanma oranının değişimi incelenecektir. Söz konusu süre evlilik normu gibi Türkiye'de çok güçlü bir şekilde yerleşik olan bir normun çözülmesindeki değişimi izlemek için şüphesiz kısa bir süredir. Ancak yine de eğilimi görmek açısından iki araştırmanın bulgularını karşılaştırmak yararlıdır.

Boşanma yazını evliliğin sona erme nedenini yalnızca evlilik sırasında yaşanan sorunlara bağlamanın yeterli olmadığı üzerinde durmaktadır. Boşanma, bir yarıyla evlilikteki çözümsüz durumların bir sonucuyken, öte yandan evli bireylerin evlilik dışında da yaşamlarına devam etme olanaklarının olmasının bir göstergesidir. Tarafların bireysel özellikleri ve/veya toplumsal koşullar yüzünden sürdürülmek istenmeyen evliliklerde boşanma olanağının olup olmaması durumunu göz önüne almazsak, benzer türden sorunlar yaşayan çiftlerin tamamının evliliklerini boşanmayla sona erdirmelerini beklerdik. Bu nedenle boşanma teması altında yer alan analizlerde boşanmış bireylerin özellikleri, yaşam koşulları ve olanaklarını anlamamıza yardımcı olacak sonuçlar da sunulmaktadır.

Tablo 118. Araştırma Sırasındaki 18 + Nüfusun Medeni Duruma Göre Dağılımı, TAYA 2006-2011 (%)

	2006	2011
Bekâr	19,5	21,5
Evli	74,0	69,8
Boşandı	1,5	2,2
Dul	5,1	5,9
Aynı yaşıyor	-	0,6

*2006 araştırmasında medeni durum kategorileri arasında ayrı yaşama yoktur.

TAYA 2011'e göre 18 yaş üstü nüfusun %4,4'ü en az bir kez boşanmıştır (Tablo 119a). İlk evliliklerde boşanmaya daha az rastlanmaktadır. İkinci ve daha sonraki evliliklerde ise boşanma daha yaygındır. Yine aynı araştırma bulgularına göre ilk evliliklerin

TAYA 2011'de boşanmayla ilgili sorular, en az bir kez boşanmış olan 1068 kişiye (araştırma nüfusunun %5'ine) yöneltilmiştir. TAYA 2006'da ise benzer sorular araştırma sırasında medeni durumu boşanmış olan 374 kişiye (araştırma nüfusunun %2'sine) yöneltilmiştir. Konuyla ilgili tablo ve analizlerde yeri geldikçe bu farklılık hatırlatılacaktır.

6.3. Analiz

6.3.1. Türkiye'de Boşanma Düzeyi

TAYA 2006 ve 2011 sonuçları incelendiğinde, araştırma kapsamında görüşülen 18 yaşın üzerindeki kişilerin %80'den fazlasının en az bir kez evlenmiş olduğu görünmektedir (Tablo 118). İki araştırmanın verisine dayanarak en az bir kez boşanmış kişilerin oranındaki değişimi karşılaştırmak mümkün olmasa da, araştırma tarihlerinde medeni hali boşanmış olan kişilerin oranını karşılaştırmak mümkündür. Bu oran beş yıllık süre içinde yaklaşık %0,7'lik bir artış göstererek %1,5'ten %2,2'ye yükselmiştir (Tablo 118). Ayrıca 18 yaş üzeri nüfusun %0,6'sı ayrı yaşamaktadır. Ayrı yaşayanların bir kısmının da boşanacağı dikkate alındığında boşanmanın Türkiye'de yaygın olmadığı, ancak artmakta olduğu görünmektedir.

%5'i boşanmayla sonuçlanırken, ikinci evliliklerin %12'si, üçüncü ve sonraki evliliklerin ise %29'u boşanmayla sonuçlanmıştır (Tablo 119b). Boşanmayla birlikte ele alınabilecek konulardan biri olan yenisinden evlenmenin Türkiye'de yaygın olmadığını be-

Tablo 119 a. 18+ Nüfus İçinde En Az Bir Kere Boşananlar, TAYA 2011 (%)

	Türkiye
Boşandı	4,4

lirtmek gerekmektedir. Öyle ki, 18 yaşın üzerindeki bireylerin %4'ünün en az iki kez ve sadece %03'ünün en az üç kez evlenmiş olduğunu göz önünde bulundurmak ikinci ve üçüncü evliliklerdeki boşan-

Tablo 119b. Evlilik Sayısına Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%)

	İlk evlilik	İkinci evlilik	Üçüncü ve sonraki evlilik
Devam ediyor	85,8	72,7	57,5
Eşi öldü	8,3	13,2	12,5
Boşandı	5,3	11,7	29,2
Ayrı yaşıyor	0,6	2,5	0,8
18+ nüfus içindeki oranı	80,3	3,5	0,3

Ancak en az bir kez boşanmış kişilerin evlilik sayılarının incelenmesi de dikkate değerdir. İkinci evlilikler tüm nüfus içerisinde %4'ün altında seyredirken en az bir kez boşanmış kişilerin yarısından fazlası

Tablo 120. En Az Bir Kez Boşananların Bugüne Kadar Kaç Defa Evlenildiği (İmam nikâhı ile de olsa/çok eşliler dahil) (%)

	Türkiye
1	48,0
2	47,4
3	3,7
4	0,4
5	0,3
6	0,2

6.3.2. Evlilik Süresi ve Çocuklar

Evlilik süresi ile boşanma arasında ters bir ilişki vardır. TAYA 2011 sonuçlarına göre araştırma esnasında medeni durumu boşanmış olan her beş kişiden birinin evliliğinin 2 yıl ya da daha kısa sürdüğü,

Tablo 121. Boşanmış Kişilerin Evli Kaldıkları Süre, TAYA 2011 (%)

Evlilik süresi	Yüzde
2 yıl ya da daha az	21,4
3 yıl ya da daha az	28,4
5 yıl ya da daha az	39,6
8 yıl ya da daha az	50,3

Evlilik süresi ile boşanma arasındaki ilişkide en önemli ara değişken çocuk sayısıdır. Evlilik süresinin uzaması çocuk sahibi olma ihtimalini doğrudan artırmaktadır. Çocuk sahibi olmak boşanma kararını zorlaştırmaktadır. Bu bölümde çocuk sahibi olma ile boşanma arasındaki ilişki dikkate alınarak medeni duruma ve hayatta olan çocuk sayısına göre araştırma nüfusunun dağılımı incelenmiştir. Türkiye'de toplam doğurganlık hızı 2,16'dır (TNSA 2008). Araştırma sırasında evli olan kişiler

maların boşanma hızı gibi göstergeler üzerindeki etkisinin sınırlılığını kavramak için yararlı olacaktır (Tablo 119b).

birden fazla kez evlenmiştir. Bu durum evlilik normunun boşanmış kişiler arasında da oldukça güçlü olduğunun bir göstergesidir (Tablo 120).

her beş kişiden ikisinin evliliğinin 5 yıl ya da daha az sürdüğü görülmüştür. Araştırma sırasında boşanmış olan kişilerin yarısının evliliği 8 yıl ya da daha kısa süre devam etmiştir (Tablo 121). Bu oranlar TÜİK 2012 boşanma istatistikleri ile de uyumludur (TÜİK, 2013).

ile boşanmış olan kişiler arasında özellikle çocuksuz olan ve tek çocuklu olan kişilerin payı açısından önemli bir farklılaşma göze çarpmaktadır. 2011 sonuçlarına göre evli kişilerin yalnızca %8'inin çocuğu yokken boşanmış kişilerin %22'sinin çocuğunun olmadığı görülmektedir. Benzer şekilde evlilerin %17'sinin tek çocuğu varken boşanmışların %35'i tek çocukludur. İki çocuk kırılımında bakacak olursak, evli bireylerin %75'inin, boşanmış bireylerin ise %43'ünün iki ya da daha fazla çocuğu vardır. Tablo

122). Bu durum hem evliliğin ilk yıllarında boşanmaların yaygınlığının, boşanan kişilerin çocuk sayısının ülke ortalamasının altında olması sonucunu doğurması ve hem de boşanma kararının çocuksuz

ya da az çocuklu bireyler ve çiftler tarafından daha sık alınmasıyla açıklanabilir. Kuşkusuz bu tür nedensel analizlerin güçlü olması için konuya ilişkin niteliksel veri toplanmasına ihtiyaç vardır.

Tablo 122. Medeni Duruma Göre Hayatta Olan Çocuk Sayısı, TAYA 2011 (%)

	Evli	Ayrı yaşıyor	Dul	Boşanmış
0	8,1	8,8	3,8	21,7
1	16,7	34,3	8,2	35,4
2	33,2	29,7	20,3	24,2
3	20,3	16,1	21,8	10,2
4+	21,7	11,1	45,8	8,5

6.3.3. Boşanmayla Sonuçlanan Evliliklerin Kuruluşu

Boşanmayla sonuçlanan evliliklerin nasıl kurulmuş olduğunu incelemek, evliliğin kuruluş biçiminin evliliğin sona ermesi riskini oluşturup oluşturmadığı ve evliliğin kuruluş biçiminin evliliğin bitirilebilmesi yolunun açık olması üzerinde etkisinin olup olmadığı gibi iki farklı açıdan ele alınabilecek sorulara ışık tutmaktadır. 2011 sonuçlarına göre ilk evlilikler incelendiğinde, evliliklerin %94'ünde hem resmi hem de dini nikâh söz konusudur (Tablo 123a).

İlk evliliklerin yalnızca %3'ü sadece resmi nikâhla kurulmuşken (Tablo 123a) bu evliliklerin %13'ü boşanmayla sonuçlanmıştır (Tablo 123b). Boşan-

ma yüzdesi sadece dini nikâhlı evliliklerde %15; her iki nikâhın da bulunduğu evliliklerde (evliliklerin çoğunluğunda) %4,7'dir (Tablo 123b). Bu durum, hem resmi hem de dini evlilik bağının bir aradaki varlığının, evliliğin sona erdirilmesini zorlaştırdığını düşündürmektedir. Resmi ya da dini nikâhtan sadece birinin bulunduğu evliliklerde boşanma oranı anlamlı düzeyde fazladır. Dikkat çeken bir diğer nokta da sadece dini nikâhla kurulmuş evliliklerde ayrı yaşadığını belirten kişilerin daha fazla oranda olmasıdır. Bu durum bir yandan sadece dini nikâhla kurulmuş evliliklerde ayrı yaşama ile boşanma geçişinin daha belirsiz olmasını, öte yandan sadece dini nikâhla kurulmuş evliliklerde de erkeğin resmi nikâhlı başka bir eşinin daha olabileceği konularını düşündürmektedir.

Tablo 123a. İlk Evliliklerde Nikâh Türü, TAYA 2011 (%)

	Sadece resmi	Sadece dini	Hem resmi hem dini
Türkiye	3,4	2,6	93,9

Tablo 123b. İlk Evliliklerde Nikâh Türüne Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%)

	Sadece resmi	Sadece dini	Hem resmi hem dini
Evli	78,1	66,4	86,7
Ayrı yaşıyor	0,5	1,9	0,6
Eşi öldü	8,3	17,0	8,0
Boşandı	13,1	14,8	4,7

Evliliğin kuruluşu açısından nikâh dışındaki bir diğer önemli konu da evliliğe karar verilme şeklidir (Tablo 124). Evliliklerine kendileri karar verip ailesinin de rızasını alan kişilerin %5'i boşanmışken görücü usulüyle ve kendi kararı ile evlenenlerde bu oran %12,2'ye çıkmaktadır. Görücü usulüyle ve kendi kararı dışında evlenenlerde ise bu oran

%4'tür. Kadının görüşü alınmadan kurulan evliliklerde boşanmaların daha az oluşunu, öncelikle bu tür evliliklerde boşanma kararının alınmasında da bireylerin otonomilerinin daha zayıf olmasına, dolayısıyla evliliğin rıza dışında kurulduğu gibi rıza dışında devam etmesinin de beklenilebilecek bir durum olmasına bağlamak mümkündür.

Tablo 124. İlk Evliliğe Karar Verilme Şekline Göre Evliliğin Durumu, TAYA 2011 (%)

	Kendi seçimi/kendi kararıyla, ailenin rızasıyla	Görücü usulüyle, kendi kararıyla	Görücü usulüyle, görüşü sorulmadan aile kararıyla	Kaçma, kaçırılma	Berdel	Diğer
Evli	89,1	78,6	86,5	70,5	84,5	*
Ayrı yaşıyor	0,6	1,2	0,5	0,9	0,7	*
Eşi öldü	4,9	7,9	9,0	20,6	7,2	*
Boşandı	5,4	12,2	4,0	7,9	7,6	*

*Gözlem sayısı düşük olduğunda yüzde verilmemiştir.

Evliliğin kuruluşu ve boşanma pratiği açısından incelenen bir diğer nokta ise akraba evliliği konusudur. Bilindiği üzere akraba evliliği Türkiye’de yaygındır ve uzun yıllardır yaklaşık sabit bir düzeyi (%20 civarında) korumaktadır. TAYA 2006 sonuçlarına göre boşanan bireylerin eski eşleriyle akrabalık durumları incelendiğinde, bu oranın evlilerde rastladığımızdan az olduğu, boşanan bireylerin %14’ünün eski eşile arasında akrabalık varken, evli çiftlerin %23’ünün akraba olduğu görünmektedir

(Tablo 125). Akraba evliliklerinde boşanmaların neden daha az olduğunu analiz edebilmek için bu konuda özel veriye ihtiyaç vardır. Yine de çiftler arasındaki akrabalığın, boşanma durumunda karşılaşılan sorunları artırması nedeniyle daha zor göze alınabilir olduğu söylenebilir. Ancak TAYA 2011 sonuçlarına göre bu farklılık çok belirgin değildir. Akraba evliliği, boşanan ve evli çiftler arasında sırasıyla %9 ve %21 oranındadır (Tablo 125).

Tablo 125. Medeni Duruma Göre Çiftler Arasında Akrabalık Durumu, TAYA 2006-2011 (%)

	Akraba	Akraba değil
2006		
Evli	23	77
Boşandı	14	86
Ayrı yaşıyor*	-	-
Eşi Öldü	22	80
2011		
Evli	21	79
Boşandı	9	91
Ayrı yaşıyor*	14	86
Eşi Öldü	20	80

*2006 Araştırmasında ayrı yaşıyor kategorisi yoktur.

6.3.4. Boşanan Bireylerin Sosyoekonomik Özellikleri

Boşanan bireylerin sosyoekonomik özelliklerini ortaya koymak ve evliliği devam eden bireylerle farklılaşmalarını ve/veya benzerliklerini incelemek önemlidir. Öncelikle kırsal ve kentsel yaşam koşullarının boşanma düzeyi üzerinde etkisi olup olmadığı incelenmiştir. TAYA 2011 bulgularına göre kırsal ve kentsel yerleşim yerlerinde en az bir kez boşanmış kişilerin oranı arasında %1 düzeyinde bir farklılık olduğu, kentsel yerleşim yerlerinde

en az bir kez boşanmış kişilerin oranı %4,9 iken aynı oranın kırsal bölgelerde %3,8 olduğu görünmektedir. Aynı oran bölgelere göre incelendiğinde daha belirgin bir farklılaşmayla karşılaşılmaktadır. Boşanmanın en yaygın olduğu yerler, en kalabalık üç metropol olan İstanbul, Ankara ve İzmir olup bu metropollerde en az bir kez boşanmış kişilerin oranı sırasıyla %5,2, %6,3 ve %6,6’dır. Buna karşılık boşanmış bireylere en az rastlanılan Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde boşanmış bireylerin oranı %15 ile %28 arasında değişmektedir.

Diğer bölgelerde ise aynı değer Türkiye geneline yakın olarak %4,5 civarındadır. TAYA 2006'da kırsal-kentsel ve bölgesel farklılaşma konusunda fikir sahibi olabilmek için araştırma sırasında boşanmış kişilerin verisi incelenmiştir. Medeni durumu boşanmış olan kişilerin oranı kentsel bölgelerde %1,9, kırsal bölgelerde %0,9'dur. Bölgesel farklılaşma yine daha belirgin olup bu araştırma için metropollerden yalnızca İstanbul için bağımsız hesaplama yapmak mümkündür. Medeni hali boşanmış olan bireylerin oranı en yüksek İstanbul'da olup %2,2'dir. İstanbul'u %2 ile Ege bölgesi takip etmektedir. Boşanmanın en az görüldüğü bölgeler ise %0,5 düzeyi ile Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu'dur.

Eğitim düzeyindeki farklılığın boşanma oranları üzerinde etkisinin olup olmadığını tartışmak üzere her iki araştırma yılı için farklı eğitim düzeylerinde kadın ve erkekler için ayrı ayrı evli ve boşanmış bireylerin oranları incelenmiştir. Erkekler için boşanmış bireylerin oranı farklı eğitim gruplarında önemli bir değişim göstermezken, kadınlar için özellikle TAYA 2011'de eğitim düzeyi arttıkça boşanmış kadınların oranı belirgin şekilde artmaktadır (Tablo 126). Eğitimdeki farklılık kadının sosyal statüsündeki farklılığı açıklamada erkeğin sosyal statüsündeki farklılığı açıklamaya göre çok daha belirleyici bir özelliktir. Bu durum eğitimin boşanma düzeyini açıklamadaki rolünde kadın ve erkek arasındaki farka da yansımıştır.

Tablo 126. Öğrenim Durumuna Göre Boşanma Oranları, TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek		Kadın	
	Evli	Boşanmış	Evli	Boşanmış
2006				
Bir okul bitirmedi	84,5	0,7	71,1	0,8
İlkokul	82,0	1,2	69,4	1,6
İlköğretim	88,1	0,9	83,9	2,1
Ortaokul	68,3	1,3	66,8	2,8
Lise	55,5	0,9	52,2	2,3
Ön lisans/meslek yüksekokulu	70,4	0,8	54,8	4,3
Lisans	75,3	1,0	72,7	2,1
Lisansüstü	84,5	0,7	71,1	0,8
Türkiye	82,0	1,2	69,4	1,6
2011				
Bir okul bitirmedi	79,0	1,8	65,5	2,0
İlkokul	91,1	1,6	84,7	2,4
İlköğretim	18,1	0,2	59,5	1,3
Ortaokul	87,8	2,6	80,2	3,7
Lise	53,4	1,6	55,4	4,9
Ön lisans/meslek yüksekokulu	62,6	1,4	54,9	5,5
Lisans	69,8	2,2	60,1	6,4
Lisansüstü	61,4	2,8	63,5	5,1
Türkiye	71,9	1,7	71,0	3,1

Not: Medeni durumda hiç evlenmemiş, dul ve ayrı yaşayan bireylerin oranı verilmendiğinden öğrenim durumu oranlarının toplamı %100 etmemektedir

6.3.5. Boşanma Nedenleri

Her iki araştırmada da boşanma nedenleriyle ilgili bilgi toplanmıştır. Ancak 2011 araştırmasında en az bir kez boşanmış kişilere boşanmayla sonuçlanan ilk evlilikteki boşanma sebebi sorulurken, 2006 araştırmasında görüşmenin yapıldığı tarihte medeni durumu boşanmış olan kişilere son boşanmalarının nedeni sorulmuştur. Diğer deyişle 2006 sonuçları, boşanma sonrası yeniden evlenen kişilerin ilk boşanmalarının nedenlerini kapsamamaktadır. Ayrıca

neden kategorilerinde araştırmalar arasında farklılıklar vardır ve 2011 araştırması sonuçlarında %32 düzeyinde oldukça büyük bir grup için boşanma nedeni “diğer” olarak görünmektedir (Tablo 127). Yine de öne çıkan boşanma nedenlerini karşılaştırmak açısından her iki araştırma bulgularına dayanarak boşanma nedenleri incelendiğinde sorumsuz ve ilgisiz davranmanın her iki araştırmada da en önemli boşanma nedenlerinden biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 127. Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Kadın	Erkek
2006*		
İçki ve kumar	11,7	3,9
Dayak, kötü muamele	17,2	0,0
Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	1,3	1,6
Aldatma	20,5	28,7
Aldatılma	10,7	4,6
Aile içi cinsel taciz	-	-
Sorumsuz ve ilgisiz davranma	21,1	17,8
Terk etme/edilme	9,6	24,0
Çocuk olmaması	1,5	0,5
Ailedeki çocuklara karşı kötü muamele	0,3	1,5
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	3,9	16,0
Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması	0,7	0,0
Eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	0,3	0,5
Hırsızlık, dolandırıcılık, gasp taciz gibi suçlar	1,1	1,0
2011**		
İçki ve kumar	14,1	1,2
Dayak, kötü muamele	12,3	0,5
Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	8,3	6,1
Aldatma	9,6	4,8
Aldatılma	-	-
Aile içi cinsel taciz	0,6	0,0
Sorumsuz ve ilgisiz davranma	14,7	18,4
Terk etme/edilme	4,0	4,9
Çocuk olmaması	2,2	1,5
Ailedeki çocuklara karşı kötü muamele	0,2	0,6
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	4,6	10,2
Eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması	4,7	5,8
Eşin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	1,3	1,6
Hırsızlık, dolandırıcılık, gasp taciz gibi suçlar	0,7	0,5
Diğer	22,6	43,9

* Boşanma ile sonuçlanan ilk evlilikte boşanma nedeni

** Araştırma tarihinde medeni hali boşanmış olan kişilerin son boşanma nedeni

Boşanma nedenleri cinsiyete bağlı olarak önemli bir farklılaşma göstermektedir. Bu nedenle her iki araştırmada ortaya çıkan boşanma nedeni, bulgular kadın ve erkekler için karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Bulgular cinsiyet ayrımında incelendiğinde sorumsuz ve ilgisiz davranmanın hem kadınlar hem de erkekler için ön plana çıktığı görünmektedir. Ancak bazı boşanma nedenlerinin tamamen cinsiyet temelli olarak ayrıldığı ortadadır. İçki ve kumar, dayak ve kötü muamele nedeni ile kadınlar evliliklerini sonlandırmaktadırlar. Tam tersi bir şekilde terk etme ve terk edilme ile aldatma, erkekler için öne çıkan boşanma nedenleridir. Yine erkekler için ailelerle ilgili nedenlerin, özel olarak aileye karşı saygısız davranmanın öne çıktığı ve erkekler arasında daha yaygın bir boşanma olduğu görünmektedir (Tablo 127).

6.3.6. Boşanmaya Neden Olabilecek Durum ve Davranışlarla İlgili Tutum

Boşanma çoğunlukla iç içe geçen sebeplerin sonucunda alınan bir karardır. Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarının her ikisinde de boşanma nedeni olarak öne çıkan bazı durumlar sayılarak bu nedenlerin tek başına boşanma sebebi olup olmadığı sorulmuştur (Tablo 128). Tek başına boşanma sebebi olarak öne çıkan durumlar aldatma, yüz kızartıcı suçlar, şiddet ve içki/kumar alışkanlıklarıdır. Sayılan nedenler %85 ile %94 arasında oranlarda tek başına boşanma

sebebi kabul edilmektedir. Aldatmadan sonra boşanma nedeni olarak ilk sırada yer alan sorumsuz ve ilgisiz davranışlar, tek başına boşanma nedeni olarak yukarıda sayılan nedenlerin arkasından gelmektedir. Tutumla ilgili sorgulamalarda toplumsal normlara uygun yanıtlara davranışlarda olduğundan daha sıklıkla rastlanması beklenen bir durumdur. Türkiye'de evlilik ilişkileri için büyük önem taşımaya rağmen toplumsal cinsiyet normlarının yerine getirilmemesi (kadının ev işlerini gereğince yapmaması ve erkeğin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması) ve eşlerin birbirlerinin aileleri ile ilgili yaşadığı sorunlar gibi nedenler, araştırma nüfusunun üçte biri ya da daha azı tarafından tek başına boşanma nedeni olarak görünmektedir. Bu durum, nedenlerin önemsiz görülmesinden ziyade tek başlarına değil, diğer nedenlerle bir araya gelerek evliliğin bitmesine neden olabileceğinin düşünülmesinden kaynaklanabilir. Bir şaşırtıcı nokta, Türkiye'de evli çiftlerin hemen hemen tamamının çocuk sahibi olmasına rağmen, yalnızca on kişiden birinin, erkeğin ya da kadının çocuk sahibi olamamasını tek başına boşanma sebebi olarak görüyor olmasıdır. Yine tutum sorularına verilen yanıtlarda, bireylerin kendilerinin karşılaşılabileceği durumlar karşısında daha gerçekçi yanıtlar verdiği, kendilerinin gündelik yaşamlarında karşılaşmadığı (çocuk sahibi olamamak gibi) ender konularda daha normatif yanıtlar vermeye yatkın olduklarını unutmamak gerekir.

Tablo 128. Tek Başına Boşanma Sebebi Olabilecek Durumlar, TAYA 2011 (%)

	Evet	Hayır	Fikrim yok
Kadının kocasını (bir kez bile olsa) aldatması	94,0	3,4	2,6
Erkeğin karısını (bir kez bile olsa) aldatması	90,7	6,1	3,2
Kadının hırsızlık, dolandırıcılık, gasp, taciz vb. suç işlemesi	87,9	8,1	4,0
Erkeğin hırsızlık, dolandırıcılık, gasp, taciz vb. suç işlemesi	88,4	7,7	3,9
Kadının kocasına kötü muamelede (dayak, hakaret) bulunması	87,7	9,8	2,5
Erkeğin karısına kötü muamelede (dayak, hakaret) bulunması	87,7	9,9	2,4
Kadının içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklarının olması	84,9	11,3	3,8
Erkeğin içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklarının olması	84,8	11,6	3,6
Kadının eve, eşe ve çocuklara sorumsuz ve ilgisiz davranması	71,4	23,1	5,5
Erkeğin eve, eşe ve çocuklara sorumsuz ve ilgisiz davranması	71,4	23,2	5,4
Kadının ev işlerini gereğince yapmaması	19,2	76,0	4,8
Erkeğin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması	43,2	52,5	4,4
Kadının ailesinin aile içi ilişkilere çok karışması	34,6	60,1	5,3
Erkeğin ailesinin aile içi ilişkilere çok karışması	33,8	60,9	5,3
Kadının, eşinin ailesi ile geçinememesi	24,2	69,4	6,4
Erkeğin, eşinin ailesi ile geçinememesi	23,9	69,7	6,3
Kadının çocuğunun olmaması	12,4	83,9	3,6
Erkeğin çocuğunun olmaması	11,0	84,8	4,1
Kadının tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	6,0	91,8	2,2
Erkeğin tedavisi güç bir hastalığa yakalanması	6,2	91,9	1,9

6.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

TAYA 2006 ve 2011 bulguları Türkiye’de boşanma oranlarının düşük bir seviyede olduğunu ancak iki araştırma arasındaki beş yıllık dönemde araştırma tarihinde bireylerin medeni durumuna göre %1 civarında arttığını göstermektedir. Boşanmalar evliliklerin ilk yıllarına yoğunlaşmaktadır. Evlilik süresinin uzunluğu gibi çocuk sayısının artışı da boşanma olasılığını azaltmaktadır.

Geleneksel bağların azalmasının boşanma kararının alınmasını daha mümkün kılması beklenen bir durumdur. Bu beklentiye uygun şekilde sadece resmi nikâhla, bireylerin kendi seçimleriyle ve çiftler arasında akrabalık olmayan durumlarda boşanma oranları küçük bir artış göstermektedir.

Boşanma oranları en yüksek İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde olup, kırsal ve kentsel alanlar arasında %1 düzeyinde farklılaşmaktadır. Eğitimin boşanma düzeyindeki farklılıkla ilişkisi kadınlar arasında daha belirgindir. Kadınların eğitimi arttık-

ça boşanma oranları da artmaktadır.

Boşanma nedenleri incelendiğinde 2006 yılında aldatma ve aldatılmanın öne çıkması dışında beş yıllık dönemde önemli bir farklılık yoktur. Sorumlulukları yerine getirmeme ve eşin ailesiyle uyumsuzluk/huzursuzluklar en önemli boşanma nedenleridir. Boşanma nedeni olabilecek konularla ilgili tutumları incelediğimizde aldatma, yüz kızartıcı suçlar, şiddet ve içki/kumar alışkanlıklarının ön planda olduğu görünmektedir.

Türkiye’de boşanma oranları düşüktür, ancak son yıllarda yaşanan artışın devam etmesi beklenmektedir. Bu nedenle boşanma, toplumun geneline yayılan bir durum olmasa da, boşanan bireylerin, bu bireylerin çocuklarının ve diğer aile fertlerinin gündelik ve toplumsal yaşamlarının etkilenmesi açısından önemi giderek artan bir sosyal meseledir.

Boşanma nedenleri ile evli çiftlerin evlilik sırasındaki yaşamakta oldukları sorunların paralelliği dikkat çeken bir durumdur. Evlilik içerisindeki sorunların

çözülemediği durumda boşanmanın bir seçenek olarak var olması, hem çiftlere hem de öncelikle çocukları olmak üzere yakın aile üyelerine yeni bireysel ve aile yaşamlarını kurma açısından olanak sunmaktadır. Boşanma konusunda sosyal politikalar geliştirilirken de boşanan çiftlerin yalnızca bir aile birliğini sona erdirmeyeceği, bunun ötesinde kendileri ve varsa çocukları için yeni ve farklı bir aile dinamiği oluşturdukları, bu sırada da hukuki, psikososyal ve maddi desteklere ihtiyaç duydukları dikkate alınmalıdır. Boşanmanın yaratacağı olumsuz sonuçları azaltmak için çiftlerin barış içerisinde, kendilerinin ve çocuklarının çıkarlarını gözeterek kararlar almalarını destekleyecek mekanizmalara ihtiyaç vardır. Bu mekanizmaların boşanma durumunda anne babalığın sürdürülme açısından kadın ve erkeğe destek olacak şekilde biçimlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların çoğunlukla anne ile birlikte yaşadığı göz önüne alındığında, çocukların babalarıyla ilişkilerinin sürmesi konusunda politikalar geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Tek ebeveynli ailelerle yapılan çalışmaların sonuçları da bu konuyu desteklemektedir (ASAGEM, 2011).

Velayet, nafaka ve mal paylaşımı gibi konularda Medeni Kanun'un getirdiği hak ve düzenlemeler ile aile içi şiddet yaşanan evliliklerin sona ermesi süreci için 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da yer alan tedbir kararları, özellikle kadın ve çocukların korunması açısından önemli adımlardır. Yine 2002 yılından beri Aile Mahkemeleri'nin kurulması ve anlaşmalı boşanmaların önünün açılmış olması boşanma sırasındaki bazı olumsuz sonuçları azaltmak için işlevseldir. Ancak evlilik kararı gibi boşanma kararının da bireylerin ve varsa çocuklarının

gelecekteki maddi ve manevi yaşamları üzerindeki belirleyiciliği göz önünde tutularak, boşanma sürecindeki her iki bireyin hakları ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmesi ve boşanma anlaşmalarının da bu bilinçlenmenin ardından yapılması önemlidir. Boşanma sonrasında çocukların velayetini alan ve çocuklarla yaşayan ebeveynin maddi olarak desteklenmesi, çocuklardan ayrı yaşayan ebeveynin çocukları ile ilişkisinin devam etmesi ve güçlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Toplumsal sorunlara neden olan boşanmanın kendisi değil, boşanma sonrası ilişkilerin tüm tarafların ihtiyaçları gözetilerek kurulmamasıdır.

Boşanan bireyler ve çocukları açısından boşanmanın toplumsal bir tabu olarak algılanmaması ve her türlü ortamda boşanan bireylere ve çocuklarına yönelik ayrımcılığın önlenmesi önem taşımaktadır. Bu konuda boşanan bireylerin ve çocuklarının öncelikli olarak muhatap olduğu hâkim, savcı ve avukat gibi hukuk çalışanlarına, aile mahkemelerinde görevli ruh sağlığı çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarına, okul idarecileri ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'de de geleneksel geniş ve çekirdek aile formları tek norm olmaktan çıkmakta, farklı aile yapıları yaygınlaşmaktadır. Günümüzde Türkiye'de boşanmış ve yalnız yaşayan bireylerin, boşanmış ve çocukları ile tek ebeveynli olarak yaşayan bireylerin yer aldığı aile yapıları vardır ve bu ailelerin oranının önümüzdeki yıllarda artacaktır. Boşanmanın neden olabileceği sorunların önüne geçebilmek için sosyal yaşamda, eğitim ve çalışma yaşamında, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinde boşanan bireylere ve ailelerine yönelik sosyal içermenin artması desteklenmelidir.

7.Bölüm

ANNE BABA İLE ÇOCUKLAR
ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars

Giriş
Veri Kaynağı ve Yöntem
Kavramsal Çerçeve
Analiz
Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

7.1. Giriş

Bu çalışma temel olarak, 2006 ve 2011 yıllarında düzenlenen Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması (TAYA) verilerine dayanmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de anne babalar ile çocuklar arasındaki ilişkilere yönelik verileri analiz etmek ve bu yönde çıkarımlarda bulunmaktır. Anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerin günümüzdeki temel özelliklerine, dinamiklerine ve dönüşümüne odaklanacak olan bu çalışmada, aile yapısının dönüşüm sürecinin anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilere etkileri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Aile içinde anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerin çok yönlü ve çok boyutlu olarak ele alınması gereken, pek çok farklı kurumsal mekanizma ve politika önceliği gerektiren bir konu olduğu açıktır. Bu konuda kapsamlı bir analiz, çocukla ilgili değerlere, sorun çözüme dinamiklerine, birlikte zaman geçirme pratiklerine, ebeveynler ve çocuklar arasındaki karar verme dinamiklerine ve işbölümüne odaklanmalıdır. Anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerin, çocukların aileden başlayan sosyalleşme süreçlerinin, bağımsız karar alma yetilerinin, farklı ilgi alanlarının, sosyal, bilişsel ve duygusal becerilerinin gelişmesine, başka bir deyişle çocukların bireysel gelişimine olan katkıları anlamında son derece önemli bir belirleyici olduğu söylenebilir. Bu kapsamda örneğin çocukların eğitim, sağlık, spor ve sosyal faaliyetler gibi hak ve olanaklardan yararlanmasını ailelerin ne ölçüde destekleyebildiği de önemli bir ölçüttür. Anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerin çocukları ne kadar kısıtlayıcı ya da özgürleştirici olduğu, çocuklara bağımsızlık, kendi ayakları üzerinde durabilme, hoşgörü gibi yetileri ne kadar kazandırdığı, bu konuda kapsamlı bir analiz yapabilmek için ele alınması gereken diğer konulardandır.

Türkiye’de anne babalar ve çocuklar arasındaki ilişkileri ve etkileşimi detaylı ve sistemli olarak ele alan az sayıda araştırma bulunmaktadır. Var olan araştırmalar ise genel olarak nesiller arası çatışmaları incelemekte, çocuklar yerine gençler ve anne babalar arasındaki çatışmalara odaklanmaktadır (Kandiotti, 1979; Kağıtçıbaşı ve Kansu, 1976, 1977; Tezcan, 1981).

Anne baba-çocuk ilişkisini “dikey etkileşim eksenini” olarak tanımlayan Kağıtçıbaşı’na göre, aile içi ilişkilerde çocuğun yeri, aile dinamiğini belirleyici önem taşımaktadır. Bu anlamda özellikle anne baba tarafından çocuğa verilen değer ve çocuktan beklentiler, ailenin işlerlik türünü yansıtan önemli bir veridir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Çocukla ilgili değer ve algılara yönelik olarak Kağıtçıbaşı’nın, son 30 yılda Türkiye’deki aile yapısının değişimlerini inceleyen Çocuğun Değeri araştırması, konuyla ilgili önemli bulgular sunmaktadır. 1970’li ve 2000’li yıllar arasında karşılaştırma olanağı yaratan çalışmada, çocuklarla ilgili ekonomik, psikolojik ve sosyal olmak üzere üç farklı değer tipi belirlenmektedir (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005; Kağıtçıbaşı, 2013). Ekonomik-faydacı değerler, çocukların hem küçüklük ve gençliklerinde, hem de yetişkinliklerinde aileye sağladıkları maddi yararları odaklanmaktadır. Çocukların gençken hane ekonomisine katkıları, yetişkinliklerinde de yaşlı ebeveynlerine sağladıkları güvence, bu değerlere örnek oluşturmaktadır. Öte yandan çocuğun psikolojik değeri, çocuk sahibi olmanın eğlence, arkadaşlık, neşe, gurur, başarı hissi gibi psikolojik faydalarına odaklanmaktadır. Son olarak çocuğun sosyal değeri ise çocuk sahibi olan insanların gördükleri toplumsal kabul boyutuna odaklanmaktadır. Soyadının devam etmesi, aile geleneklerinin sürmesi gibi genellikle erkek çocuğa odaklanan değerler, çocuğun sosyal değerini örneklemek bakımından önemlidir.

İlki 1975’te, ikincisi ise 2003’te gerçekleştirilen ve dokuz farklı ülkede yürütülen araştırmaya göre, Türkiye’de sosyoekonomik gelişme ve özellikle de eğitim seviyesinin artmasıyla çocukların ekonomik değeri düşerken, psikolojik değerinin keskin bir şekilde arttığı görülmektedir. Örneğin 1970’li yıllarda Türk aileleri %84 oranında ekonomik nedenlerle erkek çocuğu yaşlılıkta güvence olarak görürlerken, 2000’li yıllara özellikle şehirlerde bu oranın %41’e kadar düştüğü gözlenmektedir. Öte yandan 2000’li yıllarda çocuk sahibi olma nedeni olarak neşe, zevk, sevgi gibi psikolojik değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Buna karşılık araştırma, çocuğun yaşlılık güvencesi gibi maddi yararları ve erkek çocuk sahibi olma isteğinin çocuk sahibi olmada önemsiz-

leştiğini göstermektedir.

Son 30 yılda Türkiye'de ekonomik büyüme, kentleşme ve eğitim düzeyinin artmasının başını çektiği önemli bir sosyal dönüşüm süreci yaşandığına işaret eden araştırma, çocuğun aile ve toplum içindeki değerinin de buna paralel olarak değiştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin giderek artan kentli nüfus ve kentli yaşam tarzının, yetişkin evlat desteğine alternatif olarak sosyal güvenlik gibi yaşlılık güvencesi kaynaklarını içermesi beklenebilir. Ayrıca çocukların çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmak yerine eğitimlerine daha uzun süre devam ederek anne babaları için ek masraf oluşturmaları da çocuklara atfedilen ekonomik değerleri azaltan etkenlerdir. Ailelerin çocuk sahibi olurken cinsiyet tercihine bakıldığında ise, 1970'li yıllarda %16 oranında kız çocuk tercih edilirken, 2000'lerde ise kentli anneler arasında %59 kız çocuk tercihi söz konusudur.

Araştırmanın sonuçları, 2000'lerden itibaren Türkiye'de kentli, orta ve yüksek sosyoekonomik düzey grubunda maddi "Bağımlı Aile Modeli"nin yerini, psikolojik ve duygusal "Karşılıklı Bağlı Aile Modeli"nin aldığını göstermektedir. Bu model, Batıdaki "Bağımsız Aile Modeli"nden ve geleneksel tarım toplumunun "Bağımlı Aile Modeli"nden farklı, sentez bir model olarak öne çıkmaktadır. Buna göre, Türkiye'de yaşanan toplumsal dönüşümde, Batı toplumlarındaki gibi "bireyleşme-ayrışma" süreci yerine aile içinde yakın ilişkiler, bağlılık ve sevgi ortamı devam etmektedir. Bu tip bir aile modelinde yetişen çocukların ise özerk-ilişkisel benlik geliştirdiği ifade edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2013).

TAYA 2006 ve 2011 anketlerinde bu konuyla ilgili sorulara bakmadan önce, Çocuğun Değeri araştırmasının sorularına göz atmak yararlı olacaktır. "Çocuk isteme nedenleri" başlığı altında 12 ifade yer almaktadır: (1) Çocukları büyürken izlemenin zevki; (2) Etrafta küçük çocuklar olmasının eğlenceli olması; (3) Sevecek ve bakacak birine sahip olmak; (4) Soyadını devam ettirmek; (5) Eşleri yakınlaştırmak; (6) Yaşlılıkta çocuktan yardım almak; (7) Kız çocuk sahibi olmak; (8) İşte başarılı olmak; (9) Çocuklarla arkadaşlık etmek; (10) Erkek çocuk sahibi

olmak; (11) Ev işlerinde çocuktan yardım almak; ve (12) Aileye ekonomik destek sağlamak olarak sıralanan ifadeler, yukarıda söz edilen ekonomik, sosyal ve psikolojik değerleri ölçmek açısından önemlidir.

Tüm bu tartışmaların ışığında, aşağıda daha detaylı inceleneceği gibi, TAYA 2006 ve 2011'de çekirdek aile içindeki ilişkiler ve özellikle çocuğa bakış konularına oldukça farklı bir açıdan yaklaşılmaktadır. Örneğin TAYA 2006'da çocuğa bakış konusu dokuz ifadeye katılma üzerinden değerlendirilmektedir: (1) Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır; (2) Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır; (3) Çocuk annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkiler; (4) Çocuk babanın sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkiler; (5) Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır; (6) Erkek çocuk annenin itibarını artırır; (7) Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır; (8) Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır ve (9) Çocuk yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır.

Bu ifadelerden Türkiye'de aileler için çocuğun ekonomik ve sınırlı da olsa sosyal değerine yönelik çıkarımlarda bulunmak mümkün olsa da, psikolojik değerine yönelik veriler elde etmek mümkün değildir. Ayrıca daha temel bir ayrım noktası olarak, bu değerlerin genel olarak negatiften tanımlanmış olması da, toplumda çocuğa nasıl bakıldığı konusunda sınırlı bilgi sunmaktadır.

Farklı bir örnek teşkil etmesi açısından, 2010'da gerçekleştirilen Aile Değerleri Araştırması'nda "Çocuğa Bakış" başlığı altında ele alınan konular, TAYA'ya kıyasla daha az sayıda ifade içermesine rağmen, daha geniş ve çeşitlendirilmiş bir perspektif sunmaktadır. Çocuğa bakış, Aile Değerleri Araştırması'nda altı farklı ifade ile değerlendirilmektedir: (1) Çocuklar kendi ayakları üzerinde duracak şekilde yetiştirilmelidir; (2) On sekiz yaşını dolduran bir erkek geleceğiyle ilgili kararları kendisi vermelidir; (3) On sekiz yaşını dolduran bir kız geleceğiyle ilgili kararları kendisi vermelidir; (4) Çocuklar evleneceği eşi kendi seçmelidir; (5) Erkek çocuk sahibi olmak daha çok itibar kazandırır; ve (6) Çocuğun eğitiminde gerekirse dayak kullanılabilir

Görüldüğü gibi, burada da TAYA 2006 ve 2011'de-kine benzer ifadeler yer almakla birlikte (özellikle 5 ve 6. ifadeler), çocukların kendi ayakları üzerinde durmaları, gelecekle ilgili karar vermeleri gibi konular da çocuklarla ilgili görüşleri ölçmek için önem kazanmaktadır. Aşağıdaki bölümde daha net anlaşılacağı üzere, TAYA 2006 ve 2011'de çocuklarla ilgili görüşleri değerlendirmek üzere kullanılan ifadeler daha ziyade muhafazakâr bir ideolojik konumdan hareket ediyor görünmektedir.

7.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışma kapsamında yapılan analizler temel olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verilerine dayanmaktadır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukağıdı uygulanmıştır. Dolayısıyla anketlerde sorulan soruların niteliği, seçilen örneklemenin temsiliyeti ve verilerin erişilebilirliği gibi etkenlerle sınırlı kalabilmektedir. TAYA 2006 ve 2011'de anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerle ilgili ayrıntılı sorular yer almakta, bu sorular genel olarak ebeveynlerin çocuklarla ilgili algı ve beklentileri, ilişkilerde karşılaşılan temel sorunlar ve sorun alanları, çocuklara verilen cezalar ve çocuk dövme sebeplerine odaklanmaktadır. 2011 araştırmasında ek olarak çocukların gündüz bakımının kim tarafından yapıldığı, çocukların ayrı odalarının olup olmadığı, ailede çocuklarla ilgili konularda karar vericinin kim olduğu gibi sorulara da yer verilmiştir.

7.3. Kavramsal Çerçeve

Bu soruların oluşturduğu kavramsal çerçevenin, anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilere yönelik sınırlı bir analize olanak vermekle birlikte, bu ilişkilerin farklı boyutlarına yönelik detaylı bir inceleme olanağı sunmadığı açıktır. Öncelikle altı çizilmesi gereken nokta, bu sorulardan sağlanan verilerin çocuklar ve ebeveynler arasındaki ilişkileri kapsayıcı olmaktan ziyade sorun ve ceza alanlarına odaklanmakta olduğudur.

TAYA 2006 ve 2011, ayrıca bu beş yıllık süre içinde aile yapısında ve aile içi ilişkilerde belirgin bir dönüşüm sürecinin yaşanıp yaşanmadığı konusunda yeterli bulgu sunamamaktadır. 2011 anket formu güncellenmiş ve değişen koşullara uyarlanmış olmakla birlikte, bazı soruların yeni eklenmiş, 2006 anketinde yer alan bazı soruların da çıkarılmış olması, önemli konularda karşılaştırmalı veri analizi yapma olanağını engellemektedir. Ek olarak, soru sorma şekillerinin ve cevap seçeneklerinin iki araştırma çerçevesinde aynı olmamasından kaynaklanan zorluklar bulunmaktadır.

TAYA 2006 ve 2011 araştırmalarından elde edilen veriler ile aile içinde anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilere yönelik kapsamlı çıkarımlarda bulunmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla altı çizilmesi gereken en önemli konulardan biri, ileride tekrarlanacak araştırmalarda ebeveyn-çocuk ilişkilerinin bu boyutlarına odaklanmayı mümkün kılacak sorulara yer verilmesidir.

Sözü edilen kısıtlamalardan yola çıkan bu çalışma, Türkiye'de anne babalar ile çocuklar arasındaki ilişkilere yönelik temel bulgularını çocuklarla ilgili beklenti ve düşünceler, yaşanan sorunlar ve verilen cezalar olmak üzere üç farklı boyut üzerinden şekillendirmektedir. Bu konulara yönelik analizler, özellikle cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve sosyoekonomik durumu bağımsız değişkenleri üzerinden incelemektedir. Yukarıda söz edilen her üç boyutun da, cinsiyet, yaş, eğitim ve sosyoekonomik düzeyi değişkenlerine göre önemli farklılıklar göstermesi beklenmektedir. Ancak anne babalar ve çocuklar arasındaki ilişkiler konusunda, farklı boyutlarıyla

TAYA 2006 ve 2011 anketleri kapsamında ele alındığı şekilde, konuya göre farklı değişken ya da değişkenlerin belirleyici olduğu görünmektedir. Dolayısıyla çalışma, ele alınan boyutlarda hangi değişken ya da değişkenlerin daha belirleyici olduğuna odaklanmaktadır.

7.4. Analiz

7.4.1. Çocuklarla İlgili Düşünceler

Bu bölümde öncelikli olarak çocuklarla ilgili düşünceler ele alınacaktır. Çocuklarla ilgili ifadeler, bireylerin modern ya da muhafazakâr tutum ve düşüncelerini ortaya koymak bakımından önemlidir. TAYA 2006'da çocuklarla ilgili çeşitli ifadeler sıralanmış ve katılımcıların bu ifadelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Seçenekler arasında şu dokuz ifade yer almaktadır:

1. Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır,
2. Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapılmalıdır,
3. Çocuk annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkiler,
4. Çocuk babanın sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkiler,
5. Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır,
6. Erkek çocuk annenin itibarını artırır,
7. Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır,
8. Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır,
9. Çocuk yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır.

TAYA 2011'de, konuyla ilgili ifade sayısı altıya indirilmiştir. 1, 6, 7, 8 ve 9 numaralı ifadeler aynı şekilde yer alırken, oluşan listeye "Kız çocuk aileye daha yakın olur" ifadesi eklenmiştir.

2006 verilerine göre, Türkiye'de %88 gibi önemli bir oranın "Çocuk yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır" ifadesine katılmaktadır. Bu oranın, 2011 araştırmasında %80'e inmekle birlikte, hâlâ oldukça önemli yer tuttuğu açıktır. Bu da, yukarıda işaret edilen, çocuğun ekonomik değerinin düştüğü bul-

gusuyla önemli ölçüde çelişen bir durumdur (Tablo 129).

2006 anketinde bunu %85 ile "Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapılmalıdır"; %84 ile "Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır" ve %77 ile "Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır" ifadeleri takip etmektedir. 2011 anketinde 2 numaralı seçeneğin kaldırılmasıyla, %87 gibi önemli bir oranın "Çocuğun eşleri birbirine yaklaştırdığını" düşündüğü görünmekte ve bu seçenek ilk sıraya yerleşmektedir. 2011'de ikinci sırada ise %82 oranı ile "Kız çocuk aileye daha yakın olur" ifadesi gelmektedir. Bunu takiben %80 oranı ile yukarıda belirtilen "Çocuğun yaşlılıklarında anne babasına bakması" ve %74 oranı ile "Çocuğun büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlaması" ifadesi yer almaktadır (Tablo 129).

Bu verilerden hareketle, altı çizilmesi gereken ilk konu, Türkiye'de çocuğun kendi başına bir değer olmaktan ziyade aileye katkı, yaşlılıkta destek, eşleri yakınlaştırma gibi unsurlarla birlikte anılıyor ve çocuklarla ilgili beklentilerin bu yönde şekilleniyor olmasıdır. Bu durum, kız çocuğun aileye daha yakın olduğu gibi düşüncelerle birleştiğinde, çocuğun bir birey olmaktan çok, ailedeki rolü ve aileye katkısıyla değerlendirildiği izlenimini doğurmaktadır.

Bu veriler, çocuklarla ilgili düşüncelerin yaygın olarak muhafazakâr bir tutum sergilediğini göstermektedir. Toplumun %90'a yakın bir kesiminin, çocukların yaşlılıklarında anne babasına bakması gerektiğini, %80'e yakın bir oranının ise anne babasına maddi katkı sağlaması gerektiğini düşünmesi, çocukların gelecek için önemli bir güvence olarak görüldüğünü ve Türkiye'deki aileler için çocuğun başlıca değerinin ekonomik/faydacı değer olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Çocuğun sosyal değerine yönelik bulgu sunan ifadelere bakıldığında, çocuğun annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkilediğini düşünenlerin oranı 2006 verilerine göre %46 iken, babanın sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkilediğini düşünenlerin oranı %22'de kalmaktadır. Çocuk sahibi olan kadınların olmayanlara göre daha itibarlı ol-

duğunu düşünenlerin oranı %34, erkek çocuğun annenin itibarını artırdığını düşünenlerin oranı %32 ile görece düşük seyretmekte, ancak bu iki veri de önemli bir orana işaret etmektedir. 2011 verilerinde ise, erkek çocuğun annenin itibarını artırdığı ifadesine katılma oranı %56'dır. Benzer şekilde, 2006 verilerine göre neslin (soyun) devamının sadece erkek çocuk tarafından sağlandığına katılma oranı %41 iken, 2011'de %47'ye yükselmiştir (Tablo 129). Bu veriler, son yıllarda hız kazanan ailenin dönüşüm sürecinde muhafazakâr değerlerin ön plana çıktığını göstermeleri bakımından olduğu kadar, çocuğun sosyal değerinin ekonomik değerine göre daha düşük olduğunu göstermeleri bakımından da önemlidir.

Ailelerin ekonomik durumuna göre çocuk yapması gerektiği ifadesine katılımın bu derece yüksek olması, Türkiye gerçeklerine göre ekonomik koşulların ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Resmî söylem tarafından benimsenen üç, dört ve beş çocuk politikalarının

ailelerin maddi koşullarına göre farklı yansımaları bulunmakta ve aileler çocuk sayısına karar verirken bu koşulları dikkate almak durumunda kalmaktadır. Bu seçeneğin 2011 anketinde yer almaması, konuyla ilgili karşılaştırmalı bir bulgu sunmayı engellemekte ve bu anlamda önemli bir veri eksikliği oluşturmaktadır.

Soruya verilen cevapları özellikle toplumsal cinsiyet değişkeni üzerinden ele almak önemli görünse de, çok belirgin bulgular sunmak mümkün olmamaktadır. 2006 verilerinde, seçeneklerin büyük çoğunluğunda kadınlar ve erkeklerin verdiği cevaplar arasında önemli bir uçurum gözlenmezken, soyun devamının sadece erkek çocukla sağlandığı düşüncesine kadınların katılma oranının erkeklerden yaklaşık %10 oranında düşük olması dikkat çekicidir. 2011 verilerinde bu oran kadınlarda %41'e, erkeklerde ise %52'ye çıkmış olmasına rağmen, cinsiyetler arasında hâlâ %10'un üzerinde fark olması dikkat çekicidir (Tablo 129).

Tablo 129. Çocuklarla İlgili İfadelere Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Katılım, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
2006			
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	40,5	44,6	36,4
Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır	84,9	84,0	85,9
Çocuk annenin sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	45,8	47,7	44,0
Çocuk babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	21,6	21,9	21,2
Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır	33,7	33,8	33,6
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	32,0	32,6	31,3
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	84,1	87,0	81,4
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır	76,6	75,8	77,4
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır	88,3	89,3	87,4
2011			
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	46,7	52,3	41,1
Kız çocuk aileye daha yakın olur	81,6	78,3	84,8
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	55,6	58,9	52,3
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	86,7	90,0	83,4
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlar	74,2	74,7	73,6
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakar	79,7	81,1	78,4

Öte yandan, çocuklarla ilgili ifadelere katılma durumuna yaş grubu temelinde bakıldığında ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin "Neslin (soyun) devamı yalnızca erkek çocuk ile sağlanır" ifadesine

katılma oranının yaşla birlikte yükselmekte, genç yaş gruplarının bu konuda daha modern bir tutum aldığı gözlenmektedir. 25-34 yaş grubu ile 65 yaş üzeri arasında bu konuda %15 oranında bir fark ol-

ması dikkat çekicidir (Tablo 130). Aynı eğilim 2011 verilerinde de gözlenmekte, bu defa en genç ve en yaşlı yaş gruplarının oranları %44 ve %60 olarak gözükmekte ve aralarındaki fark %16'ya yükselmektedir. Bu da, yukarıda söz edildiği gibi, çocuğun ekonomik değerinin yeni nesil anne babalar için görece daha düşük olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır”, “Çocuk annenin sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler”, “Çocuk babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler”, “Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır” ve “Çocuk yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır” ifadelerine katılma oranının yaşla birlikte belirgin şekilde değişmediği gözlenmektedir (Tablo 130).

Buna karşılık, erkek çocuğun annenin itibarını artırdığı düşüncesinde olanların yaş grubuna göre önemli ölçüde değiştiği görülmektedir. Burada doğrusal bir ilişkiden söz etmek mümkündür: Yaş arttıkça bu ifadeye katılma oranı belirgin şekilde artmakta, en genç ve en yaşlı gruplar arasında %16-

17'lik bir fark gözlenmektedir. Benzer şekilde, 2011 verilerinde de bu ifadeye katılma oranı yaşla birlikte yükselmekte, 18-24 yaş grubunda %52 iken 65 yaş ve üzerinde %67'ye yükselmektedir. Yine 2011 verilerine göre, kız çocuğun aileye daha yakın olduğunu düşünenlerin oranı da yaşla birlikte doğrusal olarak artmakta, en genç yaş grubunda %73'de seyrederken 65 yaş üzerinde %86'ya çıkmaktadır (Tablo 130). Bu veriler de yeni nesil olarak tanımlanabilecek görece genç anne babaların çocuğa attığı sosyal ve özellikle ekonomik değer daha düşük olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir. Burada psikolojik boyutla ilgili soruların yer almaması, çocuğa yüklenen ekonomik ve sosyal değerlerin yerini psikolojik değerlerin alıp almadığına yönelik çıkarımlarda bulunulmasını engellemektedir.

Benzer bir farklılık, “Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır” ifadesi için de geçerlidir. 2006 verilerinde, burada doğrusal bir ilişki bulunmasa da, bu ifadeye katılım oranlarının gençlerde %8 daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu veriler, çocuklarla ilgili muhafazakar tutum ve beklentilerin ileri yaş gruplarında daha yaygın ol-

Tablo 130. Çocuklarla İlgili İfadelere Yaşa Göre Katılım, TAYA 2006-2011 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 yaş üstü
2006						
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	38,9	36,3	39,2	40,8	47,0	51,4
Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır	88,2	85,7	84,0	83,1	84,8	81,9
Çocuk annenin sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	43,3	46,6	46,5	44,6	49,6	44,6
Çocuk babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	20,6	19,4	22,1	21,9	25,2	24,3
Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır	27,3	28,9	34,0	36,1	43,3	45,5
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	27,5	26,7	31,0	34,5	41,4	44,3
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	82,0	84,1	84,6	85,1	86,4	82,8
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır	77,4	71,0	75,7	77,5	83,6	85,6
2011						
Neslin soyn devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	44,1	42,3	45	46,8	50,9	59,7
Kız çocuk aileye daha yakın olur	72,6	79,4	83,7	85,4	86,1	86
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	52,1	50	52,8	58,5	63,1	66,6
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	86,1	84,9	86,4	87,7	88,6	88,8
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlar	77,3	68,1	71,3	76,5	78,4	80,5
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakar	83,6	76	77,1	80,3	82,9	83

duğunu, genç yaş gruplarının ise çocuklara yönelik daha liberal bir yaklaşım içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Çocuklarla ilgili düşüncelerin muhafazakâr-modern tutum ve eğilimleri yansıttığı dikkate alınır, bu konuda eğitimin önemli bir belirleyici olması beklenmektedir. Eğitim değişkenine göre soruya verilen cevaplara bakıldığında önemli bulgular ortaya çıkmaktadır. 2006 ve 2011 araştırmalarında, hemen tüm ifadelerin eğitim durumuyla doğrusal olarak değiştiği gözlenirken, özellikle neslin (soyun) devamının erkek çocuk ile sağlandığı, erkek çocuğun annenin itibarını artırdığı, ve çocuğun büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlaması gerektiği ifadelerine katılım oranının en düşük ve en yüksek eğitimli kesimler arasında en açık farkın gözlemlendiği alanlar olması dikkat çekicidir (Tablo 131). Hem 2006 hem de 2011 verilerinde, soyun devamının sadece erkek çocuk ile sağlandığını düşünenlerin oranında, en alt ve en üst eğitim seviyeleri arasında %32'ye yakın fark olduğu gözlenmektedir. Erkek çocuğun annenin itibarını artırdığı düşüncesine katılanlarda ise, gene her iki yılda en alt ve en üst eğitim seviyelerinde %40'ın üzerinde fark olması dikkat çekicidir. Bu veriler, çocuklara yönelik muhafazakâr düşünce ve tutumların alt eğitim grupları arasında yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çocuk büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır ifadesine katılım oranında ise, en alt ve en üst eğitim seviyeleri arasında 2006'da %42 olan farkın, 2011'de %30'a indiği gözlenmektedir. Burada farkın kapanması ise yukarıda tartışılan, çocuğun ekonomik değerinin son yıllarda önemini kaybettiği bulgusunu doğrulamamaktadır.

Öte yandan, çocuğun yaşlılıklarında anne babasına bakması gerektiği ifadesine katılım eğiliminin de, yukarıdaki kadar belirgin olmamakla birlikte, eğitim seviyesi yükseldikçe doğrusal olarak azaldığı görünmektedir (Tablo 131). Burada en alt ve en üst eğitim seviyeleri arasındaki fark, her iki yılda da %17-18'lerde kalmaktadır. Öte yandan, 2006 ve 2011 arasında tüm eğitim seviyelerinde bu ifadeye

katılma oranının %6-9 oranında azaldığı gözlenmektedir. Yalnızca 2011 anketinde yer alan "Kız çocuk aileye daha yakın olur" ifadesine katılımında da benzer şekilde en üst ve en alt eğitim grupları arasında %17 fark olduğu gözlenmektedir.

2011 sonuçlarında tüm ifadelere katılım oranı eğitim seviyesi ile doğrudan ilişkili iken, 2006'da yer alan bazı ifadelerde böyle bir ilişki gözlenmemektedir. Örneğin, çocuğun annenin sosyal/egitim/iş hayatını olumsuz etkilediğini düşünenlerin oranının orta eğitim düzeylerinde yoğunlaştığı, en alt ve en üst eğitim düzeylerinde hemen hemen aynı oranda seyrettiği görünmektedir (Tablo 131). Düşük eğitim seviyelerinde kadınların çalışma oranında düşük seyrettiği düşünülürse, bu ifadeye katılım oranının düşük olması anlaşılabilir. Öte yandan yüksek eğitim seviyelerinde kadınların daha yüksek gelir getiren işlerde çalıştığı dikkate alınır, yüksek eğitimli ailelerin çocuk bakımına ayıracak ekonomik gelirlerinin olduğu ve çocuk sahibi olmanın olumsuz etkisinin görece daha az hissedildiği sonucuna varılabilir.

Her ailenin ekonomik durumuna göre çocuk yapması gerektiği konusunda eğitim durumuna göre belirgin bir farklılık olmamasına ve bu oranın tüm eğitim seviyelerinde %80'in üzerinde seyretmesine rağmen, üst eğitim seviyelerinde bu ifadeye katılanların %5 oranında daha yüksek olduğu görünmektedir. Bu veri de, bu konudaki bilincin eğitim seviyesi ile göreceli olarak arttığını göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 131).

Çocuğun eşleri birbirine yaklaştırdığını düşünenlerin oranının 2006'da tüm eğitim seviyelerinde %76 ile %87 aralığında, 2011'de ise %82 ile %89 aralığında olmakla birlikte, görece yüksek eğitim seviyelerinde bu ifadeye katılım oranının daha düşük olduğu ve 2011'de bu aralığın açıldığı görünmektedir. Bu veri de, yüksek eğitim seviyelerinde çocuğa yönelik bireysel vurgunun daha yoğun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 131. Çocuklarla İlgili İfadelere Öğrenim Durumuna Göre Katılım, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	55,8	40,8	39,3	33,9	24,3
Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır	80,9	84,9	86,4	87,4	85,8
Çocuk annenin sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	45,0	48,3	47,5	42,4	40,2
Çocuk babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	25,3	22,4	20,6	18,5	18,0
Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır	49,3	37,5	28,5	21,4	16,7
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	48,8	36,0	27,5	19,0	11,8
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	84,3	86,7	84,4	81,3	76,4
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır	89,4	82,8	74,7	64,9	47,3
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakar	92,2	91,0	86,8	85,4	74,1
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)
2011					
Neslin soyun devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	62,5	50,2	46,9	40,3	30,6
Kız çocuk aileye daha yakın olur	88,2	86,4	81,4	75,0	71,8
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	72,8	62,2	59,2	44,3	32,4
Çocuk eşleri birbirine yakınlaştırır	89,2	88,9	87,2	83,6	82,2
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlar	84,8	80,3	76,0	67,7	54,0
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakar	85,2	83,1	80,8	76,4	68,6

Konuyla ilgili bir başka önemli değişken, eğitim seviyesi ile yakından ilişkili olduğu gözlenen sosyo-ekonomik statüdür. 2006 verilerinde yer alan SES değişkenine göre çocuklar hakkındaki düşüncelere bakıldığında, eğitim seviyesine benzer sonuçlar görmek mümkündür. Yine aynı şekilde neslin (soyun) devamının erkek çocuk ile sağlandığı, çocuk sahibi olan kadının olmayana göre daha itibarlı olduğu, erkek çocuğun annenin itibarını artırdığı ve çocuğun büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlaması gerektiğine ek olarak, çocuğun yaşlılıklarında anne babasına bakması gerektiği ifadelerine katılım oranının, SES durumu yükseldikçe doğrusal olarak azaldığı görünmektedir (Tablo 132). Erkek çocuğun annenin itibarını artırdığını düşünenlerin oranında alt ve üst SES grupları arasında %32, çocuk sahibi olmanın kadının itibarını artırdığını düşünenlerde aradaki fark %29 ve soyun devamının sadece erkek çocuk ile sağlandığını düşünenlerde aradaki fark %26'dır.

Çocuğun büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlaması gerektiği ve çocuğun yaşlılıklarında anne babasına bakması gerektiği ifadelerine katılma eğiliminin, eğitim seviyesi değişkeninden çok daha belirgin bir şekilde SES grubuna göre doğrusal olarak azaldığı gözlenmektedir (Tablo 132). Çocuğun yaşlılıklarında anne babasına bakması gerektiğini düşünenlerde, alt ve üst SES grupları arasında %14'lük, çocuğun büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlaması gerektiğini ifade edenlerde %34'lük bir fark olması dikkat çekicidir. Bu veriler, özellikle alt SES gruplarında çocuklar geleceğe dönük önemli bir yatırım, bir güvence olarak görülürken, ekonomik koşullar düzeldikçe bu eğilimin azaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Buna karşılık, her ailenin ekonomik durumuna göre çocuk yapması gerektiği ve çocuğun annenin ya da babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkilediği ifadelerine katılım oranı, SES durumuna göre

önemli bir değişiklik göstermemektedir (Tablo 132). Çocukların eşleri birbirine yaklaştırdığını düşünenler ise daha çok alt ve orta SES gruplarında yoğunlaşmakta, üst SES grubunda görece daha

düşük seyretmektedir. Bu veriler de yukarıdaki gibi, SES düzeyi yükseldikçe çocuğu kendi içinde bir değer olarak görme eğiliminin arttığını göstermeleri bakımından önemlidir.

Tablo 132. Çocuklarla ilgili ifadelerle SES'e Göre Katılım, TAYA 2006 (%)

	Üst grup	Orta grup	Alt grup
Neslin (soyun) devamı sadece erkek çocuk ile sağlanır	28,9	40,1	54,5
Çocuk annenin sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	40	46,7	44,9
Çocuk babanın sosyal/eğitim/iş hayatını olumsuz etkiler	17,6	21,6	25,3
Çocuk sahibi olan kadın olmayana göre daha itibarlıdır	18,4	33,8	47,4
Erkek çocuk annenin itibarını artırır	16,4	31,8	47,9
Çocuk eşleri birbirine yaklaştırır	77,4	85,1	83,8
Çocuk, büyüdüğünde anne babasına maddi katkı sağlamalıdır	53,8	78,1	88,1
Çocuk, yaşlılıklarında anne babasına bakmalıdır	77,3	89,4	91,2
Her aile ekonomik durumuna göre çocuk yapmalıdır	86,8	85,4	79,8

7.4.2. Anne Baba ile Çocuklar Arasındaki Temel Sorun Alanları

Bu bölümde, ailelerde anne babalar ile çocuklar arasında yaşanan sorunlar ele alınacak, başlıca sorun alanları ile ilgili bulgulara odaklanılacaktır. TAYA 2006 anketinde konu ile ilgili soru "Aşağıdaki konularda çocuğunuzla / anne babanızla sorun yaşıyor musunuz" şeklinde; TAYA 2011 anketinde ise "Aşağıdaki konularda evinizde anne baba ile çocuklar arasında sorun yaşanıyor mu" şeklinde sorulmuş, buna göre 2006'da 12, 2011'de ise 16 seçenek sıralanmıştır. Bu seçenekler için "hiç yaşamıyoruz", "bazen yaşıyoruz" ve "sık sık yaşıyoruz" cevapları belirlenmiştir. Karşılaştırma kolaylığı açısından, 2011 anketinde yer alan "ilgili değil" cevabı aşağıdaki analize dahil edilmemiştir.

2006 araştırmasında bu sorun alanları "kılık kıyafet tarzı", "arkadaş seçimi", "eğlence tarzı", "okul ve meslek seçimi", "siyasi görüşler", "dini tutumlar/davranışlar", "geleneklere bağlılık", "evlilik ve aile hayatına bakış", "yemek ve ev düzeni alışkanlığı", "harcama ve tüketim alışkanlığı", "akrabalık ilişkileri" ve "aile içi ilişkiler" olarak tanımlanmıştır. 2011'de ise bu liste aynı şekilde alınmış, bu seçeneklere "internet kullanımı/bilgisayar oyunu", "cep telefonu kullanımı", "karşı cinsten arkadaş edinme" ve "sigara içme" konuları eklenmiştir. Karşılaştırmalar dahilinde 2011 anketinde sorun alanlarının bu

yönde güncellenmiş olması daha kapsamlı bir analiz sunulmasını mümkün kılmaktadır.

Tablo 133'de görüleceği gibi, "sık sık" ve "bazen" seçenekleri birlikte ele alındığında, 2006 verilerine göre ailede anne baba ile çocuklar arasındaki en önemli sorun alanları, sırasıyla harcama ve tüketim alışkanlıkları (%30), arkadaş seçimi (%28), kılık kıyafet tarzı (%24) ve yemek ve ev düzeni alışkanlıkları (%22) olarak öne çıkmaktadır. 2011 verilerine bakıldığında ise, gene "sık sık" ve "bazen" seçenekleri birlikte ele alındığında, en önemli sorun alanlarının %32 ile harcama ve tüketim alışkanlıkları, %31 ile arkadaş seçimi, %28 ile kılık kıyafet tarzı, %24 ile de yemek ve ev düzeni alışkanlıkları olduğu anlaşılmaktadır. 2006 ve 2011 yılları arasında bu sıralamanın ve en önemli sorun alanlarının değişmemiş olması, Türkiye genelinde aile içinde anne baba ile çocuklar arasındaki en önemli sorun alanlarının bu dört alan olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla nesiller arasında en önemli çatışmanın bu alanlarda yaşandığı söylenebilir.

Öte yandan siyasi görüşlere bağlı anlaşmazlıklar, her iki yılda da sırasıyla %8 ve %5 oranlarıyla en son sırada gelmektedir. Bunu dini tutum ve davranışlara bağlı anlaşmazlıklar (2006'da %12, 2011'de %10) takip etmektedir. Bu veriler, Türkiye'de nesiller arasında siyasi ve dini görüşler anlamında önemli bir çatışma yaşanmadığını göstermektedir.

2011 araştırmasında yeni eklenen dört konuya baktığında, bu alanlara “ilgili değil” cevabı verenlerin önemli bir oran teşkil ettiği görülmektedir. Sigara içme konusuna %24, internet konusuna %11, cep telefonu ve karşı cinsten arkadaşlar konusuna

ise %5’lik bir oran “ilgili değil” cevabı vermektedir. Özellikle internet konusunda bu cevap, internet kullanımının yaygın olmakla birlikte sınırlarını ortaya koymaktadır (Tablo 133).

Tablo 133. Türkiye Geneline Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (%)

	Bazen & sık sık yaşıyoruz	Hiç yaşamıyoruz	
2006			
Harcama ve tüketim alışkanlığı	29,7	70,3	
Arkadaş seçimi	27,9	72,1	
Kılık kıyafet tarzı	24,3	75,7	
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	21,6	78,4	
Eğlence tarzı	20,1	79,9	
Aile içi ilişkiler	17,8	82,2	
Evlilik ve aile hayatına bakış	16,1	83,9	
Okul ve meslek seçimi	15,1	84,9	
Geleneklere bağlılık	14,6	85,4	
Akrabalık ilişkileri	13,9	86,1	
Dini tutumlarda / davranışlar	11,5	88,5	
Siyasi görüşler	7,7	92,3	
	Bazen & sık sık yaşıyoruz	Hiç yaşamıyoruz	İlgili değil
2011			
Harcama ve tüketim alışkanlığı	31,6	68,2	0,2
Arkadaş seçimi	31,2	68,5	0,3
Kılık kıyafet tarzı	28,1	71,7	0,2
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	24,2	75,5	0,3
İnternet kullanımı/bilgisayar oyunu	20,2	68,7	11,1
Eğlence tarzı	19,2	79,3	1,5
Cep telefonu kullanımı	16,7	78,7	4,6
Okul ve meslek seçimi	15,7	82,6	1,7
Aile içi ilişkiler	14,3	85,5	0,3
Sigara içme	12,6	63,7	23,7
Geleneklere bağlılık	12,1	87,5	0,4
Akrabalık ilişkileri	12,1	87,6	0,4
Karşı cinsten arkadaş edinme	11,9	83,3	4,7
Evlilik ve aile hayatına bakış	10,5	84,7	4,8
Dini tutumlar/davranışlar	10,0	89,2	0,8
Siyasi görüşler	5,3	90,7	4,0

Anne baba ile çocuklar arasında yaşanan sorunlar konusunda cinsiyet önemli bir değişken teşkil etmemekte, hemen tüm konularda kadınlar ve erkeklerin verdikleri cevaplar arasında 2006’da en fazla %1-2, 2011’de ise %3 oranında fark olduğu gözlenmektedir. Bu anlamda istisna olarak görünen tek konu, kılık kıyafet tarzı olup, 2006 verilerine göre erkeklerin %22’si bu konuda anne baba ile çocuklar arasında sık sık ya da bazen sorun yaşandığını ifade

ederken, kadınlarda bu oran %27’ye yükselmektedir. Benzer şekilde, 2011 verilerinde de kılık kıyafet konusunda sorun yaşandığını ifade edenler arasında kadınların oranı %31 olup, erkeklerinki %25’te kalmaktadır (Tablo 134). Kadınların çocuklarla ilişkilerinin daha yoğun olduğu düşünülecek olursa, bunun anneler ve özellikle de kız çocuklar arasında bir sorun alanı teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 134. Cinsiyete Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%)

	Erkek	Kadın
2006		
Harcama ve tüketim alışkanlığı	30,8	28,5
Arkadaş seçimi	28,5	27,2
Kılık kıyafet tarzı	21,8	27,0
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	21,6	21,6
Eğlence tarzı	19,9	20,3
Aile içi ilişkiler	18,2	17,3
Evlilik ve aile hayatına bakış	15,4	16,9
Okul ve meslek seçimi	14,8	15,5
Geleneklere bağlılık	15,1	14,1
Akrabalık ilişkileri	14,5	13,4
Dini tutumlarda/davranışlar	11,2	11,7
Siyasi görüşler	7,9	7,5
2011		
Harcama ve tüketim alışkanlığı	31,9	31,3
Arkadaş seçimi	29,9	32,6
Kılık kıyafet tarzı	25,0	31,3
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	22,6	25,9
İnternet kullanımı/bilgisayar oyunu	19,8	20,6
Eğlence tarzı	18,9	19,4
Cep telefonu kullanımı	15,9	17,5
Okul ve meslek seçimi	15,0	16,5
Aile içi ilişkiler	13,3	15,3
Sigara içme	13,6	11,5
Geleneklere bağlılık	12,1	12,0
Akrabalık ilişkileri	11,9	12,2
Karşı cinsten arkadaş edinme	10,6	13,3
Dini tutumlar/davranışlar	9,5	10,5
Evlilik ve aile hayatına bakış	10,0	11,1
Siyasi görüşler	5,4	5,2

Yaş grubuna göre bakıldığında ise, önemli bazı bulgulardan söz etmek mümkündür. 2006 ve 2011 verilerine göre, hemen tüm alanlarda, yaşla birlikte sorun yaşadığını ifade edenlerin oranlarının düştüğü gözlenmektedir. Tüm alanlarda, en yaşlı grupta hiç sorun yaşamadığını ifade edenlerin oranı %85-95 arasında seyretmektedir. Bu olguya istisna teşkil eden tek alan, harcama ve tüketim alışkanlıkları olarak öne çıkmakta ve 2006'da %21'lik, 2011'de ise %18'lik bir oran sık sık ya da bazen sorun yaşandığını ifade etmektedir (Tablo 135).

Buna karşılık, özellikle kılık kıyafet tarzı ve arkadaş seçiminde yaşanan sorunların 35-44 ve 45-54 yaş gruplarında yoğunlaştığı, Tablo 135'de görünmektedir. Bu yaş gruplarının ergenlik çağında, genç yaş grubunda çocukları olduğu düşünülürse, bu veri şaşırtıcı değildir. Anne babaların genç yaş gruplarındaki çocuklarının özellikle kılık kıyafet ve arkadaş seçimlerine müdahalesi Türk toplumunda yaygın olup, kuşaklar arası çatışmaların en yoğun yaşandığı alanlardandır. Ayrıca bu alanlarda eğitim durumuna göre önemli bir fark gözlenmiyor olması, bunun toplumun geneli için geçerli olduğunu gösteren önemli bir bulgudur.

Tablo 135. Yaş'a Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 yaş üstü
2006						
Kılık kıyafet tarzında	22,9	19,4	31,5	25,3	18,4	13,8
Arkadaş seçiminde	26,0	17,5	36,3	30,9	19,9	13,1
Eğlence tarzında	22,2	15,1	21,3	19,1	13,5	15,2
Okul ve meslek seçiminde	14,5	13,6	17,4	16,3	11,2	13,4
Siyasi görüşlerde	8,3	8,2	7,1	7,5	6,8	4,9
Dini tutumlarda / davranışlarda	10,7	9,5	13,3	11,9	11,9	9,6
Geleneklere bağlılıkta	15,3	11,3	15,0	14,2	14,3	11,4
Evlilik ve aile hayatına bakışta	17,1	21,6	14,2	15,3	13,2	13,2
Yemek ve ev düzeni alışkanlığında	24,0	20,8	23,0	19,8	12,7	13,8
Harcama ve tüketim alışkanlığında	32,0	26,7	32,0	28,0	21,3	21,0
Akrabalık ilişkilerinde	14,2	13,0	14,0	14,2	12,1	13,6
Aile içi ilişkilerde	20,0	13,3	17,1	16,3	15,9	15,2
2011						
Kılık kıyafet tarzı	24,9	26,9	34,3	27,8	19,1	13,5
Arkadaş seçimi	26,1	30,9	38,5	31,2	24	11,6
Eğlence tarzı	22,0	14,6	21,5	17,3	12,5	2,8
Okul ve meslek seçimi	13,8	13,7	19,7	15,5	11,3	2,5
Siyasi görüşler	7,8	5,7	4,1	4,9	2,8	1,6
Dini tutumlar/davranışlar	10,9	9,0	9,8	9,6	9,9	5,4
Geleneklere bağlılık	13,8	11,1	11,8	11,5	10,5	7,2
Evlilik ve aile hayatına bakış	15,2	8,9	8,0	9,4	9,1	6,6
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	25,6	25,8	27,9	21,6	14,8	9,1
Harcama ve tüketim alışkanlığı	34,6	29,9	33,6	29,8	22,7	17,7
Akrabalık ilişkileri	16,6	13,3	10,6	10,1	8,5	3,7
Aile içi ilişkiler	16,8	16,3	14,6	12,3	10,4	4,9
İnternet kullanımı/bilgisayar oyunu	17,2	20,2	27,3	18,6	11,4	5,4
Cep telefonu kullanımı	15,2	14,5	20,9	16,4	9,9	8,3
Karşı cinsten arkadaş edinme	15,2	10	11,8	10,9	6,6	6,0
Sigara içme	14,7	7,8	9,6	14,5	14,9	6,4

Eğitim durumu değişkenine göre bu verilere bakıldığında, öne çıkan düzenli bir farklılıktan söz etmek mümkün değildir. Burada istisna teşkil eden iki konu bulunmaktadır. Yemek ve ev düzeni alışkanlıkları ile harcama ve tüketim alışkanlıkları konusunda yaşanan sorunların, eğitim seviyesi ile doğru orantılı olduğu, yüksek eğitim seviyelerinde daha sık ifade edildiği gözlenmektedir. 2006 verilerine göre, en yüksek eğitim seviyesinde %34'lük bir oran, anne baba ile çocuklar arasında harcama ve tüketim alışkanlıkları konusunda, %28'lik bir oran ise yemek ve ev düzeni alışkanlıkları konusunda

sıklıkla ya da bazen sorun yaşadığını ifade etmektedir. Bu oranların en alt eğitim seviyesinde sırasıyla %23 ve %17'ye düşmesi, eğitim düzeyinin artmasıyla çocukların düzen ve disiplin gerektiren alışkanlıklarına verilen önemin arttığını işaret etmektedir (Tablo 136).

2011 verileri de benzer bir eğilim göstermektedir. Diğer sorun alanlarında eğitim değişkenine göre önemli bir farklılık gözlenmezken, yemek ve ev düzeni alışkanlığı konusunda üniversite ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireylerin %33'ü, sık-

lıkla ya da bazen sorun yaşadığını ifade etmektedir. Daha düşük eğitim düzeylerinde bu oranlar %17-28 aralığında seyretmektedir. Harcama ve tüketim alışkanlıkları konusunda doğrusal bir ilişki gözlenmemekte, ancak yine üst eğitim gruplarının bu ko-

nuda görece daha fazla sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Lisans ve lisansüstü eğitime sahip bireylerde %34'lük bir oran bu konuda sorun yaşadığını dile getirirken, daha düşük eğitim gruplarında bu oran %28 ile %35 aralığındadır (Tablo 136).

Tablo 136. Öğrenim Durumuna Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006-2011 (Bazen & Sık Sık) (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Kılık kıyafet tarzında	21,8	23,2	24,4	26,2	26,4
Arkadaş seçiminde	23,3	27,5	29,4	30,2	26,8
Eğlence tarzında	14,4	17,7	20,3	25,8	20,3
Okul ve meslek seçiminde	13,2	14,5	16,0	16,8	14,5
Siyasi görüşlerde	6,9	6,6	8,0	9,0	8,9
Dini tutumlarda / davranışlarda	12,6	12,4	11,8	9,8	10,7
Geleneklere bağlılıkta	12,2	12,4	14,6	16,9	20,8
Evlilik ve aile hayatına bakışta	14,7	15,0	14,9	17,9	18,7
Yemek ve ev düzeni alışkanlığında	16,8	18,4	21,2	26,4	28,2
Harcama ve tüketim alışkanlığında	23,1	26,6	29,9	35,8	33,6
Akrabalık ilişkilerinde	12,6	11,7	13,0	16,9	17,4
Aile içi ilişkilerde	17,4	15,1	17,3	21,4	18,8
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)
2011					
Kılık kıyafet tarzı	25,0	28,8	30	27,7	25,8
Arkadaş seçimi	26,2	33,6	31,9	30,5	27,7
Eğlence tarzı	13,4	17,1	20	23,5	21,5
Okul ve meslek seçimi	15,1	16,1	15,1	15,8	15,9
Siyasi görüşler	4,0	4,1	6,4	7,1	5,0
Dini tutumlar/davranışlar	9,2	9,5	11,4	9,5	10,7
Geleneklere bağlılık	9,9	10,8	13,1	12,9	15,4
Evlilik ve aile hayatına bakış	10	8,2	10,4	13,1	13,8
Yemek ve ev düzeni alışkanlığı	16,5	21,4	25,2	27,9	32,8
Harcama ve tüketim alışkanlığı	27,2	29,8	35,2	32,4	34,3
Akrabalık ilişkileri	7,9	8,4	13,3	16,1	18,4
Aile içi ilişkiler	10,2	12,5	15,7	15,9	18,3
İnternet kullanımı/bilgisayar oyunu	8,7	19,1	20,4	23,6	28,6
Cep telefonu kullanımı	8,9	15,6	16,6	19,8	22,4
Karşı cinsten arkadaş edinme	8,6	10,8	14,1	13,8	10,8
Sigara içme	11,3	12,1	14,1	13,0	12,0

Öte yandan SES grubuna göre bakıldığında da düzenli bir dağılım görünmemektedir. SES grupları arasındaki temel sorun alanları konusunda çok belirgin bir farklılık gözlenmemekte, ancak bazı sorunların özellikle yüksek SES grubundaki ailelerde daha yoğun yaşandığı anlaşılmaktadır. Örneğin 2006 verilerine göre, kılık kıyafet tarzı konusunda üst SES gruplarındaki aileler, alt SES grubundaki

ailelere kıyasla %9 oranında daha çok sorun yaşamaktadır. Üst SES grubunda %25’lik bir oran bu konuda sık sık ya da bazen sorun yaşandığını ifade ederken, alt SES grubunda bu oran %16’ya düşmektedir. Benzer şekilde, arkadaş seçiminde sorun yaşayanların oranı en üst SES grubunda %27 iken, alt SES grubunda %21’e düşmektedir (Tablo 137).

Tablo 137. SES’e Göre Anne Baba ile Çocuklar Arasında Yaşanan Sorunlar, TAYA 2006 (Bazen & Sık Sık) (%)

	Üst grup	Orta grup	Alt grup
Kılık kıyafet tarzında	24,7	24,7	16,2
Arkadaş seçiminde	26,9	28,5	20,5
Eğlence tarzında	21,9	20,4	9,2
Okul ve meslek seçiminde	14,2	15,6	10,2
Siyasi görüşlerde	8,1	7,5	10,4
Dini tutumlarda / davranışlarda	9,7	11,7	12,2
Geleneklere bağlılıkta	16,2	14,6	10,7
Evlilik ve aile hayatına bakışta	15,1	16,3	14,9
Yemek ve ev düzeni alışkanlığında	26,4	21,3	13,8
Harcama ve tüketim alışkanlığında	32,7	29,7	21,3
Akrabalık ilişkilerinde	16,9	13,5	13,2
Aile içi ilişkilerde	17,1	17,9	18,4

7.4.3. Çocuklara Verilen Cezalar

TAYA 2006 ve 2011’de çocuklara verilen cezalara yönelik sorular geniş yer tutmaktadır. 2006 araştırmasında “Son bir yıl içinde çocuğunuza/çocuklarınıza ne tür cezalar verdiniz”, 2011 araştırmasında ise “Son bir yıl içinde çocuğunuza size okuyacağım cezaları ne sıklıkla verdiniz” soruları yer almaktadır. 2006’da bu soruya “sıklıkla”, “bazen”, “çok nadir” ve “hiçbir zaman” seçenekleri tanımlanmış, 2011’de ise seçenekler “hiç”, “bazen”, “sık sık” ve “ilgili değil” olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla verilerin karşılaştırılabilir olarak ele alınması amacıyla 2006 araştırmasındaki “bazen” ve “çok nadir” seçenekleri birlikte ele alınacaktır.

2006 araştırmasında çocuğa verilen cezalar için dokuz, 2011’de ise oniki kategori belirlenmiştir. 2006’dakiler, “odaya kapattım”, “oyun oynamasına izin vermedim”, “harçlığını kestim”, “TV izlemesine izin vermedim”, “azarladım”, “bir süre konuşmadım”, “bir süre istediklerini almadım”, “arkadaşları ile görüştürmedim” ve “dövdüm” olarak tanımlanmıştır. 2011’de bu liste olduğu gibi korunmuş, buna “tokat attım”, “interneti yasakladım” ve “cep telefo-

nunu yasakladım” olmak üzere üç yeni seçenek eklenmiştir.

Öncelikle altı çizilmesi gereken, genel olarak son bir yılda çocuklara verilen cezalara bakıldığında, 2006 ve 2011 yılları arasında önemli benzerlikler olduğu (Tablo 138). Odaya kapatmak, oyun oynamasına izin vermemek, harçlığını kesmek, bir süre konuşmamak, arkadaşlarıyla görüştürmemek gibi konularda bu iki yıla ait veriler neredeyse aynı orandadır. Öte yandan, her iki yılda da en fazla verilen cezanın 2006’da %77, 2011’de de %56’ya bir oranla azarlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bunu, 2006 verilerine göre %34, 2011 verilerine göre de %36’lık bir oranla TV izlemesine izin vermemek; her iki yıl için de %31’lik bir oranla da oyun oynamasına izin vermemek takip etmektedir.

Öte yandan en az verilen ceza, 2006’da %9’luk, 2011’de %8’lik bir oranla ile odaya kapatmaktır. 2011 verilerine göre, bunu %9 ile cep telefonunu yasaklamak takip etmekte, ancak burada da %25 gibi önemli bir oranının bu seçeneğe “ilgili değil” yanıtını verdiği görülmektedir (Tablo 138).

Çocuğa verilen cezalar arasında 2006'da %27'lik bir oran çocuğunu "bazen" dövdüğünü söylerken, bu oranın 2011'de %16'ya düşmüş olması dikkat çeki-

cidir. Çocuğunu sıklıkla dövdüğünü ifade edenlerin oranı ise 2006'da %2, 2011'de ise %1'dir (Tablo 138).

Tablo 138. Türkiye Geneline Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar, TAYA 2006-2011 (%)

	Sık sık	Bazen ve çok nadir	Hiçbir zaman	
2006				
Odaya kapattım	0,5	8,2	91,4	
Oyun oynamasına izin vermedim	1,7	28,6	69,7	
Harçlığını kestim	0,7	14,9	84,3	
TV izlemesine izin vermedim	3,0	30,8	66,2	
Azarladım	17,7	59,3	23,0	
Bir süre konuşmadım	1,8	19,6	78,6	
Bir süre istediklerini almadım	2,3	28,5	69,2	
Arkadaşları ile görüştürmedim	1,3	18,9	79,8	
Dövdüm	1,5	27,3	71,3	
	Sık sık	Bazen	Hiçbir zaman	İlgili değil
2011				
Odaya kapattım	0,2	7,9	91,2	0,7
Oyun oynamasına izin vermedim	1,6	29,2	68,6	0,6
Harçlığını kestim	0,8	14,3	83,4	1,5
TV izlemesine izin vermedim	3,2	32,4	63,9	0,5
Azarladım	6,4	49,3	44,0	0,3
Bir süre konuşmadım	1,2	18,4	79,9	0,5
Bir süre istediklerini almadım	1,1	24,6	73,9	0,4
Arkadaşları ile görüştürmedim	1,0	15,0	83,5	0,6
Dövdüm	0,7	15,8	82,9	0,6
Tokat attım	0,9	24,6	74,1	0,5
İnterneti yasakladım	3,9	17,7	59,8	18,6
Cep telefonunu yasakladım	1,4	7,7	66,4	24,5

Bu soruya verilen cevaplara cinsiyet değişkeni temelinde bakıldığında çok önemli farklar görünmemekle birlikte bazı bulgulara dikkat çekmek gerekmektedir. Öncelikle tüm cezaları kadınların erkeklere göre daha büyük oranda verdiği görülmektedir. Bu bulgu, çocuklarla ilişkinin temel olarak kadınlar tarafından kurulduğunu ve bunun kadınların sorumluluğu olduğunu doğrulamaktadır. Erkekler burada görece daha az görünür bir rol almakta ve çocuklarla ilişkiler doğrudan kadınların üzerinden şekillenmektedir.

Çocuğunu odaya kapattığını, harçlığını kestğini ve televizyon izlemesine izin vermediğini ifade eden kadınlar ve erkekler arasında %2-4 oranında bir fark görünmektedir. Öte yandan, kadınların erkeklerden %5 daha fazla oranda çocuğunun oyun oynamasına izin vermedikleri, %9 daha fazla oranda da bir süre konuşmadıkları dikkat çekicidir. Çocukları dövme konusunda ise kadınlarla erkekler arasında %13'lük bir fark olması dikkat çekicidir (Tablo 139).

Tablo 139. Son Bir Yılda Çocuklara Anne ve Babaları Tarafından Verilen Cezalar , TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek	Kadın
2006		
Azarladım	59,5	59,1
TV izlemesine izin vermedim	29,3	32,2
Bir süre istediklerini almadım	26,9	30,1
Oyun oynamasına izin vermedim	26,5	30,7
Dövdüm	20,8	33,7
Bir süre konuşmadım	15,7	23,4
Arkadaşları ile görüştürmedim	15,9	21,9
Harçlığını kestim	13,5	16,4
Odaya kapattım	6,7	9,7
	Erkek	Kadın
2011		
Odaya kapattım	5,8	9,8
Oyun oynamasına izin vermedim	26,5	31,7
Harçlığını kestim	13,5	15,2
TV izlemesine izin vermedim	30,3	34,4
Azarladım	46,3	52,2
Bir süre konuşmadım	13,6	23,0
Bir süre istediklerini almadım	21,5	27,5
Arkadaşları ile görüştürmedim	12,2	17,5
Dövdüm	11,8	19,6
Tokat attım	20,3	28,5
İnterneti yasakladım	16,8	18,6
Cep telefonunu yasakladım	7,4	8,1

Not: 2006 oranlarında "bazen" ve "çok nadir" seçenekleri, 2011 için "bazen" seçeneği ele alınarak değerlendirilmiştir.

Öte yandan, çocuklara verilen cezalar konusu yaş grubu değişkeni temelinde ele alındığında da önemli bulgulardan söz etmek mümkündür. Hemen tüm ceza türleri genç yaş gruplarında yoğunlaşmaktadır.

Özellikle 25-34 ve 35-44 yaş gruplarının küçük çocuklarının olması, bu eğilimin artmasını açıklamaktadır. Tablo 140'da yaş grubuna göre çocuklara verilen cezalar aktarılmaktadır.

Tablo 140. Yaş Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar , TAYA 2006 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 yaş üstü
Azarladım	55,2	61,4	60,0	55,2	50,3	48,8
TV izlemesine izin vermedim	23,1	33,7	32,8	22,4	18,7	17,7
Bir süre istediklerini almadım	24,9	32,3	29,3	21,0	16,9	18,0
Oyun oynamasına izin vermedim	26,3	35,4	28,9	17,0	9,4	16,7
Dövdüm	34,7	34,8	26,1	14,6	15,9	26,6
Bir süre konuşmadım	18,5	20,3	20,4	17,2	13,1	15,8
Arkadaşları ile görüştürmedim	13,7	19,0	20,4	15,9	14,2	20,9
Harçlığını kestim	9,0	14,7	16,9	11,6	9,8	21,2
Odaya kapattım	11,8	11,8	6,9	3,6	5,4	8,9

Not: 2006 oranlarında "bazen" ve "çok nadir" seçenekleri birlikte ele alınmıştır.

Bu soruya eğitim değişkeni çerçevesinde bakmak da önem taşımaktadır. Eğitim değişkeni ile ceza verme arasında düzenli bir ilişki bulmak mümkün olmakla birlikte, eğitim seviyesi arttıkça ceza verme oranlarının da doğrusal olarak artma eğilimi gösterdiğini görmek mümkündür (Tablo 141).

Öte yandan, iki alan bu eğilime istisna teşkil etmekte, bunlarda eğitim seviyesi arttıkça ceza verme eğiliminin düştüğü gözlenmektedir. Bu iki alandan biri, çocuğu dövme, diğeri ise arkadaşlarıyla görüş-türmeme cezasıdır. Bu iki ceza alanının eğitilmiş kesimlerde görülmemesi, bu konuda bilinçli olduk-larını göstermek bakımından önemlidir.

Tablo 141. Öğrenim Durumuna Göre Son Bir Yılda Çocuklara Verilen Cezalar, TAYA 2006 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/ lisansüstü)
Azarladım	54,2	57,8	62,9	62,3	67,3
TV izlemesine izin vermedim	22,5	28,8	36,2	36,9	38,4
Bir süre istediklerini almadım	19,8	26,6	31,3	35,1	39,1
Oyun oynamasına izin vermedim	20,6	27,9	32,2	33,9	30,8
Dövdüm	33,2	29,9	21,8	21,6	17,3
Bir süre konuşmadım	16,2	17,5	21,4	22,8	31,7
Arkadaşları ile görüştürmedim	19,3	19,3	18,6	18,8	15,2
Harçlığını kestim	12,5	15,6	13,4	15,1	15,2
Odaya kapattım	6,2	7,7	7,2	10,3	12

Not: 2006 oranlarında "bazen" ve "çok nadir" seçenekleri birlikte ele alınmıştır.

2006 araştırmasında yer alan "Çocuğunuzu en çok hangi sebeplerle dövdünüz" sorusuna bakıldığında ise, %37 gibi önemli bir oranın "büyüklerine saygısızlık yapması" cevabını verdiği görülmektedir. Bunu %26 ile "yalan söylemesi", %25 ile "eğitimi ni ihmal etmesi (derslerine çalışmaması vb.)", %22 ile "kardeşlerine, arkadaşlarına şiddet uygulaması", %13 ile "kendi bakımını yapma, odasını toplama vb. görevleri yerine getirmemesi" seçenekleri takip etmektedir (Tablo 142). Tablo 142'de çocuğu dövme sebeplerine cinsiyet değişkeni üzerinden de bakıl-

maktadır. Buna göre, en yüksek oranlardaki ilk beş seçenekten eğitimini ihmal etme ve yalan söyleme konusunda erkeklerin; kardeşlerine ve arkadaşlarına şiddet uygulama, kendi bakımını yapma ve odasını toplama ve büyüklerine saygısızlık yapma sebebiyle de kadınların daha çok dövdüğü söylenebilir. Burada yine kadınların aile içi ilişkilerle ilgili konularda daha etkin olduğu ve bu ilişkileri korumaya yönelik önlemler çerçevesinde çocuklarına ceza verdiğini görmek mümkündür.

Tablo 142. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Çocuğu Dövme Sebepleri, TAYA 2006 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
Büyüklerine saygısızlık yapması	36,4	35,6	36,8
Yalan söylemesi	26,3	32,9	22,4
Eğitimi ihmal etmesi (Derslerine çalışmaması vb.)	24,9	28,9	22,5
Kardeşlerine, arkadaşlarına şiddet uygulaması	22,1	18,7	24,2
Kendi bakımını yapma, odasını toplama vb.	13,0	11,0	14,3

Not: İlk beş sebebe yer verilmiştir

2011 araştırmasında bu sorunun yerini “Çocuğuna en çok hangi sebeplerle ceza verdiniz” sorusu almıştır. Buna verilen cevaplara bakıldığında ise, %38’lik bir oranın hiç ceza vermediğini ifade etmesi dikkat çekicidir. Buna karşılık, %39 ile en fazla ceza verme sebebinin “eğitimi ihmal etmesi” olduğu görülmektedir. Bunu, %15 ile “yalan söylemesi”, %12 ile “büyüklerine saygısızlık yapması”,

%11 ile “kendi bakımını yapma, odasını toplama vb. görevleri yerine getirmemesi” ve %8 ile “kardeşlerine, arkadaşlarına şiddet uygulaması” sebepleri takip etmektedir. 2011’de yeni eklenen bir seçenek olan “internette çok fazla oyun oynaması” ise %7’lik bir oran için çocuğa en fazla ceza verilme sebebi olarak öne çıkmaktadır (Tablo 143).

Tablo 143. Türkiye Geneline Göre Çocuğa En Çok Ceza Verme Sebebi, TAYA 2011 (%)

	Türkiye
Eğitimi ihmal etmesi	39,6
Hiç ceza vermem	38,1
Yalan söylemesi	15,0
Büyüklerine saygısızlık yapması	12,1
Kendi bakımını yapma, odasını toplama vb. görevleri yerine getirmemesi	11,3
Kardeşlerine, arkadaşlarına şiddet uygulaması	7,8
İnternette çok fazla oyun oynaması	7,0
Yanlış arkadaşlar edinmesi	4,3
Diğer	2,9
Hırsızlık yapması	2,5
Ev işlerine yardımcı olmaması	2,1
Sigara içmesi	1,6
Ölçsüz harcama yapması	1,4
Giyim tarzı	1,3
Dini görevlerini yapmaması	0,8
Alkol kullanması	0,4
Karşı cinsle arkadaşlık	0,4
Uyuşturucu kullanması	0,2

2011 araştırmasında yeni eklenen bir başka önemli soru, “Çocuklarınızla önemli bir sorun yaşadığınızda öncelikli olarak kimden veya nereden destek almayı düşünürsünüz” sorusudur. Anketi yanıtlayan bireylerin %72 gibi önemli bir oranı, bu soruya “eşimden” yanıtını vermekte, %15 ise kimseden destek almadığını ifade etmektedir. %6 aile büyüklerinden destek aldığını belirtirken, psikolog, rehber öğretmen gibi uzman kişi ya da kurumlardan destek aldığını

ifade edenlerin oranı Türkiye genelinde %7’de kalmaktadır. Beklenileceği üzere, bu oran ortaokul ve üzeri eğitim seviyelerinde %11-14’lere çıkmaktadır. Bu da, toplumumuzda aile içi sorunlarda, özellikle anne baba ile çocuklar arasında yaşanan sorunlar konusunda kurumsal destek hizmetlerinin ve bu konudaki farkındalığın sınırlılığına işaret etmesi bakımından önemli bir veridir (Tablo 144).

Tablo 144. Türkiye Geneline Göre Çocukla Yaşanan Sorunda Destek Alınan Kişi veya Kurumları, TAYA 2011 (%)

	Türkiye
Eş	71,9
Kimseden destek almam	15,3
Uzman kişi veya kurumlar	6,6
Aile Büyükleri	5,9
Kardeşler	0,8
Arkadaşlar	0,6
Akrabalar	0,6
Diğer	0,5
Komşular	0,1

7.5. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Bu çalışmada Türkiye’de dönüşmekte olan aile yapısı çerçevesinde anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. TAYA 2006 ve 2011 verilerine dayanan bu çalışma, ailede anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri temel olarak çocuklara yönelik değer ve beklentiler ile çocuklarla yaşanan sorunlar ve verilen cezalar üzerinden değerlendirmektedir. Giriş bölümünde vurgulandığı üzere, böyle bir yaklaşımın anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkiler gibi önemli bir konuyu kapsamlı olarak ele almakta yetersiz kaldığı, konuyla ilgili farklı verilere ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Çocuğun değeri ile ilgili olarak, TAYA 2006 ve 2011, yukarıda söz edilen Çocuğun Değeri araştırmasının bulgularını kısmen doğrulamakla birlikte tam olarak yansıtmamaktadır. Çocuğa atfedilen ekonomik değerin, yeni nesil anne babalarda görece daha düşük olmakla birlikte, tüm gruplar için TAYA 2006 ve 2011’de daha yüksek çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, çocuğa atfedilen sosyal

değerin de görece yüksek olduğu görünmekte, psikolojik değerle ilgili ifadelerin yer almamasından dolayı bu konuda çıkarımlarda bulunmak mümkün olmamaktadır.

Bunun dışında çocuklara yönelik beklentiler ve çocuklarla ilişkiler konusunda TAYA anketinin tekrarlandığı 2006-2011 arasındaki beş yıllık dönemde çok belirgin dönüşümlerin yaşanmadığı, verilerin büyük oranda benzer olduğu, ya da farklılaşmakla birlikte benzer eğilimler yansıttıkları anlaşılmaktadır. Burada verinin temsiliyeti, anketteki soruların tarzı ve içeriği gibi noktalar önem kazanmakla birlikte, özellikle ailede ve değerlerde dönüşüm sürecinin hız kazandığı son iki-üç yıllık dönemle ilgili verilerin toplanmasının farklı sonuçlar getirme olasılığı da bulunmaktadır.

Günümüzde anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilere yönelik bir analiz ve bu konuda geliştirilecek politikalar, Türkiye’de aileye bakış ve ailenin kavramsallaştırılması ile yakından ilgilidir. Yukarıda söz edilen toplumsal dönüşüm süreçleriyle paralel

olarak, giderek anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye doğru bir eğilimin olduğu ortaya konmaktadır. Bu dönüşen aile yapısı çerçevesinde, ailenin nasıl kavramsallaştırıldığı, aileye verilen önemin, aileye atfedilen rolün ve aile içi ilişkiler konusunun resmi politika ve önceliklerde ne kadar yer aldığı, bu çalışma kapsamında politika önerileri geliştirmek açısından da önem taşımaktadır.

Bu anlamda özellikle 1980'lerden bu yana resmi söylemde aileyi toplumun temel birimi ve korunması gereken bir kurum olarak ele alan bir yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir. 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Refahın yaygınlaştırılmasında ve topluma yönelik programların müessiriyetinin artırılmasında göz önünde tutulacak" temel birimin aile olduğunun altını çizmektedir (s. 190). 1990-1994 dönemini kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise "Millî ve manevî değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, dolayısıyla millî bütünlüğün ve dayanışmanın pekiştirilmesinde temel unsur olan aile müessesesinin her bakımdan güçlendirilmesi, kalkınmaya paralel olarak ekonomik ve sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelere uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirlerin alınması ve ailelerin sosyal refahtan aldıkları payın dengeli olarak artırılması esastır" vurgusu yer almaktadır (s. 287). Dolayısıyla resmi söylemde ailenin hem toplumsal dönüşümün temeli, hem de korunması ve güçlendirilmesi gereken bir kurum olarak özel önem verilmesi gereken bir kurumda olduğu görülmektedir.

1990'lardan itibaren aileyi destekleyecek kurumsal mekanizmalara duyulan ihtiyacın altı çizilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda çocuk yetiştirme konusuna da özel bir önem verilmektedir. 1996-2000 dönemi için hazırlanan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Günümüzde ailelerin bazı fonksiyonlarını devralmış kurumların hizmetlerine duyulan ihtiyacın" arttığını vurgulamaktadır. Buna göre "sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal hizmet ve yardımlar alanında yeterli hizmetin verilebilmesi, ailelerin kriz durumlarında veya ihtiyaç halinde başvurabilecekleri kurumsal yapının oluşturulması" ihtiyacının sürmekte olduğu belirtilmektedir (s.13). Yedinci Plan'da da

"Türk toplumunun temel taşı olan ailenin korunması ve desteklenmesi" temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda aileye gelir sürekliliği, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, çocuk yetiştirme konusunda ailelere eğitim desteği verilmesi kararlaştırılmıştır (s. 38).

2001-2005 dönemini kapsayan Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, aileye yönelik kurumsal desteğin altını çizmeye devam etmektedir. Ailenin ve toplumun önemli bir dönüşüm sürecinden geçtiğinin vurgulanmaya başladığı planın, aileye belirgin bir sosyal güvenlik işlevi atfettiği anlaşılmaktadır: "Güçlü bir sosyal güvenlik işlevine sahip olan aileye yönelik destek çalışmalarının kurumsal düzeyde yürütülmesinin önemi, toplumdaki hızlı değişme nedeniyle artmaktadır" (s. 18). Bu kapsamda "Aileye yönelik hizmet veren kuruluşların yeniden yapılandırılması, teşkilat, personel ve mevzuat açısından ihtiyaçlarının karşılanması ve kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanması" önemli görünmektedir (s. 112). Sekizinci Plan'da ailenin "toplumsal ve ekonomik değişmeye uyum sağlamasına yardımcı olacak" tedbirlerin alınacağı belirtilirken, aile bireyleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verileceği vurgulanmaktadır. Bu anlamda yine çocuk yetiştirme konusunda ailelere yönelik eğitim verileceği belirtilmektedir (s. 112).

Son dönemde Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma planlarında da aile yapısındaki dönüşüm artan şekilde vurgulanmış, bunun aile içi ilişkilere etkisi üzerinde durulmuştur. 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, giderek hızlanan değişim sürecinin "aile ve toplum içi kültürel ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilediğini" vurgulamaktadır. Burada eğitim sistemi, kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi gibi sorunlar sıralanırken, "aile içi iletişimde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılmamasının" da başlı başına bir sorun alanı olarak çocuklar ve gençlerde ümitsizlik ve özgüvensizlik sorunlarını artırdığı ve bunların sonucunda şiddet eğiliminin arttığının altı çizilmektedir (s.45). Bu kapsamda "gençlerin aileleriyle ve toplumla iletişimlerini daha sağlıklı hale getirecek, özgüvenlerini geliştirecek,

yaşadıkları topluma aidiyet duygusu ve duyarlılıklarını artıracak, karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayacak tedbirlerin alınacağı” belirtilmektedir (s. 91). Ayrıca da “çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi için ideal ortam olan aileye yönelik eğitici programların yaygınlaştırılacağı” vurgulanmaktadır.(s. 89)

2014-2018 yıllarını kapsayan son kalkınma planı olan Onuncu Kalkınma Planı’nda ise, “ülkemizde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiğinin” altı çizilmekte, “aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesinin” temel amaç olduğu vurgulanmaktadır (s. 43). Yine özellikle “görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirlerin” alınacağı, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programlarının yaygınlaştırılacağı vurgulanmaktadır (s. 44). Burada da görüldüğü gibi, aile içi iletişimi en olumsuz etkileyen unsurlar arasında medya ve internetin özellikle vurgulanması ve buna yönelik tedbirlerin ifade edilmesi dikkat çekicidir.

Bu şekilde kavramsallaştırılan aile ve aile içi ilişkiler konusunda öncelikli politika önerisi, resmi söylem tarafından da vurgulandığı gibi, aileyi her anlamda, ama özellikle psikolojik açıdan destekleyecek kurumsal mekanizmaların geliştirilmesidir. Toplumun temel birimi, dayanışma ve güvencenin kaynağı olan ve hızlı bir dönüşüm sürecinde olan ailenin, özellikle kriz durumlarında ve sorun yaşanan dönemlerde başvurup gerekli desteği alacağı kurumsal mekanizmaların varlığı büyük önem taşımaktadır. Bu tür kurum ve programlar farklı ülkelerde de uygulanmaktadır.

Örneğin İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) çerçevesinde, hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı çevreye uyum bozukluklarını gidermek ve ailelerin karşılaştıkları sosyal sorunları çözmelerinde yol gösterici olmak amacıyla oluşturulması önerilen aile danışma merkezleri (s. 233) gibi kurumsal yapıların yaygınlaştırılması, daha yakın dönemde vurgulanan “ailelerin kriz durumlarında veya ihtiyaç halinde başvurabilecekleri kurumsal yapının oluş-

turulması” amacına hizmet edecek önemli bir adım olacaktır.

Aynı zamanda aileye çeşitli boyutlarıyla destek sağlayan kurum ve programlar arasında eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması da önem taşımaktadır. Ailenin sosyal refah düzeyini destekleyen, sağlık ve eğitim olanaklarını geliştirmeye odaklanan kurumların psikolojik destek mekanizmalarıyla birlikte geliştirilmesi, bu anlamda sağlanan sosyal hizmetlerin diğer kamu hizmetleriyle bir arada sunulması, bütüncül bir politika yaklaşımını mümkün kılarak ailenin bu hızlı dönüşüm süreciyle daha rahat başa çıkmasını sağlayacaktır.

Bir başka önemli nokta, resmi politikalarda da vurgulandığı üzere, anne babalara yönelik çocuk yetiştirme konusunda eğitim ve danışmanlık programlarının yaygınlaştırılması ve özellikle dezavantajlı kesimlere ulaşmasının sağlanmasıdır. Yukarıdaki verilerden de görüldüğü gibi, Türkiye toplumunda çocuklara verilen cezalar özellikle düşük eğitim seviyeli ailelerde oldukça ağır olabilmektedir ve bu anlamda anne babaların çocuklarına sağlıklı, onların gelişimini destekleyici bir yaklaşım geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu tür eğitim ve danışmanlık programları konuya yönelik farkındalık ve bilgi artırma konusunda önemli görünmektedir. Ancak burada da önemli noktalardan biri, bu eğitim programlarının kapsamlı, standart ve etkin şekilde sunulmasıdır.

Bir diğer politika önceliği, özellikle son dönemde vurgulandığı üzere, özel olarak çocuk ve gençlere yönelik, onların aileleriyle ve toplumla iletişimlerini daha sağlıklı hale getirecek, özgüvenlerini geliştirecek ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayacak politika önlemlerinin geliştirilmesidir. Bu yönünde yine eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin büyük önemi bulunmaktadır. Ancak özellikle okullarda eğitim ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, müfredata özel olarak kişisel gelişim ve özgüveni geliştirmeye yönelik programların eklenmesi ve bunların kültürel, sanatsal, sportif ve bilişsel etkinliklerle desteklenmesi önemli bir adım olacaktır.

Bu anlamda, yine son dönemde resmi söylem ve politikalarda benimsenen görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik vurgunun güncel koşullar göz önüne alınarak olumlu ve yapıcı bir yaklaşımla değerlendirilmesi önemlidir. İçinde yaşadığımız bilgi çağında kitle iletişim araçları ve internetin bireylere önemli sosyalleşme ve kişisel gelişim olanakları sağladığı, pek çok durumda çevrimiçi ilişkilerin aile, akrabalık, arkadaşlık gibi yakın çevre ilişkilerini desteklediği ve güçlendirdiği, yapılan araştırmalarda da ortaya konmaktadır (Castells, 2001). Dolayısıyla bu tür teknolojik yeniliklerin özellikle

çocukların hayatında önemli olduğu, bunun doğru politikalarla desteklendiği takdirde aile içi ilişkileri geliştirici bir unsur olacağı dikkate alınmalıdır.

Altı çizilmesi gereken bir başka unsur, çalışmanın farklı yerlerinde vurgulandığı üzere, anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerin sorun ve ceza alanları kadar, sorun çözme dinamiklerine, ilişkilerin çocukları güçlendirici boyutlarına ve anne babalar için çocukların değerlerine odaklanacak bilimsel araştırma ve çalışmaların sıklıkla gerçekleştirilerek, bu konuda düzenli veri toplanmasının sağlanmasıdır.

8.Bölüm

TOPLUMSAL CİNSİYET VE AİLE

Yrd. Doç. Dr. Fatma Umut

Beşpınar

	<i>Giriş</i>
	<i>Literatür</i>
<i>Veri Kaynağı ve Yöntem</i>	
<i>Kavramsal Çerçeve</i>	
<i>Analiz</i>	
<i>Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri</i>	

8.1. Giriş

Türkiye, aile yapısı ve dinamikleri açısından oldukça hızlı değişimlerin yaşandığı bir toplumdur. Türkiye’de bölgesel, sosyoekonomik düzey, eğitim ve diğer bazı değişkenlere göre farklılaşan aile yapıları ve aile ilişkileri olduğu bilinmektedir. Aile dinamiklerini anlamak toplumdaki değişimi anlamakta önemli ipuçları sunmaktadır. Toplumsal dönüşümden ailenin nasıl etkilendiğini anlamak iktisat, siyaset gibi toplumdaki diğer kurumları anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Türkiye’de aileye ilişkin çalışmalar sosyal bilim literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Ancak aileye toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Var olan sınırlı sayıdaki çalışmalar da genellikle nitel yöntemlere dayanmakta ve bu nedenle temsili olamamaktadır. Bu açıdan bu çalışma önem taşımaktadır. Şöyle ki, bu çalışma, 2006 ve 2011 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması başlıklı çalışmalara dayanarak, Türkiye’de toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet dinamiklerini analiz etmektedir. Diğer deyişle, bu raporun temsili bir çalışma olan Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması’na (TAYA) dayanması hem Türkiye’nin farklı bölge ve gruplarına ilişkin belli özellikleri yakalayabilmek, hem de Türkiye genelindeki eğilimleri anlamak bakımından önemlidir. Bu çalışmanın 2006 ve 2011 yıllarında tekrarlanmış olması da bu yıllar arasındaki değişimi anlama olanağı sağlamaktadır. Diğer deyişle, ailede toplumsal cinsiyet dinamiklerine ilişkin temsili olan ve 2000’ler Türkiye’sinde zamansal karşılaştırma olanağı veren bir çalışmaya dayanan bu rapor, aile çalışmalarında önemli açılımlar sağlayacaktır. İnceleme, toplumbilim disiplini çerçevesinden ve özellikle de toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları ve aile sosyolojisi alanlarının kuramsal tartışmalarını temel almaktadır.

Çalışmada öncelikle toplumsal cinsiyet kavramı kısaca tartışılmakta, ardından Türkiye’de toplumsal cinsiyet boyutunu göz önüne alarak aile yapısı ve dinamiklerini inceleyen çalışmalara kısaca değinilmektedir. Bu kısa kavramsal çerçevenin hemen ardından da yönetime dair kısa bir tartışma sunulmak-

tadır. Analiz bölümünü kısa bir tartışma ve sonuç bölümü izlemektedir.

8.2. Literatür

Bu bölümde öncelikle uluslararası literatürde toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin kısa bir değerlendirme, sonra da Türkiye’de toplumsal cinsiyet perspektifinden aile çalışmalarına ilişkin tartışmalara yer verilmektedir.

8.2.1. Uluslararası Literatürde Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Bu rapor, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Toplumsal cinsiyet kavramı, uluslararası literatürde özellikle 1970’lerden, Türkiye’de sosyal bilim kuramında ise 1990’lardan itibaren önem kazanmıştır. Kavram, cinsiyetin toplumsal olarak kurulup kurgulandığını esas almaktadır. Bu açıdan, toplumsal cinsiyet kavramı kadın erkek eşitsizliğinin biyolojik farklılıkların bir sonucu olmak yerine, toplumsal kurgu sonucu belirlendiği iddiası üzerine kuruludur (Hurtig, Kail ve Rouch, 1991). Bu kavram sadece kadınlar ve erkeklerin farklı deneyimlerine odaklanmamakta, bu deneyimlerin farklılaşmasında toplumsal yapıların ve kurumların düzenlenmesinin önemini de ima etmektedir.

Toplumsal cinsiyet, kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerine karşılık gelerek, biyolojik cinsiyetten farklılaşmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, sözü edilen toplumda kadınlık ve erkeklığe ilişkin toplumsal kurguya bağlıdır. Diğer deyişle, toplumsal cinsiyet, zaman ve coğrafya bağlamını göz önüne alarak, kadın ve erkeklere yönelik toplumsal beklentiler, kadın ve erkeklerin davranış kalıpları, aile ve toplumsal hayattaki sorumlulukları ve kaynak, sorumluluk ve engelleri deneyimleme pratikleriyle ilişkilidir. Bu açıdan, toplumsal cinsiyet kadın ve erkeklerin yaptıkları iş ve sorumlulukları belirlediği kadar onların ulaşabileceği kaynakları ve/veya deneyimledikleri zorlukları, engelleri de belirlemektedir.

Toplumsal kurgular ve bunlara bağlı beklentiler, toplumsal cinsiyet pratik ve dinamiklerinde en be-

lirleyici unsurlardandır. Toplumsal kurgu ve beklentiler de, bilindiği gibi birçok toplumsal olgudan etkilenmektedir. Kültürel ve toplumsal yapılar ve kurumlar toplumsal cinsiyet mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Farklı kültürel ortamlarda aile, eğitim, siyaset, iktisadi yapı, din gibi kurumlar farklı toplumsal cinsiyet kurgularına ve deneyimlerine neden olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı sadece akademik bir analiz aracı olmakla kalmamış, 1980lerden itibaren Birleşmiş Milletler'in Nairobi (1985), Kahire (1994) ve Pekin (1995) konferanslarıyla toplumsal projeler ve sosyal politikalar alanında rüştünü ispatlamıştır. Sağlık, eğitim, istihdam, toplumsal ve siyasi katılıma dair çalışmalarda toplumsal cinsiyet boyutunu hesaba katmak, kadın ve erkek arasındaki önemli farklılıklara toplumsal yapı ve dinamikleri de göz önüne alarak bakmayı sağlamaktadır. Bu nedenle uluslararası, ulusal ve yerel sosyal politikaların ve toplumsal projelerin oluşturulması ve değerlendirilmesi aşamasında toplumsal cinsiyete dayalı analiz, toplumsal katkı sağlamaktadır. Her ne kadar kavrama ilişkin akademik tartışma devam etse de (Scott, 1986; Deutsch, 2007; MacKay et al., 2010; Baldez, 2010), kavramın analitik gücünün altını çizmek gerekmektedir.

8.2.2. Uluslararası Literatürde Aile ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Aile çalışmalarında, özellikle uluslararası literatürde, uzun bir zamandır toplumsal cinsiyet dinamiklerini dikkate alan ya da bu dinamiklere odaklanan çalışmalar vardır. Toplumsal cinsiyet kavramının son kırk yıldır sosyal bilim literatüründe artarak kullanımına paralel olarak, aile çalışmalarında da toplumsal cinsiyet ilişkilerini göz önüne alarak analiz yapan çalışmalar artmaktadır (Stoianovich, 1981; Jennings ve Waller, 1990; Moller Okin, 1996; Litton Fox ve McBride Murry, 2000; Max Ferree, 2010). Son çalışmalardan biri olan Max Ferree'nin (2010) çalışması, literatürdeki aile çalışmalarının kısa bir değerlendirmesini sunması açısından önemlidir. Yazar aile çalışmaları alanında giderek artan bir şekilde toplumsal cinsiyet perspektifli ampirik çalışmaların olmasını, kendi deyişiyle, "bardağın ya-

rısının dolu olması" şeklinde ifade eder. "Bardağın diğer yarısının boş olmasını" ise toplumsal cinsiyet perspektifinden çalışmaların aile literatüründe hâlâ "marjinal" olarak görünmesine bağlamaktadır.

Özellikle ailenin, ebeveynlerin ve çocukların sosyalleşmesindeki önemini vurgulayan çalışmalar, ailenin bir kurum olarak toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılması ve yeniden kurgulanmasındaki önemi odaklanmaktadır. Çocuklar rollerini, toplum onlardan beklentilerini ailede öğrenmeye başlar ve bu öğrenim sosyalleşme süreciyle diğer kurumlarda da devam eder (Simons, 1992; Crouter et al., 1995; McHale et al. 1999; Amato ve Fowler, 2002; McHale et al. 2006). Bu çalışmalar ailede toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında anne ve babanın davranışlarının önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmaların çoğu nicel yöntemle dayanmaktadır. Bulgular açısından baktığımızda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin Simons (1992), ebeveynin cinsiyetinin toplumsallaşma pratiklerinde çok ciddi bir rol oynamadığını belirtmekte, asıl etkenin ise ebeveynlerin evli ya da bekâr olmasından kaynaklandığını eklemektedir. Crouter ve diğerleri (1995) ise ailede karşı cinsten bir kardeşin bulunması ve kız çocuklarının ağırlıklı olarak anne ile, erkek çocuklarının ise baba ile zaman geçirmesinin toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesinde etkili olduğunu göstermektedir. McHale ve diğerleri (1999), çocukların cinsiyet rollerini geliştirme sürecinde babanın davranışlarının annenin davranışlarına göre daha fark yaratıcı olduğunu belirtmektedir.

Ailede eşler arasındaki ilişkiler, işbölümü, rol dağılımını toplumsal cinsiyet perspektifi dışında analiz etmek oldukça güçtür. Aile, güç ilişkilerinin eşit olmadığı bir kurumdur; cinsiyet ve yaşa bağlı eşitsizlikler diğer kurumlardan önce ailede deneyimlenir ve öğrenilir. Bu eşitsiz güç ilişkileri ve dinamikleri diğer toplumsal kurumlardaki dinamiklerle karşılıklı ilişkilidir. Şöyle ki, kadının eğitim ve istihdamda yaşadığı zorluklar, karşılaştığı engeller ailede kurulan toplumsal cinsiyet rolleriyle kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı olarak ilişkilidir. Hanede işbölümü üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların bazılarının daha çok farklı modeller-eşitlikçi, geleneksel gibi- ve bu modellerin ardın-

daki sosyal ve kişisel etkenler üzerinde durdukları görülmektedir. Örneğin, Cunningham (2001), yetişkinlerin evde iş bölümüne dair pratiklerinde en önemli etkenin anne ve babalarının evdeki işbölümü deneyimleri olduğunu ifade etmektedir. Daha eşitlikçi işbölümünü benimseyenler genellikle işlerin eşitlikçi paylaşıldığı ailelerden gelmektedir. Erkeklerde çocukluk döneminde anne ve babaları arasında eşitlikçi bir paylaşımın olması, kadınlarda ise çocukluk dönemlerinde annelerinin çalışması, bu iki grubun ilerleyen yaşlarında eşitlikçi pratikleri hayata geçirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca literatürde eşler arası işbölümünün sonuçlarına odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Bir diğer çalışmada, Kluver vd. (1997) eşler arası işbölümü ile eşlerin memnuniyetsizliği arasındaki ilişkiye bakmaktadır. Özellikle, kadının eşitlikçi bir işbölümünden yana olduğu ve erkeğin de bundan kaçındığı ilişkiler en çatışmalı ilişkiler iken, geleneksel cinsiyet rollerine sahip kadınlar ve geleneksel cinsiyet rollerine sahip eşleri olan kadınlar eşitsiz işbölümünden her ne kadar mutsuz olsalar da bu memnuniyetsizlik eşler arası bir çatışmaya gitmek yerine göz ardı edilmektedir. Blackburn vd. (2002) ise toplumsal cinsiyet ayrışmasına bakarken, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet ayrışmasının kadının güçlenmesine bağlı olarak azaldığını iddia etmektedir. Bu araştırmaya göre kadın, aile ve diğer toplumsal kurumlarda güçlendiği takdirde çalışma yaşamında toplumsal cinsiyete bağlı daha az ayrışma yaşamakta olduğunu göstermektedir.

8.2.3. Türkiye’de Aileye Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Yaklaşan Çalışmalar

Türkiye’de de son on yılda aileyi analiz ederken toplumsal cinsiyet dinamiklerini de hesaba katan çalışmaların sayısı artmaktadır (Delaney, 1987; Kandiyoti, 1988; Çınar, 1994; White, 1994; Eraydın ve Erendil, 1996; Bolak, 1997; Aytaç, 1998; Dedeoğlu, 2000; Beşpınar, 2010). Bu çalışmalarda Türkiye’deki ataerkil yapı ve pratikler de göze alınarak kadının ailedeki ve işgücü piyasası gibi diğer toplumsal kurumlardaki konumu ve rolleri incelenmektedir.

Çalışmaların birinci grubu ailede toplumsal cinsi-

yet rollerinin eşitlik temelli olmak yerine geleneksel anlayışta şekillendiğini ortaya koymaktadır. Yani kadınlar bakım ve evin düzen/ temizliğini sağlamak gibi işlerden sorumluyken, erkekler ev geçindirmek işinden sorumlu olarak görülmektedir. Kadının aile içindeki statüsü de bu çerçevede şekillenmektedir. Kadınlar onlardan geleneksel olarak beklenen rolleri yerine getirdiklerinde, aile içinde statü kazanmakta ve toplumsal alanda saygı görmektedir. Delaney (1987), Türkiye’de evli olmanın kadın için bir toplumsal statü ve saygıya neden olduğunu belirttiği çalışmasında, kadına yönelik bu toplumsal saygının kontrol ve kısıtlamayı da beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Kandiyoti (1988), benzer bir şekilde kadınların ataerkil pazarlık mekanizmaları içinde yer aldığını, ailede kontrol ve kısıtlamaya karşılık belli kazanımlar elde etmek uğraşında olduklarını belirtmektedir. Kandiyoti (1988) yaşlanmanın kadının ailede ve toplumdaki statüsünü artıran bir deneyim olduğunu da eklemektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin kuruluşunun sürekli müzakere halinde olduğunu göstermesi açısından bu makale önemli katkı sunmaktadır. Evdeki işbölümünü yaşlı bakımı çerçevesinden tartışan Aytaç (1998), erkeklerin, özellikle de evli erkeklerin, yaşlı aile üyelerinin bakımını yerine getirmediklerini ifade etmektedir. Aytaç’ın çalışması bölgesel kalkınma, şehirleşme, eğitim, geleneksel değerlere sahip olma ve dindarlık ile yaşlı bakımı arasındaki ilişkilere bakması açısından da önemlidir. Bakıma ilişkin işbölümü tüm bu etkenlerden doğrudan etkilenmektedir.

White (1994), gelin kayınvalide ilişkisinin gerilimlerini de incelediği çalışmasında ailede toplumsal cinsiyet rolleri ve işbölümü pratiklerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Gelinler aile için işbölümünde ciddi bir iş yüküne sahiptir ve bu konuda bir itiraz hakları yoktur. Ailede geleneksel toplumsal rollerin benimsenmesinin bir diğer sonucu da kadının işgücü piyasasına katılımına erkeğin itirazıdır. Baba ve koca, kadının temel rolünü evdeki sorumlulukları yerine getirmekle sınırlamakta ve dışarda ücret getiren bir işte çalışmasına karşı çıkmaktadır. Çınar (1994) ve Eraydın ve Erendil (1996), kadınların kocalarının onayı olmadan ça-

alışma yaşamına katılımının mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Dedeoğlu (2000) da ailenin, kadının çalışmasına değişik ve çok boyutlu etkileri olduğunu vurgulamaktadır. Dedeoğlu, özellikle kadınların ne tür işlerde ve kimlerle çalıştığı, emek piyasasına katılıp katılmamaya ilişkin seçenek ve pratiklerinin aile dinamikleri ve kompozisyonuna bağlı olduğunu altını çizmektedir. Eş ve baba izni olmadan çalışmama ve ev işleriyle birlikte kadının iş yükünün ikiye katlanması da makalede vurgulanan diğer noktalardır. Beşpınar (2010) çalışmasında, kadınların emek piyasasına katılıp katılmamaya ilişkin pratiklerinde aile ilişkilerinin önemini göstermektedir. Beşpınar (2010), farklı toplumsal sınıflardan kadınların sürekli stratejilerle emek piyasasına katılıma dair değerlendirmeler yaptıklarını ifade etmektedir. Kadınların medeni hali, çocuk sayısı, toplumsal sınıfı emek piyasasına katılma/katılmama ya da nasıl katılacakları konusunda belirleyici olmaktadır. Aile dinamikleri, ailede kadına atfedilen roller bu süreçte ciddi rol oynamaktadır.

Bolak'ın (1997) çalışması, kadınların geleneksel rollerin dışında pratikler benimsediklerinde aile içi dinamiklerin nasıl şekillendiğini araştırmaktadır. Bolak (1997), kadınların evi geçindirme rolünü üstlendiklerinde evdeki işbölümünün nasıl farklı dinamikler ve pazarlıklar çerçevesinde tanımlandığını incelemektedir. Bolak kültürel kurgular, evlilik dinamikleri ve geniş aile ilişkilerinin evdeki işbölümünde belirleyici olduklarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma bize kadının ekonomik güç kazandığında, kadınlık ve erkekliğe dair kültürel normlar ve beklentilerin yeniden nasıl tanımlandıklarını göstermektedir.

8.3. Veri Kaynağı ve Yöntem

Bu rapor, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet dinamiklerine dair sorularının analizine dayanmaktadır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kap-

samında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı sorukağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey sorukağıdı uygulanmıştır. 2006 ve 2011 yıllarında yürütülen Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması aynı soru formlarına dayanmamaktadır. Buna bağlı olarak 2006 ve 2011 yılları arası bir karşılaştırma, özellikle bazı soruların değişime uğraması ve/veya soru formundan çıkarılması veya eklenmesi dolayısıyla güçleşebilmektedir. Bu nedenle, analizin ancak bu iki araştırmada da ortak olan sorularla sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer altı çizilmesi gereken husus, analiz iki yıl için tekrarlanan sorulara dayansa da, soruların soru kökü ya da seçenekleri de 2006 ve 2011'de farklılık gösterebilmektedir. Bu da analizde karşılaştırma yaparken belli zorluklara neden olmaktadır. Bu tür sorular analiz edilirken, 2006-2011 arasında sorudaki değişiklik belirtilmiştir. Analizler sırasında betimsel istatistiklerin yanı sıra t-testi, ki-kare ve ANOVA metodları kullanılmaktadır. Bütün analizlerde %95 güven aralığında istatistiksel anlamlılık test edilmektedir. Analizler MS Office Excel ve IBM SPSS programları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

8.4. Kavramsal Çerçeve

8.4.1. Ailede İş ve Karar Paylaşımı, İşgücüne Katılım, Mülkiyet

Bu raporda değerlendirme iki temel ekseninde ilerlemektedir. Birincisi, ailede toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlardır. Bu bölümde, ailede evde bakım işlerinin, ev işlerinin kimin tarafından yapıldığına, ailede kadınların çalışma durumuna, ailede mülk sahipliğine ve ailede karar verme pratiklerine bakılmaktadır. Tüm aile üyelerinin bu farklı boyutlardaki tutumlarının toplumsal cinsiyet rollerine dair birçok dinamiği ortaya koyduğu bilinmektedir. İkinci bölümde ise, kadının çalışma durumu ve ge-

nel olarak kadının çalışmasına ilişkin görüşler ele alınacaktır. Üçüncü olarak ise kadının mülk sahipliği incelenecektir. Bu üç bölüm birbiriyle etkileşim halindedir. Diğer deyişle, toplumsal cinsiyet rollerine dair görüşler aile içindeki tutumlarla karşılıklı etkileşim içindedir.

8.4.2. Değişkenler

Cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum gibi demog-

rafik özellikler bağımsız değişken olarak analizde kullanılmıştır. Ayrıca, aile tipi, çocuk sayısı, sosyoekonomik düzey ve yaşanan bölge değişkenleri de analize katılan önemli bağımsız değişkenlerdir. Son olarak dini inanç da önemli bir bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bağımlı değişkenler ise, 2006 ve 2011 yılı için soru numaralarıyla, Tablo 145'te görülmektedir.

Tablo 145. TAYA 2006 ve 2011 Veri Setinde Analiz Edilen Bağımsız Değişkenler

1. Ailede toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar		
1.a. Ailede işbölümüne ilişkin tutumlar		
	2006	2011
Evde bakım işleri	H7 (Küçük çocukların bakımı) H11 (Hanede bakıma muhtaç yaşlı var mı)	H10 (Küçük çocukların bakımı) H11, H12, H13 (Hanede bakıma muhtaç yaşlı, hasta, engelli var mı?) Varsa kim bakıyor?
Evde ev işlerinin paylaşımı	H8 (Evde ev işleri kim ve kimler tarafından yapılır?)	H17 (Evde ev işleri kim ve kimler tarafından yapılır?)
1.b. Ailede karar verme dinamikleri		
	H9 (Ailede belli konularda kim karar verir?)	H18 (Ailede belli konularda kim karar verir?)
2. Kadının çalışma durumu ve bu konudaki görüşler		
2.a. Kadının çalışma durumu		
	Bu konuda bir soru bulunmamaktadır	F21 (18 yaş üstü tüm kadın bireylerin çalışma durumu)
2.b. Kadınların çalışmasına ilişkin görüşler		
	B31 (Kadının çalışması uygun mu?) B32 (Eğer kadın çalışmamalıysa, neden?)	B24 (Kadınların çalışması uygun mu?) B25 (Eğer kadın çalışmamalıysa, neden?)
3. Ailede mülk sahipliği		
Ailede mülk sahipliği	B3	B70

8.5. Analiz: Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkili Tutumlar

8.5.1. Ailede İşbölümüne İlişkin Tutumlar

Bu bölümde ailede toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar iki tema üzerinden tartışılmaktadır: Evde bakım işleri, evde ev işlerinin paylaşımı.

8.5.1.1. Ailede Bakım İşleri

Evde bakım işlerine dair tutumlara baktığımızda, küçük çocuklar, yaşlı, hasta ve engelli bakımına ilişkin sorular sorulmuştur. Ancak 2006 yılında küçük çocukların ve bakıma muhtaç yaşlı bakımına ilişkin soru sorulmakta, 2011 yılında ise bu sorulara hasta ve engelli bakımına ilişkin iki soru daha eklenmektedir.

Hanede Çocuk Bakımı

2006 yılında hanede küçük çocukların gündüz bakımını çoğunlukla kimin yaptığı sorusuna “annesini” cevabını verenlerin oranı %92’dir. Türkiye’de çocuk bakımının ağırlıklı olarak anneler tarafından karşılandığı bilinmektedir, bu durumun kadının işgücü piyasasına katılımında en ciddi engel olduğu da bilinmektedir¹. Anneler dışında bakım sağlayanlar sırasıyla babaanneler (%2), anneanneler (%2), bakıcılar (%1), kreş/anaokulları (%1) ve yakın akrabaları (%1) (Tablo 146).

2011 yılında küçük çocukların gündüz bakımını ağırlıklı olarak (%88) annenin yaptığı görülmektedir. Anneyi babaanne (%5) ve anneanne (%4) takip etmektedir. Kreşten gündüz bakımı sağlayanların oranının sadece %3 olması Türkiye’de kurumsallaşmış bakım hizmetlerinin ne kadar az kullanıldığına ilişkin fikir vermektedir. Çocuğa babası tarafından gündüz bakımı sağlanan ailelerin oranı (%2), bakıcı tarafından sağlananların (%1) oranına yakındır. Bu oranlar, Türkiye’de küçük çocukların gündüz bakımında annenin başat rolü üstlendiği, anneden sonra ise babaanne, anneanneler ve bakıcıların bakım işlerinden sorumlu olduğunu göstermektedir. Bir diğer altı çizilmesi gereken nokta, Türkiye’de kurumsal hizmet alımının ne kadar düşük düzeyde olduğudur.

Bu iki yıla ilişkin oranlar karşılaştırıldığında, en önemli değişimin babaanne-anneanne bakımı alan ailelerin oranındaki değişim olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 2006 yılında anneanne ve babaanneden gündüz bakımı alan ailelerin oranı %3 iken (Tablo 146), bu oran 2011 yılında %9’a yükselmektedir (Tablo 147). Bu çok ciddi oranda bir artıştır ve açıklanması oldukça zordur. Beş yıl içinde anneanne ve babaannelerin çocukların gündüz bakımını sağlamalarındaki artış sadece annelerin işgücü piyasasına katılımlarındaki artışla açıklanamaz. Zaten annelerin sağladığı bakımda aynı oranda bir azalma görünmemektedir. Ayrıca toplumsal değerlerin bu kadar kısa bir süre içinde değişmesi beklenemeyeceği için de ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

¹http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130910_egge_out_of_school_en.pdf

Tablo 146. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeriine Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı (%)

	Anne	Baba	Abla	Anneanne	Babaanne	Yakın akrabalar	Bakıcı	Kreş veya anaokulu	Diğer
	2006								
Türkiye	92,1	0,5	0,3	1,5	1,8	0,6	1,4	0,9	0,9
Kent	91,3	0,4	0,1	1,8	2,0	0,7	1,6	1,2	0,9
Kır	93,9	0,8	0,7	0,7	1,3	0,4	1,1	0,2	1,0
	YERLEŞİM YERİ								
	Anne	Baba	Abla	Anneanne	Babaanne	Yakın akrabalar	Bakıcı	Kreş veya anaokulu	Diğer
	2011								
Türkiye	88,3	1,6	0,9	3,9	5,3	0,5	1,4	2,8	0,3
Kent	86,9	1,5	0,8	4,7	5,0	0,5	1,6	2,9	0,4
Kır	92,4	1,8	1,4	1,5	6,3	0,3	0,9	2,6	0,0
	YERLEŞİM YERİ								
	Anne	Baba	Abla	Anneanne	Babaanne	Yakın akrabalar	Bakıcı	Kreş veya anaokulu	Diğer
	2011								
Türkiye	88,3	1,6	0,9	3,9	5,3	0,5	1,4	2,8	0,3
Kent	86,9	1,5	0,8	4,7	5,0	0,5	1,6	2,9	0,4
Kır	92,4	1,8	1,4	1,5	6,3	0,3	0,9	2,6	0,0

Tablo 147. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı (Anneanne veya Babaanne) , TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır
Anneanne veya babaanne	8,5	9,2	6,6
Başkası	91,5	90,8	93,4

Yine 2006 yılı için küçük çocukların gündüz bakımında kır ve kentin ki-kare analizi sonuçlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığını görebiliriz. Ancak, kent ve kır arasında annenin bakımı açısından çok ciddi bir farklılık bulunmamaktadır. Kentte annelerin %91'i küçük çocukların gündüz bakımını sağlarken, bu oran kırdaki %94'e yükselmektedir. Kent ve kır arasındaki farklılaşmanın abla seçeneğinde görülmesi de önemli bir noktadır. Kırdaki ailelerin %1'inde küçük çocukların bakımı ablalar tarafından yapılırken, bu oran kentte %0,1'e düşmektedir. Ablaların kardeşlerin bakımlarından sorumlu olmasının özellikle ablalar açısından ciddi olumsuz sonuçları bilinmektedir. Kardeşlere bakım sağlamak ablaların eğitimden kopmalarına neden olmaktadır. Yine, kent ve kır arasındaki farklılaşmanın bakıcı ve kreş veya anaokulu seçeneklerinde belirginleştiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar Türkiye genelinde bakıcı, kreş veya anaokulundan gündüz bakım hizmeti alan ailelerin oranı oldukça düşük olsa da, kent ve kırdaki bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Kentte bakıcıdan gündüz bakım hizmeti alanların oranı %1,6 iken, bu oran kırdaki %1,1'e düşmektedir. Kreş ve anaokulundan gündüz bakım hizmeti alan ailelerin oranına baktığımızda da kent ve kırdaki bir farklılık göze çarpmaktadır. Kentte bu oran %1,2 iken, kırdaki %0,2'ye düşmektedir. Bu farklılıkta kırdaki kurumsal bakım hizmetine ulaşmanın zorlukları etkili olmaktadır. Kırdaki gündüz bakım hizmeti sunan kurumlar kente göre oldukça sınırlıdır. Ancak kentte, özellikle büyük kentlerde kurumsallaşmış bakım hizmeti olsa da, çok az oranda ailenin bu hizmeti kullanması araştırılması gereken bir husustur. Bunun nedenleri kaliteli ve ucuz gündüz bakım hizmetine ulaşmanın zorluklarından kaynaklanabilmektedir. Anneanne ya da babaanneden küçük çocuğa gündüz bakımı alan ailelerin kentteki oranları birbirine yakınken,

kırdaki çocuğa babaannesinden gündüz bakımı alan ailelerin anneanneden alanların iki katı olması da önemli bir farklılıktır (sırasıyla %1,3, %0,7). Bu farklılaşmanın temel nedeni, baba tarafından ilerleyen geniş aile yapısının kırdaki daha fazla görülmesinden kaynaklanabilmektedir. Bu durum ya erkeğin ailesiyle birlikte oturlan geniş aile tipinin yaygın olması ya da aynı hanede oturulmasa bile babanın ebeveynlerinin çekirdek aileyle daha fazla ilişki içinde olması şeklinde açıklanabilir (Tablo 146).

2011 yılında ise küçük çocukların gündüz bakımında kır ve kentin ki-kare analizi sonuçlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Kırdaki annenin gündüz bakımı sağladığı ailelerin oranı %92 iken bu oran kentte %87'ye düşmektedir. Yine aynı yılda ablanın kardeşe bakım sağladığı ailelerin oranı kırdaki %1,4 iken kentte %0,8'dir. Bir diğer dikkat çekici nokta, anneannenin çocuğa sağladığı gündüz bakımının kır ve kentte farklılık göstermesidir. Kırdaki anneanneden bakım alan ailelerin oranı %2 iken, bu oran kentte %5'e yükselmektedir. Babaanneden bakım alanların oranına baktığımızda ise kırdaki bu oranın %6 olmasına karşılık, kentte bu oran %5'e düşmektedir. Kır ve kentte anneanne ve babaanne bakımına ilişkin bu oranlar incelendiğinde, kırdaki aile tipinin daha babanın ailesine yakın şekilde düzenlenirken (birlikte oturma veya ilişkilerin çok yakın şekilde sürmesi şeklinde), kentte bu tür ailelerin kırdaki göre oransal olarak azaldığı ifade edilebilir. Anneanneden gündüz bakımı alan ailelerin oranı kentte artsa da, kentte babaanneden gündüz bakımı alan ailelerin oranı yine de daha yüksektir. Bakıcıdan gündüz bakımı alan ailelerin oranı kırdaki %0,9 iken, kentte bu oran %1,6'ya yükselmektedir. Kreşten gündüz bakımı alan ailelerin oranında ise kır (%2,6) kent (%2,9) arası çok ciddi bir farklılık

görülmemektedir. Kır ve kentte bu iki oranın birbirine bu kadar yakın olması kırdaki kreş hizmetlerinin ciddi bir artış göstermesinden kaynaklanabilir (Tablo 146).

2006 yılından 2011 yılına kırdaki çocuğa annesi tarafından bakım sağlanan hanelerin oranı çok ciddi bir değişim göstermezken (2006'da %94, 2011'de %92), bu iki yıl karşılaştırıldığında 2006'da kentte %91 olan oran 2011'de %87'ye düşmektedir. Kent ve kır arasındaki farklılaşmanın bakıcı ve kreş veya anaokulu seçeneklerinde belirginleştiğini söyleyebiliriz. Bu soruya verilen yanıt bu iki yıl için karşılaştırıldığında bir diğer altı çizilmesi gereken nokta, kreş ve anaokulundan bakım hizmeti alan ailelerin oranı 2006 yılında kırdaki %02 ve kentte de %1,2 iken, bu oranın 2011 yılında kırdaki %2,6'ya, kentte ise %2,9'a yükselmesidir. Bu oranlara bakıldığında, kırdaki kreş hizmetinin sunumunda ve kullanımında beş yıl içinde çok ciddi bir artış olduğu görünmektedir. Bu durumda 2006'yı takiben okul öncesi eğitim politikaları çerçevesinde anaokulu ve kreşlere yönelik özendirici düzenlemelerin 2011'de sonuçlarını verdiği ifade edilebilir. Ama yine de kırdaki gözlenen artışın açıklama noktası zordur, dolayısıyla özellikle kırdaki bu sayılara ihtiyatla yaklaşılması gerekebilir. Bir diğer karşılaştırma 2006 ile 2011 yılı arasında babaanne ve anneannelerin küçük çocukların bakımında artan rolüdür (Tablo 146).

Yine 2006 yılı için küçük çocukların gündüz bakımında farklı eğitim düzeylerinde ki-kare analizi sonuçlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Hanehalkı anketi cevaplayan referans kişinin eğitim düzeyi arttıkça, annenin çocuğa gündüz bakım sağlama oranı ciddi olarak azalmaktadır. Referans kişinin eğitimi olmadığı hanelerin %95'inde gündüz çocuk bakımı anneler tarafından karşılanırken, bu oran ilköğretim mezunlarında (%96) çok az oranda bir artış göstermekte, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %94'e, lise/lise dengi mezunlarında %90'a ve son eğitim kategorisi olan üniversite ve lisansüstü eğitim almış olanlarda ise %77'ye düşmektedir. Bu

durum, eğitim ile kadının emek piyasasında aktif olarak yer alması arasındaki doğrudan ilişki ile açıklanabilir. Bir diğer altı çizilmesi gereken nokta ise, bakıcıdan bakım hizmeti alanlar ile eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında bu oran sadece %1 iken, lise/lise dengi mezunlarında bu oran %2'ye yükselirken, yükseköğretim mezunlarında %7'ye yükselmesidir. Kreş ve anaokulundan gündüz bakımı için de benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Eğitimin lise ve lise dengi olduğunda kreş ve anaokulundan hizmet alanların oranı %1 iken, bu oran yükseköğretim kategorisinde %6'ya yükselmektedir (Tablo 148).

2011 yılında farklı eğitim düzeylerinden cevaplayıcıların küçük çocukların gündüz bakımında farklı eğilimler sergilediği görünmektedir. Hanehalkı anketi cevaplayan referans kişinin eğitimsiz olduğu hanelerin %92'sinde gündüz çocuk bakımı anneler tarafından karşılanmaktadır. Referans kişinin eğitimi olmadığı hanelerin %4'ünde babaanne, %3'ünde anneanne ve %3'ünde abla gündüz bakımı sağlamaktadır. Referans kişinin ilköğretim mezunu ve ilköğretim/ortaokul mezunu olduğu haneler, küçük çocukların gündüz bakımı konusunda benzer eğilimler göstermektedir. Referans kişinin lise mezunu olduğu hanelerin %90'ında küçük çocukların gündüz bakımı anneler tarafından karşılanırken, bu hanelerin %2'sinde baba, %1'inde abla, %3'ünde anneanne, %5'inde babaanne, %1'inde bakıcı ve %4'ünde kreş küçük çocukların gündüz bakımını sağlamaktadır. Referans kişinin yükseköğretimli olduğu hanelerin %67'sinde küçük çocukların gündüz bakımı anneleri tarafından karşılanmaktadır. Bu hanelerin %11'inde anneanne, %10'unda kreş, %8'inde babaanne ve %7'sinde bakıcı küçük çocukların gündüz bakımını sağlamaktadır. Referans kişinin eğitimi arttıkça ablanın küçük çocukların gündüz bakımını sağladığı ailelerin oranı düşmektedir. Referans kişinin eğitim seviyesi arttıkça küçük çocukların gündüz bakımının kreş veya bakıcı tarafından sağlanma oranları artmaktadır (Tablo 148).

Tablo 148. Öğrenim Durumuna Göre Hanedeki Küçük Çocukların Bakımı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Annesi	94,6	95,7	94,2	89,6	76,5
Babası	0,8	0,3	1,6	0,4	0,4
Ablası	0,6	0,4	0,3	0,0	0,0
Ağabeyi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Anneannesi	1,7	0,6	0,0	3,3	3,6
Babaannesi	1,3	1,6	2,2	1,5	3,1
Yakın akrabalar	0,0	0,2	0,2	1,7	1,1
Bakıcı	0,0	0,2	0,9	2,4	7,2
Kreş veya anaokulu	0,0	0,0	0,0	1,0	6,4
Diğer	1,1	1,0	0,6	0,2	1,7
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Annesi	91,7	93,9	93,3	89,3	66,7
Babası	1,4	1,2	1,1	2,4	1,8
Ablası	2,7	1,1	1,0	0,7	0,0
Abisi	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3
Dedesi	0,3	0,5	0,0	0,8	0,3
Anneannesi	3,1	1,9	3,3	3,4	10,5
Babaannesi	4,0	5,7	3,0	5,1	7,7
Yakın akrabası	1,2	0,2	0,2	0,3	1,3
Bakıcısı	0,0	0,5	0,3	0,7	6,7
Komşu	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0
Kreş	0,0	0,9	0,7	3,6	10,0
Diğer	0,4	0,3	0,0	0,0	1,2

Hanede Engelli ve Hasta Bakımı

2006 yılında gerçekleşen çalışmada hanede engelli ve hasta bakımını kimlerin karşıladığı soruları bulunmamaktadır. 2006 yılında Türkiye genelinde hanelerin %5'inde bakıma muhtaç yaşlı bulunmaktadır. Kırdaki bu oran %8 iken, kentte %4'tür (Tablo 149). Yetişkin bakımıyla ilgili 2006'da sadece ha-

nede yaşlı bakımının kadın ya da erkek tarafından karşılandığı sorulmaktadır. Bakımın %94'ü kadınlar tarafından karşılanırken, erkekler tarafından karşılanan bakımın oranı sadece %6'dır. Türkiye'de ailede sadece çocuk bakımının değil yetişkin bakımının da bir kadın sorumluluğu olarak görüldüğü sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Tablo 149. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Yaşlı Bulunan Haneler, TAYA 2006-2011 (%)

	Var	Yok
2006		
Türkiye	5,3	94,7
YERLEŞİM YERİ		
Kent	3,8	96,2
Kır	8,0	92,0
2011		
Türkiye	5,9	94,1
YERLEŞİM YERİ		
Kent	4,9	95,1
Kır	8,6	91,4

2011 yılında Türkiye genelinde hanelerin %6'sında bakıma muhtaç yaşlı bulunmaktadır. Kırdaki bu oran %9 iken, kentte %5'tir (Tablo 149). Aynı yıl Türkiye genelinde hanelerin %8'inde bakıma muhtaç hasta bulunmaktadır. Kırdaki bu oran %11 iken, kentte %7'dir (Tablo 150).

2011 yılında hanede bakıma muhtaç hastaya kim ve kimlerin baktığı sorulduğunda, eşi (%36), gelini (%16) takip etmektedir (Tablo 151). Bu durum kadınların ailede hasta bakımını gerçekleştirdiğini gösterirken, bir yandan da gelinlere nazaran kızların (%14) daha az hasta bakımı sağladığı ilginç bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bunun temel nedeni bakıma muhtaç birinin yetişkin kızının kendi çekirdek ailesinde ebeveynine bakım hizmeti sunmasının karı koca ilişkileri açısından doğurabileceği zorluklardır. Erkeğin bakıma muhtaç ebeveynine bakması aslında daha çok eşine baktırarak gerçek-

leşmektedir. Ayrıca bu soruya “oğlu” bakıyor diyenlerin de ne kadarının bakımında gelininin ağırlıklı sorumluluk aldığı da tam olarak bilinmemektedir. “Oğlu” tarafından bakılanların “kızı” tarafından bakılanlardan daha yüksek oranda olmasının bir nedeni de bu olabilmektedir. Ancak yine de hasta bakımı sağlayan erkek evlatların ne kadarının evli olduğu bilinmediği için bu cevabı seçenler ile gelini cevabını seçenleri birbirine eklemek yanıltıcı olabilir. Bir diğer ilginç nokta damadı tarafından bakılanların oranının sadece %0,2 olmasıdır. Özellikle damatlarla gelinlerin eşlerinin hasta ebeveynine bakımındaki farklı tutumlarını karşılaştırmak Türkiye’de toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Aytaç’ın (1998) çalışması da benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Türkiye’de ebeveynlere bakım sağlandığında bu bakım kadınlar tarafından sağlanmaktadır.

Tablo 150. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yeri Göre Bakıma Muhtaç Hasta Bulunan Haneler, TAYA 2011 (%)

	Yok	Var
Türkiye	92,8	7,9
YERLEŞİM YERİ		
Kent	94,1	6,6
Kır	89,2	11,4

Tablo 151. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Hastaların Bakımı, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır
Eşi	35,7	34,8	37,2
Gelin	15,8	13,4	19,5
Anne	14,7	15,8	13,1
Oğlu	13,8	13,4	14,5
Kızı	13,5	17,6	7,1
Baba	3,3	2,4	4,7
Torun	2,3	2,3	2,3
Kardeş	2,1	2	2,3
Diğer kadın akrabalar	1,2	1,1	1,3
Diğer erkek akrabalar	1	1,2	0,6
Bakıcı	1	1,6	0
Babaanne	0,6	0,5	0,7
Komşu	0,4	0,4	0,5
Damat	0,2	0,1	0,3
Dede	0,1	0,2	0

2011 yılında yürütülen çalışma bakıma muhtaç engelliye sırasıyla eşi (%28), annesi (%27), oğlu (14), kızı (%11), gelini (%8) tarafından bakım sağlandığını göstermektedir. Bakıma muhtaç hastadan farklı olarak, engellilik doğuştan ya da daha genç yaşlarda yaşanan bir deneyim olması dolayısıyla en yüksek oranda bakım anneler tarafından sağlanmaktadır. Damat ile gelinin engelli bakımındaki tutumlarını kıyasladığımızda yine toplumsal cinsiyet rolleri

ve ataerkil pratikleri açısından fikir verici sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Eşin ebeveyninin bakımı kadın için bir sorumluluk olarak görülüp bakım sorumluluğu yerine getirilirken, erkek için böylesi bir sorumluluk söz konusu değildir. Bu durumda erkeğin ebeveynleri ile birlikte yaşanan geniş aile kompozisyonuna, kadının ebeveynleri ile yaşanan geniş aile kompozisyonuna göre daha sık karşılaştığı bilinmektedir (Tablo 154).

Tablo 152. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Engelli Bulunan Haneler, TAYA 2011 (%)

	Yok	Var
Türkiye	95,2	5,3
YERLEŞİM YERİ		
Kent	95,9	4,5
Kır	93,2	7,6

Tablo 153. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Kişilerin Bakımı (Eş, Baba ile Baba veya Oğul), TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır
Hanede bakıma muhtaç yaşlı/engelli/hasta bakımı	Eş	32,5	29,9
	Başkası	67,5	70,1
Hanede bakıma muhtaç yaşlı/engelli/hasta bakımı	Baba	3,3	2,4
	Başkası	96,7	97,6
Hanede bakıma muhtaç yaşlı/engelli/hasta bakımı	Oğul	19,0	20,1
	Başkası	81,0	79,9
Hanede bakıma muhtaç yaşlı/engelli/hasta bakımı	Baba ya da oğul	22,1	22,3
	Başkası	77,9	77,7

Tablo 154. Türkiye Geneli ve Yerleşim Yerine Göre Bakıma Muhtaç Engellilerin Bakımı, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır
Eşi	28,4	24,5	35,0
Annesi	27,2	27,2	27,1
Babası	5,2	4,3	6,9
Oğlu	14,4	18,1	8,1
Kızı	10,8	13,1	6,9
Gelini	7,8	6,0	11,0
Kardeşi	6,2	5,1	8,1
Torunu	1,8	1,8	1,8
Diğer kadın akrabalar	0,8	0,8	0,8
Diğer erkek akrabalar	0,8	0,8	0,7
Dedesi	0,6	1,0	0
Komşu	0,4	0,6	0
Babaannesi	0,3	0,5	0
Bakıcısı	0,2	0,3	0
Anneannesi	0,1	0,2	0
Diğer	4,6	4,0	5,5

2006 yılındaki ailede yetişkin bakımına ilişkin tek soru ile 2011 yıllarındaki üç detaylı soruya verilen yanıtlar kıyaslandığında 2011 yılında oğlu ya da babası tercihlerinde bulunanların toplam oranının %22 olduğu görülmektedir (Tablo 153). Eşi seçeneğinde de erkeklerin olabileceği de düşünülebilir. Ancak bu durum belirsiz olduğundan bu konuda bir iddiada bulunulamaz. 2006'da bakım sağlayan erkeklerin oranı %6 iken bu oranın en azından (eş yanıtındaki erkekler hesaba katılmadığı için) %22'ye yükselmesi üç şekilde yorumlanabilir. Birincisi, bu yıllar arasında bakım sağlayan erkeklerin oranı ciddi oranda artış göstermiştir. Ancak bu kadar kısa zaman aralığında toplumlarda böylesi bir değişim yaşanması sosyolojik açıdan mümkün değildir. Bu nedenle diğer iki seçenek daha açıklayıcı olabilir. Şöyle ki, toplumsal olarak tercih edilen/kabul gören yanıt olarak kendilerinin baktıklarını ifade etmiş olabilirler, ya da oğullarından bir bölümü için eşlerinin bakması da kendilerinin bakması gibi algılanmış olabilir.

Evde İşlerin Paylaşımı

TAYA 2006 ve 2011'de ev işlerinin aile üyeleri tarafından nasıl paylaşıldığına ilişkin iki farklı soru sorulmuştur. Soru kökünde ciddi bir farklılık olmasa da, cevap seçeneklerinde ciddi bir farklılık

bulunmaktadır. TAYA 2011'de bu soruya "evin haftalık-aylık temizliği" bir ev işi kategorisi olarak eklenmiştir. Ancak daha önemli değişiklik, 2006 yılında aile üyeleri seçenekleri erkek, kadın, aile fertleri beraber, hanehalkı ferdi olmayan akraba, dışarıdan biri ücret karşılığı ve evimizde yapılmıyor şeklindeyken, 2011'de erkek/baba, kadın/anne, kız çocuk, erkek çocuk, hane ferdi olmayan akraba, ücret karşılığı dışarıdan biri, evimizde yapılmıyor şeklinde değiştirilmiştir. Aile fertleri beraber seçeneğinin 2011'de kaldırılmasının nedeni, bu seçeneğin bu işlerde temel sorumluluğun kim tarafından yerine getirildiğini gizleyen bir cevap olabilmesinden kaynaklanabilir. 2006 formundaki kadın ve erkek seçeneklerinin 2011 soru formunda anne/kız çocuk, baba/erkek çocuk olarak daha açıklayıcı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Yine 2006'da tek bir yanıt seçilecek şekilde soru sorulurken, 2011'de birden fazla yanıt kabul edilmiştir. İki yıl arasındaki bir diğer değişiklik ise, 2011 yılında seçenekler arasına evin haftalık-aylık temizliği seçeneğinin eklenmesidir. Tüm bu değişiklikler iki yıl arasında karşılaştırma yapmayı güçleştirici bir etken olmaktadır.

Bu çalışmada sadece yemek yapma, evin günlük toplanması ve temizlenmesi, aylık faturaların ödemesi, küçük bakım onarım ve tamir seçeneklerine

odaklanarak analiz yapılmaktadır. Tüm işlerde toplumsal cinsiyet rolleri açısından genel bir eğilim yansıtıldıktan sonra, özellikle yukarıda belirtilen ev işlerinin daha detaylı analizi yapılacaktır.

2006 yılında yemek (%87), ütü (%84), çamaşır (%89), bulaşık (%87), basit dikiş (%89) gibi işler, evde temel olarak kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Tüm bu işlerin tek tek kadınlar tarafından yapılma oranına baktığımızda, her biri için oran (ütü hariç) %85'in üzerindedir. Diğer ev işlerine baktığımızda, kadınların belirtilen işleri yaptığı hanelerin oranları şu şekildedir: Akşamları çay servisi yapılması (%80), sofranın kurulup kaldırılması (%74), evin günlük toplanması ve temizlenmesi (%80). Bu oranlar ağırlıklı olarak bu işlerin kadınlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Ancak sofranın kurulup kaldırılması gibi daha hafif kabul edilen ev işleri diğer aile bireyleri tarafından da yapılabilmektedir. Erkekler de özellikle aylık faturaların ödenmesi ve küçük tamir ve onarım işlerini yüksek oranda yapmaktadır. Aylık faturaların ödenmesi işinin (%69) ve küçük tamir ve onarım işlerinin (%68) büyük oranda erkekler tarafından yapılması da önemli bir

veridir. Alışveriş hem kadın hem de erkek tarafından paylaşılan bir iştir. Hanelerin %33'ünde günlük yiyecek içecek alışverişini erkekler yaparken, bu işin kadınlar tarafından yapıldığı ailelerin oranı %38'dir. Aynı işin aile fertleri tarafından yapıldığı ailelerin oranı ise %27'dir. Ailede işbölümüne genel hatları ile baktığımızda, kadın erkek arasında oldukça geleneksel bir işbölümünün sürmekte olduğu söylenebilir. Erkekler sadece faturaların ödenmesi ve tamirat gibi işleri ağırlıklı olarak üstlenirken, neredeyse diğer tüm işler ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yapılmaktadır (Tablo 155).

2011 yılında aynı sorunun yanıtlarına baktığımızda, yemeğin kadın/anne tarafından yapıldığı hanelerin oranı %95 iken diğer işlerin kadın/anne tarafından yapıldığı durumlarda bu oranlar şöyledir: Ütü (%89), çamaşır (%94), bulaşık (%94), dikiş (93), akşamları çay servisi (%90), sofranın kurulup kaldırılması (%92), ev toplama (%93), haftalık temizlik (%91). 2006 ile 2011 yılı bu veriler çerçevesinde karşılaştırıldığında, 2011 yılında birden fazla seçeneğin yanıt olarak kabul edilmesi bu işlere kadın/anne cevabını da verenlerin oranını artırmaktadır. Hanelerin

Tablo 155. Hanede Ev İşlerinin Kim Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006 -2011 (%)

	Yemek yapma	Ütü	Çamaşır-makine bile olsa	Bulaşık-makine bile olsa	Basit dikiş, düğme vs.	Akşamları çay servisi	Sofranın kurulup kaldırılması
2006							
Erkek	2,0	2,2	1,9	2,0	2,0	2,3	2,4
Kadın	87,1	84,3	88,7	87,2	88,9	80,1	74,1
Aile fertleri beraber	9,5	9,5	7,7	9,4	7,1	15,6	22,6
Hane ferdi olmayan akraba	0,8	1,0	1,1	0,8	0,9	0,6	0,6
Ücret karşılığı dışarıdan biri	0,4	0,9	0,5	0,4	0,5	0,2	0,2
Evimizde yapılmıyor	0,2	2,2	0,2	0,2	0,7	1,2	0,1
	Yemek yapma	Ütü	Çamaşır (Çamaşır makinesini kullanmak dahil)	Bulaşık (Bulaşık makinesini kullanmak dahil)	Basit dikiş, düğme dikme	Akşamları çay servisi	Sofranın kurulup kaldırılması
2011							
Erkek/baba	5,0	3,7	2,6	3,3	2,2	7,4	9,7
Kadın/anne	95,1	89,0	94,3	93,5	93,4	89,9	91,7
Kız çocuk	11,0	12,9	11,2	12,7	10,0	16,5	18,1
Erkek çocuk	0,6	0,8	0,6	0,6	0,5	1,7	2,7
Hane ferdi olmayan akraba	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
Ücret karşılığı dışarıdan biri	0,4	0,8	0,5	0,5	0,6	0,3	0,3

%74'ünde günlük yiyecek alışverişi kadınlar tarafından yapılırken, bu işi erkeklerin yaptığı hanelerin oranı %42'dir. 2006 yılında alışverişin erkekler ya da kadınlar tarafından yapıldığı hanelerin oranının birbirine oldukça yakın olduğu görünürken, 2011 yılında bu işin daha çok kadınlar tarafından yapılıyor olması yorumlamayı gerektiren bir sonuçtur. 2011 yılında verilen yanıtın daha gerçekçi olduğu söylenebilir. Şöyle ki, 2011 yılında birden fazla yanıt verilebildiğinde hem kadınlar hem de erkekler belirtilebilirken, kadınların alışveriş yapma durumunu da yansıtacak yanıtı seçmişlerdir. Oysa ki, 2006 yılında kadınların yaptıkları alışverişi göz ardı ederek sadece işler kabaca aile bireyleri arasında paylaştırılmıştır. Faturaların ödenmesi ve tamirat işleri erkek işleri olarak görülmektedir. Faturaların ödenmesi kamusal alanda yapılan bir iş olmasından ötürü 2011 yılında aylık faturaların erkek/baba tarafından ödendiği hanelerin oranı ise %74'tür. Tamirat ve onarım işlerinin ise %70'i erkek/baba tarafından yapılmaktadır. 2011 yılında soru formundaki değişiklik sadece anne ve babanın ev işlerini nasıl paylaştığıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda kız ve erkek

çocukların ev işlerini nasıl paylaştıklarına ilişkin de veri sunmaktadır. Bu veri, özellikle aile içinde geleneksel cinsiyet rollerine göre sosyalleşmenin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Kız çocukları da anneleri tarafından ağırlıklı olarak yapılan tüm ev işlerini yaparken, erkek çocuklarının bu işlere katılımı çok sınırlıdır. Geleneksel değerlere göre "kadın işi" olarak görülen işleri kız çocuklarının da yaptığı hanelerin oranı %12 ile %20 arasında değişmektedir. Erkek çocuklarının da bu işleri yaptığı hanelerin oranı ise %3'ü geçmemektedir (sofra kurma). Erkek çocuklarının daha aktif olarak katılım sağladığı ev işleri arasında evin aylık faturalarının ödenmesi (%7), küçük onarım ve tamirat işleri (%6), evin badana boyası (%5) seçeneklerinin bulunduğu görülmektedir. Diğer yemek, temizlik, evi düzenleme ve toplama işlerine erkek çocuklarının katkısının olduğu hanelerin oranı çok düşüktür. Ayrıca, erkek çocuğun bu tür işlere katılımı babanın da katılımının altındadır. Tüm bu oranlara bakarak, bir sonraki kuşakta da kadın erkek arasında geleneksel bir işbölümünün olacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Tablo 155).

	Evin gün içinde toplanması	Günlük yiyecek alışverişi	Aylık faturaların ödenmesi	Küçük bakım onarım tamir	Evin badana boyası	-
2006						
Erkek	2,3	33,3	69,1	68,4	37,7	
Kadın	80,2	37,7	17,0	6,7	10,0	
Aile fertleri beraber	16,1	26,8	10,2	6,4	13,3	
Hane ferdi olmayan akraba	0,7	1,3	2,8	4,0	4,4	
Ücret karşılığı dışarıdan biri	0,5	0,3	0,4	13,5	32,9	
Evimizde yapılmıyor	0,3	0,6	0,5	1,2	1,7	
	Evin günlük toplanması ve temizlenmesi	Evin haftalık aylık temizliği	Günlük yiyecek alışverişi	Aylık faturaların ödenmesi	Küçük bakım onarım tamir	Evin badanası boyası
2011						
Erkek/baba	4,4	4,6	41,6	74,2	70,3	46,9
Kadın/anne	92,8	91,0	74,0	26,3	11,6	13,7
Kız çocuk	15,2	15,2	8,6	3,6	1,4	1,7
Erkek çocuk	1,1	0,9	4,3	6,6	6,4	5,3
Hane ferdi olmayan akraba	1,2	1,5	0,7	1,0	2,3	3,2
Ücret karşılığı dışarıdan biri	0,8	3,1	0,3	0,4	15,8	38,4

Bu çalışmada tüm ev işlerini teker teker analiz etmek yerine üç işe detaylı olarak bakılmaktadır. Bu işler, yemek, günlük yiyecek içecek alışverişi ve küçük tamir onarımdır. Bu işler seçilirken her gün yapılması gereken ve geleneksel olarak kadın işi görünen bir iş olarak yemek yapma seçilmiştir. Dışarıda yapılacak bir iş ve aynı zamanda kadın erkek rol dağılımında kadın işi (ev temizliği ve düzenini sağlamak gibi) olarak görünen bir iş olmaması dolayısıyla alışveriş, detaylı olarak bakılacak ikinci iş olarak seçilmiştir. Üçüncü iş olan tamirat ve onarım işleri ise toplumda geleneksel cinsiyet rollerine bağlı kalarak işbölümünü düzenleyen anlayışa göre bir erkek işi olması nedeniyle seçilmiştir. Bu işlerin 2006 ve 2011 yıllarında ailenin hangi fertleri tarafından yapıldığına detaylı olarak bakıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

2006 yılında kullanılan soru formunda tek bir seçenekle cevaplandırma yapıldığında, hanelerin %87'sinde yemek yapma işi kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bu cevabı "aile fertleri beraber" cevabı izlemektedir. Hanelerin %10'unda yemek yapmak aile fertleri tarafından beraber olarak yerine geti-

rilen bir iştir. Erkeklerin yemek yaptığı hanelerin oranı sadece %2'dir. Diğer üç cevap seçeneği olan "hane ferdi olmayan akraba", "dışarıdan biri ücret karşılığı" ve "evimizde yapılmıyor" seçeneklerinin toplamı ise %1'dir (Tablo 156).

2011 yılında hanede yemek yapma işinin kim tarafından yapıldığına baktığımızda ise, seçeneklerin çeşitlenmesi ve birden fazla tercihin yapılabilmesinin kadın/anne yanıtını artırdığı söylenebilir. Hanelerin %95'inde yemek yapmak kadın/anne tarafından yerine getirilen bir iştir. Hanelerin %11'inde yemek kız çocukları tarafından da yapılmaktadır. Erkek çocukların da yemek yaptığı hanelerin oranı ise sadece %1'de kalmaktadır. Erkek/babaların da yemek yaptığı hanelerin oranı 2006'ya göre bir artış göstermektedir. Bu artışta birden çok seçeneği seçmenin yani arada sırada yemek yapan erkeklerin de sayılmasının etkisi vardır. "Hane ferdi olmayan akraba" yanıtını seçenlerin oranı 2006 yılına göre bir artış göstermektedir. Yine son iki seçenek olan "ücret karşılığı dışarıdan biri" ve "evimizde yapılmıyor" seçeneklerinin oranı çok düşük ve 2006 yılına çok benzerdir (Tablo 156).

Tablo 156. Türkiye Geneline Göre Evde Yemeğin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)

Türkiye	
2006	
Erkek	2,0
Kadın	87,1
Aile fertleri beraber	9,5
Hane ferdi olmayan akraba	0,8
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,4
Evimizde yapılmıyor	0,2
2011	
Erkek/baba	5,0
Kadın/anne	95,1
Kız çocuk	11,0
Erkek çocuk	0,6
Hane ferdi olmayan akraba	1,3
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,4
Evimizde yapılmıyor	0,1

Alışverişin hanede kimler tarafından yapıldığına baktığımızda, bu işin kadın ve erkek tarafından yapıldığı hanelerin oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. 2006 yılında günlük yiyecek, içecek alışverişinin erkekler tarafından yapıldığı hanelerin oranı %33 iken, kadınların alışveriş yaptığı ailelerin oranı ise %38'dir. Aile fertlerinin beraberce alışveriş yaptığı hanelerin oranı ise %27'dir (Tablo 157).

2011 yılında hanede alışverişin kimler tarafından

yapıldığı sorulduğunda, kadın/anne yanıtının verildiği hanelerin oranı %74'e yükselmektedir. Erkeklerin oranı ise %42'de kalmaktadır. 2006 yılıyla kıyaslandığında ortaya çıkan bu farklılığın nedeni, daha önce de belirtildiği gibi birden çok seçeneğin seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Kız çocuk ve erkek çocuk arasındaki farklılık önemlidir. Kız çocuklarının alışveriş yaptığı ailelerin oranı yaklaşık %9 iken, erkek çocukların alışveriş yaptığı hanelerin oranı %4'tür (Tablo 157).

Tablo 157. Türkiye Geneline Göre Evde Alışverişin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)

Türkiye	
2006	
Erkek	33,3
Kadın	37,7
Aile fertleri beraber	26,8
Hane ferdi olmayan akraba	1,3
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,3
Evimizde yapılmıyor	0,6
2011	
Erkek/baba	41,6
Kadın/anne	74,0
Kız çocuk	8,6
Erkek çocuk	4,3
Hane ferdi olmayan akraba	0,7
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,3
Evimizde yapılmıyor	0,4

Hanede küçük tamir ve onarım işlerinin kim tarafından yapıldığına bakıldığında ise, 2006 yılında bu işin erkekler tarafından yapıldığı ailelerin oranı %68 iken, ücret karşılığı dışarıdan birinin tamir işlerini yaptığı hanelerin oranı ise %14'tür. Bu işin hanede ağırlıklı olarak erkek tarafından yapıldığı görülmektedir. Dışarıdan onarım, tamir hizmetinin satın alınması da ikinci bir alternatiftir. Aile fertlerinin beraberce tamir ve onarım işlerini yaptıkları ailelerin oranı %6'dır. Küçük tamir ve onarım işlerinin kadınlar tarafından yapıldığı hanelerin oranı ise %7'ye düşmektedir (Tablo 158).

2011 yılında küçük onarım ve tamir işlerinin kim tarafından yapıldığına bakıldığında ise, 2006'ya kıyasla çok ciddi bir değişiklik gözlenmemektedir. En çok cevap alan iki kategori bu iki yılda da aynıdır: Erkek (%70) ve ücret karşılığı dışarıdan biri (%16). 2006'dan farklı olarak kadın/anne cevabı ciddi bir artış göstermiştir. 2006'da hanelerin %7'sinde bu işler kadınlar tarafından yapılırken, 2011'de bu oran %12'ye ulaşmıştır. 2011'de soruya eklenen kategoriler olan kız çocuk ve erkek çocuk kategorilerine bakacak olursak, hanelerin %1'inde kız çocukları tamir ve onarım işleri yaparken, erkek çocukların bu işleri yaptığı hanelerin oranı ise %6'dır (Tablo 158).

Tablo 158. Türkiye Geneline Göre Evde Küçük Tamir ve Onarım İşlerinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)

Türkiye	
2006	
Erkek	68,4
Kadın	6,7
Aile fertleri beraber	6,4
Hane ferdi olmayan akraba	4,0
Dışarıdan biri ücret karşılığı	13,5
Evimizde yapılmıyor	1,2
2011	
Erkek/baba	70,3
Kadın/anne	11,6
Kız çocuk	1,4
Erkek çocuk	6,4
Hane ferdi olmayan akraba	2,3
Dışarıdan biri ücret karşılığı	15,8
Evimizde yapılmıyor	0,7

Evde işbölümüne ilişkin belirtilmesi gereken bir diğer nokta, hanehalkı sorukâğıdı uygulanan referans kişinin eğitim seviyesi yükseldikçe “kadın işi” olarak görülen işlerin anne/kadın tarafından yapılma oranı azalmakta, bu işlerin erkek/baba tarafından yapılma oranı da yükselmektedir. Ancak bu değişikliğin çok düşük oranlarda olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Eğitim, evde işbölümünde geleneksel kadın erkek rollerini ortadan kaldırmamakta, ancak çok sınırlı da olsa bir değişikliğe neden olmaktadır. Eğitim arttıkça çay servisi ve sofranın kurulup kaldırılması gibi basit işlerin kadınlar tarafından yapılması oranındaki düşüşün diğer işlere kıyasla daha fazla olduğu gözlenmektedir. Tüm bunlar günlük kolay işlerin işbölümünün, eğitimin arttıkça tamamen geleneksel cinsiyet rollerini ortadan kaldıracak şekilde değilse de bu geleneksel işbölümünde düşük oranda bile olsa bir değişime yol açtığını göstermektedir. Yine hane-den görüşülen kişinin eğitim seviyesi arttıkça, bu işlerin tüm hane bireyleri tarafından birlikte yapılması oranı yükselmektedir.

2006 yılında erkeklerin yaptığı işler olan aylık faturaların ödenmesi ve küçük tamir ve onarım işleri için de benzer bir durum söz konusudur. Öğrenim durumuna göre aylık faturaların ödenmesinin erkek tarafından yapılmasında çan eğrisi gibi bir eğilim ortaya çıkmaktadır; referans kişinin eğitimsiz (%60) ve yükseköğretimli (%65) olduğu hanelere kıyasla referans kişinin ilkokul (%71), ilköğretim ve ortaokul (%74)

ile lise ve dengi (%71) mezunu olduğu hanelerde bu işlerin erkekler tarafından yapılma oranı daha yüksektir. En düşük eğitim seviyesindeki grupta bu oran, diğer eğitim gruplarına nazaran çok daha düşüktür. Referans kişinin eğitimsiz olduğu hanelerin %22'sinde aylık fatura ödemeleri kadınlar tarafından yapılırken, referans kişinin yükseköğretimli olduğu hanelerde bu oran %16'dır. Öğrenim durumuna göre tamirat işlerinin erkek tarafından yapılmasında çan eğrisi gibi bir eğilim ortaya çıkmaktadır (Tablo 159 ve Tablo 160).

2011 yılında ise referans kişinin eğitim seviyesi arttıkça bu hanelerde aylık fatura ödeme erkek tarafından yapılmaktadır. Referans kişinin eğitimsiz olduğu hanelerin %58'inde fatura ödemelerini erkek yaparken, referans kişinin yükseköğretim mezunu olduğu hanelerin %81'inde faturalar erkekler tarafından ödenmektedir. Öğrenim durumuna göre tamirat işlerinin erkek tarafından yapılmasında çan eğrisi gibi bir eğilim ortaya çıkmaktadır; referans kişinin eğitimsiz (%48) ve yükseköğretimli (%70) olduğu hanelere kıyasla referans kişinin ilkokul (%72), ilköğretim ve ortaokul (%75) ile lise ve dengi (%73) mezunu olduğu hanelerde bu işlerin erkekler tarafından yapılma oranı daha yüksektir. En düşük eğitim seviyesindeki grupta bu oran, diğer eğitim gruplarına nazaran çok daha düşüktür. Referans kişinin eğitim seviyesi yükseldikçe tamiratın erkek çocuk tarafından yapıldığı hanelerin oranı düşmektedir (Tablo 159 ve 160).

Tablo 159. Öğrenim Durumuna Göre Aylık Faturaların Ödenmesinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Erkek	60,3	70,8	74,2	70,9	64,7
Kadın	21,8	17	14,4	15,4	15,8
Aile fertleri beraber	8,5	9,5	9,3	11,2	15,5
Hane ferdi olmayan akraba	8,2	2,2	1,5	1,6	0,9
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,6	0,2	0,3	0,6	1,2
Evimizde yapılmıyor	0,6	0,3	0,3	0,4	1,8
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim & ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu & lisans & lisansüstü)
2011					
Erkek/baba	57,7	73,9	76,3	76,8	80,9
Kadın/anne	27	25,7	24,9	27,9	27,6
Kız çocuk	8,6	3,6	2,4	2,3	2,9
Erkek çocuk	14,0	6,5	6,5	5,1	4,0
Hane ferdi olmayan akraba	3,0	1,0	0,6	0,9	0,4
Dışarıdan biri ücret karşılığı	0,4	0,2	0,5	0,3	0,8
Evimizde yapılmıyor	0,3	0,3	0,2	0,6	1,3

Tablo 160. Öğrenim Durumuna Göre Evde Küçük Tamir ve Onarım İşlerinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Üniversite/ lisansüstü)
2006					
Erkek	52,6	71,6	73,5	72,2	63,7
Kadın	10,8	6,1	4,8	6,4	5,8
Aile fertleri beraber	7,4	6,5	5,6	5,6	6,2
Hane ferdi olmayan akraba	10,5	3,4	3,3	1,6	1,9
Dışarıdan biri ücret karşılığı	15,5	11,4	12,2	14,1	21,3
Evimizde yapılmıyor	3,1	1	0,7	0,2	1,2
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
2011					
Erkek/baba	48,3	72,3	74,7	73,3	70,1
Kadın/anne	15,9	11,4	10,9	10,7	11,1
Kız çocuk	4,7	1,3	0,7	1,0	0,8
Erkek çocuk	13,9	6,9	5,2	4,2	3,8
Hane ferdi olmayan akraba	6,2	2,0	1,9	2,2	1,4
Dışarıdan biri ücret karşılığı	18,3	14,0	13,6	16,9	20,9
Evimizde yapılmıyor	1,0	0,8	0,6	0,6	0,5

Bir diğer önemli nokta, ev işlerine çocukların katılımı da haneden görüşülen kişinin eğitimi arttıkça azalmaktadır. Yine haneden görüşülen kişinin eğitimi arttıkça bu hizmetleri dışardan birinden ücretli olarak alma oranı da artmaktadır. Örneğin referans

kişinin lise mezunu olduğu hanelerin %4'ünde, lisans mezunu olduğu hanelerin %16'sında ve lisansüstü eğitilmiş olduğu hanelerin ise %37'sinde evin haftalık - aylık temizliği ücret karşılığı dışarıdan biri tarafından yapılmaktadır (Tablo 161).

Tablo 161. Öğrenim Durumuna Göre Evin Haftalık/Aylık Temizliğinin Kimin Tarafından Yapıldığı, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Erkek/baba	2,6	3,4	3,4	5,3	10,2
Kadın/anne	79,0	92,8	94,1	93,9	86,4
Kız çocuk	26,5	18,5	12,8	9,2	6,8
Erkek çocuk	1,8	0,8	0,6	0,9	1,0
Hane ferdi olmayan akraba	3,3	1,9	0,7	0,7	0,8
Ücret karşılığı dışarıdan biri	0,6	0,8	1,2	3,8	13,9
Evimizde yapılmıyor	0,6	0,0	0,0	0,1	0,0

Bu bölümde tartışılan noktaları özetleyecek olursak, Türkiye'de ev işlerinin aile üyeleri arasında ciddi oranda geleneksel cinsiyet rollerine göre paylaşıldığını söyleyebiliriz. Temizlik, yemek ve evi toplamak gibi işler genel olarak kadınlar tarafından yapılmaktadır. Paranın kontrolüyle de ilişkili olan fatura yatırma işi ve tamir/onarım işleri genel olarak erkekler tarafından yapılmaktadır. Günlük alışveriş hem erkekler hem de kadınlar tarafından yapılmaktadır. 2011'de yenilenmiş formuyla bu soru bize geleceğe ilişkin ipuçları da sunmaktadır. Kız ve erkek çocuklar da aynen anne ve babaları gibi geleneksel cinsiyet rollerine göre evde işleri paylaşmaktadır. Erkek çocukları ev işlerinden neredeyse muafken, kız çocuklar ev işlerine katkı sağlamaktadır. Bu durum, ailenin sosyalleşme fonksiyonu da dikkate alındığında gelecekte de ev işlerinin paylaşımında ciddi değişiklikler olmayacağı şeklinde yorumlanabilir. Ancak eğitim arttıkça bu geleneksel cinsiyet rollerine dayalı işbölümünde az da olsa bir değişim görülmektedir. Ayrıca daha eğitilmiş ailelerde çocukların ev işlerine katılımı azalmaktadır.

8.5.2. Ailede Karar Verme Dinamikleri

2006 ve 2011 yıllarındaki her iki araştırmada da ailede karar verme dinamiklerine ilişkin birer soru vardır. Karar mekanizmalarına ilişkin 2006 yılındaki soru şu şekildedir: "Ailede aşağıdaki konularda genellikle son kararı kim verir?" Ayrıca bir açıklama olarak,

"Eğer ailede evli çift birden fazla ise, genç aile esas alınacak" notu belirtilmiştir. Karar verilen konular ev seçimi, ev düzeni, çocuklarla ilgili konular, alışveriş konuları, akraba ilişkileri, komşularla ilişkiler ile tatil ve eğlenceyi kapsamaktadır. Karar veren kimselere ilişkin seçenekler ise erkek, kadın ve aile fertleri beraber şeklindedir.

2006 yılında aile ile ilgili kararların kimler tarafından alındığına baktığımızda, karar verme konusunda erkeklerin kadınlardan daha etkin oldukları konular ev seçimi, akrabalarla ilişkiler ile tatil ve eğlencedir. Alışveriş konularında da erkekler kadınlardan genel olarak daha etkin olmakla birlikte aralarındaki fark oldukça düşüktür. Kadınların ev düzeni, çocuklarla ilgili konular ve komşularla ilişkilerde etkin olduğu hanelerin oranı erkeklerin bu konularda etkin olduğu haneleri oransal olarak geçmektedir. Bu durum kadınların ev düzeninden sorumlu görüldüğü geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı işbölümüyle yakından alakalıdır. Evdeki temizlik, düzen ve yemek gibi işlerin kadınlar tarafından yapıldığı hanelerin oranının çok yüksek olması, evin düzeninde kadının karar verici olmasını da beraber getirmektedir. Kadınların %59'unun ev kadını olduğu bir toplumda, kadınların ev düzeninde karar verici olduğu hanelerin oranının %45 ile sınırlı kalması şaşırtıcıdır. Yine kadınların büyük çoğunluğunun ev kadını olması, komşularla ilişkiler konusunda kadınların karar verici olduğu hanelerin oranının erkeklerin karar verici

olduğu hanelerin oranından yüksek olmasına neden olmaktadır. Tüm kararlarda aile fertlerinin beraber karar alması, erkeğin ya da kadının tek başına karar almasından daha yaygın görünmektedir. Tüm aile fertlerinin beraberce karar alma oranının en yüksek olduğu konu tatil ve eğlenceye dairken, en düşük olduğu konu ise evin düzenidir.

2006 verilerine göre, tek tek konulara bakarsak, ev seçiminde hanelerin %29'unda erkekler tarafından karar verilirken, kadınların bu kararı verdiği ailelerin oranı %17'dir. Ailelerin yarısından fazlasında (%54) bu konuda karar aile fertlerince beraber alınmaktadır. Ev düzeniyle ilgili konularda kararların kimler tarafından alındığına baktığımızda ise, hanelerin %45'inde kadınlar bu kararları alırken, %14'ünde erkekler ve %43'ünde de aile fertleri beraber karar almaktadır. Çocuklarla ilgili konularda erkeklerin karar aldığı hanelerin oranı %16 iken, kadınların karar aldığı hanelerin oranı %20, aile fertleri beraber karar alınan ailelerin oranı ise %64'tür. Alışveriş konularında erkeklerin karar aldığı hanelerin oranı %20 iken, bu oran kadınların etkin olduğu hanelere oldukça yakındır (%23). Akrabalarla ilişkilere dair konularda

erkeklerin karar aldığı hanelerin oranı %18 iken, kadınların karar verici olduğu hanelerin oranı %16'dır. Bu konuda hanelerin büyük oranında (%67) aile fertleri beraber karar vermektedir. Komşularla ilişkilere baktığımızda ise, bu konuda erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı %16 iken, aynı konuda kadınların karar verdiği hanelerin oranı %20'dir. Komşularla ilişkilerde aile fertlerinin birlikte karar verdiği hanelerin oranı %63'tür. Tatil ve eğlence konusunda erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı %19 iken, kadınların karar verici oldukları hanelerin oranı sadece %12'dir. Bu konuda aile fertlerinin beraber karar aldığı hanelerin oranı ise %70'tir (Tablo 162).

Aile ile ilgili konularda kimlerin karar verdiğinin bölgesel olarak nasıl farklılaştığına baktığımızda ise oldukça ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Ev seçimindeki kararların ailede kimler tarafından alındığına baktığımızda, Ortadoğu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde erkeklerin tek karar verici olduğu hanelerin oranı, tüm aile fertlerinin birlikte karar verdiği hanelerin oranını geçmektedir. Kuzeydoğu Anadolu'da hanelerin %43'ünde ev seçiminde erkekler karar vericidir. Birlikte karar veren haneler

Tablo 162. Türkiye Geneline Göre Hanede Karar Verici, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber
Ev seçimi	29,1	17,2	53,8
Ev düzeni	13,5	44,8	41,7
Çocuklar	14,8	19,2	61,4
Alışveriş	20,1	22,7	57,3
Akrabalarla ilişkiler	17,9	15,5	66,7
Komşularla ilişkiler	15,7	21,0	63,2
Tatil ve eğlence	18,6	12,1	69,3

Tablo 163. Bölgelere Göre Ev Seçimine Karar Verici, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber
İstanbul	26,9	19,7	53,4
Batı Marmara	27,8	19,2	53,0
Ege	29,3	17,8	52,9
Doğu Marmara	22,5	15,7	61,8
Batı Anadolu	21,6	17,3	61,1
Akdeniz	33,7	15,1	51,2
Orta Anadolu	26,8	22,1	51,1
Batı Karadeniz	23,8	16,4	59,8
Doğu Karadeniz	20,0	17,3	62,7
Kuzeydoğu Anadolu	43,1	19,4	37,5
Ortadoğu Anadolu	38,2	17,1	44,7
Güneydoğu Anadolu	46,5	9,6	43,9

rin oranı %38 iken, kadınların karar verdiği hanelerin oranı %19'dur. Yine benzer olarak, Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde ev seçiminde erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı %38 iken, kadınların karar verdiği hanelerin oranı %17 ve aile fertlerinin beraber karar verdiği ailelerin oranı ise, %45'dir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise erkeklerin karar verme oranı tüm Türkiye'de en yüksek değere ulaşmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde erkeklerin ev seçiminde karar verdiği hanelerin oranı %47'ye yükselmektedir. Aile fertlerinin beraber karar verdiği ailelerin oranı %44 iken, kadınların ev seçiminde karar verdiği hanelerin oranı %10'dur. Batı Anadolu, Doğu Karadeniz ve Doğu Marmara'da ise ev seçiminde aile fertlerinin beraber karar verdiği hanelerin oranı %60'ın üzerindedir (Tablo 163).

Türkiye'de farklı bölgelerde ev düzeni konusunda aile üyelerinin karar verme oranlarına bakarsak, Ortadoğu Anadolu, Orta Anadolu ve İstanbul'da kadınların karar verici olduğu hanelerin oranı diğer bölgelere göre yüksektir. Sırasıyla, Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde kadınların ev düzeni konusunda karar verdiği hanelerin oranı %62 iken, erkeklerin

karar verdiği hanelerin oranı %12, aile fertleri beraber karar verilen hanelerin oranı ise %25'tir. Orta Anadolu'da hanelerin %49'unda kadınlar ev düzeni konusunda karar verirken, aile fertlerinin beraber karar verdiği hanelerin oranı %39, erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı ise %12'dir. İstanbul'da Orta Anadolu Bölgesi'ndekine çok benzer oranlar görünmektedir. Özellikle iki bölgede ortaya çıkan oranlar özellikle tartışılmaya değerdir: Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu. Bu iki bölgede erkeklerin ev düzeni konusunda karar verdiği hanelerin oranı sırasıyla %23 ve %24'tür. Ev işlerinin kadın tarafından yapıldığı hanelerin oranının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu bu iki bölgede, erkeklerin ev düzeni konusunda karar verme oranlarının bu kadar yüksek olması dikkat çekicidir. Kadınların ev işlerini yaptığı hanelerin büyük çoğunluğunda kadınlar değil erkekler evin düzeni ile ilgili kararları almaktadır. Bir diğer altı çizilmesi gereken nokta da "ev düzeni konusunda karar verme" ifadesinin çok anlaşılır bir ifade olmamasıdır. Bu ifade kimin saat kaçtan sonra evde olması gerektiği gibi, evdeki ilişkileri düzenleyen kuralları koymak olarak anlaşılabilir (Tablo 164).

Tablo 164. Bölgelere Göre Ev Düzeninde Karar Verici, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber
İstanbul	9,5	49,3	41,2
Batı Marmara	14,5	45,5	40,0
Ege	16,0	41,7	42,2
Doğu Marmara	10,6	41,2	48,2
Batı Anadolu	9,5	44,1	46,4
Akdeniz	14,8	45,4	39,8
Orta Anadolu	11,5	49,1	39,4
Batı Karadeniz	15,7	33,8	50,5
Doğu Karadeniz	9,4	43,6	47,0
Kuzeydoğu Anadolu	23,4	44,0	32,7
Ortadoğu Anadolu	12,4	62,3	25,3
Güneydoğu Anadolu	24,0	40,9	35,0

Hanede çocuklarla ilgili konularda kimin/kimlerin karar verici olduğuna bakarsak, bu konuda da erkeklerin karar verici olduğu hanelerin oranının en yüksek olduğu bölgeler yine Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde çocuklarla ilgili konularda erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı %26 iken, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %27'dir.

Bu iki bölgeyi Ege ve Batı Karadeniz takip etmektedir; erkeklerin karar verdiği hanelerin oranı Ege Bölgesi'nde %19, Batı Karadeniz Bölgesi'nde ise %18'dir. Aile fertlerinin beraber karar verdiği hanelerin oranının en yüksek olduğu bölgeler ise Doğu Karadeniz, İstanbul (%72) ve Batı Karadeniz'dir (%67) (Tablo 165).

Tablo 165. Bölgelere Göre Çocuklarla İlgili Karar Verici, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber
İstanbul	7,8	20,6	71,6
Batı Marmara	16,0	19,0	65,0
Ege	18,7	19,5	61,8
Doğu Marmara	14,2	15,7	70,0
Batı Anadolu	11,3	22,2	66,5
Akdeniz	17,1	21,7	61,3
Orta Anadolu	11,7	26,3	62,0
Batı Karadeniz	17,9	15,5	66,6
Doğu Karadeniz	11,7	16,5	71,8
Kuzeydoğu Anadolu	26,4	17,7	55,9
Ortadoğu Anadolu	17,4	23,9	58,7
Güneydoğu Anadolu	26,5	19,9	53,6

2011 yılında yürütülen çalışmada farklı bir soru kökü kullanılmıştır. “Ailenizde size okuyacağım konularda genellikle kararı kim/kimler verir?” şeklinde sorulan soruya “birden çok seçenek işaretlenebilir” ifadesi eklenmiştir. 2006 yılında soru, son karara ilişkin ve tek seçenekli iken, 2011’de soru köküne eklenen “genellikle” ifadesi ve birden çok seçeneğin seçilebilmesi, bu soruya odaklanarak bu iki yıl arasında bir karşılaştırma yapmayı çok güçleştirmektedir. Ayrıca karar veren kişiler arasında da farklı seçenekler söz konusudur. 2006’daki soru formunda erkek, kadın ve aile fertleri beraber seçenekleri mevcutken, 2011 yılında erkek/baba, kadın/anne, evin çocukları ve evin yaşlıları seçenekleri yer almaktadır.

2011 yılında ev seçimi konusunda genellikle erkeklerin de karar verdiğini ifade eden hanelerin oranı %76 iken, bu oran genellikle kadınların da karar verdiği hanelerde %74’tür. Genellikle evin çocuklarının da karar verdiği hanelerde bu oran %11’e, evin yaşlılarının da karar verdiği hanelerde ise %2’ye düşmektedir. Bu oranları değerlendirdiğimizde, erkeklerin kadınlara, çocuklara ve yaşlılara göre daha yüksek oranda hanede genellikle karar verici olduğu sonucu çıkar. Ailede ev düzeni konusunda genellikle kimin karar verici olduğu sorulduğunda, kadın/annenin bu konuda ağırlıklı bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların ev düzeni konusunda genellikle karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı %90’dır. Hanede erkeklerin bu konuda karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı %48’dir. Evin

çocuklarının evin düzeni konusunda karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı ise %10’dur. Evin yaşlılarının ailede ev düzeninde karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı ise %1’dir (Tablo 166).

2011 yılı çalışmasında ailede çocuklarla ilgili konularda genellikle kararları kadın/annenin aldığı görülmektedir. Cevaplayıcıların %86’sı çocuklarla ilgili konularda kadın/anne karar verir derken, erkek/babanın karar verdiğini belirten cevaplayıcıların oranı ise %70’dir. Hanede evin çocuklarının, kendileri ve/veya kardeşleri ile ilgili konularda karar verdiğini ifade edenlerin oranı ise %7’dir. Evin yaşlılarının çocuklarla ilgili karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı ise %1’dir. Alışveriş konusunda karar vericinin ağırlıklı olarak kadın/anne (%83) olarak ifade edildiği görülmektedir. Erkek/babanın alışverişte genellikle karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı %70’dir. Çocukların bu konuda genellikle karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı %10’dur. Evin yaşlılarının genellikle alışveriş konusunda karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı ise %1’dir. Akraba ilişkilerinde de genellikle karar verici kadın/anne’dir (%84). Akraba ilişkileri konusunda genellikle karar vericinin erkek/baba olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı %77, evin çocukları olduğunu ifade edenlerin ise oranı %8’dir. Evin yaşlılarının bu konuda genellikle karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı ise %2’dir. Komşularla ilişkilerde de kadın/annenin genellikle karar verici olduğu

görünmektedir (%86). Bu konularda erkek/babanın karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı %72'dir. Evin çocukları (%8) ve yaşlılarının (%2) bu konularda karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı ise düşüktür. Tatil ve eğlence gibi konularda genellikle karar verici erkek/babadır (%80). Kadın/annelerin genellikle karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı %76'dır. Evin çocukları diğer konulara göre bu konuda daha etkindir; ailede tatil ve eğlence konusunda genellikle karar vericinin evin çocukları olduğu hanelerin oranı %14'tür. Evin yaşlılarının bu konuda karar ve-

rici olduğu hanelerin oranı ise %2'dir. Sonuç olarak, ev seçimi ile tatil ve eğlence konusunda genellikle erkek/babanın karar verici olduğu anlaşılmaktadır. Diğer konularda ise genellikle kadın/anne karar vericidir. Hanede çocukların genellikle karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı %10 civarındadır. Tatil ve eğlence konusunda çocuklar diğer konulara göre daha etkindir. Sorulan konularda hanede evin yaşlılarının karar verici olduğunu ifade eden cevaplayıcıların oranı ise çok düşüktür (%1-2) (Tablo 166).

Tablo 166. Türkiye Geneline Göre Hanede Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
Ev seçimi	75,8	74,4	10,7	1,8
Ev düzeni	47,8	89,6	10,0	1,1
Çocuklarla ilgili konular	69,8	86,3	7,3	1,1
Alışveriş	70,0	83,1	9,5	1,0
Akraba ilişkileri	77,0	83,7	7,8	1,7
Komşularla ilişkiler	71,5	86,2	7,6	1,6
Tatil ve eğlence	80,0	76,3	14,0	1,5

Bölgelere göre baktığımızda, ev seçimi konusunda erkek/babanın genellikle karar verici olduğunun en yüksek oranda ifade edildiği yerler sırasıyla Batı Marmara (%85), Ortadoğu Anadolu (%83) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%81). İstanbul'da bu oran %67'ye düşmektedir. Bu oran Doğu Karadeniz (%73) ve Kuzeydoğu Anadolu'da ise değişmemektedir (%73). Kadınların ev seçimi konusunda genellikle karar verici olduğunun en yüksek oranda ifade edildiği bölge Batı Marmara'dır (%81). Güneydoğu Anadolu'da ise ev seçimi konusunda kadınların

genellikle karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı %51'e düşmektedir. Çocukların ev seçimi konusunda en yüksek oranda genellikle karar verici olduğu bölge Ortadoğu Anadolu'dur. Bu bölgede cevaplayıcıların %17'si hanede bu konularda çocukların genellikle karar verici olduğunu ifade etmiştir. Çocukların genellikle karar verici olduklarının en düşük oranda ifade edildiği bölge ise Güneydoğu Anadolu'dur (%6). Diğer bölgelere göre, İstanbul (%3) ve Batı Karadeniz'de (%3) evin yaşlıları ev seçimi konusunda daha yüksek oranda karar vericidir.

Tablo 167. Bölgelere Göre Ev Seçimi İlgili Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	67,3	74,8	12,7	2,6
Batı Marmara	84,7	80,5	8,3	1,7
Ege	75,8	80,1	8,8	2,1
Doğu Marmara	80,0	74,8	11,4	1,9
Batı Anadolu	76,6	80,0	11,3	,9
Akdeniz	76,4	78,5	12,2	2,0
Orta Anadolu	74,2	70,6	6,9	,9
Batı Karadeniz	74,8	69,5	8,8	2,5
Doğu Karadeniz	72,9	84,3	11,7	1,5
Kuzeydoğu Anadolu	73,0	71,7	9,7	,9
Ortadoğu Anadolu	83,3	70,9	16,9	2,1
Güneydoğu Anadolu	81,1	51,4	6,1	1,3

Ev düzeni konusunda, Batı Marmara (%57), Ege (%57) ve Kuzeydoğu Anadolu (%56) erkek/babanın en yüksek oranda genellikle karar verici olduğu bölgelerdir. Bu oran İstanbul (%35) ve Batı Karadeniz'de (%37) en düşüktür. Ev düzeni konusunda kadın/annenin ailede genellikle karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı Güneydoğu Anado-

lu Bölgesi dışında tüm bölgelerde birbirine oldukça yakındır. Güneydoğu Anadolu'da bu oran %80'e düşmektedir. Evin çocuklarının ev düzeni konusunda genellikle karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı en yüksek Ortadoğu Anadolu (%17), Kuzeydoğu Anadolu (%13) ve İstanbul'dur (%12) (Tablo 168).

Tablo 168. Bölgelere Göre Ev Düzeni İlgili Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	35,2	90,8	11,7	1,6
Batı Marmara	57,3	93,6	6,3	1,1
Ege	56,8	89,0	9,6	1,0
Doğu Marmara	52,1	91,8	8,4	1,9
Batı Anadolu	47,9	92,0	11,1	1,0
Akdeniz	54,8	90,6	9,1	0,8
Orta Anadolu	46,9	82,6	9,0	0,2
Batı Karadeniz	37,3	92,0	9,3	0,9
Doğu Karadeniz	53,4	90,1	10,2	1,0
Kuzeydoğu Anadolu	55,6	87,7	12,9	0,8
Ortadoğu Anadolu	40,3	91,1	17,1	1,2
Güneydoğu Anadolu	45,7	79,8	7,6	0,5

Çocuklarla ilgili konularda erkek/babanın en yüksek oranda karar verici olduğu belirtilen bölgeler Ege (%78) ve Batı Marmara'dır (%78). Bu oranın en düşük olduğu bölgeler ise İstanbul (%58), Kuzeydoğu Anadolu (%68), Güneydoğu Anadolu (%68) ve Akdeniz'dir (%68). Diğer bölgelere göre, kadın/annenin çocuklarla ilgili konularda en düşük oranda genellikle karar verici olduğu bölge Güney-

doğu Anadolu'dur (%69). En yüksek oranda kadın/annenin bu konularda karar verici olduğu bölgeler ise, Batı Marmara (%92), Doğu Marmara (%90) ve Akdeniz'dir (%90). Evin çocuklarının bu konularda en yüksek oranda karar verici olduğu bölgeler ise Ortadoğu Anadolu (%15), Doğu Karadeniz (%12) ve Batı Marmara'dır (%11) (Tablo 169).

Tablo 169. Bölgelere Göre Çocuklarla İlgili Konularda Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	57,8	86,9	6,9	1,7
Batı Marmara	77,5	91,8	11,4	1,1
Ege	72,0	87,1	6,6	1,0
Doğu Marmara	78,2	90,4	5,1	1,6
Batı Anadolu	74,8	88,7	9,5	0,8
Akdeniz	68,3	90,4	7,0	1,1
Orta Anadolu	75,4	80,2	4,6	0,3
Batı Karadeniz	75,4	88,9	6,5	0,7
Doğu Karadeniz	70,8	88,1	11,8	0,9
Kuzeydoğu Anadolu	67,7	83,8	4,9	0,6
Ortadoğu Anadolu	70,7	82,7	15,1	2,7
Güneydoğu Anadolu	68,0	68,6	5,1	0,4

Alışveriş konusunda ailede genellikle erkek/babanın karar verici olduğunun en yüksek oranda ifade edildiği bölge Orta Anadolu (%80) iken, en düşük oranda ifade edildiği bölge ise İstanbul'dur (%55). Kadın/annen bu konuda genellikle karar verici olduğunun en düşük oranda ifade edildiği bölge ise Kuzeydoğu Anadolu (%60) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%60). Kadınların en yüksek oranda genellikle karar verici olduğunun ifade edildiği bölgeler ise Batı Marmara (%91), Doğu Marmara

(%88), Akdeniz (%88) ve Batı Anadolu'dur (%87). İstanbul'da alışveriş konusunda kadınların genellikle karar verici olduğunun ifade edilme oranı ise %86'dır. Bazı bölgelerde, çocuklar alışveriş konusunda diğer bölgelere kıyasla daha yüksek oranlarda karar vericidir. Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde çocukların alışveriş konusunda karar verici olduğunu ifade edenlerin oranı %14, Batı Anadolu Bölgesi'nde ise bu oran %13'tür (Tablo 170).

Tablo 170. Bölgelere Göre Alışveriş Konusunda Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	54,5	86,4	10,0	1,6
Batı Marmara	79,2	90,6	10,2	1,1
Ege	73,8	85,3	8,3	1,0
Doğu Marmara	72,9	88,3	7,6	1,6
Batı Anadolu	73,6	87,3	13,2	0,9
Akdeniz	68,7	87,6	8,8	0,5
Orta Anadolu	80,0	72,2	6,5	0,4
Batı Karadeniz	74,9	85,2	10,8	0,6
Doğu Karadeniz	70,1	87,1	10,6	0,7
Kuzeydoğu Anadolu	75,7	59,8	8,4	0,8
Ortadoğu Anadolu	78,6	75,0	14,0	1,3
Güneydoğu Anadolu	71,6	59,9	7,3	0,8

Akraba ilişkileri konusunda erkek/babanın genellikle karar vericiliği en düşük İstanbul'da (%66) iken, bu oran en yüksek Orta Anadolu (%85), Batı Marmara (%83), Doğu Marmara'dadır (%82). Erkek/babanın genellikle karar verici olarak ifade edilmesinin en düşük oranda olduğu bölgeler ise İstanbul (%66), Akdeniz (%75) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%75). Batı Marmara (%92) ve Doğu Marmara (%90) kadın/annen en yüksek oranda genellikle karar verici olarak

ifade edildiği bölgeler iken, bu oran Güneydoğu Anadolu (%60) ve Kuzeydoğu Anadolu (%57) bölgelerinde en düşüktür. Evin çocuklarının akrabalık ilişkilerinde genellikle karar verici olarak en yüksek oranda ifade edildiği bölgeler Ortadoğu Anadolu (%13) ve Batı Anadolu'dur (%10). Evin yaşlılarının bu konuda genellikle karar verici olma oranları diğer konulara kıyasla daha yüksektir. İstanbul ve Ortadoğu Anadolu'da bu oran %3'ü bulmaktadır (Tablo 171).

Tablo 171. Bölgelere Göre Akraba İlişkisinde Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	65,9	82,4	8,0	2,7
Batı Marmara	82,5	92,1	7,6	1,4
Ege	78,1	87,7	7,4	1,4
Doğu Marmara	82,2	90,0	6,7	2,0
Batı Anadolu	81,1	88,6	9,5	1,9
Akdeniz	74,9	88,2	7,6	0,9
Orta Anadolu	85,4	78,5	4,8	0,9
Batı Karadeniz	82,1	86,3	9,1	1,6
Doğu Karadeniz	78,5	87,4	8,3	1,3
Kuzeydoğu Anadolu	81,4	56,7	5,7	0,8
Ortadoğu Anadolu	81,3	79,5	12,8	2,6
Güneydoğu Anadolu	75,1	60,3	5,9	1,3

Komşularla ilişkiler konusunda erkek/babanın genellikle karar vericiliği en düşük İstanbul'da (%60) iken, bu oran en yüksek Orta Anadolu (%81), Batı Marmara (%79) ve Doğu Marmara'dadır (%78). Erkek/babanın genellikle karar verici olarak ifade edilmesinin en düşük oranda olduğu bölgeler ise İstanbul (%57) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%67). Batı Marmara (%94) ve Doğu Marmara (%92) kadın/annenin en yüksek oranda genellikle karar verici olarak ifade

edildiği bölgeler iken, bu oran Güneydoğu'da (%67) ve Kuzeydoğu (%61) bölgelerinde en düşüktür. Evin çocuklarının komşularla ilişkilerde genellikle karar verici olarak en yüksek oranda ifade edildiği bölge Ortadoğu Anadolu'dur (%15). Komşularla ilişkiler konusunda aile üyelerinin bölgelere göre karar verme oranları akrabalık ilişkilerindeki oranlara benzemektedir (Tablo 172).

Tablo 172. Bölgelere Göre Komşularla İlişkilerde Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	56,9	85,4	7,2	2,6
Batı Marmara	79,2	94,2	7,0	1,4
Ege	75,2	88,0	7,5	1,4
Doğu Marmara	77,7	92,2	6,5	2,0
Batı Anadolu	74,1	90,1	9,3	1,6
Akdeniz	70,8	90,5	7,7	0,9
Orta Anadolu	80,6	81,3	5,1	1,0
Batı Karadeniz	76,9	90,3	9,0	1,2
Doğu Karadeniz	77,6	89,0	8,4	1,3
Kuzeydoğu Anadolu	75,6	60,5	4,8	0,8
Ortadoğu Anadolu	77,2	83,9	14,5	2,4
Güneydoğu Anadolu	66,7	66,8	5,5	0,9

Tatil ve eğlence konusunda erkek/babanın en yüksek oranda karar verici olduğu bölgeler Batı Marmara (%87) ve Orta Anadolu (%85) iken, en düşük oranda karar verici olduğu bölgeler ise İstanbul (%69), Kuzeydoğu Anadolu (%78) ve Akdeniz'dir (%78). Kadın/annelerin en yüksek oranda genellikle karar verici olarak ifade edildiği bölgeler ise Batı Marmara (%89), Doğu Karadeniz (%85) ve Doğu Marmara'dır (%85). En düşük oranda karar verici olarak ifade

edildiği bölge ise Güneydoğu (%47) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%49). Evin çocuklarının alışveriş konusu gibi bu konuda da genellikle karar verici olma oranları diğer konulara göre daha yüksektir. Evin çocuklarının tatil ve eğlence konusunda genellikle karar verici olarak en yüksek oranda ifade edildiği bölgeler Batı Anadolu (%19), İstanbul (%18) ve Ortadoğu Anadolu'dur (%17) (Tablo 173).

Tablo 173. Bölgelere Göre Tatil ve Eğlence Konularında Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	Erkek/baba	Kadın/anne	Evin çocukları	Evin yaşlıları
İstanbul	69,2	72,1	17,8	2,5
Batı Marmara	86,5	88,6	11,7	1,5
Ege	83,4	82,6	12,8	1,4
Doğu Marmara	82,6	84,5	12,9	1,8
Batı Anadolu	82,9	83,7	18,8	1,3
Akdeniz	78,3	80,6	12,3	1,0
Orta Anadolu	85,1	67,8	13,7	0,8
Batı Karadeniz	84,3	82,5	14,6	1,0
Doğu Karadeniz	80,3	85,0	12,6	0,9
Kuzeydoğu Anadolu	77,7	48,5	9,3	0,7
Ortadoğu Anadolu	83,0	71,0	16,7	2,5
Güneydoğu Anadolu	83,9	46,8	5,9	0,6

2011 yılında bölgelere göre aile içinde bazı konularda karar verme pratiklerine baktığımızda, batı bölgelerinde kadınların karar verici olma oranlarının diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu Güneydoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde ise bu oranlar diğer bölgelere göre en düşüktür. Ortadoğu Anadolu, evin çocuklarının karar verici olma oranlarının en yüksek olduğu bölge olması itibarıyla dikkat çekicidir. Alışveriş, tatil ve eğlence gibi tüketime ilişkin konularda evin çocuklarının

genellikle karar verici olma oranları diğer konulara göre tüm bölgelerde daha yüksektir. Evin yaşlılarının ailede karar verici olma oranları tüm bölgelerde %1-2 arasındadır, akraba ve komşularla ilişkilerde evin yaşlılarının genellikle karar verici olma oranları bazı bölgelerde %3'ü bulabilmektedir.

2011 yılında sosyoekonomik düzey ile karar verme dinamikleri arasındaki ilişkiye baktığımızda, SES arttığında anne/kadın ve çocukların her konuda ka-

Tablo 174. SES'e Göre Karar Verici, TAYA 2011 (%)

	En üst grup	Üst grup	Üst orta grup	Alt orta grup	En alt grup
Ev Seçiminde Karar Verici					
Erkek/baba	75,9	75,8	76,5	78,1	80,0
Kadın/anne	88,5	84,4	78,5	70,5	65,8
Evin çocukları	11,3	14,7	13,1	8,7	5,3
Evin yaşlıları	0,3	1,3	1,7	1,8	2,0
Ev Düzeninde Karar Verici					
Erkek/baba	50,7	52,3	46,4	49,0	48,3
Kadın/anne	96,4	94,2	93,0	88,2	84,7
Evin çocukları	7,9	11,0	11,6	8,7	6,1
Evin yaşlıları	0,0	0,8	0,9	1,2	1,3
Çocuklarla İlgili Konularda Karar Verici					
Erkek/baba	73,3	74,9	71,1	71,3	70,3
Kadın/anne	94,6	91,6	88,9	84,4	80,7
Evin çocukları	9,4	6,9	8,0	6,4	4,8
Evin yaşlıları	0,0	0,6	0,8	1,3	1,3
Alışveriş Konularında Karar Verici					
Erkek/baba	71,5	72,0	69,7	72,2	72,5
Kadın/anne	92,6	92,2	88,4	80,3	73,2
Evin çocukları	8,6	11,7	10,6	8,2	4,0
Evin yaşlıları	0,3	0,6	0,8	1,2	1,6
Akraba İlişkileri Konusunda Karar Verici					
Erkek/baba	79,9	79,1	77,6	79,2	79,2
Kadın/anne	91,5	91,1	88,3	81,3	73,8
Evin çocukları	7,5	9,7	8,0	6,9	3,1
Evin yaşlıları	0,3	1,2	1,2	2,0	2,4
Komşularla İlişkiler Karar Verici					
Erkek/baba	72,4	74,6	70,7	73,6	74,9
Kadın/anne	94,4	93,2	90,8	84,3	76,0
Evin çocukları	7,0	9,7	8,0	6,7	3,1
Evin yaşlıları	0,3	1,0	1,2	1,8	2,2
Tatil ve Eğlence Karar Verici					
Erkek/baba	82,1	81,6	81,7	82,0	82,5
Kadın/anne	86,3	87,0	80,4	73,6	63,9
Evin çocukları	18,0	21,2	17,3	10,9	5,6
Evin yaşlıları	0,0	1,0	0,9	1,7	2,4

rar verici olma oranları yükselmektedir. Evin düzeni ve çocuklarla ilgili konular dışında SES düştükçe erkek/babanın ailede genellikle karar verici olma oranları düşmektedir. SES düştükçe tüm konularda evin yaşlılarının genellikle karar verici olarak ifade edilme oranları artmaktadır (Tablo 174).

8.5.3. Kadının Çalışma Durumu ve Kadının Çalışmasına Dair Görüşler

8.5.3.1. Kadının Çalışma Durumu

2006 yılında doğrudan çalışma durumuna ilişkin veri olmaması ne yazık ki bu dönem için kadının çalışma

durumuna ilişkin bir analiz yapmayı imkânsız kılmaktadır. 2011 yılında ise bu konuda bir soru sorulmuştur. Bu nedenle bu bölümdeki analiz 2011 yılı ile sınırlı kalmaktadır. Bir saat dahi olsa, son bir hafta içinde çalışma durumunun sorulduğu sorunun yanıtlarına baktığımızda hanedeki tüm 12 yaş üstü kadın bireylerin %13'ünün "çalıştı", %1'inin "çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)", %0,2'sinin ise "mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil" seçeneğini seçtiği görünmektedir. Yani 12 yaş üstü kadınların arasında çalışanların oranı %15'tir. İşsiz olup iş arayan kadınların oranı ise %2'dir. Hanedeki 18 yaş üstü tüm kadın bireylerin %59'u ise ev kadınıdır. Kadınların %5'i emeklidir (Tablo 175).

Tablo 175. 12 + Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	12 yaş üstü erkek	12 yaş üstü kadın	12 yaş üstü toplam nüfus
Çalıştı	53,6	13,3	33,4
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,8	1,1	1,0
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	1,0	0,2	0,6
İşsiz, iş arıyor	5,3	1,7	3,5
İşsiz iş aramıyor	1,3	0,9	1,1
Ev kadını	0,0	59,4	29,7
Öğrenci	17,7	16,0	16,9
Emekli	15,3	5,0	10,1
Askerlik görevini yapıyor	1,8	0,0	0,9
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürlü, hasta vb.)	2,7	2,2	2,4
İrat sahibi	0,1	0,1	0,1
Diğer	0,3	0,2	0,3

2011 yılında 15 yaş üstüne baktığımızda, kadınlar arasında çalışma oranı ("çalıştı", "çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor" ve "mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil") %15'e yükselmektedir. Bu oranın hesaplanmasında 15 yaş üstü kadın nüfusuna

işgücüne dahil olmayan kadınların da dahil edildiği not edilmelidir. Erkekler arasında ise bu oran ("çalıştı", "çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor" ve "mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil") %60'a yükselmektedir (Tablo 176).

Tablo 176. 15 + Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	15 yaş üstü erkek	15 yaş üstü kadın	15 yaş üstü toplam nüfus
Çalıştı	57,5	13,8	35,3
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,9	1,2	1,0
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	1,1	0,2	0,6
İşsiz, iş arıyor	5,6	1,7	3,6
İşsiz iş aramıyor	1,4	0,9	1,2
Ev kadını	0,0	61,9	31,4
Öğrenci	12,0	12,6	12,3
Emekli	16,4	5,2	10,7
Askerlik görevini yapıyor	1,9	0,0	0,9
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürlü, hasta vb.)	2,9	2,2	2,5
İrat sahibi	0,1	0,1	0,1
Diğer	0,3	0,2	0,3

18 yaş üstü kadın ve erkeklerin çalışma oranına baktığımızda ise erkeklerin %61'i çalışırken, bu oran kadınlarda %15'tir. Kadınların %1'i izin, hastalık vs. gibi nedenlerle son bir hafta içinde çalışmamış ancak işle ilgisi sürmektedir. 18 yaş üstü kadınların

%67'si ev kadınıdır. Kadınların %6'sı ise emekli olduklarını belirtmişlerdir. İşsiz olup iş arayan erkeklerin oranı %6, işsiz olup iş arayan kadınların oranı ise sadece %2'dir (Tablo 177).

Tablo 177. 18+ Nüfusun Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	18 yaş üstü erkek	18 yaş üstü kadın	18 yaş üstü nüfus
Çalıştı	60,8	14,9	37,8
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,9	1,3	1,1
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	1,1	0,2	0,6
İşsiz, iş arıyor	5,5	1,7	3,6
İşsiz iş aramıyor	1,3	0,9	1,1
Ev kadını	0,0	66,6	33,4
Öğrenci	7,1	6,0	6,6
Emekli	17,6	5,7	11,6
Askerlik görevini yapıyor	2,0	0,0	1,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özür, hasta vb.)	3,0	2,4	2,7
İrat sahibi	0,1	0,1	0,1
Diğer	0,3	0,2	0,3

Tüm bu oranlar Türkiye'de kadının işgücüne katılımının ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Bir önceki bölümde tartışılan evde cinsiyete dayalı iş-bölümü de bu olgu dikkate alınarak incelenmelidir.

Kadınların eğitim seviyelerine göre çalışma durumlarına baktığımızda, kadınların eğitim seviyesi arttıkça çalışma oranları arttığı görülmektedir. İlkokul mezunlarının %8'i, ilköğretim/ortaokul mezunlarının %12'si, lise ve lise dengi okul mezunlarının %20'si

ve yükseköğretim mezunlarının %58'i çalışmaktadır. Bir okul bitirmemiş kadınların %79'u ev kadınıdır ve bu gruptaki kadınların sadece %4'ü çalışmaktadır (çalışanların, o an çalışmasa da işle ilgisi sürenlerin ve mevsimlik çalışanların ancak mevsimi olmadığı için o an çalışmayanların oranlarının toplamı). Lise mezunları arasında ev kadını olanların oranı %43 iken, bu oran yükseköğretim mezunlarında %16'dır (Tablo 178).

Tablo 178. Öğrenim Durumuna Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Çalıştı	3,2	8,4	11,8	20,1	58,1
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,2	2,1	0,9	0,7	1,8
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
İşsiz, iş arıyor	0,3	0,5	2,3	2,9	6,3
İşsiz iş aramıyor	0,7	0,7	1,3	1,1	1,6
Ev kadını	79,4	81,7	74,1	43,0	15,7
Öğrenci	0,1	0,1	4,5	26,3	6,3
Emekli	6,1	4,9	4,6	5,3	9,8
Askerlik görevini yapıyor	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özür, hasta vb.)	9,3	1,1	0,2	0,1	0,2
İrat sahibi	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
Diğer	0,2	0,2	0,0	0,4	0,1

Erkeklerin eğitim seviyelerine göre çalışma durumlarına baktığımızda ise, 12 yaş üstünde eğitimsizlerin %17'si çalışırken, 18 yaş üstünde bu oran %31'e ulaşmaktadır. 18 yaş üstünde ilkokul mezunlarında bu oranın %61'e ulaştığını, ilköğretim ve ortaokul mezunlarında %65, lise/lise dengi mezunlarında %58 ve yükseköğretim mezunlarında %74'e ulaştığı görülmektedir. Kadın ve erkeğin eğitim seviyesine göre çalışma durumuna baktığımızda, eğitimin seviyesi arttıkça kadının çalışma oranı artsa da, aynı

eğitim seviyelerine sahip kadın ve erkekler karşılaştırıldığında erkeklerin çalışma oranının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin yükseköğretim mezunu erkeklerin %74'ü çalışırken, bu oran kadınlarda %58'dir (Tablo 179).

18 yaş üstü erkekler için medeni hal ile çalışma durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda, erkekler için medeni durumun değil, yaşın daha ciddi oranda belirleyici olduğu görülmektedir (Tablo 180).

Tablo 179. Öğrenim Durumuna Göre 18+ Erkeklerin Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Çalıştı	31,0	60,8	65,2	57,8	73,8
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	1,1	0,9	0,8	0,9	1,0
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	2,8	1,9	1,1	0,2	0,1
İşsiz, iş arıyor	6,3	4,7	8,3	4,7	4,9
İşsiz iş aramıyor	2,3	1,0	1,7	1,3	1,0
Ev kadını	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Öğrenci	0,4	0,0	3,8	23,0	4,8
Emekli	30,2	26,9	12,5	9,0	11,6
Askerlik görevini yapıyor	1,3	0,0	5,1	2,5	2,4
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürlü, hasta vb.)	23,3	3,3	0,9	0,4	0,1
İrat sahibi	0,4	0,2	0,2	0,0	0,1
Diğer	0,8	0,3	0,4	0,2	0,3

Tablo 180. Medeni Durumuna Göre 18+ Erkeklerin Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	Hiç evlenmedi	Evli	Ayrı yaşıyor	Eşi öldü	Boşandı
Çalıştı	46,2	67,3	63,8	13,8	61,6
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,9	1,0	0,0	0,0	0,3
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,6	1,3	2,7	0,0	0,0
İşsiz, iş arıyor	10,7	3,6	13,1	2,3	8,9
İşsiz iş aramıyor	2,6	0,8	0,0	3,0	2,4
Ev kadını	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7
Öğrenci	27,5	0,0	0,0	0,0	0,5
Emekli	0,5	22,9	14,6	56,5	20,1
Askerlik görevini yapıyor	7,3	0,2	0,0	0,0	0,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürlü, hasta vb.)	3,1	2,4	5,8	24,2	5,5
İrat sahibi	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0
Diğer	0,6	0,3	0,0	0,0	0,0

18 yaş üstü kadınlar için medeni hal ile çalışma arasındaki ilişkiye baktığımızda, hiç evlenmemişlere, ayrı yaşayanlara ve boşanmışlara göre evliler arasında çalışanların oranının ciddi oranda düşük olması

dikkat çekicidir. Çalışma oranı boşanmışlar (%39), ayrı yaşayanlar (%29), hiç evlenmemişlerde (%27) evlilere (%13) göre oldukça yüksektir (Tablo 181).

Tablo 181. Medeni Durumuna Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	Hiç evlenmedi	Evli	Ayrı yaşıyor	Eşi öldü	Boşandı
Çalıştı	26,9	12,5	29,0	2,9	38,9
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,6	1,5	2,5	0,7	0,8
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,3	0,1	0,7	0,1	0,1
İşsiz, iş arıyor	6,4	0,6	5,2	0,1	5,2
İşsiz iş aramıyor	2,5	0,6	0,0	0,8	1,6
Ev kadını	25,3	79,6	53,8	57,1	36,6
Öğrenci	34,1	0,2	0,0	0,0	0,5
Emekli	1,1	4,1	6,3	22,5	12,1
Askerlik görevini yapıyor	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürü, hasta vb.)	2,4	0,7	2,6	14,0	3,6
İrat sahibi	0,1	0,0	0,0	0,6	0,1
Diğer	0,5	0,0	0,0	1,2	0,3

2011 yılında hanede 18 yaş üstü kadınların yaptığı işe baktığımızda ise, çalışan kadınların %18'inin vasıfsız işçi, %12'sinin öğretmen, %10'unun düşük ve orta vasıflı mavi yakalı işçi, %10'unun orta düzey memur/ara eleman, yine %10'unun düşük ve orta vasıflı beyaz yakalı işçi, %7'sinin ise yevmiyeli, geçici işçi olduğu görünmektedir (Tablo 183).

Bölgelere göre kadının çalışma durumuna baktığımızda, kadının en yüksek oranda İstanbul (%20), Ege (%19), Batı Marmara (%18), Batı Anadolu'da çalışırken, en düşük oranda Kuzeydoğu Anadolu (%5) ve Ortadoğu Anadolu'da (%6) çalıştığı görülmektedir (Tablo 182).

Tablo 182. Bölgelere Göre 18+ Kadınların Çalışma Durumu, TAYA 2011 (%)

	İstanbul	Batı Marmara	Doğu Marmara	Ege	Akdeniz	Batı Anadolu
Çalıştı	20,2	17,6	16,4	18,7	15,9	16,8
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	1,9	1,40	0,9	1,2	1,0	2,3
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,00	0,2	0,2	0,0	0,5	0,0
İşsiz, iş arıyor	3,5	2,0	1,3	1,8	1,1	1,5
İşsiz iş aramıyor	1,2	0,9	0,8	0,4	2,5	0,5
Ev kadını	57,9	60,7	64,9	61,1	63,7	64,2
Öğrenci	5,9	4,7	6,5	6,6	6,2	6,9
Emekli	7,1	10,4	5,8	8,1	6,5	6,2
Askerlik görevini yapıyor	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürü, hasta vb.)	1,4	1,6	3,0	2,0	2,7	1,5
İrat sahibi	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Diğer	0,8	0,4	0,2	0,2	0,0	0,0

Tablo 183. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Meslekler, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
Memur, maaşlı (Yönetici/profesyonel)	2,8	2,4	4,1
Memur, maaşlı (Orta düzey memur/ara eleman)	6,3	5,4	10,0
Memur, maaşlı (Yardımcı hizmetler)	2,0	1,9	2,6
Memur, maaşlı (Profesyonel ordu mensubu)	0,5	0,7	0,1
Memur, maaşlı (Öğretmen)	5,1	3,3	12,1
İşçi, düzenli ücretli, beyaz yakalı (Yönetici/profesyonel)	4,1	2,9	8,8
İşçi, düzenli ücretli, beyaz yakalı (Düşük ve orta vasıflı)	6,7	5,8	10,0
İşçi, düzenli ücretli, mavi yakalı (Düşük ve orta vasıflı)	16,1	17,7	10,2
İşçi, düzenli ücretli, mavi yakalı (Vasıfsız işçi)	19,1	19,5	17,5
Küçük işveren (1-10 kişi çalıştıran)	3,7	4,1	2,2
Orta büyüklükte işveren (10-50 kişi çalıştıran)	0,5	0,6	0,1
Büyük işveren (50 kişinin üstünde çalıştıran)	0,3	0,3	0,3
Kendi hesabına küçük ticaret	6,0	7,3	1,1
Kendi hesabına büyük ticaret	0,2	0,3	0,1
Kendi hesabına zanaatkâr	2,0	2,3	0,9
Kendi hesabına profesyonel	1,0	1,1	0,9
Kendi hesabına marjinal işler	2,3	2,7	0,7
Yevmiyeli, geçici işçilik	9,1	9,8	6,7
Evden yapılan gelir getiren işler	0,6	0,2	2,1
Çiftçi	7,6	8,8	2,9
Mevsimlik tarım işçisi	2,1	1,8	3,3
Ücretsiz aile işçisi	1,2	0,8	2,8
Diğer	0,4	0,5	0,4

	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Çalıştı	10,4	8,1	11,0	4,7	6,1	8,1
Çalışmadı ama iş ile ilgisi devam ediyor (İzin, hastalık vs.)	0,8	0,6	0,8	0,7	1,1	0,70
Mevsimlik çalışıyor şu an mevsimi değil	0,1	0,1	0,0	0,1	0,4	0,6
İşsiz, iş arıyor	0,7	1,5	0,5	1,7	2,0	0,6
İşsiz iş aramıyor	0,1	0,8	0,4	0,0	1,9	0,2
Ev kadını	78,5	74,2	75,4	84,7	76,9	78,9
Öğrenci	5,5	5,9	4,7	3,6	6,5	5,3
Emekli	2,2	4,4	4,1	0,9	1,6	1,4
Askerlik görevini yapıyor	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Çalışamaz halde (Yaşlı, özürlü, hasta vb.)	1,7	4,2	3,0	3,5	3,0	4,0
İrat sahibi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,1
Diğer	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0

Tüm bu bulgular ışığında kadının çalışmasına destekleyici sosyal politikaların özellikle evli ve çocuklu kadınlar, doğu bölgelerindeki, düşük eğitim sevi-

yesi ve SES düzeyindeki kadınları önceleyen şekilde düzenlenmesi önemlidir.

8.5.3.2. Kadınların Çalışmasına Dair Görüşler

2006 ve 2011 yıllarında kadınların çalışmasına ilişkin görüşler iki benzer soru ile değerlendirilmiştir. 2006 soru formunda soru “Sizce kadınların ücretli/maaşlı çalışması uygun mudur?” şeklinde yer alırken, 2011 soru formunda “Kadının çalışmasını uygun görüyor musunuz?” ifadesiyle sorulmaktadır. Bu iki soru gövdesi arasındaki temel ayrım, 2006 yılında yürütülen çalışmada ücretli/maaşlı çalışmaya yapılan vurgudur. Sorunun bu ifade ile daha açık olduğu ortadadır. Çünkü kadınlar, ücretsiz aile işçiliği gibi, ücretsiz çalışma deneyimlerine de sahiptir, 2013 yılında TÜİK verilerine göre kadınların yaklaşık üçte biri ücretsiz aile işçisidir. Dolayısıyla iki ayrı soru ile aynı şey ölçülemeyebilir. Bu iki farklı yılda sorulan iki soru arasındaki bir diğer farklılık ise cevap seçeneklerindedir.

2006 soru formunda bu sorunun üç cevap seçeneği bulunmaktadır: “evet”, “işine göre çalışabilir” ve “hayır”. 2011 yılı soru formunda ise seçenekler “evet” ve “hayır” ile sınırlıdır.

2006 ile 2011 yılları arasında bir karşılaştırmayı mümkün kılmak amacıyla bu farklılık göz ardı edildiğinde, ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: 2006 yılında bu ifadeyi uygun görenlerin oranı %84 iken bu oran 2011 yılında %82’ye düşmüştür. 2006 yılında kadının ücretli/maaşlı çalışmasını uygun bulanların oranı erkekler arasında %77 iken, aynı yıl bu oran kadınlarda %90’dır. 2011 yılında erkekler arasında kadının çalışmasını uygun görenlerin oranı %74’e düşerken, kadınlar arasında bu oran %91’e yükselmektedir (Tablo 184).

Tablo 184. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Uygun	Uygun değil
2006		
Türkiye	83,6	16,4
CİNSİYET		
Erkek	77,0	23,0
Kadın	90,0	10,0
2011		
Türkiye	82,2	17,8
CİNSİYET		
Erkek	73,7	26,3
Kadın	90,5	9,5

Aynı soruya verilen yanıtları yaşa göre değerlendirdiğimizde, 2006 yılında kadınların çalışmasını 18-24 yaş aralığının %86’sı uygun bulurken, bu oran, 45-54 yaş aralığı dışarda bırakılırsa, yaş ilerledikçe düşmektedir. Gençlerin yaşlılara kıyasla cinsiyet rollerine ilişkin daha eşitlikçi ifadeleri seçtikleri görünmektedir. Ancak 45-54 yaş aralığındakiler bir istisna teşkil etmektedir. Bu yaş aralığında, kadınların ücretli/maaşlı çalışmasını uygun bulanların oranı %85’tir. Bu yaş aralığı, 18-24 yaş aralığından sonra bu ifadeyi en yüksek oranda uygun bulan ikinci gruptur. Bu şu şekilde yorumlanabilir: 45-54 yaş aralığı, kadınların çalışmamasının sonuçlarının en yoğun olarak deneyimlendiği aralıktır. Yani kadınların çalışmamasının ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçları, en çok da ileri yaşlardaki sosyal güvencesizliğe ilişkin endişeler, en çok bu yaş aralığında hissedilmektedir. 2011 yılında da yaş ara-

lığına bakıldığında benzer bir durum gözlenmektedir. 2011 yılında kadının çalışmasını uygun bulanları yaş gruplarına göre değerlendirdiğimizde, bu ifadeyi en yüksek oranda olumlu bulan iki yaş aralığının 18-24 ve 55-64 yaş aralığı olması dikkat çekicidir. İki yaş aralığının da %84’ü kadının çalışmasını uygun bulmaktadır. 2011 yılında kadının çalışmasını en düşük oranda uygun bulan yaş aralığı 35-44 yaş aralığıdır (%81). Bu iki yıl karşılaştırıldığında, ortaya çıkan bir diğer sonuç da tüm yaş aralıklarında 2006’ya oranla bir düşüş olduğudur (Tablo 185).

Medeni hale göre bu soru değerlendirildiğinde, 2006 yılında boşanmışların %93’ünün kadının çalışmasını uygun bulduğu görünmektedir. Bu grubu bekârlar (%87) izlemektedir. Dullar arasında ise kadının çalışmasını uygun bulanların oranı %85’tir. Evlilerde

kadının çalışmasını uygun bulanların oranı diğer gruplara göre en düşüktür (%82). Bu oranlar medeni halin kadının çalışmasını uygun bulmakta önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durumun birkaç nedeni olabilir: Birincisi evli olanlara göre bekâr, dul ya da boşanmış kadınlar, ekonomik açıdan kadının çalışmasının önemini daha fazla deneyimlemektedir. Bu gruplar maddi zorlukları evlilere göre daha ciddi oranda hissedebilmektedir. Bir diğer açıklama, zaten bekâr ve boşanmışların toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkileri açısından evli olanlara göre daha eşitlikçi olabileceği yönündedir. Yani zaten kadının toplumsal rolü konusunda daha geleneksel bakanların bekâr veya özellikle boşanmış olma ihtimali daha düşüktür. Bekârlar için ayrıca yaş faktörü de geçerli olmaktadır, yani gençlerin bu ifadeye katılma oranlarının diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek olduğu ve bekârların diğer yaş gruplarına kıyasla genç olma

olasılığının daha yüksek olduğu göz önüne alındığında bu oranlar daha anlaşılır olmaktadır. 2011 yılında ise cevap kategorilerine bir de “ayrı yaşıyor kategorisi” eklenmiştir. 2011 yılı için aynı soruya bakıldığında, yine boşanmışların %92’sinin kadının çalışmasını uygun bulduğu görülmektedir. Bu grubu ayrı yaşayanlar ve bekârlar takip etmektedir; ayrı yaşayanların %88’i bekârların ise %87’si kadınların çalışmasını uygun bulmaktadır. Burada da 2006 yılı için yapılan değerlendirmeler açıklayıcı olabilmektedir. Özellikle hem ekonomik yaşam koşulları hem de değerler bu grup için diğer gruplardan farklı olabilir. Yine evliler arasında kadınların çalışmasını uygun görenlerin oranı diğer gruplara göre en düşüktür (%80). Bu grubu yine dullar (%84) takip etmektedir. Dulların genelde daha ileri yaş gruplarına denk düşmesi bu grup arasında kadınların çalışmasını uygun bulanların oranının düşük olmasının nedeni olabilir (Tablo 185).

Tablo 185. Medeni Durum ve Yaş Grubuna Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Uygun	Uygun değil
2006		
MEDENİ DURUM		
Bekâr	87,2	12,8
Evli	82,4	17,6
Boşanmış	92,7	7,3
Dul	85,3	14,7
YAŞ		
18-24	85,7	14,3
25-34	83,0	17,0
35-44	82,9	17,1
45-54	84,8	15,2
55-64	82,8	17,2
65+	82,0	18,0
2011		
MEDENİ DURUM		
Bekâr	86,8	13,2
Evli	80,4	19,6
Ayrı yaşıyor	87,8	12,2
Dul	84,3	15,7
Boşanmış	91,5	8,5
YAŞ		
18-24	83,8	16,2
25-34	82,2	17,8
35-44	80,5	19,5
45-54	82,6	17,4
55-64	84,4	15,6
65+	79,3	20,7

2006 ve 2011 yılında kadının çalışması, çekirdek aile tiplerinden gelen cevaplayıcıların sırasıyla %84'ü ve %82'si tarafından uygun bulunurken, geniş ailelerde bu oran %79 ve %76, dağılmış ailelerde ise %90 ve %91'dir. Bu oranlar, dağılmış ailelerde

maddi zorluklar ve cinsiyet rollerine ilişkin farklı değerler dolayısıyla kadının çalışmasını uygun bulma oranı en yüksekken, geniş ailelerde de yine daha muhafazakâr ve geleneksel değerlerin yaygın olması nedeniyle daha düşüktür (Tablo 186).

Tablo 186. Hanehalkı Tipine Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Uygun	Uygun değil
2006		
Çekirdek	84,1	15,9
Geniş	79,4	20,6
Dağılmış	89,9	10,1
2011		
Çekirdek	82,1	17,9
Geniş	76,3	23,7
Dağılmış	90,9	9,1

Kent ve kırdaki yaşıyor olmak da bu soru açısından belirleyicidir. 2006 yılında, kırdaki kadınların çalışmasını uygun bulanların oranı %81 iken, kentte bu ifadeye katılanların oranı %85'tir. 2011 yılında kırdaki yaşayanların %78'i kadınların çalışmasını uygun

görürken, bu oran kentte yaşayanlar arasında %84'e yükselmektedir. Bunun nedeni kırsal bölgelerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algının kentte kıyasla daha geleneksel olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 187).

Tablo 187. Yerleşim Yeri Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Uygun	Uygun değil
2006		
Kent	84,9	15,1
Kır	81,4	18,6
2011		
Kent	83,9	16,1
Kır	77,8	22,2

Bölgelere göre aynı soru değerlendirildiğinde, 2006 yılında kadının ücretli/maaşlı çalışmasını en yüksek oranda uygun olarak ifade edildiği bölgeler Batı Marmara (%94), Batı Karadeniz (%88), Doğu Marmara (%88) ve Ege'dir (%88). Kadının çalışmasının en düşük oranda uygun olarak ifade edildiği bölgeler ise Güneydoğu Anadolu (%63) ve Kuzeydoğu Anadolu'dur (%76). 2011 yılında kadının çalışmasının en yüksek oranda uygun olarak ifade edildiği bölgeler de yine Batı Marmara (%92), Doğu Marmara (%87) ve Ege'dir (%87). Kadının

çalışmasının en düşük oranda uygun bulunduğu bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu (%61) ve Güneydoğu Anadolu'dur (%64). 2006-2011 yılları arasında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu ifadeyi uygun bulanların oranındaki düşüş dikkat çekicidir. Üç büyük şehirde bu ifadeye ilişkin görüşlere baktığımızda ise, 2006 yılında İstanbul'da kadının ücretli çalışmasını uygun bulanların oranı %84, Ankara'da %89 ve İzmir'de %91'dir. 2011 yılında bu oranlar sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir için %86, %90 ve %91'dir (Tablo 188).

Tablo 188. Üç Büyük İl ve Bölgelere Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Uygun 2006	Uygun 2011
ÜÇ BÜYÜK İL		
İstanbul	84,1	86,4
Ankara	89,1	90,1
İzmir	90,7	90,5
BÖLGE		
İstanbul	84,1	86,4
Batı Marmara	94,2	92,3
Doğu Marmara	87,8	87,0
Ege	87,9	87,3
Akdeniz	84,3	81,8
Batı Anadolu	84,5	84,8
Orta Anadolu	81,7	76,2
Batı Karadeniz	88,2	80,8
Doğu Karadeniz	87,4	81,9
Kuzeydoğu Anadolu	75,7	60,7
Ortadoğu Anadolu	78,1	77,3
Güneydoğu Anadolu	62,8	64,0

2006 ve 2011 yıllarında eğitim arttıkça kadınların çalışmasını uygun bulma oranı artmaktadır. 2006 yılında bir okul bitirmeyenler arasında kadının çalışmasını uygun bulanların oranı %77 iken, bu oran yüksek öğrenimlilerde %94'e yükselmektedir. Benzer şekilde 2011'de de bir okul bitirmeyenler

arasında bu oran %73 iken, yüksek öğrenimlilerde %94'tür. 2006 yılına göre, 2011 yılında tüm kategorilerde, ama özellikle bir okul bitirmeyenlerde kadının çalışmasını uygun bulanların oranında bir düşüş görünmektedir (Tablo 189).

Tablo 189. Öğrenim Durumuna Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Uygun	76,5	82,2	82,9	88,9	94,0
2011					
Uygun	73,2	79,9	78,5	87,6	93,8

Sosyoekonomik statüye göre kadının çalışmasına dair görüşlere baktığımızda ise, 2006 yılında alt SES grubunda uygun görenlerin oranının %73, orta SES grubunda %84 ve üst SES grubunda ise %94 olduğu görülmektedir. 2011 yılında beşli SES gruplamasında da en üst SES grubunda %98 olan

kadının çalışmasını uygun görme oranının, üst orta SES grubunda %87, en düşük SES grubunda %66 olduğu görülmektedir. İki yılda da SES arttıkça kadının çalışmasını uygun bulanların oranı artmaktadır (Tablo 190).

Tablo 190. SES'e Göre Kadının Çalışmasına Yaklaşım, TAYA 2006-2011 (%)

Uygun	
2006	
Üst grup	94,3
Orta grup	83,6
Alt grup	73,4
2011	
En üst grup	97,8
Üst grup	93,1
Üst orta grup	87,4
Alt orta grup	78,7
En alt grup	65,8

Kadınların ücretli çalışmasını uygun bulmayanlara neden uygun bulmadıkları sorulmuştur. 2006 yılında kadının çalışmasını uygun bulmayanların uygun bulmama sebebi olarak seçtikleri ifade “kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir.” Türkiye genelinde %62 oranında bu ifade seçilirken, kırdaki bu oran %59, kentte %67’dir. Erkeklerin %61’i kadınların ise %65’i kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu ve bu yüzden ya uygun işlerde çalışması ya da çalışmaması gerektiğini belirtmektedir. Bunu takip eden ikinci neden Türkiye genelinde çalışma ortamlarının kadın için güvenli olmamasıdır (%14). Kırdaki bu ifadeye katılanların oranı %12, kentte %16’dır. Erkeklerin %17’si bunu kadınların çalışmamasının (ya da uygun işlerde çalışmasının) nedeni olarak görürken, bu ifadeyi neden olarak

gören kadınların oranı %10’dur. Kadınların en yüksek ikinci oranda seçtikleri neden ise çalışmanın gelenek ve göreneklere aykırı olmasıdır. Bu ifadeyi erkeklerin %12’si seçmiştir. Bu ifade Türkiye genelinde üçüncü olarak seçilmiştir (%13). Kır ve kentte “gelenek göreneklerimize aykırıdır” diyenlerin oranında ciddi bir farklılık yoktur; kentte bu ifadeye katılanların oranı %12, kırdaki %13’tür. 2006 yılında “çalışan kadınların çocukları mağdur olur” ifadesine katılanların oranı da Türkiye genelinde %7 iken, kentte bu oran %9, kırdaki %5’tir. Erkekler arasında %7, kadınlar arasında %8’dir. Kısaca, kadınlar kadının geleneksel rollerine ve geleneklere daha fazla vurgu yaparken, erkekler çalışma ortamlarının kadın için güvenli olmamasına kadınlara göre daha fazla vurgu yapmaktadır (Tablo 191).

Tablo 191. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Türkiye	Kent	Kır	Erkek	Kadın
2006					
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	14,3	16,1	11,7	16,5	9,5
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	61,9	58,5	66,7	60,7	64,7
Gelenek göreneklerimize aykırı	12,6	12,4	12,9	12,0	14,1
Çalışan kadının çocukları mağdur olur	7,3	8,7	5,3	7,0	7,8
Ücretli bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,2	2,1	2,3	2,0	2,5
Diğer	1,7	2,1	1,1	1,8	1,4
2011					
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	20,3	22,2	15,7	20,9	18,5
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	56,0	54,7	59,4	55,7	57,0
Gelenek göreneklerimize aykırı	9,1	7,6	12,2	8,9	9,5
Çalışan kadınların çocukları mağdur olur	8,3	9,2	7,0	8,2	8,5
Bir işte çalışmak kadını yıpratır	3,0	2,7	3,3	2,8	3,6
Diğer	3,3	3,7	2,5	3,5	2,8

2011 yılında ise yine kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olarak görülmesi kadının çalışmamasının en önemli nedeni olarak ifade edilmiştir. Türkiye genelinde bu ifadeye katılanların oranı %56 iken, kırdaki bu oran %60, kentte ise %54'tür. Erkekler arasında bu ifadeye katılanların oranı %56, kadınlar arasında ise bu oran %57'dir. Türkiye genelinde ikinci olarak neden gösterilen ifade ise, 2006 yılındaki gibi, çalışma ortamlarının kadın için güvenli olmamasıdır. Türkiye genelinde bu ifadeye katılanların oranı %20, kırdaki %16, kentte %22'dir. Erkeklerde bu ifadeye katılanların oranı %21, kadınlarda ise %19'dur. Üçüncü olarak ifade edilen neden ise, yine 2006 yılındaki gibi, kadının çalışmasının gelenek ve göreneklere aykırı bulunmasıdır. Türkiye genelinde bu ifadeye katılanların oranı %9 iken, kırdaki %12 ve kentte %8'dir. Bu ifadeye katılanların oranı erkeklerde %9, kadınlarda ise %10'dur. 2011 yılında

“çalışan kadınların çocukları mağdur olur” ifadesine katılanların oranı da Türkiye genelinde %8, erkekler arasında %8, kadınlar arasında %9'dur (Tablo 191).

2006 ve 2011 yılında eğitim seviyesi yükseldikçe, kadının asli görevini çocuk bakımı ve ev işleri olarak görenlerin oranı düşmektedir. Aynı şekilde kadının çalışmasının uygun olmamasının nedeni olarak gelenek ve göreneklere aykırı olduğunu düşünenlerin oranı da eğitim arttıkça düşmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe, çalışma ortamları kadın için güvenli değildir ifadesini seçenlerin oranı artmaktadır. Bu durum eğitim arttıkça geleneksel değerler ve geleneksel cinsiyet rolleri yerine çalışma ortamlarının kadınlar için güvensizliğinin neden olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Çalışan kadınların çocukları mağdur olur ifadesini seçenlerin oranı da eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır (Tablo 192).

Tablo 192. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
2006					
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	10,6	13,6	18,4	19,8	18,5
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	65,6	63,6	56,4	57,6	42,9
Gelenek göreneklerimiz aykırı	16,7	12,1	11,2	9,8	6,8
Çalışan kadınların çocukları mağdur olur	4,2	7,0	9,7	8,3	23,8
Bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,2	2,0	1,5	2,8	4,3
Diğer	0,7	1,8	2,9	1,7	3,7
	Eğitimsiz (Bir okul bitirmede)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/lisans/lisansüstü)
2011					
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	14,5	17,7	25,1	25,7	23,1
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	60,3	59,2	53,6	50,0	44,8
Gelenek göreneklerimiz aykırı	13,1	10,1	6,7	6,2	3,9
Çalışan kadınların çocukları mağdur olur	6,4	7,7	6,8	11,7	20,4
Bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,3	2,8	3,6	3,2	2,1
Diğer	3,5	2,4	4,2	3,2	5,7

Tablo 193. SES'e Göre Kadınların Çalışmasını Uygun Bulmama Nedenleri, TAYA 2006-2011 (%)

	2006							Diğer
	Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	Gelenek görenekleri-ze aykırı	Çalışan kadınların çocukları mağdur olur	Bir işte çalışmak kadını yıpratır	Diğer		
Üst grup	12,4	60,5	19,5	4,0	3,0	0,5		
Orta grup	14,9	62,5	11,5	7,4	2,0	1,8		
Alt grup	11,7	56,8	3,7	21,0	2,2	4,7		
	2011							Diğer
	Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	Gelenek görenekleri-ze aykırı	Çalışan kadınların çocukları mağdur olur	Bir işte çalışmak kadını yıpratır	Diğer		
En üst grup	27,7	40,0	6,2	10,2	14,0	1,9		
Üst grup	22,7	51,1	8,0	12,2	2,2	3,7		
Üst orta grup	22,2	53,5	6,6	10,8	3,5	3,4		
At orta grup	20,7	55,8	9,2	7,4	3,5	3,4		
En alt grup	15,4	63,0	11,8	6,2	1,3	2,4		

Sosyoekonomik statüye göre kadının çalışmamasının nedeni olarak görülen ifadelerin oranına baktığımızda, 2006 yılında üst SES grubunda kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir diyenlerin oranı %61 iken, bu oran orta SES grubunda %63'e yükselmekte, alt SES grubunda ise %57'e düşmektedir (Tablo 193).

2011 yılında kadının asli görevini çocuk bakımı ve ev işleri olarak görenlerin oranı SES seviyesi arttıkça düşmektedir. SES yükseldikçe gelenek ve göreneklere aykırı olduğunu ifade edenlerin oranı da düşmektedir. SES seviyesi arttıkça çalışma ortamlarını kadın için güvenli bulmayanların oranı yükselmektedir. Bir diğer ilginç nokta ise, en üst SES düzeyinde üçüncü neden olarak "bir işte çalışmanın kadını yıpratır" ifadesinin seçilmiş olmasıdır. En üst SES düzeyinde bu ifadeyi seçenlerin oranı %14'tür. SES yükseldikçe gelenek görenekler ve geleneksel cinsiyet rolleri yerine çalışma koşullarını neden olarak görme eğilimi artmaktadır.

8.5.3.3. Ailede Mülk Sahipliği

Ailede mülk sahipliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye baktığımızda, 2006 ve 2011 yıllarında bu konuda bir soru sorulmaktadır. 2006 bu konuyla ilgili soru şu şekilde sorulmuştur: "Üzerinize kayıtlı herhangi bir gayrimenkul/araç var mı? Varsa evlilik öncesi mi sonrası mı edindiniz?"

2006 yılında erkeklerin %51'i hiçbir gayrimenkule sahip olmadığını ifade ederken, bu oran kadınlarda %83'e yükselmektedir. Yani bir diğer deyişle kadınların sadece %17'si gayrimenkul sahibidir. Erkeklerin ise %49'u gayrimenkul sahibidir. Kadınların sadece %12'si ev sahibi, %5'i arsa/tarla sahibi, %2'si otomobil sahibi ve %1'i işyeri sahibidir (Tablo 194).

2011 yılında ise soru şu şekilde değişmiştir: "Size okuyacağım araç ve değerli varlıklara sahip olup olmadığınızı lütfen belirtiniz. (Oturduğunuz ev dahil) (Sadece kişisel olarak sahip olduklarınızı belirtiniz)." Görüldüğü gibi 2011 yılında gayrimenkul/araçın evlilik öncesi ya da sonrasında edinilmesine ilişkin bir soru sorulmamaktadır. Ayrıca

sorudaki bir diğer değişiklik de seçeneklerde görülmektedir. 2006 yılındaki seçeneklere “ticari araçlar (otobüs, minibüs, kamyon vb.)”, “traktör, biçerdöver vb. tarım araçları”, “büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar” seçenekleri de eklenmiştir.

Kadınların %25’inin müstakil ev/apartman dairesi, %9’unun özel kullanım için otomobili, %8’inin arsa, tarla veya bağ bahçesi, %2’sinin işyeri ve büyükbaş veya küçükbaş hayvanları, %1’inin traktör, biçerdöver vb. tarım araçları ve ticari aracının (otobüs, minibüs, kamyon vb.) olduğu görünmektedir.

2006 yılı ile 2011 yılında kadınların gayrimenkul sahipliği karşılaştırıldığında, beş yıllık dönemde kadınların mülkiyet sahipliğinde ciddi bir artış gözlenmektedir. 2006 yılında kadınların %12’si ev sahibi iken bu oran 2011 yılında %25’e yükselmiştir. Bu dönemde kadınların arsa sahipliği (%5’ten %8’e), otomobil sahipliği (%2’den %9’a) ve işyeri sahipliği (%1’den %2’ye) oranları artmıştır. Beş yıllık bir dönemde ev ve otomobil gibi bazı gayrimenkullerin sahipliğindeki artış dikkat çekicidir (Tablo 194).

Tablo 194. Türkiye Geneline Göre Cinsiyete Göre Mülk Sahipliği, TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek	Kadın
2006		
Gayrimenkul yok	50,5	82,8
Müstakil ev/apartman dairesi	36,1	11,9
Arsa, tarla, bağ bahçe vb	16,8	5,4
Otomobil (özel kullanım)	18,4	2,2
İşyeri (büro, dükkan)	4,0	0,8
Diğer	1,8	0,3
2011		
Müstakil ev/apartman dairesi	43,7	24,7
İşyeri (büro, dükkan)	6,4	2,3
Otomobil (özel kullanım)	26,6	9,3
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	3,5	0,9
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	18,2	8,2
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	4,9	1,2
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	5,6	1,9

2011 yılı için daha detaylı olarak kadının öğrenim seviyesi ile mülk sahipliği arasındaki ilişkiye bakalım, eğitimsiz kadınların müstakil ev ve apartman sahipliği ile eğitim arasında U şeklinde bir ilişki vardır. Müstakil ev ve apartman sahipliği en düşük oranda ilköğretim ve ortaokul mezunları ile lise/lise dengi mezunları arasındadır. Eğitimsizler (%27) ve yükseköğretim (%31) sahiplerinde bu oranlar daha

yüksektir. İşyeri, büro ve otomobil sahipliği oranı kadının eğitim seviyesine bağlı olarak yükselmektedir. Arsa, tarla, bağ ve bahçe, traktör, büyükbaş ve küçükbaş hayvan sahipliği en yüksek oranda eğitimsiz kadınlarda görülmektedir. Bunun nedeni de bu tür mülk sahipliğinin eğitim oranlarının da düşük olduğu kırsal alanda daha yaygın olmasıdır (Tablo 195).

Tablo 195. Öğrenim Durumuna Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)

		Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Müstakil ev/apartman dairesi	Yok	72,6	73,5	84,6	77,9	69,1
	Var	27,4	26,5	15,4	22,1	30,9
İşyeri (büro, dükkan)	Yok	99,2	97,8	98,2	96,1	95,7
	Var	0,8	2,2	1,8	3,9	4,3
Otomobil (özel kullanım)	Yok	97,3	91,7	93,8	86,9	75,0
	Var	2,7	8,3	6,2	13,1	25,0
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	Yok	99,3	98,9	99,3	98,8	99,3
	Var	0,7	1,1	0,7	1,2	0,7
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	Yok	88,9	90,5	95,9	94,2	92,2
	Var	11,1	9,5	4,1	5,8	7,8
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	Yok	98,6	98,1	99,3	99,5	99,7
	Var	1,4	1,9	0,7	0,5	0,3
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	Yok	97,2	97,2	99,3	99,5	99,6
	Var	2,8	2,8	0,7	0,5	0,4

Tablo 196. Medeni Duruma Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)

		Hiç evlenmedi	Evli	Ayrı yaşıyor	Eşi öldü	Boşandı
Müstakil ev/apartman dairesi	Yok	87,8	76,9	81,3	46,6	68,9
	Var	12,2	23,1	18,7	53,4	31,1
İşyeri (büro, dükkan)	Yok	98,5	97,3	96,6	98,9	97,1
	Var	1,5	2,7	3,4	1,1	2,9
Otomobil (özel kullanım)	Yok	93,8	89,1	94,2	97,0	90,6
	Var	6,2	10,9	5,8	3,0	9,4
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	Yok	99,6	98,9	99,1	99,5	99,9
	Var	0,4	1,1	0,9	0,5	0,1
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	Yok	96,3	91,5	95,0	85,9	94,8
	Var	3,7	8,5	5,0	14,1	5,2
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	Yok	99,4	98,7	99,1	98,1	99,9
	Var	0,6	1,3	0,9	1,9	0,1
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	Yok	98,8	98,0	98,1	97,2	99,9
	Var	1,2	2,0	1,9	2,8	0,1

En yüksek oranda müstakil ev/apartman dairesi sahipliği eşi ölmüş olan kadınlarda (%53) görülürken, bunu boşanmış kadınlar (%31) ve evli kadınlar (%23) takip etmektedir. Bu da kadınların eşleri vefat edince miras yoluyla ya da boşanırken mal paylaşımı yoluyla mülk sahibi olabileceklerini göstermektedir. Arsa, tarla, bağ ve bahçe, traktör, biçerdöver ve büyükbaş veya küçükbaş hayvan sahipliğinde de benzer bir durum söz konusudur. Mülk

sahipliğinde miras yoluyla eşi vefat etmiş kadınlar grubu göze çarpmaktadır (Tablo 196).

Müstakil ev/apartman dairesi, arsa, tarla, bağ ve bahçe, traktör, biçerdöver ve büyükbaş veya küçükbaş hayvan sahipliği çocuk sayısı ile genellikle doğru orantılı olarak artmaktadır. Otomobil sahipliğinin ise çocuk sayısına artıka düştüğü görülmektedir (Tablo 197).

Tablo 197. Çocuk Sahipliğine Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)

		0	1	2	3	4	5	6+
Müstakil ev/apartman dairesi	Yok	79,8	76,6	71,7	70,5	71,0	69,2	76,6
	Var	20,2	23,4	28,3	29,5	29,0	30,8	23,4
İşyeri (büro, dükkan)	Yok	97,4	97,4	97,0	96,9	98,6	99,1	99,3
	Var	2,6	2,6	3,0	3,1	1,4	0,9	0,7
Otomobil (özel kullanım)	Yok	87,6	88,3	87,7	89,3	94,9	96,2	98,1
	Var	12,4	11,7	12,3	10,7	5,1	3,8	1,9
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	Yok	98,6	99,5	98,7	98,8	99,4	99,2	99,3
	Var	1,4	0,5	1,3	1,2	0,6	0,8	0,7
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	Yok	94,2	93,2	92,0	88,9	89,8	85,1	89,7
	Var	5,8	6,8	8,0	11,1	10,2	14,9	10,3
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	Yok	99,1	99,5	98,9	98,1	98,7	97,2	97,8
	Var	0,9	0,5	1,1	1,9	1,3	2,8	2,2
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	Yok	98,8	99,1	98,4	97,8	97,5	95,3	96,3
	Var	1,2	0,9	1,6	2,2	2,5	4,7	3,7

Kadınların müstakil ev/apartman dairesi sahipliği en yüksek oranda Doğu Karadeniz'de (%33), Batı Anadolu'da (%31), en düşük oranda ise Ortadoğu Anadolu (%9) ve Güneydoğu Anadolu'dadır (%10). Otomobil sahipliği en yüksek Batı Anadolu'day-

ken (%14) en düşük Güneydoğu Anadolu'dadır (%2). Arsa sahipliği de en yüksek oranda Doğu Karadeniz'de (%18) iken düşük oranda Ortadoğu Anadolu (%3) ve Güneydoğu Anadolu'dadır (%3) (Tablo 198).

Tablo 198. Bölgelere Göre Kadının Mülk Sahipliği, TAYA 2011 (%)

		İstanbul	Batı Marmara	Doğu Marmara	Ege	Akdeniz	Batı Anadolu
Müstakil ev/apartman dairesi	Yok	71,8	72,7	76,1	72,5	73,5	69,4
	Var	28,2	27,3	23,9	27,5	26,5	30,6
İşyeri (büro, dükkan)	Yok	95,9	98,3	97,9	97,1	97,6	97,5
	Var	4,1	1,7	2,1	2,9	2,4	2,5
Otomobil (özel kullanım)	Yok	88,4	92,4	89,8	89,1	89,6	85,7
	Var	11,6	7,6	10,2	10,9	10,4	14,3
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	Yok	98,4	99,9	99,0	98,8	99,1	99,3
	Var	1,6	0,1	1,0	1,2	0,9	0,7
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	Yok	93,8	89,8	91,0	89,1	90,9	90,6
	Var	6,2	10,2	9,0	10,9	9,1	9,4
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	Yok	99,6	99,4	98,8	98,6	98,1	98,2
	Var	0,4	0,6	1,2	1,4	1,9	1,8
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	Yok	99,4	97,5	98,8	98,1	98,3	97,2
	Var	0,6	2,5	1,2	1,9	1,7	2,8

8.6. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Evde işbölümü, kararlar, kadının çalışma durumu, kadının çalışmasına ilişkin görüşler ve mülk sahipliğinin tartışıldığı bu bölümde tüm bu konuların geleneksel cinsiyet rollerine göre düzenlendiği görülmektedir. Evde işbölümünde kadınlar çocuk ve yetişkin bakımının ağırlıklı olarak kadınlar tarafından sağlandığı görülmektedir. Evde kararların çoğu erkekler tarafından alınmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı çok düşüktür. 2011 yılında yaklaşık her beş kişiden biri kadının çalışmasını uygun bulmamaktadır. Kadının çalışmasını uygun bulmama nedenlerinin başında geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde aile ve toplumsal yaşamı düzenlemeye dair değerler gelmektedir. Kadınların beşte birinden azı herhangi bir mülk sahibidir.

Tüm bu konular birbiriyle bağlantılıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel değerler çerçevesinde algılandığı aile ve/veya toplumlarda kadınların annelik başta olmak üzere bakım rolleri ve ev işi sorumlulukları kamusal alanda hayata geçirebilecekleri rollerin önüne geçmektedir. Bu durum kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarının düşük olmasına neden olmaktadır. 2011 yılında 15 yaş üstü kadınların %15'i (çalışanlar, izin gibi durumlarla işle ilgileri sürenler ve mevsimlik çalışanlar),

18 yaş üstü kadınların ise %16'sı gelir getiren bir işte çalışmaktadır. 18 yaş üstü kadınların yaptığı işe baktığımızda ise, çalışan kadınların büyük oranda (yaklaşık %40) düşük ve orta vasıflı memur ya da işçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Kadınların işgücü piyasasına katılımlarının düşük seviyede oluşu ailedeki karar mekanizmalarındaki rollerini de etkilemektedir. Erkekler karar vermede ev seçimi, akrabalarla ilişkiler ve tatil ve eğlence konularında kadınlardan daha etkindir. Alışverişte de erkekler genel olarak kadınlardan daha etkindir, ancak kadın ve erkek arasındaki fark azalmaktadır. Kadınların ev düzeni, çocuklarla ilgili konular ve komşularla ilişkilerde etkin olduğu hanelerin oranı erkeklerin bu konularda etkin olduğu haneleri oransal olarak geçmektedir. Kadınların ev düzeninden sorumlu olarak görüldüğü geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı işbölümü ailede karar dinamiklerini de etkilemektedir. İlginç bir nokta da kadınların %59'unun ev kadını olduğu bir toplumda, kadınların ev düzeninde karar verici oldukları hanelerin oranının %45 ile sınırlı kalmasıdır. Kadınlar ev kadını olduklarında dahi ev düzeninde karar verici olmayabilmektedir. Anneliğin kadının asli görevi ve temel toplumsal rolü olarak görülmesinin bir yansıması da kadınların çocuklarla ilgili konularda erkeklere kıyasla daha etkin olmasına neden

		Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Müstakil ev/apartman dairesi	Yok	78,8	77,9	66,6	72,3	91,1	89,9
	Var	21,2	22,1	33,4	27,7	8,9	10,1
İşyeri (büro, dükkan)	Yok	98,2	98,2	98,9	98,7	99,0	99,7
	Var	1,8	1,8	1,1	1,3	1,0	0,3
Otomobil (özel kullanım)	Yok	92,5	93,8	92,1	92,3	97,6	98,2
	Var	7,5	6,2	7,9	7,7	2,4	1,8
Ticari araçlar (Otobüs, minübüs, kamyon vb.)	Yok	99,5	99,5	99,4	98,9	99,4	99,7
	Var	0,5	0,5	0,6	1,1	0,6	0,3
Arsa, tarla, bağ bahçe vb.	Yok	94,0	89,8	82,0	94,6	97,0	97,2
	Var	6,0	10,2	18,0	5,4	3,0	2,8
Traktör, biçerdöver vb. tarım araçları	Yok	98,2	98,3	99,0	96,4	99,3	99,7
	Var	1,8	1,7	1,0	3,6	0,7	0,3
Büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar	Yok	99,0	98,3	93,1	94,2	97,5	98,8
	Var	1,0	1,7	6,9	5,8	2,5	1,2

olmaktadır. Bunda kadınların büyük çoğunluğunun ev kadını olmasının da rolü vardır. Yine kadınların büyük çoğunluğunun ev kadını olması, komşularla ilişkiler konusunda kadınların bu konuda karar verici oldukları hanelerin oranının erkeklerin karar verici oldukları hanelerin oranından yüksek olmasına neden olmaktadır. Tartışılan tüm bu boyutlara bağlı olarak kadının mülk sahipliği de erkeğe göre oldukça düşüktür. Sonuç olarak kadınların çoğunluğunun ekonomik olarak erkeklere bağımlı olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu tartışılan boyutlar genel olarak eğitim seviyesi ve SES düzeyi yükseldikçe kadın lehine değişmektedir. Eğitimli kadınlar daha fazla çalışma yaşamına katılmakta, ev işlerinde daha eşitlikçi paylaşımın olduğu hanelerde yaşamakta, ailesiyle ilgili konularda daha fazla karar vermektedir. SES seviyesi düşük hanelere göre SES seviyesi yüksek haneler de aynı şekilde kadınların daha eşitlikçi bir işbölümünün ve karar paylaşımının olduğu hanelerdir. Bölgesel farklılıklar bir diğer önemle tartışılması gereken noktadır. Türkiye'nin doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde diğer bölgelere kıyasla aile ile ilgili değerler ve ailede tutumlar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve muhafazakâr değerlere göre şekillenirken, batı bölgelerinde daha eşitlikçi değer ve tutumlar görülmektedir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren, kadın erkek eşitliğine yönelik vurgular kadının güçlendirilmesi kavramı üzerinden yapılmaktadır (sayfa:287, madde 766 ve 767). Kadınların toplumsal statülerinin yükselmesi için, eğitim, sağlık ve istihdama yönelik politikaların geliştirilmesinin altı çizilmektedir. Kadınların eşit statüde bireyler olarak toplumsal hayatın her alanına katılmasının sağlanması hedeflenmektedir (sayfa: 38). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı da (sayfa:89, madde 621, 622) kadının güçlenmesine yönelik hedeflerden bahsetmektedir. Aynı şekilde (sayfa:43, madde 259-260-261) kadının güçlenmesi ve eşitlik meselesine değinmektedir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (sayfa:10) demografik yapıdaki değişimler kısmında önemli noktalar yer almaktadır. Kadının güçlenmesi aracılığıyla ülke gelişmişlik seviyesinin artırılacağı vurgulanmaktadır (madde 45). Aile ve Kadın Durum Analizi bölümünde (sayfa: 43) "Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır." denilmektedir. Aynı konu başlığı ile ilgili olarak, Onuncu Kalkınma Planında (sayfa:44) "Kadının güçlendirilmesi bağlamında, kadının işgücüne katılımı ve karar alma süreçlerindeki etkinliği artmış, Anayasaya

kadına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi dâhil edilmiş, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmış ve TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulduğu” denilmektedir. “Kadın erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacının devam etmekte” olduğu da eklenmektedir.

Onuncu Kalkınma Planındaki hedeflere ulaşabilmek için kısa vadede politika alanları belirlemek gerekmektedir. Öncelikle ücretsiz/düşük ücretli ve kaliteli çocuk bakım hizmetinin kadının çalışmasını destekleyici rolü bilinmektedir. Türkiye’de son dönemde artan şekilde çocuk bakım hizmetleri sunulmaktadır. Ancak bu hizmetlerden verimli olarak faydalanılmamaktadır. Bu hizmetlerden ağırlıklı olarak büyük şehir merkezlerinde yaşayan aileler yararlanmaktadır. Bu hizmetlerden dezavantajlı kesimler olan alt SES grubunun da yararlanması için kolay ulaşılabilir ve ücretsiz olarak yaygınlaştırılması önemlidir. Halihazırda sunulmakta olan hizmetlere yönelik farkındalığı arttırmak ve bunları özellikle dezavantajlı kesimlerin ulaşabileceği şekilde düzenlemek gereklidir. Sosyal yardıma ayrılan kaynakların çocuk bakımını destekleyecek şekilde kullanılması bu yolda önemli bir adımdır. Farklı ihtiyaç gruplarına farklı çocuk bakım hizmetlerinin sunulması da kadının işgücü piyasasına katılımını artırıcı rol oynayacaktır. Ulaşılabilir, nitelikli ve ücretsiz bakım hizmetlerinin çocukların, ailelerin ve bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre çeşitlendirilmesi ve merkezi bir izleme mekanizması ile standart niteliklerin denetim altında tutulması önemlidir.

Kadının istihdamını arttırmayı sağlayıcı bir diğer nokta kadınlara yönelik mesleki eğitimidir. Türkiye’de kadınlara yönelik mesleki eğitim alanında öncelikli bazı düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirilmelidir. Kadınların mesleki eğitim kapsamında alabilecekleri kursların çeşitliliği artırılmalıdır. Bu kursların hasta/çocuk bakımı ve el işi gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri dışında alanları da kapsayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Kısa dönem vasıf kazanmayı ve doğum

ve çocuk bakımından dolayı işe ara veren ve işlerine dönmek isteyen kadınların ihtiyaçlarına özel, işe uyuma yönelik eğitim programlarının yanı sıra sertifikalı meslek programları gibi farklı seçeneklerin de sunulması, kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları farklı engel ve zorluklarla daha etkin bir şekilde mücadele etmelerini sağlayacaktır.

Kadınların çocuklara daha fazla zaman ayırabilmesi için esnek ama güvenceli çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması da bir diğer noktadır. Bu kapsamda eğitim imkânları sunan, sosyal güvenlik hakları açısından hak kaybına neden olmayan, kendini geliştirme fırsatları sunan, tam zamanlı işe geçiş yollarının açık tutulması da bir diğer önemli noktadır. Bilindiği gibi son dönemde izinler esnekleştirilmektedir. İzin konusunda aile-dostu işyeri pratiklerinin desteklenmesi önemlidir. Doğum ve emzirme izinlerinin sonunda kadının iş güvencesinin mutlak olarak sağlanması ve işe yeniden uyumu için kolaylaştırıcı programların sunulması bir diğer önemli sosyal politika hedefi olmalıdır. Babalar için var olan ebeveyn izni süresinin artırılması da toplumsal cinsiyet rollerinin daha eşitlikçi bir hal alması açısından önemlidir.

Zihniyet değişiminin sağlanması hem toplumun her kesiminde hem de sosyal politikaları geliştirmekle yükümlü olan kurum ve kuruluşlardaki yetkililer ve yerel düzeydeki uygulayıcılar için önemlidir. Kadınların istihdamının kişisel ve aileleri için anlamı ve faydasına dair yerel düzeyden başlayarak her düzeyde bilinçlendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmaların bir diğer amacı da çalışma hakları, iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılması ve toplumsal cinsiyet duyarlılığına dair farkındalığın artırılmasına ilişkindir. Medyanın da desteğiyle bilinçlendirme kampanyalarının yürütülmesi ve konunun görünürlük kazanması sağlanmalıdır.

Çocuk bakımıyla aile geçindirme rollerinin hem kadın hem de erkek için geçerli olduğuna dair bir yaklaşımın her türlü hizmet ve politikada benimsenmesi gerekmektedir. İlköğretimden itibaren farklı meslek gruplarını kapsayacak şekilde erkeklerin yoğunlukta olduğu camilerde, kahvelerde ve

askerlik hizmetlerinde yoğun bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Kadın ve erkeğin evde, ailede, ev işlerinde, çocuğa dair sorumluluklarda ve karar mekanizmalarında eşit rol alacağı bir aile modelinin geliştirilmesi an-

cak tüm Türkiye’de gerçekçi ve farklı grupların ihtiyaçlarını göz önüne alan sosyal politikaların geliştirilmesiyle mümkündür. Bu çalışmada da görüldüğü gibi düşük eğitim ve SES düzeyi ile Türkiye’nin doğudaki bölgeleri öncelikli alanlar olarak belirlenmelidir.

9.Bölüm

AİLEDE SOSYAL FAALİYETLER

Yrd. Doç. Dr. Ayşe İdil Aybars

Giriş
Veri Kaynağı ve Yöntem
Analiz
Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

9.1. Giriş

Bu çalışma, 2006 ve 2011 yıllarında düzenlenen Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) sonuçlarına göre ailede sosyal faaliyetler, boş zaman etkinlikleri ve sosyalleşme pratiklerine odaklanmaktadır. Ailede sosyal faaliyetler konusu, bireysel ve aile ile birlikte yapılan faaliyetler olmak üzere iki temel bileşen üzerinden, aşağıdaki iki ana başlık altında incelenmektedir:

1. Bireysel boş zaman faaliyetleri (televizyon izleme, televizyon hakkındaki düşünceler, sosyal faaliyetlerin ne sıklıkta yapıldığı, internet kullanımı);
2. Aile ile birlikte yapılan faaliyetler (boş zamanların kiminle paylaşıldığı, yıllık izin ve tatillerin nasıl değerlendirildiği).

Bu çalışmanın dışında bırakılan bir üçüncü boyut, bireylerin aile dışında daha geniş toplumsal ağlarla ilişkilerinin ve sosyalleşme pratiklerinin incelenmesi ve bu iki boyutu tamamlayacak şekilde daha genel toplumsal ilişkilere bakılmasıdır. Aslında ancak bu üç bileşen birlikte ele alındığında sosyal faaliyetler ve sosyalleşme konularının kapsamlı bir şekilde ele alınması mümkündür. Bu konunun çalışmanın dışında bırakılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, toplumsal ağlar ve ailenin ötesinde sosyalleşme olgusunun en önemli bileşenlerinden biri, yakınlar, akrabalar ve komşularla ilişkilidir. Bu çalışmada bu konuya sınırlı da olsa değinilmekle birlikte, yakınlar ve akrabalarla ilişkiler konusu bu araştırma kapsamındaki bir diğer rapor çalışmasının konu alanına girmektedir. Dolayısıyla konuyla ilgili kapsamlı veri ve bulgular ayrı bir çalışmada ele alınmaktadır.

İkinci temel neden ise, ailenin dışında sosyalleşme olgusunun bir başka önemli bileşeninin bireylerin sivil toplumla ilişkileri olmasıdır. Örneğin dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarına ve sendikalara katılım, sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yürütülen gönüllü faaliyetler, boş zamanlara yönelik lokal, kulüp, vb. faaliyetler bu kapsamda ele alınabilir. Ancak TAYA 2006 ve 2011 anketlerinde sivil toplumla ilişkilere yönelik sorular ya bulunmamakta, ya da oldukça sınırlı kalmaktadır. Örneğin 2006

anketinde son bir yılda lokal, kulüp, dernek gibi yerlere gidilip gidilmediği sorulmuş, ancak bu tür katılımın sıklığına, içeriğine, kapsamına ya da niteliğine yönelik bilgi alınmamıştır. Bu da, bu çalışmadaki tartışmanın aile dışında sosyalleşme bileşenini kapsam dışında bırakmasının bir diğer önemli nedenidir. Anketin ileride tekrarlanması durumunda bireylerin sivil topluma katılımlarına ilişkin soruların yer alması yararlı olacaktır.

Bireysel ve aile ile birlikte yapılan faaliyetler olmak üzere yukarıda söz edilen iki boyut birlikte ele alındığında, ailenin sosyalleşme pratikleri ve sosyal etkinliklerine yönelik kapsamlı çıkarımlarda bulunmak mümkün olacaktır. Bireysel boş zaman faaliyetleri, aile içindeki fertlerin bireysel gelişim, bireysel bağımsızlık ve ilgi alanlarını geliştirme eğilimleri açısından önemlidir. Aynı zamanda, bireylerin boş zamanlarında yaptıkları sosyal faaliyetler, bireylerin toplumsal yaşama katılımı ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu anlamda bilişsel (kitap-gazete okuma), kültürel (sinema-tiyatroya gitme), sosyal (kafe, restoran, kahvehane, vb. yerlere gitme) ve sportif faaliyetler, bireylerin ekonomik durumlarını olduğu kadar, kültürel ve sosyal alandaki konumları, dolayısıyla da bireylerin toplumsal katılımının niteliği ile ilgili bulgular sunmamıza olanak veren etkinlikler olarak önem kazanmaktadır. Aile ile birlikte yapılan faaliyetler ise, ailenin toplumdaki önemi üzerine önemli bulgular sunmakla kalmayıp aile fertlerinin birbirleriyle ilişkileri konusunda da ipuçları vermekte ve birlikte yapılan sosyal faaliyetlerin aileyi bir arada tutan bir unsur olduğunu göstermektedir.

Ancak tüm bunların ötesinde, ailede sosyal faaliyetler konusu, gelir dağılımı eşitsizlikleri ve genel olarak toplumsal eşitsizliklerle ilgili önemli bulgular sunmaktadır. Ekonomik eşitsizliklerin birey ve hanelerin mal ve hizmet tüketimine (hem niteliksel, hem de niceliksel anlamda) önemli etkilerde bulunduğu ve bunun sosyal anlamda da eşitsizliklere yol açtığı, bilinen bir olgudur. Ekonomik olarak yoksul bireyler barınma, yiyecek, içecek ve ısınma gibi temel ihtiyaçları bile karşılamakta zorlanırken, ek harcamalara ayıracak gelirleri bulmaları neredeyse olanaksızdır. Öte yandan yüksek gelirli hane ve bi-

reyler, temel ihtiyaç olmayan tatil, eğlence, dışarıda yeme içme ve diğer boş zaman etkinliklerine ayıracak çok daha fazla kaynağa sahiptirler (Eurostat, 2010).

Dolayısıyla aşağıda incelenecek verilerin, Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinin beraberinde getirdiği toplumsal eşitsizliklere dair önemli bulgular sunması beklenmektedir. Eşitsizlik olgusunu ekonomik eşitsizliklerden öte, toplumsal katılım eksikliğinin getirdiği çok boyutlu ve çok katmanlı bir süreç olarak inceleyen sosyal dışlanma kavramı, burada önem kazanmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı, düşük gelirli birey ve hanelerin eğitim, sağlık, barınma gibi çeşitli hizmetlerden yararlanma fırsatları ile birlikte sosyal ilişki ve faaliyetlerinin de giderek azaldığına dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

Özetle, sosyal dışlanma, gelir yoksulluğu, işsizlik, (eğitim, sağlık, bilgi vb.) hizmetlere erişim, yaşam koşulları ve sosyal katılım gibi unsurların tümünü içeren bir süreçtir. Bu çalışmada ailede sosyal faaliyetler konusu, özellikle toplumsal katılım boyutu göz önünde tutularak tartışılacak ve bu anlamdaki eşitsizliklere dikkat çekilecektir. Toplumsal katılım burada geniş anlamıyla bireylerin çeşitli sosyal etkinlik ve ilişki ağlarına katılımı olarak ele alınacaktır.

9.2. Veri Kaynağı ve Yöntem

Çalışma, bu iki boyutu özellikle cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum ve gerek görülen yerlerde medeni durum ve kırsal-kent bağımsız değişkenleri üzerinden incelemektedir. Yukarıda söz edilen her iki boyutun da, özellikle cinsiyet, yaş, eğitim ve sosyoekonomik düzeyi değişkenlerine göre önemli farklılıklar göstermesi beklenmektedir. Ancak bireysel ve aile ile birlikte yapılan faaliyetlerin farklı boyutları ile TAYA 2006 ve 2011 anketleri kapsamında ele alındığı şekilde, konuya göre farklı değişken ya da değişkenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışma, ele alınan boyutlarda hangi değişken ya da değişkenlerin daha belirleyici olduğuna odaklanmaktadır.

Çalışmada, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile

ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2006 ve 2011 yıllarında yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri kullanılmıştır. Araştırma, Türkiye'yi kent ve kırsal, İstatistikî Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) Düzey 1'de ve İstanbul, Ankara ve İzmir illerini ayrıca temsil etmektedir. TAYA 2006 kapsamında 12.208 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 48.235 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 23.279 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. TAYA 2011 kapsamında ise 12.056 hane ile görüşme yapılmış, bu hanelerde yaşayan toplam 44.117 ferdin demografik bilgisi toplanmış ve 18 yaş üstü 24.647 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmıştır. Çalışmada hanedeki referans kişilere fert listesi ile hanehalkı soru kağıdı uygulanmış ve hanedeki 18 yaş ve üzeri bireylere ayrıca birey soru kağıdı uygulanmıştır. Dolayısıyla bazı durumlarda anketlerde sorulan soruların niteliği, seçilen örneklemin temsil niteliği ve verilerin erişilebilirliği gibi etkenlerle sınırlı kalabilmektedir. Sosyal faaliyetler konusunda 2006 ve 2011 anketlerinde yer alan soruların aynı olmaması, birçok yerde farklı konulara odaklanması ve farklı veriler almaya yönelik olması, zaman içinde dönüşümü anlamayı zorlaştırmakta ve devamlılığı sağlayamamaktadır. Bunların dışında, özellikle soruların soruluş biçimi, tanımlanan cevap seçeneklerinin kapsayıcılığı ve niteliği, konu ile ilgili tam olarak bilgi alamayan sorular ve eksik kalan alanlardan kaynaklanan sorunlar, ilgili yerlerde dile getirilmekte ve araştırmanın ileride tekrarlanması halinde yararlı olduğu düşünülen öneriler sunulmaktadır.

9.3. Analiz

9.3.1. Bireysel Boş Zaman Faaliyetleri

Ailede sosyal faaliyetler konusunun değerlendirilmesinde ilk önemli nokta, bireysel boş zaman faaliyetlerinin incelenmesi ve bu temelde bireylerin kişisel gelişimlerine, bilişsel, kültürel, sanatsal, sportif alanda etkinlik durumlarına ve genel olarak bireylerin toplumsal katılımına yönelik çıkarımlarda bulunulmasıdır. Bu kapsamda bu bölüm, TAYA 2006 ve 2011 anketlerinde yer alan, televizyon izleme pratikleri, televizyon hakkındaki düşünceler ve sosyal

faaliyetler konularına odaklanmaktadır. Bunlara ek olarak, 2011 anketinde yer alan internet kullanımı ile ilgili sorular da değerlendirilecektir.

Öte yandan, özellikle 2006 anketi için, 2011 anketinde kısmen ele alınmakla birlikte kapsamlı veri elde edilemeyen bir konuya dikkat çekmek gerekmektedir. Günümüzde yalnızca televizyona yönelik sorular, bireysel ya da aile içi sosyal faaliyetler konusunda yeterli veri sunmamaktadır. Bu anlamda bilgisayar ve mobil iletişim araçlarının kullanımı, internet ve sosyal medyaya yönelik soruların gerekli olduğu açıktır. Özellikle sosyal medya kullanımında hangi iletişim araçlarının kullanıldığı (masaüstü ya da dizüstü bilgisayar, tablet, akıllı telefon vb.), hangi sitelerin tercih edildiği, bu sitelerin hangi amaçlarla kullanıldıkları, bireylerin günde ortalama kaç saatlerini bu sitelerde geçirdikleri, sosyal medya üzerinden kurulan ilişkilerin sosyal ilişkilerin yerine geçici ya da onları tamamlayıcı niteliği üzerinde sorular olması, günümüzde boş zaman faaliyeti olarak internetin en az televizyon kadar önemli bir yer tuttuğunu düşündüğümüzde önem kazanmaktadır. Bu tür sorular, yalnızca bireylerin boş zaman faaliyetleri değil, genel olarak toplumsal ilişkilerin dönüşümü ile ilgili fikir vermek açısından da önemlidir.

Diğer yandan, resmi politikalarda kitlesel iletişim araçlarının yaygınlaşması ve özellikle de internetin aile içi ilişkilere olumsuz etkilerinin vurgulandığı da burada belirtilmelidir. 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, giderek hızlanan değişim sürecinin "aile ve toplum içi kültürel ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilediği" vurgulanmaktadır. Burada kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesinin başlı başına bir sorun alanı olarak çocuklar ve gençlerde ümitsizlik ve özgüvensizlik sorunlarını artıran bir etken olduğunun ve bunların sonucunda şiddet eğiliminin arttığına altı çizilmektedir (s.45). 2014-2018 yıllarını kapsayan son kalkınma planı olan Onuncu Kalkınma Planı'nda ise, "Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirlerin alınacağı" vurgulanmakta (s. 44), internet bağımlılığı ise gençler için sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklarla birlikte "çocuklar ve gençler için önemli risk faktörleri" olarak tanımlanmakta-

dır (s.45). Dolayısıyla pek çok araştırmanın aksine, Türkiye'de resmi söylem ve politikalar tarafından benimsenen bu tür bir yaklaşım, kitlesel iletişim araçları ve internet gibi yeni teknolojilerin olumlu yönlerini vurgulamaktan uzaktır.

9.3.1.1. Televizyon İzleme ve Televizyon Hakkında Düşünceler

Bilindiği gibi televizyon izlemek, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada bireylerin yaşamında önemli yer tutan bir faaliyettir. İnternet, sosyal medya ve mobil iletişim gibi yeni dijital teknolojilerin öne çıkmasıyla televizyona ayrılan zaman azalıyor gibi görünse de, bunlar ve diğer sosyal faaliyetler sırasında televizyonun açık olması ve göz ucuyla da olsa izlenmesi sebebiyle televizyon, bireylerin günün büyük bir kısmında vakit geçirdikleri bir araçtır. Genel olarak kitlesel iletişim araçlarının, özel olarak da televizyonun bireyler için bir sosyalleşme aracı, önemli bir sosyal anlam kaynağı olduğu ve bireylerin boş zamanlarının çok önemli bir bölümünü aldığı, çeşitli çalışmalar tarafından da ortaya konmaktadır (Devereux, 2007). Televizyonun özellikle bireylerin genç yaşlardan itibaren dünya görüşleri (Morgan, Shanahan ve Signorelli, 2009) ile tutum ve davranışlarını şekillendirmekte etkili olduğu (Oliver ve Krakowiak, 2009) düşünülürse, televizyonun toplumsal ilişkiler açısından önemi de açığa çıkar. Tüm bu etkenlerden dolayı televizyonun, sosyal faaliyetlerin önemli bir parçasını oluşturduğu ve televizyon izleme pratiklerinin ailede sosyal faaliyetler konusunun önemli bir bileşeni olduğu açıktır.

Televizyon İzleme Pratikleri

TAYA 2006 sonuçlarına göre Türkiye genelinde bireylerin %75'e yakın bir oranı, günde 1-4 saat arası televizyon izlediğini ifade etmektedir. 2011 anketinde televizyon seyretme oranı ortalama olarak hesaplanmış ve tüm gruplar için günde ortalama 3 saat televizyon seyredildiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bu konudaki analiz 2006 anketinin sonuçlarına dayanmaktadır. Buna göre, 2006 yılında günde 7 saatten fazla televizyon izleyenlerin oranı %7, televizyon seyretmediklerini ifade edenlerin oranı ise %3'tür (Tablo 199). Bu veriler, Türkiye

toplumu için televizyonun günlük etkinlikler arasında önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet temelinde bakıldığında, günde kaç saat televizyon izlendiği konusunda kadınlar ile erkekler arasında ilk bakışta önemli bir fark görünmemektedir. Erkeklerin %3'ü, kadınların ise %4'ü hiç televizyon seyretmediğini ifade etmektedir. Buna karşılık erkeklerin %6'sı, kadınların ise %8'i günde ortalama 7 saat ve daha fazla televizyon izlediğini bildirmektedir. Bu veriler, kadınların hem hiç televizyon seyretmeyenler, hem de ortalama 7 saatten fazla izleyenler arasında biraz daha fazla yer aldığını göstermektedir. Erkeklerin %66'sı günde 2-4 saat arası televizyon

seyrettiğini söylerken, bu oran kadınlar için %58'dir. Öte yandan erkeklerin %19'u günde ortalama 5 saat ve daha fazla televizyon izlediğini belirtirken, kadınlar için bu oran %24'e yükselmektedir (Tablo 199).

Buradan iki önemli sonuç çıkmaktadır: Her üç erkekten ikisinin günde 2-4 saat arası televizyon karşısında geçirmekte olması, erkeklerin genellikle işten sonra akşam saatlerinde televizyon seyrettiği izlenimini doğurmaktadır. Kadınların günde 5 saat ve daha fazla televizyon karşısında geçirme olasılığının daha yüksek olması ise, kadınların günün büyük bir bölümünü evde geçirdiklerine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Tablo 199. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri ve Cinsiyete Göre Günde Kaç Saat TV İzlendiği, TAYA 2006 (%)

	Türkiye	Kent	Kır	Erkek	Kadın
Hiç izlemem	3,4	2,2	5,4	2,6	4,1
0 - 1	16,8	13,4	22,7	15,5	18,0
2-3	46,2	45,8	46,9	49,4	43,1
4-6	30,2	33,0	25,2	29,5	30,8
7+	6,9	7,9	5,1	5,6	8,1

Ancak 2006 anketinde günün hangi bölümünde televizyon seyredildiğine yönelik soru bulunmadığından, bu konuda 2011 verilerine bakmak gerekecektir. Tablo 200, yukarıda söz edilen bulguyu doğruluyor görünmektedir. 2011 verilerine göre, genel olarak televizyonun izlendiği zaman dilimi %80 oranıyla akşam saatleri olarak görünmektedir. Bu veri cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerin %86 oranıyla

televizyonu en çok akşam izlediği, kadınlarda bu oranın %73'e düştüğü görünmektedir. Buna karşılık, kadınların %12'si en çok öğleden sonra televizyon seyrettiğini ifade ederken, erkeklerde bu oran %3'e düşmektedir. Ayrıca, erkeklerin %3'ü tüm gün televizyon seyrettiğini bildirirken, kadınlarda bu oranın %9'a yükselmesi dikkat çekicidir (Tablo 200).

Tablo 200. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Günün Hangi Bölümünde TV İzlendiği, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
Sabah	2,2	1,2	3,2
Öğleden sonra	7,1	2,7	11,6
Akşam	79,4	85,9	73,0
Gece	5,2	6,8	3,5
Tüm gün	6,0	3,4	8,7

2006 verilerine göre, televizyon izleme sıklığına kent-kır bazında bakıldığında, kentte günlük yaşamında televizyon seyretmediğini belirtenlerin oranı yalnızca %2 iken, bu oranın kırdaki %5 olduğu görünmektedir. Öte yandan kentte yaşayanların %8'i günde 7 saatten fazla televizyon seyrettiğini ifade ederken, kırsal alanda yaşayanlar arasında bu oran

%5'e düşmektedir (Tablo 199). Bu veriler, televizyonun daha yüksek oranda kent yaşamının bir parçası olduğunu, kırdaki ise farklı aktivitelerin daha önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Kırdaki boş zamanlarda komşular ve akrabalarla daha fazla zaman geçirilmesi, bu konuyu açıklayan bir unsurdur (bu konu aşağıda daha detaylı ele alınacaktır).

2011 verilerine göre, Türkiye’de her dört bireyden üçünün televizyonu diğer hane bireyleriyle birlikte izlediğini dile getirmesi, televizyon izlemenin bireysel bir boş zaman faaliyetinden öte, Türkiye’de aile yaşamının önemli bir parçasını oluşturduğunu gösteren önemli bir veridir.¹ Dolayısıyla televizyon izlemek, aile içi boş zaman faaliyetleri konusunda da önemli ipuçları vermektedir. Bu soru ile ilgili cinsiyet, eğitim ve sosyoekonomik düzey, yaş, bölge ya da kır-kent temelinde çok çarpıcı bir ayrışma bulunmamakta ve genel olarak bireylerin %75’e yakın bir kısmının televizyonu diğer hane bireyleriyle birlikte, %25’e yakın bir kısmının ise tek başına izlediği gözlenmektedir.²

2011 araştırmasında, “Hangi kanalın ve veya programın izleneceğine daha çok kim karar verir?” sorusunun yöneltilmesi, televizyon izleme pratikleri ile ilişkili bulgular sunmanın yanı sıra, aile içi ilişkiler ve karar verme mekanizmalarına yönelik veriler de sağlamaktadır. Türkiye genelinde hangi programın ya da kanalın izleneceğine %57 oranında hane içindeki baba ya da erkek karar vermektedir. Bunu %19 ile “anne/kadın”, %9 ile “erkek çocuk”, %8 ile “diğer”, %7 ile “kız çocuk” cevapları izlemektedir.

Dolayısıyla, aile içinde hangi programın ya da kanalın seyredileceğine yüksek bir oranda hanenin

yetişkin erkeği karar vermektedir. Ancak bu veri, eğitim durumu değişkeni temelinde incelendiğinde, eğitim seviyesi yükseldikçe kararın eşler arasında eşit olarak alınması eğiliminin arttığı görülmektedir. Tablo 201, eğitim seviyesi arttıkça eşler arasındaki farkın doğrusal olarak kapandığını göstermektedir. Tüm eğitim seviyelerinde en çok erkek/baba karar verirken, en alt eğitim seviyesinde anne baba arasında %49 olan fark, en üst eğitim seviyesinde %23’e kadar düşmektedir. Bu veriler, eğitim düzeyi arttıkça aileyi ilgilendiren konularda eşler arasında kararların ortak olarak verilme eğiliminin arttığını, dolayısıyla ataerkil değerlerin göreceli olarak yumuşadığını göstermesi bakımından önemlidir.

2011 araştırmasında televizyonun günün hangi bölümünde daha çok izlendiği, televizyon konusunda aile içi kararların nasıl alındığı ve televizyondaki şiddet ve cinsellik gibi içeriklere nasıl tepki verildiğine yönelik sorular yer alırken, 2006 anketinde bu tür sorulara yer verilmemiş olması, konu hakkında daha kapsamlı bulgular sunulmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca her iki ankette de televizyonda ne tür programların seyredildiğine dair soruların yer almaması önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. Örneğin televizyonda haberler, tarihi, siyasi, ekonomik programlar, tartışma programları, belgeseller gibi bilgi içeriği yüksek

Tablo 201. Türkiye Genelinde ve Öğrenim Durumuna Göre Hangi Kanalın/Programın İzleneceğine Kimin Karar Verdiği, TAYA 2011 (%)

	Türkiye	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/ meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Anne/kadın	18,9	14,6	17,4	18,9	20,9	24,3
Baba/erkek	56,8	63,3	62,0	56,3	49,2	47,9
Kız çocuk	7,1	8,3	6,5	7,5	7,8	6,1
Erkek çocuk	8,6	8,3	7,4	10,3	9,3	9,1
Büyükbaba	,3	0,3	0,2	0,5	0,2	0,1
Büyükanne	,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2
Diğer	8,2	5,0	6,4	6,4	12,6	12,2

¹ 2006 anketinde televizyonun genel olarak ailece mi izlendiği sorusu yöneltilmiş, 2011 verilerine benzer şekilde Türkiye’de bireylerin %70’i bu soruya olumlu, %30’u ise olumsuz cevap vermiştir.

² Buna istisna teşkil eden durumlar ise, 65 yaş ve üzeri bireylerin %40 oranında televizyonu yalnız izlediklerini ifade etmeleri, 35-44 yaş grubunda ise bu oranın %16’ya düşmesi ve lisansüstü mezunları arasında televizyonu yalnız izleme oranının %35’e yükselmesidir. Ayrıca medeni durum temelinde bu oranlar farklılaşmakta, ancak bu da beklenen bir veri teşkil etmektedir.

programların izlenmesi ile pembe diziler, sabah kuşu kadın programları, yetenek yarışmaları, evlilik, moda ve yemek programları, “reality Show”lar gibi eğlence içeriği yüksek programların izlenmesi arasında bireysel gelişimi desteklemek açısından önemli farklar bulunmaktadır. Bu tür farklılıkları ortaya koymak ve bunları cinsiyet, eğitim durumu, sosyoekonomikstatü gibi değişkenler açısından incelemek, bireylerin boş zamanlarını ne şekilde geçirdikleri açısından olduğu kadar, toplumdaki genel beğeni ve yönelimleri anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Televizyon Hakkında Görüşler

Televizyon hakkındaki düşünce ve görüşler, televizyonun modern hayattaki önemli yeri düşünüldüğünde, bireylerin sosyal faaliyetlerinin merkezindeki bir kitle iletişim aracı hakkındaki algılarını yansıtmak bakımından önemlidir. Bu anlamda TAYA 2006 ve 2011 anketlerinde televizyona ilişkin görüşleri anlamaya yönelik sorular yer almaktadır. Bu sorulardan bir kısmı bu bölümde ele alınacaktır. Ancak bireylerin program seçiminde aile üyeleriyle tartışma yapıp yapmadığı, televizyon yayınlarıyla ilgili şikâyetle bulunup bulunmadığı gibi konular, aile içi sosyal faaliyetlere odaklanan bu çalışmanın sınırlarının dışında kalmaktadır. İlgili sorular bu bölümde ele alınmadan önce, çalışma kapsamında yapılan analizleri sınırlayan bazı hususların not edilmesi gerekmektedir.

Öncelikle TAYA 2006 ve 2011’de televizyon hakkında görüşleri yansıtmayı amaçlayan sorular birbirinden farklıdır. Bu anlamda bu beş yıllık dönemde algı ve görüşlerin değişip değişmediğini anlamaya yönelik karşılaştırmalı analizler yapılamamaktadır. Dolayısıyla televizyon hakkındaki görüşlere odaklanan bu bölüm, anılan görüşleri, televizyonun aile içi ilişkilere etkisi üzerine görüşler ve televizyonda şiddet ve cinsel içerikli yayınlara yönelik görüşler olmak üzere iki başlık altında incelemektedir.

TAYA 2006 anketinde bu konu ile ilgili soruların daha çok televizyonun aile içi ilişkiler üzerindeki etkisine odaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu soruların problem teşkil ettiğini söylemek mümkündür. “Sizce televizyon, ailenize ve kendinize zaman

ayırmanızı engelliyor mu?”, “Sizce çocuklar istedikleri her programı seyredebilmeli midir?” ve “Sizce televizyon aile içi ilişkileri kötü etkiliyor mu?” gibi soruların televizyonun etkilerine olumsuz bir açıdan yaklaştığı görülmektedir. Soruların bu şekilde yönlendirici nitelikte sorulmasının, anketi cevaplayan bireyin bağımsız değerlendirmelerde bulunmasını etkileyebileceği açıktır. Bu soruların örneğin “Sizce televizyon günlük zaman kullanımınızı nasıl etkiliyor?”, “Sizce televizyon sosyal ilişkilerinizi nasıl etkiliyor?”, ya da “Sizce televizyon aile içi ilişkileri nasıl etkiliyor?” şeklinde sorulması, bireyi daha az yönlendirerek farklı cevaplara yol açabilir. Ayrıca televizyonun yalnızca aile içi ilişkileri nasıl etkilediği değil, genel olarak toplumsal ilişkileri ve bireyin sosyal faaliyetlerini nasıl etkilediği de önemli bir unsurdur ve bu konuya yönelik sorular sorulması daha kapsamlı bir analiz sunmakta faydalı olacaktır.

2011 anketinde bu sorular yerine, televizyon programlarının şiddet ve cinsellik içermesine yönelik düşünceleri anlamayı amaçlayan sorular yer almaktadır. “Diğer hane bireyleriyle televizyon izlerken cinsel içerikli sahnelere ne tür tepki verirsiniz?”, “Diğer hane bireyleriyle televizyon izlerken şiddet içerikli sahnelere ne tür tepki verirsiniz?” ve “Televizyon programlarında sizi en çok ne rahatsız eder?” soruları, televizyon programlarının içeriğine yönelik görüşleri yansıtmayı amaçlamaktadır. Ancak burada da soruların önemli bir kısmının televizyona olumsuz bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Televizyon programlarında bireyi en çok rahatsız eden faktörleri anlamak kadar, onları memnun eden, eğlendiren ya da iyi vakit geçirten unsurları anlamak da televizyonun bireylerin hayatında neden bu kadar büyük yer tuttuğunu açıklamak bakımından önemlidir.

Bunlara ek olarak, ileride tekrarlanacak anketlerde televizyonun bir haber ve eğlence kaynağı olarak ne kadar tercih edildiğinin ortaya konulması da, günümüzde özellikle gençler için sosyal medyanın giderek artan rolünü anlamlandırabilmede belirgin bir görev üstlenecektir. Bu konuda ileride eklenecek sorular, bireylerin boş zaman etkinliklerinde yönedikleri alternatif haber ve eğlence kaynakları ve bireylerin bu kaynakları kullanımı hakkında veri sağlamak açısından önemli olacaktır.

Televizyonun Aile İçi İlişkilere Etkisi Üzerine Görüşler

Genel olarak bakıldığında, TAYA 2006 verilerine göre Türkiye genelinde %30'luk bir oran televizyonun ailelerine ve kendilerine zaman ayırmalarını engellediğini düşünürken, %71'lik önemli bir oranı, engellemediğini düşünmektedir. Bu soruda kadın ve erkeklerin verdiği cevaplar arasında büyük bir farklılaşma olmadığı gözlenmektedir. Ancak yaş grubuna göre bakıldığında önemli farklar sök konusudur. 18-44 yaş arasındaki, yani genç yetişkin olarak nitelendirilebileceğimiz bireylerden, televizyonun aileye ve kendilerine zaman ayırmalarını engellediğini düşünenlerin oranı %33'e yükselmektedir. Yaş ilerledikçe, televizyonun bu tür bir etkisinin olmadığını düşünüldüğü gözlenmektedir. 65 yaş üstü bireylerden %84'ü, televizyonun ailelerine ve kendilerine zaman ayırmalarını engellemediğini düşünmektedir (Tablo 202).

Bu veriler, bireylerin yaş ilerledikçe aktif yaşamdan uzaklaşmaları, çalışma yaşamından ayrılmaları ve üretkenliklerinin azalmasından dolayı, televizyonun sosyal yaşam yerine geçtiğini göstermektedir. Televizyon ileri yaş grupları için temel faaliyetlerden biri haline gelmekte, böylelikle kendilerine ya da ailelerine zaman ayıramadıkları hissine kapılmamaktadırlar. Ancak genç yaş gruplarında da televizyonun kendilerine ve ailelerine zaman ayırmalarını engellemediğini düşünenlerin oranı oldukça yüksektir (%70). Bu veriler, sorudaki yönlendirme ifadesi sonucu, beklenebileceğinin aksine, bireylerin genel olarak televizyonu başka aktivitelere ve aile içi ilişkilere zaman ayırmayı önleyici bir faktör olarak görmediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla televizyon, beklendiği ölçüde sosyal ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir araç olarak algılanmamaktadır.

Ancak bu soruya verilen cevaplara eğitim durumu açısından bakıldığında çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe, televizyon seyretmenin kendine ve aileye zaman ayırmayı engellediği algısının arttığı gözlenmektedir. Örneğin okuryazar olmayan kişilerin %20'sinin televizyonun kendilerine ve ailelerine zaman ayırmalarını engellediğini ifade ettikleri görülürken, bu oran lisans ve li-

sansüstü mezunları arasında iki katına yükselmektedir. Dolayısıyla eğitim seviyesi arttıkça konu ile ilgili bilinç ve farkındalık düzeyinin arttığı ve bireylerin televizyonu başka ilişkileri ve faaliyetleri engelleyici bir faktör olarak görme eğilimlerinin de arttığı gözlenmektedir.

Sosyoekonomik statüye göre bakıldığında da yukarıdakine çok benzer bir manzara ortaya çıkmaktadır. Televizyonun kendine ve aileye zaman ayırmayı engellediğini düşünenlerin oranı, SES düzeyi yükseldikçe artmaktadır. Alt SES grubu ile üst SES grubu arasındaki farkın yüksek olması, eğitim ve SES düzeyleri arasındaki doğrusal ilişkiye işaret etmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla daha yüksek eğitimli kesimlerin daha yüksek SES gruplarına dâhil olmaları ve bu kesimlerin kişisel gelişim ve sosyal ilişkiler konusunda daha fazla farkındalık ve bilinç sahibi olmaları önemli bir bulgu olarak görünmektedir.

Diğer yandan, televizyonun kendine ve aileye zaman ayırmayı engelleyip engellemediği konusunda kentte ve kırdaki yaşayanlar arasında yaklaşık %10'luk bir fark olması dikkat çekicidir. Bu soruya kırdaki yaşayanların %23'ü engellediği yönünde cevap verirken, kentte bu oran %33'e yükselmektedir. Dolayısıyla kırdaki yaşayan bireyler için televizyonun sosyal faaliyetlerin odağında olduğu, başka aktivitelerde geçirilen zamandan daha fazla zaman aldığı ve kentte sosyal aktiviteler arttığı için televizyona daha dikkatli yaklaşıldığı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, bu konuya ilişkin yukarıda incelenen soruya benzer sonuçlar sunması beklenen "Sizce televizyon aile içi ilişkileri kötü yönde etkiliyor mu?" sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, bu sefer oranların tersine dönmesi dikkat çekicidir. Türkiye genelinde %61 gibi önemli bir oran, televizyonun aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediğini düşünmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında önemli bir fark olmamakla birlikte, bu düşünce erkekler arasında kadınlara göre biraz daha (%2 dolayında) yaygındır (Tablo 202).

Yaş grubuna göre bakıldığında, televizyonun aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediğine yönelik kanının

Tablo 202. Türkiye Geneli, Yerleştiği Yeri, Üç Büyük İl, Bölge, Cinsiyet, Yaş, Öğrenim Durumu ve SES'e Göre Televizyonun Aile ve Kendilerine Zaman Ayırmayı Engellemesi, TAYA 2006 (Evet) (%)

	Televizyon, ailenize ve kendinize zaman ayırmanızı engeller mi?	Televizyon aile içi ilişkileri kötü yönde etkiliyor mu?
Türkiye	29,4	61,1
YERLEŞİM YERİ		
Kent	32,9	63,8
Kır	23,2	56,5
ÜÇ BÜYÜK İL		
İstanbul	34,0	65,1
Ankara	35,6	58,2
İzmir	40,3	68,6
BÖLGE		
İstanbul	34,0	65,1
Batı Marmara	25,5	45,6
Ege	28,0	65,0
Doğu Marmara	34,5	61,8
Batı Anadolu	33,9	60,6
Akdeniz	23,6	53,9
Orta Anadolu	26,4	58,2
Batı Karadeniz	22,2	65,2
Doğu Karadeniz	25,3	63,1
Kuzeydoğu Anadolu	30,1	53,2
Ortadoğu Anadolu	34,8	68,5
Güneydoğu Anadolu	28,7	62,6
CİNSİYET		
Erkek	28,9	62,2
Kadın	29,8	60,1
YAŞ		
18-24	32,6	58,2
25-34	32,7	63,6
35-44	33,8	64,6
45-54	27,2	59,1
55-64	20,5	60,5
65+	15,8	55,2
ÖĞRENİM DURUMU		
Okuryazar değil	19,8	54,5
Okuryazar hiç okula gitmeyen	24,0	57,1
İlkokul mezunu	26,9	60,7
İlköğretim/ortaokul mezunu	30,7	64,4
Lise/lise dengi mezunu	37,0	63,2
Lisans/lisansüstü mezunu	39,6	66,1
SOSYOEKONOMİK STATÜ		
Alt grup	20,0	54,9
Orta grup	29,7	61,7
Üst grup	36,4	63,0

özellikle 25-34 ve 35-44 yaş gruplarında %64-65 dolayına yükseldiği, 65 yaş ve üzerinde ise %55'lere düştüğü görülmektedir. Genç yetişkin olarak adlandırabileceğimiz, görece yeni evli ve küçük çocuklu 25-44 yaş arasındaki bireylerin, televizyonun aile içi ilişkilere olumsuz etkilerini vurgulaması, bu dönemde aile içi ilişkilere ve çekirdek aile üyelerinin bir aradalığına verilen önemi göstermektedir. Yine yukarıdaki gibi, yaş ilerledikçe televizyonun sosyal hayat yerine geçtiği ve bu doğrultuda da aile içi ilişkileri olumsuz etkilediği algısının azaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 202).

Eğitim durumuna göre bakıldığında, aynı şekilde, eğitim düzeyi yükseldikçe bu konuya ilişkin bilinç ve farkındalık artmaktadır. En alt eğitim düzeyinde bu soruya neredeyse yarı yarıya evet ve hayır cevapları verilirken, üniversite ve lisansüstü mezunları arasında her üç kişiden ikisinin televizyonun aile içi ilişkileri kötü etkilediğini düşünmesi dikkat çekicidir. Ancak yukarıdaki eğilimin aksine, televizyonun aile içi ilişkileri kötü etkilediği algısı, gelir grubuna göre çizgisel bir artış göstermemektedir. Diğer gruplar yaklaşık %61-64 oranında bu yönde bir algıya sahipken, en alt gelir grubunun %57 ile görece daha düşük bir oranda, orta gelir grubundaki bireylerin ise %64 ile en yüksek oranda bu algıya sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla televizyonun aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediği algısı orta gelir grubunda daha yaygındır. Yüksek gelir grubundaki ailelerin sosyal faaliyetleri de çeşitlendiği ve televizyon karşısında daha az zaman geçirdiği için, televizyonun aile içi ilişkileri bozduğu algısının daha düşük olması beklenebilir.

Son olarak, televizyonun aile içi ilişkileri kötü yönde etkilediği algısının kentte yaşayan bireylerde kırdaki yaşayanlara göre daha yaygın olması da dikkat çekici bir bulgudur. Yukarıdaki soruda olduğu kadar çarpıcı bir fark olmasa da, kentte yaşayanların %64'e yakını bu algıya sahipken, kırdaki yaşayanlar arasında bu oran %57'ye düşmektedir. Bu bulgu da, yukarıda belirtilen kırdaki sosyal aktivitelerin sınırlılığı vurgusunu doğrulamaktadır.

Televizyonda Şiddet ve Cinsellikle İlgili Görüşler

TAYA 2011'de, televizyonun aile içi ilişkilere etkisi yerine, televizyonda şiddet ve cinsellik içeren programlara yönelik görüşleri anlamaya yönelik sorular bulunmaktadır. Burada kısaca ele alınacak olan bu sorular, "Televizyon programlarında sizi en çok ne rahatsız eder?", "Diğer hane bireyleriyle televizyon izlerken cinsel içerikli sahneler ne tür tepki verirsiniz?" ve "Diğer hane bireyleriyle televizyon izlerken şiddet içerikli sahneler ne tür tepki verirsiniz?" sorularındadır.

Türkiye genelinde televizyon programlarında en rahatsız edici bulunan unsur, %46 gibi önemli bir oranda cinselliktir. Diğer deyişle, neredeyse her iki bireyden biri televizyon programlarında en çok cinsellikten rahatsız olduğunu belirtmektedir. Bunu, %16 oranıyla şiddet, %15 ile kötü/kaba/küfürü sözler, %10 ile taraflı haber ve yorumlar, %9 ile reklamlar takip etmektedir. Yaklaşık her iki kişiden birinin televizyonda en çok cinsellikten rahatsız olması kendi başına çok belirleyici olmasa da, şiddet içeren programlardan rahatsızlık oranının buna kıyasla bu kadar düşük olması dikkat çekicidir. Gelişmiş ülkelerde yapılan benzer araştırmalarda bireylerin, özellikle çocuklar üzerindeki etkisi nedeniyle televizyondaki şiddetten %70'lere varan oranlarda rahatsız oldukları görülmektedir. Türkiye'de bu oranın cinsel içerikli programlara göre bu kadar düşük olması, cinsellik seçeneğinin %30'dan fazla farkla en önde gelmesi, toplumun ve ailelerin muhafazakâr yapısına işaret etmesi bakımından önemlidir (Tablo 203).

Burada ilgi çekici bazı bulgulara değinmek gerekmektedir. Erkeklerin %12'si televizyon programlarında en çok şiddetten rahatsız olduklarını ifade ederken, bu oran kadınlarda %19'a yükselmektedir. Bu da özellikle erkek izleyicilerin televizyonda şiddete karşı daha az duyarlı olduklarını gösteren önemli bir bulgudur. Öte yandan, erkeklerin %14'ü en çok taraflı haber ve yorumlardan rahatsız ol-

Tablo 203. Türkiye Geneli, Cinsiyet, Yaş ve Öğrenim Durumuna Göre TV'de En Çok Rahatsız Eden İçerikler, TAYA 2011 (%)

	Cinsellik	Şiddet	Kötü kaba küfürlü sözler	Tarafli haber ve yorumlar	Reklamlar	Diğer
Türkiye	45,7	15,4	14,6	10,3	9,2	4,9
CİNSİYET						
Erkek	43,0	11,6	14,0	14,4	11,8	5,2
Kadın	48,4	19,2	15,2	6,2	6,6	4,5
YAŞ						
18-24	40,2	11,5	14,2	14,0	15,4	4,7
25-34	43,1	15,5	14,9	12,3	9,4	4,8
35-44	47,9	15,9	15,7	8,7	7,4	4,4
45-54	47,6	15,5	15,0	9,0	7,2	5,7
55-64	48,1	18,0	13,1	9,4	7,1	4,3
65+	50,6	17,4	13,2	5,3	7,7	5,8
ÖĞRENİM DURUMU						
Bir okul bitirmeyen	55,5	16,0	13,4	3,2	6,2	5,8
İlkokul mezunu	51,8	16,4	14,1	5,3	7,5	4,9
İlköğretim/ortaokul mezunu	45,3	13,8	15,6	8,9	11,1	5,3
Lise mezunu	38,6	14,1	14,8	15,5	12,3	4,6
Lisans/lisansüstü mezunu	30,8	15,9	15,5	24,9	9,2	3,8

duklarını ifade ederken, bu oran kadınlarda %6'ya düşmektedir. Bu veri ise, erkeklerin haber programlarını daha fazla takip ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Yaş grubuna göre bakıldığında, cinsellik ve şiddetten rahatsız olma oranının yaşla birlikte arttığı, buna karşılık tarafli haberler ve reklamlardan rahatsız olma oranının ise yaşla birlikte azaldığı anlaşılmaktadır.

Bir başka önemli bulgu, eğitim düzeyiyle birlikte sıralamanın büyük ölçüde değiştiğidir. Eğitim düzeyi arttıkça cinsel içerikten rahatsız olma oranı doğrusal olarak azalmakta, bu anlamda en alt (bir okul bitirmemiş) ve en üst eğitim seviyeleri arasında %25'e yakın fark olduğu göze çarpmaktadır. Önlisans ve üzeri eğitim sahibi bireyler arasında en çok cinsel içerikten rahatsız olanların oranı %31'e düşmektedir. Buna karşılık, eğitim düzeyi arttıkça televizyon programlarında en rahatsız edici bulunan unsurun tarafli haber

ve yorumlar olma oranı doğrusal olarak artmaktadır. Burada da en alt ve en üst eğitim seviyeleri arasında %21'lik bir fark görülmekte, en alt eğitim seviyesinde %3'ten en üst seviyede %25'e çıkmaktadır. Lisansüstü eğitim görmüş bireylerde televizyonda en rahatsız edici bulunan unsurlar, %30 ile cinsellik, %25 ile tarafli haber ve yorumlar ve %16 ile şiddet olarak öne çıkmaktadır (Tablo 203).

Bu anlamda, araştırmada televizyonda tercih edilen programların türüne yönelik bir soru bulunmamasına rağmen, yüksek eğitimli kişilerin ağırlıklı olarak haber programlarını seyrettikleri sonucuna varmak yanlış görünmemektedir. Ayrıca, yüksek eğitimli bireylerin televizyonda cinsellikten önemli oranda daha az rahatsız olması, muhafazakâr değer ve tutumların eğitim seviyesi yükseldikçe azalma eğiliminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Diğer hane bireyleriyle televizyon izlerken cinsel içerikli sahneler ne tür tepki verirsiniz?” sorusuna Türkiye genelinde bireylerin %81’i “rahatsız olurum ve kanal değiştiririm” cevabını verirken, aynı soru şiddet içerikli sahneler için sorulduğunda bu oran %70’e düşmektedir. %13’lük bir oran şiddet içerikli sahnelerde rahatsız olmayıp izlemeye devam ettiğini belirtirken, bu oran cinsel içerikli sahnelerde %7’ye düşmektedir (Tablo 204 ve 205). Bu iki soruya eğitim düzeyi temelinde bakıldığında ise yine eğitim düzeyi arttıkça “rahatsız olmam, izlemeye devam ederim” diyenlerin çok büyük oranda artması dikkat çekicidir. Cinsel içerikli sahnelerden rahatsız olmadığını ifade edenlerin oranı en alt eğitim seviyelerinde %2-3’lerdeyken, lisansüstü eğitim sahibi bireylerde %40’a yaklaşmaktadır. Bu veriler, eğitim düzeyi arttıkça muhafazakâr değer ve tutumların azalma eğiliminde olduğunu doğrular niteliktedir (Tablo 206 ve 207).

Tablo 208’de görüldüğü gibi, televizyonda cinsel içerikli sahnelerden rahatsız olup kanal değiştir-

Tablo 204. Türkiye Geneline Göre TV’de Cinsel İçerikli Sahneler Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	Türkiye
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	6,6
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	12,6
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	80,8

Tablo 205. Türkiye Geneline Göre TV’de Şiddet İçerikli Sahneler Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	Türkiye
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	12,7
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	17,2
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	70,1

Bu verilerle ilgili birkaç sonuca varmak mümkündür. Öncelikle, yaşla birlikte muhafazakârlaşma eğilimlerin arttığı gözlenmektedir. Ancak şiddet örneğinde, bu durumu muhafazakârlaşma ile açıklamak zor görünmektedir. Televizyonda şiddetin genç yaş grupları tarafından daha rahat karşılanmasının sebebi, gençlerin televizyonla birlikte büyümesi ve şiddet ve cinsellik unsurlarını bu iletişim aracından görmeye ileri yaş gruplarından daha fazla alışkın olması, diğer deyişle, televizyonun genç yaş gruplarını

me eğiliminin yaşla birlikte arttığı gözlenmektedir. En genç yaş grubunda bu oran %76 iken, 65 yaş ve üzeri bireyler için %90’a yaklaşmaktadır. Genç yaş gruplarında rahatsız olmama oranı %11’lere kadar yükselirken, bu oran yaş arttıkça %5’e kadar gerilemektedir. Öte yandan, beklenileceği üzere, bu soruya “rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım” diyenler arasında yoğun olarak küçük çocuk sahibi olduğunu düşündüğümüz 25-34 ve 35-44 yaş grubunun yer aldığı görünmektedir.

Öte yandan, diğer aile bireyleriyle televizyon izlerken şiddet içerikli sahneler ne tür tepki verildiğine bakıldığında da benzer eğilim gözlenmektedir. Tablo 209’da yaş arttıkça, bireylerin şiddet içerikli sahnelerden rahatsızlık eğiliminin arttığı görünmektedir. Genç yaş gruplarında şiddet içerikli sahnelerden rahatsız olmayıp izlemeye devam ettiğini belirtenlerin oranı %25’lerdeyken, 65 ve üzeri yaş grubu için %8’e kadar düşmektedir (Tablo 209).

bu konuya “duyarsızlaştırmasının” etkisi olarak yorumlanabilir. Buna göre, özellikle genç yaş gruplarının dünya görüşlerini şekillendirmekte daha etkili olan televizyonun, özellikle şiddete karşı bir duyarsızlık oluşmasına sebep olduğu, televizyonda bu tür içerik ve mesajlara alışkın olan bireylerin konuyla ilgili hassasiyetlerini kaybettiği ve rahatsızlık duymadığı, çeşitli araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır (Morgan, Shanahan ve Signorelli, 2009).

Tablo 206. Öğrenim Durumuna Göre TV'de Cinsel İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim & ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu & lisans & lisansüstü)
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	2,1	3,2	5,3	11	15,9
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	9,8	11	11,8	14,1	18,6
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	88,1	85,9	82,9	74,8	65,5

Tablo 207. Öğrenim Durumuna Göre TV'de Şiddet İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	Eğitimsiz (Bir okul bitirmedi)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Ön lisans/meslek yüksekokulu/ lisans/lisansüstü)
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	6,8	7,8	14,7	19,9	18,8
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	13,2	15,6	15,7	20,0	23,6
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	80,0	76,6	69,7	60,1	57,6

Tablo 208. Yaşa Göre TV'de Cinsel İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	10,6	6,9	4,9	5,5	6,4	4,9
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	13,3	15,6	15,6	10,0	7,7	5,9
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	76,1	77,5	79,5	84,5	85,9	89,2

Tablo 209. Yaşa Göre TV'de Şiddet İçerikli Sahnelere Gösterilen Tepki, TAYA 2011 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Rahatsız olmam, izlemeye devam ederim	25,2	13,2	8,7	10,6	9,1	7,5
Rahatsız olurum, küçük ve genç aile bireylerine izletmemeye çalışırım	16,8	21,2	22,0	14,0	10,4	8,4
Rahatsız olurum ve kanal değiştiririm	58,0	65,6	69,3	75,3	80,5	84,0

Çocuklar ve Televizyon

TAYA 2006'da televizyon hakkındaki görüşlerin ayrıca incelenmesi gereken önemli bir boyutu, çocukların televizyonla ilişkisine yönelik algılardır. Televizyonun özellikle çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini sergileyen birçok çalışma, çocukların şiddet ve cinsellik içeren belirli içeriklerden korunması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda bakıldığında, 2006 anketinde yalnızca "Sizce çocuklar istedikleri her programı seyredebilmeli midir?" sorusu yeterli görünmemektedir. Bu soruya program içerik ve türlerine yönelik soruların eklenmesi, televizyonun çocuklar üzerindeki etkisine yönelik düşünce ve algıları daha belirgin olarak açığa çıkartacaktır. Bu sorun, 2011 araştırmasına şiddet ve cinsel içerikle ilgili soruların katılmasıyla kısmen de olsa giderilmekte, ancak burada da doğrudan çocuklara yönelik

soruların yer almaması sebebiyle sınırlı kalmaktadır. 2006 araştırmasında yer alan "Sizce çocuklar istedikleri her programı seyredebilmeli midir?" sorusuna verilen cevaplara Türkiye genelinde bakıldığında, Türkiye'de yaklaşık %84 gibi önemli bir oranın çocukların istedikleri her programı seyredemeyeceklerini düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu görüş kadınlarda yaklaşık %3 oranında daha yaygındır. Yaş grubuna göre bakıldığında ise, ilginç bir şekilde 45 ve üzeri yaş gruplarının daha düşük oranda böyle düşündüğü görünmektedir. 25-34 yaş grubundaki bireylerin %87'si çocukların istedikleri her programı seyredemeyeceğini düşünürken, bu oran 45 ve üzeri yaş gruplarında %80'lere düşmektedir. Dolayısıyla, özellikle küçük ya da ergenlik çağında çocuk sahibi, görece daha genç yaş gruplarının bu konuya hassasiyetle yaklaştığı, yaş ilerledikçe bu kaygının azaldığı söylenebilir (Tablo 210).

Bu soruda da eğitim ve SES seviyesi ile kırdaki ya da kentte yaşamının belirleyici etkenler olacağı düşünülmektedir. Eğitim durumuna göre bakıldığında, doğrusal bir ilişki hemen göze çarpmaktadır. Okuryazar olmayanlar arasında çocukların istedikleri her programı seyredemeyeceğini düşünenlerin oranı %77 iken, bu oran eğitim seviyesi ile birlikte giderek yükselmekte, lise ve dengi okul mezunlarında %87'ye, lisans ve lisansüstü mezunları arasında %92'ye çıkmaktadır. Bu veri, eğitim seviyesi ile çocukların televizyon seyretmeleri konusundaki bilinç ve duyarlılığın arttığını göstermesi bakımından önemlidir. Eğitim seviyesi yüksek bireylerin çocukları spor, sanat, bilim gibi bireysel gelişime yönelik farklı etkinliklere yönlendirdikleri, televizyon konusunda ise dikkatli davrandıkları, günlük yaşamda gözlenen bir olgudur.

SES durumuna göre de yine yaklaşık olarak doğrusal bir ilişki söz konusudur. Bireylerin SES düzeyi yükseldikçe, çocukların istediği her programı seyretmemesi gerektiği algısı oransal olarak artmaktadır. En alt SES grubunda bu soruya hayır cevabı verenlerin oranı %80 iken, en yüksek SES grubunda %87'ye yükselmesi dikkat çekicidir.

Bu soruya verilen cevaplar kent-kır temelinde incelendiğinde ise, kentte yaşayan bireyler arasında bu soruya hayır cevabı verenlerin yaklaşık %6 oranında daha fazla çıktığı görülebilir. Kentte yaşayanların %86'sı, kırdaki yaşayanların ise %80'i çocukların istedikleri her programı seyredemeyeceğini düşünmektedir. Bu veri de, kentte yaşayan bireylerin televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri konusunda daha bilinçli ve duyarlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 210).

Tablo 210. Türkiye Geneli, Yerleşim Yeri, Üç Büyük İl ve Bölgelere Göre Çocukların TV İzlemesine Yaklaşım, TAYA 2006 (Evet) (%)

Çocuklar istediği her programı seyredebilmeli mi?	
Türkiye	16,4
YERLEŞİM YERİ	
Kent	14,2
Kır	20,3
CİNSİYET	
Erkek	17,7
Kadın	15,1
YAŞ	
18-24	16,2
25-34	12,8
35-44	14,6
45-54	20,9
55-64	20,3
65+	20,2
ÖĞRENİM DURUMU	
Okuryazar değil	22,6
Okuryazar hiç okula gitmeyen	21,4
İlkokul mezunu	17,7
İlköğretim/orta okul mezunu	14,1
Lise/lise dengi mezunu	13,0
Üniversite/lisansüstü mezunu	8,5
SOSYOEKONOMİK STATÜ	
Alt grup	21,6
Orta grup	16,2
Üst grup	12,7

9.3.1.2. Sosyal Faaliyetler

Çalışmanın Sınırları

Sosyal faaliyetler konusunda 2006 ve 2011 anketleri birbirinden farklılaşmaktadır. Öncelikle 2006 anketi, “son bir yılda yapılan faaliyetler” sorusunu yöneltmekte, bu kapsamda listelenen dokuz farklı faaliyetin son bir yılda yapılma sıklığını “evet, sık sık”, “evet, nadiren” ve “hayır” cevapları ekseninde değerlendirmektedir. 2011 anketi ise “Sosyal faaliyetleri hangi sıklıkla yaparsınız?” sorusundan hareket etmekte, bu kapsamda 12 faaliyet alanı belirlemektedir. Bu 12 faaliyet alanının ne sıklıkla yapıldığı ise “hiç”, “ara sıra” ve “sık sık” cevaplarıyla değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, iki soru hem sorunun sorulma biçimi, hem de cevap kategorilerinin sayısı bakımından farklıdır. Ancak bu kısıtlama göz önünde tutularak, beş yıl içinde sosyal faaliyetler bakımından eğilimlerin değişip değişmediği konusunda bir değerlendirmede bulunmak mümkün görünmektedir. Sorunun farklı şekillerde yöneltilmesinin bu kategorilerin büyük bir kısmına önemli bir etkide bulunmayacağı düşünülmektedir.

2006 anketinde sosyal faaliyetler, (1) kitap okumak, (2) gazete okumak, (3) sinemaya gitmek, (4) tiyatroya gitmek, (5) lokal, kulüp ve dernek gibi yerlere gitmek, (6) bar, gece kulübü gibi yerlere gitmek, (7) kahvehaneye gitmek, (8) spor yapmak, (9) el işleri yapmak üzere dokuz başlık altında toplanmıştır.

2011 anketinde ise (1) kitap okumak, (2) gazete okumak, (3) sinemaya/tiyatroya gitmek, (4) lokal, kulüp ve dernek gibi yerlere gitmek, (5) bar, gece kulübü vb. gibi yerlere gitmek, (6) kıraathane/kahveye gitmek, (7) spor yapmak, (8) el işleri yapmak (dikiş, marangozluk, tamirat vb.), (9) TV/VCD/DVD seyretmek, (10) restoran, lokanta, pastane, kafe gibi yerlere yemeğe gitmek, (11) spor müsabakalarını izlemeye gitmek ve (12) evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu gibi oyunlar oynamak üzere 12 kategoride toplanmıştır. Dolayısıyla 2011 anketi, 2006’da kullanılan listeyi temel alarak, bu listede ayrı sorulan sinema ve tiyatro sorularını birleştirmiş ve ek olarak farklı faaliyet alanları da belirlemiştir.

Değerlendirmeye geçmeden önce, bu şekilde tanımlanan sosyal faaliyetler konusunda dikkat çekilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. İlk olarak, 2011 anketinde genişletilmekle birlikte, her iki ankette sıralanan alanların sosyal yaşam faaliyetlerini kapsayıcı olmaması, diğer deyişle bunların dışında sosyal yaşamın önemli bir parçasını oluşturan faaliyetlerin dışarıda bırakılmış olması, çalışmanın Türkiye genelinde boş zaman faaliyetleri ve sosyal faaliyetler konusunda kapsamlı bir analiz yapmakta sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Örneğin parklar, meydanlar, AVM’ler, kent-mahalle merkezleri gibi mekânların kullanımı, bugün pek çok insanın sosyal yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak müze, galeri, tarihi mekânlar, konserler gibi kültürel ve sanatsal etkinlikler, toplumda bu çerçevede oluşan kültürel farkları görmek açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi, bireylerin boş zamanlarında yakın ve uzak sosyal ağlarına ulaşmak, onlarla haberleşmek, etkinlik düzenlemek ve bilgi paylaşımı gerçekleştirmek gibi amaçlarla sosyal medya ve internet kullanımı, günümüzde sosyal yaşamın önemli bir parçasını oluşturmakta ve bu kapsamda mutlaka araştırılması gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal faaliyetler ve boş zaman faaliyetleri ile ilgili kapsamlı bir çerçeve çizilebilir için, gelecekte yapılması planlanan benzer araştırmalara bu alanlara yönelik soruların dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır.

2006 anketinde yer almayıp 2011 anketine eklenen konular arasında özellikle restoran, kafe gibi yerlere gitmenin yer alması önemlidir. Bu tür faaliyetler, günümüzde özellikle kent yaşamının önemli bir parçasını oluşturmakta ve hizmet sektörünün gelişmesiyle bireylerin sıklıkla yaptığı faaliyetler haline gelmektedir. Ancak burada sorunun “yemeğe gitmek” ile sınırlandırılmış olması, bu tür yerlere kahve içmek, öğleden sonra çaya gitmek, gün yapmak veya sadece sohbet etmek için gidenleri dışarıda bırakmaktadır. Bu tür mekânların yemeğe gitmekten öte bireylerin sosyalleşmesi için önemli olanaklar sağladığı düşünülürse, sorunun ileride yapılacak anketlerde bu şekilde genişletilmesi önem taşımaktadır.

Gene 2011 anketinde yer alan konulardan, “TV/VCD/DVD seyretmek” seçeneği de sorunludur. Öncelikle yukarıda da değinildiği gibi, televizyon seyretmenin bireylerin günlük yaşamında oldukça zaman alan önemli bir faaliyet olduğu düşünülürse, televizyonun VCD ve DVD seyretmek gibi etkinliklerle bir arada sorulması, bu son iki faaliyet hakkında kapsamlı bilgi alınamamasına, cevapların televizyona odaklanmasına sebep olacaktır. Oysa günümüzde sinemanın pahalı bir etkinlik olduğu düşünülürse, görece ucuz yollarla elde edilebilen DVD seyretme konusunda bilgi almak, bireylerin kültürel etkinliklere ne kadar zaman ayırdığını anlamak bakımından önemlidir. Soru bu şekilde bu konuda bilgi vermemekte, ayrıca ankette çeşitli açılardan kendi başına incelenen televizyon sorusunun tekrarlanmasına neden olmaktadır.

Bunların dışında, spor müsabakalarını izlemeye gitmek, tıpkı kıraathane/kahvehane gibi büyük ölçüde cinsiyet değişkeni tarafından belirlenecek bir soru olup, erkeklerin hayatında daha önemli yer tuttuğu açık olan bir sorudur. Bu tür sorulara denk, yoğun olarak kadınların yer alacağı faaliyetler konusunda bilgi alan soruların da sorulması (örneğin günlere gitme, misafir ağırlama gibi), daha kapsamlı bir resim sunmak açısından önemlidir.

Son olarak, 2011 anketinde yer alan “evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu gibi oyunlar oynamak” sorusu da, günümüzde önemli etkinliklerden olan bilgisayar ile ilgili etkinlikleri evde oynanan oyunlar kapsamında ele alarak, konuyla ilgili ayrıntılı bir yorum yapılmasını engellemektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, özellikle bilgisayar ve sosyal medya kullanımı ile ilgili ayrı soruların yer alması, bu anlamda önem taşımaktadır.

İkinci olarak vurgulanması gereken unsur, yukarıda sayılan faaliyetler kapsayıcı gözükmeyle birlikte, söz konusu soru, bu tür faaliyetlerin niteliğine ilişkin bilgi vermemektedir. Örneğin bu tür faaliyetlerin haftada, ayda ya da yılda kaç kez yapıldığı, faaliyetlerin sıklığına ilişkin analizde bulunmak açısından önemlidir. Ek olarak, bu faaliyetlerin kimlerle yapıldığının öğrenilmesi de bireye ilişkin

bilgileri tamamlayıp, ailedeki ve toplumdaki sosyal faaliyetler konusunda bilgi edinmek anlamında önem taşımaktadır. Ayrıca kitap ya da gazete tercihleri, sporun nerede yapıldığı (park, bahçe, sokak gibi kamusal alanlarda, evde, spor salonunda vb.), yapılan elişlerinin ne olduğu gibi sorular, bu konuda cinsiyet, yaş, eğitim, gelir gibi değişkenlerin etkisinin büyük olacağı düşünüldüğünde, kapsamlı bir analiz sunmak için çok yararlı olacaktır.

Sosyal Faaliyetler

Sözü edilen sınırlamalar eşliğinde, sosyal faaliyetlerin ne sıklıkla yapıldığı konusuna bakıldığında ilginç bir resim ortaya çıkmaktadır. 2006 verilerine göre, Türkiye genelinde en sık yapılan faaliyet, sık sık ve nadiren cevapları birlikte ele alındığında, %69 ile gazete okumaktır (Tablo 211). Bunu %53 ile eliş yapmak takip etmektedir. Buna karşılık, en nadir yapılan faaliyetler ise, %7 ile bar ve gece kulübüne gitmek ve %11 ile tiyatroya gitmek olarak görülmektedir. İllere göre devlet tiyatro salonu sayılarına bakıldığında bu oran şaşırtıcı görünmemektedir. Buna göre, sadece 22 ilde devlet tiyatrolarının salonu bulunmaktadır. 2012 verilerine göre Türkiye genelinde tüm tiyatro salonlarının sayısı ise, 159’u İstanbul’da, 65’i İzmir’de, 29’u ise Ankara’da bulunmak üzere 606’dır (TÜİK, 2012).³ Bir başka deyişle, Türkiye’deki toplam tiyatro salonlarının yaklaşık yarısı üç büyük ilde toplanmaktadır. Türkiye genelinde %46’lık bir oran, sık sık ya da nadiren kitap okuduğunu, yaklaşık %30’luk bir oran spor yaptığını, %26 ise kahvehaneye gittiğini ifade etmektedir. Bunlar dışında, sık sık ya da nadiren sinemaya gidenler nüfusun %22’sine, lokal, kulüp ve derneğe gittiğini ifade edenler ise %12’sine denk gelmektedir. İllere göre sinema salonu sayılarına bakıldığında, sayılar daha yüksek olmakla birlikte gene tiyatro salonlarına benzer bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre toplam 1.998 salonun 665’inin İstanbul’da, 166’sının Ankara’da, 105’inin İzmir’de, yani üç büyük ilde toplandığı görülmektedir. Bursa, Antalya, Kocaeli, Konya gibi illerde 40’ın üzerinde salon bulunurken, 36 ilde bu sayı 10’un altında kalmaktadır. 2012 verilerine göre Şırnak, Kilis, Iğdır,

³ TÜİK (2012) *Kültür İstatistikleri 2012*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu

Ardahan, Bayburt, Gümüşhane ve Sinop illerinde ise sinema salonu bulunmamaktadır. Bu veriler, kültür ile ilgili hizmetlerin dengeli olarak sağlanmadığını, dolayısıyla Türkiye’de bireylerin bunlardan

yararlanmakta eşit fırsatlara sahip olmadığını göstermeleri bakımından önemlidir. Özellikle doğu ve güneydoğu illerinde bu tür hizmetlerin yetersizliği dikkat çekmektedir.

Tablo 211. Türkiye Geneline Göre Son Bir Yılda Yapılan Faaliyetler, TAYA 2006 (%)

	Evet, sık sık & nadiren	Hayır
Kitap okudunuz mu?	46,1	53,9
Gazete okudunuz mu?	68,8	31,2
Sinemaya gittiniz mi?	21,7	78,3
Tiyatroya gittiniz mi?	10,9	89,0
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gittiniz mi?	11,5	88,5
Bar, gece kulübü vb. yerlere gittiniz mi?	7,3	92,7
Kahvehaneye gittiniz mi?	25,6	74,4
Spor yaptınız mı?	29,5	70,5
El işleri yaptınız mı? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	52,5	47,5

2011 anketinde sayılan bu dokuz kategorideki sıralamanın ve oranların hemen hemen aynı kalması dikkate değer bir unsurdur. 2011 verilerine göre, Türkiye genelinde %70’lik bir oran sık sık ya da ara sıra gazete okuduğunu, %53 ise elişleri yaptığını ifade etmektedir. Buna karşılık, bar, gece kulübü gibi yerlere gittiğini belirtenlerin oranı, %8 ile yine en son sırada yer almaktadır. Tiyatro ile sinema

sorularının bu kez birlikte ele alınmasıyla yaklaşık %30’luk bir oran, bu faaliyeti sık sık ya da ara sıra yaptığını ifade etmektedir – ki bu da 2006 anketinde sinema ve tiyatro oranlarının toplanmasıyla bulunan %33 oranına oldukça yakındır. Lokal, kulüp ve derneklere gittiğini ifade edenlerin oranı, %12 ile yine aynı kalmaktadır (Tablo 212).

Tablo 212. Türkiye Geneline Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler, TAYA 2011 (%)

	Evet, sık sık & ara sıra	Hayır
Kitap okur musunuz?	59,0	41,0
Gazete okur musunuz?	70,3	29,7
Sinemaya/tiyatroya gider misiniz?	29,8	70,2
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gider misiniz?	12,2	87,8
Bar, gece kulübü vb. yerlere gider misiniz?	7,8	92,2
Kıraathane/kahveye gider misiniz?	21,1	78,9
Spor yapar mısınız?	35,0	65,0
Elişleri yapar mısınız? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	52,7	47,3
TV, VCD DVD seyredersiniz?	91,8	8,2
Restoran, lokanta, pastane, kafe gibi yerlere yemeğe gider misiniz?	50,3	49,7
Spor müsabakalarını izlemeye gider misiniz?	23,8	49,7
Evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu gibi benzeri oyunlar oynar mısınız?	22,6	76,2

Kıraathane ve kahvehaneye gittiğini ifade edenler, %21 ile 2006’daki oranın yaklaşık %5 gerisinde görünmekte, buna karşılık spor yaptığını ifade edenler ise yaklaşık %5 oranında artarak %35’e yükselmektedir. Bu oranın özellikle spor ve sağlıklı yaşam üzerine kamu bilincinin artırılması amacıyla

yapılan reklam ve bilinçlendirme kampanyalarının yansımaları olduğu düşünülebilir. Son yıllarda park, bahçe gibi kamusal alanların spor aletleri ile donatılması, günde 30 dakika egzersiz yapmanın faydalı olduğunun tüm medya kanallarıyla duyurulması, bu konuda bilinç oluşturmada etkili olmaktadır.

Burada ilgi çekici bir bulgu, kitap okuyanların oranının 2006'da %46'dan 2011'de %59'a yükselmiş olması ve böylelikle kitap okumanın en sık yapılan faaliyetlerden biri olarak görünmesidir. Beş yıl içinde diğer konular hemen hemen sabit kalırken, ya da sadece birkaç puan oynarken, kitap okumanın bu denli artmış olmasının, sorunun soruluş biçiminden kaynaklanma olasılığı yüksektir. Yani son bir yılda kitap okudunuz mu sorusu ile ne sıklıkla kitap okursunuz sorusuna verilen cevapların farklılık göstermesi olağandır. Ayrıca burada cevap veren bireylerin kitap okumuyor gözükmeyle engellemek için yüksek oranda ara sıra cevabı vermesi olasılığı da yüksektir.

Sonuç olarak, 2006'da yer alan kategorilerin oran ve sıralamasının, 2011'de çok büyük ölçüde aynı kaldığı söylenebilir. Öte yandan, 2011'de yeni eklenen dört faaliyete bakıldığında yine ilginç sonuçlar görmek mümkündür. Öncelikle, yukarıda sorun oluşturduğu dile getirilen TV/VDC/DVD kategorisinin, diğer tüm kategorilere göre çok büyük bir farkla en ön sıraya yerleştiği, yani Türkiye'de en sık yapılan faaliyet olduğu görünmektedir. Ara sıra ve sık sık cevapları birlikte ele alındığında, TV/VCD/DVD seyretmek, bireylerin %92'sinin, yani tamamına yakın bir oranının yaptığı bir faaliyet olarak ilk sıraya yerleşmektedir. Verilen cevaplarda televizyona yönelik bir sapma olduğu düşünülürse, televizyon izlemek, Türkiye'de bireylerin en sık yaptığı sosyal faaliyet olarak öne çıkmaktadır (Tablo 212).

Ek olarak, Türkiye'de her iki bireyden birinin restoran, lokanta, kafe ve pastane gibi yerlerde yemeğe gittiğini ifade ettiği görünmektedir. Dolayısıyla bu faaliyet, %50 oranı ile yine en sık yapılan faaliyetler arasında yer almaktadır. Yaklaşık her dört bireyden biri spor müsabakalarını izlemeye gitmekte, %23'e yakın bir oran ise evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu gibi oyunlar oynadığını ifade etmektedir. Burada bilgisayar oyunlarının ayrı bir kategori olarak sorulmasının cevapları büyük ölçüde değiştirmesini beklemek yanlış olmayacaktır.

2006 ve 2011 verileri, Türkiye'de genel olarak bireylerin boş zaman faaliyetlerinin ve sosyal yaşama katılımlarının sınırlılığını göstermesi bakımından

önemlidir. Bunun ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel olarak açıklanması gereklidir. Gazetenin bu etkinlikler arasında en ucuzlardan biri olması, pek çok gazetenin 1 TL veya altında bedellerle satılması, ya da bedava dağıtılması, gazete okumanın görece yaygın bir faaliyet olmasının temel nedenidir. Buna karşılık sinema, tiyatro, bar, gece kulübü gibi etkinlikler, bireylerin ekonomik gücünün sınırları dışında yer almakta olabilir. Öte yandan dışarıda yemeğe gitmenin bu denli yaygın bir sosyal faaliyet olması, ekonomik koşullarla ilgili açıklamaların sınırına işaret etmektedir. Aşağıda gelir dağılımına göre bu sorular ele alındığında bu resim daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Ancak bir başka önemli etkenin, eğitim ve eğitim ile yükselen kültür ve farkındalık seviyesi olması beklenmektedir. Türkiye'de genel olarak eğitim seviyesinin çok yüksek olmaması sebebiyle, kitap okuma, sinema ve tiyatroya gitme gibi faaliyetlerin yapılma sıklığının düşük olması anlaşılabilir. Bir başka önemli etken, kültürel etkinliklerin genel olarak toplumda çok önemsenmemesi, kamu politikalarıyla desteklenmemesidir. Bu doğrultuda, örneğin sinema-tiyatro gibi faaliyetlerin sınırlı olması, ancak dışarıda yemeğe gitmenin oldukça yaygın olması, ekonomik koşullardan daha da ötede, eğitim seviyesi ve kültürel bilincin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Bu oranlarla karşılaştırmak bakımından, 25 AB ülkesi için son bir yılda yapılan sosyal faaliyetlerle ilgili bilgiler sunan Eurostat verisine bakılabilir. Buna göre, 2007 yılında 25 AB ülkesinin toplam nüfusunun yaklaşık yarıya yakını (%46) son bir yılda en az bir kere sinemaya gittiğini, %43'ü canlı bir performans izlediğini ya da kültürel bir mekânı ziyaret ettiğini, %30'a yakın bir oranı da en az bir spor müsabakasını izlemeye gittiğini ifade etmiştir (Eurostat, 2010: 91).

Cinsiyet Temelinde Sosyal Faaliyetler

Hem 2006 hem de 2011 anketlerinde "sık sık" ve "ara sıra/nadiren" cevapları birlikte ele alındığında, Türkiye'de alışları yapmak dışında diğer tüm aktivitelerde, erkekler kadınlardan daha aktif görünmek-

Tablo 213. Cinsiyete Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler , TAYA 2006-2011 (%)

	Erkek			Kadın		
	Evet sık sık	Evet nadiren	Hayır	Evet sık sık	Evet nadiren	Hayır
2006						
Kitap okudunuz mu?	14,6	35,1	50,3	14,4	28,2	57,4
Gazete okudunuz mu?	52,9	30,0	17,2	24,1	31,1	44,8
Sinemaya gittiniz mi?	5,2	20,8	74,0	3,7	13,9	82,5
Tiyatroya gittiniz mi?	1,4	10,5	88,1	1,4	8,5	90,0
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gittiniz mi?	5,1	12,7	82,2	0,9	4,5	94,6
Bar, gece kulübü vb. yerlere gittiniz mi?	1,5	8,7	89,8	0,4	4,0	95,6
Kahvehaneye gittiniz mi?	21,1	28,5	50,4	0,4	2,0	97,6
Spor yaptınız mı?	14,2	24,0	61,8	6,3	14,7	79,0
El işleri yaptınız mı? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	10,8	31,1	58,1	32,3	30,4	37,2
2011						
Kitap okur musunuz?	13,6	47,9	38,4	15,8	40,8	43,5
Gazete okur musunuz?	35,2	48,1	16,7	16,0	41,4	42,6
Sinemaya/tiyatroya gider misiniz?	4,4	28,8	66,8	3,9	22,5	73,6
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gider misiniz?	3,1	15,4	81,5	1,0	4,9	94,1
Bar, gece kulübü vb. yerlere gider misiniz?	2,0	9,5	88,5	0,5	3,6	95,9
Kıraathane/kahveye gider misiniz?	8,5	32,6	58,9	0,3	1,0	98,7
Spor yapar mısınız?	8,9	34,5	56,6	3,6	23,1	73,3
Elişleri yapar mısınız? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	7,3	36,0	56,7	17,7	44,2	38,1
TV, VCD DVD seyredersiniz?	50,9	42,0	7,1	50,6	40,1	9,3
Restoran, lokanta, pastane, kafe vb. yerlere yemeğe gider misiniz?	9,3	49,1	41,6	6,4	35,7	57,8
Spor müsabakalarını izlemeye gider misiniz?	10,3	29,6	60,2	1,2	6,8	92,1
Evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu vb. benzeri oyunlar oynar mısınız?	6,0	23,1	70,9	2,6	13,5	83,9

tedir. Elişlerinin dikiş, marangozluk, tamirat gibi her iki cinsiyete yönelik farklı aktiviteleri içerdiğinin belirtilmesine rağmen, 2006 ve 2011 araştırmalarında elişi yapmadığını ifade eden erkeklerin oranını %60'a yaklaşırken, kadınlarda %37-38 dolayında kalmaktadır. Bu oran, zaman içinde değişmemiştir. Aradaki %20'lik fark, kadınların diğer faaliyetlerde görece daha az etkin olmasını bir ölçüde açıklıyor görünmektedir (Tablo 213).

Beklenileceği üzere, kadınlar ve erkekler arasındaki farkın en yüksek olduğu faaliyetler kıraathaneye/kahvehaneye gitmek ve spor müsabakalarına gitmektir. 2006 verilerine göre, Türkiye'deki erkeklerin yarısı, sık sık ya da nadiren kahvehaneye gittiğini

ifade ederken, bu oran 2011'de %10 düşerek yine %40 gibi önemli bir orandadır.⁴

Bu oran kadınlarda 2006 ve 2011'de sırasıyla %2 ve %1'de kalmaktadır. Kahvehanenin Türkiye'de genel olarak erkeklere yönelik bir alan olduğu, özellikle kırsal alanlarda ve kentin dış çeperlerindeki mahallelerde erkekler için bir araya gelmek, sohbet etmek, oyun oynamak ve siyasi gündemi tartışmak için önemli bir sosyal alan oluşturduğu düşünülürse, bu sorunun ileride uygulanacak anketlerde kafe, pastane ve restoranlara gitmek olarak sorulması, kadınların eğilimlerini anlamak açısından önemli olacaktır.

⁴ Bu düşünün benzer şekilde sorunun sorulma biçiminden kaynaklandığı düşünülebilir.

Öte yandan 2011 anketinde yer alan spor müsabakalarına gitmek konusunda da yine kadınlar ve erkekler arasında erkeklerin lehine %32'lik bir fark bulunduğu görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu tür faaliyetlerin ya kadınları da içine alacak şekilde genişletilerek, ya da sadece kadınların eğilimini anlayacak farklı kategoriler ekleyerek ankete dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Kadınlarla erkekler arasındaki farkın en çok vurgulandığı bir diğer alan, gazete okumaktır. 2006 ve 2011 anketleri, erkeklerin %83'ünün sık sık ya da nadiren gazete okuduklarını, bu oranın kadınlarda %55 (TAYA 2006) ve %57'ye (TAYA 2011) düştüğünü göstermektedir. Diğer deyişle, Türkiye'deki kadınların yaklaşık %45'i hiç gazete okumadıklarını belirtmektedir.

Farkın yüksek olduğu bir başka önemli alan, spor yapmaktır. 2006 verilerine göre, erkeklerin %38'i sık sık veya nadiren spor yaptığını belirtirken, bu oran kadınlarda %21'e düşmektedir. 2011 verilerinde ise bu oran erkekler için %43'e, kadınlar için ise %27'ye yükselmesine rağmen, aradaki fark oranının %17-18 ile hemen hemen aynı kaldığı dikkat çekmektedir. 2011 anketinde sorulan restoran, lokanta, kafe ve pastanelerde yemeğe gitmek sorusunda da yine kadınlar ve erkekler arasında %17 oranında bir fark söz konusudur.

Bunu, lokal, kulüp ve derneklere gitmek takip etmektedir. 2006 ve 2011 anketlerinde kadınlar ve erkekler arasında bu konuda sabit %13 oranında bir fark olması dikkat çekicidir. Derneklere gitme faaliyeti her iki cins için de bu beş yıllık dönem içinde %1 oranında artmasına rağmen, aradaki fark oranı aynı kalmaktadır. Erkeklerin 2006 ve 2011'de sırasıyla %17-18'i sık sık ve nadiren derneklere gittiğini ifade ederken, bu oran kadınlarda %5-4'e düşmektedir.

2006 verilerine göre, Türkiye genelinde kadınlar ve erkekler arasında farkın en az olduğu faaliyet, %1,9'luk bir oranla tiyatroya gitmektir. 2011'de ise, bu faaliyet alanı, %2'lik bir farkla TV/VCD/DVD seyretmek olarak öne çıkmaktadır.

Kadınlar ve erkekler arasındaki farkların böylesine belirginleştiği faaliyetlerin çoğunun ev dışı faaliyetler olması, bu farkı açıklıyor görünmektedir. Kadınların elişleri gibi evde yapılan etkinliklerde daha yoğun olduğu görünürken, erkeklerin dışarıdaki aktiviteler için zaman ve olanak bulduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Bu oranlar, kadınların sosyal yaşam ve boş zaman faaliyetleri konusunda da erkeklerin ne kadar arkasında kaldığını, diğer deyişle, kadınların toplumsal yaşama katılımının sınırlarını gösteren önemli bulgulardır.

Yaş Grubu Temelinde Sosyal Faaliyetler

Sosyal faaliyetlere yaş grubuna göre bakıldığında ise, neredeyse tüm faaliyetlerin yapılma sıklığının yaşla birlikte doğrusal olarak azaldığı anlaşılmaktadır. 2006 verilerine göre, en genç ve en yaşlı yaş grupları arasında en büyük uçurumun sırasıyla %47 ile gazete okumakta, %44 ile kitap okumakta, %40 ile sinemaya gitmekte ve %36 ile spor yapmaktaki olduğu görülmektedir. 2011 verileri ise, genç ve yaşlı gruplar arasındaki en büyük farkı oluşturan alanları %52 ile sinema-tiyatroya gitmek, %49 ile restoran-kafe benzeri yerlerde yemeğe gitmek, %47 ile kitap okumak, %44 ile gazete okumak olarak ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yaşla birlikte fiziksel ve düşünsel yetilerin azaldığı düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. Bunların önemli kısmının ev dışına çıkması ve maddi koşulların yeterli olmasını gerektiren faaliyetler olması (dışarıda yemek, sinema-tiyatro vb.), Türkiye'de yaşlı bireylerin ekonomik koşullarının da sosyal faaliyetler için yetersiz olduğu, dolayısıyla belirli yaş üzerindeki insanların toplumsal katılımının ne kadar azaldığını göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 214).

Öte yandan yaşla birlikte bu faaliyetleri yapma sıklığının doğrusal olarak azaldığı bulgusuna istisna oluşturan iki önemli faaliyet bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kahvehaneye/kıraathaneye gitmektir. Bu tür mekânlara sık sık ve nadiren gittiğini söyleyenler, orta yaş gruplarında yoğunlaşmaktadır (Bu oran 2006'da %29 iken 2011'de %24'tür). Bu da sözü edilen yaş gruplarındaki erkeklerin fiziksel olarak güçlü ve sosyal olarak dışa dönük olması, onların ev

ve çekirdek aile dışındaki faaliyetlere yönelmelerini açıklamaktadır. Benzer şekilde, eşişlerini sık sık ya da nadiren yaptığını belirtenler arasında %60 ile en yüksek oran, 2006 verilerine göre 35-44 yaş grubunda görünmektedir. Buna çok yakın bir oran (%59), 2011 verilerine göre 35-44 ve 45-54 yaş gruplarında görünmektedir. Bu bulguyu kadınlar ve erkekler için ayrı yorumlamak gerekmektedir. Anılan yaş gruplarındaki erkeklerin fiziksel olarak güçlü olduğu düşünülürse, erkekler için tamirat, marangozluk gibi faaliyetlerin en yoğun olarak yapıldığı dönemin bu olması, çekirdek aile içindeki sorumlulukları da düşünüldüğünde, şaşkırtıcı değildir. Öte yandan kadınların da orta yaş grubunda, daha çok ev merkezli bir yaşam sürmesi, çocuk ve ailedeki yaşlı bireylerin bakımından sorumlu olması gibi etkenler, onların bu tür faaliyetlere yönelmesinin ardındaki temel etken olarak görülebilir.

2011 verilerine göre, yaş arttıkça yapılma sıklığında çok da önemli bir düşüş olmayan faaliyetlerin yanında, televizyon seyretmek gelmektedir. 18-24 yaş

grubundaki bireylerin %94'ü sık sık ya da ara sıra televizyon seyrettiğini ifade etmekte, bu oran her yaş grubu ile birlikte yaklaşık %1 oranında düşmektedir. Ancak burada da dikkat çeken, 65 ve üzeri yaş grubunun diğer gruplardan %10-14 farkla hiç televizyon seyretmediğini belirtmesidir. Dolayısıyla genel olarak toplumda tüm yaş grupları %91-94 oranında televizyonu ara sıra ya da sıklıkla izlediğini dile getirirken, bu oran 65 yaş ve üzerinde %82'ye düşmektedir (Tablo 214).

Eğitim Durumu Temelinde Sosyal Faaliyetler

Sosyal faaliyetler konusunda kuşkusuz en belirleyici değişkenlerden biri, bireylerin eğitim durumudur. Eğitim seviyesi temelinde yapılan analizler bu varsayımı belirli ölçüde doğrulamaktadır. Örneğin 2006 verilerine göre, okuryazar olmayanların, listelenen tüm faaliyetler için %90'ın üzerinde, hatta kitap, gazete, sinema, tiyatro, dernek ve gece kulübü faaliyetleri için %99'un üzerinde bir oranı, bu faaliyetleri son bir yılda hiç yapmadığını ifade etmiştir. Eğitim sevi-

Tablo 214. Yaşa Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler , TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
2006						
Kitap okudunuz mu?	65,0	52,5	44,3	39,1	32,7	21,1
Gazete okudunuz mu?	80,6	77,1	72,1	66,3	53,8	33,8
Sinemaya gittiniz mi?	43,2	27,5	17,3	13,1	8,0	3,1
Tiyatroya gittiniz mi?	19,5	12,4	9,2	9,0	6,0	3,0
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gittiniz mi?	13,8	12,1	12,0	12,8	9,4	3,9
Bar, gece kulübü vb. yerlere gittiniz mi?	14,7	9,4	5,2	4,1	3,0	1,2
Kahvehaneye gittiniz mi?	22,8	25,7	27,2	28,5	26,1	21,7
Spor yaptınız mı?	45,6	33,9	26,6	25,4	19,6	9,6
El işleri yaptınız mı? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	49,6	56,2	59,9	55,3	46,7	30,9
2011						
Kitap okur musunuz?	77,9	66,6	61,2	51,5	47,6	31,0
Gazete okur musunuz?	81,6	78,2	76,1	67,1	60,0	38,2
Sinemaya/tiyatroya gider misiniz?	56,8	40,7	26,8	16,9	12,1	5,2
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gider misiniz?	18,1	14,4	11,2	11,1	8,9	4,7
Bar, gece kulübü vb. yerlere gider misiniz?	16,9	11,2	6,0	3,9	1,9	1,1
Kıraathane/kahveye gider misiniz?	20,8	21,3	21,0	23,9	21,4	16,6
Spor yapar mısınız?	52,8	41,3	35,3	28,5	24,4	12,3
Elişleri yapar mısınız? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	47,3	55,4	58,9	58,6	53,2	33,2
TV, VCD DVD seyredersiniz?	94,0	93,0	93,2	92,2	90,9	82,4
Restoran, lokanta, pastane, kafe vb. yerlere yemeğe gider misiniz?	68,6	61,9	51,4	42,5	34,7	20,2
Spor müsabakalarını izlemeye gider misiniz?	37,1	29	23,7	19,5	14,5	7,2
Evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu vb. benzeri oyunlar oynar mısınız?	40,1	28,2	21,4	15,9	11,8	5,4

yesi arttıkça yapılma sıklığı en fazla artan faaliyetler ise sırasıyla gazete okuma, kitap okuma, sinemaya gitme ve spor yapma olarak görünmektedir. Üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip bireylerin %98'i sık sık ya da nadiren gazete okuduğunu, %87'si kitap okuduğunu, %65'i sinemaya gittiğini, %63'ü de spor yaptığını ifade etmektedir. Bu tür faaliyetlerin bilişsel beceriler ve eğitim, genel kültür, sağlık ve sosyal konularda farkındalık ile arttığı, bunların da eğitim yoluyla kazanıldığı düşünüldüğünde, bu veriler şaşırıcı değildir (Tablo 215).

Bu eğilime 2011 verilerine göre bakıldığında, önemli farklılıklar gözlenmektedir. Listelenen faaliyetlerin büyük bir çoğunluğunun yapılma sıklığı, eğitim seviyesi arttıkça doğrusal olarak artmaktadır. Özellikle 2006'dakine benzer şekilde kitap-gaze-

te okuma, sinema-tiyatroya gitme, spor yapma ve dışarıda yemeğe gitme faaliyetlerinde en düşük ve en yüksek eğitim grupları arasında %75-90 oranındaki farklılaşma dikkat çekicidir. Lokal, kulüp ve derneklere gitmekte, gece dışarı çıkmakta, evde oynanan oyunlarda ve spor müsabakalarını izlemeye gitmekte %38-43 oranındaki fark da, ilk gruptan görece daha az olmakla birlikte, yine önemli bir ayrımı göstermektedir.

Dolayısıyla, sözü geçen her faaliyeti yapma sıklığının eğitim seviyesiyle birlikte doğrusal olarak arttığı gözlenmektedir. Ancak bu eğilime istisna oluşturan faaliyetler de bulunmaktadır. Örneğin her iki ankette de yer alan kahvehaneye gitme ve eliş yapma faaliyetlerine ek olarak, 2011'de yeni eklenen TV/VCD/DVD seyretme etkinliğine bakıldığında,

Tablo 215. Öğrenim Durumuna Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler , TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%)

	Okuryazar değil	Okuryazar hiç okula gitmeyen	İlkokul mezunu	İlköğ-retim/ orta okul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yüksek öğretim mezunu
2006						
Kitap okudunuz mu?	0,0	24,6	40,2	53,6	71,3	87,3
Gazete okudunuz mu?	0,0	37,8	69,8	87,1	93,7	97,9
Sinemaya gittiniz mi?	1,0	4,3	8,5	25,9	48,6	64,6
Tiyatroya gittiniz mi?	0,9	2,1	4,1	10,2	23,1	39,8
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gittiniz mi?	0,7	2,6	6,6	13,6	20,4	34,9
Bar, gece kulübü vb. yerlere gittiniz mi?	1,0	1,9	3,1	8,1	15,6	21,1
Kahvehaneye gittiniz mi?	7,0	19,4	28,2	33,9	29,4	22,2
Spor yaptınız mı?	4,9	12,4	20,5	37,7	50,6	63,0
El işleri yaptınız mı? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	39,8	47,3	58,8	52,0	49,8	46,8
	Bir okul bitirmeyen	İlkokul mezunu	İlköğ-retim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yüksek öğretim mezunu	
2011						
Kitap okur musunuz?	10,8	49,2	65,6	81,0	91,6	
Gazete okur musunuz?	12,2	65,7	79,3	92,0	95,0	
Sinemaya/tyatroya gider misiniz?	1,8	9,3	28	56,9	75,0	
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gider misiniz?	0,8	5,4	11,1	20,4	31,5	
Bar, gece kulübü vb. yerlere gider misiniz?	0,5	2,0	6,4	15,4	21,7	
Kıraathane/kahveye gider misiniz?	8,0	22,6	26,0	23,9	19,7	
Spor yapar mısınız?	6,9	21,9	36,0	55,0	67,3	
Elişleri yapar mısınız? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	40,9	58,5	54,3	51,8	47,6	
TV, VCD DVD seyredersiniz?	81,9	92,1	92,8	94,4	95,7	
Restoran, lokanta, pastane, kafe vb. yerlere yemeğe gider misiniz?	11,6	34,5	53,9	76,2	88,0	
Spor müsabakalarını izlemeye gider misiniz?	2,8	13,3	27,0	39,7	45,7	
Evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu vb. benzeri oyunlar oynar mısınız?	2,7	10,1	24,1	41,5	45,9	

eğitim ile doğrudan bir ilişki gözlenmemektedir.

İstisna oluşturan faaliyetler arasında, kahvehaneye gitme faaliyetinin en yoğun olarak orta eğitim gruplarında görüldüğü söylenebilir. 2006 verilerine göre, okuryazar olmayanların sadece %7'si sık sık ya da nadiren kahvehaneye gittiğini ifade etmektedir. 2011'de ise, herhangi bir okul bitirmeyenler arasında bu oran %8'dir. Türkiye'de okuryazar olmayanlar arasında kadınların yoğunluğu düşünüldüğünde, bu anlaşılabilir bir veridir. Öte yandan, 2006 verilerine göre orta eğitim grupları, yani okuryazar olup hiç okula gitmeyenler, ilkokul mezunları, ortaokul mezunları ve lise mezunları ise %14 (TAYA 2006) ve %12 (TAYA 2011) oranında sık sık ya da nadiren kahvehaneye gittiklerini belirtmektedir. 2011 verileri, yine buna benzer bir eğilim sergilemekte, orta eğitim gruplarının %19 ila 30 oranında kahvehaneye sık sık ya da nadiren gittiği görünmektedir. Lisans ve lisansüstü mezunları arasında bu oran tekrar düşmekte ve %10'larda seyretmektedir. Bu veriler, kahvehaneye gitmenin genel olarak orta eğitim grupları tarafından tercih edilen bir faaliyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Elişlerinin yapılma sıklığına bakıldığında ise, daha farklı bir seyir görünmektedir. 2006 verilerine göre okuryazar olmayanlar; 2011 verilerine göre ise herhangi bir okul bitirmemiş olanlar arasında %40, sık sık ya da nadiren elişi yaptığını belirtirken, bu oran her iki yılda da orta eğitim seviyelerinde %50-60 arasında seyretmektedir. Diğer deyişle, elişleri, yine orta eğitim seviyelerinde yoğunlaşan bir faaliyettir.

TV/VCD/DVD, yani genel olarak televizyon seyretme, faaliyetinin ise, yukarıdakine benzer şekilde orta eğitim gruplarında daha yoğun; en düşük eğitim seviyesine sahip bireyler arasında ise %10-15 arasında daha nadir yapıldığı gözlenmektedir. Burada en yüksek eğitim düzeyindeki bireylerin de orta düzeyde eğitilmiş bireylere göre yaklaşık %2-7 oranında daha az televizyon seyrediyor olması dikkat çekicidir. Öte yandan, televizyon izleme faaliyetinin tüm eğitim seviyelerindeki oranının, diğer tüm faaliyetlerden daha fazla, %80'lerin üzerinde seyretmesi dikkate değerdir.

Sonuç olarak her iki yıl için ortaya çıkan veriler, pek çok faaliyetin üst eğitim düzeyleri arasında yaygın ya da çok yaygınken, bazı faaliyetlerin orta eğitim düzeylerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bunların bazıları ekonomik, bazıları kültürel ve sosyal, bazıları da bilişsel etkenlerle ilişkilidir. Ancak tüm bu verilerin işaret ettiği en önemli bulgu, alt eğitim düzeylerindeki birey ve ailelerin toplumsal yaşama katılımının her anlamda sınırlı olduğudur. Toplumda son derece yaygın olan televizyon izlemekten kahvehaneye gitmeye kadar, her türlü faaliyette düşük eğitim düzeyindeki bireylerin dezavantajlı bir konumda olduğu açıktır.

Sosyoekonomik Statü Temelinde Sosyal Faaliyetler

Sosyoekonomik statünün de sosyal faaliyetler konusunda önemli bir değişken olacağı açıktır. 2006 anketinden elde edilen verilere bakıldığında, hemen tüm faaliyetlerin yapılma sıklığının SES'e göre doğrusal olarak arttığı görünmektedir. Burada da gene istisna oluşturan iki faaliyet, kahvehaneye gitme ve elişleridir. Yine sık sık ve nadiren cevapları birlikte ele alındığında, alt SES grubu ile üst SES grubu arasında en çarpıcı farklılıkların gözlemlendiği faaliyetler ise, sırasıyla, %50 ile spor yapmak, %56 ile sinemaya gitmek, %58 ile kitap okumak ve %68 ile gazete okumaktır. Öne çıkan bu dört faaliyetin yine bilişsel beceriler, genel kültür ve farkındalık düzeylerini yansıttığı, dolayısıyla bireylerin maddi koşulları iyileştikçe bu tür faaliyetlere yöneldiği anlaşılmaktadır (Tablo 216).

İstisna oluşturan faaliyetlere bakıldığında ise, kahvehaneye gitmek konusunda SES grupları arasında önemli bir farklılık bulunmadığı, elişleri konusunda ise yalnızca en alt gelir grubunun diğer tüm gruplara göre yaklaşık %15 daha yüksek oranda son bir yılda elişi yapmadığını ifade ettiği görünmektedir.

Bu veriler, Türkiye'de eğitim ile SES seviyesi arasında önemli ölçüde doğru orantı bulunduğunu, bireylerin eğitim ve SES düzeyleri paralel olarak arttıkça maddi kaynak, kültürel birikim ve bilişsel beceri gerektiren ve eğitim, sağlık gibi konularda farkındalıktan kaynaklanan aktiviteleri yapma sıklıklarının çarpıcı şekilde arttığını göstermektedir.

Tablo 216.SES'e Göre Yapılan Sosyal Faaliyetler , TAYA 2006-2011 (Sık Sık & Nadiren/Sık Sık & Ara Sıra) (%)

	Üst grup	Orta grup	Alt grup		
2006					
Kitap okudunuz mu?	75,4	46,2	17,0		
Gazete okudunuz mu?	94,0	71,4	26,2		
Sinemaya gittiniz mi?	58,4	19,5	2,4		
Tiyatroya gittiniz mi?	37,6	8,7	1,3		
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gittiniz mi?	33,2	9,9	2,3		
Bar, gece kulübü vb. yerlere gittiniz mi?	24,1	5,8	1,5		
Kahvehaneye gittiniz mi?	22,1	26,8	21		
Spor yaptınız mı?	8,1	28,6	58,2		
El işleri yaptınız mı? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	38,5	54,4	53,1		
	En üst grup	Üst grup	Üst orta grup	Alt orta grup	En alt grup
2011					
Kitap okur musunuz?	89,2	85,2	70,4	52,1	29,8
Gazete okur musunuz?	94,8	91,1	84,2	64,9	37,9
Sinemaya/tiyatroya gider misiniz?	84,2	67,7	42,8	15,9	3,1
Lokal, kulüp, dernek vb. yerlere gider misiniz?	37,2	25,3	16,1	7,5	2,3
Bar, gece kulübü vb. yerlere gider misiniz?	34,4	15,3	9,8	3,7	1,4
Kıraathane/kahveye gider misiniz?	14,7	17,5	21,3	23,5	21,6
Spor yapar mısınız?	74,9	58,5	45,8	26,2	11,6
Elişleri yapar mısınız? (dikiş, marangozluk, tamirat vb.)	51,1	51,0	56,7	54,6	44,7
TV, VCD DVD seyredersiniz?	97,3	95,1	94,5	91,8	85,8
Restoran, lokanta, pastane, kafe vb. yerlere yemeğe gider misiniz?	92,7	86,5	66,6	39,6	16,9
Spor müsabakalarını izlemeye gider misiniz?	47,2	40,6	32,5	17,7	9,2
Evde kâğıt, okey, tavla, bilgisayar oyunu vb. benzeri oyunlar oynar mısınız?	54,2	42,6	31,2	14,8	4,9

İnternet Kullanımı

İnternet kullanımı, özellikle içinde bulunduğumuz dijital çağda boş zamanın değerlendirilmesi ve sosyalleşme pratikleri konusunda bireylerin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de internet kullanımı giderek yaygınlaşmakta, bunun getirdiği sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik dönüşümler pek çok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır (Castells, 2001; Creeber ve Martin, 2009). Bu çalışmanın kapsamında özellikle internetin sosyal ilişkilere etkisi önem kazanmaktadır. Teknolojik ilerlemeler ve mobil iletişim araçlarının da gelişmesiyle internete sürekli bağlı olma olgusunun, günümüzde başta genç yaş grubu olmak üzere bireylerin sosyal ilişkilerini önemli ölçüde etkilediği, aile ilişkilerini dönüştürdüğü, özel yaşam ve iş yaşamı arasındaki sınırları kaldırdığı ve bireylere yeni sosyal alanlar açmakta etkili olduğuna

dair birçok önemli çalışma bulunmaktadır (Gergen, 2002; Turkle, 2008; Licoppe, 2004). Bu kapsamda, özellikle akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar ve netbook gibi mobil iletişim araçlarının kablosuz ağlar ve 3G teknolojiler yoluyla bireylerin sosyal yaşamın her alanında internete bağlanabilmesinin getirdiği dönüşümler önem kazanmaktadır (Goggin, 2012; Katz, 2008).

Bununla birlikte, internet yoluyla bilgiye erişim ve bilgi toplumunun sağladığı olanaklardan yararlanmakta da önemli eşitsizlikler söz konusudur. Günümüzde bilgi toplumuna katılım için gerekli dijital becerilere, donanıma ya da erişime sahip olmayan bireylerin sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bilgisayar ve internet becerileri, bugün toplumsal katılımın önemli boyutları olarak öne çıkmaktadır (Eurostat, 2010).

İnternetin günümüzdeki önemine rağmen, TAYA 2006 ve 2011 anketlerinde internet konusuna yeterince yer verilmediği gözlenmektedir. Buna karşılık, her iki ankette de özellikle televizyon üzerine geniş kapsamlı ve çok boyutlu sorular yer almaktadır. Dolayısıyla öncelikle not edilmesi gereken unsur, günümüzde internetin önemi göz önünde bulundurularak, bireylerin bu konudaki pratiklerini, yaklaşımlarını ve amaçlarını anlamaya yönelik soruların ileride tekrarlanacak araştırmaların kapsamına dâhil edilmesidir.

Ek olarak, bu çalışmanın önemli kısıtlarından birini, 2006'daki internet verilerinin kullanılamaması oluşturmaktadır. Bu kapsamda burada sadece 2011 anketinden elde edilen veriler ele alınmaktadır. 2011 araştırması, internet kullanımını sorusunu sosyal faaliyetlerden ayrı olarak ele almakta, bu çerçevede üç ayrı soru yönelmektedir: (1) İnternet kullanma sıklığı, (2) internetin en çok nerede kullanıldığı ve (3) internetin en çok hangi amaçla kullanıldığı. Bu soruların ankette yer almasının çok önemli olmasına rağmen, değerlendirmede bazı problemler ya da eksikliklerin altı çizilmelidir.

Öncelikle “İnternet kullanım sıklığınız aşağıdaki-lerden hangisidir?” sorusuna verilen seçenekler “Her gün kullanıyorum”, “Sıklıkla kullanıyorum”, “Arada bir kullanıyorum” ve “Hiç kullanmadım” olarak sıralanmıştır. Buna göre 2011 verileri, Türkiye genelinde %17'lik bir oranın her gün, %5'in sıklıkla, %19'un ara sıra internet kullandığını, %60 gibi önemli bir oranın da interneti bugüne kadar hiç kullanmadığı

nı ortaya koymaktadır. Karşılaştırma açısından, 27 AB ülkesinde bugüne kadar internet kullanmadığını ifade edenlerin oranı 16-74 yaş arası nüfusta yaklaşık %30 civarındadır (Eurostat, 2010: 93).

Bu veriler, TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2013 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'nın (TÜİK, 2013) sonuçlarıyla çelişmektedir. Söz konusu araştırma, Türkiye'de 16-74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanımını %49 olarak belirtmekte, bu oranın 2012'ye göre %2 oranında yükseldiğini ifade etmektedir. Araştırma, bireylerin %40'ının düzenli olarak internet kullanımına işaret etmekte, düzenli kullanımı ise “hemen her gün veya haftada en az bir defa” olarak tanımlamaktadır.

Bu veriler temel alındığında, internet kullanan bireylerin oranı arasındaki %10'luk farkın, TÜİK ve TAYA araştırmalarının temel aldığı yaş grupları arasındaki farktan kaynaklandığı düşünülebilir. TÜİK 16-74 yaş grubunu, TAYA ise 18 yaştan başlayarak 65 yaş ve üzeri bireylere ulaşmıştır. İnternet kullanımının özellikle genç yaş gruplarında yoğunlaştığı düşünülürse⁵, bu farkın yaş grubu tanımlamasından kaynaklandığı görülmektedir. Öte yandan TAYA 2011'de bu sorudaki “sıklıkla” ve “arada bir” seçeneklerinin daha belirgin tanımlanması gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bunlar yerine “haftada bir kez”, “ayda birkaç kez” gibi seçeneklerin yer alması, bireylerin sorudan tam olarak ne anlaması gerektiğini daha açık olarak ortaya koyacaktır.

Tablo 217. Türkiye Geneline Göre İnternet Kullanım Sıklığı, TAYA 2011 (%)

	Her gün kullanıyorum	Sıklıkla kullanıyorum	Arada bir kullanıyorum	Hiç kullanmadım
Türkiye	16,6	4,8	18,6	59,9

⁵ Bilgisayar ve İnternet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24'tür (TÜİK, 2013).

TAYA 2011 anketinde konuyla ilgili ikinci soru, “İnterneti en çok nerede kullanıyorsunuz?” şeklinde sorulmuştur. Cevap seçenekleri ise sırasıyla “evde”, “işyerinde”, “internet kafede”, “okulda”, “cep telefonu/iPhone/iPad” ve “diğer” olarak sıralanmıştır. Buna göre Türkiye genelinde %58’lik bir oran interneti en çok evde kullandığını belirtmekte, bunu %21 ile işyeri, %13 ile internet kafe, %3 ile cep telefonu, %2 ile okul ve %3 ile diğer seçenekleri izlemektedir.

Öte yandan TÜİK araştırması, 2013 yılının ilk üç ayında İnternet kullanan bireylerin ev ve işyeri dışında İnternete kablosuz olarak bağlanmak için %41 oranında cep telefonu veya akıllı telefon kullandığını, %17 oranında ise taşınabilir bilgisayar

(dizüstü, netbook, tablet, vb.) kullandığını ortaya koymaktadır.

İnternete bağlanmak için özellikle akıllı telefon kullanımının giderek yaygınlaştığı ve çeşitli hizmet sağlayıcıların bu konuda çok farklı tarifeler geliştirdiği düşünülürse, TAYA 2011 anketindeki %3 bulgusunun sorunlu olduğu görünmektedir. Bu soru, internete bağlanılan mekân ve bağlantı sağlanan araç arasında bir ayrım yapmadığından, seçenekler arasında birbiriyle çakışma olasılığı yüksek olan unsurlar barındırmaktadır. Örneğin internete genel olarak evdeyken cep telefonuyla bağlanan bireyler, ilk önce “evde” seçeneğini duyunca bu seçeneği tercih edebilir.

Tablo 218. Türkiye Geneline Göre İnternete Bağlanma, TAYA 2011 (%)

	Ev	İşyeri	İnternet kafe	Okul	Cep telefonu /iPhone/iPad	Diğer
Türkiye	57,8	21,3	13,2	1,6	3,2	2,8

TAYA 2011 anketinde soru “nerede” şeklinde sorulduğu için seçeneklerin “evde”, “ofiste/okulda”, “internet kafede” ve “dışarıda” olarak tanımlanmasının; ayrı bir soruda ise “hangi araçlarla” bağlanıldığının sorulmasının daha az yanlış cevaplar getireceği açıktır. Bu ikinci soruda ise “masaüstü bilgisayar”, “dizüstü bilgisayar”, “akıllı telefon”, “tablet, netbook” gibi seçenekler sıralanmalıdır (Tablo 218).

TAYA 2011 anketinde internetle ilgili üçüncü soru ise, internetin en çok hangi amaçla kullanıldığı üzerinedir. Bu soruya verilen cevaplar, Türkiye genelinde bireylerin %38’inin araştırma ve bilgi edinme amacıyla, %26’sının sosyal paylaşım sitelerini kullanmak amacıyla, %22’sinin ise iş gereği kullandığını ortaya koymaktadır. Bunların dışında kalan seçenekler çok belirgin bir eğilim sunmamakla birlikte, %6 oyun ve eğlence amacıyla, %4 sohbet/chat yapmak için, %1 banka işlemleri için, %2 ise diğer amaçlarla internet kullandığını ifade etmektedir. Bu sorudan elde edilen veriler de TÜİK 2013

araştırması ile büyük ölçüde uyumsuzluk göstermektedir. Öncelikle sosyal paylaşım sitelerini kullanmak amacıyla internet kullanım oranı TAYA 2011 verilerine %26 olarak görünmesine rağmen, TÜİK araştırmasında “internet üzerindeki sosyal gruplara katılma” olarak tanımlanan amaçla internetin kullanılma oranı %73 olarak belirtilmektedir. Burada karşımıza çıkan önemli fark, örneklemin temsil niteliğiyle ilgili olabilir; ancak sosyal paylaşım sitelerine ulaşmak amacıyla internet kullanımının hızla yaygınlaştığı bilinmektedir. Ayrıca “sohbet/chat yapmak” seçeneğinin sosyal paylaşım seçeneği ile çakışacağı açıktır (Tablo 219).

Öte yandan, TAYA 2011 anketinde bu soru için tanınan seçeneklerin sınırlı ya da bazı durumlarda sorunlu olduğu da görünmektedir. Örneğin seçenekler arasında yer alan “mektuplaşma”nın, cevaplayan bireyler açısından internete bağlanma amaçları arasında bulunmadığı görünmektedir. Bu seçeneğin “e-posta takip etme” şeklinde tanımlanması, farklı

Tablo 219. Türkiye Geneline Göre İnternet Kullanma Nedenleri, TAYA 2011 (%)

	İşlerimi takip etmek için işim gereği	Sohbet /chat yapmak için	Mektuplaşma için	Oyun ve eğlence için	Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri için	Araştırma ve bilgi edinme amacıyla	Banka işlemleri	Diğer
Türkiye	22,1	4,1	0,4	6,3	26,4	38,1	0,8	1,7

cevaplara yol açacaktır.

Ayrıca “banka işleri” olarak tanımlanan amacın da çok kısıtlı bir gruba hitap edeceği, sonuçlar tarafından da doğrulanmaktadır. Buna karşılık, e-devlet uygulamalarının günümüzde ne kadar yaygınlaştığı düşünülürse, internetin ne ölçüde “kamu kuruluşları ile iletişim” amacıyla kullanıldığının sorulması önem taşımaktadır. TÜİK 2013 verileri, bireylerin bu amaçla interneti kullanma oranını %41 olarak göstermektedir.

Ek olarak, internete bağlanmakta son yıllarda en önemli amaçlardan birinin haber kaynaklarına ulaşma, haber takip etme olduğu düşünülürse, buna yönelik bir seçeneğin olması da cevap dağılımını önemli ölçüde değiştirecek bir etkidir. TÜİK 2013 araştırması, internet kullanıcısı her dört bireyden üçünün online haber, gazete ya da dergi okuduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bireylerin kendi ilgi alanlarını ve hobilerini takip etmek için interneti sıklıkla kullandıklarına yönelik araştırmalar bulunmakta, seçenekler arasında buna yönelik bir cevabın da tanımlanması gerekmektedir.

İnternetin günümüzde giderek daha yaygın olarak kullanıldığı bir başka amaç, online alışveriştir. Özellikle çalışan bireylerin zaman kısıtlılığı, internet sayfalarının kullanım kolaylığı ve internetteki kampanya ve fırsatlardan dolayı, ev eşyalarından kişisel tüketim malzemelerine ve günlük gıda ürünlerine kadar pek çok ürünün internet üzerinden satın alındığı, bugün sadece Türkiye üzerine değil dünyanın pek çok ülkesi üzerine yapılan çeşitli araştırmalar tarafından da ortaya konmaktadır (PWC, 2013). TÜİK 2013 verilerine göre, kullanıcı her dört bireyden biri, interneti bu amaçla kullandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla internetin alışveriş amacıyla kullanılıp kullanılmadığı da sorulması gereken önemli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Bunlardan da önemlisi, yine son yıllarda bireylerin giderek artan şekilde içerik oluşturmak ve yaymak amacıyla interneti kullandığını, yani sadece “pasif” değil, “aktif” kullanıcılar olarak kendi blogları, web sayfaları, mikro blog postalarını vb. oluşturmak, bunları sürdürmek ve yaymak için internete gir-

diklerini gösteren birçok çalışma vardır. Soruda bu şekilde bir seçeneğin tanınması da bireylerin bu iletişim aracına katılımını anlamak açısından önemli olacaktır.

Özet olarak, TAYA 2011 anketinde yer alan internetle ilgili sorular büyük ölçüde sorunludur. Her üç sorunun da cevapları ile ilgili sıkıntılar bulunmakta, bundan dolayı da konuyla ilgili düzenli veri toplayan TÜİK araştırmaları ile büyük ölçüde uyumsuz veriler elde edildiği görülmektedir. Bu kısıtlamalardan dolayı, bu çalışmada internet ile ilgili verilerin cinsiyet, yaş grubu, eğitim ve gelir seviyesi gibi değişkenleri temel alan detaylı analizine girmek de sorunlu olacak ve konuyla ilgili durumu tam olarak yansıtamayacaktır.

9.3.2. Aile ile Birlikte Yapılan Faaliyetler

Bireylerin boş zamanlarında aileleri ile birlikte yaptıkları faaliyetler, bu çalışmanın ikinci ana başlığını oluşturmaktadır. Bu kapsamda burada iki önemli boyut incelenmektedir. Bunlardan ilki, 2006 araştırmasında sorulan boş zamanların kiminle paylaşıldığı sorusudur. 2011 anketinde ise boş zamanların kiminle paylaşıldığı yerine hane halkı üyeleri ile bir araya gelme ve birlikte bazı sosyal faaliyetlerin yapılma sıklığı ve yakınlarla yüz yüze görüşme sıklığının sorulmuş olması, bu anlamda karşılaştırmalı bir analiz sunulmasına olanak vermemekte, bu bölümdeki bulgular, çalışmanın boş zaman faaliyetlerine odaklanması sebebiyle 2006 anketine dayanmaktadır. İkinci konu ise yıllık izin ve tatillerin nasıl değerlendirildiğidir. Bu konuyla ilgili soru her iki araştırmada da yer almakta, ancak burada, gelir düzeyi hakkında da veri içeren 2006 araştırması temel alınmaktadır.

9.3.2.1. Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Boş zamanların genellikle kiminle paylaşıldığı konusunda öncelikle vurgulanması gereken nokta, çekirdek aile fertlerinin boş zamanlarını birlikte geçirme eğiliminin yoğun olarak gözlenmesidir. TAYA 2006 verilerine göre, bireylerin %70 gibi önemli bir oranı, boş zamanlarını en çok eşleri ve çocuklarıyla

(%43), eşleriyle (%14), çocuklarıyla (%11) ve tüm aile ile (%2) geçirdiklerini ifade etmektedir.⁶ (Tablo 220).

Bu veriler, Türkiye toplumu için ailenin önemine işaret etmekte, çekirdek ailenin bireylerin sosyal hayatının merkezinde yer aldığını göstermektedir. Toplumun bu kadar önemli bir oranının boş zamanlarını en çok çekirdek aile ile geçirdiğini vurgulaması, aynı zamanda Türkiye’de akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin eskisi kadar yaygın olmadığını, ekonomik zorluklar karşısında bireylerin destek için aileye döndüğünü, çekirdek ailenin önemli bir destek mekanizması olduğunu, dolayısıyla da devletin sosyal refah alanında aileye yüklediği rolün aile tarafından da benimsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Öte yandan, boş zamanlarını en çok arkadaşlarıyla geçirenlerin oranı %17 ile görece yüksek olmakla birlikte, akrabalar ve komşularla boş zaman geçirme oranlarının çok daha düşük olduğu görülmektedir. Buna göre, Türkiye genelinde boş zamanlarını en çok akrabalarıyla geçirdiğini ifade edenlerin oranı %4, komşularıyla geçirenlerin oranı ise %4’tür. Bu veriler yukarıdaki bulguyu doğrulamaktadır (Tablo 220).

Genel olarak boş zamanlarında yalnız olmayı tercih edenlerin oranının ise %4 gibi düşük bir oranda kalması ise, toplumumuzda sosyal ilişki ağlarının önemine ve yoğunluğuna işaret etmekte birlikte, bireysel bağımsızlık ve bireysel gelişim gibi unsurların görece arka planda kaldığının da önemli bir göstergesini oluşturmaktadır. Boş zamanlarda yalnız kalmayı tercih etmenin bu kadar az çıkması, yukarıda bahsedilen kitap okuma, spor yapma gibi bireysel faaliyetlerin çok da yaygın olmadığına bir başka göstergesidir.

⁶ TAYA 2006 anketinin 50. sorusunun bu anlamda bir sorunun oluşturduğu söylenebilir. “Boş zamanlarınızı en çok kiminle paylaşırsınız?” sorusuna tanımlanan seçenekler arasında yer alan “eşimle”, “çocuklarımla”, “eşim ve çocuklarımla” ve “tüm aile” ifadelerinin seçenek çakışması oluşturma olasılığı yüksektir. Bu ifadeler birbirleriyle çakışmakta ve birbirini dışlamamaktadır. Dolayısıyla sonuçların değerlendirilmesinde bu olasılık göz önünde tutulmalıdır.

Cinsiyet Temelinde Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Boş zamanların en çok kiminle paylaşıldığı sorusuna verilen cevaplar arasında cinsiyet temelinde önemli ayrılmalar gözlenmektedir. Örneğin erkeklerin %16’sı boş zamanlarını en çok eşleriyle geçirirken, bu oran kadınlarda %12’ye düşmektedir. Benzer şekilde, eşi ve çocuklarıyla en çok boş zamanını geçiren görüşmeciler arasında erkeklerin oranı %47 iken bu oran kadınlarda %38’e düşmektedir (Tablo 220).

Öte yandan, erkeklerin %3’ü boş zamanlarını en çok çocuklarıyla geçirirken, kadınlarda bu oran %19’a yükselmektedir. Bu da her beş kadından birinin boş zamanlarını en çok çocuklarıyla geçirdiklerini gösterdiği için önemli bir veridir. Kadınların ev içindeki rollerini vurgulayan bu veri, özellikle çocuk bakımı sorumluluğunun kadınların hayatında tuttuğu yere işaret etmekte, büyük olasılıkla çocuk bakımı, çocuklarla ilgilenme, çocuklara ders çalıştırma gibi faaliyetlerin kadınlar tarafından boş zaman faaliyetleri olarak algılandığı izlenimini doğurmaktadır.

Benzer şekilde, erkeklerin %25’i boş vakitlerini en çok arkadaşlarıyla geçirdiğini dile getirirken, kadınlarda bu oran %9’a düşmektedir. Bu da erkeklerin ev dışında zaman geçirme pratiklerinin daha yaygın olduğunu gösteren önemli bir veridir.

Kadınların %6’sı boş zamanlarını en çok akrabalarıyla, %7’si komşularıyla geçirdiğini ifade ederken, erkeklerde bu oranlar sırasıyla %3 ve %1’e düşmektedir. Bu da kadınların geniş aile ve komşularla ilişkilerinin önemli olduğunu, bu ilişkileri besleme konusunda en önemli rolün kadınlar tarafından yerine getirildiğini gösteren önemli bir veridir.

Öte yandan, boş zamanın en çok kiminle paylaşıldığı sorusuna verilen yanıtların cinsiyet dağılımına bakıldığında, yukarıda değinilen unsurları özetlemek mümkündür. Tablo 221’de görüldüğü gibi, özellikle çocuklar, komşular ve akrabalarla boş zaman geçirdiğini ifade edenler arasında kadınlar çok daha yoğun yer almaktadır. Buna karşılık, boş zamanlarını arkadaşlarıyla geçirdiğini ifade edenler arasında erkekler belirgin şekilde fazla çıkmakta-

Tablo 220. Türkiye Geneli ve Cinsiyete Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	Türkiye	Erkek	Kadın
Eşim	13,8	15,6	12,0
Çocuklarım	11,1	2,5	19,4
Eşim ve çocuklarım	42,7	47,4	38,1
Arkadaşlarım	16,8	24,7	9,1
Akrabalarım	4,4	2,9	5,8
Komşularım	3,7	0,5	6,9
Yalnız olmayı tercih ederim	4,4	3,9	4,9
Tüm aile	2,3	1,6	3,1
Diğer	0,8	0,8	0,8

Tablo 221. Boş Zamanı Kimlerle Paylaşıldığına Göre Cinsiyet Dağılımı, TAYA 2006 (%)

	Erkek	Kadın
Eşim	55,9	44,1
Çocuklarım	11,2	88,8
Eşim ve çocuklarım	54,7	45,3
Arkadaşlarım	72,6	27,4
Akrabalarım	32,8	67,2
Komşularım	6,2	93,8
Yalnız olmayı tercih ederim	43,8	56,2
Diğer	50,5	49,5
Tüm aile	32,9	67,1

dır. Boş zamanlarını yalnız olarak geçirdiğini ifade edenler arasında da kadınların %12 oranında daha yoğun olması dikkat çekicidir.

Yaş Grubu Temelinde Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Boş zamanların en çok kiminle paylaşıldığı konusuna yaş grubu temelinde bakıldığında şaşırtıcı sonuçlara rastlanmamaktadır. Beklenildiği gibi, 18-24 yaş grubunda boş zamanlarını en çok arkadaşlarıyla geçirenleri %45 gibi yüksek bir orandadır. Bu oran, bir sonraki yaş grubu olan 25-34 yaş grubunda %30'a yakın çarpıcı bir düşüş göstermekte, ileri yaş gruplarında ise %7-8'lere inmektedir. Buna karşılık, 25-34 yaş grubundan itibaren bireylerin boş zamanlarını en çok eş ve çocuklarıyla, 45-54 yaş grubundan itibaren de eşleriyle birlikte geçirme eğilimlerinin yükseldiği gözlenmektedir (Tablo 222).

25-34 yaş grubunda boş zamanlarını en çok eşi ve çocuklarıyla geçirenlerin oranı %48 iken, bu oran 35-44 yaş grubunda %63'e çıkmaktadır. 45-54 yaş

grubunda bu oran %55'lere düşmekle birlikte, yine de oldukça yüksektir. 55-64 yaş grubundan itibaren ise, bu oranlar azalarak devam etmektedir. Bu veriler, toplumumuzda bireylerin yaklaşık 25 yaşından 55 yaşına kadar, yani kaba bir hesapla çocukları yetişkin hale gelip kendi ailelerini kurana kadar, çekirdek ailenin boş zamanlarını birlikte geçirmeyi tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle çocuklarının 10'lu yaşlarında ve ergenlik döneminde olduğu 35-44 yaş grubunda bu eğilimin yükselmesi, ailelerin bu dönemlerde görece dışarıya kapalı yaşadığını, tüm ilgi ve vakitlerini çocuklara ve çekirdek aile bireylerine yönelttiğini göstermektedir.

Öte yandan, yaşla birlikte eşle geçirilen zamanın arttığı gözlenmektedir. Örneğin, 25-34 yaş grubunda boş zamanını en çok eşiyile geçirenlerin oranı yaklaşık %11 iken, bu oran 45-54 yaş grubunda %15'e, 55-64 yaş grubunda %28'e, 65 yaş üzeridekilerde ise %32'ye yükselmektedir. Özellikle çocukların yetişkin olup evden ayrıldığı dönemlerden itibaren boş zamanları eşle geçirme oranı artmaktadır.

Boş zamanını en çok komşularıyla geçiren yaş gruplarının görece ileri yaşlar olduğu, gözlenen bir diğer olgudur. 18-24 yaş grubunun %2'si boş zamanlarını en çok komşularıyla geçirdiklerini ifade ederken, bu oran 55-64 yaş grubunda %6'ya, 65 yaş üzerinde %10'a yükselmektedir. Yaş ilerledikçe mesafe olarak yakınlık, çocukların evden ayrılması, hatta eşin vefatı gibi durumların bireylerin komşularla vakit geçirmeye yönelmesine yol açtığı söylenebilir (Tablo 222).

Türkiye genelinde boş zamanlarında yalnız kalmayı tercih ettiğini ifade edenlerin oranının 18-24 yaş grubunda %8'lerde, 65 yaş üzeri nüfusta %7 civarında olması, bu grupların arasındaki yaş gruplarında ise %3-4 aralığında seyretmesi, bir diğer önemli bulgudur. Gençlik ve yaşlılıkta görece yüksek olmakla birlikte, boş zamanların yalnız geçirilme eğiliminin bu kadar düşük olması düşündürücüdür. Yalnız zaman geçirmenin yaratıcılık, bağımsızlık ve

okul başarısı üzerinde olumlu etkileri, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde yapılan çeşitli araştırmalar tarafından ortaya konmaktadır.

Özet olarak, Tablo 222'de görülebileceği üzere, 55 yaş ve üzerindeki bireylerin boş zamanlarını en çok eşleri ve komşularıyla geçirme eğilimi artmaktadır. Buna karşılık, 18-24 yaş grubunda boş zamanların genel olarak en çok arkadaşlarla, akrabalarla ve yalnız olarak geçirilme eğilimi gözlenmektedir. 25-34 ve 35-44 yaş gruplarında, yani "genç yetişkin" diyebileceğimiz dönemde, bireyler boş zamanlarını yoğun olarak çocuklarıyla, ya da eşleri ve çocuklarıyla geçirmektedir. Öte yandan yaşla birlikte çocuklarla zaman geçirmenin yavaş yavaş azaldığı, bunun yerine eşle birlikte zaman geçirmenin yoğunlaştığı da dikkate değer bir başka olgudur. İlginç şekilde, yaşla birlikte akrabalarla zaman geçirme azalırken, bunun yerini komşuların aldığı gözlenmektedir.

Tablo 222. Yaşa Göre Boş Zamanın En Çok Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Eşim	8,6	10,9	7,1	14,6	27,6	32,0
Çocuklarım	5,0	11,6	12,3	10,9	11,9	17,7
Eşim ve çocuklarım	11,5	48,0	63,4	55,4	38,1	19,9
Arkadaşlarım	45,2	16,6	7,8	8,1	8,5	8,2
Akrabalarım	11,0	4,1	2,1	2,2	2,7	3,4
Komşularım	1,8	2,1	3,3	4,3	5,6	10,4
Yalnız olmayı tercih ederim	8,0	3,7	2,8	3,2	3,5	6,7
Diğer	0,8	0,7	0,4	0,8	1,5	1,3
Tüm aile	8,1	2,4	0,7	0,4	0,6	0,2

Eğitim Durumuna Göre Boş Zamanın En Çok Kimle Paylaşıldığı

Eğitim durumuna göre boş zamanların en çok kimle paylaşıldığı konusuna bakıldığında, tüm eğitim seviyelerinde boş zamanların en çok geçirildiği grup eşler ve çocuklar olurken, eğitim seviyesi arttıkça arkadaşlarla boş zaman geçirme eğiliminin arttığı gözlenmektedir.

Buna karşılık, boş zamanlarını en çok komşularıyla geçirmenin okuryazar olmayanlar arasında %9 oranında olup, daha yüksek eğitim seviyelerinde bu oranın giderek düştüğü, lise mezunları, lisans ve lisansüstü mezunları arasında %1'lerde seyrettiği de kayda değer bir olgudur (Tablo 223).

Aynı şekilde, boş zamanlarını en çok çocuklarıyla geçirdiğini ifade edenler, okuryazar olmayanlar arasında %19 iken, üniversite ve lisansüstü mezunları arasında %5'lere düşmektedir. Bu önemli fark, eğitim seviyesi arttıkça bireylerin ilgi alanlarının ve sosyal çevrelerinin genişlediğine ve çekirdek ailenin dışında sosyal ilişki ağlarının yoğunlaştığına işaret etmesi bakımından önemlidir (Tablo 223).

Daha düşük eğitim düzeylerinde yoğunlukla eşler ve çocuklarla zaman geçirildiği, buna karşılık eğitim düzeyi yükseldikçe arkadaşlarla zaman geçirmenin arttığı, gözlenen önemli bir olgudur. Öte yandan, düşük eğitim düzeylerinde boş zamanın yoğun olarak komşularla birlikte geçirildiği, eğitim düzeyi yükseldikçe komşularla zaman geçirme eğiliminin azalmakta olduğu görülmektedir.

Tablo 223. Öğrenim Durumuna Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/lisansüstü)
Eşim	17,1	13,9	11,1	10,8	16,0
Çocuklarım	19,4	12,3	7,3	5,5	5,1
Eşim ve çocuklarım	36,8	50,2	40,9	33,3	38,7
Arkadaşlarım	6,0	11,0	23,4	32,4	25,2
Akrabalarım	4,3	3,5	5,3	6,0	4,2
Komşularım	8,7	3,9	2,0	1,1	1,0
Yalnız olmayı tercih ederim	5,0	3,3	5,5	5,7	4,9
Diğer	1,1	0,6	1,1	0,8	1,0
Tüm aile	1,4	1,3	3,3	4,5	3,8

Medeni Duruma Göre Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Medeni durum temelinde boş zamanın en çok kimle paylaşıldığına bakıldığında önemli bulgular ortaya çıkmaktadır. Beklenileceği üzere, bekârlar arasında boş zamanlarını en çok arkadaşlarıyla geçirenlerin oranı %57 gibi yüksek bir orandır. Bunu %14 ile akrabalarıyla geçirenler, %11 ile yalnız olmayı tercih edenler ve tüm aile ile vakit geçirenler takip etmektedir (Tablo 224).

Evli olanlar arasında ise, boş zamanını en çok eşi ve çocuklarıyla geçirenlerin oranı %57 gibi önemli bir orandır. Bunu %18 ile en çok eşiyle geçirenler ve %10 ile en çok çocuklarıyla geçirenler takip etmektedir. Dolayısıyla, evli olan her 10 kişiden 9'unun boş zamanlarını en çok çekirdek aile üyeleriyle ge-

çirdiği görünmekte, bu da yukarıda vurgulanan dışarıya kapalı çekirdek aile olgusunu pekiştiren bir bulgu sunmaktadır.

Boşanmış bireylerde boş zamanlarını en çok çocuklarıyla geçirenlerin oranı %43'tür. Boşanmış bireylerin %15'inin yalnız olmayı tercih etmesi, yani yalnız zaman geçirme eğiliminin artması, ilgi çekicidir.

Eşi ölenler arasında ise en çok birlikte zaman geçirilen grup, beklenileceği üzere %54 ile çocuklardır. Bunu %18 ile komşular izlemekte, %11 ise yalnız kalmayı tercih ettiğini ifade etmektedir.

Boş zamanlarını en çok arkadaşlarıyla geçirenlerin oranı hiç evlenmemişler arasında %57, boşanmış olanlarda ise %24 ile yüksek olup, bu oran evliler ve eşi ölenler arasında %5-6'lara düşmektedir.

Tablo 224. Medeni Durumuna Göre Boş Zamanın Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	Bekâr	Evli	Boşanmış	Dul
Eşim	0,6	18,4	0,0	0,1
Çocuklarım	0,5	10,3	43,0	54,1
Eşim ve çocuklarım	3,0	56,8	1,1	1,5
Arkadaşlarım	57,2	6,8	23,8	5,3
Akrabalarım	14,0	1,6	9,6	7,0
Komşularım	2,0	3,2	3,9	18,4
Yalnız olmayı tercih ederim	10,8	2,1	14,7	11,1
Diğer	1,4	0,6	0,0	1,6
Tüm aile	10,7	0,2	4,0	0,9

Hiç evlenmemiş bireylerin %14'ü boş zamanlarını en çok akrabalarla geçirirken, bu oran boşanmış bireyler için %10, eşi ölenler için ise %7 oranı ile görece yüksek seyretmektedir. Öte yandan evli bireylerin yalnızca %2'sinin boş zamanlarını en çok akrabalarıyla geçirdiklerini ifade etmeleri ilginç bir bulgudur. Bu bulgu, yukarıda bahsedilen dışarıya kapalı çekirdek aile bulgusunu desteklemektedir.

Boş zamanlarında yalnız kalmayı tercih edenlerin ise boşanmışlarda %15, eşi ölenler arasında %11 ve bekârlarda %11 ile görece yüksek oranlarda seyrettiği; evliler için ise bu oranın %2'lere düştüğü gözlenmektedir (Tablo 224).

Dini İnanç Temelinde Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Boş zamanların en çok kiminle paylaşıldığı konusunda dini inancın ne kadar etkili olduğu, incelenmesi gereken bir diğer önemli husustur. Bu açıdan bakıldığında, 2006 verileri dini inanç temelinde iki önemli bulgu sunmaktadır. Öncelikle, boş zaman-

ları en çok arkadaşlarıyla paylaşanlara bakıldığında, dini inancı belirleyici olanlar ve olmayanlar arasında önemli bir farklılık gözlenmektedir. Dini inancın belirleyici olmadığını ifade edenler arasında boş zamanlarını en çok arkadaşlarıyla paylaşanların oranı %22 iken, dini inancı çok belirleyici ve belirleyici olarak niteleyenler arasında bu oran sırasıyla %12 ve %15'e düşmektedir (Tablo 225).

İkinci önemli nokta ise, dini inancın belirleyici olmadığını ifade edenler arasında boş zamanlarını en çok çocuklarıyla paylaşanların oranının %10 ile dini inancının çok belirleyici (%13) ve belirleyici (%11) olduğunu ifade edenlere göre düşük olmasıdır. Bu iki bulgu, dini inancın belirleyici ya da çok belirleyici olduğunu ifade edenlerin genel olarak aile içinde ve özellikle çocuklarla zaman geçirmeyi tercih ettiklerini, aile vurgusunun bu kesim için daha belirgin olduğunu göstermektedir. Öte yandan, dini inancın belirleyici olmadığını ifade edenlerin görece daha dışa açık, sosyal ağlara daha fazla önem veren ve boş zamanlarda aile dışındaki ilişkileri geliştirmeye vurgu yapan bir eğilim gösterdiği gözlenmektedir.

Tablo 225. Dini İnanca Göre Boş Zamanın En Çok Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	Çok belirleyici	Belirleyici	Belirleyici değil
Eşim	14,5	13,5	13,7
Çocuklarım	13,3	11,2	9,9
Eşim ve çocuklarım	43,4	44,4	40,1
Arkadaşlarım	11,3	14,9	21,6
Akrabalarım	4,8	4,4	4,2
Komşularım	4,7	4,1	2,8
Yalnız olmayı tercih ederim	4,5	4,1	4,8
Diğer	1,1	0,8	0,7
Tüm aile	2,4	2,4	2,3

Yerleşim Yerine Göre Boş Zamanların En Çok Kiminle Paylaşıldığı

Boş zamanların geçirildiği kişiler konusunun kent-kır temelinde farklılaşıp farklılaşmadığı, bir diğer önemli boyuttur. Boş zamanlarını en çok çocuklarıyla, akrabalarıyla, yalnız olarak ve tüm aile birlikte geçirenler için kır ve kentte yaşayanlar arasında neredeyse hiçbir fark bulunmamasına rağmen, ayrışan bazı noktalar da gözlenmektedir. Örneğin kentte

yaşayanlar arasında boş zamanını en çok eşiyle geçirenlerin oranı %13 iken, bu oran kırdaki yaşayanlarda %15'e çıkmaktadır. Buna karşılık kentlilerin %44'lük bir oranı boş zamanlarını en çok eşleri ve çocuklarıyla geçirdiğini ifade ederken, bu oran kırdaki yaşayanların %41'ine denk gelmektedir. Burada görülen %3'lük farkın, çocukların okumak için başka şehre gidiyor olmasından kaynaklandığı, çocukların dışarıda olduğu ailelerde eşlerle vakit geçirme pratiğinin arttığı söylenebilir (Tablo 226).

Tablo 226. Yerleşim Yerine Göre Boş Zamanın En Çok Kiminle Paylaşıldığı, TAYA 2006 (%)

	Kent	Kır
Eşim	12,9	15,3
Çocuklarım	11,1	11,0
Eşim ve çocuklarım	43,9	40,7
Arkadaşlarım	17,8	15,0
Akrabalarım	4,1	4,9
Komşularım	2,9	5,1
Yalnız olmayı tercih ederim	4,5	4,4
Diğer	0,7	1,0
Tüm aile	2,2	2,5

Kır ve kent arasındaki bir başka ayrışma noktası, akraba ve komşularla zaman geçirmenin kırdaki daha yoğun olarak gözlenmesidir. Boş zamanlarını en çok akrabalarıyla geçirdiğini ifade edenlerin oranı kenttekilerin %4'üne, kırdakilerin ise %5'ine denk gelmektedir. Bu fark çok belirgin olmasa da, komşularla geçirilen zamanın kırdaki %2 dolayında daha fazla olması dikkat çekicidir. Kentte yaşayanların %3'ü boş zamanlarını en çok komşularıyla geçirdiğini ifade ederken, bu oran kırdaki yaşayanlar için %5'e yükselmektedir. Bu da şehir yaşamında komşularla ilişkilerin zayıfladığını göstermesi bakımından önemli bir veridir (Tablo 226).

9.3.2.2. Bir Haftadan Uzun Yıllık İzin ve Tatiller

Yıllık izin ve tatiller konusu, bireylerin gelir durumu ve toplumsal katılım düzeyi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bugün AB düzeyinde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalarda bir haftalık yıllık tatiller, hanelerin maddi refah düzeyinin temel göstergelerinden birini oluşturmaktadır (Eurostat, 2010). Dolayısıyla yılda bir haftalığına evden uzağa gidemiyor olmak, hanede maddi yoksunluğun ve yoksulluk riskinin önemli işaretlerinden biri olarak algılanmaktadır (Tablo 227).

Tablo 227. Türkiye Geneline Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)

	Türkiye
2006	
Böyle bir zamanım olmuyor	36,3
Bulduğum yerde dinlenirim	28,9
Memlekete giderim	17,1
Otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderim	15,0
Çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim	1,2
Ek işlerde çalışırım	0,8
Diğer	0,6
2011	
Bulduğum yerde dinlenirim	35,4
Böyle bir zamanım olmuyor	30,9
Memlekete köye giderim	26,0
Otel/pansiyon/tatil köyüne giderim	12,0
Yazlığa giderim	5,4
Diğer	3,1
Yaylaya giderim	2,8
Yurtdışına seyahate giderim	1,3
Bağ evine giderim	0,8

Bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerin ne şekilde geçirildiği, aile içi sosyal faaliyetler konusunda önemli veriler sağlayan ikinci temel konudur. Bu konunun aile içi sosyal faaliyetler başlığı altında ele alınmasının nedeni, genel olarak tatil ve izinlerin aile ile birlikte yapılan faaliyetler olmasıdır. Bu çalışma, tatil ve izin dönemlerinin bireysel olmaktan çok, aile ile birlikte geçirildiği varsayımından hareket etmektedir.

Türkiye genelinde bakıldığında, 2006 verilerine göre bireylerin %36 gibi çok büyük bir oranla, hatta en yüksek oranla, bir haftadan fazla yıllık izin ve tatil için zamanlarının olmadığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Bunu, %29'luk bir oranla yıllık izin ve tatilini bulunduğu yerde geçirdiğini ifade edenler takip etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de %65'ten fazla bir oran, ya yıllık izin ve tatil yapamamakta, ya da bu zamanı bulunduğu yerde geçirmektedir. 2011 verilerinde, bulunduğu yerde dinlendiğini ifade edenlerin oranı %35'e yükselmekte, böyle bir zamanı olmadığını ifade edenler ise %31'e inmekte, ancak toplamda çeşitli sebeplerden dolayı yıllık tatil veya izin yapamayanların oranı yine aynı kalmaktadır (Tablo 227).

Bu oranlarla ilgili dikkat çekici bir karşılaştırma, 27 AB ülkesinde yılda bir haftalık tatil zamanını evden uzakta geçirebilme olgusunu toplumsal katılımın önemli bir boyutu olarak ele alan Eurostat verilerinden sağlanabilir. Buna göre, 27 AB ülkesinde yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan nüfusun oranı %17 (2010: 40), bu oran içinde evden uzakta yılda bir haftalık tatili ekonomik olarak karşılayamadığını ifade eden bireylerin oranı ise %65 olarak belirtilmektedir (2010: 57). Türkiye'de toplumun genelinde benzer bir oran söz konusu iken, AB ülkelerinde yoksulluk riski altında yaşayan bireylerin dahi %35'e yakın bir oranının bu olanağa sahip olması dikkat çekicidir.

Buna karşılık, 2006 verilerine göre bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerini memlekete giderek geçirdiğini ifade edenlerin oranı %17 dolayında iken, otele, pansiyona veya yazlığa gittiğini ifade edenler %15 gibi görece düşük bir oranda kalmaktadır. 2011 verileri ise, memlekete gittiğini belir-

tenlerin oranının %26'ya çıktığını göstermektedir. Öte yandan 2011 anketinde "otel/pansiyon/tatil köyü" seçeneği ile "yazlık" seçeneğinin ayrıldığı, bu iki kategori birlikte alındığında tatilini bu şekilde geçirenlerin oranının %17'ye yükseldiği görünmektedir. 2011 araştırmasında yeni eklenen bir başka kategori "yurtdışına seyahate gitmek"tir, ancak bu seçenek yalnızca %1 oranında tercih edilmektedir (Tablo 227).

Dolayısıyla her iki çalışmada da, bir haftadan uzun yıllık izin ve tatilleri değerlendirmekte ağırlıklı öne çıkan seçenekler böyle bir zamanın olmadığı, bulunduğu yerde bu zamanı geçirme, memlekete gitme ve otel, pansiyon ya da yazlığa gitme olmaktadır. 2006 verilerine göre nüfusun yalnızca %3 dolayında bir kesimi bunların dışında diğer seçenekler olan "ek işlerde çalışırım", "çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim" ve "diğer" cevabını vermiştir. Dolayısıyla bu seçenekler "diğer" başlığı altında değerlendirilmekte, ilk dört seçenek üzerine odaklanılmaktadır.

Bu veriler ile ilgili altı çizilmesi gereken ilk bulgu, yukarıda da belirtildiği gibi, genel olarak bireylerin %65'inin tatil ve izinlerini buldukları yerden farklı mekânlarda geçiremiyor olmalarıdır. Burada çok büyük oranda ekonomik koşulların etkili olması, yani gelir durumu değişkeninin en belirleyici değişken olması beklenmektedir. Yıllık izin ve tatil için otele, pansiyona ya da yazlığa gittiğini ifade edenlerin oranı, Türkiye nüfusunun %15-18'ine denk gelmektedir. Bu da ekonomik olarak böyle bir masrafı karşılayabilen ailelerin sınırlılığına işaret etmektedir. Bu nokta aşağıda daha detaylı ele alınacaktır.

Öte yandan 2006 ve 2011 verileri birlikte ele alındığında %30'un üzerinde önemli bir oranın bir haftadan uzun yıllık izin ve tatil için zamanı olmadığını ifade etmesi, yıllık izin gibi sosyal hakların tanımlanmadığı kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışan, ev hanımı ya da işsiz üyesi olan ailelerin yoğunluğuna işaret etmesi bakımından önemlidir. Erkeklerin %34'ün bir haftadan uzun yıllık izin ve tatil zamanı olmadığını ifade ederken, bu oranın kadınlarda %38'e yükselmesi, kadınların çalışma yaşamına

katılmadığına ya da güvencesiz işlerde çalıştığına işaret etmesi bakımından dikkate değerdir (Tablo 227).

Bir başka önemli nokta, bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerde memlekete gittiğini ifade edenlerin bu beş yıllık süre içinde %17'den %26'ya yükselmiş olması, yani her dört kişiden birinin tatillerde memlekete gittiğini ifade etmesidir. Buna 2011 verilerinde otel/pansiyon/tatil köyü ve yazlık seçeneklerinin de yükseldiği eklenirse, özellikle son yıllarda artan ucuz havayolu taşımacılığının etkisinden söz etmek mümkün gibi görünmektedir. Türkiye'nin hemen her şehrine giderek, artan sıklıkta ve ucuz uçuş tarifelerinin bulunması, ailelerin yıllık izin ve tatil zamanını memleketlerinde ve tatil beldelerinde geçirmesini kolaylaştırıyor gibi görünmektedir.

Sosyoekonomik Statüye Göre Yıllık İzin ve Tatiller

Bir haftadan uzun yıllık izin ve tatiller konusunda en önemli belirleyicinin SES grubu olduğu açıktır. Beklenileceği üzere, sosyoekonomik statü yükseldikçe, tatil ve izinler için otel, pansiyon ve yazlığa gidenlerin oranı artmaktadır. 2006 verileri dikkate alındığında, alt SES grubunda bu oran %2 iken, üst SES grubundakilerin %48 gibi önemli bir oranı, bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerini otel, pansiyon ve yazlığa giderek değerlendirdiğini ifade etmektedir (Tablo 228).

Tablo 228. SES'e Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)

	Üst grup	Orta grup	Alt grup
Böyle bir zamanım olmuyor	13,7	35,8	61,2
Otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderim	47,9	12,4	2,0
Bulduğum yerde dinlenirim	17,4	30,6	28,5
Memlekete giderim	18,6	18,5	6,3
Ek işlerde çalışırım	0,5	0,9	0,4
Diğer	1,3	1,2	0,9
Çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim	0,7	0,6	0,6

Eğitim Durumuna Göre Yıllık İzin ve Tatiller

Eğitim düzeyi, yıllık izin ve tatillerin değerlendirilmesi konusunda bir başka önemli belirleyici etkidir. Bir haftadan uzun yıllık izin ve tatil zamanı olmadığını ifade edenler düşük eğitim düzeylerinde yoğunlaşmaktadır. Okuryazar olmayan veya okur-

Öte yandan, sosyoekonomik statünün düşük olduğu hanelerde, tatil ve izin için zaman bulamayanların oranı %61'lerde seyretmekte, bu oran üst SES grubunda %14'e düşmektedir. Orta SES grubunda ise, yıllık tatil ve izinlerini memlekete giderek geçirenler yoğunlaşmakta, bu oranlar %36'larda seyretmektedir.

Dikkat çekici bir başka nokta, üst SES dışındaki tüm gruplarda bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerini bulunduğu yerde geçirenlerin, yani seyahat yerine buldukları mekânlarda kalanların oranının yüksekliğidir. Alt SES grubundan olan hanelerin %29'u bu dönemlerini buldukları yerde geçirmektedir. Bu oranın üst SES grubunda yarı yarıya azalması, sosyoekonomik statünün dolayısıyla ekonomik koşulların yıllık izin ve tatillerin nasıl geçirildiği konusunda belirleyici olduğu beklentisini doğrulamaktadır.

Tablo 228'den de görülebileceği üzere, yıllık izin ve tatil zamanı olmadığını belirtenler arasında ağırlıklı olarak, %77 gibi önemli bir oranda, orta SES grubunda yer almaktadır. Alt SES grubunda bu tür zamanlarını otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderek geçirdiklerini ifade edenler çok düşük bir oranda kalmaktadır. Öte yandan üst SES grubunda en önemli tatil ya da izin değerlendirme şeklinin otel, pansiyon ya da yazlığa gitme olduğu görünmektedir.

yazar olup okula gitmeyenlerin %54'ü yıllık izin ve tatil zamanı olmadığını ifade ederken, lisans ve lisansüstü mezunları arasında bu oran %11'e düşmektedir. Bu da, eğitim düzeyi yüksek olanların düzenli gelir getiren ve sosyal haklar sağlayan güvenceli işlerde çalıştıklarını gösteren önemli bir bulgudur (Tablo 229).

Tablo 229. Öğrenim Durumuna Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)

	Eğitimsiz (Okuryazar olmayan/okuryazar ancak hiç okula gitmeyen)	İlkokul mezunu	İlköğretim/ ortaokul mezunu	Lise/lise dengi mezunu	Yükseköğretim (Lisans/ lisansüstü)
Böyle bir zamanım olmuyor	54,4	40,2	33,6	23,5	10,9
Otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderim	2,8	8,1	18,3	27,1	44,3
Bulduğum yerde dinlenirim	31,6	30,9	28,5	26,0	20,2
Memlekete giderim	9,1	18,3	16,2	20,1	21,8
Ek işlerde çalışırım	0,2	0,9	1,3	1,1	0,8
Diğer	0,8	0,6	0,4	0,8	0,7
Çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim	1,2	1,0	1,7	1,4	1,3

Buna paralel olarak, eğitim düzeyi yükseldikçe yıllık izin ve tatilleri otel, pansiyon ve yazlıkta geçirenlerin oranı dikkat çekici şekilde yükselmektedir. Okuryazar olmayan veya okuryazar olup hiç okula gitmeyenler arasında bir haftadan fazla yıllık izin ve tatillerini otel, pansiyon ve yazlıkta geçirenlerin oranı %3 iken, lisans ve lisansüstü mezunlarında bu oran %44'e yükselmektedir. Benzer şekilde, yıllık izin ve tatillerde memlekete gittiğini ifade edenlerin oranı da eğitim düzeyi ile birlikte artmaktadır. Bu veri de eğitim düzeyi görece yüksek kesimlerin ekonomik getirisi görece iyi işlerde çalıştıklarını ve yıllık izin ve tatil dönemlerinde seyahat edecek olanak bulduklarını göstermesi bakımından önemlidir (Tablo 229).

Bir başka önemli bulgu, eğitim düzeyi arttıkça yıllık izin ve tatil dönemlerini bulunduğu yerde geçirdiğini ifade edenlerin oranının azalmasıdır. Bu anlamda en yüksek gelir grupları ile en düşük gelir grupları arasında %10'luk bir fark olması önemlidir. Bu veriler, eğitim düzeyi ile birlikte sosyal haklar ve daha

iyi ekonomik koşulları olan işlerde çalışmanın da paralel olarak iyileşme gösterdiğini ve bunun yıllık izin ve tatillerin nasıl geçirildiğine yansıtıldığını göstermektedir.

Medeni Duruma Göre Yıllık İzin ve Tatiller

Yıllık izin ve tatillerin nasıl değerlendirildiği konusunda bir başka belirleyici etken, medeni durumdur. Medeni duruma bakıldığında, çarpıcı bulgulardan biri, eşi ölmüş olan bireylerin %47 gibi önemli bir oranda yıllık izin ve tatil zamanı olmadığını ifade etmeleridir. Eşi ölmüş olan bireylerin %36'lık önemli bir oranının bulunduğu yerde dinlendiklerini ifade ettiği düşünülürse, eşi ölmüş kişilerin %85'e yakın bir kısmının yıllık izin ve tatillerde şehir dışına çıkacak imkân ve zamanlarının olmadığı söylenebilir (Tablo 230).

Hiç evlenmemiş ve boşanmış bireyler arasında yıllık izin ve tatillerini otel, pansiyon ve yazlıkta geçirenlerin oranının %20'lerde seyrettiği, bu oranın evli

Tablo 230. Medeni Duruma Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)

	Bekâr	Evli	Boşanmış	Dul
Böyle bir zamanım olmuyor	31,8	36,7	34,6	46,8
Otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderim	21,8	13,7	22,1	5,7
Bulduğum yerde dinlenirim	30,0	28,1	29,5	36,1
Memlekete giderim	13,2	18,9	10,7	8,2
Ek işlerde çalışırım	0,8	0,9	1,1	0,2
Diğer	0,7	0,6	0,8	1,4
Çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim	1,7	1,1	1,2	1,6

(%14) ve eşi ölmüşlere (%6) göre oldukça yüksek olduğu görünmektedir. Bu veri, tatil ve izinlerin aile ile birlikte geçirildiği varsayımıyla çelişmektedir. Bekâr ve boşanmış bireylerin tatil ve izin dönemlerinde seyahat edecek zaman ve ekonomik olanak bulduklarını göstermesi açısından da önemlidir (Tablo 230).

Bir diğer dikkat çekici bulgu, evli olanlar arasında yıllık izin ve tatillerini memlekete giderek geçirenlerin oranının %19 ile diğer gruplara göre oldukça yüksek çıkmasıdır. Evli bireylerin %65 gibi önemli bir oranının yıllık izin ve tatil için özel bir zamanlarının olmaması ya da buldukları yerde dinlenmelerine karşılık, ancak % 30 civarında bir oranı seyahat etme imkânına sahiptir. Bunlar içinde üçte iki gibi bir oranın memlekete gitmeyi tercih etmesi, evli bireyler için aile ve akrabalık bağlarının önemini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Yerleşim Yerine Göre Yıllık İzin ve Tatiller

Kent-kır temelinde bir haftadan uzun yıllık izin ve tatillerin nasıl geçirildiğine bakıldığında, gene önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kırdaki yaşayanların %51'i bir haftadan uzun tatil ve yıllık izin için vakit bulamadığını ifade ederken, bu oran kentte yaşayanlarda %28'e düşmektedir. Bu veri, kırdaki yaşayan bireylerin yoğun olarak aile içi tarım işletmelerinde ve kayıt dışı işlerde çalıştığını, sosyal haklardan yararlanmadığını, şehirde bu tür güven-

celi ve sosyal haklar tanıyan işlerde çalışmanın daha yaygın olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Öte yandan, kentte yaşayanlar arasında tatil ve yıllık izin için otel, pansiyon ve yazlığa gittiğini ifade edenlerin oranı %20 iken, bu oran kırsal alanda yaşayanlar için %7'ye düşmektedir. Bir diğer önemli veri, kentte yaşayanların %23'ü tatil ve yıllık izinlerde memlekete gittiklerini ifade ederken, bu oranın kırsal alanda yaşayanlar arasında %6'da kalmasıdır (Tablo 231).

Bu veriler, genel olarak yıllık izin ve tatil olgusunun, özellikle de otel, pansiyon ve yazlık tatilinin kentli ve "modern" bir sosyal etkinlik olduğunu, kırdaki yaşayanlar arasında izin ve tatil olgusunun yaygın olmadığını ve kırdaki yaşayanların bu tür zamanlarını daha geleneksel bir şekilde, bulunduğu yerde kalarak ve yakın çevresiyle ilişki içinde geçirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ancak bu analizin daha kapsamlı yapılabilmesi için, kentli kesimler arasında kentin neresinde yaşandığı sorusu da büyük önem taşımaktadır. Örneğin kentin dış çeperlerinde, göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, gecekondu bölgelerinde ve görece yoksul mahallelerde yaşayan nüfus ile kentin görece varlıklı semtlerinde ve kent merkezlerinde yaşayanların yıllık izin ve tatil pratikleri arasında önemli bir fark olacağı açıktır. İleride tekrarlanabilecek anketlerin bu konuda sorular içermesi yararlı olacaktır.

Tablo 231. Yerleşim Yerine Göre Yıllık İzin ve Tatiller, TAYA 2006 (%)

	Kent	Kır
Böyle bir zamanım olmuyor	27,9	50,9
Otel, pansiyon ve yazlığa tatile giderim	19,7	6,7
Bulduğum yerde dinlenirim	26,4	33,4
Memlekete giderim	23,3	6,3
Ek işlerde çalışırım	1,0	0,6
Diğer	0,6	0,7
Çocukları, anne babayı, akrabaları ziyarete giderim	1,1	1,3

9.4. Sonuç ve Sosyal Politika Önerileri

Yukarıda tartışılan verilerin gösterdiği en önemli bulgu, Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinden kaynaklanan gelir yoksulluğuna ek olarak, dezavantajlı kesimlerin ciddi bir toplumsal katılım sorunuyla karşı karşıya olduğudur. Sosyoekonomik düzeyi düşük, eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamayan, ileri yaş grubunda, ekonomik açıdan gelişmemiş bölgelerde ve kırsal alanlarda yaşayan bireylerin, özellikle de kadınların, toplumsal yaşamın farklı alanlarına katılımı son derece sınırlı kalmakta, bu da çalışmanın giriş kısmında vurgulanan sosyal dışlanma sorununu gündeme getirmektedir.

Sosyal dışlanma, bireylerin toplumsal olarak kabul gören sosyal katılım düzeyini yaşayamaması olarak tanımlanan, çok boyutlu ve çok katmanlı bir süreçtir. Sosyal dışlanma, “belirli bireylerin, yoksulluk, temel becerilerin ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının eksikliği temelinde, ya da ayrımcılık sonucunda, toplumun kenarına itildiği ve tam olarak katılımlarının gerçekleşemediği” bir sürece işaret etmektedir (Eurostat, 2010: 7). Bu sürecin, bireyleri iş, gelir ve eğitim olanaklarından olduğu kadar, karar verme mekanizmaları, sosyal faaliyetler ve toplumsal ağlardan uzaklaştırdığı ve tüm bunların bireyleri yalnızlaştıran, güçsüzleştiren ve kendi kararlarını alabilme yetilerini kaybettiren etkenler olduğu önemle vurgulanmaktadır.

Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, siyasi, bireysel, mekânsal ve grup olmak üzere farklı boyutları bulunduğunu vurgulayan bir başka çalışma, ekonomik etkenlerin sosyal dışlanma üzerinde belirleyici etkisi olduğunu, bunun yalnızca gelir yoksulluğu değil işgücü piyasasından da dışlanma boyutlarını içerdiğini ifade etmektedir. Ancak geleneksel hane yapısının kırılması, yerel hizmetlerin yetersizliği, yerel destek ağlarının işlevini yitirmesi, toplumsal ve gönüllü faaliyetlere katılım önündeki engeller gibi diğer boyutların da gelir yoksulluğu kadar önem taşıdığı altı çizilmektedir (Percy-Smith, 2000).

Özet olarak, sosyal dışlanma, aşağıdaki unsurların tümünü içeren, çok boyutlu ve dinamik bir olgudur:

- Gelir yoksulluğu
- İşsizlik

- Eğitim, bilgi, çocuk bakımı ve sağlık gibi hizmetlere erişim
- Yaşam koşulları
- Sosyal katılım

Bu boyutlar arasında, sosyal katılım başta olmak üzere, bilgiye erişim ve yaşam koşulları gibi etkenler, bu çalışmanın konusunu yakından ilgilendirmekte ve yukarıda incelenen hususların neredeyse tamamı bu boyutlarla ilgili önemli bulgular sunmaktadır. Dolayısıyla, ailede sosyal faaliyetler konusunun, bireylerin boş zaman faaliyetleri ve sosyal ilişkilerini kapsamakla kalmayıp, bunun çok ötesinde, toplumda derinleşen eşitsizlik ve dışlanma döngüsüne yönelik önemli bulgular sunduğu açıktır.

Avrupa Birliği (AB) ve OECD ülkelerinde genel olarak sosyal dışlanmayla mücadelede en etkin ve en çok tercih edilen yöntemin “aktivasyon” politikaları ya da **aktif işgücü piyasası önlemleri** yoluyla bireyleri iş bulmaya yöneltmek olduğu bilinmektedir (Nilssen, 2009). Bu anlamda özellikle bireylerin beceri, bilgi ve niteliklerini artıracak eğitim olanaklarının tanınması önem taşımaktadır. Bu tür politikaların yalnızca bireyin iş bulma olasılığını artırmakla, dolayısıyla da ekonomik kaynaklarını genişletmekle kalmayıp, ayrıca sosyal anlamda güçlendirdiği, sosyal ilişkiler ve temaslarını artırdığı ve aidiyet hissini geliştirdiği bilinmektedir. Bu anlamda ülkemizde halihazırda uygulanan aktif işgücü piyasası politikalarının yaygınlaştırılması ve özellikle işgücü piyasasının dışında kalan, yeterli beceri sahibi olmayan, düşük sosyoekonomik statüden dezavantajlı kesimlere yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Buna ek olarak, farklı kesimlerin toplumsal yaşama tam olarak katılımı için **gerekli kaynaklara, haklara ve hizmetlere erişimi** sağlanmalıdır. Özellikle bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, vaktinin büyük bir bölümünü evde çocuk, yaşlı ve engelli bakımıyla geçiren kadınlar için önem taşımaktadır. Bakım sorumlulukları kadınları eve bağlayan başlıca etkenlerden olup, yukarıda söz edilen pek çok bulguda görüldüğü gibi, kadının toplumsal yaşama tam olarak katılımını engellemektedir. Bunun dışında, özellikle kentlerin dış çeperlerinde göçmen ailelerin yoğun olarak yaşadığı semtlerde hizmetlere erişim sorunları önemli ölçüde toplumsal katılımı da engellemektedir. Bura-

larda kültürel, sportif faaliyet alanlarının ve sosyalleşme olanaklarının geliştirilmesi, ulaşım sorunlarının giderilmesi, toplumsal katılımı artıracak önemli etkenlerdendir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, fiziksel olanakların yetersizliği, özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayanların kültürel etkinliklere katılımını etkileyen önemli bir engel teşkil etmektedir. İllere düşen tiyatro ve sinema salonlarının üç büyük kentte yoğunlaşırken özellikle doğu ve güneydoğu illerinde son derece yetersiz kalması, bu tür faaliyetlere katılım oranının düşüklüğünü açıklayan önemli bir faktördür. Bu anlamda özellikle dezavantajlı il ve bölgelerden başlatılarak tiyatro ve sinema salonları, spor tesisleri, kütüphaneler gibi fiziksel olanakların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kültürel faaliyetlere katılım oranlarının yükselmesi için elzem görünmektedir.

Özellikle dezavantajlı kesimlerin toplumsal ve kültürel katılımın artırılması amacıyla yerel düzeyde uygulanacak, kamu kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının etkin rol alacağı ve program ve projelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından uygulanan ve bugün GAP ve DAP dahilinde 30 ilde yürütülmekte olan Sosyal Destek Programı (SODES) benzeri, istihdamın yanında, sosyal içerme ve kültür-sanat-spor bileşenleri ile de dezavantajlı kesimlere ulaşmayı hedefleyen program ve projelerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önemlidir. Dezavantajlı kesimlerin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla geliştirilen SODES, uygulama sürecinde yerel aktörlerin önemli rol oynadığı insan odaklı bir program olarak tanımlanmaktadır. Özellikle yoksulluk ve sosyal imkânlara erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler, engelliler ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan birey ve grupları hedefleyen SODES'in devam ettirilmesi ve diğer illere yaygınlaştırılması,⁷ programın bugüne kadar elde ettiği kazanımların da muhafaza edilmesine ve iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır. Programın özellikle dezavantajlı çocuk ve gençlerin sosyo-kültürel becerilerine ve kadınların toplumsal katılımına olumlu katkıları göz önüne alındığında, bu kesimlere yönelik sosyal içerme faaliyetlerinin devam ettirilmesi önem taşımaktadır.

⁷ SODES ile 2008-2012 yılları arasında toplam bütçesi yaklaşık 674,4 milyon TL olan 5.792 adet proje desteklenmiştir.

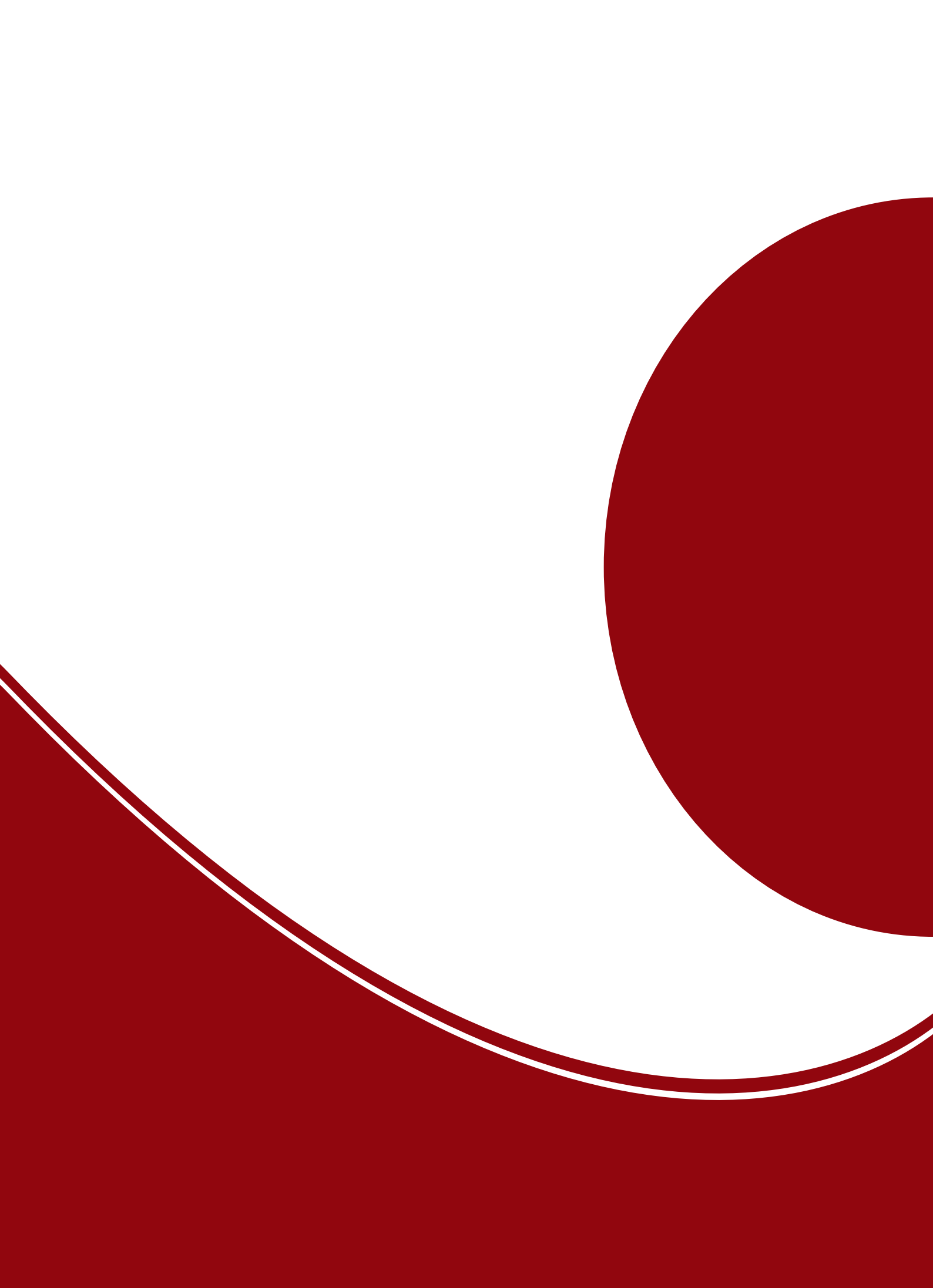
Bunlara ek olarak bu tür programlar yoluyla, kültür-sanat faaliyetlerinin ve bu faaliyetlere katılımın geliştirilmesi amacıyla, sosyal destek ihtiyacı olan illerde sinema, tiyatro gibi kültür-sanat mekânlarının yapımının desteklenmesi de, yukarıda önerilen fiziksel olanakların geliştirilmesine katkıda bulunacak önemli bir noktadır. Ayrıca gene SODES programı tarafından dezavantajlı kesimlere yönelik olarak oluşturulan gençlik merkezleri, kadın evleri gibi mekânların yaygınlaştırılması, bireylerin sosyalleşmelerine, bilgilenmelerine, bilinçlenmelerine ve beceri kazanmalarına katkıda bulunacaktır.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın kuşaktan kuşağa aktarıldığı döngüyü kırmak için, özellikle çocuklara odaklanan bütünsel politikalar geliştirilmeli, çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimini, refah düzeyini, eğitim ve sağlığını destekleyici politikalara ağırlık verilmelidir. Çocuklara yönelik erişilebilir ve ücretsiz oyun alanları, kreşler, etüt merkezleri, sosyal faaliyet olanakları, çocukların sosyalleşmesine ve farklı ilgi alanları edinmesine olduğu kadar, annelerinin de bakım sorumluluklarının hafifletilmesine ve ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarına olanak sağlayacaktır. Bu tür merkezlerin özellikle büyük kentlerin dezavantajlı bölgelerinde oluşturulması ve erişilebilir olması önem taşımaktadır.

Bir başka önemli unsur, toplumsal katılım olgusunun geliştirilmesi amacıyla bireylerin yerel düzeyde alınan kararlara katılımını sağlayacak, bir araya gelecek toplumsal amaçlı faaliyetler yapmalarına olanak verecek, toplumla bütünleşmelerini kolaylaştıracak proje ve politikaların geliştirilmesidir. Yerel düzeyde sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilmesi, bu anlamda özel önem taşımaktadır.

Son olarak vurgulanması gereken nokta, sosyal içerme politikaları arasında eşgüdümün sağlanması ve tüm yönetim seviyeleri ve ilgili tüm aktörlerin bu politikalara katkı sunması sağlanmalıdır. Sosyal dışlanmayla mücadele politikalarının yalnızca bireylerin iş bulmasına ve ekonomik anlamda güçlendirilmesine değil, onların toplumsal katılımının artmasına ve var olan hizmet ve olanaklardan tam olarak yararlanmasına yönelik boyutlar içermesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, R. (2009). Türkiye Nüfus Ve Sağlık Araştırması, 2008 Ana Rapor Toplantısı. Açılış Konuşması Sunumu, Ankara.
- Alper, Y. Değer, Ç. ve Sayan, S. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim Ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış, TÜSİAD-T/2012-11/535.
- Altınay, A. ve Arat, Y. (2007). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet. İstanbul Altuntek, N. S. (2001). Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2): 17-28.
- Altuntek, N. Serpil. (1993). Van Yöresinde Akraba Evliliği. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Amato, P. R., & Fowler, F. (2002). Parenting Practices, Child Adjustment, And Family Diversity. *Journal Of Marriage And Family*, 64(3), 703-716.
- Arıkan, Ç. (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumu Araştırması, T.C. Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Genel Yayın No: 96, Bilim Serisi. Ankara: Öncü Ltd.
- Ataca, B. and Sunar, D. (1999). Continuity and Change in Turkish Urban Family Life. *Psychology and Developing Societies*, 11(1): 77-90
- Aytaç, I. A. (1998). Intergenerational living arrangements in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 13(3), 241-264.
- Balaman, A. R. (1982). Evlilik Akrabalık Türleri. İzmir: Karınca Matbacılık.
- Baldez, L. (2010). The Gender Lacuna in Comparative Politics. *Perspectives on Politics*, 8(01), 199-205.
- Barrett, D. ve Frank, DJ. (1999). Population Control For National Development: From World Discourse To National Policies. In *Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations Since 1875*, (der.) J. Boli, & G. M. Thomas. Stanford University Press, Stanford, CA, 198-221.
- Behar, C. (1995). The Fertility Transition in Turkey: Reforms, Policies and Household Structure, Carla Mahklouf Obermeyer (der.). *Family, Gender, and Population in the Middle East: Policies and Context*. Cairo: American University içinde (35-36). Cairo Press
- Berkes, N. (1942). Ankara Köyleri. Ankara: Uzluk Basımevi.
- Beşpınar, F. U. (2010, Aralık). Questioning Agency And Empowerment: Women's Work-Related Strategies and Social Class İn Urban Turkey. *Women's studies international forum*. Vol. 33, No. 6, 523-532.
- Birleşmiş Milletler (UNDESA) (2012). World Population Prospects: The 2012 Revision. http://esa.un.org/wpp/unpp/panel_population.htm (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2014)
- Birleşmiş Milletler (UN-DESA) (2012): World Population Prospects: The 2010 Revision. New York
- Birleşmiş Milletler (United Nations) (1987). Fertility Behavior in The Context of Development: Evidence from the World Fertility Survey. *Population Studies No.100*, New York: United Nations Department of International Economic and Social Affairs.
- Birleşmiş Milletler. (1994). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında Kabul Edilen Eylem Planı, Kahire, 5-13 Eylül.
- Blackburn, R. M., Browne, J., Brooks, B., & Jarman, J. (2002). Explainig Gender Segregation. *The British journal of sociology*, 53(4), 513-536.
- Bolak, H. C. (1997). When Wives are Major Providers. *Culture, Gender, and Family Work*. *Gender & Society*, 11(4), 409-433.
- Bongaarts J. (1985). What Can Future Surveys Tell Us About The Proximate Determinants of Fertility?. *International Family Planning Perspectives*, Sep; 11 (3): 86-90.
- Bongaarts, J. (1978). A Framework For Analyzing The Proximate Determinants of Fertility, Population and

- Development Review, 4 (1): 105-132.
- Bongaarts, J. (1982). The Fertility-Inhabiting Effects of the Intermediate Fertility Variables. *Studies in Family Planning*, 13 (6/7): 179-189.
- Boran, B. S. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bourdieu, P. (1996). On The Family as a Realized Category. *Theory, Culture & Society*, 13(3), 19-26.
- Bozbeyoğlu, A. Ç., Koyuncu, E., Kardam, F., Sungur, A. (2010). Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye'de Ensest, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1): 1-38.
- Bumiller, K. (1990). Fallen Angels: The Representation of Violence Against Women in Legal Culture. *International Journal of the Sociology of Law*, 18(2), 125-142.
- Caldwell, J. (1982). *Theory of Fertility Decline*. Academic Press: London and New York.
- Canpolat, Ş. (2008). *Population Ageing in Turkey: Current and Prospective Co-residence Pattern of Elderly Population*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, HÜ-NEE, Ankara.
- Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford: OUP.
- Cillov, H. (1974). *Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller*. Hacettepe Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi, 6 (1-2): 2-13.
- Cinar, E. (1994). Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-Working Women in Istanbul, Turkey. *World Development*, 22(3), 369-380.
- Con, G. (2013). *Negotiating Parent Care Among Siblings*, (Basılmamış Master Tezi), Ankara: ODTÜ
- Creeber, G. ve R. Martin (der.) (2009). *Digital Cultures*. Berkshire: Open University Press.
- Crouter, A. C., Manke, B. A., & McHale, S. M. (1995). The Family Context of Gender Intensification in Early Adolescence. *Child Development*, 66(2), 317-329.
- Crow, G. (2008). Thinking About Families and Communities Over Time. *Researching Families and Communities: Social And Generational Change*, 11-24.
- Cunningham, M. (2001). The Influence of Parental Attitudes and Behaviors on Children's Attitudes Toward Gender And Household Labor in Early Adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 111-122.
- Davidoff, L. (2011). *Thicker than Water: Siblings and Their Relation, 1780-1920*. Oxford
- Davis, K. and Blake, J. (1956). Social structure and fertility: An analytical framework, *Economic Development and Cultural Change*, 4 (3): 211-235.
- Dedeoğlu, S. (2000). *Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emegi*. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Delaney, C. (1987). *Seeds of Honor, Fields of Shame. Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, 15, 35-48.
- Deutsch, F. M. (2007). *Undoing Gender*. *Gender & Society*, 21(1), 106-127.
- Devereux, E. (2007). *Understanding the Media* (2. Baskı). Los Angeles: Sage Publications.
- Donaldson, PJ. (1990). *Nature Against Us: The United States And The World Population Crisis, 1965-1980*. The University of North Carolina Press: Chapel Hill.
- Duben, A. (1985). *Nineteenth and Twentieth Century Ottoman-Turkish Family and Household Structure, Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies*, (Editör: Türköz Erder), Turkish Social Science Association Press: Ankara, 105-126.

- Duben, A. (1985). Turkish Families And Households In Historical Perspective. *Journal of Family History*, 75-97.
- Duben, A. (2013). Generations of İstanbul Families, The Elderly, And The Social Economy Of Welfare. *New Perspectives on Turkey*, 48, 5-54.
- Duben, A. and Behar, C. (1991). *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*. Cambridge Studies in Population, Economy and Society in Past Time)
- Duben, A. ve Behar, C. (1998) İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eraydin, A., & Erendil, A. (1999). The Role of Female Labour in Industrial Restructuring: New Production Processes and Labour Market Relations in The Istanbul Clothing Industry. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 6(3), 259-272.
- Erdentuğ, N. (1956). Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCTF Yayınları.
- Erder, S. (2002). Urban Migration and Reconstruction of Kinship Networks: The Case of Istanbul. Rita Liljestrom and Elisabeth Ozdalga (der.) *Autonomy and Dependence in the Family: Turkey And Sweden in Critical Perspective içinde* (117-136), İstanbul: Swedish Research Institute
- Ergöçmen, B. Koç, İ. Kurtuluş, E. Senlet, P. ve Roman E. (2001). Geleneksel Bir Yöntem Üzerine Analitik Çalışma: Türkiye'de Geri Çekme Yönteminin Kullanımı, 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması, Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve ORC Macro International Inc., Yayın no: IPS-HÜ.01-04.
- Eryurt, M. A., Adalı, T., Şahin, E. (2010). Türkiye'de Doğurganlığın Dönüşümü: Alt Nüfus Gruplarındaki Farklılaşmalar. Türkiye'de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, İleri Analiz Çalışması içinde (1-40). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Eryurt, M.A. (2002). Türkiye'de Sosyoekonomik ve Kültürel Grupların Doğurganlıklarını Düşürme Stratejileri (Fertility Inhibiting Strategies of Socio-economic and Cultural Groups in Turkey), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Ekonomik ve Sosyal Demografi Anabilim Dalı Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara (yayınlanmamış).
- Eryurt, M.A. (2008). Türkiye'de Doğurganlığı Belirleyen Ara Değişkenler: Yakın Döneme Bakarken, *The Turkish Journal of Population Studies*, Vol. 27: 67-84.
- Eryurt, MA, Canpolat, Ş. ve Koç, İ. (2013). Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler, *TODAI Dergisi*, Yayınlanacak.
- Eurostat (2010). *Combating Poverty And Social Exclusion: A Statistical Portrait of the European Union 2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferree, M. M. (2010). Filling the glass: Gender perspectives on Families. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 420-439.
- Fişek, N.H. (1974). An Integrated Health/Family Planning Program in Etimesgut District, Turkey. *Studies in Family Planning*, 5 (7): 210-220.
- Fişek, N.H. ve Shorter, F.C. (1968). Fertility Control in Turkey. *Demography*, 5 (2): 578-589.
- Fliche, B. (2006). Social Practices and Mobilisations of Kinship : An Introduction. *European journal of Turkish studies*, Thematic Issue No: 4, The Social Practices of Kinship. A Comparative Perspective.
- Fox, G. L., & Murry, V. M. (2000). Gender and Families: Feminist Perspectives and Family Research. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1160-1172.
- Franz, Erhard (1994). *Population Policy in Turkey*, Deutches Orient-Institut, Hamburg, Almanya.
- Freedman, R. (1979). Theories of Fertility Decline: A Reappraisal. *Social Forces*, 58, 1-17.
- Gergen, K. J. (2002). The Challenge of Absent Presence. Katz J. E. ve Aakhus M. (der.) *Perpetual Con-*

tact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance. 227-241

Gerstel, N. (2011). Rethinking Families and Community: The Color, Class, and Centrality of Extended Kin Ties. *Sociological Forum*, 26 (1): 1-20.

Giddens, A., Duneier, M., & Appelbaum, R. P. (1996). *Introduction to Sociology*. WW Norton.

Goggin, G. (2012). The iPhone and Communication, Hjorth, L., J. Burgess and I. Richardson (der.) *Studying Mobile Media: Cultural Technologies, Mobile Communication and the iPhone içinde* (11-27). New York: Routledge.

Gökalp, Z. (1992). Aile Ahlakı. *Sosyo-kültürel Değişme İçinde Türk Ailesi*, Cilt III, Ankara: Aile Araştırmaları Kurumu, 1080-1099

Gümüş, E. (2010). *Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler*. Ankara: SETA.

Güreşçi, E. (2013). *Türkiye'de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(17), 149-161.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1980). *Turkish Fertility Survey 1978. First Report, Volume I: Methodology and Findings*, Hacettepe University, Institute of Population Studies, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1987). *1983 Turkish Population and Health Survey*, Hacettepe University, Institute of Population Studies, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1989). *1988 Turkish Population and Health Survey*, Hacettepe University Institute of Population Studies, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1994). *1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri

Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü ve Macro International Inc., Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (1999). *1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü ve Macro International Inc., Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2004). *2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) (2009). *2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜ-BİTAK, Ankara.

Hancıoğlu, A. (1985a). *Family Types and Household Size in Turkey*, *Nüfusbilim Dergisi*, 7:61-76.

Hancıoğlu, A. (1985b). *1978'de Türkiye'de Aile Biçimleri ve Aile Büyüklüğü*, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

Hancıoğlu, A. (1997). *Fertility Trends in Turkey: 1978-1993. Fertility Trends, Women's Status, and Reproductive Expectations in Turkey: Results of Further Analysis of the 1993 Turkish Demographic and Health Survey*. (der) Hacettepe University Institute of Population Studies (HIPS) and Macro International. Calverton, MD: HIPS and MI.

Harkavy, O. (1995) *Curbing Population Growth: An Insider's Perspective on the Population Movement*, Plenum Press, New York.

Hart, K. (2007). *Love by Arrangement: The Ambiguity of 'Spousal Choice' in a Turkish Village*. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13.

- Hodgson, D. (1983). Demography as Social Science and Policy Science. *Population and Development Review*, 9: 1-34.
- Hodgson, D. (1988). Orthodoxy and Revisionism in American Demography. *Population and Development Review*, 14: 541-569.
- Hurtig, M. C., Kail, M., & Rouch, H. (1991). Sexe et Genre: de la Hiérarchie Entre les Sexes. (der.) du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Ingoldsby, B. B. (2006). Mate Selection and Marriage. *Families in Global and Multicultural Perspective*, 2, 133-146.
- Jennings, A., & Waller, W. (1990). Constructions of Social Hierarchy: The Family, Gender, and Power. *Journal of Economic Issues*, 623-631.
- Joseph, S. (2005). The Kin Contract and Citizenship in the Middle East. *Women and Citizenship*. Marilyn Friedman, Ed. New York: Oxford University Press, 149-169.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) (2012), Türkiye'de Kadının Durumu, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, C. ve Kansu, A. (1976-1977). Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 4-5.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). Türkiye'de Aile Kültürü. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait from Turkey, *Applied Psychology: An International Review*, 54 (3): 317-37.
- Kalaycıoğlu, S. and H. Rittersberger-Tılıç. (2000). Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers Within Migrant Families in Turkey. *Ageing and Society*, 20, 523-542
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U.U., Küçükural, Ö. ve Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. *Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Sayı:5*. Ankara: TÜBA.
- Kandiyoti, D. (1979). Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim: Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. Abadan-Unat (der.) *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Çağ Matbaası.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining With Patriarchy. *Gender & society*, 2(3), 274-290.
- Kandiyoti, D. 1985. Continuity and Change in the Family: A Comparative Approach. (der.) T. Erder Family in Turkish Society içinde. Ankara: Turkish Social Science Association.
- Katz, J. E. (Yayına Hazırlayan) (2008). *Handbook of Mobile Communication Studies*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Kıray, M. (1985). Metropolitan City and the Changing Family", *Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies*, (der. Türköz Erder), Turkish Social Science Association Press içinde (79-92), Ankara.
- Kızıltan, M. (Yayına hazırlayan). (1993). *Fatma Aliye Hanım - Yaşamı-Sanatı-Yapıtları ve Nisvan-I İslam*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık
- Kluwer, E. S., Heesink, J. A., & Van De Vliert, E. (1997). The Marital Dynamics of Conflict Over the Division of Labor. *Journal of Marriage and the Family*, 635-653.
- Koç İ. (1999). Changing Family Patterns and Living Arrangements in Turkey (1978-1993), *European Population Conference (European Populations: Unity and Diversity)*, 30 Ağustos-3 Eylül, The Hague.
- Koç İ. Özgören, A. ve Şirin, H. (2010). Türkiye'de Yaşlıların Yaşam Kalitesi Ve Aile Yapısının Yaşlıların Yaşam Kalitesine Etkisi, *Türkiye'de Doğurganlık, Üreme*

- Sağlığı ve Yaşlılık, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 İleri Analiz Çalışması içinde (231-283). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara.
- Koç, İ. (1997). Female-Headed Households in Turkey and Socio-demographic and Economic Characteristics of Female Households Heads, *Nüfusbilim Dergisi*, Cilt.19, 73-99.
- Koç, İ. Eryurt, M.A. Adalı, T. ve Çağatay, P. (2010). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008, HÜNEE, Ankara.
- Koç, İ. ve Eryurt, MA (2010). Demografik Geçiş Sürecinde Türkiye: Dün, Bugün ve Yarın, *Sosyoloji Yazıları*, 3, 239-253.
- Koç, İ. (2007). The Timing of Leaving Parental Home And Its Relationship With Other Life Course Events in Turkey. *Marriage And Family Review*, 42 (1):15-22
- Kulu-Glasgow, I. Hancıoğlu, A. ve Ergöçmen, BA. (1991). Contraceptive Failure Rates in Turkey, *Turkish Journal of Population Studies*, 13:3-11.
- Kunt, G. (1978). Aile Yapısı ve Doğurganlık, Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları 1973 Araştırması içinde (133-152), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Laslett, P. (1972). *Household and Family in Past Time*, (Editör: Peter Laslett). Cambridge University Press: Londra.
- Licoppe, C. (2004). Connected Presence: the Emergence of a New Repertoire For Managing Social Relationships in a Changing Communication Technoscape. *EPD Society and Space*, 22 (1): 135-56.
- Lievens, J. (1999). Family-Forming Migration from Turkey and Morocco to Belgium: The Demand for Marriage Partners from the Countries of Origin. *International Migration Review*, Vol. 33, No. 3, 717-744.
- Livi- Bacci, Massimo. (2001). Too Few Children and Too Much Family, *Daedalus*, 2, 1-15.
- Mackay, F., Kenny, M., & Chappell, L. (2010). New Institutionalism through a Gender Lens: Towards a Feminist Institutionalism?. *International Political Science Review*, 31(5), 573-588.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., & Tucker, C. J. (1999). Family Context and Gender Role Socialization in Middle Childhood: Comparing Girls to Boys and Sisters to Brothers. *Child development*, 70(4), 990-1004.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., Kim, J. Y., Burton, L. M., Davis, K. D., Dotterer, A. M., & Swanson, D. P. (2006). Mothers' and Fathers' Racial Socialization in African American Families: Implications For Youth. *Child development*, 77(5), 1387-1402.
- Merrill, D. M. (2011). *When Your Children Marry: How Marriage Changes Relationships With Sons And Daughters*, Rowman & Littlefield
- Moghadam, V. M. (2004). Patriarchy in transition: Women and the changing family in the Middle East. *Journal of Comparative Family Studies*, 137-162.
- Morgan, M., Shanahan J. ve Signorielli J. (2009). *Growing Up With Television: Cultivation Processes*. Bryant J. ve Zillmann D. (der.) (3. Baskı) *Media Effects: Advances in Theory and Research* içinde (34-49). New York: Routledge.
- Nilssen, E. (2009). Combating Social Exclusion in the European Union. Ervik, R., Kildal, N. ve Nilssen, E. (der.) *The Role of International Organizations in Social Policy: Ideas, Actors and Impact* içinde (72-93). Cheltenham: Edward Elgar.
- Nock, S. L. (1998). *Marriage in Men's Lives*. New York: Oxford University Press
- Okin, S. M. (1996). Sexual Orientation, Gender, and Families: Dichotomizing Differences. *Hypatia*, 11(1), 30-48.

Oliver, M. B. and K. M. Krakowiak (2009). Individual Differences in Media Effects. Bryant J. ve Zillmann D. (der.) (3. Baskı) Media Effects: Advances in Theory and Research içinde (517-529). New York: Routledge.

Olson, E. A. (1982). Duofocal family structure and an alternative model of husband-wife relationship. Sex roles, family and community in Turkey, 33-72.

Ortaylı, İ. (1985). The Family in Ottoman Society. Family in Turkish Society, der T. Erder. Ankara: Turkish Social Science Association.

Özby, F. (1978). Türkiye'de Doğurganlık Düzeyine ve Değişmelerine Etki Eden Ara Değişkenler, Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları: 1973 Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Özby, F. (1984). Kırsal Kesimde Toplumsal Ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Ailenin İşlevlerine Yansımaları. Türkiye'de Ailenin Değişimi - Toplumbilimsel İncelemeler. Ankara:Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını

Özby, F. (1985). Transformation of the socio-economic structure and changing family functions in rural Turkey, Family in Turkish Society Sociological and Legal Studies (Editör: Türköz Erder) içinde (44-78), Turkish Social Science Association Press, Ankara.

Özby, F. (1998). Türkiye'de Aile Ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (der.) 75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler – Bilanço 98. içinde 155-172. İstanbul: İş Bankası, İMKB, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.

Özby, F. (1999). Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı? İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını

Özby, F. (2010a). Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme. Şirin Tekeli (der.) Kadın Bakış Açısından 1980ler Türkiye'sinde Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları (dördüncü baskı)

Özby, F. (2010b). Türkiye'de Ulus-Devlet, Gözetim ve Nüfus Bilgisi. Toplum ve Bilim, 118, 165-178

Özby, F. (2012). Evlerde Elkızları. Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler. L. Davidoff -Feminist Tarihyazımında Sınıf Ve Cinsiyet. A. Durakbaşa (yayına hazırlayan) İstanbul:İletişim Yayınları (üçüncü baskı)

Özby, F. (2012). Türkiye'de Ev Emeginin Dönüşümü. Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi, Makal A., Toksöz G. (der.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayinevi

Özgen, N. (2007). State, Border, Aşiret: Re-Construction Of Aşiret As An Ethnic Identity. Toplum ve Bilim, 108:239-261.

Özgür, E. M., & Aydın, O. (2011). Türkiye'de Evlilik Göçünün Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Değerlendirilmesi. Coğrafi Bilimler Dergisi, 9(1), 29-40. Parsons, T., (1961). Theories Of Society: Foundations of Modern Sociological Theory, Free Press, New York Percy-Smith, J. (der.) (2000). Policy Responses to Social Exclusion: Towards Inclusion? Buckingham: Open University Press.

Pierce, J. E. (1964). Life in a Turkish Village. New York: Holt, Rinehart and Winston.

PWC (2013). Online Alışveriş Yapanların Gizemi – Çok Kanallı Perakendecilikte 10 mit: PwC Küresel Çok Kanallı Perakendecilik Anketi ve Türkiye Sonuçları, 2013. 30 Kasım 2013, <http://www.pwc.com.tr>

Pyke, K. (2004). Immigrant Families in the US. The Blackwell companion to the sociology of families, 253-269.

Risman, B. (1998). Gender Vertigo: American families in Transition. New Haven, CT: Yale University Press. Rotolo, T. (2000). A Time to Join, a Time to Quit: The Influence of Life Cycle Transitions on Voluntary Association Membership. Social Forces, 78(3), 1133-1161.

Saymen, Ferit H. (1948). Türk Medeni Hukuku, cilt:1 Umumi Prensipler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını

- Scott, J. W. (1986). Gender: a Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 1053-1075.
- Sezen, L. (2010). Türkiye'de Evlenme Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27).
- Shorter, F.C. ve Macura, M. (1982). *Trends in Fertility and Mortality in Turkey 1935-1975*, Washington: Committee on Population and Demography, U.S. National Academy of Sciences, National Academy Press.
- Simon, R. W. (1992). Parental Role Strains, Salience of Parental Identity and Gender Differences in Psychological Distress. *Journal of Health and Social Behavior*, 33(1), 25-35.
- Sirman, N. (2005). The Making Of Familial Citizenship in Turkey. F. Keyman & A. İçduygu (der.) *Citizenship in A Global World – European Questions And Turkish Experiences*, içinde (147-172), Routledge.
- Sirman, N. (2006). Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus – Türkiye Örneği. S. Mojab ve N. Abdo (der.) *Namus Adına Şiddet – Kuramsal Ve Siyasal Yaklaşımlar*, içinde (43-61), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Sirman, N. (2010). Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi. Şirin Tekeli (Der.) *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*. (dördüncü baskı) İstanbul: İletişim Yayınları
- Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK). (2012). İstatistik Yıllığı, 2012. 07.02.2014, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari
- Stirling, P. (1965). *Turkish Village*. New York: John Wiley and Sons.
- Stoianovich, T. (1981). Gender and Family: Myths, Models and Ideologies. *History Teacher*, 15(1), 67-117.
- Sunar, D. and G. Okman Fişek. (2005). *Contemporary Turkish Families*, der. J. Roopnarine and U. Gíelen, *Families in Global Perspective*. Boston: Pearson.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (AAK). (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011). *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2011*, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: Makromedya.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2010). *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. Ankara, 2010.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2005). *Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2010). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, Genel Yayın No: 146, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2012). *Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*, Ankara.
- T.C. Devlet İstatistik Kurumu (DİE). *Boşanma İstatistikleri 2002*, Ankara, DİE, Ağustos 2004.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü ve Başkent Üniversitesi (2004). Ulusal Hastalık Yüğü ve Maliyet-Etkililik Projesi. Hastalık Yüğü Final Raporu.
- Teachman, J. D., Tedrow, L. M., & Crowder, K. D. (2000). The Changing Demography Of America's Families. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1234-1246.
- Terzioğlu, R. G., Güven, S., Hazer, O., Öztop, H. ve Şener, A. (2004). Yaşlılıkta Sosyal ve Ekonomik Yaşam. Yaşlılık Gerçeği içinde (115-129). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi.
- Tezcan, M. (1981). Kuşaklar Çatışması: Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Tezcan, M. (2009). Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesinin Dünü, Bugünü ve Geleceği. , www.turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tezcan_aile.pdf (9 Ocak 2013)
- Thévenon, O (2011). Family Policies in OECF Countries: A Comparative Analysis. *Population and Development Review*, 37 (1):57-87.
- Thornton A, Binstock G, Yount KM, Abbasi-Shavazi MJ, Ghimire D, Xie Y. (2012). International Fertility Change: New Data and Insights From the Developmental Idealism Framework. *Demography*, 49:677-98.
- Thornton, A. (2001). The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and Family Change, *Demography*, 38, 449-465.
- Thornton, A. (2005). Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life. University of Chicago Press, Chicago.
- TİMUR, S. (1972). Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Turkle, S. (2008). Always-On/Always-On-You: The Tethered Self'. Katz J. E. (der.) *Handbook of Mobile Communication Studies* içinde (121-137). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- TÜİK. (2013) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2012, Haber Bülteni Sayı: 13469 <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13469>
- TÜİK. (2013). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2013. 22 Ağustos 2013, <http://tuik.gov.tr>
- Türk Medeni Kanunu (TMK). (2001). (28 Ağustos 2013). <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>
- Türkiye İstatistik Kurumu (1937). 1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, Yayın No: 75. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1944). 1940 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No: 158. Ankara.

- Türkiye İstatistik Kurumu (1949). 1945 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No: 286. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1954). 1950 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No: 359. Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu (1961). 1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 452. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1964) 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 399. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1969). 1965 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 568. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1973). 1970 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 690. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1982) 1975 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 988. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1984). 1980 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1072. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1989). 1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1369. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (1993). 1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1616. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2003) 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2759. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2008) Evlenme İstatistikleri 2007, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3173. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010) Doğurganlık, Bebek ve Çocuk Ölüm Hızları, 1970-2000 http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=210 , Son ziyaret tarihi: 02.02.2010.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (1995) The Population of Turkey, 1923-1994: Demographic Structure and Development. Yayın No: 1716. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2013). Nüfus Projeksiyonları: 2013-2075. 07.02.2014, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014a). Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri. 07.02.2014, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014b). Hayati İstatistikler. 07.02.2014, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060.
- TÜSİAD (1999). Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Geçiş ve İzdüşümleri. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, İstanbul.
- Uluslan, M. İ. (2002). Türk Medeni Kanununun Dünü ve Bugünü. Hukuk fakültesi dergisi, 1(1-2):153-172. (18 Ağustos 2013) http://www.iku.edu.tr/EN/iku_gunce/HukukC1S1_2/HukukGunceC1S1_153.pdf
- Ünal, R. A. (2006) Transformations in Transit: Reconstitution Of Gender Identity Among Moldovan Domestic Workers in İstanbul Households. (Y. Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi
- Ünal, T. (2000). The Status of Old Age Population in Turkey. Nüfusbilim Dergisi, 22, 3-22.
- Ünal, T. (2005). Changing Family Structure in Turkey, 1968-1998. In Population, Resources and Development (pp. 181-201). Springer Netherlands.
- Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's second demographic transition. Population bulletin, 42(1), 1.
- Van de Kaa, D. J. (1999). Europe and its population: the long view. In European Populations (pp. 1-49). Springer Netherlands.

- Van de Kaa, D. J. (2002). The idea of a second demographic transition in industrialized countries. *Birth*, 35, 45.
- Vergin, N. (1985). Social Change And The Family in Turkey. *Current Anthropology*, 26(5): 571-574
- Wallerstein, J. S., & Blakeslee, S. (1995). *The Good Marriage: How and Why Love Lasts*. New York: Houghton Mifflin.
- White, J. B. (1994). *Money Makes Us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey*. University of Texas Press.
- Yalcin-Heckmann, L. (1990). Kurdish Tribal Organization and Local Political Processes. içinde) *Turkish State and Turkish Society*, A. Finkel ve N. Sirman (der), Routledge, NewYork.
- Yasa, İ. (1957). *Hasanoğlan*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Yavuz, S. (2002). Household Composition and Complexity in Turkey: Findings from the Turkish Demographic and Health Survey 1998, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, S. (2004). Changing Household and Family Compositions in Turkey: A Demographic Evaluation For 1968 – 1998 Period, Hacettepe University E-Journal of Sociological Research 2, 1-34.
- Yavuz, S. ve Yüceşahin, MM. (2012). Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15 (1): 76-118.
- Yavuz, S., E. Özmete. (2012). Türkiye’de Genç Bireyler ve Ebeveynleri Arasında Yaşanan Sorunların “Aile Yapısı Araştırması” Sonuçlarına Göre Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7 (29), 9-28
- Yavuz, S., M.M. Yüceşahin. (2010). Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 15 (1) 75-118.
- Yazıcı, A. (2013). İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanunu Miras Sisteminin Mukayesesi, *Ekev Akademi Dergisi*, 17(55) 167-180
- Yılmaz, C. (2009). Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (21).
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. Eryurt, MA. ve Koç, İ. (2012). Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme, *Kadın/Woman*, 13(1):63-97.

